

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ ANABİLİM DALI
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ PROGRAMI
DOKTORA TEZİ

CUMHURİYET'TEN GÜNÜMÜZE İNSAN KAYNAKLARI POLİTİKASI

Tülay ULUSOY

Danışman
Prof. Dr. Mustafa Yaşar TINAR

İZMİR - 2016

YEMİN METNİ

Doktora Tezi olarak sunduğum “Cumhuriyet’ten Günümüze İnsan Kaynakları Politikası” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

....../....../.....

Tülay ULUSOY

ÖZET
Doktora Tezi
CUMHURİYET'TEN GÜNÜMÜZE İNSAN KAYNAKLARI POLİTİKASI
Tülay ULUSOY

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı
Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Programı

İnsan kaynakları politikası, makro anlamda, bir ülkenin insangücü ile ilgili tercih ve kararlarının sonucu olarak ortaya çıkar. İnsan kaynakları politikası, farklı politika alanlarındaki makro boyutlu, ülkelerin geleceğini belirleyen kurallar bütünüdür.

Bu çalışmada; insan kaynakları politika alanları, Cumhuriyet'ten günümüze Türkiye'nin insan kaynakları politikası ve bu politikalar açısından gelecekte oluşacak eğilimler incelenmiştir. İnsan kaynakları politikasının toplumsal değişimi gerçekleştirme gücü de dikkate alınarak, politika alanlarında yapılanlar ve gelecekteki beklentiler ele alınmaktadır.

Toplumsal kalkınma ve insan kaynakları politikası arasında kuvvetli bir bağ olduğu bilinmektedir. Politika alanları olarak incelediğimiz eğitim ve kültür, bilim ve teknoloji, istihdam, demografi, sağlık, sosyal güvenlik ve sosyal içerme başlıklarında ulusal ve uluslararası anlamda alınan kararlar ülkelerin gelecekte bulunacakları yeri belirlemektedir. Bu anlamda politika alanlarında geliştirilecek etkin ve sürdürülebilir politikalar gelecekte ülkelerin bulunacağı yeri belirlerken, mikro anlamda işletmelerin durumunu ve insan kaynağının da niteliklerini belirleyecektir.

Çalışmamızda tarihsel olarak incelediğimiz Türkiye'de, en kapsamlı ve en etkili insan kaynakları politikasının Cumhuriyet'in ilk yıllarında ortaya çıktığı ve sonraki dönemlerde de insan kaynakları politikasının belirlenmesinde özellikle kalkınma planlarının etkin olduğu görülmektedir. Örneğin bir dönem mesleki eğitim daha çok ele alınan bir konu olurken başka bir dönem yaşam

boyu öğrenme ya da sosyal güvenlik kararları daha ağırlıklı olmuştur. Tüm bu kararlar da hem ülkenin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik durumdan hem de küreselleşmeden etkilenmektedir. İnsan kaynakları politikasıyla az gelişmişlikten gelişmişliğe ilerleyen pek çok ülke örneği bulunmaktadır. Her ülke kendine özgü biçimde, ülkenin dinamiklerine uygun olarak belirlediği politikalarla kalkınmasını sağlayabilmektedir.

Dünya devamlı ve çok hızlı bir değişim içindedir, Türkiye de bu değişimi yaşamaktadır. Bilgi teknolojilerinin getirdiği bu değişim ülkelere pek çok fırsatı ve sorunu aynı anda sunmaktadır. Bu fırsatlar ve sorunlar karşısında insan kaynağını koruyacak ve geliştirecek politikalara ihtiyaç duyulmaktadır. Ülkelerin politikaları, bu fırsatlardan ne denli yararlanacaklarını ve sorunlarla nasıl baş edeceklerini göstermektedir. Değişimin yönünü belirleyen kararların bütünü insan kaynakları politikasını oluşturmaktadır. Çalışmamızda da Türkiye'deki insan kaynakları politikası dönemler itibariyle incelenmekte ve gelecek için yapılması gerekenler ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İnsan Kaynakları Politikası, Türkiye'deki İnsan Kaynakları Politikası, Makro Boyutta İnsan Kaynakları Politikası

ABSTRACT
Doctoral Thesis
Doctor of Philosophy(PhD)
HUMAN RESOURCES POLICY FROM REPUBLIC TO PRESENT
Tülay ULUSOY

Dokuz Eylül University
Graduate School of Social Sciences
Department of Labour Economics and Industrial Relations
Program of Labour Economics and Industrial Relations

Human resources policies occur as a consequence of country's decisions related to manpower in macro dimension. Human resources policies are the all rules in many different fields on macro-sized applied that determines the future of the country's.

In this study, human resources policy areas and Turkey's human resources policy from republic to present is examined. It is known that between human resources policy and social development have a strong correlation. The decisions in the human resources areas taken national and international level determine where they are the future of the country. In this sense, this policy area will be developed in an effective and sustainable policies that will determine where to locate the future of the country, and micro sense will determine the status of the business and the quality of the human resources.

In our study, we examined historically in Turkey, it is seen that occur in the most comprehensive and effective human resources policy in the early years of the republic. In the next period it is seen to be effective in determining the human resources policies of the development plan. For example, a period has been a topic discussed vocational training more, and the different period discussed life long learning or social security. All these decisions are affected as well as the socio-economic situation in the country and globalization. Thanks to it is human resources policy, there are many examples of countries moving from underdevelopment to development. Every country in its own way, can ensure

the country's development through appropriate policies accordance with it's own dynamics.

The world is expriencing rapid and continuous change, and also Turkey is experiencing these changes. This change brought about by information techonology offers many opportunities and problems at the same time. In the face of opportunities and challenges it is required the policies that protect and develop the human resources. Country's policies shows how these opportunities to deal with the problems and how they benefit. The whole of rules that determine the direction of the change is the human resources policy. In our study, it is also analyzed the human resources policy in Turkey historically and discussed what to do for the future.

Keywords: Human Resources Policy, Human Resources Policy in Turkey, Human Resources Policy in Macro Dimension

CUMHURİYET'TEN GÜNÜMÜZE İNSAN KAYNAKLARI POLİTİKASI

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xii
TABLolar LİSTESİ	xiv
ŞEKİLLER LİSTESİ	xv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İNSAN KAYNAKLARI POLİTİKASI VE TOPLUM YAPISINA ETKİLERİ

1.1. İNSAN KAYNAKLARI POLİTİKASI KAVRAMI	5
1.1.1. Dar Anlamda İnsan Kaynakları Politikası	6
1.1.2. Geniş Anlamda İnsan Kaynakları Politikası	12
1.1.2.1. Sosyal Politika, Sosyal Sermaye ve İnsan Sermayesi	13
1.1.2.2. İnsan Kaynaklarının Başlıca Politika Alanları	18
1.1.2.2.1. Eğitim ve Kültür	19
1.1.2.2.2. Bilim ve Teknoloji	22
1.1.2.2.3. Demografi	24
1.1.2.2.4. İstihdam	26
1.1.2.2.5. Sağlık, Sosyal Güvenlik ve Sosyal İçerme	28
1.2. TOPLUMSAL YAPI VE TOPLUMSAL DEĞİŞME BAĞLAMINDA İNSAN KAYNAKLARI POLİTİKASI	30
1.2.1. Toplumsal Değişme Kuramları	32
1.2.2. Modernleşme	37
1.2.3. Bir Toplumsal Değişim Projesi Olarak Türkiye Cumhuriyeti	38

İKİNCİ BÖLÜM
TÜRKİYE’DE CUMHURİYET DÖNEMİ İNSAN KAYNAKLARI
POLİTİKASININ ANALİZİ

2.1. CUMHURİYET’İ HAZIRLAYAN DÖNEM VE CUMURİYET’İN İLANI	44
2.2. 1923-1950 DÖNEMİ İNSAN KAYNAKLARI POLİTİKASI	52
2.2.1. Harf Devrimi’nden Üniversite Reformu’na Eğitim ve Kültür Alanındaki Reformlar	52
2.2.2. Araştırma Enstitülerinden Uçak Üretimine Bilim ve Teknoloji Alanındaki Reformlar	67
2.2.3. İlk Nüfus Sayımından Pronatalist Nüfus Politikalarına Demografideki Dönüşüm	69
2.2.4. Sosyal Sigortaların Kuruluşundan Dünya Sağlık Örgütü Üyeliğine Sosyal Güvenlik Alanındaki Reformlar	73
2.2.5. Kurtuluş Savaşı’ndan Laik, Demokratik Hukuk Devleti’ne Siyasal Alandaki Reformlar	74
2.2.6. Kılık Kıyafetten Soyadı Kanunu’na Toplumsal Alandaki Reformlar	76
2.2.7. İzmir İktisat Kongresi’nden Sanayi Kalkınma Planlarına Ekonomik Alandaki Reformlar	78
2.2.8. Medeni Kanundan Kadın Haklarına Hukuk Alanındaki Reformlar	85
2.2.9. Atatürk Döneminde Başlayan Bir Atılım: Köy Enstitüleri	86
2.2.10. 1946 ile Başlayan Çok Partili Dönem ve Siyaset Alanındaki Gelişmeler	89
2.3. 1923-1950 DÖNEMİ İNSAN KAYNAKLARI POLİTİKASININ DEĞERLENDİRİLMESİ	91
2.4. 1950-1980 DÖNEMİ İNSAN KAYNAKLARI POLİTİKASI	97
2.4.1. Köy Enstitülerinin Kaldırılması, Yeni Üniversitelerin Açılması	98
2.4.2. 1960 Askeri Müdahalesi ve 1961 Anayasa’sı	101
2.4.3. İnsan Kaynakları Politikasında Planlı Dönemin Başlaması	102
2.4.4. Sosyal Güvenlik ve Sağlık Hakkı	110
2.4.5. Bilim ve Teknoloji Alanındaki Çalışmalar	112
2.4.6. İç Göçler ve Demografik Dönüşüm	113

2.5. 1950-1980 DÖNEMİ İNSAN KAYNAKLARI POLİTİKASININ DEĞERLENDİRİLMESİ	116
2.6. 1980'DEN GÜNÜMÜZE KADAR OLAN DÖNEM İNSAN KAYNAKLARI POLİTİKASI	119
2.6.1. 1980 Askeri Müdahalesi ile Başlayan Yeni Dönem	120
2.6.2. Bilim ve Teknolojinin Gelişimi ve Vizyon 2023	121
2.6.3. Aile Planlaması Kavramının Anayasa'da Yer Alması	131
2.6.4. Sosyal Sigortalar Kurumu ve Sosyal Güvenlik	133
2.6.5. Bilgi Bazlı Küreselleşme ve Etkileri	137
2.6.6. Avrupa Birliği'ne Uyum Çalışmaları	145
2.7. 1980'LERDEN GÜNÜMÜZE KADAR UYGULANAN İNSAN KAYNAKLARI POLİTİKASININ GENEL DEĞERLENDİRİLMESİ	147
2.8. CUMHURİYET DÖNEMİ KALKINMA PLANLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ	154
2.9. CUMHURİYET SONRASI DÖNEM İNSAN KAYNAKLARI POLİTİKASININ GENEL DEĞERLENDİRİLMESİ	180
2.10. TÜRKİYE'DE İNSAN KAYNAKLARI POLİTİKASI SONUCU OLUŞAN İNSAN KAYNAKLARININ GENEL YAPISININ İNCELENMESİ	188

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DEKİ İNSAN KAYNAKLARI POLİTİKASININ SEÇİLMİŞ BAZI ÜLKELERLE KARŞILAŞTIRILMASI VE GELECEĞE BAKIŞ

3.1. İNSAN KAYNAKLARI POLİTİKASI AÇISINDAN ÖNEMLİ ÜLKELER	217
3.1.1. Amerika Birleşik Devletleri	217
3.1.2. Japonya	219
3.1.3. İrlanda	223
3.1.4. Finlandiya	226
3.1.5. Güney Kore	228
3.1.6. Hindistan	230
3.1.7. Çin	232
3.1.8. İngiltere	234

3.1.9. Türkiye ve Diğer Ülkelerin İnsan Kaynakları Politikası Açısından Karşılaştırılması	235
3.2. İNSAN KAYNAKLARI POLİTİKASINDA GÜNCEL VE GELECEKTEKİ TEMEL EĞİLİMLER	251
3.2.1. Eğitim ve Kültür Alanında	252
3.2.2. Bilim ve Teknoloji Alanında	262
3.2.3. Demografi Alanında	280
3.2.4. İstihdam Alanında	288
3.2.5. Sağlık, Sosyal Güvenlik ve Sosyal İçerme Alanında	302
SONUÇ	313
KAYNAKÇA	338

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ARBİS	Araştırmacı Bilgi Sistemi
Ar-Ge	Araştırma Geliştirme
Bağ-Kur	Esnaf, Sanatkârlar ve Diğer Bağımsız Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kurumu
BİT	Bilgi ve İletişim Teknolojileri
BTY	Bilim, Teknoloji ve Yenilik
BTYK	Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
ÇSGB	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
DDY	Devlet Demir Yolları
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
EAPN	European Anti-Poverty Network - Avrupa Yoksullukla Mücadele Ağı
EGİAD	Ege Genç İşadamları Derneği
EI	Enterprise Ireland – İrlanda Girişimi
ES	Emekli Sandığı
FEANTSA	Fédération Européenne d'Associations Nationales Travaillant avec les Sans-Abri- Evsizlerle Çalışan Ulusal Dernekler Avrupa Federasyonu
FORFAS	Ireland's Policy Advisory Board For Enterprise - İrlanda Ulusal Politika ve Tavsiye Kurulu
GATT	Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GCI	Küresel Rekabetçilik Endeksi
GEM	Cinsiyet Güçlendirme Ölçütü
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
Hak-İş	Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu
HPI	İnsani Yoksulluk Endeksi
IDA	Investment and Development Agency
ILO	International Labour Organization
IMF	International Monetary Fund

İGE	İnsani Gelişme Endeksi
İŞKUR	Türkiye İş Kurumu
KOBİ	Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletme
KOSGEB	Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
KRG	Küresel Rekabet Gücü
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
MEGEP	Mesleki Eğitim ve Öğretimin Güçlendirilmesi Projesi
MPM	Milli Prodüktivite Merkezi
OECD	Organization for Economic Co-Operation and Development
ÖSYM	Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi
PISA	Programme for International Student Assessment
SGK	Sosyal Güvenlik Kurumu
SGP	Satınalma Gücü Paritesi
SHÇEK	Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu
SSK	Sosyal Sigortalar Kurumu
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
TARABİS	TÜBİTAK Ulusal Araştırma Altyapısı Bilgi Sistemi
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TEPAV	Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı
TC	Türkiye Cumhuriyeti
TCEE	Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi
TL	Türk Lirası
TÜBİTAK	Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu
TTGV	Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
Türk-İş	Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu
UBTYS	Ulusal Bilim, Teknoloji ve Yenilik Stratejisi
UNDP	United Nations Development Programme
WHO	World Health Organization
YÖK	Yükseköğretim Kurumu

TABLÖLER LİSTESİ

Tablo 1: Bilgi Bazlı Küreselleşmenin Yarattığı Kurumsal Değişim	s. 141
Tablo 2: Değişen Eğitim Modeli	s. 143
Tablo 3: Seçilmiş Bazı Göstergelerde Dokuzuncu ve Onuncu Plan Karşılaştırması	s. 164
Tablo 4: Gelişmiş Ülkeler ve Türkiye	s. 165
Tablo 5: Türkiye ve Seçilmiş Bazı Ülkeler İGE Göstergeleri	s. 197
Tablo 6: 2013 Yılı Temel Göstergeleri	s. 197
Tablo 7: Küresel Rekabetçilik Endeksi ve Türkiye (GCI)	s. 198
Tablo 8: Emek Piyasası Etkinliği Alt Endeksi (Sıralama)	s. 202
Tablo 9: Teknolojik Hazırlık Alt Endeksi (Sıralama)	s. 203
Tablo 10: Yenilikçilik Alt Endeksi (Sıralama)	s. 203
Tablo 11: En Büyük 20 Gelişen Ekonominin Küresel Rekabetçilik Endeksinin Seçili Bileşenlerinde Gösterdikleri Performansa Göre Sıralaması	s. 204
Tablo 12: Ülkelerin Küresel Rekabetçilik Endeksi 2014-2015 Raporu'ndaki Sıralamaları	s. 205
Tablo 13: Temel İşgücü Göstergeleri, 2012-2013	s. 208
Tablo 14: Temel İşgücü Göstergeleri, Aralık 2014 - 2015	s. 208
Tablo 15: Hanehalkı İşgücü Araştırması, 2004-2013	s. 209
Tablo 16: Türkiye'de istihdamın sektörel yapısı, 2004-2013	s. 210
Tablo 17: Güney Kore'nin Sanayileşme ve Teknoloji Geliştirme Politikaları	s. 229
Tablo 18: Ülkeler İtibariyle Temel Bilim ve Teknoloji Göstergeleri	s. 274
Tablo 19: Geçmişten Geleceğe Çalışma İlişkileri	s. 276
Tablo 20: Türkiye'de istihdamda olanların eğitim ve iş durumu (2008)	s. 290
Tablo 21: Eğitim durumuna göre işgücü durumu, Aralık 2014-2015	s. 291
Tablo 22: Kriz dönemi ve sonrası döneminde başlıca işgücü piyasası istatistikleri (bin kişi)	s. 294
Tablo 23: Sektörlerin istihdam payları, 2000 – 2020	s. 295
Tablo 24: Türkiye ile ilgili diğer istatistikler	s. 312

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Atatürk'ün Toplumsal Yenilenme Modeli	s. 92
Şekil 2: 1923-1950 Dönemi İnsan Kaynakları'nın Kilometre Taşları	s. 97
Şekil 3: 1950 -1980 Dönemi İnsan Kaynakları'nın Kilometre Taşları	s. 119
Şekil 4: Ulusal Bilim, Teknoloji ve Yenilik Stratejisi (UBTYS) 2011-2016'nın Stratejik Çerçevesi	s. 128
Şekil 5: Ar-Ge harcamasının Gayri Safi Yurtiçi Hasıla içindeki payı	s. 129
Şekil 6: AB, ABD, Japonya ve Türkiye'de Ar-Ge Yoğunluğu (%)	s. 130
Şekil 7: 1980'den Günümüze İnsan Kaynakları'nın Kilometre Taşları	s. 154
Şekil 8: Kalkınma Planlarında Hedeflenen ve Gerçekleşen Büyüme Hızları (%) (GSMH)	s. 168
Şekil 9: Kalkınma Planlarında Eğitim	s. 169
Şekil 10: Kalkınma Planlarında Vasıflı İnsan	s. 170
Şekil 11: Kalkınma Planlarında Hayat Boyu Öğrenme	s. 170
Şekil 12: Kalkınma Planlarında Araştırma Personeli	s. 170
Şekil 13: Kalkınma Planlarında Ar-Ge	s. 171
Şekil 14: Kalkınma Planlarında Bilim ve Teknoloji	s. 171
Şekil 15: Kalkınma Planlarında Meslek Standartları	s. 171
Şekil 16: Kalkınma Planlarında İstihdam	s. 172
Şekil 17: Kalkınma Planlarında Aktif İşgücü Politikaları	s. 172
Şekil 18: Kalkınma Planlarında Ücret Politikaları	s. 172
Şekil 19: Kalkınma Planlarında Toplu Sözleşme	s. 173
Şekil 20: Kalkınma Planlarında İş Sağlığı ve Güvenliği	s. 173
Şekil 21: Kalkınma Planlarında Çalışma Mevzuatı	s. 173
Şekil 22: Kalkınma Planlarında Gelir Dağılımı	s. 174
Şekil 23: Kalkınma Planlarında İşsizlik	s. 174
Şekil 24: Kalkınma Planlarında Nüfus Artışı	s. 174
Şekil 25: Kalkınma Planlarında Beyin Göçü	s. 175
Şekil 26: Kalkınma Planlarında Sosyal Diyalog	s. 175
Şekil 27: Kalkınma Planlarında Sosyal Güvenlik	s. 175
Şekil 28: Kalkınma Planlarında Sağlık	s. 176

Şekil 29: Kalkınma Planlarında Sosyal İçerme	s. 176
Şekil 30: Kalkınma Planlarında Göç / Kentleşme	s. 176
Şekil 31: Kalkınma Planlarında Köy	s. 177
Şekil 32: Kalkınma Planlarında Tarımda Modernleşme	s. 177
Şekil 33: Yaş Grubuna Göre Nüfus Oranı, 1935-2075	s. 192
Şekil 34: 1980-2013 arasında Türkiye'nin İGE göstergeleri	s. 196
Şekil 36: Türkiye'nin 1990-2013 Yılları Arasında Kişi Başına Milli Geliri	s. 197
Şekil 37: Türkiye'de İş Yapmada Karşılaşılabilecek En Problemler Alanlar (2013-2014 Rapor Dönemi)	s. 201
Şekil 38: Türkiye'de İş Yapmada Karşılaşılabilecek En Problemler Alanlar (2014-2015 Rapor Dönemi)	s. 201
Şekil 39: Yıllar itibarıyla istihdam ve işsizlik oranı, Türkiye	s. 209
Şekil 40: Yeniden Yapılanma Modeli	s. 246
Şekil 41: Yaş gruplarına göre nüfus yüzdeleri (2010-2020)	s. 281
Şekil 42: Bağımlılık Oranı	s. 284
Şekil 43: Türkiye'de İşsizlik Oranları 2002-2015	s. 292
Şekil 44: OECD Ülkeleri İşsizlik Oranları (2014)	s. 293
Şekil 45: İstihdam ve basit projeksiyonu (2004-2020)	s. 295
Şekil 46: Kalkınma Planları Karşılaştırmasında İnsan Kaynakları Politikalarını İfade Eden Kelimelerin En Fazla Kullanıldıkları Planlar	s. 323

GİRİŞ

İnsan kaynakları politikası mikro anlamda bir organizasyondaki insan kaynağını kapsamına alırken makro anlamda ise ulusların insan kaynağını kapsamaktadır. Mikro ya da makro anlamda insan kaynakları politikalarının her ikisi de insan kaynaklarına yapılan yatırımları, insan kaynaklarının değişimi ya da gelişimi için çabayı ifade eder. İnsan kaynağının oluşturduğu toplumlar, her canlı organizma gibi devamlı değişim halindedir. İşte insan kaynakları politikaları bu değişimin yönünü belirlemektedir.

Toplumsal değişimlerin yönünü belirleyen makro anlamdaki insan kaynakları politikaları, toplumların gelecekleri için çok önemlidir. Politika, uygulamalarla ilgili ilkeler ve kurallar toplamını meydana getirir. İnsan kaynakları politikaları da, insan kaynaklarını mikro ve makro açıdan, en verimli şekilde değerlendirmeyi ve sosyal sermaye oluşturmayı amaçlayan kurallar bütünüdür ve bu anlamda sosyal politika alanı içinde değerlendirilebilir. Sosyal politika, kavram, kapsam ve belirlediği kuralları uygulayan kurumlar bakımından sınırları tam olarak çizilememekle birlikte, genel olarak toplumun refah düzeyini yükseltmeyi, sosyal adaleti sağlamayı hedefler ve bu politikaların belirlenmesinde birincil görevlinin devlet olduğu kabul edilir. Sosyal sermaye, mikro ve makro ölçeklerdeki sosyal ve ekonomik gelişmenin ayrılmaz bir bileşenidir. Bu açıdan sosyal sermaye; bir toplumun üretkenliğini ve sağlıklı bir sosyal yapıya kavuşmasını sağlayan normlar, sosyal ağlar ve insanlar arası güven olarak tanımlanmaktadır. Üretim ve pazarlama için gerekli koordinasyon ve işbirliğini kolaylaştırırken, sosyal refahı da yükseltir. Sosyal sermaye insana yönelik yatırımlardır ve insan kaynakları politikaları vasıtasıyla gerçekleştirilir. İnsan sermayesi ise, işgücünün sahip olduğu bilgi ve beceriler olarak tanımlanabilir. İnsan sermayesi bireysel yeteneklerle ilgiliyken, sosyal sermaye olanaklarla ilgilidir. Sosyal sermaye, kişinin, eğitim, sağlık, aile, çalışma hayatı ve kamu idaresindeki faaliyetlerini etkilemektedir. Bu nedenle sosyal sermaye, insan sermayesi verimliliğini de önemli ölçüde etkiler. İnsan sermayesinin kalkınmayı desteklediği bilinmektedir. İnsan sermayesinin rasyonel biçimde kullanılabilmesi, büyük ölçüde sosyal sermayenin varlığına bağlı olduğu için, son yıllarda özellikle gelişmiş ülkelerde, sosyal sermayeye verilen önem artmıştır. Bu bakımdan sosyal sermaye ile insan

sermayesi, birbirini tamamlayan iki ayrı ekonomik değerdir. Ülkelerin kalkınmasını sağlayan bu iki ekonomik değer insan kaynakları politikaları vasıtasıyla şekillenmektedir.

Günümüzde bilgi bazlı küreselleşme, teknolojik ilerleme, nüfus yapısının değişimi gibi olgular insan kaynakları politikalarını değişime zorlamaktadır. Değişiklikler ve etkilerinin çok yönlü olması politikaları ve politika alanlarını farklılaştırmaktadır. Örneğin yaşlı nüfusun artması sağlık hizmetlerini ve sosyal güvenlik sistemini zorlamakta, teknolojinin gelişimi ile birlikte eğitim, sağlık vb. tüm alanlarda gelişmeler yaşanmakta, kadınlara fırsat eşitliği istemleri çalışma koşullarına yönelik uygulamalarda değişikliklere gidilmesini gerektirmekte, uzun süreli işsizlik ve yoksulluk sorunu çalışma odaklı refah devletini ve sosyal vatandaşlık anlayışını değişime zorlamaktadır.

Tüm toplumların yaşadığı bu değişimi, Türkiye de yaşamaktadır. Türkiye’de, Cumhuriyet’in ilanından bu yana pek çok köklü değişim yaşanmıştır. Bu tez çalışmamızda, Türkiye’deki insan kaynakları politikası tarihsel açıdan ele alınarak Cumhuriyet döneminden bugüne incelenmekte, gelecekte hangi eğilimlerin etkili olacağı tartışılmaktadır.

Çok geniş kapsamlı bir çalışma olması nedeniyle, inceleme çerçevesi başlıca insan kaynakları politika alanları belirlenerek çizilmeye çalışılmıştır. Türkiye’deki insan kaynakları politikası tarihsel açıdan ele alınırken, ‘eğitim ve kültür’, ‘bilim ve teknoloji’, ‘demografi’, ‘istihdam’, ‘sağlık, sosyal güvenlik ve sosyal içerme’ politika alanları incelenmiştir. İlk bölümde yapılan bu sınıflandırma ile diğer bölümlerdeki inceleme alanı da belirlenmiştir. Ayrıca Türkiye’deki insan kaynakları politikaları tarihsel açıdan incelenirken, belirli dönemlere ayrılmış, bu dönemler insan kaynakları politikalarında dönüşüme neden olan olaylar dikkate alınarak, ‘Cumhuriyet’in ilanından 1950’ye’, ‘1950’den 1980’e’ ve ‘1980’den bugüne’ olarak üç tarihsel dönem olarak belirlenmiştir. Birinci bölümde kavramsal çerçeve anlatıldıktan sonra, insan kaynakları politikasının toplumsal değişme ve kalkınma ile ilişkisi ele alınmaktadır.

İkinci bölümde, Cumhuriyet’ten günümüze, eğitim, kültür, bilim, teknoloji, demografi, istihdam, sağlık, sosyal güvenlik ve sosyal içerme alanları tarihsel olarak incelenmekte, bu politika alanlarında gerçekleştirilen çalışmalar ele alınmaktadır.

Cumhuriyet'in ilanı ile Türkiye'nin hızlı değişim süreci başlamıştır. Cumhuriyet ile 600 yıllık Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılması ve yerine Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile yeni bir devlet kurulmasının yanı sıra insan kaynakları politika alanlarında da köklü değişimler yaşanmıştır. Cumhuriyet ve çok partili yaşama geçiş bu dönemde gerçekleşmiş, zorlu bir mücadele sonucu kurulan Türkiye'deki Cumhuriyet yönetim biçimi modern toplumu oluşturmaya çalışmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin temelinde, tüm toplumu ve tüm alanları içine alan bir değişim anlayışı bulunmaktadır. Cumhuriyet kurulurken, eğitim, dil, tarih, ekonomi vb. tüm insan kaynakları politika alanlarında yenilenmeye gidilmiştir. İlerleme ve gelişmenin tek yolunun bilim ve teknoloji olduğu dikkate alınarak, bu doğrultuda politikalar üretilmiştir. Kalkınma için ekonomik gelişmeye ve eğitime odaklanılmıştır. Bu anlamda Atatürk döneminde, bilim ve teknoloji merkezli modern toplum ve modern bireye ulaşmak için pek çok politika üretilmiştir. Bu politikaların tüm insan kaynakları politika alanlarını kapsadığı görülmektedir.

Cumhuriyet'in kuruluş yılları sonrasında 1950'lerden itibaren Devlet Planlama Teşkilatı, Milli Prodüktivite Merkezi, TÜBİTAK gibi kurumların hayata geçmesi, yurtdışına öğrenci gönderilmesi olumlu gelişmelerdir. Bu anlamda 1950-1980 döneminde insan sermayesi oluşturmaya yönelik gelişmelerin yaşandığını görüyoruz. Ancak bu dönem içinde 1970'lerden sonra bilim ve teknolojiye gelişmenin sağlanamaması yanında, göçler, siyasi istikrarsızlıklar nedeniyle ekonomik ve sosyal açıdan sıkıntı yaşayan bir toplum oluşmaya başlamıştır. Nüfusun hızlı artışı karşısında nüfusun azalmasına yönelik politikalar, tüm kesimleri kapsamayan sağlık politikaları, hayata geçirilemeyen sosyal güvenlik ve sosyal içerme politikaları toplumu olumsuz yönde etkilemiştir. 1980 Askeri müdahalesi yine siyasi açıdan çalkantılı yıllar ve sonrasında dışa açık bir ekonomi politikasına geçiş ile toplumun üretim ve tüketim alışkanlıkları değişmiştir. Ekonomi aslında ekonomik faaliyette bulunan insanların karşılıklı ilişkilerini de içerdığı için sosyal bir süreç olarak tüm toplumu etkilemektedir. Bu anlamda Türkiye'nin muhafazakar ekonomi yapısı değişince, toplumu tüm dünyayla etkileşime sokarak değişime yol açmıştır. Bilgi teknolojilerinin etkilerini Türkiye daha yoğun yaşamaya başlamıştır. Avrupa Birliği üyelik süreci, Türkiye açısından yeni öğrenmeleri beraberinde getirmiştir. Artık küresel anlamda bilim ve teknoloji açısından gelişmemiş ülkelerin

sağlıklı olarak ilerleyemeyeceği anlaşılmıştır. Çünkü bilim ve teknoloji, diğer politika alanlarını da (sağlık, eğitim, istihdam vb.) doğrudan ya da dolaylı olarak etkilemektedir.

Türkiye’de kalkınmanın insana yatırımdan geçtiği Atatürk döneminde anlaşılmış ve bu doğrultuda çalışmalar yapılmıştır. Bu nedenle planlı kalkınmaya önem verilmiştir. Özellikle 1963’te başlayan planlı kalkınma ile birlikte, dönemin ve geleceğin gerektirdiği politikaların çoğunlukla bu planlarda yer aldığı görülmektedir. Çalışmamızda ikinci bölümde, kalkınma planlarının içeriği detaylı olarak incelenmekte, plan dönemleri itibarıyla hangi politika alanlarının önem kazandığı ele alınmaktadır.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde ise, insan kaynakları politikası ile kalkınma sağlamış başarılı ülke örnekleri ele alınarak, Türkiye ile karşılaştırılmakta ve gelecekteki insan kaynakları politikasının nasıl bir yön izleyeceği, hangi unsurlardan etkileneceği incelenmektedir.

Çalışmanın temel tezi, insan kaynakları politikası ile ekonomik, sosyal ve kültürel olarak ilerleme arasında pozitif bir ilişkinin mevcut olduğudur. Tarihsel dönemler içinde, insan kaynakları politika alanlarında yer alan politikalar ve bu politikaların sonuçlarını karşılaştırabileceğimiz, ulusal (milli gelir, işsizlik oranları vb) ve uluslararası araştırma sonuçları (küresel rekabet indeksi vb) incelenmiştir. Çalışmamızda Türkiye, insan kaynakları politikası açısından analiz edilerek, politika alanlarında geleceği şekillendirmek üzere yapılması gerekenler için bir öngörü sunulmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İNSAN KAYNAKLARI POLİTİKASI VE TOPLUM YAPISINA ETKİLERİ

1.1. İNSAN KAYNAKLARI POLİTİKASI KAVRAMI

İnsan kaynağı, en yalın tanımıyla üretim faktörlerinden biri olarak açıklanmaktadır. Üretimde emek, sermaye, doğa, girişim, teknik bilgi vb. kaynaklar kullanılmaktadır. Üretimdeki her türlü insan kaynağı emek olarak adlandırılmaktadır¹. Bu basit tanımlamanın ardında, insan kaynağını diğer üretim faktörlerinden ayıran pek çok önemli üstünlüğü bulunmaktadır. Diğer üretim faktörlerini tasarlayıp, işleyen, üreten ve bu nedenle de en önemlisi olarak görülen üretim faktörü, insan kaynağıdır. İnsan kaynağı, rekabet ortamında üstünlük sağlayabilmek için kullanılabilir potansiyel kaynaktır².

Ekonomik faaliyetlerin en temel unsuru olan üretimin gerçekleştirilmesi, üretim faktörü olarak adlandırılan bir dizi ekonomik değerin belirli koşul ve oranlarda bir araya getirilmesine bağlıdır. Söz konusu üretim faktörlerinin, niteliği ve niceliği zaman içinde değişen şartlara bağlı olarak farklılaşabilmektedir. 1980'lere kadar iktisat literatüründe ağırlıklı olarak büyümenin nicelik yönüne ağırlık verilmiştir³. Sermaye kavramından makine, teçhizat vb. ekipmanlar anlaşılmakta iken, daha sonra üretime katılan kişinin sahip olduğu ve genel anlamda insanın niteliğini vurgulayan bilgi, beceri, tecrübe ve dinamizm gibi pozitif değerler, beşeri sermaye olarak kabul edilmiş ve önem kazanmıştır⁴. Çünkü söz konusu değerler, üretimde kullanılan diğer faktörlerinin daha verimli değerlendirilmesine imkan vermekte; ayrıca yeni teknolojilerin icadı ve rasyonel bir şekilde kullanılmasına da yol açmaktadır. Bu nedenle ekonomik faaliyetlerdeki rasyonellik artmakta ve ülke

¹ Kasım Karakütük, "İnsan Kaynakları", **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, 1997, <http://www.education.ankara.edu.tr/ebfdergi/pdf/1997-30-1/115-132.pdf>, (07.01.2005), s. 116.

² Aytaç Açıkalın, **Çağdaş Örgütlerde İnsan Kaynağının Yönetimi**, Pegem Yayını, Ankara, 1994, s. 3.

³ Aykut Kibritçiöğlu, "İktisadi Büyümenin Yeni Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 1998, Cilt: 53; No: 1-4, s. 210.

⁴ Aysıt Tansel, Nil Demet Güngör, "The Educational Attainment of Turkey's Labor Force: A Comparison Across Provinces and Over Time", **METU Studies in Development**, 24, (4), 1997, s. 532.

ekonomisi daha hızlı kalkınabilmektedir⁵. Yapılan birçok araştırmada, insan sermayesine, eğitim ve sağlık gibi alanlarda yapılan yatırımların ve uygulanan politikaların, ekonomik büyüme ve kalkınmayı sağladığı görülmektedir.

İnsan kaynakları, bir toplulukta (bir devleti oluşturan insanlar, bir organizasyonu oluşturan insanlar vb. gibi) yer alan insanları ifade etmektedir.

Politika, bir hizmetin geliştirilmesi için alınacak uygulamalara yön veren ve hükümetlerin bilinçli olarak aldıkları ilke kararlarıdır.

İnsan kaynakları politikası ise, insan kaynakları alanındaki etkinliklerin amaç, yöntem ve içerik olarak düzenlemesi ve gerçekleştirme esaslarının bütünüdür. İnsan kaynakları politikası, insanı temel alan ve onun daha etkin, verimli, yararlı ve üretken olması, diğer yandan iş doyumuna sahip ve mutlu olabilmesi için gereken düzenlemelerin tamamını kapsar⁶.

İnsan kaynakları politikası kavramı, dar ve geniş anlamda olmak üzere ikiye ayrılarak incelenebilir.

1.1.1. Dar Anlamda İnsan Kaynakları Politikası

Dar anlamda insan kaynakları politikası organizasyonların sahip oldukları insan kaynağı ile ilgidir ve insan kaynakları yönetimi olarak ele alınmaktadır. Mikro anlamda insan kaynakları yönetimi, çalışma ortamında kişinin işe alınmasından, uyum eğitimine, ücretlendirilmesine, işyeri ile olan hukuki bağına, verimliliğine, performans değerlendirmeye, maddi ve sosyal ihtiyaçlarının karşılanmasına ve nihayet işten ayrılmasına kadar tüm süreçleri kapsar⁷.

İnsan kaynakları yönetimi, yönetim bilimi içinde yer almaktadır. Yönetim en basit tanımıyla, ortak amaçlara varmak isteyen bir grup insanın, işbirliği içinde düzenli ve bilinçli çaba göstermeleridir⁸. Yönetim, örgüt amaçlarının ekonomik ve etkin olarak gerçekleştirilmesi için faaliyetlerin planlanması, örgütlenmesi, yürütülmesi, koordinasyonu ve denetlenmesi süreçlerini kapsar⁹. Bu işlevlerin yerine

⁵ Mehmet Karagül, “Beşeri Sermayenin Ekonomik Büyümeyle İlişkisi ve Etkin Kullanımı”, **Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 2003, Cilt: 5, 79-90, s. 81.

⁶ İlhami Fındıkçı, **İnsan Kaynakları Yönetimi**, Alfa Yayınları, 1999, s. 14.

⁷ Fındıkçı, s. 14.

⁸ Zeyyat Sabuncuoğlu, **Personel Yönetimi**, Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir, 1984, s. 3.

⁹ İsmail Efil, **İşletmelerde Yönetim ve Organizasyon**, Vipaş A.Ş. Yayınları, Bursa, 1998, s. 2.

getirilmesi ve sürdürülmesi, işletmede yer alan insan kaynağının varlığıyla mümkündür. Herhangi bir örgütte ana ögenin insan olduğu söylenebilir. Bir işletmenin kurulması, gelişmesi, sosyal sorumluluklarını yerine getirebilmesi ve genel amaçlarına ulaşabilmesi onun etkin bir insan kaynağına sahip olmasına bağlıdır. İnsan kaynağını geliştiren ve motive eden örgütler amaçlarına daha kolay ulaşırken; bunu başaramayan örgütler, fiziksel kaynakları ve olanakları ne kadar mükemmel olursa olsun faaliyetlerini sürdüremezler¹⁰.

Genel anlamda insan kaynakları yönetiminin, insana odaklanmış, çalışanların ilişkilerini yönetsel bir yapı içinde ele alan, kurum kültürüne uygun çalışan politikalarını geliştiren ve bu yönüyle kurum yönetiminde kilit işlev görevi gören bir fonksiyona sahip olduğu söylenebilir. Modern anlamda insan kaynakları yönetimi 1950'lerde başlamıştır. 1950'li yıllardan itibaren insan kaynağına fırsat tanındığında performanslarında gelişmeler olacağı ve yeteneklerini göstermek için çabalayacakları, dolayısıyla kendilerine biraz güven duyulmaları halinde endüstriyel verimliliklerinde artışlar olabileceği anlaşılmıştır. Öyle ki iş alanı ne olursa olsun kurumun başarısını belirleyen birinci ögenin, çalışanlar ve onların arasındaki ilişkilere dayanması, çalışanlara yönelik politika, ilke ve uygulamaların başlı başına bir araştırma ve uygulama alanı olarak ele alınmasına neden olmuştur. İnsan kaynakları yönetiminin gerçek anlamda öneminin 1980'li yıllardan itibaren anlaşıldığı görülmektedir. Başta ABD olmak üzere gelişmiş olan Batı ülkelerinin ekonomik yapılarının bozulmaya başlaması, uluslararası rekabetin artması, endüstriyel verimliliğin azalması, ekonomik ve siyasi gelişmelere bağlı olarak ve özellikle sendikaların kolektif istihdam ilişkilerinde etkinliklerinin gittikçe azalması, özel sektörde sendikal örgütlülüğün gün geçtikçe zayıflaması, sendikaların 1980 öncesi kavgacı politikaları yerine işverenle uzlaşmacı ve diyalogdan yana bir politika izlemeleri, işçi-işveren ilişkilerinde yeni bir anlayışın önem kazanması, teknolojik gelişmeler ve rekabetin artması ile çalışma koşullarındaki değişiklikler işletmeleri yaşamlarını sürdürebilmeleri için insan kaynaklarını daha etkin bir şekilde kullanmaya yöneltmeleri, yeni endüstri toplumunun, geleneksel endüstrilerin önüne geçmesi, ayrıca robot sanayinde yaşanan teknolojik gelişmelerin rekabet ortamını gerginleştirmesi gibi sebepler ilgiyi insan kaynakları alanına doğru yöneltmiş ve

¹⁰ Dursun Bingöl, **Personel Yönetimi ve Beşeri İlişkiler**, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum, 1990, s. 1.

insan kaynakları yönetiminin içinde, gerçek anlamda insan kaynakları politikalarının geliştirilmesinde önemli katkıları olmuştur¹¹.

İnsan kaynakları yönetimi tarihsel olarak incelendiğinde, yönetsel anlamda bir gelişmenin sonucu olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Ancak bu faktöre ek olarak insan kaynakları yönetimi yaklaşımına geçişi hızlandıran çok sayıda faktör bulunmaktadır. Bu faktörler arasında bilgi teknolojilerinin ve rekabetin artışı, işgücünün yapısal değişimi, yönetim ve üretim modellerindeki değişimler sayılabilir¹². İnsan kaynakları yönetimi yaklaşımının kavramsal olarak doğuşuna ilişkin farklı yazarların farklı düşünceleri vardır. Bazı yazarlar, personele ilişkin sorunların önem kazanmasını 18. yüzyıl sonlarında İngiltere’de başlayan sanayi devrimi ile ilişkilendirmektedir¹³. Buna karşın, yönetim düşüncesinin temellerini ilk insanlara kadar dayandıran düşünceler, yönetimin olduğu her ortamda, insan kaynakları yönetimi yaklaşımının öncü örneklerinin de var olması gerektiğini öne sürerler. Bu anlamda, Eski Mısır’da piramitlerin inşa edilmesinde uygulanan yönetim ve organizasyon biçimi, Musa peygamberin “On Emri” ve örgütlenme, yetki ve sorumluluk ilişkisine esneklik kazandırması, Eski Yunan’da Sokrat ve Aristo’nun yönetim düşüncesine evrensellik ve bilimsellik anlamında katkıları, Roma medeniyetinde askeri örgütlenmeler, 1776 yılında Adam Smith’in yazdığı The Wealth of Nations (Milletlerin Refahı) adlı eserinde işbölümünden söz etmesi ve diğer gelişmeler yönetim düşüncesi ile birlikte, insan kaynakları yönetimi yaklaşımı düşüncesinin ortaya çıkmasında yapı taşlarını oluşturur. Ancak bu kaynaklarda insan kaynakları yönetimi yaklaşımının organizasyonuna ilişkin belirgin bir yapılanma mevcut değildir¹⁴.

1930’lu yıllarda personel bölümü organizasyonun bir parçası olsa da, yaptıkları iş yalnızca kayıt tutmaktan ibarettir. II. Dünya Savaşı’ndan sonra, savaşın neden olduğu emek gücü kıtlığının yaratmış olduğu sıkıntı şirketleri, personel yönetimi alanına daha fazla eğilmeye yönlendirmiştir. Böylece personel yönetiminin

¹¹ Ali Rıza Büyükuslu, **Globalizasyon Boyutunda İnsan Kaynakları Yönetimi**, Der Yayınları, İstanbul, 1998, s. 86.

¹² Fındıkçı, s. 16.

¹³ Selçuk Yalçın, **Personel Yönetimi**, 6.baskı, İstanbul, Beta Basım Yayım Dağıtım, 1999, s. 3.

¹⁴ Asuman Uluçınar Türkel, **İnsan Kaynaklarının Etkin Yönetimi**, Türkmen Kitabevi, İstanbul, 1998, ss.67-70.

görevlerine, işletmeye yeni eleman kazandırmak ve mevcut elemanların işletmede kalmalarını sağlamak gibi işlevler de eklenmiştir¹⁵.

1960-1970 yılları arasında çıkarılan yasalarla personel bölümünün önemi artmıştır. Personel yöneticileri, çalışanların ihtiyaçlarının karşılanması ile organizasyonun amaçlarına ulaşması arasındaki bağlantıyı daha iyi anlar hale gelmiş ve çalışanların fonksiyonunun, işletme verimini yükseltmesindeki rolü kabul edilmiştir. İşletmeler için büyük bir öneme sahip olan personel yönetimi anlayışında 1970'lerden sonra değişiklikler olmuştur. Önemi gittikçe artan bilgi, teknoloji ve çevresel faktörler sebebiyle yeni gelişmeler ve yeni teknikler meydana gelerek yeni bir yaklaşımı oluşturmuştur. Bu yaklaşım ise, insan kaynakları yönetimi yaklaşımıdır¹⁶. Bu yaklaşımın Türkiye’de, 1980’li yıllarda uygulanan neo-liberal politikalarla birlikte, kamusal istihdamın küçülmesi, özel kesim istihdamının artmasıyla görülmeye başlandığı söylenebilir.

Hem ülkemizde hem de tüm dünyada, işgücü ile ilgili maliyetlerdeki değişimler, verimliliğin özellikle de insan kaynağı verimliliğinin önem kazanması, yönetim ve üretim şekillerinin teknolojik değişimlerle yeniden şekillenmesi, insan kaynakları yönetimine geçişi hızlandıran nedenler olarak sayılabilir¹⁷.

Uluslararası boyutta rekabet üstünlüğü yakalayan örgütlerin insan unsurunu farklı yorumladıkları ve başarılarının temelinde “insan kaynağının artan önemini ön plana çıkarmalarının yattığı” görülmektedir. Bu stratejik açılımın odak noktasını ise, keşfetmeye, yeniden keşfetmeye ve geleceği yaratmaya yönelik olan, örgütlerde stratejik yenilikçilik ve yaratıcılığın tüm çalışanlar tarafından içselleştirildiği ve tüm çalışanların strateji yaratma sürecine katılımları ile ortaya çıkan bir anlayış olan stratejik insan kaynakları yönetimi oluşturmaktadır¹⁸.

İnsan Kaynaklarının zaman içinde rolü değişmekte ve artık “stratejik insan kaynakları” olarak karşımıza çıkmaktadır. Strateji kelimesi Fransızca’dan Türkçe’ye geçmiştir ve 1970’li yıllardan itibaren sosyal bilimlerde kullanılmaya başlanmıştır.

¹⁵ Margeret Palmer, Kenneth T. Winters, **İnsan Kaynakları**, çev: Doğan Şahiner, Rota Yayınları, İstanbul, 1993, ss. 23-24.

¹⁶ Celalettin Serinkan, "İşletmelerin Personel/İnsan Kaynakları Yönetimi", **Verimlilik Dergisi**, Milli Produktivite Merkezi Yayını, 4, 1996, s.21.

¹⁷ Fındıkçı, s. 20.

¹⁸ Mehmet Tikici, Bünyamin Akdemir, “Stratejik İnsan Kaynakları ve İş Tatmini Üzerine Bir Uygulama”, **10. Ulusal Yönetim Organizasyon Kongresi Bildiri Kitabı**, Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları, Antalya, 2002, s. 861.

Strateji, kelime anlamı itibariyle, “sevk etme, yöneltme, gönderme, götürme ve gütmek” demektir. Bazı kaynaklarda ise, stratejinin Latince yol, çizgi veya nehir yatağı anlamındaki “stratum”dan geldiği belirtilmektedir. Genel anlamda strateji, bir kurumun (veya devletin) güttüğü siyasete uygun olarak seçtiği hedeflere ulaşmak üzere aldığı her alandaki tedbirler ve her türlü aracın kullanılması olarak ifade edilmektedir¹⁹. Stratejik yönetim kavramı, ilk olarak kullanıldığı dönemlerde anlam olarak konu üzerinde henüz bir fikir birliğine varılmamış olsa da, strateji işletmenin çevresi ile arasındaki ilişkileri düzenleyen ve rakiplerine üstünlük sağlayabilmek amacıyla kaynaklarını harekete geçiren bir anlam taşımaktadır. Peter Drucker, stratejik yönetimin ana görevinin, bir işin misyonunu baştan sona düşünmek ve “Bizim işimiz nedir, ne olmalıdır?” sorularını sorarak, belirlenen amaçlar doğrultusunda, oluşan kararların yarın ki sonuçları vermesini sağlamak olduğunu söylemiştir²⁰.

Stratejik insan kaynakları yönetimi, bir örgütün amaçlarına ulaşabilmesi için oluşturulmuş bir insan kaynakları faaliyetleri modeli olarak açıklanabilir. Örgütsel stratejilerin geliştirilmesi ve uygulanmasına, insan kaynaklarının gittikçe daha çok dahil olmasıdır. Artık, örgütsel stratejiler, örgütün rekabet avantajının güçlendirilmesine ve iş ekiplerinin oluşturulmasına dayanmakta ve insan kaynakları daha merkezi bir konum kazanmaktadır²¹. Stratejik insan kaynakları yönetimi, örgütlerin içsel ve dışsal çevrelerindeki farklılaşmaların, örgütlerin insan kaynakları stratejilerini etkilemesi ya da belirlemesi şeklinde tanımlanabilir²².

İnsan kaynakları yönetiminin organizasyon stratejisi ile ilişkilendirilmesi çabası, insan kaynağının değer kazanmasına bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda insan kaynağının etkin kullanılabilmesi için dört temel unsur tanımlanmıştır. Bu unsurlar bütünleşme, çalışanın bağlılığı, esneklik ve kalitedir²³. Bütünleşme unsuru ile insan kaynakları politikalarının birbirini tamamlayarak

¹⁹ Nezahat Güçlü, Stratejik Yönetim, **Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi** Cilt: 23, Sayı:2 (2003) 61-85, s. 66.

²⁰ Peter F. Drucker, **21. Yüzyıl İçin Yönetim Tartışmaları**, çev: İ. Bahçivangil, İstanbul, Epsilon Yayıncılık, 1999, s. 99.

²¹ Gary Dessler, **Human Resource Management**, 8th Edition, Prentice Hall, New Jersey, 2000, s. 19.

²² Serkan Bayraktaroğlu, “Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi: İşyerinde Öğrenme Boyutu”, **9. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler**, İstanbul Üniversitesi, İşletme Fakültesi Araştırma ve Yardım Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001, s. 449.

²³ David E. Guest, Human Resource Management and Industrial Relations, **Journal of Management Studies**, Vol:24; No:5; September; 1987, p.503-522.

bütünlük oluşturmaları, alt kademe yöneticilerin insan kaynaklarının önemini benimsemeleri, insan kaynakları yönetiminin stratejik planlar içerisinde yer alması vurgulanmaktadır. İnsan kaynağının etkin kullanımının sağlanmasında ikinci unsur, çalışanın organizasyona ve işine olan bağlılığının yaratılmasıdır. Bu bağlılığa sahip çalışanın tatmini, verimliliği ve uyumu yüksek olacaktır. Diğer bir ifadeyle, güçlü bir organizasyon kültürü yaratılarak, çalışanın ve organizasyonun çıkarlarının bütünlüğü sağlanmalıdır. İnsan kaynağının etkin kullanımında üçüncü unsur ise planlanan ve planlanmamış değişimler karşısında organizasyonun direnç yerine gerekli değişimi ve gelişimi gösterebilecek esnekliğe ve uyuma sahip olmasının sağlanmasıdır. Bu anlamda organizasyon yapısı; adem-i merkezi, sorumluluk ve kontrol yetkisini paylaşan, fonksiyonel ve sayısal esnekliğe sahip özellikler taşımalı ve organizasyonun öğrenme yeteneği güçlü olmalıdır. İnsan kaynağının etkin kullanımının sağlanmasında dördüncü unsur ise diğer üç unsurun gerçekleştirilmesinde de önemli olan çalışan kalitesi ile üretim ya da hizmet kalitesinin sağlanmasıdır²⁴.

Organizasyonların stratejik yönetiminde insan kaynağının önemini arttıran çok çeşitli nedenler arasında teknolojik gelişme özellikle vurgu yapılması gereken bir unsurdur. Çünkü teknolojik gelişme sürecinde "insan" unsuru, teknoloji ile beraber birbirinin tamamlayıcısı olarak kabul edilmektedir. "Teknoloji" ile "insan" üretim sürecinde birbirine geçişmekte ve birbirini etkileyen ve geliştiren bir yapı içerisinde hareket etmektedir. "İnsan varlıklı teknoloji" (humanware technology) olarak tanımlanan bu ilişkide, insan kaynağı ile teknolojinin, teknolojiyle de insan kaynağının verimliliğinin, etkinliğinin ve yaratıcılığının güçlendirileceği iddiası bulunmaktadır²⁵. Bu anlamda teknoloji tek başına belirleyici faktör olmaktan uzaklaşmıştır. Diğer bir ifadeyle, farklılık yaratacak unsur teknolojiyi etkin kullanacak olan "insan" unsurudur.

Stratejik insan kaynakları yönetimin ortaya çıkması, teknolojinin yanında, deregülayon, işin doğasındaki değişimler ve işgücü çeşitliliği sonucunda olmuştur²⁶.

²⁴ Sriyan Silva, **Human Resource Management, Industrial Relations And Achieving Management Objectives**, Working Paper, East Asia Multidisciplinary Advisory Team, Bangkok, ILO, 1998, s.98.

²⁵ Ahmet Selamoğlu, "İnsan Kaynakları Yönetiminin Gelişimi", **Metin Kutsal'a Armağan**, Ankara, 1998, s. 51-52.

²⁶ Dessler, s. 9-13.

Mikro anlamda insan kaynakları politikası kavramının gelişimi yukarıda bahsedildiği gibi yaşanırken, makro boyutta insan kaynakları politikası da buna benzer bir gelişim yaşamıştır.

1.1.2. Geniş Anlamda İnsan Kaynakları Politikası

Makro anlamda insan kaynakları politikası, insan kaynaklarının gelişim yönünü belirleyen ulusal ve uluslararası (eğitim, beyin göçü, nüfus, istihdam gibi) politikaların tümünü içerir. Bir ülkede insan kaynakları planlaması, nitelik ve nicelik olarak işgücü gereksiniminin saptanmasıdır. Bu planlama sonunda, makro düzeyde insan kaynakları politikası belirlenir.

İnsan kaynakları kavramının, işletme yönetimi boyutuyla ele alınması, makro boyutunun uzun yıllar göz ardı edilmesine neden olmuştur. Makro ekonomik büyümenin kaynaklarına ilişkin araştırmalar, II. Dünya Savaşı öncesinde fiziki sermaye ağırlıklı olmuş, savaş sonrasında “gayri safi milli hasıla ve kişi başına gayri safi milli hasıla artışları ve farklılıkları, fiziki sermaye ile birlikte insan faktörünün verimliliğini etkileyen insan sermayesi unsurları ile açıklanmıştır.” Bilgi teknolojilerinin gelişimi bütün toplumlar için insan kaynağının öneminde büyük bir sıçramaya yol açmıştır. Bu gelişmeler ışığında, insan kaynaklarını çağın gerekleri doğrultusunda geliştiremeyen ve kalkınmaya yönelik olarak değerlendiremeyen ulusların, gelişimin gerisinde kalacağı anlaşılmıştır²⁷.

İnsan kaynakları kavramı, çoğunlukla işletme yönetimi bakış açısıyla, sonuna “yönetim” kavramı da eklenerek (İnsan Kaynakları Yönetimi) gündemde yer aldığından, Endüstri İlişkileri’ne karşı bir kavram olarak algılanabilmektedir. Bu kavramın, neoliberal işletme yönetimi yaklaşımında, “sendikasılaştırma” ve “insan kaynakları yönetimi yoluyla sendikaların işlevlerini üstlenme”, “toplu pazarlığı zayıflatma” eğilimi mevcut olduğu görüşü vardır²⁸. Ancak, bu eğilim; rekabet, verimlilik, kalite vb. gibi konulara uzak kaldığı için ve sosyal tarafların bu konuları

²⁷ Mustafa Yaşar Tınar, “Sosyal Siyaset’ten Endüstri İlişkileri’ne / Endüstri İlişkileri’nden İnsan Kaynakları’na?”, **Prof. Dr. Nusret Ekin’e Armağan**, 893-904, <http://iibf.kou.edu.tr/ceko/armaganlar/nusretekin/5/01.pdf> , (05.11.2007) s. 900.

²⁸ Nusret Ekin, “Değişim ve Sendikaların Geleceği”, **MESS Mercek**, Cilt: 1, Sayı: 2, 1996, s. 20.

esas olarak ele almamasından kaynaklanmaktadır. İnsan kaynakları paradigması, aslında “nötr ve objektif” niteliktedir²⁹.

Demografik gelişmelerin çalışma yaşamı üzerindeki etkileri, ulusal düzeyde ve sektörel işgücü planlaması, mesleki ve teknik eğitim, genel eğitim politikaları, sağlık ve sosyal güvenlik politikaları, gençliğin sorunları, fırsat eşitliğinin sağlanması, beyin göçünün engellenmesi, kentleşme, göç vb. alanlardaki insan kaynakları politikaları, sosyal politikanın ilgi alanı ile örtüşmektedir³⁰.

1.1.2.1. Sosyal Politika, Sosyal Sermaye ve İnsan Sermayesi

Politika (Siyaset) kavramının iki anlamı vardır: (1) Siyaset (Politics): Bir ülkenin, bir siyasal partinin, bir derneğin veya daha genel olarak bir toplumsal birimin yönetimini ele almak veya bu birimin karar verme süreçlerine değişik düzeylerde veya biçimlerde katılmak amacıyla girişilen bireysel veya toplu (çok kişili) faaliyetlerinin tümüne siyaset yapmak, siyasetle uğraşmak diyebiliriz. (2) Siyasa (Policy): Bu ikinci anlamda siyaset (politika), dar veya geniş anlamda kamunun ve özellikle de siyasal iktidarların (hükümetlerin) ülke, bölge veya il düzeyinde bir faaliyet alanına (eğitime, tarıma, sağlığa, konuta ve benzerlerine) karışma (müdahale etme veya etmeme) biçimlerini ve düzeylerini ifade eder³¹. Bu anlamda politika, devletin etkinliklerini amaç, yöntem ve içerik olarak düzenleme ve gerçekleştirme esaslarının bütünüdür. Makro ya da ulusal insan kaynakları politikası da politikanın bir alt başlığı olan sosyal politikanın kapsamı içinde yer almaktadır.

Sosyal politika, gerek kavram gerek kapsam ve gerekse bu politikaların belirlenmesi ve uygulanmasında rol alan kurumlar bakımından sınırları kesin çizgilerle belirlenememiş bir çalışma alanıdır. Sosyal politika kavramı incelendiğinde çok farklı tanımlarla karşılaşılmakta ve örneğin sosyal politika bir tanımda, devletin sosyal şart ve imkanlara müdahale biçimi olarak geniş bir çerçeve içinde, bir diğerinde ise sadece çalışma ilişkileri merkezli değerlendirilebilmektedir. Bazı yazarlar sosyal politikanın kapsamını sadece çalışan sınıflar ile sınırlı tutarken, bazı

²⁹ Tınar, s. 901.

³⁰ Tınar, s. 900.

³¹ Hüseyin Erkul, Levent Gökdemir, **Türkiye’de Cumhuriyetin Kuruluşundan Bu Yana Uygulanan Kamu Politikaları I**, Detay Yayıncılık, Ankara, 2007, s.5.

bilim adamları toplumdaki tüm yoksul ve zayıf grupları kapsama dahil etmektedir. Literatürde baskın hale gelen yaklaşım da sosyal politikanın tüm toplumsal sorunları ve grupları kapsadığıdır.

Sosyal politikanın belirlenmesi ve uygulanmasında rol oynayan kurumlar da bir tartışma konusudur. Sosyal politikanın sağlanmasında devletin (merkezi ve yerel yönetimler) dışında başta toplum olmak üzere gönüllü kuruluşlar, özel sektör, dini organizasyonlar ve işletmelerden oluşan geniş bir alan bulunmaktadır. Demokratik ülkelerde bu kurumların giderek sosyal politikaların belirlenmesi sürecine katılımı ve sosyal politikaların uygulanmasındaki etkinliği artmaktadır³².

Birçok sosyal politika tanımındaki ortak unsurlar, bu politikaların; refah düzeyini yükseltici politikalar olması, ekonomik amaçlarının yanı sıra ekonomi dışı amaçlar içermesi, toplumdaki yoksullara ve avantajsız gruplara doğru gelirin yeniden dağılımını hedeflemesidir. Önemli bir husus da, sosyal politikaların belirlenmesi ve uygulanmasında devletin birincil görevli olarak nitelendirilmesidir.

Sosyal politikanın kapsam ve alanında zaman içinde önemli değişiklikler olmuştur. Endüstri devriminden önce sosyal politikanın kapsam ve alanını toplumdaki yoksul ve fiziki olarak kendi kendine bakamayan (özürlüler, hastalar, kimsesiz çocuklar) kişiler ve bunların ihtiyaçlarının giderilmesine yönelik önlemler meydana getirirken, 19. yüzyılda sosyal politika ilgisini endüstrileşme ve kentleşmenin yol açtığı tehlike ve sefaletle maruz kalan işçi sınıfının korunmasına yöneltmiştir. Bu dönemde endüstrileşen ülkelerde başta sosyalist hareketlerin etkisi olmak üzere dini, askeri, sıhhi, ekonomik ve siyasi nedenlerle çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve toplumun büyük bir bölümünü meydana getiren çalışan sınıfların sosyal güvenlik, eğitim, sağlık ve barınma ihtiyaçlarının giderilmesine ilişkin sosyal politika önlemlerine başvurulmuştur. 20. yüzyılın ilk yarısından sonra ise gelişmiş ülkelerde refah devleti anlayışının benimsenmesi ve temel sosyal politikalar olarak nitelendirilen sosyal güvenlik, gelir dağılımı, eğitim, konut ve sağlık alanındaki büyük iyileşmeler neticesinde, sosyal politika önceliklerini kadınların çalışma

³² Halis Yunus Ersöz, “Sosyal Politika - Refah Devleti -Yerel Yönetimler İlişkisi”, **Prof. Dr. Toker Dereli’ye Armağan**, <http://iibf.kou.edu.tr/ceko/armaganlar/tokerdereli/35.pdf>, s. 759-775, (25.06.2006), ss. 759-760.

hayatına katılımını kolaylaştırıcı önlemler, çocuk ve yaşlıların bakımı, çevre politikaları ve cinsiyet ayrımcılığı gibi konular meydana getirir hale gelmiştir³³.

Günümüzde özellikle bilgi teknolojilerinin ilerlemesi olmak üzere, mevcut gelişmeler nedeniyle sosyal politikanın hem anlam hem de uygulamalar açısından ciddi bir değişim içine girdiği görülmektedir. Toplumsal yapıdaki değişimler sosyal politikayı değişime zorlamaktadır. Örneğin yaşlı nüfusun artması sağlık hizmetlerini ve sosyal güvenlik sistemini zorlamakta, kadınların fırsat eşitliği istemleri hem çalışma koşulları hem de bakım hizmetlerine yönelik uygulamalarda değişiklikleri gerektirmekte, uzun süreli işsizlik ve yoksulluk sorunu çalışma odaklı refah devletini ve buna bağlı sosyal vatandaşlık anlayışını değişime zorlamaktadır³⁴.

Sosyal politika, genelde toplumun değişik sosyal kesimlerinde ortaya çıkan muhtelif sosyal sorunları ortadan kaldırmayı ve herkesin sosyal refahını temin etmeyi ve yaygınlaştırmayı hedefleyen tedbirlerin ve uygulamaların bütünüdür. Sosyal politikanın ilgi alanları, tasnif etme bakımından tarih, hukuk, iktisat, ahlak, psikoloji ve hedef sosyal gruplar (işçi-işveren kesimleri, esnaf, çiftçi, ev hanımları, çocuklar, özürlüler, yaşlılar, aile) açısından ele alınabileceği gibi, teorik-bilimsel ve sosyal risklerden koruyucu-giderici uygulamaların yanında mikro ve makro boyutlarıyla da sınıflandırılabilir. Sosyal politikanın genel hedefleri³⁵:

- Ferdi muhtaçlığın yanında değişik psiko-sosyal sorunların ve yüklerin ortaya çıkması halinde muhtaç insanlara, sosyal güvenlik yöntemleri çerçevesinde geniş kapsamlı ve çok maksatlı maddi ve manevi destek ve danışmanlık hizmetleri sunmak.
- Sosyo-ekonomik yönden zayıf olan insanların sosyal ve ekonomik durumlarını sürekli olarak iyileştirmek.
- Sosyal barışın ve adaletin temini için refah toplumunu oluşturmak. Sosyal gelişmeyi, mikro (işletmelerde) ve makro (toplumsal düzeyde) bazda sağlamak.
- Akla gelebilecek bütün sosyal risklere ve bunların doğurabileceği her türlü zararlara karşı toplumun bütün üyelerini sosyal güvenlik kapsamı altına almak.

³³ Christine Hallett, "Social Policy, Continuities and Change", **Women and Social Policy**, Ed. Christine Hallett, London, Prentice Hall, 1996, s. 2.

³⁴ Meryem Koray, "Sosyal Politikanın Anlamı ve İşlevini Tartışmak...", **Çalışma ve Toplum**, 2007 / 4, s.19-56, ss. 19-20.

³⁵ Cahit Talas, **Sosyal Politika**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1967, s.54.

- Fırsat eşitliği çerçevesinde insan haysiyetine yaraşır bir hayatın idamesi için tedbirler almak. Tam istihdamı sağlamak.
- Toplumda sosyal bütünleşmeyi sağlamak için sosyal ahlak ve sorumluluk duygusunu geliştirmek. Sosyal ahlak esaslarının toplumda geçerlilik kazanması yönünde sosyal hizmetler alanında danışmanlık, rehberlik ve pedagoji faaliyetlerinde bulunmak.
- Kolektif kendi kendine yardım etme ilkesine uygun olarak, gerek kamu alanında, gerekse sivil toplumda sosyal dayanışma ruhunu hayata geçirmek ve sivil toplum örgütlerine katılımcı imkanlar tanımak.
- İnsan kaynaklarını, mikro ve makro bazda en verimli şekilde değerlendirmek ve sosyal sermaye oluşturmak.

Yukarıda son maddede bahsi geçen, insanlar arasındaki güvene dayalı iletişimin ekonomik getirilerini analiz eden sosyal sermaye, kişinin sosyal, eğitim, sağlık, aile ve çalışma hayatındaki faaliyetlerini önemli ölçüde etkilemektedir³⁶. Bu nedenle sosyal sermaye, insan sermayesi verimliliğine de önemli ölçüde katkı yapan unsurlar arasında yer almaktadır. İnsan sermayesinin rasyonel biçimde kullanılabilmesi, büyük ölçüde sosyal sermayenin varlığına bağlı olduğu için, son yıllarda özellikle gelişmiş ülkelerde, sosyal sermayeye verilen önem artmıştır. Bu bakımdan sosyal sermaye ile insan sermayesinin birbirini tamamlayan iki ayrı ekonomik değer olarak ele alınması gerekmektedir³⁷.

Sosyal sermaye ile ilgili olarak çok sayıda tanım yapılmıştır. Bu tanımlamaların özünde “sosyal dayanışma”, “güven” ve “işbirliği” vardır. Bu açıdan sosyal sermaye; bir toplumun üretkenliğini ve sağlıklı bir sosyal yapıya kavuşmasını sağlayan normlar, sosyal ağlar ve insanlar arası güven olarak tanımlanmaktadır. Sosyal sermaye, mikro ve makro ölçeklerdeki sosyal ve ekonomik gelişmenin ayrılmaz bir parçasıdır. Sosyal bağların güçlü bir şekilde oluşturulması, üretim maliyetlerini azaltarak verimliliği artırabilir. Üretim ve pazarlama için gerekli koordinasyon ve işbirliğini kolaylaştırır. Sosyal sermaye ayrıca, sosyal refahı özellikle yoksulların refahını, işsiz ve sakat gibi toplumda korunmaya muhtaç kişi ve

³⁶ OECD, **The Well-Being of Nations, The Role of Human and Social Capital**, Centre for Educational Research and Innovation, 2001, s. 61.

³⁷ Edward Glaeser, David Laibson, Bruce Sacerdote, **The Economic Approach To Social Capital**, **NBER Working Paper**, No: 7728, 2000, s. 27.

gruplara yardımı da kapsar. Bu programlar özünde, insana yönelik yatırımlara öncelik vermeyi öngörür³⁸.

Sosyal sermaye konusunda yapılan değerlendirmeler genel olarak; iletişim ağı, sosyal normlar ve güven ekseninde etrafında yoğunlaşmaktadır. Bu bağlamda sosyal sermaye olgusu, topluma yön veren ahlaki değerlere, kültürel ve siyasi yapı ile eğitime göre şekillenmektedir. Bu nedenle; adalet, güzellik, iyilik, arkadaşlık ve geleceğe duyulan güven gibi maddi olmayan pozitif değerlerin toplumda oynadığı rolün etkisi yüksektir³⁹. Sosyal sermayenin insan hayatının her aşamasında kalıcı etkilerde bulunduğunu ve buna bağlı olarak, ekonomik büyümenin hızlanmasında⁴⁰, maliyetlerinin azalmasında⁴¹, eğitimde başarının artmasında⁴², gelir dağılımının düzeltilmesinde⁴³ pozitif etkilerinin olduğu bilinmektedir.

Az gelişmiş ülkelerde, insanlar toplumsal kalkınmayı gerçekleştirmek için sosyal sermayenin çok farklı türlerini kullanılır. Sermaye, aslında para gibi tanımlanırken potansiyel bir fayda için örneğin fiziksel altyapı ya da sosyal ağlar gibi, bir toplumda yatırım yapılabilen her kaynağı tanımlar. Bu kaynaklar toplum içinde bulunabilen sermayedir. Finansal sermaye ile bir toplumda yatırım yapılabilir. Ancak bu yatırımlar sosyal sermayenin yalnızca bir şeklidir. İnsan sermayesi bireylerin becerileri ve yeteneklerinden oluşur. Ayrıca insanların organizasyon yetenekleri, problem çözme, liderlik becerileri kadar fiziksel becerileri de içerir. Eğitim, sosyal sermayenin artmasına ve sosyal ağların güçlenmesine yol açarak bireylerin eğitimsel başarılarını ve insan sermayesini artırır⁴⁴. İnsan sermayesi bireysel yeteneklerle ilişkiliyken, sosyal sermaye olanaklarla ilişkilidir⁴⁵.

³⁸ Abdülkadir Şenkal, "Sosyal Politika ve Sosyal Sermaye: Sosyal Sermayenin Sosyal Politikaya Etkileri Konusunda Bir Değerlendirme", **İş, Güç, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi**, Cilt:8 Sayı:1, Ocak 2006, ISSN: 1303-2860, s. 3.

³⁹ OECD, **The Well-being of Nations, The Role of Human and Social Capital**, s. 41.

⁴⁰ Paul Whiteley, "Economic Growth and Social Capital", **Political Studies**, Vol.48, 2000, ss. 443-466, s. 453

⁴¹ Francis Fukuyama, "Social Capital and Civil Society", **IMF WorkingPaper**, No: 00/74, 2000, s. 57-86.

⁴² James Coleman, "Social Capital in the Creation of Human Capital", **American Journal of Sociology**, 94 Supplement, University of Chicago, 1988, ss. 95-120, s. 97.

⁴³ Rob Wilkinson, **Unhealthy Societies: The Afflictions of Inequality**, London: Routledge, 1996, s.56.

⁴⁴ Şenkal, s. 5.

⁴⁵ Ronald S. Burt, "The Contingent Value of Social Capital", **Administrative Science Quarterly**, 1997, 42: 339-365, s. 339.

İnsan sermayesi açısından, kalkınmış bir devletin en önemli zenginlikleri arasında sayılabilecek yetişmiş insan kaynakları ve bilimsel araştırma geliştirme faaliyetleri tarihten miras olarak alınamayıp, insana ve bilimsel altyapıya yapılan yatırımların sonucunda oluşmaktadır⁴⁶. Japonya, Güney Kore gibi üretim araçlarından yoksun ülkelerin 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hızla kalkınmaları, eğitime yatırım ve insan sermayesi artışı ile mümkün olmuştur.

1.1.2.2. İnsan Kaynaklarının Başlıca Politika Alanları

İnsan kaynakları politikaları, insan kaynakları yapısında ortaya çıkan sorunları ortadan kaldırmayı ve sosyal refahı sağlamayı çalışırken bu politikalar pek çok farklı alanda uygulanır.

İnsan kaynakları politika alanları çok çeşitlidir. Konun genişliği, çalışmamızda politika alanlarının sınırlarını çizerek ele almamızı gerektirmiş ve bazı politika alanları seçilmiştir. Bunlar; eğitim ve kültür, bilim ve teknoloji, demografi, istihdam, sağlık, sosyal güvenlik ve sosyal içerme'dir. Belirlenen politika alanları, insan kaynaklarının geliştirilmesine yönelik uluslararası alandaki pek çok program içeriği ile benzerlik göstermektedir⁴⁷. Yapılan bu sınıflandırma ile diğer bölümlerdeki inceleme alanı da belirlenmiştir.

⁴⁶ Michael Porter, **Rekabet Üzerine**, Marka Doğu Marmara Kalkınma Ajansı, İstanbul, 2011, s. 218.

⁴⁷ İnsan Kaynakları politika alanları için bkznz, ÇSBG, **İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi Operasyonel Programı**,

<http://www.ikg.gov.tr/Portals/0/İKGOP'ye%20Detaylı%20Bakış%20Booklet.pdf>; TÜBİTAK, **Vizyon 2023 Teknoloji Öngörü Raporu**, https://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/vizyon2023/eik/EIK_Sonuc_Raporu_ve_Strat_Belg.pdf; European Commission, **European Employment Strategy**, <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=101&langId=en>, **Europe 2020**, <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=956>; **ILO 142 No'lu İnsan Kaynakları'nın Geliştirilmesi Sözleşmesi**, http://www.ilo.org/ankara/conventions-ratified-by-turkey/WCMS_377288/lang--tr/index.htm, (02.05.2013)

1.1.2.2.1. Eğitim ve Kültür

Eğitim, toplumsal bir süreçtir. Bu süreç içerisinde bireylerin bilinçsel yeteneklerinin geliştirilmesi güdüsü vardır. Eğitim; “Bireyin davranışında, kendi yaşantısı yoluyla ve amaçlı olarak, istendik değişme meydana getirme süreci”dir⁴⁸.

Eğitimi insan kaynakları politikası alanlarından biri olarak ele aldığımızda, eğitim ile toplumsal değişme arasındaki ilişkileri açıklamaya çalışan dört temel görüşten söz edebiliriz⁴⁹. Bunlardan birincisi eğitimi toplumsal değişmeyi sağlayıcı en önemli kurumlardan biri olarak gören “yeniden oluşumcu” ve “modernist” görüşlerdir. Yeniden oluşumcu ve modernist görüşlere göre eğitim, özellikle gelişmekte olan ülkelerde ekonomik ve teknolojik gelişmeyi sağlayan, hürriyet, adalet ve eşitlik ilkelerine dayanan yeni bir toplumsal düzenin yaratıcısı olarak görülmektedir. Bu görüşü savunanlar eğitim kurumlarını diğer toplumsal yapı ve kurumlardan bağımsız ya da yarı bağımsız kurumlar olarak görürler. Dolayısıyla eğitim toplumsal değişme meydana getirebilir ya da toplumsal değişmeye sebep olabilir. İkinci görüş ise, “tutucu” ya da “çatışmacı” görüş olarak tanımlanabilir. Bu görüşe göre ise eğitim, mevcut toplumsal, ekonomik ve politik düzenin ayrılmaz bir parçasıdır. Eğitim kurumları mevcut toplumsal, ekonomik ve politik yapı ve ilişkilerden bağımsız hareket edemez ve dolayısıyla eğitim kurumları mevcut sistem ve ilişkileri korur ve yeniden üretir. Bu görüşe göre, eğitim yeni bir toplumsal düzen meydana getiremez, aksine toplumdaki hakim sınıfların çıkarlarını koruyarak ve eşitlikçi olmayan toplumsal ve ekonomik ilişkileri yeniden üreterek mevcut statükoyu devam ettirir. Üçüncü görüşü savunanlar, eğitimi “hakim sınıfların kendi çıkarlarına hizmet eden ve onları koruyan bir vasıta” olarak görürler. Fakat, ikinci görüşten farklı olarak eğitim kurumlarının hakim kültür ve kurumları yeniden üretirken biraz da olsa toplumsal değişmeye yol açacak bağımsızlıklarından söz ederler. Dördüncü görüş, “toplumsal değişmelerin eğitimi belli bir yönde değişmeye zorladığı gibi, eğitim yoluyla toplumun istenen ya da planlanan yönde değiştirilmesinin de mümkün olduğunu” savunmaktadır. Başka bir deyişle, eğitim

⁴⁸ Mahmut Tezcan, **Eğitim Sosyolojisine Giriş**, Ankara Üni. Eğitim Fakültesi Yayınları, No: 91, Ankara, 1981, s. 4.

⁴⁹ Ahmet Eskicumalı, “Eğitim ve Toplumsal Değişme, Türkiye’nin Değişim Sürecinde Eğitimin Yeri”, **Boğaziçi Üniversitesi Dergisi**, Cilt: 19, Sayı: 2, 2003, 15-29, s. 15-16.

kurumları toplumsal değişme meydana getirecek potansiyel ve sınırlılıklara sahiptir. Eğitim toplumsal değişme meydana getirebilir. Ancak bu değişme toplumdaki diğer toplumsal, ekonomik ve politik kurumların aynı anda, aynı istikamette değişiyor olmasına bağlıdır. Dewey tarafından benimsenen bu görüş Türkiye örneğine çok uygun düşmektedir⁵⁰. Türk devriminde de eğitim kurumlarının yapı ve programlarındaki değişmeler toplumdaki diğer politik, toplumsal, kültürel ve ekonomik reformlara paralel olarak gerçekleşmiş ve eğitim bir ekonomik kalkınma ve çağdaşlaşma aracı olarak Türk toplumunda önemli toplumsal değişmelere yol açmıştır⁵¹.

Eğitim insana yapılan en önemli yatırımlardan bir tanesidir. Fakat eğitim pahalı ve sonucunu geç veren bir yatırımdır. Toplumlara yön verenler, 15–20 yıllık bir eğitimin ürünüdürler. Eğitim, insanı insan yapan değerleri insana kazandırmada, düşünme yeteneğini geliştirmede, ortaya bir ürün koymasında, istendik yönde davranış değişikliği kazandırmada en önemli araçtır⁵².

Eğitim sistemleri incelenirken; sosyal, ekonomik ve kültürel gelişmelerin de dikkate alınması zorunluluğu vardır. Bilgi toplumu değerlerinin ön plana çıktığı bir ortamda, küresel olguların yarattığı sorunların tartışılmaya başlandığı toplumlarda, eğitim anlayışı ve okul sistemleri, insan kaynağının yeniden yönlendirilmesinde, geçmişe kıyasla çok daha farklı biçimde yapılandırılmaktadır. Ekonomik gelişmenin gereksinim duyduğu teknik elemanları, devlet ve özel sektör bürokrasisinin gerekli gördüğü memurları kuşkusuz okullar yetiştirmektedir. Bu anlamda eğitim-öğretim kurumlarının desteklemediği bir değişimin gerçekleşmesi olanaklı görünmemektedir⁵³. Dewey'in vurguladığı gibi, eğitim toplumsal değişmeyi harekete geçiren, hızlandıran ve değişen sosyo-ekonomik ve politik şartlar için gerekli bilgi, beceri ve değerleri yayarak neticelendiren önemli bir kurumdur⁵⁴.

Eğitimle bağlantılı bir diğer insan kaynakları politika alanı kültür'dür. Kültür, insanla bağlantılı olarak kullanılır ve kişinin düşünce, bilgi ve görgü zenginliği olarak anlaşılır. "Kültürlü insan" kavramından, uygarlığın nimetleri olan bilgi ve

⁵⁰ John Dewey, Education and Social Change, **The Social Frontier**, 1937, 3, 235-238, s. 230.

⁵¹ Eskicumalı, s. 22.

⁵² Ali Rıza Erdem, "Türkiye'nin Önemli Sorunlarından Biri: Yetiştirdiği İnsan Tipi", **Üniversite ve Toplum Bilim, Eğitim ve Düşünce Dergisi** Aralık 2006, Cilt: 6, Sayı: 4, s. 1.

⁵³ Vahap Sağ, "Toplumsal Değişim ve Eğitim Üzerine", **Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Mayıs 2003, Cilt: 27, No: 1, 11-25, s. 24.

⁵⁴ Dewey, Education and Social Change, s. 255.

görgü ile donatılmış insan algılanır. Bu yaklaşımda kültür, mükemmelleşme ve düşünsel gücün şekli unsuru olarak ele alınır ve ona bir değer yüklenir. Anglo-Sakson geleneğinde yaygın olan kullanım şeklinde kültür, geçmişten miras kalan ve öğrenilebilir olan değer, norm ve davranış kalıpları toplamından oluşur⁵⁵.

Eğitim ve kültür, yirmi birinci yüzyılda kalkınma çabalarında veya daha zengin ve müreffeh ülke olma hedefine varmak için sürdürülen uğraşlarda, çok önemli ve işlevsel bir araç haline gelmiştir. Bu alanlarda üretilen politikalar, uzun vadede ürün vermektedir ancak bir ülkenin sosyal ve ekonomik kalkınmasını sağlayan insan gücünü hazırlayan araç olarak, gün geçtikçe ekonominin temel yatırımı haline gelmektedir. Eğitim bireyi geliştirdiği gibi, diğer taraftan ülkenin bilimsel, ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmasını sağladığı için önemlidir⁵⁶.

Eğitim hem toplumsal değişmelere olanak hazırlar, hem de meydana gelen toplumsal değişmelere insanların uymalarını kolaylaştırır. Her toplumsal değişme yeni bir insan tipi ister, bu tipin yaratılması ve biçimlendirilmesi de eğitim yoluyla olur⁵⁷.

Eğitim reformunun çok kapsamlı bir toplumsal değişikliği etkileyecek kadar bir stratejik güç olup olmadığı tartışılmalı bir konudur. Bazı araştırmalar eğitimin, ulusun tüm sorunlarını çözmede yeterli olamadığını belirtmiştir⁵⁸. Bunun tam tersini söyleyen araştırmalar da bulunmaktadır. Refah düzeyi açısından ele alındığında, kişisel düzeydeki gelir farklılıkları, birçok nedene dayanmakla birlikte, bu nedenlerin arasında bireylerin eğitim düzeyleri önemli bir yer tutmaktadır. Nüfusunun eğitim seviyesi yüksek olan ülkelerin birçoğunda emek faktörünün milli gelirden aldığı payın artması, bu gerçeği en açık biçimde göstermektedir⁵⁹. Modernist eğitim planlamacıları, modern eğitim ile ekonomik kalkınma arasındaki ilişkiye dikkat çekmişler, modern eğitimi ekonomik kalkınmanın miktarını ve hızını belirleyen en önemli etken olarak kabul etmişlerdir. Bu görüşe göre Amerika’da 1900 ile 1956

⁵⁵ Hüsnü Erkan, Canan Erkan, **Kültür Politikamızda Yeni Boyutlar Türkiye’nin Geleceğine Yönelik Kültür Değerleri ve Politikaları**, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara, 1988, s. 3.

⁵⁶ Howard Rothmann Bowen, **Investment in Learning**, San Francisco: Jossey Bass Publishers, 1980, s. 72.

⁵⁷ Hüseyin Öztürk, **Eğitim Sosyolojisi**, Ankara: Hatipoğlu Yayınları, 1993, s. 56.

⁵⁸ John L. Rury, **Education and Social Change: Themes in the History of American Schooling**, Mahwah, NJ, USA: Lawrence, Erlbaum Associates, Incorporated, 2004, s. 55.

⁵⁹ İbrahim Güran Yumuşak, “Türkiye’nin Beşeri Sermaye Potansiyeli”, **Çerçeve**, Sayı:37, 2005, s.15.

yılları arasında ekonomik gelirin artmasındaki en önemli neden işçilerin eğitim düzeylerindeki gelişmelerdir⁶⁰.

Toplumsal değişimde ve gelişimde bu denli büyük rolünün bulunması nedeniyle, eğitim insan kaynaklarının önemli bir politika alanıdır. Eğitim, bilim ve teknoloji gelişimi ile bağlantılıdır.

1.1.2.2.2. Bilim ve Teknoloji

Bilim, belli bir yöntemle elde edilen bilgiler kümesidir. Bilim, gözlemlenebilir olayları açıklamaya çalışır, insana bir öngöründe bulunma imkanı verir. Bilim, yeniliklerin önünü açar, yenilik ise yeni çalışma alanlarını beraberinde getirir. Hiçbir toplum bilime yatırım yapmadan ve kendi teknolojisini üretmeden çağın rekabet koşullarında ayakta kalamaz⁶¹. Bu açıdan bilim, insan kaynaklarının önemli bir politika alanıdır. Bilim, insan aklının kapsayabileceği olgu, gerçek ve ilkelerin tümüdür. Refah satın alma gücüdür. Refah insan emeğiyle oluşturulmakta ve refahın kaynağının özellikle beşeri olduğu kabul edilmektedir. Bilim, yeni ve farklı işlere uygulanırsa bu, yenilikçilik olmaktadır⁶².

Teknoloji ise, yararlı ürünler üretmeye ve yeni ürünler tasarlamaya yarayan bilgiler bütünüdür⁶³. Sürekli buluş ve bulgular, elde edilen yeni bilgi ya da kuram hayata uygulanmaktadır. Artık bilinçli, amaca yönelik araştırmanın toplumsal sistemi yeniden üretip, geliştirmede en belirleyici ögesi haline geldiği görüşü genel bir kabul görmektedir⁶⁴.

Bilim ve teknolojideki gelişmenin, tüm toplumsal yapıyı her yönüyle değiştirici özelliği bulunmaktadır ve bu özellik kapitalizmin gelişmesine neden olmuştur. Kapitalizm, üretimde, ulaşımda, ticaret düzeninde, finansman ve yönetimde ve emek gücünü kontrol etmede sürekli değişim ile gelişmiştir. Buhar

⁶⁰ Neil J. Smelser, Seymour M. Lipset, **Social Structure and Mobility in Economic Development**, Chicago: Adline, 1966, s. 166.

⁶¹ İsmail Hakkı Yücel, **Türkiye’de Bilim Teknoloji Politikaları ve İktisadi Gelişmenin Yönü**, Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Yayın No. Dpt: 2690, Haziran 2006, s. 7.

⁶² Peter F. Drucker, **Gelecek İçin Yönetim 1990’lar ve Sonrası**, çev. Fikret Üçcan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Minpa Matbaacılık Tic.Ltd. Şti, Ankara, Nisan 2000, s.30.

⁶³ Ahmet Ayhan, **Dünden Bugüne Türkiye’de Bilim-Teknoloji ve Geleceğin Teknolojileri**, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş. İstanbul, 2002, s.2.

⁶⁴ Gencay Şaylan, **Değişim Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, Ocak 1995, s. 98-99.

gücünün üretim aracı olarak ekonomiye uyarlanmasıyla başlayan ve Batı toplumlarının dönüşümünü kapitalizmin yaşanmasını hazırlayan teknolojik süreç, enformasyon teknolojilerinin üretim araçlarına ve hayatın her safhasına girmesiyle toplumu bilgi toplumuna taşıması süreci teknolojik gelişmelerle sürmektedir. Bu değişim uygulanan teknolojilerde gelişme anlamına gelmektedir⁶⁵.

Bilgi teknolojilerinin gelişimiyle beraber, bilgi toplumu terimi 1980'lerin başından bu yana gittikçe artan şekilde kullanılmakta olup, 1970 başlarında ise bilgi çağı terimi kullanılmaktaydı. Bu ve buna benzer diğer terimlerin 1950'lerden bu yana toplumsal dönüşümü ifade etmek için ortaya çıktığı söylenebilir⁶⁶. Gelişmiş ülkelerin tecrübeleri göstermektedir ki, başarılı bir bilgi ekonomisinin kurulması için milli yenilik sistemi, insan gelişmesi ve enformasyon-ulaştırma teknolojileri, işletme çevrelerinin birbirlerini yeterli şekilde etkilemeleri ve birbirlerine paralel olarak gelişmeleri gerekmektedir⁶⁷.

Günümüzde, bilim ve teknoloji politikaları, bütün dünyada, ülkelerin, refah düzeyini doğrudan etkileyen, sosyal ve siyasi konjonktüre yön veren, gelişim ve değişim koşullarını ortaya çıkaran politikalar olarak kabul edilmektedir. Teknolojinin bu etkin işlevi sebebiyle bütün ülkeler teknoloji üretmek, başka ülkelerin ürettiği teknolojileri ele geçirmek, kullanmak ve yaymak için çaba içine girmişlerdir⁶⁸.

Bilim, teknoloji ve insan kaynakları arasında çok yakın ilişkiler mevcuttur. Bilimsel çalışmalar teknolojik gelişmelere yön vermektedir. Teknoloji, toplumsal çevrenin ve sanayinin yapısını etkilemektedir. Günümüzde bireylerin teknoloji kullanımına yönelik nitelik ve donanım ihtiyaçları artmakta ve farklılaşmaktadır⁶⁹. Bu anlamda bilim ve teknoloji olanaklarının varlığı ve yokluğu ya da ne ölçüde bulunduğu (eğitim, istihdam, sağlık vb. alanlarda) toplumu oluşturan nüfus yapısını da etkilemektedir.

⁶⁵ Yücel, 2006, s. 8.

⁶⁶ Aharon Kellerman, "Phases in The Rise of The Information Society", **The Journal of Policy, Regulation and Strategy for Telecommunications Information and Media** Vol.2 No.6 December, 2000 Camford Publishing Ltd 1463-6697/00/060537-05, 537-541.

⁶⁷ World Bank, **Turkey Knowledge Economy Assessment Study**, Washington, 2004, s.17.

⁶⁸ Bahadır Yıldız, Hale Ilgaz, S.Sadi Seferoğlu, "Türkiye'de Bilim ve Teknoloji Politikaları: 1963'den 2013'e Kalkınma Planlarına Genel Bakış", **Akademik Bilişim 2010**, Muğla Üniversitesi, 10-12 Şubat 2010, s.457-464, s. 463.

⁶⁹ Hanifi Binici, Necdet Arı, Burhan Arıkan, "Mesleki ve Teknik Eğitimde Arayışlar", Ankara Üniversitesi, **IVETA Bölgesel Konferansı**, 20-22 Ekim 2003, Ankara, 94-99, s. 95.

1.1.2.2.3. Demografi

Bilim ve teknolojinin dışında insan kaynaklarıyla ilgili önemli bir politika alanı demografi (nüfus bilimi)'dir. Nüfus, bir grubu ya da toplumu meydana getiren tüm canlılardır. Nüfusun doğum ve ölüm oranları, cinsiyete, yaşa, kentli ve köylü oluşuna, ekonomik etkinlik oranlarına, eğitim düzeyine, sağlık durumuna göre dağılımı, bu dağılımdaki değişmelerin yönü, toplumbilimciler tarafından araştırılan ve ülkelerin geleceklerini planlamaları için yararlı bilgilerdir.

Nüfus değişimi her ülkede farklı yapıda oluşur. Farklı zaman boyutlarına sahip, nüfusun etkilenmesi açısından da farklı etkileşimler içinde gerçekleşen “demografik geçiş”, genel olarak nüfusun doğal artışını sağlayan kaba doğum hızı ve kaba ölüm hızının birlikte seyri sonucunda oluşan bir süreçtir. “Demografik geçiş modeli”;

- Ülkelerin yüksek ölüm hızlarından ve yüksek doğum hızlarından, düşük ölüm hızları ve düşük doğum hızlarına
- Endüstrileşme öncesinden endüstrileşmiş topluma geçişlerini açıklamak için kullanılan ve bu geçişin sonuçlarını açıklayan bir modeldir. Bu anlamda⁷⁰:
- Demografik geçiş safhaları sadece birer modeldir; gelecekte mutlaka oluşacak veya gerçekleşecek diye bir kural yoktur.
- Ancak ülkelerin nüfus olarak nereye gittiklerini görmeleri açısından, yapılan projeksiyonlar ve demografik modellerin neresinde olduklarını görerek geleceği planlamaları açısından önemlidir.

Durkheim, toplumbilim dalı için nüfusun büyüklüğünü temel öğelerden biri saymıştır. Toplamlar büyüklüklerine ve yoğunluklarına göre tasnif edilirler. Büyüklük terimiyle Durkheim, toplumsal bilimlerin gelişmesi olgusuyla etkilenen “materyal yoğunluk” ile birbiriyle sadece ekonomik değil fakat kültürel alanda da etkin ilişkiler içinde bulunan bireylerin sayısıyla ölçülen “moral yoğunluk” arasında farklılık olduğunu belirtmektedir. Bu görüşe göre, büyüklükteki artış genellikle

⁷⁰ Şeref Hoşgör, Aysıt Tansel **2050'ye Doğru Nüfusbilim ve Yönetim: Eğitim, İşgücü, Sağlık ve Sosyal Güvenlik Sistemlerine Yansımaları**, TÜSİAD, Kasım 2010, Yayın No: TÜSİAD – T / 2010 / 11 / 505, s.1.

yoğunlukta da kendini göstermektedir. Her iki etmendeki değişimler birlikte, toplumsal yapıda değişimler meydana getirmektedir⁷¹.

Toplumsal değişmeyi sağlayacak bir etkiye sahip olan nüfusun, insan kaynakları politikasıyla şekillendirilmesi söz konusudur.

Bir devleti oluşturan ve devletin varlığının sürdürülmesinde en önemli unsurlardan biri nüfustur. Çünkü devleti millet, onu da nüfus meydana getirmektedir. Ayrıca üretim başta olmak üzere çeşitli ekonomik faaliyetler, ancak nüfus aracılığıyla gerçekleştirilebilir. Bu nedenle ülkenin gelişip kalkınmasında nüfusun önemli bir yeri vardır. Ayrıca devletin güçlü sayılabilmesinde nüfus güç unsuru olarak kabul edilmektedir. Devletin büyük bir nüfus potansiyeline sahip olması olumlu bir veri olarak değerlendirilmekle birlikte, eğitimsiz, yeterince istihdam sağlanamayan kalabalık nüfus, ekonomiye yük olarak değerlendirilmektedir. Dünyadaki aşırı kalabalık ülkelerin çoğunun az gelişmiş ve birçok sorunla karşı karşıya olduğundan hareketle; devletler için nüfusun sayısal olarak miktarından daha çok niteliğinin ülke için güç kaynağı olduğunun üzerinde durulması gerekmektedir⁷².

Nüfus ve kalkınma ilişkisi ülkelerin her zaman üzerinde durdukları bir konudur. Çünkü nüfus bir yandan kalkınma için gerekli işgücünün sağlanmasında önemli bir unsur; diğer yandan da aşırı nüfus artışı, kalkınmayı yavaşlatması yanında, kişi başına düşen gelirin azalmasına ve çeşitli sorunlara neden olan bir husustur. Nüfus konusu, az gelişmiş ve gelişmiş ülkeler tarafından ayrı anlamlar taşır. Çünkü gelişmekte olan ülkelerin birçoğunda aşırı nüfus artışı ve ona bağlı sorunlar yaşanmaktadır. Diğer yandan gelişmiş ülkeler ise sıfır nüfus artışı, nüfusun eksilmesi ve özellikle birçoğu nüfusta yaşlanma sorunuyla karşı karşıyadır. Bu bağlamda ülkeler beslenme, yoksulluk, eğitim, sağlık, sosyal hizmetler ve istihdamın yetersizliği gibi sorunlarla uğraşmaktadır⁷³.

⁷¹ Tom B. Bottomore, **Toplumbilim**, çev: Ünsal Oskay, Der Yayınları, İstanbul 2000, s. 87.

⁷² Deniz Ülke Arıboğan, **Globalleşme Senaryosunun Aktörleri**, Der yayınları, İstanbul, 2001, s. 91-103.

⁷³ United Nations, **World Population Ageing 2007**,
<http://www.un.org/esa/population/publications/WPA2007/SummaryTables.pdf>, (02.03.2009)

1.1.2.2.4. İstihdam

İstihdam da nüfusla bağlantılı önemli bir politika alanıdır. İstihdam; kullanma, çalışma demektir. Bir ülkede, bir yıldaki ekonomik faaliyetlere katılacak durumda olan insan gücünün; kullanılma, çalışma ve çalıştırılma derecesi istihdamı gösterir. İstihdam basit olarak işçilerin çalıştırılması veya üretim faaliyetinde bulunmalarının sağlanması şeklinde tanımlanabilir⁷⁴.

İstihdam politikası ise genel anlamda, ücret politikası, vergi ve sosyal güvenlik sistemleri, aktif işgücü piyasası politikası ve programları ve kamu istihdam hizmetlerini içeren insan kaynakları politikalarıdır. Genel olarak istihdamı artırmaya yönelik politikalarlardır.

Bir ülkenin istihdamı; o ülkenin kalkınmışlık seviyesi, nüfus ve tabii kaynakları ile ekonomik şartlarına bağlıdır. Her ülke kendi istihdam politikasını belirlerken tarihsel birikiminden, ekonomik ve sosyal yapılanmasından ve özellikle sosyal taraflar arasındaki güç dengesi ile sosyal tarafların uluslararası rekabete bağlı olarak değişen çevre koşullarını yorumlayışından etkilenmektedir. Ancak önemli olan, ülkelerin istihdam politikalarını bütünlük içerisinde oluşturmaları gerekliliğidir. Diğer bir ifadeyle, istihdam-işsizlik sorunlarına yönelik politikaların bir bütün içerisinde uygulanması ve kısmi çözümlerden kaçınılması esastır. Eksik politikalar beklenen sonuçların elde edilmesini engellemektedir. Bazı Avrupa ülkelerinde işgücü piyasası reformlarının bütünlük içerisinde uygulanamaması sonucu, işsizlik sorunu çözümsüz bir olgu gibi değerlendirilmeye başlanmıştır. Öte yandan işgücü piyasası reformlarının belirli bir modele dayalı olarak, bütünlük içerisinde uygulandığı ve dolayısıyla istihdam sorunlarına çözüm oluşturmada başarılı sonuçlar elde eden ülkeler de vardır. İstihdam politikalarında başarısız olan ülke örnekleri değerlendirildiğinde, işgücü piyasasına yönelik kısmi reform uygulamalarının ve kısıtlayıcı kurumsal ve yasal düzenlemelerin istihdam politikalarında başarıyı engellediği ve işsizlik sorununun aşılmasını zorlaştırdığı anlaşılmaktadır. Öte yandan istihdam politikalarında başarılı olan ülkeler değerlendirildiğinde, her ne kadar bu ülkelerin kendilerine özgü politikalar geliştirdiği vurgulansa da, uygulanan

⁷⁴ Aziz Köklü, **Makro İktisat**, 2. Baskı, Ankara, Sevinç Yayınevi, 1987, s.67.

politikalarda ortak yaklaşımlar bulunduğunu ileri sürmek yanıltıcı olmayacaktır⁷⁵. Bu ortak yaklaşımlar⁷⁶:

- İstihdam politikaları kapsamlı bir makroekonomik yaklaşım ile birliktelik içermektedir. Özellikle işgücü piyasasındaki düzenlemeler, mali ve sosyal politikalarla bütünlük içerisinde kurgulanmakta ve uygulanmaktadır.
- Mali ve para politikaları dikkatli kullanılarak yatırım ve tüketim ortamı iyileştirilmektedir.
- Mal ve hizmet piyasaları serbestleştirilmektedir. Her ne kadar serbestleşme kısa dönemde istihdamda bir daralmaya neden olsa da, uzun dönemde işgücü piyasasının etkinliğini olumlu yönde etkilemektedir.
- Merkezi ücret pazarlığı sistemi esnekleştirilmekte ve değişen koşullara uyumun hızla sağlanabilmesi için ademi merkezi yapı güçlendirilmektedir.
- Ücret esnekliğinin yanı sıra ücretlerde önemli artışlar da yaşanmamaktadır. Ücret artışlarını değerlendiren OECD araştırmalarına göre, örneğin 1990'ların ilk yarısında ABD ve Danimarka'da gerçek ücretlerde önemli bir artış yaşanmaz iken, Hollanda'da sadece % 3,3'lük bir artış olmuştur. İngiltere'de ise gerçek ücretler Hollanda'ya kıyasla daha yüksek bir artış göstermesine karşın, genel ücret düzeyinin görece olarak daha düşük olması, ücret artışlarını tartışma konusu olmaktan çıkarmıştır.
- Ücret dışı maliyetlerin düşürülmesi tüm istihdam politikalarında önemli bir tartışma konusu olmakla birlikte, vazgeçilemeyen bir düzenlemedir. Kuşkusuz ücret dışı maliyetlerin düşürülmesi sosyal güvenlik sistemine yapılan katkıların düşürülmesine yol açmakta ve dolayısıyla da gelir ve korunma süresi açısından kaygılar artmaktadır. Bu noktada piyasa ekonomisi yaklaşımı ile sosyal taraflar arasında güçlü işbirliğine dayalı yaklaşım arasında felsefi farklılık dikkati çekmektedir. Piyasa ekonomisi yaklaşımını benimseyen ülkelerde sadece yaşamı devam ettirecek düzeyde bir korunma anlayışı geçerlidir. Oysa, Kıta Avrupası'nda hakim olan görüş asgari yaşam standardının korunması yönündedir.

⁷⁵ Ahmet Selamoğlu, "Gelişmiş Ülkelerde İstihdam Politikaları, Esneklik Arayışı ve Etkileri", **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, (4) 2002/2: 33-63, s. 55-59.

⁷⁶ Heinz Werner, "Countries With Successful Employment Policy-What is Behind Their Success", **Institute for Employment Research; Labour Market Research Topics**; No: 33, 1999, s.19-20.

- İşgücü piyasasında ücret farklılıklarının oluşturulması da bir diğer tartışma konusudur. Ancak ücret farklılıklarının yönetiminde ülkelerin kendilerine özgü koşulları itibariyle değişik yaklaşımlar vardır. Ekonomik ve sosyal yapı itibariyle büyük değişkenlikler göstermeyen ülkelerde ücret farklılıkları düşük düzeylerde tutulabilmektedir. Oysa ekonomik ve sosyal yapı itibariyle önemli değişkenlikler gösteren, coğrafi ölçeği büyük ülkelerde istihdam politikalarının başarısı açısından ücret farklılıkları mümkün olduğu ölçüde artırılmaktadır. Ancak ücret farklılıklarının yönetilmesinde yoksulluk düzeyi dikkate alınmaya çalışılmaktadır.

Tüm ülkelerde ortak sorun olarak karşımıza çıkan istihdam sorununa her ülke kendi yapısına uygun farklı politikalarla yaklaşmaktadır. Bu yaklaşımlar iki uç nokta arasında bir yerde bulunmaktadır. Bu uç noktalardan biri işsizlik sorununun çözümünü ekonomik gelişmeye bırakan liberal yaklaşımlar, diğeri de bu sorunu toplumsal bir sorun kabul ederek istihdam politikalarına öncelik veren yaklaşımlardır⁷⁷.

1.1.2.2.5. Sağlık, Sosyal Güvenlik ve Sosyal İçerme

İstihdam sosyal güvenlik, sağlık, sosyal içerme ile bağlantılıdır ve bu alanlar da insan kaynaklarının önemli bir politika alanıdır. İstihdam, insan kaynağının sosyal güvenliğini, sağlık olanaklarını ve sosyal içerme uygulamalarını etkilemektedir.

İnsan kaynakları politikalarının yer aldığı sağlık alanında amaç, sağlıklı bireylerden oluşan sağlıklı bir topluma ulaşmaktır. Dünya Sağlık Örgütü, sağlık politikasını; kişilerin bedence, ruhça ve sosyal yönden tam iyilik halinde olmalarını sağlamak amacı ile herkesin, ırk, din, cins, yaş, siyasi inanç ve ekonomik güç farkı gözetmeksizin, koruyucu, tedavi ve rehabilite edici hizmetleri kullanmalarını sağlamak olarak tanımlar.

Sağlık politikası, dar ve geniş açıdan ele alınabilir. Dar anlamda politika “herkese tedavi edici, koruyucu ve rehabilite edici hizmet götürmek” diye tanımlanabilir. Konu geniş kapsamlı olarak ele alındığı zaman sağlığı etkileyen ve sağlığın etkilendiği her sektörü ele almak ve dengeli bir şekilde gelişmeyi öngörmek

⁷⁷ Naci Gündoğan, “ İşgücü Piyasasında Esneklik–Güvence Dengesi: Danimarka Modeli”, **Çimento İşveren Dergisi**, Cilt: 21, Sayı: 3, Mayıs 2007, s. 22 – 37.

gerekir. Örneğin çocuk sağığı hizmetini besin politikasından, infeksiyon hastalıklarının kontrolünü çevre politikasından ayrı düşünmek olanaksızdır. Bu nedenle hükümetler sağık, sosyal güvenlik politikasını sosyo-ekonomik kalkınma planlarının bir parçası olarak ele alırlar⁷⁸.

Sosyal güvenlik; bir dizi kamu önlemi ile hastalık, doğum, iş kazası, işsizlik, iş göremezlik, yaşlılık, ölüm gibi nedenlerle ortaya çıkabilecek ekonomik ve sosyal rahatsızlıklara karşı, toplumun kendini korumasıdır. Karşılaşılan bu sorunlar bireyin gelirinin azalması ve/veya giderlerinin artmasına neden olmaktadır. Çalışma gücünü olumsuz yönde etkileyen hastalık, yaşlılık ve sakatlık gibi fizyolojik riskler ile çalışma gücünü etkilememekle birlikte onun kullanımını önleyen işsizlik, bu türden risklerdir. Bu risklerle karşılaşan birey, geçici ya da sürekli olarak gelirden yoksun kalmakta, ekonomik güvensizlik ortamına itilmektedir. Bu nedenle sosyal güvenlik politikalarının temelini ekonomik, sosyal ve fizyolojik risklerin bireyler üzerindeki etkilerini giderme çabaları oluşturmaktadır⁷⁹.

İnsan kaynakları politikalarını içeren bir diğer alan olan sosyal içermenin konusu, toplumsal hayata katılımıda güçlük çeken bireylerdir. Bu katılımın kapsamına eğitim, mesleki eğitim, sağık ve ulaşım hizmetlerinden yararlanma, istihdama dahil olma, mal ve hizmetlere erişim, konut edinme, kültürel faaliyetlere katılma gibi konular girmektedir. Sosyal içermenin amacı, hem gelir düzeyleri toplum ortalamasının çok altında olduğu için, hem de etnik veya dini kökenleri, toplumsal cinsiyetleri, eğitim durumları, fiziksel veya zihinsel engelleri dolayısıyla topluma eşit vatandaşlar olarak katılmakta zorluk çeken insanların durumunu kurumsal düzenlemeler yoluyla çözmektir.

Burada söz konusu olan, sadece istihdam olanakları yaratmak veya insanlara fırsat eşitliği tanımak değil, kendi özellikleri nedeniyle, bu olanak ve fırsatlardan herkes gibi yararlanamayanların durumunda, eşit vatandaşlık kavramının içini doldurmaya yönelik, siyasi iradeyle alınmış bir kurumsal önlemler bütünü oluşturmaktır⁸⁰.

⁷⁸ Nusret Fişek, “Türkiye’de Sağık Politikası, Nusret Fişek’in Kitaplaşmamış Yazıları. I”, **Toplum ve Hekim**, Sayı:34, Eylül 1984, s. 21.

⁷⁹ Cemal Hüseyin Güvercin, “Sosyal Güvenlik Kavramı ve Türkiye’de Sosyal Güvenliğin Tarihçesi”, **Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası**, Cilt: 57, Sayı: 2, 2004, s: 89-95, s. 90.

⁸⁰ Ayşe Buğra, “Yoksulluk ve Sosyal Haklar, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu”,

İstihdam, bütünleşmenin ve sosyal içermenin temel yoludur; işsizlik, özellikle uzun süreli işsizlik ve giderek artan şekilde hane halkından tamamının işsiz olması durumu ise başta gelen dışlanma faktörüdür. Bunun yanında zaman zaman işsiz kalıp zaman zaman düşük ücretli ve güvencesiz işlerde çalışanlar da mevcuttur. Düşük ücretli işlerde çalışmak işsiz kişilerin tecrübe kazanmalarını ve istihdam beklentilerini geliştirmelerini sağlayabilir ancak daha yüksek nitelikli işlere geçip sosyal dışlanma kısır döngüsünden kurtulmaları için her zaman yeterli değildir. İnsanların düşük ücretli, güvencesiz ve sömürücü nitelikteki işlerde çalışmaya mecbur kalmamalarını sağlamak temel öneme sahiptir.

İnsan kaynakları politikalarının uygulandığı tüm bu alanlar, toplumlar açısından önemlidir, toplumsal gelişmeyi ve toplumsal değişimin yönünü belirler.

1.2. TOPLUMSAL YAPI VE TOPLUMSAL DEĞİŞME BAĞLAMINDA İNSAN KAYNAKLARI POLİTİKASI

İnsan kaynakları politikalarının (eğitim, nüfus, istihdam vb. alanlarda) toplumsal yapının değişmesinde etkili olduğu bilinmektedir. Gelişme ve kalkınmanın temel ögesi olarak insan kaynaklarının önemi, gelecek bilimciler tarafından vurgulanan bir gerçektir. Bu anlamda insan kaynakları politikalarının, toplumsal yapıyı değiştirebileceği ve toplumsal değişmeyi gerçekleştirebileceği söylenebilir.

Toplum, yaşamlarını sürdürmek, birçok temel çıkarlarını gerçekleştirmek için işbirliği yapan, aynı toprak parçası üzerinde birlikte yaşayan ve ortak bir ekini olan insan kümesidir⁸¹. Toplum insanlar arası ilişkilerin bir ürünüdür. Bu ilişkiler bireylerin dışında ve sayısal olarak, bireylerin sayılarından fazladır. Buna göre toplum, insan ömründen uzun yaşayan, göreceli bir kararlılığa sahip olan insan topluluğudur⁸².

Toplumsal yapı, bir tanıma göre, sadece kalıtıma ya da insan dışı çevreye dayalı olarak açıklanması olanaklı olmayan ortak insan davranışlarının tümü olarak açıklanır. Burada toplumsal yapı, kalıtım ve çevreden bağımsızlaştırılarak, insanların

Sivil Toplum Geliştirme Merkezi Derneği için hazırlanan danışman raporu, Aralık 2005, http://www.spf.boun.edu.tr/docs/STGP_Bugra.pdf, (03.05.2007), s.9.

⁸¹ Özer Ozankaya, **Temel Toplumbilimleri Sözlüğü**, Savaş Yayınları, Ankara, 1984, s. 115.

⁸² Emre Kongar, **Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği**, Remzi Kitabevi, 7. Basım, İstanbul, 1999, s. 39.

bir arada yaşama etkinliğinin bir ürünü olarak alınmaktadır. Bir başka tanıma göre, toplumsal eylem ve etkileşim kalıplarıdır. Genellikle, bütün tanımlar toplumsal yapının düzenli insan ilişkileri olduğu konusunda birleşmektedirler⁸³.

Canlı ve cansız arasındaki en önemli fark, birincisinin kendisini sürekli olarak yenilemesi, değişmesidir⁸⁴. Değişme, “bir durumdan başka bir duruma geçişi ifade etmektedir.” Değişime uğramayan bir topluluk düşünmek mümkün değildir⁸⁵. Değişme devamlılık gösteren bir süreçtir. Bazen yavaş bazen hızlı değişmelerle gelecek nesillere aktarılan kültür, kişilerde ve toplumun kendisinde farklılaşmalara sebep olur. Geleneksel toplumlarda değişim daha yavaş olurken, endüstrileşme yolunda olan topluluklarda daha hızlı olmaktadır⁸⁶.

Toplumsal değişme, temelinde ilişkiler bulunan devinimsel yargıları içerisinde barındıran bir kavramdır. Toplumsal değişme ilişkilerin değişmesidir. Toplumsal değişme kavramı iki yönlü de olabilir. Toplumsal değişme kavramı ilerleme olduğu kadar gerileme yönünde de anlam belirtir. Eğitim sistemi, yenilikçi elemanları sağlar ve asgari uyumsuzluklarla gerekli değişmelerin cereyanını gerçekleştirir. Yenilikçi elemanlar daha çok okullar yoluyla sağlanır. Bunun için eğitim sisteminin kendini yeniliğe uydurması gerekir. Örneğin sanayileşmekte olan bir ülkede eğitim sisteminin sürekli teknik yenileşmeye, müfredat programlarıyla, bu alanda uzman sağlayan okullarla, öğretim elemanlarını yetiştirmeye ayak uydurması gerekir. Toplumsal değişme içerisinde eğitimin iki ayrı işlevi vardır. Bunlardan ilki, toplumsal değişmelerdeki eğitimin tutucu işlevi; bu işleviyle eğitim, mevcut kültürü korur ve bireyi “yabancı otlardan” geri tutar. İkincisi ise, toplumsal değişmeyi hazırlayıcı işlevi; toplumsal değişmeyi gerçekleştirebilecek bireyler yetiştirir⁸⁷.

Toplumsal değişme sürecinin altında insanoğlunun tüm birikimi vardır. Toplumsal değişme somut bir çevrede, bir takım insanları kapsadığında, bir zaman geçişiyle gerçekleştiğinde meydana gelir. Yani toplumsal değişimin meydana gelmesi için, zaman, çevre ve insan unsurları birlikte bulunmalıdır. İlerleme

⁸³ Kongar, 1999, s. 34.

⁸⁴ Dewey, John, **Demokrasi ve Eğitim**, çev: Tahsin Yılmaz, İzmir, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, 1996, s.1.

⁸⁵ İsmail Doğan, **Sosyoloji**, Sistem Yayıncılık, Ankara 1995, s. 178.

⁸⁶ Enver Özkalp, **Sosyolojiye Giriş**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 1995, s. 263.

⁸⁷ Sağ, s. 12.

biçimindeki değişim için bu yönde planlı çabaya gerek vardır⁸⁸. Toplumsal değişmeler, dengeli ve kusursuz bir toplum düzeni yaratmak arzusuyla başlar. Toplumsal değişmelerin incelenmesi sonucunda, insan toplumlarındaki ayrıcalıkların biraz daha giderilmiş ve insanın özgürlüğü biraz daha kazanılmış olduğu görülmüştür. Sosyo-ekonomik açıdan toplumsal değişme, toplumun belli bir üretim biçiminden ve aşamasından daha ileri bir üretim biçimine ve aşamasına geçmesi demektir. Toplumsal değişme süreci içinde olan bir toplumun sosyal, ekonomik ve politik yapısı, kültürü, sosyal örgütleri ve kurumları değişmektedir⁸⁹.

Değişme modelleri aşağıdaki şekilde sınıflandırılabilir⁹⁰:

Büyük Boy Kuramlar: Bütün insanlık tarihini kapsayan evrensel kuramlar:

- Organizmacı modeller
- Evrimci modeller
- Diyalektik modeller

Orta Boy Kuramlar: Toplumu, değişimin birimi olarak ele alan kuramlar:

- Yapısal-fonksiyonel modeller
- Çatışmacı modeller

Küçük Boy Kuramlar: Toplumsal değişmeyi grupsal süreçlere ve psikolojik öğelere bağlayan sosyal psikolojik ve psikolojik kuramlar, bunlara etkileşimci modeller de denilmektedir.

1.2.1. Toplumsal Değişme Kuramları

Büyük boy kuramların ilki organizmacı kuramlardır. Bu kuramlar, uygarlık ya da kültürleri, canlı organizmalar gibi doğan, büyüyen ve ölen varlıklar olarak ele aldıklarından organizmacı olarak adlandırılırlar. Büyük boy organizmacı kuramlarda genel olarak beş bilim adamı ele alınmaktadır. Bunlar; İbni Haldun, Danilevsk, Spengler, Kroeber ve Tonybee'dir. Kültürlerin ya da toplumların canlı organizmalar gibi doğup büyüdükleri ve öldükleri ana fikri etrafında toplanan bu beş bilim adamının oluşturdukları yaklaşımların benzerlikleri ve farklılıkları vardır⁹¹. Bu

⁸⁸ Gönül İçli, **Sosyolojiye Giriş**, Ankara, Anı Yayıncılık, 2002, s.275-280.

⁸⁹ Mustafa Ergün, **Eğitim Sosyolojisine Giriş**, Ankara: Ocak Yayınları, 1994, s. 156.

⁹⁰ Kongar, 1999, s.56-57.

⁹¹ Kongar, 1999, s.63-64.

kurama göre, toplumlar kurulur, kurulu düzen gelenekselleşerek bir süre böyle devam ettirilir ve sonra geleneksel yapı, çevre değişmelerine, çağdaş gelişmelere ayak uyduramadığı faktörlere göre değişebilir, ama genellikle her toplum eninde sonunda bu kurala uyar. Toplumlar büyüdükçe ve geliştikçe, bazı görevleri üstlenen kurumlar farklılaşır ve gönüllü işbirliğine dayalı demokratik sanayi toplumlarına doğru gelişirler⁹². Bu yaklaşımların hepsinde kültürleri ya da uygarlıkları sınıflarken üstün kültür ya da olumlu uygarlık gibi değer yargıları vermişlerdir. Ancak bu bilim adamlarının hiç biri insanlığı ve insanlık tarihini bir bütün olarak ele almamıştır. Onları organizmacı modeller olarak isimlendirmenin nedeni de budur⁹³.

Büyük boy evrimci modeller, insanlığın doğrusal bir çizgi üzerinde geliştiği ana fikri etrafında şekillenmişlerdir. Bu modeller insanlığın gelişme çizgisini izlemekle onun gelecekte alacağı şekli de ortaya koymaya çalışırlar. Evrimci yaklaşımda yedi modelden bahsedilmektedir. Gordon Childe, insan doğa ilişkisini teknoloji yolu ile açıklarken, Herbert Spencer evrimin biçimi üzerinde durur, Auguste Comte insanlık tarihini, üç aşamada inceler, Max Weber, toplumsal yapı ve kültürel yapı ayrımı yaparak karizmatik lider fikrini geliştirir. Emile Durkheim, nüfus çoğalmasının önemli etkilerini işbölümünün gelişmesi çerçevesinde açıklar. Ziya Gökalp'ın getirdiği model özellikle bugünkü toplumumuzun biçimlenmesinde son derece önemli etkiler yapmıştır. Üçlü Evrim Komitesi Bildirisi ise, evrimci bir görüşün, yirminci yüzyılın ikinci yarısında ve belli bir toplumda (ABD) nasıl yansıdığının en güzel örneklerinden biridir. Bu kuramlar da evrimci olarak nitelendirilmelerine karşılık farklılıkları da barındırmaktadırlar. Evrimci kuramların en büyük katkısı, insanı çevresi içinde ve doğa ile olan ilişkileri çerçevesinde ele alarak, teknoloji, nüfus artışı gibi, insan doğa ilişkisinin temel kanunlarını bize anlatmasıdır⁹⁴.

Diyalektik modeller, evrimci modellerin özel bir şeklidir. Evrim sırasında meydana gelen her aşamanın kendisini ortadan kaldıracak ve zıddını yaratacak öğeleri de beraberinde getirdiği fikrine dayanırlar. Diyalektik kavramı birkaç kural çerçevesinde açıklanabilir: Her şey her zaman değişir, değişme sırasında bütün varlık ve öğeler zıtlar da dahil olmak üzere birbirlerini etkiler, her şey kendi zıddını yaratır.

⁹² Mustafa Ergün, **Eğitim Sosyolojisi**, <http://www.egitim.aku.edu.tr/egsos.pdf>, (02.11.2008)

⁹³ Kongar, 1999, s.83-87.

⁹⁴ Kongar, 1999, s.88-120.

toplumsal tabakalaşma, toplumsal hareketlilik gibi konulara odaklanmışlardır. Yapısal-fonksiyonel model, toplumun alt sistemlerini incelerken bireye kadar iner. Toplumun bir üyesi olarak bireyi, belli bir toplumsal rol içinde ele alır. Bireye de bu nedenle aktör der. Rol kavramı bu modelin getirdiği ve kullandığı en önemli kavramlardan biridir. Bu modelde başlıca beş düşünür ele alınabilir. Talcott Parsons, bir genel kuram yaratma çabasıdır. Bu genel kuramına büyük ölçüde, Weber, Durkheim, Spencer gibi düşünürlerin birleşimini yaparak ulaşmaya çalışır. Robert K. Merton, orta boy kuramlar fikrini açıkça belirleyen bir düşünürdür. Toplumsal sistemin işleyişi ile ilgili çözümlemeler yoluyla ve bunların birleşik bir kuram haline gelmesiyle, toplumsal bilimlere katkıda bulunacağına inanır. Francesca Cancian, yapısal-fonksiyonel modeli sistemleştirme çabası gösterir. Bu çaba sırasında fonksiyon gibi bazı kavramların niteliğine ışık tutar ve bunları daha belirgin hale getirir. William F. Ogburn, evrimci ve bütüncü yaklaşımını, ancak kısa vadede anlamlı olan, kültür boşluğu kavramı ile tamamladığı için, orta boy modeller arasında ele alınmıştır. Bu yaklaşımdaki son düşünür Mübeccel Kıray'dır. Kıray, tampon mekanizmalar anlayışı ile yapısal-fonksiyonel yaklaşımın, değişmeye ilişkin önemli bir açığını kapatmaktadır. Kıray, toplumsal düzeydeki değişme ve bütünleşme ile ilgilenir. Yapısal-fonksiyonel modellerin bir özelliğinin, değişmeyi açıklamakta kuramsal olarak yeteneksiz oldukları bilinmektedir. Toplumsal ahenk ve denge üzerinde yoğunlaşan bu modeller, orta boy düzeydeki değişmeyi açıklayıcı yeterli çözümlemeler yapamazlar. Çünkü tanım gereği ahenk ve denge değişmeye karşıdır. Bu nedenle bu modeller değişmeyi, evrimci büyük boy modellerin yaklaşımını benimseyerek ve toplumsal yapı-kültürel yapı ayrımı yaparak açıklamaya çalışırlar. Yapısal-fonksiyonel kuramların, evrimci modellerin pek çok kavram ve yaklaşımını daha açık şekilde belirledikleri, bu çözümlemeler sırasında birey ve gruplamaları konu alan küçük boy kuramlarla büyük boy kuramlar arasında bağlantı kurdukları ve ahenk, denge gibi kavramlarla, değişmeyi uzlaştırmaya çalıştıkları söylenebilir⁹⁸.

Çatışma modellerine göre toplum, birbiriyle çatışan birimlerden ve ögelerden kuruludur. Toplumun değişmesi bu ögelerin itici gücü ile meydana gelir. Toplumsal bütünlük ise, toplumsal ögeler ve birimler arasındaki çatışmaların ortaya koyduğu zıt kuvvetlerin dengelenmesi sonucu ortaya çıkar. Orta boy çatışma modellerinin

⁹⁸ Kongar, 1999, ss.153-184.

temsilcisi olarak Vilfredo Pareto ve Ralph Dahrenford ele alınabilir. Pareto, yönetim sistemleri bağımsız olan toplumları birim olarak almıştır. Çünkü çözümlemesini bir toplumdaki yönetici sınıf ile yönetilen sınıf ayrımına dayar. Ayrıca Pareto, değişmeyi, yönetenler ile yönetilenler arasındaki ayrıma ve değişime bağladığından çatışmacı olur. Çünkü kendisi, yöneticilerin yerlerinden kuvvet zoru ile atılmalarının koşullarını belirlemiştir. Çatışma modelinin temelinde yatan çıkar çatışması sonunda ulaşılan denge, kararsız bir denge halidir. Mevcut denge çatışan çıkarlar arasındaki uzlaşma sonunda ortaya çıkmıştır. Fakat bu uzlaşma, isteyerek ulaşılan bir nokta değil, güçlünün, güçsüze baş eğdirmesi şeklindedir. Bu niteliği ile zorlamaya dayanır. Pareto ve Dahrenford toplumsal değişimin dinamiğini, yönetici sınıf arasındaki çatışmada bulurlar. Toplumsal değişimin olabilmesi, çatışma modeline göre ancak yönetici sınıfta bir değişiklik olması ile olanaklı görülür⁹⁹.

Küçük boy kuramlardan ilki, grupsal modellerdir. Grupsal modeller, genellikle iki tip değiştirme üzerinde odaklanırlar. Birincisi, grup yoluyla, bireyde sağlanan değişimdir. İkincisi, tüm grubun değişmesidir. Toplumsal değişim yönünden, grup dinamiğinin temel kavramlarının birçoğu üzerinde odaklanan ve daha sonra bunları toplumsal düzeyde uygulayan J. L. Moreno ele alınabilir. Moreno modelini evrenselleştirmek amacı ile toplumsal çözümlemelere de girişmiştir. Toplumun işleyişini gruplar arası dinamik ile açıklamaya çalışmak aslında birçok toplumsal bilimci tarafından uygulanan bir yaklaşımdır. Gerçekten de, büyük boy düzeydeki değişimler yanında, küçük boy düzeydeki değişimlerin büyük önem kazanması grup düzeyinde güdülmemenin olanaklı oluşu, yani denetlenebilir nitelik taşımadır. Küçük boy kuramların toplumsal değişim içindeki önemi, bir ölçüde de olsa, kuşkusuz buradan gelmektedir. Bireyci modellerde, temel yaklaşım, toplumsal değişimin temel kişilik niteliklerine bağlı olarak ortaya çıktığı şeklindedir. Bireyci modelde yer alan, Richard T. LaPiere, değişimin toplumsal olmadığını ve tesadüfi ya da bireysel öğelere bağlı olduğunu ileri sürer. Bir diğer düşünür olan Everett E. Hagen ise, uzun uzun bireyin kişilik nitelikleri ile toplumsal değişim arasındaki etkileşim üzerinde durur. Bireyci kuramların, toplumsal değişim yönünden en önemli katkıları, toplumsal değişimin bireysel öğelere bağlamaktan çok, toplum birey etkileşimini belirlemekte başarılı olmalarıdır. Bireyci kuramlar toplumsal

⁹⁹ Kongar, 1999, ss.185-199.

değişmeyi açıklamakta yetersiz kalmalarına rağmen, değişmenin nedenlerini ve yönlerini belirlemekte yararlı oldukları söylenebilir¹⁰⁰.

Toplumsal değişme planlı ve programlı olduğunda, modernleşme adını almaktadır.

1.2.2. Modernleşme

Modernleşme, batılı toplum bilimcilerin, bütün gelişmekte olan toplumların, Batı toplumlarına benzer aşamalardan geçecekleri anlayışından hareketle oluşturulmuş bir kavramdır.

Modernleşme, bir tanıma göre, tarihsel olarak Batı Avrupa’da ve Kuzey Amerika’da geliştirilmiş olan toplumsal, ekonomik ve siyasal sistemlere doğru bir değişme sürecidir. Bir başka tanımda ise, modernleşmenin temelinde akılcı ve pozitivist bir ruhun yattığı söylenir. Bu her iki tanımda da batıdaki ülkelerin bütün dünyaya örnek olduğu ya da olması gerektiği gibi bir temel görüş bulunmaktadır. Modernleşme, bir ideolojiden bağımsız olarak tanımlanmak istenirse, bu kavramın nereden nereye giden bir değişimi anlattığına bakılabilir. İnsanoğlunun ortaya çıktığı tarihten bu yana tekrarlanmayan, dolayısıyla devamlı artarak gelişen özelliği, teknolojidir. Teknoloji bir birikim sonucu oluşur, birikim ilerlemenin işaretidir ve mevcut gelişmeyi belirler. Teknoloji toplumda endüstrileşme olarak görülür. Günümüzde en ileri düzeyde endüstrileşmiş toplumlar modern toplumlardır. Böylece, modernleşmenin öznelikten arınmış bir tanımına ulaşılabilir¹⁰¹.

Kişisel ilişkilerde karşılıklı güvensizlik, dünya hakkında sınırlı bilgi ve görüş, kişisel özellikleri geliştirme eksikliği, yenilikçilik eksikliği, sınırlı istek, sınırlı şeyleri algılayabilmek, ailecilik, hükümete sıkı bağlılık ve düşmanlık, geleneksel toplum değerlerinin modern toplum değerleriyle uyuşmadığı konulardır. Bu nedenle, geleneksel yapıdan modernliğe geçiş için gerekli olan etkenlerde, yeni deneylere açıklık, aile ve dini otorite gibi geleneksel otorite figürlerinden giderek artan

¹⁰⁰ Kongar, 1999, ss.203-224.

¹⁰¹ Kongar, 1999, ss.227-228.

bağımsızlık, ülke işleri ile siyasal lider, sendikalar gibi modern kurum ve konulara artan ilgi, pasifliğin azalması, bilim ve tıbbın etkinliğine inanç olarak sıralanabilir¹⁰².

Modernleşme, insanoğlunun genel evrim çizgisi bakımından geri kalmış toplumların, zamanımızda bu çizginin son noktasına gelmiş olan toplumlara yetişmesi demektir. Yani insanoğlunun gelişmesi yönünden modernleşme bir ilerleme değil bir eşitleme sürecidir. Bu niteliği ile modernleşme büyük ölçüde planlı ve programlı bir toplumsal değişme gerektirir. Bu hızlı ve planlı toplumsal değişme isteği, modernleşmekte olan bazı ülkelerde devrimlere yol açmaktadır. Devrimler ise ilerlemiş bazı ülkelerde yaşanmış bazılarında da yaşanmamıştır. Bunun nedeni, devrimin de diğer tüm toplumsal olaylar gibi, kişilerin isteğine değil toplumsal koşullara tabi olmasıdır. Sosyoloji, çok geniş kapsamlı ve etkili değişimleri devrim olarak nitelendirir¹⁰³. Bu anlamda Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ve sonrasında hızlı ve planlı devrimlerin gerçekleştirilmesinin de bir modernleşme örneği olduğu söylenebilir.

1.2.3. Bir Toplumsal Değişim Projesi Olarak Türkiye Cumhuriyeti

Toplumlar hiçbir zaman durağan değildir. Değişmenin içsel ve dışsal dinamikleri bulunmaktadır. Toplumlar değişirken bölük pörçük değişmezler, değişirken büyük bir olasılıkla toplumun hangi özellikleri değişirse, diğer özellikleri ile değişir. Yani toplum hem bir bütündür, hem de bu bütün sürekli değişmektedir, değişirken de kendisini yeniden düzenler, yeniden bir bütün haline gelir. Bu onun yapısı gereğidir. Bu insanlık tarihi boyunca bu şekilde gelişmiştir. İnsanlar avcılık ve toplayıcılıktan sonra üretmeye yerleşik yaşama geçmişlerdir. Toplumda öncelikle gıda kaynaklarının kontrolünün etkinliği ile başlayan ve giderek süreklileşen farklılaşma ve örgütlenme ortaya çıkmıştır. Bu farklılaşma da giderek uzmanlaşmaya yol açmıştır. Kısaca yaşamı oluşturan her şey değişmektedir, birinci değişim

¹⁰² AYTEKİN YILMAZ, *Modernden Postmoderne Siyasal Arayışlar*, Vadi Yayınları, Ankara, 1996, s. 20.

¹⁰³ KONGAR, 1999, ss.304-305.

avcılıktan tarıma geçildiğinde yaşanmıştır, ikincisi, sanayileşme sürecinde gerçekleşmiştir¹⁰⁴.

Türk toplumu da, 19. yüzyılda Osmanlı döneminde bir kısım değişme öneri ve çabalarına sahne olmuştur. 1768-1839 yılları arasında geçirdiği buhranlar sonucunda Osmanlı İmparatorluğu'nun sosyal ve politik örgütlenmesi yıkılmış, "Doğu meselesi" milletlerarası politikanın en önemli konusu haline gelmiştir. Genişlemek durumunda olan emperyalist Avrupa yakın doğu ile olağanüstü ilgilenmeye başlamıştır. Yakın Doğu ülkeleri de bu dönemde Batı fikirlerinin güçlü etkisi altına girmişlerdir. İşte bu sıralarda Batı ülkelerinde elçi olarak görev yapmış bir kısım Osmanlı devlet adamları, İmparatorluğun varlığını kurtarabilmesinin ancak Batı ülkeleri gibi örgütlenmesine, Batı ülkelerinin kurumlarını, hukukunu kabul etmesine bağlı bulunduğu hususunda kanaat getirmişlerdir. Bu amaçla başlatılan ıslahat hareketine Tanzimat denilmiştir. Tanzimat hareketi öncesi ve sonrası aslında değişik ve sistemsiz bir kısım sosyal değişme önerileri topluma sunulmuştur. Fransa'nın büyük kanunlarının alınması, Batı tipinde yüksekokulların kurulması bu yenileşme çabaları çerçevesi içindedir. Ancak söz konusu değiştirme çabaları, ortak bir amaca yönelik olmayan, sadece yukardan gelen, bölük pörçük hareketler düzeyini aşamamış, devletin dogmatik esaslara, ilkelere bağlı olmaktan çıkarılması gibi bir teşebbüs düşünülmemiştir. Toplumun sosyal yapı unsurlarında değişiklikler yapmak, sosyal sistemde kalıcı reformlar geliştirmek söz konusu olmamıştır¹⁰⁵. Türkiye, Osmanlı Devleti'nden çökmüş bir ekonomi ile işlevini yitirmiş toplumsal kurumlarını devralmıştır. Bu nedenle, Türkiye'nin kuruluşu ile birlikte başlayan devrimler siyasi ve ekonomik yönden bağımsız, çağdaş bir devlet ve toplum oluşturma amacına yönelik olarak gerçekleştirilmiştir.

Cumhuriyet dönemi temelde iki amaç benimsemiştir: tam bağımsızlık ve milli bir devlet kurmak. Bu iki amaç çerçevesinde Kurtuluş Savaşı'ndan sonra 1923'te Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle milli devlet idealini gerçekleştirmek üzere kurumsallaşma çalışmaları başlamıştır. Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin önünde beliren problemler; rejimin meşruiyetinin sağlanması, yeni sınırların güvenliği,

¹⁰⁴ B. Mübeccel Kıray, **Toplumsal Yapı Toplumsal Değişme**, Bağlam Yayınları, Birinci Basım, Kasım 1999, Ankara, s. 313-316.

¹⁰⁵ Sulhi Dönmezer, "Atatürk İnkılapları ve Sosyal Değişme Teorileri", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı 15, Cilt:V, Temmuz 1989, s. 56.

halka yeni sistemin tanıtılması, ekonomik problemler, dünya devletleri ile ilişkiler ve toplumsal yapıda değişim gerekliliği gibi sorunlardır. 1923'ten 1930'a kadar Cumhuriyet kadrosunun asıl problemi, iktidar savaşının sonuçlandırılması, yeni sınırların güvenliği ve benimsetilmesi ve Dünya İktisadi Bunalımının içinden çıkmaya çalışmak olmuştur. 1930'dan itibaren Cumhuriyet ideolojisinin yerli yerine oturtulmasına ve “yeni bir kimlik” olarak en ücradaki yurttaş kadar benimsetilmesi için çalışılmıştır. Bunun için öncelikle mesajın üretileceği kaynak kurumların, mesajın (Tarih Tezi, Güneş Dil Teorisi) iletileceği ortamın (Halkevleri, Üniversiteler) ve hedefin (Müslüman Anadolu Teb'ası olmaktan T.C. yurttaşı olmaya aday halk) oluşturduğu bir iletişim sistemi kurulmuştur¹⁰⁶.

Gerçekleştirilmek istenen siyasal ve toplumsal değişim ve dönüşümlerin hayata geçirilmesi hayati bir önem taşımıştır. Atatürk'e göre, “geri kalan ve bu geriliklerinde direnen toplumlar, üstün ekonomi ve teknoloji güçleri tarafından sömürülmeye mahkumdurlar ve bu açıdan toplumsal devrimleri gerçekleştirebilmek için birtakım değişikliklere gereksinim vardır”. Bu açıdan toplumsal devrim niteliğindeki değişimler Atatürk'e göre ancak böyle yörünge değiştirici devrimlerden sonra olabilirdi¹⁰⁷. Cumhuriyetçilik, laiklik, milliyetçilik, halkçılık, devletçilik ve inkılapçılık ilkeleri de 1923 sonrası dönemden itibaren Atatürk'ün öncülüğünde hayata geçirilmiş olan ve İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e dönüşümün tamamlanmasını sağlayacak olan politikaların çerçevesini oluşturmaktadır. Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren devlet, siyasal ve toplumsal hedeflerini modernleşme kavramı çerçevesinde belirlemiştir¹⁰⁸.

Cumhuriyet değişikliklerinin özü kültürel bir dönüşüm sağlamayı amaçlamıştır. Bu kültürel değişimin amacı, ulusal ve çağdaş bir toplum yaratmaktır. Yeni bir toplum aynı zamanda yeni bir insan da demektir¹⁰⁹. İnel'in belirttiği gibi, “Kemalizm için yeni Türk insanının kültürel kodlarının devlet merkezli tanımlanması önemliydi”. Devlete bir toplum yaratmak, yaratılan toplumu ıslah etmek ve onu devletle organik bir bütünsel bağ içinde tasarlamak, “sınıfsız, kaynaşmış bir toplum” ülküsünün Kemalizm'in farklı kulvarlarında baskın olmasına yol açmıştır. Bu

¹⁰⁶ Suavi Aydın, **Modernleşme ve Milliyetçilik**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1993, s. 227.

¹⁰⁷ Niyazi Berkes, **Felsefe ve Toplum Bilim Yazıları**, Adam Yayınları, İstanbul, 1985, s. 525.

¹⁰⁸ Zafer Durdu, Koşar Hız, Türkiye'de Sosyoloji'nin Kimliği, **Muğla Üniversitesi Sosyoloji Dergisi**, Sayı 12-13, 2004, <http://155.223.1.158/edergi/sosyoloji/2004/s1213/1.pdf>, (01.05.2008), s. 6.

¹⁰⁹ Kurtuluş Kayalı, **Türk Düşünce Dünyasında Yol İzleri**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 69.

bağlamda ulusu, homojen bir organik bütünlük içinde tasarlayan Kemalizm'in en yakın durduğu siyasal düşünce akımı korporatizm olmuştur¹¹⁰. Bir toplum ve ekonomi modeli olarak korporatizm; toplumu, birbirine karşılıklı bağımlı ve işlevsel bakımdan birbirini tamamlayan parçalardan oluşan, organik ve kendi içinde uyumlu bir bütün olarak görür. Liberal toplum modelinin bireyi temel birim ya da birinci kategori olarak kabul etmesine karşılık korporatizm, bir yandan bireyciliği toplumu atomize eden bir eğilim saymakta, dolayısıyla toplumsal organizmanın dengesini ve yaşama imkanını yıkıcı bir etki yaptığını ileri sürmektedir. Öbür yandan da Marksist toplum modelindeki toplumsal sınıf kategorisine karşı çıkmakta; sınıfların varlığının ya da en azından mücadele savaşlarının, belli bir toplumsal sistemin korunup sürdürülmesine zarar verdiğini iddia etmektedir¹¹¹. Türkiye'de eğitimsiz, çaresiz ve savaştan çıkmış bir halk kitlesi Cumhuriyet'in getirdiği modern değerleri benimsemiş olan, laik bir ulus'a dönüştürülmeye çalışılmıştır¹¹².

Kıray, Türk toplumu ile ilgili her irdelemenin, 18. yüzyılda başlamış, 1920'lerde kristalize olmuş, 1950'lerde önem kazanmış büyük temel yapı değişikliğini açıklayarak başlaması gerektiğini belirtir. Kıray'a göre, Türkiye'nin köylü, esnaf, lord bürokrat çerçevesinden kurtulup çiftçileşmiş, işçi ya da memur olarak ücretlileşmiş, uzmanlaşmış, şehirleşmiş, bir sanayi toplumu olmanın yarı yolunu aştığı söylenebilir. Bu değişimler beraberinde yeni siyasal yapı, yeni bir hukuk, yeni bir yaşam tarzı, yeni eğitim, yeni sanat formları ve benzeri yeni toplum kurumları da getirmiştir¹¹³.

19. yüzyılda Batı Anadolu'dan başlayarak yavaş yavaş değişen bu yapıda özellikle 1926'da öşür vergisinin kaldırılması ile dipten değişmeye doğru büyük bir adım atılmıştır. Bundan sonra, 1926 ile 1950 arasında numune çiftliklerinin kurulması, ziraat okullarının açılması, tohum ıslah istasyonları gibi kurumların oluşturulması ayrıca yaşam tarzını değiştirecek köy enstitülerinin açılması gibi önemli girişimler bulunmaktadır. En önemlisi traktör, yeni ürünler ve bunların pazara dönük üretimi, büyük sayıda köylüyü topraktan koparmıştır. Bu kopuş süreci toprak

¹¹⁰ Ahmet İnel, **Modern Türkiye'de Siyasal Düşünceye Giriş**, Cilt:2, Kemalizm (İç.), Ed: A. İnel, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 18.

¹¹¹ Taha Parla, **Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm**, İletişim Yay. İstanbul, 1989, s.54.

¹¹² Durdu, Koşar, s.7.

¹¹³ Kıray, 1999, s. 364.

mülkiyetinin büyüklüğüne, ürünün cinsine ve benzeri faktörlere göre çeşitlilik gösterse de sonuçta hep köylüyü topraktan koparmıştır. Bu değişiklik yeni demografik eğilimlerle, nüfus patlaması ile birleşmiş ve bazı hallerde siyasal koşullara göre de köylüleri topraklarını terk etmeye itmiştir. Bu geri dönülmez bir süreçtir ve Türkiye'nin yaklaşık % 69'undan fazlasını oluşturan ve 1950'lerden beri göç etmeye devam eden eski köylülerin artık bir daha eski kapalı, kendi kendine yeten köy toplumlarına dönemeyecekleri açıktır. 1970'lerin ortalarında Türkiye tarım toplumunun ekonomisinden çıkıp görelî bolluk ve tüketim ekonomisine geçmeye başlamıştır¹¹⁴.

Bu değişim sürecinin sonunda ortaya çıkan en önemli özellik, bugün değişmeyi geri döndürmeye yönelik çabalar arttıkça, ileri sanayi toplumları ile Türkiye'nin çağdaşlaşmış kurumlarının yeni kanallar ve kuruluşlar ortaya çıkarmasıdır. Özellikle otoriter ilişkiler ne kadar geriye dönük siyasal reçeteleri tatbik kalkıyorsa, onlardan daha hızlı modern topluma yönelme eğilimleri öne çıkmaktadır. Daha yakından bir inceleme ile en geriye dönük uygulamaların bile kendisini kabul ettirmek için konumunu yeniden düzenleyip çağdaş özelliklerini ön plana çıkardıkları söylenebilir. Bunların başında parlamentodaki görüntü, ekonomik girişimlerdeki holdingleşmeler, kız çocuklarının eğitimi kabul etmeleri, birçok modern toplum adetlerini benimsemeleri gösterilebilir. Türk toplumunun 1950'lere kadar hızlı bir evrimleşme ile ilkelerini ve çerçevesini oluşturduğu modern toplum düzeninin, yani tarımda pazar ekonomisi, sanayileşme, şehirleşme, örgütleşme, insan ilişkilerinde anonimleşmiş rol düzeni ve bunlara uygun yeni bir yaşam tarzı oluşturma gücünü görmek gerekir. Bunların temelindeki tek hukuk düzeni, laiklik, farklılıkların olağan ve eşit sayılması, akılcı ve yaratıcı kişiliği geliştiren eğitim sistemleri gibi kurumların kendileri evrimsel değişmeyi belirlemiştir. Uyum mekanizmalarını işleten, her an kendisini yeniden oluşturan karmaşık farklılaşmış, örgütleşmiş hale gelen toplum da yeni bir evrimsel aşamaya ulaşmaktadır¹¹⁵.

Akşit'in belirttiği gibi; "Toplumsal değişme ve azgelişmişliği kavramlaştırabilmek için hem genel bir değişme dinamiğini kavramlaştırmak gerekir, hem de tek tek toplumların özgül değişimlerini somut tarihsel şartlara ilişkin olarak

¹¹⁴ Kıray, 1999, s. 367.

¹¹⁵ Kıray, 1999, ss. 374-375.

incelemek gerekir”¹¹⁶. Atatürk’ün de Türkiye’nin toplumsal değişiminde önem verdiği olgulardan birinin, Türk milletine özgü bir değişimi gerçekleştirmek olduğu söylenebilir. Ünlü Fransız bilim ve siyaset adamı Georges Herriot’nun Atatürk’e hayranlığını dile getiren aşağıdaki sözleri, Atatürk’ün “toplumsal değişim kuramına temel önemli katkısı” olduğunu, çünkü O’nun onuncu yıl söylevinde belirttiği gibi “Geçen zamana oranla daha az zamanda daha büyük işleri, çağımızın hız ve devinim kavramına uygun olarak”, ama aynı zamanda bunalımlara, toplumsal çözümlere düşmeden başarabildiğini düşündürür. Bağınazlık ortamında Atatürk’ün laikliği kabul ettirmiş olması bilim ve siyaset adamlarının Atatürk’e hayran olmasını getirmiştir. “Toplumsal değişimi toplumsal gelişim olarak gerçekleştirmenin ve kurumsallaştırmanın bilinçli yolu” diye anlatabileceğimiz bu katkı, kuşkusuz Atatürk’ün siyasal ve ekonomik demokrasi, uluslararası ilişkiler ve barış kavramlarına getirdiği tanımlar ve bu alanlardaki uygulamaları incelenerek anlaşılabilir. Özer Ozankaya’nın sözlerinde belirttiği gibi, “Atatürk’ün hem düşünce olarak toplumsal değişim kuramına, hem de eylem alanında, “demokratikleşme biçiminde bir toplumsal değişimi bilinçli olarak gerçekleştirme” yolundaki katkısının temelinde bilimsel anlayışı yatmaktadır. Atatürk’ün üstün yanı, bu anlayışa dayalı, bilinçli ve dizgeli bir toplumsal değişim programının uygulanabilirliğini kanıtlamış olmasıdır”¹¹⁷.

¹¹⁶ Bahattin Akşit, “Toplumsal Değişim Kuramları ve ‘Azgelişmişlik’: Epistemolojik ve Kuramsal Bir İnceleme”, **Toplum ve Bilim**, sayı: 9-10, Bahar-Yaz, 1980, s.92.

¹¹⁷ Özer Ozankaya, “Atatürk’ün Devrim Anlayış ve Yönteminin ‘Toplumsal Değişim Kuramı’na Katkıları”, **Düşün Dergisi**, Sayı: 10, Güz’99, ss. 36-39.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE CUMHURİYET DÖNEMİ İNSAN KAYNAKLARI POLİTİKASININ ANALİZİ

Tarihsel olarak incelendiğinde Türklerin; Rönesans, Sanayi Devrimi, matbaanın bulunması, teknolojik ve bilimsel yenilikler gibi dünyada yaşanan dönüşümleri takip etmedikleri ya da çok geriden gelerek, bu dönüşümler yaşandıktan çok sonra benimsedikleri görülmektedir. Kurtuluş Savaşı’ndan sonra Türkiye, gelişim için yetersiz insan kaynaklarından oluşan bir nüfusa, ciddi sağlık sorunları yaşayan bir topluma, ayrıca Osmanlı’dan kalan borç yüküne, sermaye ve girişim gücünün olmadığı bir sosyo-ekonomik yapıya sahip bir ülkedir. Aşağıda, Türkiye’nin yapısı, devlet politikaları, dünyada yaşanan gelişmeler ve daha birçok faktörün etkilediği Türkiye’nin gelişim süreci ve buna bağlı olarak insan kaynakları politikaları, belirli dönemlere ayrılarak incelenmektedir.

2.1. CUMHURİYET’İ HAZIRLAYAN DÖNEM VE CUMURİYET’İN İLANI

Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulması bir değişim projesi olarak ele alındığında, yeni kurulan bu devletin hangi koşullardan geldiğini yani Osmanlı İmparatorluğu’nun yapısını da incelemek gerekmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu, sanayi öncesi toplum yapısı olan tarıma dayalı geleneksel toplum yapısına sahip, döneminin en güçlü devletlerin biriydi. Türklerin göçebe dönemden kalma gelenekleri ve sosyal yaşantısı, katılımcı fakat hiyerarşik bir yapılanmaya sahipti. Toprağın sahibi devlet, yani sultandı, özel mülkiyet söz konusu değildi. Türk ve Osmanlı politik sistemi dünyevi idi, devlet örfi hukuk kurallarına göre yönetilirdi. Bu durum, devlet yönetiminin bir tür laik sistem içinde yönetilmesini sağlamıştır. Din, aile içinde çocuk eğitimi ve terbiyesinde daha etkili olmuştur. Osmanlı, aldığı topraklardaki feodal yapıyı ve köleliği kaldırarak daha özgürlükçü ve insani bir ortam yaratmıştır¹¹⁸.

Osmanlı İmparatorluğu’nda ekonomik faaliyet ve mekanizmalar geniş ölçüde devletin kontrolünde yürütülüyordu. Yaygın bir iktisadi faaliyet olan tarım, devlete

¹¹⁸ Hüsnü Erkan, **Bilgi Uygarlığı İçin Yeniden Yapılanma Cumhuriyetten Günümüze Değişim Süreci**, İmge Kitabevi, Nisan 2000, s. 54.

ait toprakların işletilmesi esasına dayanıyordu. Ekonomik açıdan toprakları rasyonel bir şekilde işleterek hububat üretimine ara verilmeksizin sürdürülmesini amaçlayan tımar sistemi Osmanlı ziraat ekonomisinin temelini teşkil etmekteydi. Sanayi üretimi de devlet kontrolündeki loncalar içinde yürütülüyordu. Kapalı bir iktisat sistemi olan loncalar, üyelerine çalışma zevki, meslek disiplini, dürüstlük, kanaatkarlık gibi sağlam ahlak kurallarını aşıyor, ekonomik ve sosyal güvence sağlıyor, mesleğin saygınlığını koruyor, standartları ayakta tutuyor ve haksız rekabeti önlüyordu¹¹⁹.

Osmanlı toplumsal tarihinin anlaşılmasında, kapitalizmin etkisinin hissedilmeye başlamasıyla birlikte geleneksel ekonomik değerlerin bu yeni sistemle ilişkisi en önemli sorunlardan birini oluşturmuştur. Osmanlı toplumunda hakim olan ekonomik yapı ve yaşam değerleri servetin kullanılma biçiminde belirleyici olmuştur. Osmanlı'da servet yığınlarının uzun zaman tüccar ve müteşebbisten ziyade, siyasi nüfuz ve iktidar sahiplerinin elinde toplanmış olması özel girişimciliğe dayalı ekonomik bir gelişmenin ortaya çıkmamasının en önemli nedenlerinden biridir¹²⁰.

Osmanlı İmparatorluğu'nda 16. yüzyıldan itibaren bilim, teknolojik ve toplumsal gelişmeler dünyadaki gelişmeleri bir süre sonra izleyemez ve bu değişimi göz ardı eder duruma düşmesiyle gerileme dönemi başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu Batıdaki hızlı gelişmeleri fark ettikten sonra çeşitli tedbirlerle bu açığı kapatmaya çalışmıştır¹²¹.

Bu arada Batı yeni kıtalar keşfetmekte, Avrupa'ya kıymetli maden akımları başlamaktaydı ve özel mülkiyet ile burjuva sınıfı doğdu. Özellikle Kuzey İtalya'da gelişen ticaretle birlikte, mimari ve güzel sanatlarda bir canlanma yaşandı. Bu süreç Kuzey İtalya'da Rönesans'ı doğurdu. Rönesans'la birlikte ortaçağın mistik dünya görüşünden, akla sahip insanı ön plana çıkaran yeni bir dünya görüşüne geçildi. Bu süreç zamanla Rönesans yanında reform hareketlerini, Aydınlanma Çağı'nı ve hümanizma hareketlerini getirdi. Politik alanda uluslaşma ideolojisi, ekonomik alanda sanayileşmek, kalkınmak ve sanayinin ihtiyaç duyduğu hammadde kaynakları

¹¹⁹ Yücel, Haziran 2006, s. 16.

¹²⁰ Himmet Hülür, Gürsoy Akça, "İmparatorluktan Cumhuriyete Toplum ve Ekonominin Dönüşümü ve Merkezileşmenin Dinamikleri", **Türkiyat Araştırmalar Dergisi**, 2005, s.313.

¹²¹ İlhan Tekeli, Selim İlkin, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, s. 66.

ile sanayi ürünleri için yeni pazarları elde tutmak çağın temel politika anlayışı oldu. Bu görüşler Avrupa'da hızla yayılırken Osmanlı böyle bir yapılanmaya uygun değildi. Osmanlı'da düşünce ve teknoloji olarak bir değişim yaşanmadı. Sanayileşme yönünde toplumsal iç dinamik yoktu, dış dinamik ise Osmanlı'yı hammadde kaynağı olarak sömürgeleştirmeye yönelikti¹²².

Fransız İnkılabı, Batı gelişmeleri içinde, İslam dünyası üzerinde gerçek bir etkide bulunan ilk büyük fikir hareketi olmuştur. Daha önceleri Hristiyanlık dünyası ve İslam dünyası savaşta ve barışta olsun defalarca karşılaşmalarına ve etkileşmelerine rağmen Rönesans ve Reform gibi Avrupalı hareketler Müslüman milletler üzerinde fazla etkili olmamıştır. Buna karşın tüm dünyayı derinden etkileyen Fransız İnkılabı Müslüman dünyasını da etkilemiştir¹²³. Bir İmparatorluk olması sebebiyle, Fransız İnkılabı'ndan en çok etkilenen devletlerin başında gelen Osmanlı Devleti'nin devlet adamları, Fransa'da 1789'da patlak veren olayları başlangıçta pek önemsememişlerdir. Yıllardır savaştıkları Avusturya ve Rusya, ihtilalin, kendi milletlerine sıçramasından duydukları endişeden dolayı Osmanlı Devleti ile anlaşma yoluna gidebileceklerini düşünmüşlerdir. Gerçekten de 1792'de Avusturya ile Zıştovi, Rusya ile Yaş Anlaşmaları imzalanmıştır¹²⁴. Fransız İnkılabı'ndan en çok etkilenenler gayrimüslimler olmuştur. Fransa Compo Farmio Anlaşması ile Venedik topraklarını Avusturya ile paylaştıktan sonra Osmanlı Devleti ile komşu olmuştur. Böylelikle Osmanlıların hristiyan tebaasına hürriyet ve milliyetçilik düşünceleri aşılanmaya başlanmıştır¹²⁵.

Osmanlı devlet adamları, Hristiyan tebaayı milliyetçilik akımlarından uzak tutmak için, Osmanlıcılık siyaseti uygulamaya başlayarak 1839'da Tanzimat Fermanı (Gülhane Hatt-ı Hümayunu)'nı ilan etmişlerdir¹²⁶. Tanzimat'ın hazırlayıcısı II. Mahmut Dönemi ıslahatlarıdır. 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması büyük bir olaydır. Bunun ardından II. Mahmut'un yenileşmeyi sadece askeri alanda sınırlı

¹²² Erkan, Nisan 2000, ss. 39-41.

¹²³ Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, çev. Metin Kırıtlı, 6. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımı, Ankara, 1996, s.41.

¹²⁴ Ercüment Kuran, "Fransız İnkılabı'nın Türk Düşünürlerine Etkisi (1789-1922)", **Erdem Dergisi**, **Aydın Sayılı Özel Sayısı –II.**, Cilt: 9, Sayı: 26, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, Eylül 1996, s.737.

¹²⁵ Bengül Salman Bolat, Fransız İnkılabı'nın Türk Modernleşme Sürecine Etkileri, **Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt:6, Sayı 1, (2005), 149- 167, s. 153.

¹²⁶ Hilmi Ziya Ülken, "Tanzimattan Sonra Fikir Hareketleri" **Tanzimat 2**, MEB Yay. İstanbul, 1999, s. 757-775.

bırakmayıp bir dizi yenilikler yapması Tanzimat'ın temelini teşkil etmiştir. Tanzimat Dönemi yenilikçileri model olarak Napoleon Fransası'nı örnek almışlardır. Fransa'nın merkeziyetçiliği Osmanlı yenileşmelerine uygun gelmiştir. Bu nedenle Osmanlılar bir takım Fransız kurumlarının benzerlerini kurmuşlardır¹²⁷. Özellikle Fransız İnkılabı'nın "Olguculuk" (pozitivizm) ve "Uşçuluk" (akılcılık) fikirleri örnek alınmaya başlanmıştır¹²⁸.

Osmanlı toplumunun 19. yüzyılda geçirmiş olduğu toplumsal değişmeyi şöyle sıralamak olanaklıdır. "Tanzimatla gelen yeni yönetim biçimi, eski yapıya göre çok daha geniş ve yetişmiş bir bürokrasiyi gerektiriyordu. Bu ise, geleneksel eğitim kurumları "enderun" ve "medreseler" dışında yeni eğitim kurumlarının gelişmesini zorunlu kılmıştır. Osmanlı toplumunda meydana gelen bu toplumsal değişme; "her sınıf için yeni ideolojik konumların doğmasına neden olmuştur. Bu yeni ideolojik konumlarla birlikte yeni sosyal hareketler etrafında sınıfsal ve siyasal ittifaklar doğmuştur"¹²⁹.

Osmanlı'nın Batı karşısında gerilemesi aydınlar arasında önemli bir sorun haline gelmediği için Tanzimat'a kadar olan sürede yapılan ıslahat hareketleri fikri bir temelden yoksun kalmıştır. Buna bağlı olarak, Avrupa'nın üstünlüğünün ve bunun karşısında Osmanlı'nın gerileyişinin arkasındaki kurumsal nedenler görülememiştir. Osmanlı uleması batılı anlamda bilimsel bir anlayıştan yoksun olduğundan ülkenin kötü durumunu pozitif bilim verileri temelinde değil, dini ve duygusal açılardan ele almıştır. Ulemanın etkisiyle uzun yıllar boyunca Batıya ve Batı medeniyetine "kafir" anlayışıyla yaklaşan halk kitlesinin de reform girişimine olumlu yaklaşması düşünülemezdi. Bu durumda reformlar ancak yukarıdan aşağıya gerçekleştirilebilirdi. Sonuçta bazı aydın sultanlar ve vezirler Osmanlı ıslahat hareketlerinin öncüleri olmuşlardır¹³⁰.

17. yüzyıldan itibaren Osmanlı İmparatorluğu ve Avrupa arasında bilim ve teknik yönünden oluşan fark gittikçe derinleşmiştir. Bu farklılık 17. yüzyılda kendisini hissettirmişse de, 18. yüzyıldan itibaren devlet tarafından da kabul edilerek

¹²⁷ İlber Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s. 96.

¹²⁸ Gürbüz D. Tüfekçi, **Atatürk'ün Düşünce Yapısı**, 3. Baskı, Turhan Kitapevi, Ankara, 1986, s.76.

¹²⁹ İlhan Tekeli, **Toplumsal Dönüşüm ve Eğitim Tarihi Üzerine Konuşmalar**, TMMOB Mimarlar Odası Yayınları, Ankara, 1980, ss.31-34.

¹³⁰ Enver Ziya Karal, **Tanzimattan Evvel Garplılaşma Hareketleri, Tanzimat I**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1999, ss.13-30.

bazı yenilik hareketleri için adımlar atılmaya başlanmıştır. Ancak, bu konuda çok geç kalındığı ileriki yıllarda daha iyi anlaşılmıştır. 15., 16. ve 17. yüzyıllardaki bilimsel çalışmalar Avrupa'yı on sekizinci yüzyılda aydınlanma dönemine ulaştırırken, aynı yüzyıllar içinde Osmanlı İmparatorluğu'nda bunun tam tersi gelişmeler yaşanmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun tarih sahnesinden çekilirken geriye bıraktığı iktisadi düzen, savaşların getirdiği maddi ve manevi yıkım sonucu üreticilik özelliği hemen hemen kalmamış bir ilkel tarım ekonomisi idi¹³¹. 19. yüzyıl, Osmanlı devlet adamlarında güçlü devletin ilk şartının sağlam bir ekonomi olduğu bilincinin yavaş yavaş teşekkül etmeye başladığı bir dönem olmuştur¹³².

Osmanlı İmparatorluğunda insan kaynaklarının gelişimi için sistemli politikalar güdülmemekle birlikte, bu dönemde insan kaynağının eğitimi, gelişimi ve çağa uyum sağlayabilmesi için özellikle eğitim anlamında bazı adımlar atılmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk medrese Sultan Orhan tarafından İznik'te kurulmuştur¹³³. Fatih Sultan Mehmet döneminde medreseler daha sistemli bir hale getirilmiştir. Fatih'in bilime gösterdiği ilgi pozitif bilimlerin gelişmesinde bazı adımların atılmasının yolunu açmıştır. Fatih, İstanbul'u döneminin bilim ve kültür merkezi haline getirmeyi istiyordu. Bu çerçevede Fatih, dönemin ünlü bilginlerini İstanbul'da toplayarak İstanbul'u bir bilim merkezi haline getirmeye çalışmıştır¹³⁴.

Eğitimde yenileşme hareketlerinin başlangıç dönemi 1776-1839 yılları arasında kapsamaktadır. Bu dönemde eğitimde yenileşmeye askeri okullar açarak başlanmıştır. İlköğretim zorunluluğu bu dönemde getirilmiştir. 1830'larda Avrupa'ya öğrenci gönderilmiştir¹³⁵.

O dönemde Avrupa krallıkları aşağı yukarı aynı uygarlık düzeyinde idiler. Tüm okullarda okutulan bilimin temel öğeleri eski çağlardan İslam alemi yoluyla geçmiş olan Euklides geometrisi, Aristoteles fiziği, İbni Sina tıbbı idi. Teknolojinin düzeyi orduların çarpışmasında ya da her iki alemdeki büyük yapıtlarda görüldüğü gibi hemen hemen aynı idi. Ancak bilimsel devrim batıdaki ülkelere yeni bilgi

¹³¹ Fevzi Demir, "Atatürk Dönemi Çalışma Hayatımız", **Prof.Dr.Nusret Ekin'e Armağan**, 2006, s. 793-816, s.794.

¹³² Rifat Önsoy, **Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii ve Sanayileşme Politikaları**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Doğu Matbaacılık ve Tic. Ltd. Şti, Ankara, 1988, s.38.

¹³³ Tekeli, Ankara,1999, s.14.

¹³⁴ Tekeli, Ankara,1999, s.15.

¹³⁵ MEB, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, **2002 Başında Milli Eğitim**, 4. Akşam Sanat Okulu Matbaası, Ankara, Aralık 2001, s.4.

üretim yolunu öğretince bu durum, gittikçe artan bir hızla batı ülkeleri lehine değişmeye başlamıştır¹³⁶.

Osmanlı İmparatorluğu'nun bilimden uzaklaşması, çöküşünün başlangıç yıllarını hazırlamıştır.

Osmanlı mirasının, halk kültürü ve gündelik hayat ve düzeyinde değişmeye daha dirençli olduğu söylenebilir. Halkın inanışları, alışkanlıkları, davranışları ve değerler sisteminin toplamı olan "zihniyet" ise, değişmeye en fazla direnç gösteren ve değişmenin, ancak asırlar alan bir sürede gerçekleştiği sahadır¹³⁷. Müzik, mutfak, halkın kullandığı eşyalar, eğlence, kahvehane vs. gibi gündelik hayatla ilgili konularda ve başka etnik gruplarla birlikte yaşama, farklı kültürlerle gösterilen tolerans ve din gibi, alışkanlık ve zihniyetle ilgili alanlarda, sürekliliğin izlerini tespit etmek mümkündür¹³⁸. Yine de, halkın günlük hayatı, "devletin müdahale edebileceği" sahalar arasına dahil olmuştur. Bu sahada yapılacak değişmelerin, uzun vadede, halkın zihniyetinde değişme meydana getireceğine inanılarak, kıyafetten takvim ve saate, alfabeden eğitime kadar, günlük hayatın çeşitli sahalarında düzenlemeler yapılmıştır. Böylece Batı tarzı bir hayat sürme yoluyla, Batı zihniyetine erişmenin mümkün olacağı düşünülmüştür. Dil ve alfabe konusunda, daha 19. yüzyılın ilk yarısında, aydınlar ciddi tartışmalara girmişlerdir. Tanzimat'la birlikte, Batı tarzında eğitim veren okulların açılmasıyla, Türkçe'nin ilim dili olarak kullanılması, Arapça ve Farsça kelimelerden arındırılması konusu gündeme gelmiştir. 1876'da, Kanun-i Esasi'ye, "Osmanlı Devleti'nin resmi dilinin Türkçe olduğu ve devlet hizmetine girecekler için bu dilin bilinmesi gerektiği"ne dair bir hüküm konulmuştur¹³⁹.

Eğitimi, bir toplumun, vatandaşlarına kendi kültürünü tanııtma süreci olarak tarif edersek, Osmanlı toplumunda bu işi yüzyıllardır medreselerin yürüttüğü görülür. Bu geleneksel insan yetiştirme kurumuna ilk meydan okuma, II. Mahmud döneminde, Batı usulünde askeri eğitim veren okulların açılmasıyla gerçekleşir. Bu,

¹³⁶ Erdal İnönü, İsa Eşme, "Bilimsel Devrimin Lise Öğrenimindeki Yeri Üzerine İki Öneri", **Cumhuriyet Bilim Teknik**, 9 Nisan 2005, s. 105.

¹³⁷ Erol Güngör, **Dünden Bugünden**, Tarih-Kültür-Milliyetçilik, Ötüken Neşriyat Kültür Serisi, Ankara 1984, ss. 26-31.

¹³⁸ Maria Todorova, **"Balkanlarda Osmanlı Mirası"**, Yeni Balkanlar Eski Sorunlar, Ed. Kemal Saybaşı-Gencer Özcan, İstanbul 1997, ss.117-145.

¹³⁹ Fatma Acun, "Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne: Değişme ve Süreklilik", **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunun 700. Yılı Özel Sayısı Ekim 1999**,155-167, s. 163.

aynı zamanda, dini ilimlerin ağırlıklı olarak verildiği medrese eğitime alternatifin ilk ortaya çıkışıdır. Batının ilim ve fenninin öğretildiği bu okullar, Osmanlı'da eğitiminin mektep-medrese şeklinde ikileşmesinin ilk örneğini teşkil ederek, sonraki düzenlemelere yön vermiştir. Bundan sonra yapılacak düzenlemeler, geleneksel medrese sistemine hiç müdahale etmeden, tamamıyla yeni bir sistem kurmaya yönelirken, eğitimde ikileşmenin kaynağını da teşkil etmiştir. Yine, Tanzimat döneminde, ilk kez olarak, eğitimin siyasi ve toplumsal fonksiyonunun olduğu fark edilmiş, devleti felakete gidişten kurtaracak yol olarak görülmüştür. Batı usulünde eğitim sisteminin kurulması, aydınlar ve memurlar yetiştirmek için sivil okullar açılması, bu fark edişin neticeleridir¹⁴⁰. Tanzimat döneminde azınlıklar ve yabancılar da özel okullar açarak, eğitimin daha da çeşitli ve karmaşık hale gelmesine vesile olmuş, ancak bunlar Osmanlı Devleti'ne değil, kendi azınlık gruplarına hizmet ederek ayrılıkçı faaliyetler gütmüşlerdir. Eğitim konusunda ikinci önemli gelişme, II. Abdülhamid'in saltanat yıllarında yaşanmıştır. Bu dönemde, pek çok meslek ve sanat okulu, özürölüler için okullar açılmış ve okul programları yeniden düzenlenmiştir¹⁴¹.

Osmanlı Devleti'nde Batı örneğine göre kurulan eğitim sistemi, birçok aydın eleman kazandırmıştır. Bu eğitim sistemi, İmparatorluğun dağılmasını önleyememiştir ancak Osmanlı mekteplerinde yetişen aydınların çok sağlam bir Cumhuriyet kurmasını sağlamıştır. Bu anlamda Osmanlı mekteplerinin çağdaş bir teknoloji veremediği ama çok yüksek bir idealizm, çok sağlam bir yurtseverlik verdiği söylenebilir. Ancak, Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde yaşanan Balkan Savaşları, arkasından Birinci Dünya Savaşı, Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomisinde ciddi bir şekilde tahribat yapmakla kalmayıp Osmanlı döneminde yetişmiş olan insan gücünün de büyük zarar görmesine neden olmuştur¹⁴². Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin insan kaynakları yapısı, dünyadaki gelişmelerden, yeniliklerden habersiz, savaşlar dolayısıyla yorgun ancak tüm bunlara rağmen Türkiye'nin kurulması ve yaşaması için güçlü bir şekilde mevcudiyetini koruduğu bir yapı sergilemekteydi.

¹⁴⁰ Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1993'e)**, Alfa Yayınları, İstanbul 1999, 7. baskı, s. 137.

¹⁴¹ Acun, Ekim 1999, s. 166.

¹⁴² Ergün, **Atatürk Devri Türk Eğitimi**, s. 59.

Bağımsızlık mücadelesi sonrasında kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin temel hedefi, İmparatorluktan ulus devlete, kişiye bağlı yönetim biçiminden Cumhuriyete, geleneksel toplumdan modern topluma dönüşümü sağlamaktır¹⁴³. Atatürk, tek bir değişimi değil, toplumun bütününe kavrayan bir yaklaşımla toplumsal değişimi ele almıştır. Osmanlı dönemindeki kısmi değişim ve yenilenme yaklaşımlarının yeterli olmadığı anlaşılmış, toplumun bir bütün olarak değişimi hedeflenmiştir¹⁴⁴.

Türk Milli Mücadelesinin ve İnkılabı'nın önderi Atatürk, döneminin pek çok aydını gibi Osmanlı Toplumunun sorunları ile ilgilenmiştir¹⁴⁵. Bunun sonucunda doğu-batı ayrımını kafasında yapabilmıştır. O, öğrencilik yıllarında Fransız İnkılabı hakkında bilgiler edinmeye başlamış ve Fransızca öğrenmesi sayesinde de Fransız İnkılabı'nın düşünce akımlarını öğrenmiştir. Milli mücadele ile başlayan tarihi dönemeç, Atatürk'ü çökmekte olan Osmanlı Devleti'nin yerine, milli değerlere ve çağdaş ilkelere dayanan yeni bir millet devleti kurulması gerektiğini düşünmeye sevk etmiştir¹⁴⁶. Türkiye Büyük Millet Meclisi kurulurken de Fransız İnkılabı örnek alınmıştır¹⁴⁷.

Fransız İnkılabı düşüncelerinden etkilenirken daha önce kendisi gibi bu düşüncelerden etkilenen Osmanlı devlet adamlarını ve aydınlarının düştükleri hataları tekrarlamamıştır. Her şeyden önce Türklerin Dünyadaki ve Fransa'daki toplumlardan farklı olduğunu, başka bir deyişle her milletin kendine özgü özelliklerinin olduğunu ve salt taklitçiliğin başarı getirmeyeceğinin bilincinde olmuştur¹⁴⁸. Atatürk, çağdaşlaşmada, eski denemelerin ve kendi gözlemlerinin ışığında değişik bir metot uygulamıştır. O'na göre, çağdaş medeniyetin ortağı olmak, bu medeniyeti yaratan unsurları ile beraber almakla mümkündür. Çünkü daha önce askerlik ve milli eğitim başta olmak üzere çeşitli alanlarda yapılan sınırlı alıntılar, tek

¹⁴³ Erkan, Nisan 2000, s. 23.

¹⁴⁴ Erkan, Nisan 2000, s. 54.

¹⁴⁵ Şerif Mardin, "Atatürkçülüğün Kökenleri", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C:1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, ss. 88.

¹⁴⁶ Şerafettin Turan, **Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar Düşünürler**, Kitaplar, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımı, Ankara, 1999, s.3.

¹⁴⁷ Emre Kongar, **Devrim Tarihi ve Toplum Bilim Açısından Atatürk**, 5. Basım, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1999, s. 258.

¹⁴⁸ Bolat, ss. 163-164.

tek yapılan düzenlemeler patrimonial yapı içinde yürütülmüş, devleti kurtaramadığı gibi, bir kültür ve müessese çatışmasına yol açmıştır¹⁴⁹.

18. yüzyılın sonlarında başlayan Osmanlı Batılılaşması, Osmanlı Devleti için her şeyin bittiği bir anda yeni Türk devletini, Türkiye Cumhuriyetini ortaya çıkarmıştır. Tanzimat'tan beri tartışılan, meşrutiyet aşamasından geçen yönetim, en çağdaş yönetim biçimi olan "Cumhuriyet"te karar kılmıştır¹⁵⁰.

2.2. 1923-1950 DÖNEMİ İNSAN KAYNAKLARI POLİTİKASI

Atatürk dönemi reformları ile Türkiye'nin iki yüzyıllık açığını kapatmak için adeta zamana karşı savaş verilmiştir. Batı dünyasının yüzyıllar boyu elde ettiği birikimleri, yani Rönesans, Reform, Fransız İnkılabı ve Sanayi İnkılabı'nın verilerini kısa bir zaman süreci içinde Türk toplumuna mal etmeyi hedef alan sistemli bir strateji uygulanmıştır. İnkılap hareketleri, devlet eliyle yukarıdan aşağıya doğru yürütülmekle beraber, bunları halka benimsetmek, onların siyasi, sosyal ve kültürel hayata katılmalarını sağlamak için önlemler alınmıştır. Özellikle toplumun yarısını oluşturan kadınlara eşit haklar tanınmış, böylece nüfusun yarısının sosyal ve kültürel hayata aktif bir şekilde katılmaları hedeflenmiştir. Atatürk'e has farklı bir metod ve yaklaşımla inkılaplar ele alınmış, zaman ve zeminin uygunluğu dikkate alınarak aşama aşama birbirlerini tamamlayacak şekilde sistemli ve kararlı olarak yürütülmüştür¹⁵¹.

2.2.1. Harf Devrimi'nden Üniversite Reformu'na Eğitim ve Kültür

Alanındaki Reformlar

Cumhuriyet'in ilanı ile hükümet şeklinde gerçekleştirilen devrim, saltanat ve hilafetin kaldırılmasını gerektirmiştir ki; bu da Türk eğitim tarihinin, önemli değişimleri yaratacağı izlenimini hemen vermiştir. Tevhid-i Tedrisat, Latin Harflerinin Kabulü vb. devrimlerle bir toplumsal değişimin adımları

¹⁴⁹ Abdurrahman Çaycı, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk Milli Bağımsızlık ve Çağdaşlaşma Önderi Hayatı ve Eseri**, Yayına Hazırlayan Berna Türdoğan, Ankara 2002, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, s. 245-252.

¹⁵⁰ Ergün, **Atatürk Devri Türk Eğitimi**, s. 58.

¹⁵¹ Ergün, **Atatürk Devri Türk Eğitimi**, s.75.

gerçekleştirilmiştir. Cumhuriyet döneminde, Atatürk'ün getirdiği ve yerleştirdiği Türk toplumunun toplumsal yapısına uygun devrimlerle, eğitimin önemi çok iyi anlaşılmış ve gereken önem verilmiştir. Çünkü "eğitim, aydın tabakanın, bilgili insanların miktarını arttıran ve bu insanların şahsiyet ve karakterlerini geliştiren önemli ve vazgeçilmez bir unsur ve aynı zamanda, iktisadi kalkınmanın bir sonucu olarak, artan mal ve hizmet üretimine olan talebi arttıran, hayat seviyesini yükselten bir etken" olarak görülmüştür¹⁵².

Osmanlı Devleti, Anadolu, Balkanlar, Kuzey Afrika ve Orta Doğu'yu içine alan; nüfus bakımından, Rum, Ermeni, Yahudi, Arnavut, Bulgar, Macar, Hırvat, Arap vs. gibi değişik ırk, din ve dillere mensup milletlerin bir arada yaşadığı bir ülke idi. 19 yüzyıldan itibaren, dağılma sürecinin başlaması ile bu milletler teker teker imparatorluktan ayrılmışlardır. 1830 yılında bağımsız Yunanistan'ın kurulmasıyla başlayan bu süreç, önce Balkan milletlerinin, daha sonra da, Kuzey Afrika ve Orta Doğu'daki Müslüman milletlerin kopması ile Dünya Savaşı sonunda, İmparatorluğun toprakları üzerinde, 16 bağımsız devlet oluşturmuştur. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e nüfus değişimleri değerlendirildiğinde, çok ırk, din ve dilden meydana gelen İmparatorluğun, büyük çoğunluğu tek ırk, din ve dilden meydana gelen Cumhuriyet nüfusuna gidildiği görülmektedir. Çok uluslu İmparatorluktan, tek uluslu devlete (ümmetten millete) geçiş olarak niteleyebileceğimiz bu süreç sonunda, ırk birliği sağlanarak, büyük çoğunluğu Türklerden oluşan bir millet ortaya çıkmıştır. Anadolu'nun düşman işgalinden kurtarılmasıyla da bu milletin üzerinde yaşayacağı ülkenin sınırları belirlenmiştir. Böylece, modern anlamda bir ulus devleti kurmanın ön şartlarından olan, "millet" ve "vatan" birliği sağlanmış oluyordu. Bunlardan sonra ise sıra, modernlik batılı örneğinde olduğu gibi, bu millet ve vatan temelinde, yeni bir siyasi rejim yükseltmeye, halka yeni bir "hayat tarzı" sunmaya gelmişti¹⁵³.

Osmanlı imparatorluğu, 19. yüzyılın başlarına kadar, eğitim ve kültür konularında genel bir politika benimsememiştir. Eğitim ve öğretim faaliyetleri, Ortaçağ İslam aleminin kurumları olan medreseler ile sürdürülmekteydi. Kurulduğu devirlerde, bilimsel çalışmaların merkezi olan bu kurumlar, 16. yüzyıldan itibaren çeşitli nedenlerle gerilemeye ve dinsel bir nitelik kazanmaya başlamışlardı. Mahalle mektepleri ve medreselerde yalnızca din bilgisi, ahlak, Kur'an, Arap dili dersleri

¹⁵² Sağ, s. 23.

¹⁵³ Acun, ss. 157-158.

veriliyor, pozitif bilimler ve bilimsel düşünce bir yana atılıyordu¹⁵⁴. Doğal olarak farklı okullarda, farklı usullerle, farklı dünya görüşleri ile yetişecek olan insanlar, bütün kültür unsurları ile bir bütün olan ve olması gereken milleti zedeleyecekti. Tevhid-i Tedrisat Kanunu bunun için gerçekleştirilmiştir¹⁵⁵. 3 Mart 1924'te Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile Türkiye dahilindeki bütün bilim ve öğretim kurumları Milli Eğitim Bakanlığı'na (Maarif Vekaleti'ne) bağlanmıştır, mektep medrese ikili yapısına son verilmiştir¹⁵⁶.

430 No'lu bu kanunda, medreselerin kapatılmasına ilişkin bir madde olmamakla birlikte, Maarif Vekaleti'nin yüksek din uzmanları yetiştirmesi için 'İlahiyat Fakülteleri ve İmam-Hatip okulları açmakla görevlendirilmesi, bir ölçüde medreselerin lağvının' açıkça ifade edilmemiş şeklindedir. Nitekim Eğitim Bakanı Vasıf Bey, kısa bir süre sonra öğrenim birliğine aykırı olduğu gerekçesiyle medreseleri kaldırmıştır. 1926'da çıkarılan, "Maarif Teşkilatı Kanunu", Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun kabulünden sonraki atılımlar için olduğu kadar, günümüze dek ulaşan tüm eğitim sistemlerinin temelini oluşturmuştur. Bu kanunla ilköğretim zorunlu ve parasız kılınmış, tüm öğretim kurumlarında öğretmen sayılarının artırılmasına gidilmiş, teknik, meslek ve uzmanlık okulları açılmaya başlanmış ve yoğun bir okuma-yazma seferberliğine gidilmiştir¹⁵⁷.

Eğitim ve öğretimin birleştirilmesi dini ve laik eğitim veren eğitim kurumları arasındaki ikiliği ortadan kaldırırken, aynı zamanda müslümanlar, müslüman olmayan yerli azınlıklar ve yabancılar tarafından açılıp işletilen okullar arasındaki çoklu eğitim otoritesini de ortadan kaldırarak bütün okulları Maarif Vekaleti'ne bağlamıştır. Bu birleşik, modern, laik ve milli bir eğitim sisteminin oluşturulması için atılan çok önemli bir adımdı. Bundan sonra yeni neslin eğitimi ortak değerler ve ortak idealler üzerine kurulacaktı. Bu sebeple bu kanunu hazırlayanlar; "1924 yılından itibaren yeni eğitim sistemi artık bir millet yetiştirecektir" demişlerdir¹⁵⁸. Bu karar bölgesel, etnik, aşirete bağlı ve konuşulan dil farklılıklarına dayanan, kendini

¹⁵⁴ Mehmet Kayıran, "Atatürkçü Düşünce Işığında Çağdaş Eğitim", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı 42, Cilt: 14, Kasım 1998, Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. Yılı Özel Sayısı, s.55.

¹⁵⁵ Mehmet Serhat Yılmaz, "Atatürk'ün Kastamonu Gezisi ve Şapka İnkılabı", **Kastamonu Eğitim Dergisi**, Mart 2005, Cilt: 13, s. 223-232, s. 224.

¹⁵⁶ Muhteşem Giray, "Atatürk, Bilim ve Sanat", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı 54, Cilt: 18, Kasım 2002, <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-54/ataturk-bilim-ve-sanat>, (07.06.2007)

¹⁵⁷ Kayıran, s.57.

¹⁵⁸ Ergün, **Atatürk Devri Türk Eğitimi**, s. 48.

öncelikle milli değil İslami kimlikle tanımlayan toplulukların olduğu bir ülkede milli bir devletin kurulması açısından oldukça önemliydi. Mardin'e göre, daha geniş bir bakış açısından Tevhid-i Tedrisat, bireyi "geleneksel-cemaat toplumundan özgürlüğüne kavuşturulması" sürecinde atılan önemli bir adım olarak görülmelidir. Kemalist laiklik, yaşamın kurumsal ve davranışsal iki boyutunu içermektedir. Laiklik sadece din işlerinin devlet işlerinden ayrılmasını içermez. Laiklik daha derin bir anlamda bireyin geleneksel İslami yaptırım ve uygulamaların hakim olduğu toplumsal yapıda özgürlüğünün genişletilmesi olarak da görülür. Mardin, Atatürk'ün çıkardığı Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun asıl amacının bireyi folk kültürden uzaklaştırmak olduğunu savunur. Mardin, "yeni Kemalist okul mahalle kültürü ve birey arasına bir sınır çekmiştir" diyerek artık "okul hayatında mahalle normlarının kabul görmediğini, okuldaki bireyselliğin ve resmiyetin kolektif bütünlüğe dayalı mahalle normlarını gölgede bıraktığını" savunmaktadır¹⁵⁹.

Atatürk döneminde kültür alanında atılımlar özellikle 1930'dan sonra yoğunlaşmıştır. Bunun nedeni 1930'da yaşanan Serbest Cumhuriyet Partisi denemesidir. Muhalefet Partisi denemesi, halk ile idare arasında bir eksikliği ortaya koymuştur. Dolayısıyla halk ile yönetim arasında diyalogu kolaylaştıracak kültür kanalları açılması için ciddi bir gayret gösterilmiştir. Bunun için halk ile bütünleşmeyi kolaylaştıran dil ve tarih çalışmaları ile bizzat Atatürk ciddi bir şekilde meşgul olmuştur. Halk ile yönetim arasında köprü vazifesi görececek, halkın siyasi eğitimini sağlayacak halkevleri ve halk odaları oluşturulmuştur. "Kültürü geniş bir tabana yaymak suretiyle kültür bütünlüğünü sağlayacak" tedbirler alınmıştır. Devlet ve fikir hayatını laik bir temele oturtmak faaliyetlerine devam edilmiştir. "Kültürü milli tarih tabanına yerleştirmek ve yükseköğretim kurumları çevresinde, bilimin rehberliğinde geliştirmek" için yeni kurumlar faaliyete geçirilmiştir¹⁶⁰.

Cumhuriyet'in ilk yılları Türk Tarihi konusunda da önemli çalışmalar yapılmıştır. Atatürk Türk Tarihi'ni doğru temeller üzerine oturtmak istediğini sözlerinde ifade etmiş ve bu yönde çabalar göstermiş, bu konuda derin araştırmalar yapılmasını istemiştir. 1929'da, lise ve ortaokullar için yazılan "Tarih Notları"

¹⁵⁹ Şerif Mardin, Religion and Secularism in Turkey, In Ali Kazancığil and Ergun Özbudun (Eds.), **Atatürk: Founder of a Modern State**, London: C. Hurst and Comp., 1981, s.213-214.

¹⁶⁰ Yunus Kobal, **1933 Üniversite Reformu'nun Atatürk'ün Kültür Politikasındaki Yeri**, <http://www.ait.hacettepe.edu.tr/akademik/arsiv/1933.htm>, (25.11.2007)

basılmıştır. İki yıl sonra 1931’de, Milli Eğitim Bakanlığı’nın yüz bin adet bastırarak dağıttığı “Türk Tarihi’nin Ana Hatları” adlı kitap, tarih alanında yapılan ilk adım olmuş ve bu adımı yenileri izlemiştir. Gerçekten, Türkler’in kültür yaşamları, Uzak Doğu’da ve Orta Asya’da başlayarak, ilk zamanlardan yeni zamanlara dek, çeşitli kıtalar ve çağlar boyunca, Avrupa’nın içerilerine kadar yayılmıştır. Yurtlarını doğal afetler yüzünden bırakarak göç edip başka yerlere yerleşen çeşitli Türk toplumlarının, binlerce yıl sonra, bugün hala gösterdikleri ortak niteliklerden açıkça anlaşılıyor ki, çok geniş ve yaygın bir Türk Kültürü vardır. Atatürk’ün ortaya koyduğu tarih tezi bazı batılı bilim adamlarına bile ışık tutmuş ve Avrupa Kültürünü Greklerle başlatan tarihçilerin yargıları sarsılmıştır¹⁶¹.

Türk Tarihi ile hayatı boyunca ilgilenen Atatürk, yıllardan beri devam eden çalışmalara düzenli bir akademik ve bilimsel yön vermek üzere ciddi bir kuruluşun meydana getirilmesini istemiştir. Türk Kültürüne hizmet eden Türk Tarih Kurumu, arkasından Türk Dil Kurumu bu çalışmaların sonunda sürekli bir oluşumun ürünleridir. Türk Tarih Kurumu 1930 yılında Atatürk’ün emriyle, Türk Ocağı Merkez Heyeti’ne bağlı “Türk Ocağı Türk Tarihi Tetkik Encümeni” adı altında 16 üye ile kurulmuştur. Türk Ocaklarının kapanması üzerine, 15 Nisan 1931’de sonradan adı Türk Tarih Kurumu olarak değiştirilen Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti resmen kurulmuştur. İlk iş olarak, liselerde okutulmak üzere, dört ciltlik Tarih kitapları hazırlanmıştır. Türk Tarih Kurumu, tüzüğünde saptanan amaçlara uygun olarak çalışmalarını sürdürmüş ve kurucusunun istediği gibi, batı ülkelerinde bile benzeri az bulunan modern binasında, kültür yaşamımıza katkılarda bulunmuş ve bulunmaktadır¹⁶².

Dil konusunda yaşanan sıkıntıları aşmak için ise, aydınlar tarafından konu incelendiğinde, asıl sorunun, Türkçe’ye uygun olmayan Arap alfabesini kullanmaktan kaynaklandığı, dolayısıyla alfabenin değiştirilmesi gerektiği kanaati uyanmış, Latin Alfabeti’nin alınması konusu gündeme gelmiştir. Türkçe’nin ilim dili olması yolunda harcanan çabalar kısmen başarılı olmasına rağmen, bu başarı alfabe konusunda sağlanamamıştır. Cumhuriyet’e intikal eden bu mesele Kasım 1928’de Latin Alfabeti’nin kabul edilmesi ile çözümlenmiştir. Ardından Türkçe’nin sadeleştirilmesi

¹⁶¹ Cevdet Perin, **Doğumunun Yüzüncü Yıldönümünde Atatürk Kültür Devrimi**, İnkılap Kitabevi, 4. Baskı, Ankara, 1987, s. 63.

¹⁶² Perin, s. 70.

için faaliyetlere girişilmiş ve Türk Dil Kurumu 1932’de kurulmuştur. Bütün bu çabalar değerlendirildiğinde, Cumhuriyet döneminde, milli bir dil yaratma endişesinin çabaları olduğu görülür. Cumhuriyet’in, Osmanlı geçmişi ile olan organik bağlarından birini, belki de en önemlisini kopartması anlamına gelen bu girişim, radikal bir değişme olarak kabul edilebilir¹⁶³.

Kültür tarihimizin en önemli iki atılımı kuşkusuz Latin harflerinin kabul edilmesiyle (1928), Dil Devrimi’nin başlamasıdır (1932). Bugün kullanılan alfabe, dünyanın en sade ve öğrenilmesi kolay alfabesidir. Harf Devrimi, halka dönük bir kültür atılımıdır ve başka hiçbir ülkenin tarihinde benzeri yoktur. Geri kalmış bir ülkede, halkı kısa sürede okur-yazar hale getirmek için yurttan “Halk Okulları” açılmış, köylere varıncaya dek kurslar düzenlenmiş ve Atatürk “Başöğretmen” olarak, elinde tebeşir, kara tahtanın başına geçmiş, ilk dersleri kendisi vererek eğitimcilerle örnek olmuştur¹⁶⁴.

1 Ekim 1928’de yeni Türk harfleriyle ilk gazete yayınlanmıştır. Bu arada, TBMM’de 1 Kasım 1928’de “Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun” kabul edilmiş, bu yasa çıktıktan sonra, 1 Ocak 1929 gününe dek, yani üç aylık bir süre içinde, yeni harflerin her alanda uygulanması zorunlu olmuştur. 1 Kasım 1928’de Bakanlar Kurulu’nca uygulanan “Millet Mektepleri Teşkilatı Talimatnamesi” yayınlanmış ve ertesi yıl 1 Ocak 1929’da “Millet Mektepleri” açılmıştır. Bu halk okullarından 1936 yılına kadar 2 milyon 546 bin kişi diploma almıştır. 1353 sayılı yasa gereği, tüm kitaplar yeni Türk harfleriyle basılmaya başlanmış, 1 Eylül 1929’da Arapça ve Farsça dersleri kaldırılmıştır.

Harf Devrimi’ni izleyen Dil Devrimi ise daha uzun süreli bir gelişim içinde gerçekleşmiştir. Atatürk’ün en çok önem verdiği devrimlerden biri Dil Devrimi idi. İlk Dil Kurultayı 1932’de toplanmış, Türk ve yabancı bilim adamları çağırılmıştır. İlk Dil Kurultayı’ndan sonra yoğun bir çalışma başlamıştır. Sürekli çalışmalar ürünlerini vermiş, batının uluslararası bir nitelik kazanan bilimsel terimlerinin benimsenmesi doğal olarak kabul edilmiştir. Atatürk, “matematik” sözcüğünden başlayarak, bilimsel terimlerin çoğunu kendisi araştırmış bulmuş ve kullanmıştır.

1925’te Batılılaşmaya doğru ilk adım atılmış ve Miladi Takvim kabul edilmiştir. 1926’ta İktisadi Kuruluşlarda Türkçe kullanılmasını öngören yasa

¹⁶³ Akyüz, s. 163.

¹⁶⁴ Perin, s. 73.

çıkarılmış ve çok geçmeden de sokak adları değiştirilerek Türkçeleştirilmiştir. Anayasa'dan “Türkiye devletinin dini İslam'dır.” Sözleri kaldırılarak, “ Laiklik” ilkesi getirilmiş, uluslararası sayılar kabul edilmiş, İstanbul'da camilerde Türkçe hutbeler okutulmuş, yeni Türk alfabesi kabul edilmiştir. 1928'den sonra, Atatürk, Türk dili davasının önderi olarak, tüm konuşma, yazışma, söylev ve demeçlerinde, en duru dile doğru, eski alışkanlıklarından sıyrılmaya çalışarak, öz Türkçe sözcükleri kullanmakta özen göstermiştir¹⁶⁵.

Atatürk tüm bilim ve sanat kollarını ülkenin en ücra köylerine kadar yaymak istemiştir. Bu amaca ulaşmakta en önemli araç halk evleri idi. Halk evleri; insanları fiziksel, zihinsel ve entelektüel anlamda yükseltmek ve boş zamanlarını eğlence ve kültürel faaliyetlerle doldurmak amacıyla tasarlanmıştır. Halk evleri çeşitli gösteri sanatlarının sergilenmesi ve Türk halkının bunlardan faydalanması için önemli bir yer haline gelmiştir. Halk evlerinde konferanslar, dersler, oyunlar, toplantılar, kütüphaneler, yayınlar, spor faaliyetleri, konserler ve sergilerin yanı sıra çeşitli konularda rehberlik sağlanmıştır¹⁶⁶.

Atatürk, güzel sanatlar konusunda da, ulusun ilerlemesini istemiştir. Türk Musikisi'nin önemini bir sözünde: “Bir ulusun yeni değişikliğinde ölçü musikide değişikliği alabilmesi, kavrayabilmesidir.” şeklinde ifade etmiştir. Bu düşüncelerle, Atatürk, daha Cumhuriyet'in ilk yıllarında 1 Eylül 1924'te, Musiki Muallim Mektebi'nin kurulmasını sağlamış ve başına İstiklal Marşı'nın bestecisi ve Cumhurbaşkanlığı Orkestra Şefi vialonist Osman Zeki Üngör'ü getirmiştir. On iki yıl sonra, 6 Mayıs 1934'te ise, bu mütevazi sanat yuvası gelişerek Devlet Konservatuvarı'na dönüşmüştür. Bu tarihten beş yıl sonra, TBMM “Devlet Konservatuvarı Kuruluşu Hakkında 3829 sayılı kanunu” kabul etmiştir. 1949'da “Devlet Tiyatrosu Kuruluşu Hakkında 5441 sayılı kanun” çıkarılmış, böylece Atatürk tarafından başlatılan bir devrim, o öldükten sonra da gerçekleşerek amacına ulaşmıştır. Atatürk Devlet Konservatuvarı'nı kurdurduğu yıllarda Türk müziğinin batının çok sesli tekniğine kavuşması amacıyla, Paris'e, Viyana'ya, Berlin'e, Roma'ya devlet hesabına genç sanatçıların gönderilmesini emretmiştir. Böylece, Türkiye'de, batının müzik tekniğini de benimsenerek, kaynağını halktan alan yepyeni bir Türk müziği doğmuştur. Atatürk'ün işaret ettiği çağdaş kültüre ayak uydurmanın,

¹⁶⁵ Perin, s. 82.

¹⁶⁶ Giray, s. 3.

ulusal kültürü yok etmediği, aksine, ona uluslararası bir nitelik kazandırdığı görülmüştür¹⁶⁷.

Türkiye’de bir Devlet Tiyatrosu’nun kurulmasının temelleri, ülkenin modernleşmesinde tiyatroyu önemli öge olarak gören Atatürk’ün zamanında atılmıştır. Bu konu doğrultusundaki en önemli adım kadınların tiyatro mesleğine girmeleridir. Bu konu ile ilgili olarak Atatürk Türk kadınının özgürce sahneye çıkabileceği konusunda güvence vermiştir. Türk kadınları ilk kez, 1923 yılında Vedat Orfi’nin müzikal komedisi “Balo Kaçakları” adlı oyunda sahne almış ve o tarihten itibaren yetenekli sayısız Türk kadın oyuncu, yapımcı ve yönetmen yetişmiştir¹⁶⁸.

Atatürk, 1 Kasım 1934 tarihinde Millet Meclisi’nde yaptığı konuşmada bir ülkenin ne kadar değiştiğinin müzikte aldığı derece ile ölçülebileceğini vurgulamıştır. Çağdaş Türkiye’nin müzik tarihi ile ilgili bazı dönüm noktaları aşağıdaki gibi sıralanabilir¹⁶⁹.

- 1924 Saray Badosu Devlet Orkestrası olarak adlandırıldı ve Ankara’ya taşındı.
- 1924 Müzik Öğretmenleri Eğitim Okulu kuruldu. Bu okul sonraları Devlet Konservatuari’na dönüştü.
- 1926 Genç Müzisyenler geleneksel kaynaklardan halk besteleri toplamaya başladılar.
- 1927 Devlet genç yetenekleri yurt dışında devlet bursu ile okumaları için seçmeye başladı.
- 1932 Yabancı Müzisyenler, öğretmenler, orkestra şefleri ve besteciler Türkiye’ye çağrıldı.

Osmanlılar zamanında 1883’de “Sanayi Nefise Mektebi Alisi” olarak kurulan yüksekokul 1926’da Atatürk’ün emriyle “Güzel Sanatlar Akademisi”ne dönüştürülmüştür. 10 Eylül 1937’de Atatürk tarafından açılışı yapılan Dolmabahçe Sarayı Veliaht Dairesi’ndeki İstanbul Resim ve Heykel Müzesi, 1939 yılında başlayan yıllık Devlet Resim ve Heykel Sergisi geleneği devam ederek bugün de Türk sanat ve başyapıtları büyük bir gururla sunulmaktadır. Cumhuriyet devrinde Anıt ve Heykeller yaptırma hareketi 1925’de başlamıştır ve birçok heykeltıraş yetişmiştir. Ankara, Atatürk’ün döneminde başkent olduktan sonra Alman Şehircilik

¹⁶⁷ Perin, s. 57.

¹⁶⁸ Giray, s. 5.

¹⁶⁹ Giray, s. 6.

Uzmanı Jansen, Ankara'nın şehircilik projelerini düzenlemiştir ve projesi Ankara'ya uygulanmıştır. Bu arada Avusturyalı Mimar Clemense Holz Meister Ankara'da da Atatürk'ün Çankaya'daki Cumhurbaşkanlığı köşkü ile Türkiye Büyük Millet Meclisi binasını ve pek çok bakanlığı projelendirmiştir. Alman Mimar Prof. Paul Bonatz ise, Ankara'da Şükrü Saraçoğlu mahallesini ve Devlet Opera Binasını inşa etmiştir. 1933'de Almanya'dan Nazi rejiminden kaçan Brunio Taut ise Ankara'da Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi Binasını inşa etmiş ve sonrada İstanbul Güzel Sanatlar Akademisine Profesör olarak gelmiştir. Atatürk döneminde, Ankara ve İstanbul'da gerek şehircilik gerekse mimari konularında Avrupa'dan özellikle Almanya, Avusturya ve Fransa'dan uzmanlar getirilmiştir. Atatürk döneminde Avrupa'ya gönderilmiş olan ve orada yetişen mimarlar, Güzel Sanatlar Akademisi'ne, İstanbul Teknik Üniversitesi'ne ve Yıldız Akademisi'ne öğretim üyesi olarak tayin edilmişler ve Türkiye'ye büyük hizmetlerde bulunmuşlardır¹⁷⁰.

Reformlar yapılırken, Atatürk, ileride gerçekleştirmeyi tasarladığı Üniversite Devrimi için önlemler almayı da ihmal etmemiştir. Cumhuriyet kurulduğu sırada, Türkiye'nin tek bir üniversitesi vardır: İstanbul Darülfünunu. Darülfünün ilk defa 1863'de faaliyete geçmiştir. Ortam ve şartların elverişli olmaması nedeniyle bir kaç defa açılıp kapandıktan sonra, 1900 yılından itibaren sürekli eğitime başlamıştır. 1912'de ilahiyat, hukuk, tıp, fen ve edebiyat şubeleri halinde yapılanmış, Ekim 1919'da kuruma bilimsel özerklik tanınmıştır. Cumhuriyet idaresi bir takım eksiklikler içinde devraldığı Darülfünün'a sempati ile yaklaşmıştır. Hükümet 21 Nisan 1924 tarihinde Darülfünün'a tüzel kişilik tanıdığı gibi, 7 Ekim 1925 talimatnamesiyle de idari ve ilmi özerklik de vermiştir¹⁷¹.

İleride öğretim kadrolarını oluşturacak olan gençleri yetiştirmek için, Kurtuluş Savaşı'ndan hemen sonra, ilişkilerimizin dostça olduğu Sovyet Rusya'ya bazı gençlerin öğrenim yapmak üzere gitmelerine izin verilmiş ve bunlardan çoğu yurda dönünce, devletin yüksek yönetim mevkilerine dek yükselmiş, bilim, edebiyat, basın alanlarında çalışmışlardır. 8 Nisan 1929'da Ecnebi Memleketlere Gönderilecek Talebe Hakkında Kanun kabul edilmiştir. Üniversite Devrimi'nin gerçekleştiği 1933 yılına kadar ve sonraki yıllarda, hemen hemen her yıl açılan sınavlar sonunda, Batı Avrupa ülkelerine ve Birleşik Amerika'ya çeşitli dallarda lisans ve doktora yapmak

¹⁷⁰ Giray,s.7.

¹⁷¹ Çaycı, Ankara 2002, ss. 245-252.

üzere binlerce öğrenci gönderilmiştir. Yine aynı dönemde, kız ve erkek sanat okullarından mezun yüzlerce genç Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde uzmanlık yapmışlardır. Batıya giden bu gençler 1933'te Atatürk'ün emriyle kurulan ilk üniversitenin öğretim kadrolarını oluşturmuşlardır¹⁷².

1933 Üniversite Devrimi'ne gelinceye dek, sosyal devrimler birbirini izlerken, kültür atılımları da gerçekleştirilmiştir. 1 Mart 1924'te Atatürk öğretimin birleştirilmesinden söz etmiştir. Nitekim 13 Mart'ta "Orta Tedrisat Muallimleri Kanunu" kabul edilmiş, aynı yıl içinde, 21 Nisan'da "İstanbul Darülfünun'un Şahsiyet-i Hükmiyesi Hakkında Kanun" çıkmıştır. Üniversite Devrimine doğru tırmanış devam etmiştir. 20 Haziran 1927'de "Ziraat ve Baytar Enstitüleriyle Ali Mektepler Tesisine ve Ziraat Tedrisatının Islahına Dair Kanun" kabul edilmiştir. Kültür Devrimi böylece köylere dek uzanmaya başlamıştır. 31 Ocak 1928'de, Türk Maarif Cemiyeti (Türk Eğitim Kurumu) kurulmuştur. Atatürk'ün istediği gibi, özel eğitim kurumları da eğitime katılmıştır. 19 Mayıs 1928'de 1275 sayılı yasa ile İstanbul'da "Yüksek Mühendis Mektebi" kurulmuştur. Okul 1944'te kabul edilen bir yasa ile "İstanbul Teknik Üniversitesi" adını almıştır. Ankara Üniversitesi'nin çekirdeğini oluşturan mütevazı Hukuk Mektebi'nin açıldığı 1925 yılından Darülfünun'un kaldırılarak yerine üniversitenin kurulduğu 1933 yılına dek geçen sekiz yıllık sürede yukarıda bahsedilen eğitim ve kültür atılımları yapılmıştır¹⁷³.

1922-1932 döneminde, hükümet kurumun öğretim ve programına karışmamış, gelişmeleri Darülfünun'dan beklemiştir. Bu on sene içinde Türkiye yoğun bir inkılap hamlesi içindedir. Darülfünun adeta bu oluşumun dışında gibidir. Bu arada meydana gelen bazı olaylar Ankara'nın tepkisini çekmiş, 1924'de Darülfünun bahçesinde bazı öğrencilerin resim çektirmeleri idare tarafından cezalandırılmıştır. 1925'te taşkınlıkla sonuçlanan öğrenci olaylarını, Darülfünun Emininin teşvik etmesi gibi olaylar, kurumun özerkliğinin tartışmaya açılmasına neden olmuştur. Bunların yanı sıra, Darülfünun hocaları arasında meydana gelen iç çatışmalar ve tartışmaların gazete sütunlarına dökülmesi, bilimsel yeterlilik konusunda seviyesiz karşılıklı şiddetli eleştiriler, üniversite konusunu gündeme getirmiştir. Özellikle alfabe değişikliği, dil ve tarih çalışmaları konusunda Darülfünun'dan destek gelmediği gibi, üstelik eleştiriler yapılması bardağı taşıran

¹⁷² Perin, s. 101.

¹⁷³ Perin, s. 98-100.

damlalar olmuştur. Atatürk'ün kültür politikasına ters düşen bu hareketler, Ankara'da şiddetli tepkiler uyandırmıştır. İnkılaplar ve hükümetin görüşünü destekleyen basın Darülfünun'u, bilimsel nitelik taşımadığı, öğretim elemanı atanmasında bilimsel yeterlilikten çok ilişkilerin etken olduğu, Cumhuriyet'in yoğun inkılaplarına ayak uydurmadığı şeklinde eleştirmiş, bu eleştiriler ışığında TBMM üyeleri, 1932 Darülfünun bütçesini, Avrupa'dan bir uzman getirilerek kurumun yeniden düzenlenmesi şartıyla kabul etmiştir. Meclis'ten bu yetkiyi alan hükümet objektif ve isabetli bir karar verebilmek için tarafsız ve yabancı bir bilim adamı, Cenevre Üniversitesi Pedagoji Profesörü Albert Malche, Türkiye'ye davet edilmiştir. Prof. Malche siyasi şahsiyetler, Darülfünun hocaları ve öğrencileri ile görüşmüş, derslere girmiş, seminer, laboratuvar çalışmalarını ve kütüphaneleri incelemiş, öğrenciler arasında yazılı bir anket düzenlemiştir. Ayrıca öğrencilerin hayat tarzları ve mali durumlarını incelemiştir. Dört aylık bir çalışmadan sonra, görüşlerini bir rapor halinde Milli Eğitim Bakanlığı'na sunmuştur. Prof. Malche'in önerileri aşağıdaki şekilde özetlenebilir¹⁷⁴:

- Darülfünun'un hukuki vaziyeti netleştirilmeli, bilimsel özerklik korunmakla birlikte, idari ve akademik personelin seçiminde hükümet sorumluluğu üzerine almalıdır.
- Darülfünun kendisini bilinçli bir şekilde muayyen bir noktaya sevk eden ilmi ve fikri bir hızdan mahrum görünmektedir. Yeni bir teşkilatlanmayı gerektiren sebeplerden biri de budur.
- Profesörlerin atanması, Darülfünunun geleceği için her şeyden önemlidir. İlgililer gelecekteki arkadaşlarını seçiyorlar. İlgililer fena hakimlerdir. Onların oylarına başvurulmalı, fakat karar dışardan verilmelidir. Darülfünun hocaları tercihen yurt dışında yetiştirilmelidir.
- Darülfünunda öğretim metodu ders notlarına dayalıdır. Öğrencilere genelde ansiklopedik bilgi verilmekte ve bunlar her sene değişmeden tekrarlanmaktadır. Öğretim yaratıcı değildir. Öğrenci uygulamalı dersler ve seminerlerle araştırmaya yönlendirilmelidir. İmtihan usulleri değiştirilmeli, hafızaya dayalı bilgi yerine,

¹⁷⁴ Çaycı, Ankara 2002, ss. 245-252.

uygulamaya yönelik bilgiye öncelik tanınmalıdır. Darülfünunun öncelikli ödevi, düşünen insanlar yaratmaktır.

- Türkçe bilimsel yayınlar yetersizdir. Öğrenci yabancı dil bilmediğinden yabancı yayından yararlanamamaktadır. Dolayısıyla öğrenciye okuduğunu anlayacak ölçüde bir yabancı dil, ilk yıllarında mutlaka öğretilmelidir.
- Kütüphaneler fakir, hizmet saatleri ve çalışma şekilleri yetersizdir. Kütüphaneler merkezileştirilmeli ve öğrenciye ödünç kitap verilmelidir.
- Darülfünun ilmi zihniyeti yaşatmakla görevlidir. Bu ise, öğrencileri bizzat kişisel araştırmalara yöneltmekle mümkündür. Dolayısıyla öğretim elemanlarının ders saatleri dışında, öğrencilerine zaman ayırmaları, öğrenci ve araştırma ile daha fazla meşgul olmaları gereklidir.
- Darülfünun, öğretimin yanı sıra, öğrencileri manen geliştirecek temiz ve seçkin bir sosyal ortam yaratmakla da görevlidir. Kurum öğrencilerin sosyal ihtiyaçlarını karşılamak için pansiyonlar, yurtlar, kantinler temin etmeli, spor hayatını geliştirecek çözümler pekiştirmelidir. Ayrıca mezunlarla ilişkiyi devam ettirecek kuruluşlar oluşturulmalı, öğrencinin Darülfünunu kendi evi ve fikri vatanı gibi sevmesi sağlanmalıdır.
- Türkiye gibi, baştanbaşa yeniden teşekkül eden bir memleketin meseleleri Darülfünun'un çalışmalarında öncelikli konu teşkil etmelidir. Türkiye'nin jeolojisi, tarihi, coğrafyası, sağlık meseleleri, sanayisi, kültürü, güzel sanatları Darülfünunun ilk araştıracağı konular olmalıdır.
- Darülfünunun yenileşmesi yeterli değildir. Kurumun dışarıya açılması, geniş bir çevreye faydalı olması lazımdır. Bunun için Darülfünun halka açık konferanslar düzenlemeli, tatil aylarında kongreler, seminerler tertiplenmeli, halka hitap eden bir dergi yayımlamalıdır.

Atatürk Prof. Malche'ın raporlarını dikkatle incelemiş, önerilerinin önemli bir kısmını benimsemiş ve bu raporu bir kültür programı gibi ele alarak, milli ve çağdaş üniversitenin oluşması için hemen uygulamaya koydurmuştur. Onun yönlendirmesiyle Milli Eğitim Bakanlığı'nda oluşturulan bir komisyon hazırlıklara başlamıştır. Fakültenin görüşleri alınmış, sonuçta Atatürk İnkılapları'nın uygulanış metoduna uygun bir çözüm yolu benimsenmiştir. Darülfünun ıslah edilmesi yerine, İstanbul Üniversitesi adıyla yeniden teşkil edilmesi kararlaştırılır. İstanbul

Darülfünunu 31 Mayıs 1933 tarihli yasa ile 31 Temmuz 1933'ten geçerli olmak üzere tarihe mal edilmiş ve İstanbul Üniversitesi 1 Ağustos 1933 tarihi itibari ile oluşturulmuştur. 1 Ağustos 1933'ten 1 Mayıs 1934' e kadar devam edecek geçici dönemde idareyi Milli Eğitim Bakanı'nın üzerine alması uygun görülmüş, İstanbul Üniversitesinin yeni kadrosu üç değişik kaynaktan yararlanılarak oluşturulmuştur¹⁷⁵.

- Eski Darülfünun'dan kadroya alınanlar
- Avrupa Üniversitelerinde öğrenim ve ihtisaslarını tamamlayıp yurda dönenler
- Yurt dışından getirilen yabancı bilim adamları

1933 yılı, Avrupa'nın hatta dünyanın tarihinde kötü olayların yaşandığı bir dönemdir. Savaştan yenik çıkmış, politik kavgaların egemen olduğu Weimar Almanyası'nda, moral bakımından yıkılmış, perişan olmuş bir ulusun duygularını istismar eden Hitler, iç savaşa dönüşen olaylardan sonra iktidarı ele geçirmiştir. İnsanlığın üzerine çöken bu kabusun en korkunç yanı Batı kültürüne indirdiği ağır darbedir. Binlerce bilim adamı, sanatçı, politikacı yurtlarını terk etmiş, kütüphanelerdeki kitapların çoğu meydanlarda yakılmıştır. Türk Cumhurbaşkanı, çağrılan veya görev almak üzere başvuran Alman ve Avusturyalı bilim adamlarının kişilikleriyle ve yapıtlarıyla yakından ilgilenmiştir. Almanların, Türkiye'nin kültürel yaşamının ve özellikle üniversitemizin kuruluşunda ve gelişmesinde büyük katkıları olmuştur. Dünya kültür tarihinde benzeri olmayan bu dramın öyküsünü ve kahramanlarını Horst Widmann¹⁷⁶, Birinci Dünya Savaşı'ndan başlayıp, 1915-1918 yılları arasında Türkiye'de görev yapan Alman öğretim üyelerinin ve uzmanlarının isimlerini aktarmaktadır. Daha 1933 Üniversite Devrimi'nden önce, özellikle Ankara'da Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün kuruluşunda, Alman bilim adamlarının etkisi çok büyüktür. Sayıları kırk kadar olan bu öğretim üyelerinin çoğu, Enstitü sonradan Ziraat ve Veteriner Fakülteleri olduktan sonra da kürsülerinde kalmışlar ve eleman yetiştirmişlerdir. Alman profesörlerin asıl büyük hizmetleri ve etkileri 1933 Üniversite Devrimi ile başlamış ve gittikçe artmıştır. Çok iyi bir araştırmacı olan Horst Widmann, İstanbul Darülfünunu'nun kaldırılmadan önceki durumunu da anlatmaktadır. O'na göre Üniversite Devrimi'ni zorunlu kılan neden, “medrese”

¹⁷⁵ Çaycı, Ankara 2002, ss. 245-252.

¹⁷⁶ Horst Widmann, **Atatürk ve Üniversite Reformu, (Almanca Konuşulan Ülkelerden 1933 Yılından Sonra Türkiye'ye Gelen Öğretim Üyeleri) Yaşamöyküleri - Çalışmaları – Etkileri**, çev: Prof. Dr. Aykut Kazancıgil – Doç.Dr. Serpil Bozkurt, Kabcacı Yayınevi, İstanbul, 1999, s. 75.

zihniyetinin Atatürk'ün tasarladığı reforma uygun olmamasıdır. 1933 Üniversite Devrimi ile bazı Türk öğretim üyeleri tasfiye olmuş, bunlardan bir kısmı ise sonradan Atatürk'ün emriyle tekrar kadroya alınmıştır. Bununla beraber, başlangıçta Alman profesörlerinin sayısının daha çok olduğu görülmektedir¹⁷⁷.

Almanya'dan kaçmış olan bilim adamları Türkiye Cumhuriyeti'nin gelişmesi yönünde çok önemli katkılar sağlamışlardır. Bunlardan biri Gerhard Kessler idi. Kendisi misafir olduğu ülkeye gösterdiği çalışma azmi ile minnettarlığını ortaya koymuştur. 1933 ile 1951 yılları arasında çok sayıda kitabı (bunlar arasında önemli sayıda ders kitabı yer almaktadır) ve çok sayıda Türk dergilerinde, Armağanlarda makaleleri yayınlanmış ve de kitaplarda bölüm yazarlıklarında bulunmuştur. 1934 yılında "Sosyoloji" isimli çalışması yayımlandıktan sonra Kessler, 1938 yılında "İçtimaiyata Başlangıç" adlı kapsamlı eserini, 1940'da "Kooperatifçilik" ve aynı yıl "İktisat Tarihi" adlı eserleri yayınlamıştır. 1945 yılında ise Kessler, "Sosyal Politika" başlığı altında bir ders kitabı yayınlamıştır. İlerlemiş yaşından dolayı Türkçe'yi mükemmel bir şekilde öğrenebilmesi mümkün olmadığından dolayı dersleri ve yayınları meslektaşları tarafından tercüme edilmiştir. Kessler'in katkı sağladığı diğer bir alan da İktisat Fakültesi Kütüphanesinin kuruluşu olmuştur. Kessler'in boş zamanlarının çoğunu Kütüphanenin kuruluşu için harcadığı ve burada 50.000 kitabı bizzat katalogladığı anlatılmaktadır. Kessler'in kayıtlarına bugün halen Kütüphanede rastlayabilmek mümkündür. Sosyolojinin görevi, hayali bir toplum ile ilgili bilimsel spekülasyonlarda bulunmak değil, sosyal yaşamın farklı ve gerçekte ortaya çıkan görüntüsünü incelemektir. Bu görüşten yolla çıkan Kessler, tüm Türkiye'de sayısız inceleme gezisine çıkmıştır. Kessler'in, tüm ülkeyi batıdan doğuya, kuzeyden güneye gezdiği ve böylelikle problemleri bizzat yerinde gördüğü anlatılmaktadır. Sahip olduğu bu yapısı nedeniyle Kessler, sürekli sosyal politika problemlerine ilişkin olarak görüşlerini açıklamış, reformlar önermiş ve bunların hayata geçirilmesinde de aktif rol üstlenmiştir. Özellikle 1940-1941 yılları arasında kaleme aldığı "Türkiye'nin Sosyal Politika Problemleri" konulu makaleleri dikkat çekicidir. Yazdığı bu makalelerde ilk olarak halen göçebe olarak yaşayan ve hayvancılık ile

¹⁷⁷ Perin, ss. 102-106.

geçinenlerin ve de yerleşik olarak tarım ile uğraşanların sorunlarını sosyal politika perspektifinden değerlendirmiştir¹⁷⁸.

Nitelikli elemanlardan oluşturulan İstanbul Üniversitesi, Tıp, Fen, Hukuk ve Edebiyat Fakülteleri ile öğretime başlamış, daha sonra bu fakültelere İktisat Fakültesi de eklenmiştir. Yeni üniversitede nakilciliğin yerini deney, gözlem ve uygulamalar almış, araştırma zihniyeti üniversiteye girmiş, yabancı dil ve yayınlar ön plana çıkmıştır. Sonuç olarak kısa sayılabilecek bir dönemde İstanbul Üniversitesi Batı standartlarında bir üniversite olarak bilim dünyasında yerini almıştır. Yeni üniversitede İnkılap Tarihi Enstitüsü kurularak, üniversite gençliğinin inkılapları özümsemiş olarak yetiştirmeleri sağlanmıştır. Yeni üniversitenin diğer bir özelliği de üniversitenin ülkenin meseleleriyle ilgilenmesi ve toplumla ilişkilerini güçlendirmesi için birçok enstitü kurulmasıdır. Yeni üniversite halk konferansları ve üniversite haftaları düzenlemek suretiyle halka açılmaya çalışmıştır. Üniversitenin kapasitesi artırılmış ve kaliteli öğretim yolu açılmıştır. Kapasite artırılması sonucu olarak gelir kaynakları sınırlı olan halk çocukları da yüksek öğrenim imkanına kavuşmuşlardır. Atatürk'ün gerçekleştirdiği üniversite reformu neticesinde oluşan İstanbul Üniversitesi Türkiye'de üniversite öğretiminin kaynağı olmuştur. Buradan yetişenler, başta Ankara Üniversitesi olmak üzere daha sonra kurulan üniversitelerin öncüleri olmuşlardır¹⁷⁹.

Atatürk, üniversiteleri Türkiye'nin kültür birliğini oluşturacak kuruluşlar olarak düşünmüş ve 1930'lardan itibaren hız verdiği milli kültür politikasının bir aracı olarak çağdaş bir yapıda oluşmalarına büyük özen göstermiştir. Günümüzde mevcut akademik araştırma ve çalışma düzeni akademik potansiyel, çağdaş medeniyet ve kültüre bakış açısı Atatürk'ün gerçekleştirdiği üniversite reformunun bir sonucudur. Atatürk üniversite reformunu, Türk kültür programının bir parçası olarak ele almıştır. Atatürk'ün kararlılıkla yürüttüğü eğitim politikası, Türkiye'nin skolastik bir yapıya sahip eğitim sisteminden, her dereceden okullarıyla milli, laik ve çağdaş bir eğitim sistemine geçmesini sağlamıştır¹⁸⁰.

¹⁷⁸ Andreas Hanlein, Gerhard Kessler, "Türkiye'de Sürgün Bir Alman Sosyal Politikacı", **Çalışma ve Toplum**, 2006/2, çev: Alpay Hekimler s. 31-47, ss.41-43.

¹⁷⁹ Çaycı, Ankara 2002, ss. 245-252.

¹⁸⁰ Çaycı, Ankara 2002, ss. 247-252.

31 Mayıs 1933, Türk Kùltür yaşamında bir dönüm noktası, gerçek bir Kùltür Devrimi'dir¹⁸¹. Darülfünunun feshedilerek yerine bilimsel bilgilerle donatılmış insan kaynağını yetiştirecek olan İstanbul Üniversitesi'nin kurulmasına dair karar verilmesi, sonrasında tüm alanlarla bilimselliği getirecek fakùltelerin enstitülerin yerleştirilmesi çalışmalarının sıkı takibi günümüz üniversitelerinin temelini oluşturmuştur. Üniversitelerin kurulması ve gelişmesi de bilim ve teknoloji alanındaki gelişmelere altyapı hazırlamıştır.

2.2.2. Araştırma Enstitülerinden Uçak Üretimine Bilim ve Teknoloji Alanındaki Reformlar

Dönemin başlarında, Cumhuriyet'in ilanıyla beraber yeni düzenlemeler de birbirini izlemiştir. Savaşlar nedeniyle hem işgücünü hem de ekonomisini yitirmiş bir tablo çizen Türkiye öncelikle sanayiye ağırlık verme kararı almıştır. Teknoloji yoğun yatırımlarda özel sektörü destekleyici politikalar uygulama yolu tercih edilmiştir. Ancak, kamu kurumlarının gelişmeleri devam etmiştir, çünkü özel girişimcinin yeterli sermaye birikimine sahip olmaması kamunun öncülüğünü kaçınılmaz kılmıştır.

Bilim ve teknoloji politikası, "bilimsel ve teknolojik çalışmaların bir ülkenin ekonomik, sosyal, politik ve askeri alanlardaki güncel ihtiyaçlarına ve gelecekteki hedeflerine göre geliştirilmesi ve yönlendirilmesidir" şeklinde tanımlanmaktadır. Bu tanım çerçevesinde değerlendirildiğinde, Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren, ülkenin ihtiyaçları göz önüne alınarak, bilim ve teknoloji alanında düzenlemelere gidildiği görölmektedir. Bunlardan ilki, kamu araştırma kurumlarında yapılan düzenlemelerdir. Bu düzenlemeler Osmanlıdan kalan kurumları devralma ve yenilerini kurma şeklinde gerçekleştirilmiştir: Kandilli Rasathanesi, Veteriner Kontrol ve Araştırma Enstitüsü, İpek Böcekçiliği Araştırma Enstitüsü, bir üniversite, Darülfünun (1933'de İstanbul Üniversitesine dönüştürölmüştür) ve bir mühendishane (1940'da İstanbul Teknik Üniversitesi'ne dönüştürölmüştür) Osmanlıdan devralınan kamu araştırma kurumlarıdır. Cumhuriyetin ilk yıllarında, tarımda gelişmeyi sağlamak ve verimliliği artırmak üzere birçok araştırma enstitüsü ve aşı ve serum

¹⁸¹ Perin, ss. 96-97.

retmek, gıda ve ilaç kontrolü yapmak ve bu sahalarda çalışacak elemanları yetiştirmek üzere, Cumhuriyet'in ilk Sağlık Bakanı olan Refik Saydam tarafından, kendi adıyla anılan Refik Saydam Hıfzıssıhha Enstitüsü (1931) kurulmuştur. Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü (1935) ve Etibank (1935) da ilk kurulan kamu araştırma kurumlarındandır. Bilimsel bilginin insanların hizmetine sunulması olarak tanımlanan teknoloji alanında Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde girişimlerde bulunulmuştur. şeker Fabrikası (1926), Sümerbank (1933), Karabük Demir elik Fabrikası ve ilk Uçak fabrikasının kurulması bu döneme rastlamaktadır. Sanayileşme çabalarını desteklemek üzere İş Bankası (1924) ve Devlet Sanayi ve Madencilik Bankası (1925) kurulmuştur. Dünyadaki bilimsel gelişmeleri takip etmek ve Türkiye'ye taşımak amacıyla, Cumhuriyetin ilk yıllarında takip edilen diğer bir politika da, eğitim amacıyla yurtdışına ğrenci gönderilmesidir. Yurtdışına ğrenci gönderme uygulamasına Osmanlı döneminde başlanmış ve ilk ğrenci 1835 yılında Avrupa'ya gönderilmiştir. O dönemden itibaren değişik alanlarda eğitim görmek üzere çok sayıda ğrenci, Avrupa lkeleri başta olmak üzere dünyanın çeşitli ülkelerine gönderilmiştir. Cumhuriyetin ilk dönemlerinde, maddi sıkıntılar nedeniyle az sayıda ğrenci gönderildiği (ilk defa olarak, 1929 yılında dört ğrenci gönderilmiştir), bu sayının zaman içinde giderek arttığı görülmektedir. Atatürk'ün ölümünü takip eden yıllarda, II. Dünya Savaşı (1939-1945) nedeniyle, Türkiye'nin savaşa girmemesine rağmen, bilim ve teknoloji alanında bir durgunluk devri yaşanmıştır. Bilim ve teknolojinin savaşı sona erdirmedeki etkinliği, savaştan sonra uluslararası ilişkilerde yerinin daha belirgin hale gelmesi ve ülkelerin ekonomisine o zamana kadar görülmemiş boyutta katkı sağlaması nedeniyle, devletlerin, bilim ve teknoloji politikalarının belirlenmesindeki sorumluluklarında bir dönüm noktası meydana gelmiştir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra devletlerin gelişme modellerini, bilim ve teknoloji politikaları ve bilim ve teknolojiye yaptıkları yatırımlar belirlemeye bařlamıřtır¹⁸².

¹⁸² Fatma Acun, **Cumhuriyet Döneminde Bilim ve Teknoloji'nin gelişimi 1923-2003**, http://yunus.hacettepe.edu.tr/~facun/Cumhuriyet_doneminde_bilim.pdf, (03.05.2010)

2.2.3. İlk Nüfus Sayımından Pronatalist Nüfus Politikalarına

Demografideki Dönüşüm

Türkiye’deki demografik dönüşüm süreci modernleşme süreci ile el ele giden bir süreç olarak değerlendirilebilir¹⁸³.

Türkiye’de demografik dönüşüm süreci de Cumhuriyet’in kuruluşu ile birlikte başlamamıştır. Osmanlı’nın İstanbul, İzmir, Bursa gibi büyük kentlerinde Cumhuriyet’in kuruluşundan çok daha önce doğurganlık hızı düşük düzeylere inmiştir. 1885 ve 1907 yıllarında yapılan Osmanlı nüfus sayımlarına göre İstanbul’da toplam doğurganlık hızı sırasıyla 3,5 ve 3,8 olarak ölçülmüştür¹⁸⁴. Türkiye genelinde doğurganlık seviyesinin, İstanbul’un o zamanki seviyesine düşmesi ancak 1980’li yıllarla birlikte mümkün olmuştur. Duben ve Behar (1996) yine bu sayımların sonuçlarına göre bu kentlerde erkek ve kadınların ilk evlilik yaşlarının bugün Türkiye’de gözlenen ilk evlilik yaşlarından daha yüksek olduğunu ortaya koymuşlardır. Cumhuriyet kurulduğunda pek çok alanda olduğu gibi nüfus alanında da Osmanlı İmparatorluğu’ndan sorunlu bir miras devralınmıştır. Balkan savaşları, Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı’nda verilen büyük kayıpların ardından Türkiye coğrafyasında yaşayan nüfus oldukça azalmıştır. Uzun bir savaş döneminin ardından sosyal ve ekonomik yaşamın yeniden inşa edilmesi için, Cumhuriyet’in ilk yıllarında nüfus artışına ihtiyaç duyulmuştur. Çalışma çağındaki nüfusun, özellikle de erkek nüfusun azlığı, ekonomik ve sosyal kalkınma sürecinin önündeki en büyük engellerden birisi olarak algılanmıştır¹⁸⁵.

1926 yılında “Merkezi İstatistik Dairesi” adı ile bu günkü TÜİK kurulmuş ve 1927 yılında ilk genel nüfus sayımı gerçekleştirilmiştir¹⁸⁶. Cumhuriyet kurulduktan dört yıl sonra 1927 yılında ilk nüfus sayımının yapılmış olması, nüfus konusunun ne kadar hayati bir öneme sahip olduğuna işaret etmektedir. 1927 Nüfus Sayımı’nda

¹⁸³ Haldun Gülalp, “Capitalism and the Modern Nation State: Rethinking the Creation of the Turkish Republic” **Journal of Historical Sociology**, 1994, 7(2): 155- 175, s.156.

¹⁸⁴ Alan Duben, Cem Behar, **İstanbul Haneleri: Evlilik, Aile ve Doğurganlık, 1880-1940**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s. 7.

¹⁸⁵ Haluk Cillov, “Türkiye Nüfusundaki Gelişmeler ve Bu Gelişmeye Etken Olan Amiller”, **Hacettepe Sosyal ve Beşeri İlimler Dergisi**, 6(102): 2013, 1974, s. 71.

¹⁸⁶ Hoşgör, Tansel, s.1.

Türkiye nüfusu 13,6 milyon olarak bulunmuş; cinsiyet oranının yani 100 kadın başına düşen erkek nüfusun daha düşük olduğu (93) belirlenmiştir.

Cumhuriyet döneminin ilk 20 yılında bu yaklaşıma uygun olarak bir dizi yasa yürürlüğe girmiştir. 1929 yılında beşten fazla çocuğa sahip aileler yol vergisinden muaf tutulmuş, sonrasında 1930 yılında altı ve daha fazla çocuklu ailelere madalya verilmesi uygulamasına başlanmıştır. 6 Mayıs 1930 tarihinde nüfus artışına katkı yapması amacıyla 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu yürürlüğe girmiştir. Bu yasa ile Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı (Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekaleti) doğumların kolaylaştırılması ve çocuk ölümlerinin azaltılması için önlemlerin alınmasından sorumlu kılınmıştır. Pronatalist (doğum yanlısı) nüfus politikalarının ilk resmi belgesi niteliğinde olan Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'nun 152. maddesi ile gebeliğe engel olacak ya da çocuk düşürmeye yarayacak her türlü araç ve gerecin ithali, dağıtımı ve satışı yasaklanmıştır. Sadece tedavi maksadıyla kullanılan ve eczanelerde reçeteyle satılan araç ve gereçler yasanın kapsamı dışında tutulmuştur. Bu nedenle, bu dönemde gebeliği önleyici modern yöntemlerin yerine daha çok geleneksel yöntemlerin kullanımı yaygın olmuştur.

Yine bu dönemde İtalyan Ceza Yasası'ndan esinlenilerek oluşturulan 1926 tarihli Türk Ceza Kanunu'nun 468, 469, 470 ve 471. maddeleri kürtajı ve çocuk yapmaya engel olacak diğer uygulamaları ağır ceza kapsamına almıştır. Kürtaja yönelik cezalar 1936 ve 1953'te çıkarılan yeni yasalarla kuvvetlendirilmiştir. Türk Ceza Kanunu'nda kürtaja ilişkin maddeleri içeren kısmın başlığı eski yasada Kasden Çocuk Düşürmek ve Düşürtmek Cürümleri iken, 1936'da bu kısmın başlığı Irkın Tümlüğü ve Sağlığı Aleyhine Cürümler olarak değiştirilmiştir. Yine bu dönemde, 1926'da kabul edilen Türk Medeni Kanunu ile erkekler ve kadınlar için belirlenen asgari evlilik yaşları (sırası ile 18 yaş ve 17 yaş), 1938 yılında kabul edilen 3453 sayılı yasayla erkekler için 17'ye, kadınlar için ise 15'e indirilmiştir. Doğurganlığı artırmayı amaçlayan bu yasaların yanı sıra, bu dönemde nüfusu artırmak için yurt dışında yaşayan Türk soylu nüfusun Türkiye'ye yani anavatana göçünü teşvik eden kanunlar da çıkarılmıştır. Bu amaçla, 1934 yılında muhacir ve mültecilerin iskan edilmelerini, yerleşmelerini kolaylaştıran çeşitli kanunlar çıkarılmıştır. Bu yasal düzenlemeler, Türkiye'ye göç edenlerin sermaye ve araç gereç ithallerini

kolaylaştırmasının yanı sıra devlet tarafından kendilerine gösterilen yerleşim yerlerine yerleşmeyi kabul edenlere toprak dağıtılmasını da öngörmüştür¹⁸⁷.

Bu dönemde Türkiye esasen tarıma dayalı bir ekonomik yapıya sahiptir. Toplam üretim içerisinde tarımsal üretimin payı yüzde 50'ler düzeyindedir. 1930'lu yıllarla birlikte hayata geçirilen ithal ikameci sanayileşme politikaları kentlerde yeni iş fırsatları yaratmıştır. Ancak, kentlerdeki doğal nüfus artışı, kırdan kente göçe fazla gereksinim duymadan bu ihtiyacı karşılamak için yeterli düzeyde olmuştur. 1950'li yıllara kadar hem kentte hem de kırdan nüfus artışı esas olarak doğal artıştan kaynaklanmıştır. Kırsal alanlarda ise tarım hızla geliştiği ve yeni topraklar tarıma açıldığı için kırdan kente göçü gerektiren bir durum söz konusu olmamıştır. Hatta tam tersine bu dönemde bazı yerlerde kırsal alanlar nüfusu kendine çekmiştir. İçgöç açısından durağanlığın yaşandığı, 1927 ile 1950 yılları arasındaki bu dönemde kentsel nüfusun toplam nüfus içindeki payı yüzde 25'in altında kalmıştır.

Cumhuriyet'in kuruluşunun ardından yaşamın normale dönmesi ailelerin birleşmelerini, yeni evliliklerin kurulmasını sağlamıştır. Bu gelişmeler ilk evlilik yaşında küçük bir düşüş, doğurganlık hızlarında ise artış yaşanmasına neden olmuştur. Savaş yıllarındaki demografik kaybın telafisine dönük bu gelişmeler sonucunda, 1927 ile 1940 arasındaki dönemde kaba doğum hızı binde 40-45; kaba ölüm hızı ise binde 15 olmuştur. Bu gelişmeler sonucunda nüfusun doğal artış hızı binde 25-30 seviyelerine yükselmiştir.

İkinci Dünya Savaşı döneminde pronatalist nüfus politikaları uygulanmaya devam etmesine rağmen nüfus artışında önemli bir durağanlaşma görülmüştür. Yetişkin çağıdaki çok sayıda erkeğin silah altına alınması nedeniyle, bu dönemde bekarlar evliliklerini, evli olanlar ise doğumlarını ertelemiştir. Öte yandan, sağlık koşullarının kötüleşmesi ölüm oranlarını etkilemiş, kaba ölüm hızı binde 30'lara yaklaşmıştır. Dolayısıyla, II. Dünya Savaşı yıllarını doğurganlık ve ölümlülükte eğilimin kısmen tersine çevrildiği bir ara dönem olarak değerlendirmek mümkündür. İkinci Dünya Savaşı sonunda çok partili döneme geçilmesinin ardından iktidara gelen hükümetler nüfus politikalarında herhangi bir değişikliğe gitmemiş, tek parti dönemindeki hükümetlerde olduğu gibi, programlarında pronatalist nüfus politikalarına yer vermişlerdir. Kısmen bu dönemde uygulanan nüfus politikalarının

¹⁸⁷ TÜSİAD, **Türkiye'nin Fırsat Penceresi Demografik Geçiş ve İzdüşümleri**, Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği, ISBN: 975 – 7249 – 78 – 5, İstanbul, 1999, s. 55.

sonucu olarak, daha çok da ekonomik ve sosyal yeniden inşa sürecinin gereksinimleri doğrultusunda 1923 ve 1955 yılları arasında ülke nüfusu artmıştır. Ölüm hızlarının düşüşü ve doğurganlık hızının artışı sonucunda nüfus artış hızı dramatik bir şekilde yükselmiştir. Türkiye'nin nüfus büyüklüğü, 1923 ve 1955 yılları arasında 13 milyondan 24 milyona yükselerek neredeyse ikiye katlanmıştır. Toplam doğurganlık hızı kadın başına 5,5 doğumdan 7,0 doğuma yükselmiş ve 1950'li yıllara kadar bu seviyede kalmıştır. Pronatalist nüfus politikalarının sıkı bir şekilde uygulandığı bu dönemin sonlarına doğru özellikle anne ve çocuk sağlığını temel alan itirazların güçlenmesinin bir sonucu olarak, pronatalist politikalarda kısmi gevşemeler görülmüştür. Pronatalist politikalarda görülen bu gevşemenin izleri 1963 yılında gerçekleştirilen demografik araştırmanın sonuçlarına yansımıştır. Henüz 1965 Nüfus Yasası'nın hükümleri uygulanmaya başlamadan önce gerçekleştirilen bu araştırmanın sonuçları, evli kadınların, büyük çoğunluğu geleneksel yöntemler olmak üzere, yüzde 22'sinin gebeliği önleyici herhangi bir yöntem kullandığını göstermektedir¹⁸⁸.

Türkiye'de demografik geçiş süreçleri incelendiğinde, ele alınan dönem I. evrede yer almaktadır;

I. evre (1923–1955), Türkiye'nin birinci demografik geçiş süreci doğum ve ölümlerin çok yüksek olduğu evredir. Ölüm hızları ile ilgili istatistikler tam olmamakla birlikte, II. Dünya Savaşı yıllarındaki kısa dönemde ölüm hızının yükselmesi dışında, normal yaşamdaki iyileşmelerin ve barışın ölüm hızlarında sürekli bir azalmaya neden olduğu görülmektedir. Ancak doğurganlık, ölümlülükteki azalmayı takip eden bir azalma göstermek yerine bu dönemde daha da artmıştır. Toplam doğurganlık hızı 1950'li yıllarda azalmaya başlayıncaya kadar sürekli olarak 6,5 ile 7,0 çocuk arasında salına gelmiştir¹⁸⁹.

Cumhuriyet'in kuruluşundan 1950'li yılların ortalarına kadar, Türkiye'de nüfus politikaları hep nüfusu artırmak doğrultusunda olmuştur. Nüfusun büyüklüğü, büyük millet olmanın bir gereği olarak görülmüştür. Nüfus büyüklüğüne ilişkin bu algı, Birinci Dünya Savaşı sonrasında hemen hemen tüm ülkelerde de benzer şekilde olmuştur. Bu kapsamda doğurganlık hızlarının artırılması, sağlık hizmetlerinin

¹⁸⁸ Ned Levine, Sunday Üner, **Population Policy Formation and Implementation in Turkey**, Hacettepe University Publications 24, Ankara, 1978, s.5.

¹⁸⁹ Hoşgör, Tansel, s.1.

iyileştirilerek ölümlülük düzeylerinin düşürülmesi ve yurt dışından Türkiye'ye göçün özendirilmesi politikaları uygulama alanı bulmuştur. Bu dönemde uygulanan pronatalist nüfus politikaları temel olarak ekonomik gerekçelerle savunulmuş, nüfus artışının ekonomik kalkınmaya olumlu bir katkı yapacağı vurgulanmıştır. Hızlı nüfus artışının ülkenin atıl durumda bulunan doğal kaynaklarının işletilmesi yanında ülkede toplumsal iş bölümünün gelişmesi yoluyla uzmanlaşmayı artıracığı düşünülmüştür¹⁹⁰. Nüfus artış politikaları nüfusun sosyal açıdan güvende olması açısından da bazı sosyal politikaları gerekli kılmıştır.

2.2.4. Sosyal Sigortaların Kuruluşundan Dünya Sağlık Örgütü Üyeliğine Sosyal Güvenlik Alanındaki Reformlar

Cumhuriyet döneminin sosyal güvenlik alanındaki gelişme süreci siyasi rejimin oluşumu ve gelişimi ile yakından alakalıdır. Türkiye Cumhuriyeti'nin 1936 tarihli ilk İş Kanunu işçi hak ve özgürlükleri bakımından çok sınırlı olmakla birlikte grevlerin yapılmasına da izin vermiyordu. İş Kanunu'nun yürürlük tarihinden itibaren 1 yıl zarfında işçiler için sosyal sigorta kurumunun tesisini öngördüğü halde özel kesimde bağımlı olarak çalışan işçilerin sosyal güvenlik kurumu 'İşçi Sigortalar Kurumu' adı altında ancak 1946 yılında kurulmuştur¹⁹¹.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında sosyal güvenliğe yönelik doğrudan düzenlemeler yapılmasa da, çıkarılan Borçlar Kanunu (1926), Umumi Hıfzısıhha Kanunu (1930) gibi yasalarla dolaylı kimi düzenlemelere gidilmiştir. Yine bu dönemde sosyal sigortalara benzeyen, fakat kişiler ve riskler açısından dar kapsamlı birtakım emeklilik ve yardımlaşma sandıklarının kuruluşunu öngören yasalar çıkarılmıştır. 1930 tarihli Askeri ve Mülki Tekaüt Kanunu bunların en önemlisidir. 1933 yılında Vilayet Hususi İdareleri Tekaüt Sandığı ve İstanbul Mahalli İdaresiyle, Ankara Belediyesi Memurları Tekaüt Sandığı, 1934 yılında DDY ve Limanlar İdaresinin Memur ve Müstahdemleri Tekaüt Sandığı gibi çok sayıda emeklilik ve yardımlaşma sandığı kurulmuştur. İşçiler de benzer yardımlaşma sandıkları kurmuşlardır. En önemlisi 1923 yılında Zonguldak ve Ereğli bölgesinde maden işçilerinin kurdukları Amele Birliği ve İhtiyat ve Teavün Sandıkları olmak üzere, Samsun Tütün İşçileri

¹⁹⁰ Cillov, s.100.

¹⁹¹ Cahit Talas, *Türkiye'nin Açıklamalı Sosyal Politika Tarihi*, Ankara, 1992, s. 55.

Teavün Cemiyeti ile İstanbul'da elektrik fabrikası işçilerinin kurduğu Yardım ve Teavün Sandığı bu türden kuruluşlardır.

1936 tarihli 3008 sayılı İş Kanunu ile ilk kez sosyal sigortaların kuruluşu ve sosyal sigortalara ilişkin temel ilkeler öngörülmüştür ancak Cumhuriyet'in ilanından 1945 yılına gelinceye kadar bir sosyal güvenlik sistemi oluşturulamamıştır. Sosyal sigortalarla ilgili ilk yasa 27 Haziran 1945 tarih ve 4772 sayılı İş Kazaları, Meslek Hastalıkları ve Analık Sigortaları Kanunu'dur. Bu yasaya paralel olarak 16 Temmuz 1945 tarihinde İşçi Sigortaları Kurumu Kanunu çıkarılmıştır. 2 Haziran 1949 tarihinde 5417 sayılı İhtiyarlık Sigortası Kanunu çıkarılmış, daha sonra 1957 yılında Maluliyet, İhtiyarlık ve Ölüm Sigortaları Kanunu kabul edilmiştir. 1950 yılında Hastalık ve Analık Sigortaları Kanunu çıkarılmıştır. Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde dünyada sosyal güvenlik alanında ortaya çıkan gelişmelere ayak uydurmaya çalışmıştır. 10 Aralık 1948 tarihli "İnsan Hakları Evrensel Bildirisi" 6 Nisan 1949'da Bakanlar Kurulu'nca kabul edilmiş; 7 Nisan 1948 tarihli Dünya Sağlık Örgütü (WHO) Anayasası, 9 Haziran 1949 tarih ve 5062 sayılı yasa ile onaylanmış ve Türkiye Dünya Sağlık Örgütü üyesi olmuştur. Bu sözleşmeler Türkiye'ye sağlık ve sosyal güvenlik alanlarında yükümlülükler getirmiştir. 1949 yılında çıkarılan 5434 sayılı kanunla T.C. Emekli Sandığı kurularak genel ve katma bütçeli kuruluşlardan aylık alanlarla, daha önce özel kanunla kurulmuş kimi sandıklara bağlı olanlar Emekli Sandığı kapsamına alınmıştır. Böylece o güne kadar dağınık halde bulunan ve memurlara sosyal güvence sağlayan tüm yasa ve sandıklar birleştirilmiştir¹⁹². Sosyal içerme anlamında Türkiye'de 1950'li yıllara kadar yasal bir düzenleme yapılmadığı görülmektedir.

2.2.5. Kurtuluş Savaşı'ndan Laik, Demokratik Hukuk Devleti'ne Siyasal Alandaki Reformlar

Büyük zafer kazanıldıktan sonra saltanatın kaldırılması, Halk Fırkası'nın kurulması gibi nedenler meclisteki görüş ayrılıklarını artırmış, Atatürk'e karşı olan gruplar saltanatın tekrar kurulmasını gündeme getirmeye başlamışlardır. Yapılacak devrim ile kişi egemenliğine dönülmeyeceği daha kesin bir şekilde gösterilmesi, 23

¹⁹² Cemal Hüseyin Güvercin, ss. 90-92.

Nisan 1920’de kurulmuş ve ulusal egemenliği uygulamasına rağmen resmen adı konmamış devletin, isminin netleştirilmesi gerekmiştir. İkinci TBMM göreve başladıktan sonra meclisin bütün milletvekilleri, Halk Fırkası’ndan oluşmasına rağmen mecliste bölünmeler baş göstermiştir. Bu durumda Atatürk, Fethi Okyar’ın başkanlığını yaptığı hükümetin istifasını istemiş, 26 Ekim 1923’te hükümet istifa etmiştir. Böylece, Meclis Hükümeti Sistemi’ne göre hükümetin kurulamayacağı gösterilip köklü bir anayasa değişikliği yapılacaktı. Bunun sonucunda Meclis’teki her grup kendi adayını desteklediğinden ve hiçbir aday yeterli oyu alamadığından yeni hükümet kurulamadı. Bu gelişmeler Meclis Hükümeti Sistemi’nin tıkanıldığını ve yürütme gücünün zayıfladığını ortaya koydu¹⁹³.

Tarihte gerçekleşen her olayda olduğu gibi Cumhuriyet’in ilan edilmesi öncesinde, Cumhuriyet’in ilan edilmesini sağlayan, birbiriyle ilgili birtakım olaylar vardır. Bu demokratikleşme hareketlerinin, Osmanlı Devleti’nde XVIII. yüzyılda ortaya çıkan batılılaşma hareketleriyle başladığı, Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı, I., II. Meşrutiyetin İlanı vb. hareketler sonucu oluştuğu söylenebilir¹⁹⁴. Osmanlı Devleti’nin son döneminde, padişahın yetkilerinin anayasa, meclis ve hükümet ile sınırlandırıldığı, meşruti-monarşi tarzı bir idare geçerliydi. Cumhuriyet dönemine gelindiğinde, padişahlık kurumu, diğer adıyla saltanat (1 Kasım 1922) bir süre sonra da, Halifenin yalnızca dini lider olduğu, yeni kurulan milli devlette siyasi otorite sahibi olma iddiasının sıkıntılara yol açacağı gerekçesiyle, Halifelik (3 Mart 1924) kaldırıldı¹⁹⁵.

Atatürk, Türk halkının yönetimi eline alması, daha modern ve adil bir rejime geçmesi noktasında kesin karardı. Amaç her alanda çağdaş Türkiye’yi kurmaktır; ancak böylelikle Türkiye dünya devletleri içerisinde saygın bir yere sahip olabilirdi. Medeniyet dünyasının çağdaş yönetim biçimi Cumhuriyet’ti. Çağdaş olan bu sistemi Türkiye’de uygulamak için 29 Ekim 1923’te Cumhuriyet ilan edildi¹⁹⁶.

¹⁹³ Şakire Polat, “Cumhuriyet Olgusunun Tarihsel Gelişimi”, **Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt:5, Sayı: 9, 2007, s: 97-118, s. 107.

¹⁹⁴ Polat, s. 99.

¹⁹⁵ Acun, s. 160.

¹⁹⁶ Polat, s. 107.

2.2.6. Kılık Kıyafetten Soyadı Kanunu'na Toplumsal Alandaki Reformlar

Genel anlamıyla yapılan inkılap hareketlerinde, eski kurum, kanun ve belirli simgelerin yerine yenilerini koyma ve bu yolla çağdaşlaşma süreci halifelğin kaldırılması, dini eğitim ve yargı alanında yapılan inkılaplarla tamamlanmış olmuyordu. Toplumsal alana daha çabuk ulaşabilecek ve sosyal yapıda meydana getirilecek değişiklikler ile bir zihniyet inkılabının da gerçekleştirilmesi amaç edinilmişti. Saltanattan millet rejimine geçiş sürecinde birbirine paralel ve aynı amaca yönelik düzenlemeler yapılmış ve bu düzenlemeler hukuk alanındaki inkılaplarla desteklenmiştir. Şapka kanununun çıkarılması, memurların kılık kıyafeti ile ilgili kuralların konulması, tekke ve zaviyelerle türbelerin kapatılması ve türbedarlıklarla bir takım unvanların yasaklanıp, kaldırılması etnik, dini ve hatta mezhepler arasındaki ayrımları ortadan kaldırmak için bir bütüncül yapı içerisinde Türk milletini tanımlamak ve kanun önünde eşit vatandaşlık kavramını ortaya koymak bakımından önemlidir¹⁹⁷.

Kıyafet devrimi, dış görünüşten öte zihniyet ile ilgili bir devrimdir. Bu devrim ile yapılmak istenen kıyafetin din ile bağlantısı olmadığını göstermektir. Aynı zamanda bu mücadele çağdaş kıyafetle beraber çağdaş zihniyeti de hakim kılma mücadelesidir. Kıyafet ile ilgili düzenlemelerden bir tanesi de tekke ve zaviyelerin kapatılmasını düzenleyen 30 Kasım 1925 tarih ve 677 sayılı kanundur. Bu kanun söz konusu kuruluşlardaki şeyhlik, dedelik, dervişlik vb. görevlerle ilgili giysileri yasaklamakta idi. 3 Aralık 1934 tarihli “Bazı Kisvelerin Giyilemeyeceğine Dair Kanun” ise din görevlilerinin ibadethaneler ve dini ayinler dışında dini giysilerini giymelerini yasaklamıştır. Ancak, her dinin birinci derece amirine her yerde dini giysisini giyebilme hakkı vermiştir. Kıyafet devrimi ile aslında Türk kültürünün özüne geri dönmüştür. Zira gömlek, pantolon, ceket, çizme vb. zamanımızda modern giyimi oluşturan giysiler Türk Bozkır Kültürü’nün birer ürünü idiler¹⁹⁸.

Türk kadınının çağdaş düzeye erişebilmesinde üç reformun çok önemli payı vardır. Bu reformlar: 1924 yılında eğitimin birleştirilmesini sağlayan Tevhid-i

¹⁹⁷ Yılmaz, Mehmet Serhat, s. 223.

¹⁹⁸ Sadık Sarısan, “Sosyal Alanda Yapılan İnkılaplar ve Bu İnkılapların Özümsemesi Meselesi”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı 45, Cilt: 15, Kasım 1999, s. 26.

Tedrisat Kanunu, 1926 yılında kabul edilen Türk Medeni Kanunu ve 1924'de Türk kadınına siyasal hakların verilmesini sağlayan kanundur¹⁹⁹.

Fransız Devrimi'nden de etkilenen Türk Devrimleri sayesinde Türk kadınları, Fransız kadınlarından önce seçme ve seçilme hakkını almıştır²⁰⁰. Daha 17 Şubat 1926'da çıkan ve Türk kadınıni şeriatın zincirinden kurtaran "Medeni Kanun"la Atatürk ileride yapacağı sosyal reformlara ortam hazırlamış oluyordu. 1931 yılında, Türk kadını tıp dünyasında varlığını kanıtladı ve ilk kadın cerrah çalışmaya başladı. 13 Kasım 1932'de ilk Türk kadın hükümet doktoru bugün yurt düzeyinde çalışan kadın meslektaşlarına öncülük etti. 26 Ekim 1933'te Türk kadınına muhtar, köy ihtiyarı seçme ve seçilme hakkı veren yasa, 5 Aralık 1934'te Türk kadınlarına tüm seçme ve seçilme haklarını sağlayan yasa çıkarıldı. Böylece 1935'te açılan 5. dönem TBMM'nde tam onsekiz Türk kadın Milletvekili bulunuyordu. Bugün aradan çok yıllar geçmesine rağmen TBMM'nde kadın Milletvekillerinin sayısı parmakla sayılacak kadar azdır. 18 Nisan 1935'te Atatürk'ün emriyle İstanbul'da dünyanın dört bir yanından gelen ve aralarında Madame Eve Curie'nin de bulunduğu "İlk Kadınlar Kongresi" toplandı. İlk Türk kadın pilot Sabiha Gökçen yüzbaşı rütbesiyle Orduda görev aldı ve 16 Haziran 1938'de, tek başına, uçakla Balkan turnesini yaptı²⁰¹.

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte, Türk kadınının eğitim durumu incelendiğinde, 1935 yılındaki ilk nüfus sayımında kadın nüfusun % 92'sinin okur-yazar olmadığı görülmektedir. Bu oran erkeklerde de % 69'dur. 1935'ten günümüze kadar yapılan eğitim reformları ile bu oranlar 2000 yılı itibariyle kadınlarda % 21,5'e erkeklerde ise % 15,6' ya düşürülmüştür²⁰².

Cumhuriyet idaresine kadar insanları birbirinden ayırt etmek için aile adıyla, baba adıyla, doğum yerleriyle, lakaplarla anma gibi farklı yöntemler kullanılıyordu. Ancak yine de kişileri ayırmakta güçlük çekiliyordu. 21 Haziran 1934 tarihinde de 2525 sayılı Soyadı Kanunu çıkarılmıştır. 24 Aralık tarihinde ise Bakanlar Kurulu tarafından kanunun nasıl uygulanacağını gösteren bir Soyadı Tüzüğü çıkartılmıştır.

¹⁹⁹ Emel Doğramacı, "Atatürk Düşüncesi ile Türk Kadınının Çağdaşlaşması", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı 26, Cilt: 9, Mart 1993, s.37.

²⁰⁰ Valentine M. Moghadam, "Gender, National Identity and Citizenship: Reflections on the Middle East and North Africa", **Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East**, Vol. XIX No. 1, 1999, s: 137-156, s. 139.

²⁰¹ Perin, ss. 122-123.

²⁰² TÜİK, **İstatistik Göstergeler 1923-2007**, Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara, Aralık 2008, s. 17.

Soyadı kanununa halk tarafından hiçbir itiraz yöneltilmemiştir. Çünkü bu kanun ile insanların tanınması kolaylaşmış, karışıklıkların önüne geçilmiştir. Cumhuriyet Hükümeti'nin prensiplerinden bir tanesi de ad ve soyadı kullanımı suretiyle dahi olsa sosyal hayatta ayrıcalıklara son vermek olmuştur²⁰³.

26 Aralık 1925 günü TBMM'nde kabul edilen 698 sayılı kanunla Rumi Takvim yürürlükten kaldırılmış olup, 1 Ocak 1926 tarihinden itibaren Miladi Takvim kullanılmaya başlanılmıştır. Bu arada özel durumlar için Hicri Takvim'in de kullanılmasına müsaade edilmiştir. Takvim ile ilgili son değişiklik 10 Ocak 1945 tarihinde gerçekleşmiştir. 4696 sayılı kanun Rumi Takvim'den Miladi Takvim'e intikal eden isimlerin Ekim, Kasım, Aralık, Ocak şeklinde değiştirmiştir. Takvim değişikliği modern dünya ile bütünleşmemizi sağlamıştır. Yöresel halk takvimlerinde Rumi Takvim'deki bir kısım bilgiler kullanılmaya devam ediliyorsa da Miladi Takvim sosyal hayata getirdiği kolaylıklar dolayısıyla halkımız tarafından benimsenmiştir. Yine saat konusunda karışıklıklara son vermek için 26 Aralık 1925 tarih ve 697 sayılı kanunla Alafranga Saat sistemine geçilmiştir. Bu sistemde gece yarısından başlayarak gün 24 saate bölünmüştür. Türkiye Cumhuriyeti İzmit'ten geçen 30.ncu meridyeni esas alarak ulusal saat sistemini oluşturmuştur. Ölçülerde değişiklik de geç kalınmış bir düzenleme idi. Gelişen dünyada çok önceleri bu uygulamaya geçmek gerekiyordu. Nitekim, kanun çıkmadan üç yıl önce Bursa belediyesi belediye sınırları dahilinde metre cinsinden ölçülerin kullanılması mecburiyetini getirmişti. Ölçüler kanunu sayesinde ülke içerisinde ölçülerle birlik sağlandığı gibi dış ticaret de kolaylaşmıştır²⁰⁴.

2.2.7. İzmir İktisat Kongresi'nden Sanayi Kalkınma Planlarına Ekonomik Alandaki Reformlar

Klasik Osmanlı ekonomik düzeni toprak ve tarımsal üretime dayanan bir sistemdir. Tımar sistemi zirai ekonominin dolayısıyla Osmanlı Ekonomisi'nin esasıdır. Bu sistem, tarım teknolojisinde bir gelişme olmamasına rağmen,

²⁰³ Sarısamam, s.26.

²⁰⁴ Sarısamam, s.27.

ülkemizdeki yüksek zirai üretim için gerekli ortamı sağlamıştır²⁰⁵. Özellikle güvenlik ve ürüne sahip olma faktörleri yüksek üretim için gerekli şartları hazırlamıştır. Klasik tımar sistemi içerisinde Osmanlı toprakları ülke ihtiyaçlarını karşılayacak bir tarım kapasitesine sahipti²⁰⁶. Fakat XVI. Yüzyıl ortalarında Tımar sistemi büyük bir devletin ihtiyaçlarını karşılamaz duruma geldi. 18. ve 19. yüzyıllarda Batı Avrupa'nın eriştiği ekonomik düzene karşı Osmanlı İmparatorluğu endüstrileşememiş, kaynaklarını kullanamamış ve sorunlarına geçerli çözüm yolları bulamamış bir toplum niteliğinde kalmıştır²⁰⁷. Avrupa'nın, sanayi devrimine girmeye başladığı zamanlarda, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki siyasi ve iktisadi şartlarda yerli sermayenin gelişmesine elverişli değildi²⁰⁸. 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu ekonomisi toprağa bağımlılığını sürdürmüş ve vergi gelirlerini toprak üzerinden sağlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemleri incelediğinde; 1908 ile 1914 yılları arasında tarımsal hasılanın %13-14'ü ihraç edilmekte, büyük kentlerin beslenmesi ise un ithalatı ile sağlanmaktaydı. Bu dönem tarımsal üretimde küçümsemeyecek artışlara tanık olmuştur²⁰⁹.

Birinci Dünya Savaşı'nda bir İmparatorluk kaybederek istilaya uğrayan bir ülkenin yıkıntıları üzerine kurulmuş Türkiye Cumhuriyeti, modern sanayi tesislerinden yoksun bir ekonomiye sahipti. Olanlar da savaşlarda kaybolmuştu. Ekonomide sanayi üretimi, zanaat ağırlıklı olup, bunun dışında sınırlı sayıdaki sanayi faaliyeti ise dokumacılık işkolunda yoğunlaşmıştı²¹⁰.

Cumhuriyetten sonra Medeni Kanun'un yürürlüğe girmesiyle miri toprak sistemi, Osmanlı toplumundaki özel mülkiyete doğru yönelen tarihi evrimini bitirerek ortadan kalkmıştır. Medeni Kanun'un yürürlüğe girmesi ve Tatbikat Kanunu'nun 43. Maddesine dayanılarak 1926 yılında miri toprak sistemi tamamıyla ortadan kaldırılmıştır. İzmir İktisat Kongresinde alınan karardan sonra, TBMM 17 Şubat 1925 tarih ve 552 sayılı 'Aşarın İlgaı ile Yerine İkame Edilecek Vergi

²⁰⁵ Hüseyin Topuz, **Cumhuriyet Dönemi Ekonomisinde Tarımsal Yapının İncelenmesi(1923-1950)**, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Y.2007, Cilt: 12, S.3 s.367-380, s. 368.

²⁰⁶ Ahmet Tabakoğlu, **Türk İktisat Tarihi**, Dergâh Yayınları, İstanbul, Nisan 2000, s.197.

²⁰⁷ Koray Başol, **Türkiye Ekonomisi**, Anadolu Matbaası, İzmir, 1994, s. 45.

²⁰⁸ Topuz, s. 368.

²⁰⁹ Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi (1908 – 1985)**, Gerçek Yayınevi, 3. Baskı, İstanbul, 1990, s.24.

²¹⁰ Korkut Boratav, **'Kemalist Economic Policies and Etatism': Atatürk, the Founder of Modern State**, Unesco, the Shoe String Press, 1981, s. 166.

Hakkında Kanunla’’ Osmanlıdan intikal etmiş olan aşar vergisi tamamen kaldırılmıştır. Çağ dışı olan aşarın kaldırılmasıyla, tarım kesimi üzerindeki vergiler büyük ölçüde azaltılmıştır²¹¹. Arazinin gayr-i safi hasılatı üzerinden çoğu kez aynı olarak alınan aşar, köylüyü üretimden caydırıcı nitelikteydi. Aşar vergisinin kaldırılması ile kırsal kesimde sermaye birikimine imkan tanınmıştır. Aşar gibi çağ dışı vergilerin kaldırılışı ve verginin kazanca kaydırılışı tarımda üretimi özendirici bir ortam yaratmıştır. Vergi yükü kırsal kesimden pazara ve kente doğru yönlendirilmiştir²¹².

Cumhuriyet Döneminde zirai sektörde yapılan en önemli vergi reformu, aynı olarak alınan aşar vergisinin kaldırılması ve bu sektörde alınacak bütün vergilerin parasal vergi şekline dönüştürülmesidir. Vergi sistemindeki bu önemli değişiklik ziraat kesiminin kapalı iktisadi yapıdan çıkarak, nakit ihtiyacının karşılanması için zirai ürünlerin pazara yönelmesini sağlamıştır. Aşar vergisinin 1925 yılında kaldırılmasıyla GSYİH içinde tarım sektörünün payı %44,4 iken 1926 yılında %49,6’ya yükselmiştir²¹³.

Bu dönemde 1923’de istihsal, alım ve satım ortaklık kooperatifleri nizamnamesi yayımlanmıştır. Bu Cumhuriyet’in ilk kooperatifçilik mevzuatıdır. 1924 yılında 1850’den beri yürürlükte olan ticaret-i Berriye Kanunu’nda değişiklik yapılarak, şirketler kısmına kooperatif şirketler eklenmiş ve kooperatiflere yasal güvence sağlanmıştır. 1924’te itibar-ı Zirai Birlikleri Nizamnamesi ile köylünün kredi sorununa değinilmiştir. 1926 Türk Ticaret Kanunu’nda kooperatiflerin önemli bir yeri vardır. 1926 yılında Zirai Kredi Kooperatifleri Kanunu ile tarımsal kredi yeniden düzenlenmiştir. Bu dönemde Ziraat Bankası tarım sektöründe öncü işlevini üstlenmiş, 1924 tarihli bir yasa ile banka 30 milyon TL sermayeli ve 99 yıl süreli bir anonim şirket olmuştur. Bankaya tarımsal kredi yanında her türlü bankacılık faaliyetinde bulunabilme yetkisi tanınmış, bankanın sermayesi 1930 yılında 100 milyon TL’ye çıkarılmıştır. Tarımda makineleşmeyi sağlamak amacıyla 1923’de tarım araçlarının ziraat bankası eliyle ithali ve üreticiye gümrüksüz dağıtılması

²¹¹ Topuz, s. 380.

²¹² Zafer Toprak, **Türkiye Tarımı ve Yapısal Gelişmeler, (1900 -1950) Türkiye’de Tarımsal Yapılar (1923–2000)**, Yurt Yayınları, Ankara, 1988. s.22.

²¹³ Topuz, ss. 381 - 382.

kanunlaşmıştır. Devlet hesabına buğday alım satımına girilmiş, göçmenlere ve muhtaç çiftçilere yemeklik ve tohumluk buğday dağıtılmıştır²¹⁴.

Savaş yıllarından sonra, ülkenin ekonomik yapısının düzelmesi için çalışmalar başlatılmıştır. 17 Şubat - 4 Mart 1923 tarihleri arasında İzmir’de “Birinci İzmir İktisat Kongresi” düzenlenerek ülkenin ekonomik yapısına yön verilmeye çalışılmıştır. Bu kongreye siyaset ve yönetim alanına ve çeşitli meslek gruplarına ait binin üzerinde kişi katılmıştır. Kongrede liberal ekonomi benimsenerek tarım, sanayi, ticaret ve el emeği konularında önemli kararlar alınmıştır²¹⁵.

Tarımdaki gelişmelerden sonra diğer bir gelişme ise, şeker sanayii alanında olmuştur. 5 Nisan 1925’de çıkartılan bir yasa uyarınca, gıda sanayiinin kurulmasında ilk hedef olarak, ham maddesi Türkiye’de yetişen şeker sanayii seçilmiş ve o tarihe kadar ithal edilen bu madde, bundan böyle kurulan birkaç fabrika vasıtasıyla yurt içinde üretilmeye başlanmıştır²¹⁶.

Bu dönemdeki en büyük atılım, 28 Mayıs 1927’de çıkartılan Sanayii Teşvik Kanunu ile gerçekleşmiştir. Bu yasa hem devletçiliğin anlamını ortaya koyması, hem de milli sanayileşme politikasının başlatıcısı olması açısından çok önemlidir. 1927’de özel kesim üretiminin % 44,3’ü gıda maddelerinde, % 23,83’ü ise tekstil alanında yoğunlaşmaktaydı. Sanayi malları üretimi ise (ki bu sanayileşme oranının en büyük göstergesidir) % 7-10’u geçmemekteydi. İşte yasanın temel amacı, diğer alanlarda yoğunlaşan özel sermayenin, sanayi malları üreten sanayi ya da stratejik sanayiler alanına çekilmesiydi. Ancak bunun yapılabilmesi için, devletin özendirici hükümler aracılığıyla özel sermayeye mutlaka destek vermesi gerekiyordu. Sanayii Teşvik Kanunu bu tür özendirici hükümleri içeriyordu. Bunlardan en önemlileri olarak vergi indirim ve muafiyetleri, kurulacak sanayi tesisleri için çok ucuz arsa ve alt yapı hizmetlerinin temini ve yine bu alanda faaliyet gösterecek olan özel girişimcilerin, ürettikleri mallara devletin tercihli alımlar yoluyla sabit bir talep yaratması sayılabilir. Ayrıca bu son hüküm, tarım alanında da yatırımların teşvik

²¹⁴ Toprak, ss. 22-24.

²¹⁵ Afet İnan, **Türkiye İktisat Kongresi**, Türk Tarih Kurumu Yayınlarından, Dizi XVI. sayı 1982 Ankara, s.12.

²¹⁶ Muharrem Tünay, “Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı 4, Cilt: 2, Kasım 1985, s.17.

edilmesi amacıyla devletin pancar, tütün, pamuk gibi ürünlere talep yaratması biçimindeki, genel politikanın bir parçasını oluşturuyordu²¹⁷.

Çıkarılan bu kanunun etkisi, sanayileşme ve yatırımlar üzerinde beklenen ölçüde olmamıştır. Genellikle sermaye yetersizliği, gümrük bağımsızlığının bulunmayışı ile 1929 yılında dünyada ortaya çıkan ekonomik bunalım nedeniyle uygulanan farklı ekonomi politikaları uygulamanın başarısızlığında rol oynayan etmenler arasındadır. Yine de bu dönemde (1927-1932 yılları arasında) özel teşebbüs her ne kadar beklenen ölçüde olmasa da bir gelişme göstermiştir. Örneğin, Sanayi Teşvik Kanunu'ndan yararlanan şirket sayısı 342'den 1473'e çıkmıştır²¹⁸.

1923-29 dönemi, tarımın yıllar boyu ihmal edilmiş olması, savaşlar, alt yapıdaki yetersizlikler, pazarlar arasındaki bağlantı zorlukları ve iş gücünün verimsizliği gibi engeller nedeni ile bir gerçek sanayileşme dönemi olmaktan ziyade bir ekonomik enkazı kaldırma, sanayileşmenin ön koşullarını hazırlama dönemi olarak, iktisat tarihimize geçmektedir. Bunlara rağmen yine de Osmanlı borçlarının muntazaman ödenmesi, sanayileşme öncesi hız kazandırıcı önlemlerin getirilmesi, ekonomiye genel bir canlılık ve nisbi bir refah düzeyinin kazandırılması açısından, küçümsenmeyecek başarılar elde edilebilmiştir. Gerçek sanayileşme atılımı ise, bu hazırlık döneminden sonra ve Osmanlı borçları, gümrük tarifeleri ve yabancı sermayenin çekilmesinin olumsuz etkileri gibi engellerin ortadan kalktığı bir ortamda gerçekleştirilebilmiştir²¹⁹.

Atatürk, Birinci Kalkınma Planı'nı 1933-1938 yılları, İkinci Kalkınma Planı'nı ise 1938-1944 yılları için hazırlatmıştır. Bu planlar Atatürk'ün Türk Ulusu'na armağan ettiği önemli bir ekonomik devrim hareketidir.

Bu kalkınma planları eldeki kıt kaynaklarla halkın ihtiyaçlarının en iyi biçimde karşılanmasına yönelik olarak hazırlanmıştır. Türk Devriminin ekonomik kalkınmayı plana bağlamasıyla; tam çalışmayı, hızlı ve dengeli sermaye birikimini, dış ödemeler dengesini, enflasyonsuz hızlı kalkınmayı, bölgelerarası dengeli kalkınmayı, özel girişimin gelişmesini, hızlı teknolojik gelişme için yabancı sermaye ile işbirliğini gerçekleştirmeyi amaçlamıştır. Her iki kalkınma planının da amacı,

²¹⁷ Tünay, s. 5.

²¹⁸ Sanayi Bakanlığı, **50.Yılda Türk Sanayii**, Mars Matbaası, Ankara, 1973, s.5.

²¹⁹ Tünay, s. 7.

hammaddesi Türkiye'de olmasına karşın dışardan ithal edilmek zorunda kalınan ürünlerin ülkemizde üretilmesini sağlamaktı²²⁰.

Birinci Sınai Kalkınma Planı'nın temel amacı; hammaddesi Türkiye'de bulunan fakat tüketim için üretilmeyen ve dışardan ithal edilen iç tüketim mallarının ithal edilmeyip ülke içinde üretilmesidir. Bu amaçla Kayseri, Nazilli, Ereğli, Bakırköy Tekstil Fabrikaları, Malatya İplik ve Dokuma, Iğdır İplik Fabrikaları, Karabük Demir ve Çelik, İzmir Kağıt, Bursa Kamgam Merinos, Kütahya Seramik, Paşabahçe Şişe ve Cam, Keçiborlu Kükürt, Gemlik Suni İpek, İzmit Süper Fosfat, İspirto, Gülyağı, Çimento Sınai Tesisleri, Türkiye Şeker Fabrikaları ve Toprak Mahsulleri Ofisi Birinci Sınai Kalkınma Planı Döneminde, yokluklar içerisinde kurulup, üstün başarı ile faaliyete geçirilmiştir. Ayrıca, bu dönemde 1933 yılında Sümerbank, 1935 yılında Etibank kurulmuştur. Planın uygulanması için Rusya'dan sekiz milyon dolarlık kredi sağlanmıştır. Ayrıca, geniş ölçüde vergi tahsiline ve iç borçlanmaya gidilmiştir. Planın tümü başarı ile uygulanmıştır²²¹. Birinci beş yıllık planda üç hedef gözetiliyordu. Birincisi, eldeki tüm sermayenin mümkün olduğu kadar sanayi sektörüne aktarılması veya sanayileşme için kullanılması öngörülmüştü. İkinci olarak, özel girişimciliğin zayıf olduğu ülkemizde daha çok sayıda kamu iktisadi kuruluşunun meydana getirilmesi, sanayileşmede devletin öncülüğü ilkesi açısından uygun görülmüştü. Sonuncu ve en önemli hedef ise, Türkiye'de ham maddesi bulunan üretim alanlarında, temel sanayilerin kurulması idi. Dönemin koşulları düşünüldüğünde, birinci beş yıllık planın son derece gerçekçi ve büyük bir ileri görüşlülük içerisinde hazırlandığını söylenebilir. Bu plandaki hedeflerin bütününde, bağımsız milli ekonominin kurulması ve ülkenin tarihsel koşullarının bir zorunluluk haline getirdiği devletçilik esaslarının dikkate alındığı görülmektedir²²².

Atatürk'ün ekonomik politikasının temelleri ve esasları, 1930-1940 arasındaki ikinci dönemde ortaya çıkmış ve en üst düzeye ulaşmıştır. Bu dönemde; devletin öncülüğü, devlet yatırımcılığı, devlet işletmeciliği, ekonominin devletin belirlediği

²²⁰ Haluk Bilgesay, "Atatürk'ün Ekonomi Anlayışı ve Planlı Kalkınma", **Türk İdare Dergisi**, http://www.icisleri.gov.tr/_icisleri/TurkIdareDergisi/UploadedFiles/HalukBilgesay%20127-138.docs, (10.12.2007), s. 130.

²²¹ Esat Çelebi, "Atatürk'ün Ekonomik Reformları ve Türkiye Ekonomisine Etkileri (1923-2002)", **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, 2002, Cilt: 5, Sayı: 17-50, s.23.

²²² Tünay, s. 7.

hedeflere yönlendirilmesi gibi hususlar ağırlık kazanmıştır²²³. 1930'lerden itibaren ekonomi politikasında devletçiliğe doğru bir dönüş olmuş ve ilk defa 1931 yılında devletçilik, o dönemin tek partisinin programına, oradan da hükümet programına girmiştir.

İkinci Sınai Kalkınma Planının temel felsefesini, önemli yatırımlar yanında, hammaddesi Türkiye'de bol fakat sermaye yetersizliği nedeniyle üretimi güç olan hammaddeleri, yurt dışına ihraç etmek ve döviz girdisini arttırmaktır. İkinci Sınai Kalkınma Planında, Birinci Sınai Kalkınma Planındakiler esas alınarak, bunlara ilaveten elektrik üretimi ve makine endüstrisi, deniz ulaşımı ile ilgili gerekli araç ve gereçlerin üretimi, demiryollarının gelişmesine, Atatürk'ün ölümünden önceleri emir ve arzuları doğrultusunda büyük önem verilmiştir. Birinci Plan döneminde 20, İkinci Plan Döneminde ise 100 fabrikanın kurulması öngörülmüştür. İkinci Sınai Kalkınma Planının finans kaynakları İngiltere'den sağlanmıştır. İkinci Sınai Kalkınma Planının uygulanmaya başladığı yılda, Atatürk bu büyük hizmetlerini Türk Milletine armağan ederek, İkinci Planının sonuçlarını göremeden bu dünyaya veda etmiştir. Kalkınma Planın uygulanmaya başladığı yıllarda, İkinci Dünya Savaşının başlaması ve bütün dünyayı ekonomik ve sosyal yönden sarsması yanında, planın çok büyük kısmı büyük başarıyla uygulanmış ve başarıyla sonuçlandırılmıştır. İkinci Plan döneminde madencilik, elektrik üretimi, ev eşyaları endüstrisi, toprak ve gıda endüstrileri, kimya endüstrisi ve bunlara bağlı ticaret dallarının geliştirilmesi öngörülmüştür. Bu planda fazla tekniğe ve sermayeye ihtiyaç göstermeyen ve hammaddesi Türkiye'de bulunan sanayi dallarının teşviki, ülke içinde talebi fazla olmayan fakat dış ülkeler tarafından talep edilen madenlerin işlenerek ihracı, deniz ürünlerinin üretimi, kömür havzalarının geliştirilmesi, enerji tesislerinin artırılması üzerinde önemle durulmuştur²²⁴.

Özel girişimcinin arzu etmediği ve gücünün yetmediği alanlarda devletin ekonomik faaliyetlere girmesi, doğrudan doğruya devlet işletmeciliğine başlaması, 1933-38 yıllarında ilk defa Türkiye'de uygulanan Birinci Beş Yıllık Sanayi Kalkınma Planı ile olmuştur. Esasında kalkınma planlarının bir diğer tanımı devletin ekonomik faaliyetlere çeki düzen vermesi, düzenlemesi, dolayısıyla müdahale etmesidir. Bu müdahale demokratik ülkelerde uygulanan demokratik planlarla, özel sektör için yol

²²³ Bilgesay, s. 130.

²²⁴ Çelebi, s. 24.

gösterici, düzenleyici, kamu sektörü için emredici olmaktadır. 1923 yılından günümüze kadar Türkiye'de uygulanmakta olan kalkınma planlarının temel yapısı ve kapsamı bu görüştedir. Merkezi planlar ise dikta sistemi nedeniyle kamu ve özel sektör için emredicidir. 1933-38 yılları Türkiye'de ilk defa uygulanan demokratik kalkınma planı döneminde, devlet zorunlu olarak işletmeciliğini üstlenerek, öncelikle büyük kısmı yabancıların elinde bulunan demiryolları, tramvay, tünel, Zonguldak Kömür ve İzmir Telefon Şirketleri'ni millileştirmiş ve devletleştirmiştir. Ayrıca bu plan döneminde toprak reformu da yapılarak tarım sektörüne teşvikler sağlanmıştır²²⁵.

2.2.8. Medeni Kanundan Kadın Haklarına Hukuk Alanındaki Reformlar

Osmanlı İmparatorluğu'nda uzun çalışmalara girilerek, on yıl içinde on altı kitap olarak hazırlanan Mecelle 1878'de tamamlanmıştır. Mecelle fıkıh ilminin dünya işleri ile ilgili hükümlerini toplayan medeni kanundur. Dağınık olan kaideler burada bir araya toplanmıştır. Medeni kanunla ilgili hükümlerin bir kısmı Mecelle'de yer alır. Şer'i mahkemelerin yanında Nizamiye Mahkemeleri kurulunca, ülkede biri dini, diğeri medeni iki çeşit mahkeme işlemeye başlamıştır. Bu da bir kısım karışıklıkların doğmasına neden olmuştur. Mecelle ise pek çok bakımdan yeterli değildi²²⁶.

Cumhuriyetin kurulmasından bu yana, Türkiye Cumhuriyeti'nde pek çok yeni yasa kabul edilmiş olup, 1926 başında ise, başta Medeni Kanun olmak üzere pek çok yasa tasarısı da hazırlanmıştır. 4 Nisan 1926'da yayınlanan yasa, 4 Ekim 1926'da da yürürlüğe girdi. Aynı gün, yani 4 Ekim günü, hem Borçlar, hem de Ticaret Kanunları da yürürlüğe girmiştir. Medeni Kanun'un kabulü ile büyük bir boşluk doldurulmuştur. 1924 Anayasa'sının getirdiği hür ve demokratik yapının doğal bir sonucu ve onu tamamlayan bu kanun ile kadınlar önemli haklar elde etmişlerdir. Medeni Kanun, yeni Türkiye'yi, Osmanlı'nın hukuki dayanaklarından ayırması bakımından TBMM tarafından çıkarılan yasaların en önemlilerinden biri sayılır.

²²⁵ Çelebi, s. 26.

²²⁶ Yücel Özkaya, "Atatürk'ün Hukuk Alanında Getirdikleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı 21, Cilt: 7, Temmuz 1991, s.45

Çünkü yeni devlet yapısının laik niteliği, Medeni Kanunu'nun gerekçesinde, diğer kanunlara göre daha açık ve kesin ifadesini bulmuştur.

Medeni Kanun şeriat konusundan ve Mecelle'den ayrı olarak, aile hukukunu da, miras konusunda, malların yönetimi şartlarında kadının erkekle eşit hale getirilmesiyle kadın haklarında önemli değişiklikler yapmıştır. Birden fazla kadınla evlenmek zorunluluğu ortadan kaldırılmıştır. Kadınlar evlenme ve boşanmada söz sahibi olmuşlardır. Üniversitelerde bile, daha önceki zamanlarda kız ve erkekler ayrı ayrı otururlarken, Cumhuriyet'ten sonra beraber oturmaya başlamışlardır. Kızlar, çeşitli kurumlarda görev almaya başlamışlar, miras konusunda erkekle eşit haklara sahip olmuşlardır. 30 Nisan 1930'da belediye seçimlerinde oy verme ve seçilme, 5 Aralık 1934'te de Anayasa değişikliği ile milletvekili seçilme hakkını elde etmişlerdir²²⁷.

2.2.9. Atatürk Döneminde Başlayan Bir Atılım: Köy Enstitüleri

Cumhuriyet döneminde harf devrimi gibi devrimler ve birçok yenilikçi düzenlemeler yapıldığı halde, yine de bir türlü istenilen amaca ulaşamamıştır. 1930-1940 yılları arasında eğitim öğretim alanında ulaşılan nokta, Atatürk'ün istediği ve gösterdiği hedeflerin altında kalmıştır²²⁸. Atatürk öldükten sonra, onun başlattığı kültür atımları hızını kaybetmiş, çok geçmeden İkinci Dünya Savaşı çıkmıştır. Türkiye, savaş yıllarının kötü koşulları, her an istilaya uğramak korkusu ve savaşa katılma olasılığına rağmen takdire değer bir atılım olarak değerlendirilebilecek Köy Enstitüleri atılımını gerçekleştirmiştir²²⁹.

Köy Enstitüsü uygulaması yeni insan yetiştirmeye ve ülkenin kalkınmasını desteklemeye yönelik büyük bir eğitim seferberliği yaratmıştır. Türkiye'nin kendi insan gücü ve olanaklarıyla yarattığı bu ikinci savaşım girişiminde başarının İkinci Dünya Savaşı yıllarında sağlanabilmesi konuya daha da önem kazandırmaktadır. Türkiye, bu eğitim başarısını da Kurtuluş Savaşında olduğu gibi, "kendi insan kaynağına dönerek" yaratmıştır²³⁰.

²²⁷ Özkaya, s. 45.

²²⁸ Şevket Gedikoğlu, **Niçin Eğitim Kurşları, Köy Enstitüleri**. Ankara, İdeal Matbaası, 1949, s. 59.

²²⁹ Perin, s. 141 .

²³⁰ Pakize Türkoğlu, **Tonguç ve Enstitüleri**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997, s. 16.

Atatürk'ün düşüncesinde belki henüz Köy Enstitüleri kavramı belirmiş değildi, ama Köy Enstitüleri'ne temel oluşturan bazı girişimler yine onun direktifleriyle yapıldı. Örneğin, Maarif Vekili Saffet Arıkan zamanında kurulan “Köy Eğitim Kursları” bir hayli yayılmıştı. Bu nedenle, Köy Enstitüleri'nin kuruluşunun veya onun doğuşunun 1937'de başladığı söylenebilir. İlk olarak İzmir, Eskişehir, Trakya ve Kastamonu enstitüleri açıldı. 7 Temmuz 1939 tarih ve 3704 sayılı yasa ile “Köy Eğitim Kursları ve Köy Öğretmen Okulları”nın yönetimi yeniden düzenlendi. Amacı ise şu şekilde belirlendi: “Öğretmensiz bulunan 35 bin Türk köyüne öğretmen, eğitimci, demirci, dülgere, yapıcı, kooperatifçi ve tarımsal kültürü ileri adam yetiştirmek. Bu insanın şu nitelikleri olacaktı: Türk köylüsü olmak, köyde doğmak, büyümek, köy okulunda okumuş üstün zekalı olmak. Ve bu kurumdan çıktıktan sonra, mutlaka köyde, köy için, köylüler için çalışmak...”. Bir yıllık bir denemeden sonra, 17 Nisan 1940 tarih ve 3803 sayılı yasa ile Köy Öğretmen Okulları “Köy Enstitüleri” adını aldı²³¹. Kurulması öngörülen Köy Enstitüleri öncülüğünde, gerçekçi bir tutumla köyden ve köy insanından yola çıkılmış, yeni bir aydın kuşağı yaratılmasına çalışılmıştır²³².

Grace Ellison gözlemleri sonucunda; “Kansız kalmış Anadolu”da, Dewey'in (1924) söylediği gibi “ne iş yeri açacak bir okul ne de okul açacak bir iş yeri” vardı demiştir²³³. Dewey'in işle eğitimi birleştiren okul modeli, Tonguç'un tasarladığı Köy Enstitüleri projesinde vücut bulmuştur²³⁴. Köy Enstitülerinin mimarı dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel ve İlköğretim Genel Müdürü İsmail Hakkı Tonguç'tur. Yücel, bir yasa tasarısı hazırlatarak, ülkeyi, tarım koşullarına göre her biri 3-4 ili kapsayan 21 bölgeye ayırdı. Bu 21 bölgenin en uygun yerlerine birer köy enstitüsü kurulacaktı. Bu enstitülerde köyün kalkınması için gerekli öğretmenler yetiştirilecekti. Ancak, öğretmen sadece okuma-yazma öğretmekle kalmayacak, aynı zamanda köylüye modern tarım tekniklerinden marangozluğa, müzikten hasta tedavisine kadar her konuda eğitim verecekti. Bir anlamda yerel önder aydınlar yetiştirilecekti. Böylece köylerin kalkınmasının sorumluluğu o bölgenin içinde yetişmiş aydın köylülere emanet edilecekti. Bu, hem geri kalmış bölgeleri

²³¹ Perin, ss. 141-142.

²³² Cavit Orhan Tütengil, **Köycülük Üzerine 75 Yılda Köylerden Şehirlere**, İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 1999, s. 208-210.

²³³ Grace Ellison, **Ankara'da Bir İngiliz Kadın**, Bilgi Yayınları, 1999, s. 156.

²³⁴ Fay Kirby, **Türkiyede Köy Enstitüleri**, Ankara, Güldiken Yayınları, 1962, s.52.

kalkındıracak hem de olası göç hareketlerini önleyecek bir projeydi. Okullara “enstitü” adı verildi. Çünkü bilgiyi iş haline getirerek uygulayan bir eğitim sistemi öngörülüyordu²³⁵. Bu amaçlarla kurulmuş ve kentlerden uzakta, kırsal çevrelerde kurulan bu okulların sayısı zamanla yirmi biri bulmuştur²³⁶.

Köy Enstitüsü köycülüğünün iki sonucu olduğu söylenebilir. Bunlardan biri, fikir ve sanat alanındaki haklı yerlerini alan köylü aydınlar kuşağının ortaya çıkması, diğeri de sadece eğitim yolu ile köyün kalkındırılmasının istenilen olumlu sonucu vermemiş olmasıdır. Bununla birlikte, Cumhuriyet döneminde, köye en sistemli yaklaşımın, eğitim alanında, özellikle Köy Enstitüleri hareketiyle olduğu söylenebilir. Enstitüler, köy çocukları için fırsat eşitliği sağlamış olmalarına, çevrenin ekonomik, kültürel hayatını etkileyen kalkınma merkezleri durumuna girmelerine rağmen bu hareket, kooperatifçilik vb. ekonomik tedbirlerle tamamlanmadığı için, tek yanlı bir kalkınma hareketi olarak kalmıştır²³⁷. Aynı zamanda köy insanının canlandırılmasına ve bilinçlendirilmesine, onun özgürlüğe kavuşturulmasına karşı çıkan güçler de vardı. Yararlarına karşın Köy Enstitüleri’nin ömrü çok uzun olmamış, bu kurumlara karşı güçlerin etkisiyle, 1947-1948 ders yılında, Köy Enstitüleri’nin beyin kadrosunu yetiştiren Yüksek Köy Enstitüleri kapatılmıştır. 1948’de öğretim programı değiştirilmiş, iş eğitimi ilkeleri kaldırılarak, Enstitüler, klasik okullar haline getirilmiştir²³⁸. Köy Enstitüleri, çok geçmeden, bazı çevrelerin şiddetli eleştirilerine uğramış ve bu eleştiriler tüm enstitülerin kapatılmasına kadar varan iddia ve isnatlara yol açmıştır. Bunun sonunda 1952-1953 öğretim yılı sonunda Köy Enstitüleri kapatılmıştır. Bu anlamda, noksanlarına, geçici bir dönemin aksaklıklarına rağmen, Köy Enstitüleri devam etseydi, köylerin kendi güçleriyle birer küçük kent olabileceği, büyük kentlere göç akımlarının başlamayacağı söylenebilir²³⁹.

²³⁵ Can Dündar, **Köy Enstitüleri**, (2. Baskı) İmge Kitabevi, Ankara, 2001, ss. 21-22.

²³⁶ Yahya Akyüz, **Başlangıçtan 2001’e Türk Eğitim Tarihi** (8. Baskı) Alfa Yayınları, İstanbul, 2001, s. 35.

²³⁷ Cevat Geray, **Planlı Dönemde Köye Yönelik Çalışmalar**, TODAİE Yay., Ankara, 1974, s.13.

²³⁸ Doğan Avcıoğlu, **Türkiye’nin Düzeni**, Bilgi Basımevi, Ankara, 1969, ss. 238-239.

²³⁹ Perin, ss. 143-145.

2.2.10. 1946 ile Başlayan Çok Partili Dönem ve Siyaset Alanındaki Gelişmeler

1946 yılına, yani çok partili yaşama geçilinceye kadar Türkiye’de gerek Cumhuriyet Halk Partisi dışındaki siyasal partilerin kurulması, gerekse sınıf esasına dayalı sendikaların kurulması olanaksız durumdaydı. II. Dünya Savaşı yılları bütün toplum açısından gerileme yıllarıdır. Gayrisafi milli hasıla % 60'lara düşmüş, milli gelirin dağılımında savaş koşullarının getirdiği bozulmalar baş göstermiştir. Bazı ellerde savaşın getirdiği olağanüstü ortamda haksız kazançlardan oluşan servet birikimleri sağlanırken; gelir dağılımı daha da bozulmakta, bazı kesimler zarar görürken, bazı kesimlerin gelirlerindeki düşme milli gelirdeki kayıptan da fazla olmaktaydı. Türkiye II. Dünya Savaşı sonrası yıllara bu koşullarda gelmiş, bu yılların dinamikleri ülkenin belli bir değişim sürecine girmesini gerekli kılmıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında yaşanan gelişmeler üzerinde hem içsel hem de dışsal dinamiklerin rolü olmuştur. Yeni kurulan dünya düzeni artık tek partili bir Türkiye’yi kendi içine kabul etmeye razı ve hazır değildir. Türkiye’nin kendine çeki düzen vermesi lazımdır ve ilk konu da çok partili siyasal yaşama geçmektir. İçsel dinamikler açısından ise uzun yıllar süren tek parti döneminin geniş toplumsal kitlelerde doğurmuş olduğu huzursuzluklar daha önce değişik biçimlerde ifade edilme olanağını bulmuştur. Serbest Fırka olayında geniş toplumsal kesimlerin bu partiye yöneldiği bilinmektedir. II. Dünya Savaşı döneminde hem geniş toplumsal kitlelerin bir yoksulluk süreci içerisine girmeleri, hem de belli ellerde sermaye birikiminin oluşması; bu toplumsal kesimlerin de kendi çıkarları doğrultusunda taleplerde bulunmaları sonucunu doğurmuştur. Yeni gelişen ve sermayenin ellerinde biriktiği kesimler artık iktisadi yaşam üzerinde daha fazla belirleyici olmayı, daha fazla söz hakkını isterken; Demokrat Parti büyük ölçüde bu kesimlerin temsilcisi olarak siyasal yaşama atılacaktır. Geniş kitlelerin içinde bulunduğu kötü çalışma ve yaşama koşullarının da rehabilite edilmesi gerekiyordu. Sosyal huzursuzlukları engellemek artık mümkün değildi; perişan olmuş milyonlarca insandan oluşan bir kitlenin durumu rehabilite edilmeliydi. Böyle bir rehabilitasyon savaş sonrasında sosyal düşünceler, akımlar aracılığıyla bütün Batı toplumlarında, İngiltere başta olmak üzere yaşanmıştır. Dolayısıyla Türkiye’nin de bu içsel dinamikler açısından belli bir değişim sürecine

zorlandığı söylenebilir. Bu koşullarda Türkiye çok partili siyasal yaşama geçiş yolunda önemli adımlar atmıştır. Hukuksal açıdan ilk aşama Cumhuriyet Halk Partisi dışındaki siyasal partilerin kurulmasına engel olan Cemiyetler Kanunu'nun değiştirilmesi ve oradaki ön izin sisteminin kaldırılmasıdır. Bu değişiklik 1946 yılının Haziran ayında yapıldı, ama Demokrat Parti 1946'nın Ocak ayında çoktan kurulmuş durumdaydı. Değişen toplumsal koşullar, hukuksal düzenlemeyi beklemeden, Cumhuriyet Halk Partisi dışındaki siyasal partilerin kurulmasını mümkün hale getirmiştir. Cemiyetler Kanunu değiştirilir, bu arada sınıf esasına veya adına dayanan cemiyet kurma yasağı da kaldırılır. Bu da sendikaların ve sınıf esasına dayalı siyasal partilerin kurulmasını mümkün kılar. Hemen sendikalar ve sol siyasi partiler kurulmaya başlanır²⁴⁰.

1950'de bir iktidar değişimi gerçekleşmiştir. 1950'ye kadar Cumhuriyet Halk Partisi'nin çalışma hayatına ilişkin bakışında çok fazla bir yumuşama olduğunu söylemek mümkün değildir. Çok partili yaşama geçilmiştir, Demokrat Parti'nin rekabeti söz konusudur ki çok ciddi bir rekabettir bu; Demokrat Parti diğer toplumsal kesimler içerisinde olduğu gibi işçi kesimi içerisinde de herhangi bir çaba göstermeye gerek kalmaksızın benimsenmiştir. Çünkü Cumhuriyet Halk Partisi'nin tek parti yönetimine muhalif olan bütün toplumsal kesimler Demokrat Parti'ye kendiliğinden yönelmiştir. 1950'de iktidar değişir, Demokrat Parti iktidara gelir. Demokrat Parti ilk yıllarında çalışma hayatına ilişkin –daha sonraki yıllarda, özellikle 1955'ten sonraki uygulama ve görüşlerine göre– çok daha esnek ve hoşgörülü bir yaklaşım içerisindeydi, ama daha sonra yavaş yavaş parti programında da yer alan grev hakkı konusundaki tartışmalar rafa kaldırılmıştır²⁴¹.

Demokrat Parti zaman içerisinde değişik toplumsal kesimlerin muhalefetine karşı bastırma girişimleri gösterirken; üniversiteler, basın, yargı organları, kendisine muhalif olan bütün toplumsal örgütlerin ve katmanların sesini kısımaya çalışırken aynı şekilde işçi sendikalarının seslerini kısımak için gerekli uygulamalar da, yasanın devlete vermiş olduğu bütün olanaklar ve özellikle idari denetim mekanizmaları kullanılarak yerine getirilmiştir. Bu demek değildir ki Demokrat Parti döneminde işçiler lehinde düzenlemeler yapılmamıştır; toplu iş ilişkilerinde otoriter eğilimler içerisine girilirken, bireysel ilişkiler alanında da koruyucu önlemler alınmaya devam

²⁴⁰ Ahmet Makal, **Çok Partili Dönemde Çalışma İlişkileri 1946-1963**, 18 Ekim 2008, s.5.

²⁴¹ Makal, s. 7.

edilmiştir. Üstelik 1950’li yıllardaki bu koruyucu önlemler 1930’lu, 1940’lı yıllarla karşılaştırılamayacak kadar yoğundur. Ögle Dinlenmesi Kanunu, Yıllık Ücretli İzin Kanunu çıkartılmış, kamu kesiminde çalışanlara yılda bir maaş tutarında ilave ödeme yapılmasına ilişkin düzenlemeler yapılmıştır. Bir başka açıdan, sosyal güvenlik alanında çok önemli yasalaştırma çabaları vardır. 1945 yılında kurulan İşçi Sigortaları Kurumu ve o kurum çerçevesinde yürütülen değişik sigorta kolları 1950’li yıllarda hızlanarak devam ettirilmiştir²⁴².

2.3. 1923-1950 DÖNEMİ İNSAN KAYNAKLARI POLİTİKASININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk yıllarındaki insan yetiştirme anlayışına damgasını vuran Atatürk devrimleridir. Bu devrimlerin bir ulusal modernleşme ideolojisi olduğu ve milliyetçilik dışında pragmatizm, laiklik, ulusal egemenlik ve ampirik devletçilik gibi ilkelere de dayanan sürekli bir dinamizm oluşturulduğu görülmektedir²⁴³.

Atatürk’ün gerçekleştirdiği toplumsal yenilenme ve toplumsal değişim kavramının unsurlarını Hüsnü Erkan bir model ile anlatmıştır. Buna göre Atatürk, toplum bütününe tüm boyutlarını kavrayan, bütüncül bir yaklaşım içinde, toplumsal değişim projesini ortaya koymuştur. Politik, ekonomik, sosyal ve kültürel unsurların hepsini kavrayan bir model oluşturmuştur²⁴⁴. Erkan’a göre Atatürk’ün toplumsal değişim ve yenilenme projesinin ana vizyonu çağdaş uygarlıktır ve temel unsurları toplum, devlet ve bireydir. Bu bütüncül modelin temelindeki dünya görüşü, geleneksel değil bilim bazlıdır ve sanayi toplumunun temelindeki düşünsel paradigma olan mekanik düşüncedir. Atatürk böylece, askeri ve politik başarısının yanında bir toplum ve değişim mühendisi gibi, toplumsal yenilenme kavramını düşüncesinde netleştirip ortaya koymuştur. Bu şekilde toplumu; sosyal, ekonomik, politik ve kültürel olarak yeniden yapılandırmıştır. Bu model, çağının bilimsel ve teknolojik paradigmasıyla örtüştüğü için başarılı olmuştur. Uygarlığın gelişim

²⁴² Makal, s. 8.

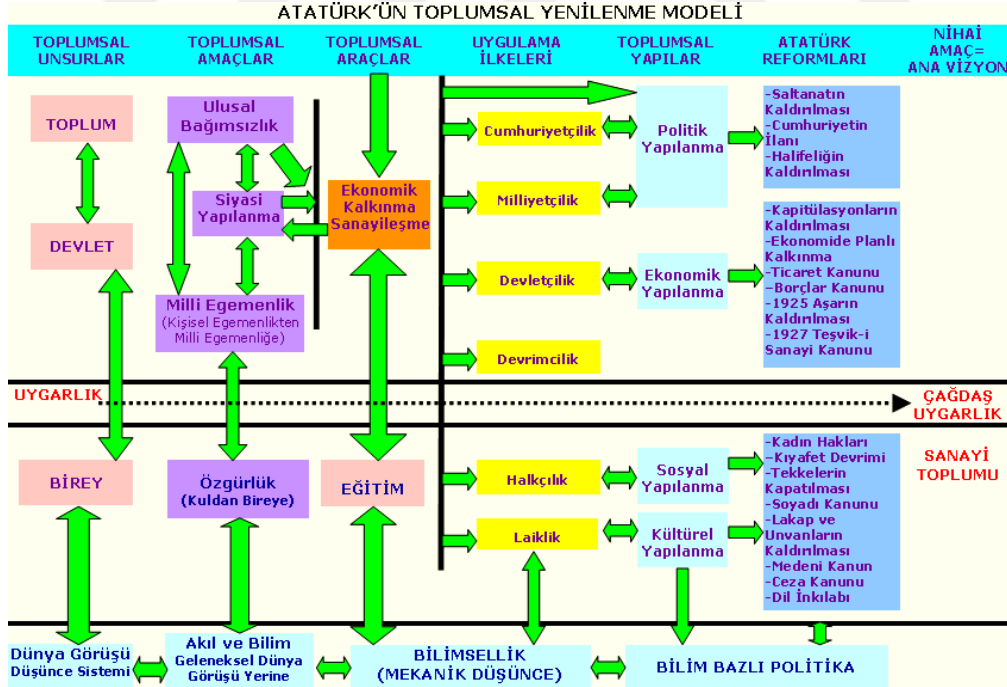
²⁴³ İsmet Giritli, **Atatürk İdeolojisi**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988, ss.1-5.

²⁴⁴ Erkan, Nisan 2000, ss. 53-54.

çizgisiyle uyumlu, kavramın içsel ve dışsal tutarlılıkları yüksek olan bir toplumsal değişim projesiyle Türkiye yenilenmiştir²⁴⁵.

Atatürk, kurduğu Cumhuriyet ve yaptığı reformların temel hedefi olarak, net bir şekilde çağdaş uygarlığı seçmiş, yaşadığı dönemin moda akım ve ideolojileri bile onu yoldan saptırmaya yetmemiştir. Bu ana vizyonu kafasında netleştiren temel araç ise bilim ve teknolojiyi rehber almasıdır. 1920’lerde çağdaş uygarlık, sanayi uygarlığı idi. Sanayi uygarlığının temelinde, Newton’la başlayan bilimsel devrim yatmaktadır. Atatürk, ilerleme ve gelişmenin tek yolunun bilim ve teknolojiden geçtiğini görüyordu. Onun bu konuda ne denli haklı olduğu, 1980’ler sonrasında bilgi çağına geçen dünyada bir kez daha kanıtlandı. Üstelik onun düşüncelerini yıllarda bu kadar net ifade etmesi de övgüye değerdir²⁴⁶. Atatürk’ün toplumsal değişim ve yenilenme projesinin ana vizyonu çağdaş uygarlık, ana unsurları ise toplum, devlet ve birey’dir. Bu proje ile toplumu, sosyal, ekonomik, politik ve kültürel boyutlarda yeniden yapılandırmıştır²⁴⁷.

Şekil 1: Atatürk’ün Toplumsal Yenilenme Modeli

Kaynak: Erkan, Nisan 2000, s. 62.

²⁴⁵ Erkan, Nisan 2000, ss. 60-63.

²⁴⁶ Erkan, Nisan 2000, s. 56.

²⁴⁷ Erkan, Nisan 2000, ss. 60-61.

Atatürk'ün gerçekleştirdiği modelde, hem toplum, hem devlet, hem de insan yeniden yapılandırılıyordu. Bu unsurlar toplumsal bütünüň öğeleri idi. Bu unsurların birlikte değişimi ile modelin bütünselliği korunabilirdi. Modelin insan ve bireye yönelik amacı, çağdaş yurttaş yetiştirmektir. Çağdaş yurttaş, özgür insandır. Osmanlı'nın kiři egemenliği, kul ve tebaa anlayışına dayanıyordu. İşte, özgür yurttaş yetiştirmenin temel amacı ise eğitimdi. Yani, toplumsal yenilenme modeli olarak Erkan tarafından belirtilen Ata-Model'in iki temel amacı, sanayileşmek ve eęitimidir²⁴⁸.

Atatürk, ulusal egemenlik ve bağımsızlığı korumanın tek yolunun güçlü bir ekonomi olduğunu anlamıştı ve bundan dolayı sanayileşme ve kalkınmanın gerekli olduğunu biliyordu. Ancak sadece maddi ve kurumsal altyapı hazırlıkları, kalkınma ve sanayileşme için yeterli değildi. Çünkü ülkede girişimcilik, girişimcilik kültürü yoktu ya da gelişmemişti. Bu boşluğın doldurulması gerekli idi. Pragmatik yaklaşımla, başka seçenek olmadığı için devletçiliği devreye aldı. “Atatürk'ün toplumsal yenilenme modelinin” makro aracı kalkınma ve sanayileşme, mikro aracı ise eğitim olmuştur²⁴⁹. Türk insanının yeniden yapılandırılmasında bu araçlar kullanılmış, belirlenen insan kaynakları politikaları da bu çerçevede şekillenmiştir.

Atatürk tarafından, Anadolu'da, 1923'de laiklik ve demokrasi temeli üzerine inşa edilmiş yeni ve ulusal Türk devleti kuruldu. Atatürk, 29 Ekim 1923'te Türk devletinin bir Cumhuriyet olduğunu ilan etti. Çağdaş bir ulus devleti olan Türkiye Cumhuriyeti'nin gelişmesinin önünde bulunan engeller tek tek temizlendi. Önce Halifelik ile Saltanat'ı, yani dini liderlikle siyasi liderliği birbirinden ayırdı. Ardından, önce Saltanat'ı kaldırdı, sonra da Hilafet'i. Bütün bunları, şeriat yasalarının uygulamadan kaldırılması ve dini mahkemelerin kapatılması izledi. Şeriat olarak adlandırılan ve Kur'an temel alınarak hazırlandığı öne sürülen din temeline dayalı yasaların yerine, insanlığın ortak kazanımlarından hareketle çağdaş yasalar hazırlandı: Yeni yasal sistem, Roma Hukuku'nun esasları üzerine inşa edildi. 1926 yılında yürürlüğe konulan “Türk Medeni Kanunu (Türk Yurttaşlar Yasası)”, İsviçre Yurttaşlar Yasası'ndan esinlenerek hazırlandı. Ceza Yasası, İtalyan Ceza Kanunu model alınarak geliştirildi.

²⁴⁸ Erkan, Nisan 2000, ss. 63-67.

²⁴⁹ Erkan, Nisan 2000, ss. 68-72.

Toplumsal ve kültürel açıdan büyük önem taşıyan bir başka çok önemli ve ileri görüşlü yenilik, “Harf Devrimi”dir. Hem okunması, hem de yazılması çok zor olan, uzun yıllar içinde bile tam anlamıyla öğrenilip kullanılması neredeyse imkansız olan, bu nedenle de bir ulusu yüz yıllar boyunca cehalete ve bilgisizliğe mahkum etmiş olan Arap alfabesinin yerine; 1928 yılında, bir kaç ay içinde kolaylıkla okuyup yazılabilen, Türk dilinin fonetik ve linguistik yapısına da son derece uygun olan, Latin harflerinden oluşmuş yeni Türk Alfabesi kabul edildi.

Türk kadınının toplumsal statüsüne ilişkin yapılan düzenlemeler ise ayrı bir anlam ve öneme sahiptir. Türk kadınına, toplum hayatında erkeği ile birlikte, yasal açıdan tam anlamıyla eşit haklar tanındı. Bu haklar, toplum hayatının bir bölümünü değil, siyasi hayat da dahil tamamını kapsıyordu. Türk kadını, birçok batı Avrupa kadınından çok daha önce, seçme ve seçilme hakkına sahip oldu. Toplumun her kademesinde olduğu gibi, siyasi hayatta da etkin roller üstlenmeye başladı. Giyim-kuşamdan ölçü-tartıya kadar hemen her alanda toplumsal reformlar birbirlerini izledi. Gerçek anlamda ilk modern siyasi parti, yani Cumhuriyet Halk Partisi kuruldu. “Devletin dini İslam’dır” ibaresi Anayasadan çıkartıldı. Fes yasaklandı ve dini kıyafetlerin giyimi bir kurala bağlandı. Tarikatlar, tekkeler ve medreseler kaldırıldı. Güneş temeline dayalı Batı Takvimi ve zaman ölçü birimlerinin kullanılması benimsendi. Ulusal bir demiryolu ağı oluşturma çabaları ağırlık kazandı. Ulusal ve laik bir eğitim sistemi oluşturma çabalarına büyük hız verildi. Üniversitede yükseköğretim sistemine geçildi.

Attığı her adımı bir sosyolog, bir toplum mühendisi titizliği ile gerçekleştiren Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti Devleti’ni kurarak, bir imparatorluktan ulusal bir devlete geçişin dünya uluslar tarihindeki en başarılı örneklerinden bir tanesini sergiledi. Atatürk Devrimleri yeni, modern ve eğitilmiş bir elit grubunun doğmasına da zemin hazırladı. Bu elit grubunun Türk siyasi hayatında, aktif roller almaya başlamasıyla da, Türk siyasi hayatı hızlı bir modernleşme süreci içine girdi. Türkiye’de, gerçek anlamda tamamıyla özgür ve rekabete açık genel seçimler 1950 yılında gerçekleştirildi. Bu nedenle 1946-1950 dönemi, “çok partili rejime geçiş dönemi” olarak da adlandırılabilir²⁵⁰.

²⁵⁰ Ali Arslan, “Türk Dünyasında Toplumsal Değişme ve Modernleşmenin Tarihsel-Toplumsal Temelleri: Bir Örnek Model Olarak Türkiye”, **Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi**

Cumhuriyetin kurulduğu ilk yıllarda eğitimde ideolojik öğeler yoğun olarak kullanılmıştır. Milliyetçilik önde gelen bir öge olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin ulusal bir devlet olarak bütün bireyleri ulusal birlik içinde daima yüceltmeyi ve birleştirmeyi amaçlayan Türk milliyetçiliği ve milli egemenlik başat ideolojik değerlerdendir. Hakim ideolojinin temel unsuru Atatürk ilkeleridir. 1950 öncesi dönemde belirleyici olan, Cumhuriyet Halk Partisi'dir²⁵¹.

Öte yandan bu dönemde uygulanan Köy Enstitüleri deneyiminde mümkün olduğu kadar geniş bir özgürlük, eleştiri ortamı sağlanmaya çalışılmış; öğrencilerin kontrolü ve etkinliğini öne çıkaracak uygulamalara gidilmiştir. Cumhuriyetin temel ilkelerini yurdun en ıssız köşesine ve büyük çoğunlukta bulunan köylere götürmek üzere yapılan girişimlerin en önemlilerinden biri olan Köy Enstitüleri hem programları hem uygulamaları itibarıyla bir eğitim devrimi kurumlarıdır. 1940 yılında "Köy Enstitüleri" adıyla kurulan bu okullar, amaç olarak olmasa da savundukları ilkeler itibarıyla, dünyadaki yeni okulların (iş prensibi okulları) adeta birer uzantısı durumunda olmuşlardır. Buralarda "Demokratik Eğitim" büyük ölçüde uygulanmıştır. Cumhuriyet'in hedeflediği "özgür düşünceli, sorgulayan" birey tipinin pratikteki uygulamalarla da oluşturulmaya çalışıldığı bu okullar, dönemlerinde olduğu kadar kapatıldıktan sonra da sorgulayan bireyleri kendilerine tehdit olarak gören egemen güçlerin eleştiri odağı olmuşlardır²⁵².

Atatürk, siyasal bağımsızlığın, ekonomik bağımsızlıkla sağlanacağını farkında olmuş ve Osmanlı Devleti'nin çöküşünün yarı sömürge durumundaki ekonomisinden kaynaklandığını çok iyi analiz etmiştir. 17 Şubat 1923'te Türkiye İktisat Kongresi toplanmış ve Türkiye'nin izleyeceği ekonomi politikasına ışık tutularak milli ekonominin temeli atılmıştır. Böylelikle yabancı işletmelerin millileştirilmesi, anti enflasyonist para politikası, denk bütçe anlayışı, korumacı dış ekonomik ilişkiler, yerel kaynakların etkili kullanılması için "planlı kalkınma" politikası uygulamaya geçirilmiştir. 1923-1931 yılları devlet müdahalelerinin asgari

ISSN:1694 – 528X Sayı: 6 Mayıs – 2005 İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi – Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü Celalabat- Kırgızistan, ss. 6-7.

²⁵¹ İsmail Güven, **Türkiye'de 1950-1980 yılları arasında örgün eğitimde yapısal değişme ve ideoloji arasındaki ilişkiler**, Yayımlanmamış doktora tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Programları ve Öğretim Anabilim Dalı, 1998, ss.77-78.

²⁵² Nurhayat Çelebi, H. Tezer Asan, "Cumhuriyetin İlk Yıllarındaki (1923-1946) İnsan / Birey Yetiştirme Paradigmasının Son Osmanlı Birikimi ile Karşılaştırmalı Analizi", **Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi Journal of Research in Education and Teaching** Şubat 2013 Cilt:2 Sayı:1 Makale No:15 ISSN: 2146-9199, s. 146.

düzeyde tutulduğu bir dönemdir. Ancak 1929 yılı ekonomik buhranı, dış ve iç konjonktür Türkiye'yi dışarıya kapalı ithal ikameci bir devletçilik anlayışına yöneltmiştir. 1931'de devletçilik CHP'nin parti programına girmiş ve bu doğrultuda, I. ve II. Beş Yıllık Sanayi Planları hazırlanmıştır. Devlet öncülüğünde gerçekleştirilen sanayileşmeye destek olmak amacıyla Sümerbank kurulmuştur. Genel hatlarıyla 1930-1938 dönemi dış ticaret açığının olmadığı, kişi başına düşen milli gelirin fazla olduğu bir dönemdir. Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'na girmemişse de ekonomik anlamda büyük sıkıntılar yaşamıştır.

1923 -1950 dönemi, imparatorluktan ulus devletine dönüşen bir ülke için çok hızlı, istikrarlı ve hiçbir alan gözardı edilmeden insan kaynaklarının gelişimine dair politikaların üretildiği görülmektedir. Başta eğitim ve kültür olmak üzere tüm alanlarda politikalar üretilmiş ve pek çok yenilik hayata geçirilmiştir.

Şekil 2: 1923-1950 Dönemi İnsan Kaynakları'nın Kilometre Taşları

1923-1950 Dönemi				
Eğitim ve Kültür *Öğretimin birleştirilmesi *Maarif Teşkilatı Kanunu *Tekke ve Zaviyelerin kapatılması *Latin Harfleri kabulü *Millet Mektepleri açılması *Ecnebi Memleketlere talebe gönderilmesi *1353 sayılı yasa kabulü (tüm kitaplar Türkçe) *Türk Tarih Kurumu *Tarih kitaplarının yazılması *Türk Dil Kurumu *İlk Dil Kurultayı *İktisadi Kuruluşlarda Türkçe *Anayasa'da Laiklik ilkesi *Uluslararası sayıların kabulü *Musiki Muallim Mektebi *Devlet Konservatuvarı *Güzel Sanatlar Fakültesi *Resim ve Heykel Müzesi *Devlet Tiyatrosu *Yurtdışından bilim adamlarının gelmesi *Üniversite Devrimi *Üniversite kitaplarının hazırlanması *Kıyafet Kanunu *Köy Enstitüleri	Bilim ve Teknoloji *Miladi Takvim *Alafranga saat *Kandilli Rasathanesi *Veteriner Kontrol ve Araştırma Enstitüsü *İpek Böcekçiliği Araştırma Enstitüsü *Merkezi İstatistik Dairesi *Uçak fabrikasının kurulması *Seker Fabrikası	Demografi *İlk nüfus sayımı *Beşten fazla çocuğa vergi muafiyeti *Altı ve fazla çocuğa madalya *Muhacir ve mültecilerin iskânı *Pronatalist nüfus politikaları sonucu nüfus artışı	İstihdam *İzmir İktisat Kongresi *Sanayi Teşvik Kanunu *Sümerbank *Etibank *İş Bankası *Sanayi ve Madencilik Bankası *Aşar vergisinin kaldırılması *Türk Ticaret kanunu *Özel Sektördeki şirket sayısının artması *Birinci Kalkınma Planı *İkinci Kalkınma Planı *Kalkınmaya dair Mehtap Raporu *Toprak Reformu, Tarımda Teşvikler *Cemiyetler Kanunu değişimi *Sendikaların kurulması *Öğle Dinlenmesi Kanunu *Yıllık Ücretli izin Kanunu	Sağlık, Sosyal Güvenlik ve Sosyal İçerme *Umumi Hıfzıssıhha Kanunu *Refik Saydam Hıfzıssıhha Enstitüsü *3008 sayılı İlk İş Kanunu *Borçlar Kanunu *Emeklilik ve Yardım. Sandık *İş Kazaları, Meslek Hastalıkları, Analık Sigortaları Kanunu *İşçi Sigortaları Kanunu *Maluliyet, İhtiyarlık ve Ölüm Sigortaları K. *İnsan Hakları Evrensel Bildirisi kabul *Dünya Sağlık Örgütü üyesi *5434 sayılı kanunla Emekli Sandığı *Medeni Kanun *Kadınlara seçme seçilme hakkı

2.4. 1950-1980 DÖNEMİ İNSAN KAYNAKLARI POLİTİKASI

Cumhuriyet'in kuruluşuyla birlikte 1950'lere kadar geçen süre Türkiye'nin sanayileşme stratejisini oluşturmaya çalıştığı yıllardır. 1930'larda özel kesimin yeterli sermaye birikimine ulaşamamış olması sonucu devlet üretici olarak doğrudan piyasaya girmiş, ekonomi içerisinde etkin aktör kimliğine bürünmüştür. Dolayısıyla hem temel tüketim mallarının üretiminde, hem de özel kesimin giremediği büyük

ölçekli ve yoğun sermaye gerektiren alanlarda yer alarak, kaynak dağıtıcı politikalara doğrudan müdahale edebilmiştir²⁵³.

Çok partili siyasi sisteme geçildiği 1946 yılı ile planlı kalkınma döneminin başladığı 1960'lı yılların ilk yarısı arasında liberal iktisat politikaları uygulanmış ve kamu yatırımları alt yapıya yönlendirilerek, özel sektörün gelişmesi için uygun ortam oluşturulmaya çalışılmıştır. Ekonomi politikalarının temel hedefi sanayileşme olmakla birlikte, 1950'li yılların ortalarına kadar ekonomik gelişmede tarım sektörü belirleyici olmuştur. Yabancı sermaye teşvik edilmiş, özel kesimin dış kaynak ve kredilerden yararlanması sağlanmaya çalışılmış, kurulan sanayi tesislerine özel sektörün katılımı teşvik edilmiştir. Yerli hammaddeye dayalı tüketim mallarında ithal ikamesi gerçekleştirilmeye çalışılmış, tarımda makineleşme süreci hızlanmıştır²⁵⁴.

Bu dönemde devlet daha çok yol, baraj, liman gibi altyapı yatırımlarına ağırlık verirken, teknoloji transferi ağırlıklı yatırımların özel sektörün üstlenmesi şeklinde bir teşvik politikası uygulamaya konmuştur. Bu politikalara rağmen kamu iktisadi kuruluşları gelişmelerine devam etmiştir. Kamu iktisadi kuruluşlarının yatırımlarının devam etmesinin arkasında gelişmeyi hızlandırma arzusu yanında özel teşebbüsün yatırım yapacak sermaye birikimine sahip olmamasının da bu uygulamada önemi büyük olmuştur²⁵⁵.

2.4.1. Köy Enstitülerinin Kaldırılması, Yeni Üniversitelerin Açılması

1950-1960 yılları arasında çok partili yaşama geçilmesi, hayatın her alanında olduğu gibi eğitim alanında da önemli değişikliklere yol açmıştır. Köy enstitüleri köylüye yönelik eğitim hedeflerini gerçekleştirmek için kurulmuştu, ancak sadece köy öğretmeni yetiştirmekle kalmayıp teknisyen, sağlık görevlileri vb. gibi pek çok meslek mensubu yetiştirmiştir. 1940'lı yıllarda köy enstitülerinin hakkında yapılan olumsuz propagandalar sonucunda köy enstitüleri 1954'te tamamen kapatılmıştır. Köy enstitülerinin kaldırılması olumsuz olarak değerlendirilse de, eğitim alanı incelendiğinde bu dönemde ciddi atılımların da yapıldığı görülmektedir. 1940'lı

²⁵³ Aydın Çeçen, Suat Doğruel, Fatma Doğruel, **Türkiye'de Ekonomik Büyüme Yapısal Dönüşüm ve Kriz**, Ege Yayınları, 1996, s.4.

²⁵⁴ Türkiye Ekonomi Kurumu Türkiye İktisat Kongresi Büyüme Stratejileri Çalışma Grubu, **Büyüme Stratejileri Tartışma Metni** 2003/5, ss. 15-16.

²⁵⁵ Yücel, 1997, s. 47.

yıllarda genel bütçeden Milli Eğitim'e ayrılan pay %6-7 civarında iken, Menderes Hükümeti'nin askeri darbe ile görevden uzaklaştırıldığı 1960 senesinde, bu oran iki kat artarak %13'ün üzerine çıkmıştır. Bu değerler, eğitim faaliyetlerine verilen önemin bu dönemde daha da arttığının bir göstergesidir²⁵⁶.

1946'da çok partili döneme geçilen bu dönemde üniversitelere de özerklik getirilmesi gündeme gelmiştir. 1946 yılında 4936 sayılı "Üniversiteler Kanunu" çıkarılmıştır. Kanuna göre, üniversite ve fakültelere tüzel kişilik ve bilimsel özerklik tanınmıştır. Özerklik; "rektörlerinin ve dekanlarının öğretim üyeleri tarafından seçilmesi" olarak ifade edilmiştir. Öğretim kadar araştırmaya da ağırlık verilmesi gerektiği vurgulanmış, üniversite programlarının "klasik ve ansiklopedik" bilgi yığını olmaktan çıkarılması, üniversitenin ülke sorunlarına da yönelmesi sağlanmıştır.

1950'li yıllardan itibaren büyük kent dışı üniversitelerin açılması ağırlık kazanmıştır. Fakat yeni kurulan üniversiteler gelişmekte yetersiz kalmıştır. 1946 yılında 114 sayılı kanunla bazı değişiklikler yapılmıştır. Yeni kanunda; üniversitelerin kuruluş sisteminde, amaç ve görevlerinde değişiklik yapılmıştır. 114 sayılı kanunla 147 öğretim görevlisi ve yardımcısı görevden alınmıştır. Üniversite tarihinde bu olay "147'ler olayı" olarak geçmektedir. Bu olay; önemli ölçüde öğretim üyesi açığı meydana getirmiş, huzursuzluk ve öğretim ile araştırma olumsuz yönde etkilenmiştir. 1962 yılında 43 sayılı kanunla görevden uzaklaştırılan öğretim üyelerinin geri dönmesi sağlanmıştır. Milli Eğitim Bakanı'nın üniversitelerin başı olması hükmü kaldırılmıştır. 1961 anayasası ile üniversitelere idari ve bilimsel yönden tam bir özerklik getirilmiştir. Anayasa'ya ilk defa üniversite ile ilgili 120 madde konulmuştur. Buna göre;

- Üniversitelerin kendi organları eli ile yönetilmesi,
- Öğretim üye ve yardımcılarının üniversite dışındaki makamlarca görevlerinden uzaklaştırılmayacakları,
- Öğretim üye ve yardımcılarını serbestçe araştırma ve yayında bulunacakları,
- Üniversitelerin kuruluş ve işleyişleri, organları, bunların seçim, görev ve yetkileri vb. nin üniversite organlarınca denetlenmesi hükümleri getirilmiştir.

²⁵⁶ Tunay Karakök, "Menderes Dönemi'nde (1950 – 1960) Türkiye'de Eğitim", **Yükseköğretim ve Bilim Dergisi/Journal of Higher Education and Science**, Cilt: 1, Sayı: 2, Ağustos/August 2011; Sayfa/Pages 89-97, s. 97.

Eylül 1971’de 120 maddede değişiklik yapılmış, Hükümetin üniversitelerin yönetimine el koyabileceğine ilişkin hüküm eklenmiştir. 1968 yılında bütün dünyada görülen öğrenci olayları Türkiye’yi yakından etkilemiştir. Bu etkileşim üniversitelerimizde köklü yenileşme gereğini ortaya koymuştur. Bu dönemde öğrenciler ve çeşitli çevrelerce istenen yenilikler (tam gün çalışma, öğrencilerin yönetime katılması gibi) bulunmaktadır. Bu olaylardan dolayı eğitimin tümüne yönelik bir reform düşünülmüş, sonucunda da 1973 yılında iki kanun yürürlüğe girmiştir. Bunlar; “Milli Eğitim Temel Kanunu” ile “Üniversiteler Kanunu”dur. Üniversiteler Kanununun getirdiği yenilikler:

- Yükseköğretimin bütünlüğü
- Yükseköğretimin çağdaş bilim teknoloji ve kalkınma hedeflerine uygunluğu
- Yükseköğretime yön vermek amacıyla YÖK’ün oluşturulması
- Öğretim ve programlarla ilgili kararların fakülte kurullarının görevleri kapsamına alınması vb. şeklinde 16 maddeyi içerir.

1979 yılında yüksek öğretim alanındaki kargaşaya son vermek, bilime daha fazla katkıda bulunmak, toplumumuzun sorunlarına yönelik çağdaş insan yetiştirecek öğretim kurumlarını hazırlamak için Milli Eğitim Bakanlığı’nca üniversiteler yasa tasarısı hazırlanmış ve bu (2547 sayılı kanun) ”Yükseköğretim Kanunu” 1981 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu kanuna göre, Üniversiteler ve bütün yükseköğretim kurumları, yükseköğretim kuruluna (YÖK) bağlanmıştır. YÖK, tüm yükseköğretimden sorumlu tek kuruluş haline gelmiştir. Özel vakıf üniversitelerinin kurulması kararlaştırılmıştır. Yükseköğretim kurumlarına girecek öğrencileri tesbit etmek ve yerleştirmek için Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (ÖSYM) kurulmuştur²⁵⁷. Bu dönemde, 1973 yılına kadar; İstanbul’da 7 tane, Ankara, İzmir, Trabzon ve Erzurum’da toplam 9 üniversite bulunurken, 1973-1976’da yeni üniversiteler açılmış, 1981’de yükseköğretim reformu ile üniversite sayısının artışında ikinci dönem başlamıştır.

²⁵⁷ Ali Güler, **Türkiye’de Üniversite Reformları**, Adım Yayınları, Ankara, 1994, s. 50.

2.4.2. 1960 Askeri Müdahalesi ve 1961 Anayasa'sı

1960 yılı askeri bir müdahale ile başlamıştır. 1961 Anayasası, Türk tarihinin gelmiş geçmiş en sivil nitelikli ve en radikal anayasasıdır. 1961 Anayasası'nın yürürlükte olduğu dönemlerde Türk toplumu sivil hakları ve özgürlükleri, en ileri düzeyde yaşamıştır. Öncesine göre, bireyler daha ileri derecede sivil haklara sahip olmuştur.

Üniversiteler daha özerk ve bağımsız bir yapıya, öğrenciler daha özgürlükçü ve katılımcı bir ortamda eğitim görme olanaklarına kavuşmuşlardır. İşçilere, örgütlenme haklarını en etkin şekilde kullanma ve grev hakkı tanınmış, ideolojik örgütlenmeye ve siyasete izin verilmesiyle, bu doğrultuda politikalar yapan siyasi partiler kurulmuş ve hızla gelişmişlerdir. Kapatılan Demokrat Parti'nin mirasçıları olarak, 1961 yılında iki yeni siyasi parti kurulmuştur: Yeni Türkiye Partisi ve Adalet Partisi. Yeni seçim yasasının uygulandığı, 1960 İhtilali'ni izleyen ilk genel seçimlerde Cumhuriyet Halk Partisi ve Adalet Partisi, Türk siyasi hayatındaki en güçlü iki parti konumuna ulaşmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi ve Adalet Partisi, ülkedeki en büyük partiler olma niteliklerini 1960'lı yıllar boyunca korumuşlardır. Ülkenin koalisyon hükümetleri ile tanıştığı 1960'lı yıllar, koalisyon hükümetleri dönemi olarak da adlandırılabilir.

Bütün bunların yanı sıra ekonomideki yüksek enflasyon, toplum hayatında hızla artan siyasi tansiyon, yaşanan hızlı toplumsal ve siyasi değişim, bu hızlı değişime ayak uydurmada yaşanan uyum sorunları, oldukça önemli boyutlara ulaşan işsizlik oranları.. gibi olumsuz toplumsal-ekonomik ve siyasi göstergeler üst üste eklenince, ülke yeniden kaos ve karmaşa ortamına sürüklenmiştir. Askeri elitlerin verdiği bu muhtırayı müteakiben Demirel istifa etmiş, ardından Nihat Erim hükümeti kurulmuştur. 1961 Anayasası'nın içerdiği özgürlükleri azaltma çabaları, toplumsal yaşamın neredeyse tamamını kapsayan bir tasfiye hareketine dönüşmüş, başta işçi sendikaları ve üniversiteler olmak üzere medya, Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay gibi bütün üst düzey yargı kurumları bu gelişmelerden etkilenmiştir. Takip eden dönemde Ecevit döneminde popülist politikalar ve birlik-beraberlik çabaları, ülkede huzur ortamını ve ateşkesi sağlamaya yetmemiş, 1970'li yıllarda siyasi terörizm, toplumda günlük hayatın ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Bütün

bunlara, artan işsizlik, yükselen enflasyon, eriyen ücretler de eklenince ülke bir ateş çemberi içinde kalmıştır. Böylesi bir siyasi ve toplumsal atmosferde yapılan 1977 genel seçimlerinde, CHP % 41,1 oy oranına ulaşır mecliste 213 sandalye kazanırken, Demirel'in AP'si % 36,9 oy oranında kalmıştır. Seçimler sonrasında Ecevit tarafından azınlık hükümeti kurulmuş, fakat parlamentodan güvenoyu alamamıştır. Bu ise, 12 Eylül 1980 darbesi ile sonuçlanmıştır²⁵⁸.

1961 Anayasası'nın getirdiği özgürlüklerin, sindirilmeden sağlıksız kullanımı 1971'de askeri müdahaleyi getirmiştir. 1960-1980 dönemi, özellikle ikinci yarısının siyasi iktidarsızlıklarla geçtiği söylenebilir²⁵⁹. Bu dönemde insan kaynakları politika alanlarında insan sermayesi oluşturacak etkili politikaların varlığı çok görülememektedir.

2.4.3. İnsan Kaynakları Politikasında Planlı Dönemin Başlaması

Türkiye'de dünya ile eşzamanlı gelişen planlamanın kısa bir geçmişi olduğu söylenebilir. Ekim Devrimi'nin ardından kurulan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nde 1929 yılında uygulamaya konulan "planlama", 1930'larda kapitalist ülkelerde yaşanan ekonomik krizin etkisi ile İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra "gelişmiş" ve "azgelişmiş" kapitalist ülkelerde de uygulama alanına girmiştir²⁶⁰.

İktisadi planlamanın Türkiye'deki ilk uygulamaları, 1930'lu yıllardan 1950'lere kadar süren sanayi planlarıdır. Bu ilk planlama deneyimlerinin ardından 1950-1960 yılları arasında plansız bir dönem geçirilmiştir. Bu döneme bir tepki olarak gerçekleşen 27 Mayıs Darbesi'nin ardından "planlı kalkınma" politikası benimsenmiştir. 1960 tarihinde Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuş, bu anlamda Türk ekonomisi planlı kalkınma sürecine 1960'lardan sonra yeniden geri dönmüştür. 1961 Anayasası ile birlikte Türkiye'de kalkınma planlarının hazırlanması yasal bir zorunluluk olmuştur. Birinci Plan'dan itibaren Türkiye'de kalkınma planları, ekonomik, toplumsal ve kültürel alanı kapsamına alan "bütüncül" bir planlama anlayışı içinde "makro", "merkezi" ve "aşamalı" olarak hazırlanmıştır²⁶¹.

²⁵⁸ Arslan, ss. 8-9.

²⁵⁹ Erkan, Nisan 2000, s. 99.

²⁶⁰ Korkut Boratav, *Sosyalist Planlamada Gelişmeler*, Ankara: Tekin Yayınevi, 1982, ss.16-17.

²⁶¹ Muhsin Hesapçıoğlu, *Türkiye'de Makro Düzeyde İnsan Kaynakları Planlaması*, Ankara: Anı Yayıncılık, 2001, s. 5.

1963 yılı ile başlayan planlı dönemde genel olarak aşağıdaki gelişmeler yaşanmıştır²⁶²:

- Kalkınma planları ile uzun dönemli sanayileşme perspektifi belirlendi.
- Kamu ve özel girişimciliğin harmanlandığı karma ekonomik sistem benimsendi.
- Sanayi ekonominin sürükleyici sektörü olarak kabul edildi.
- Planlar, kamu kesimi için emredici, özel kesim için yol gösterici nitelikteydi.
- İthal ikamesine dayalı sanayileşme stratejisi benimsendi.
- Türk sanayi kota, gümrük vergisi, sabit döviz kuru ve sıkı kambiyo rejimi gibi araçlarla yüksek düzeyde korundu.
- Sanayide birçok yeni sektör bu dönemde kuruldu.
- Ağır sanayinin kurulması için çaba gösterildi.
- Gelişmiş ülkelerle rekabet edebilir bir sanayi yapısının kurulması hedeflendi.
- Dış kaynak bağımlılığının azaltılması amaçlandı.
- Avrupa Ekonomik Topluluğu ile ortalık başvurusu somutlaştı.

Toplum kalkınması konusunda bu döneme (1962) denk düşen bir diğer resmi belge de Mehtap Raporu'dur (Merkezi Hükümet Teşkilatı Araştırma Projesi). Mehtap Raporu'nda, mahalli toplulukların kalkınması başlığı altında toplum kalkınmasından bahsedilmektedir. Rapora göre, mahalli toplulukların kalkınması, sadece teşkilatlanmaktan ve maddi imkanlar yaratmaktan ibaret kalmayan fakat her şeyden önce eğitim yoluyla köklü bir zihniyet değişikliği sağlamak amacını güden bir metottur. Topluluklar kendi kaderlerini değiştirme yönünde gayretler sarf edecek, dernekler, kooperatifler, komiteler halinde örgütlenecek, bir amacın sağlanması için topluca harekete geçeceklerdir. İlçeler, Mehtap Raporu'nda da halkı harekete geçirici kalkınma ve faaliyet merkezleri olarak öngörülmüştür. Rapora göre, ilçelerin, tasarlanan toplum kalkınmasının programlaştırılmasında ve uygulanmasında önemli yeri olacaktır²⁶³.

Ekonomik planlama kalkınmanın ekonomik yönlerini ele alırken; yani ekonomik büyümeyi hedeflerken, sosyal planlama sosyal yapıdaki değişme ve gelişmelerle, sosyal kalkınmayı amaçlamaktadır²⁶⁴. Bu anlamda tarihsel olarak

²⁶² Hüsnü Erkan, Yaşar Uysal, Canan Erkan, Mevlüt Çetinkaya, Selim Şanlısoy, Nuri Erkin Başer, Kerim Eser Afşar, Üzeyir Aydın, **Türkiye İçin Bilgi Bazlı Sürdürülebilir Yenilikçi Sanayileşme Stratejisi**, Ege Genç İşadamları Derneği, İzmir, Mart 2007, ss. 78-79.

²⁶³ TODAİE, **MEHTAP Raporu**, TODAİE Yayınları, Ankara, 1966, ss. 44-49.

²⁶⁴ Sami Güven, **Türkiye'de Sosyal Planlama**, Bursa, 1995, ss. 1-12.

incelemelerde, kalkınma planları dönemleri insan kaynakları politikalarını içermesi açısından önem arz etmektedir.

Ülkemizde planlı kalkınma dönemine 1963 yılında bir perspektif plan çerçevesinde başlanmıştır. Perspektif planın öncelikli amacı, yüksek bir hayat standardına ulaşmayı uzun süreli ve sistemli bir bakış açısı içerisinde yürütecek kalkınma çabalarına ilişkin hedefleri belirlemek olmuştur. Ayrıca bu hedeflere ulaşmayı sağlayacak kaynak ve araçları uzun bir zaman dilimi içinde değerlendirmek de planın diğer bir amacını oluşturmaktadır. Bu genel çerçevede hazırlanan kısa süreli dönem planlarında ise, tespit edilen hedeflerle kaynaklar ve araçlar arasında bir denge kurulması esastır. Perspektif plan sürecinin ilk safhasını oluşturan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967), karma ekonomik düzeni esas almıştır²⁶⁵.

Türkiye'nin "entelektüel atmosferinde" "toplumsal değişme ve gelişme", "ekonomik büyüme" kavramıyla birlikte anılan bir "kalkınma" olayı olduğu için, "kültür politikaları" çerçevesinde 1990'lı yılların sonunda UNESCO dokümanlarında yer alan kavramlar, daha 1960'lı yılların başında Türkiye'nin hem resmi belgelerine hem de tartışma literatürüne girmiş kavramlardır. Bu çerçevede "Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı", açıkça birey başına milli gelir artışına yol açacak olan yüksek büyüme hızının nihai amaç olmadığını, asıl amacın, "Sosyal Refah" artışı olduğunu ve bu nedenle "sosyal adalet" kavramının önemi "Plan Hedefleri ve Stratejisi" çalışmasında vurgulanmıştır. Yine bu planın "Giriş" bölümünde, okuma-yazma oranlarından, hasta başına düşen doktor sayılarından söz edilmekte, kalkınmanın bu göstergelerde ortaya konulan sorunları çözmesi beklentisini içermektedir²⁶⁶.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda²⁶⁷; "İnsangücü, İstihdam, Eğitim ve Araştırma" başlığı altında eğitim konusu ele alınarak, toplumun eğitim seviyesinin yükseltilmesi ve Türk toplumunun ihtiyaç ve şartlarına uygun insan yetiştirilmesi amaçlanmıştır.

Eğitim konusu, eğitimin sosyal hedefleri yanında kalkınma hedeflerine ulaşmak bakımından bu dönemde yapılacak işlerin gerçekleştirilmesi için gerekli

²⁶⁵ Güven, 1995, s.40.

²⁶⁶ Emre Kongar, Kalkınma ve Gelişme Stratejilerinde Kültür Politikalarının Yeri: Türkiye Örneği, Kültür Girişimi, **Kültür Politikaları Uluslararası Sempozyumu**, Ekim 1998, http://www.kongar.org/makaleler/mak_ka.php, (12.06.2007)

²⁶⁷ Devlet Planlama Teşkilatı, **Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan1.pdf>, (01.10.2006)

nitelikte ve sayıda eleman yetiştirilmesi açısından da ele alındığından, istihdam konusu ile birlikte incelenmektedir. Planda, eğitim politikasında göz önünde bulundurulacak ilkelerden şu şekilde bahsedilmektedir: “Eğitim sistemimizin toplumdaki çeşitli görevlerin yurttaşlar arasında kabiliyetlerine göre dağıtılmasını sağlayacak bir şekilde düzenlenecek, Türk toplumunun ihtiyaçlarına ve şartlarına uygun insanların yetiştirilmesine doğru yönelecek, bu anlamda gerekli tüm tedbirlerin alınacaktır. Bu amaçla, durumları ne olursa olsun kabiliyetli olanlar bütün eğitim imkanlarından yararlanacaklardır. Böylece toplumda hem sosyal adalet, hem de fırsat eşitliği ilkeleri gerçekleştirilecektir. Öte yandan çeşitli hizmetler de, en kabiliyetli ve yeterli kişiler yoluyla yürütüleceğinden, hizmet verimli ve seviyeli olacaktır. Bunu sağlamak için alınması gerekli tedbirler eğitim programları içinde yer almaktadır. İhtiyaçlara göre tespit edilmiş öğrenim kapasitesinden fazla talep olan her durumda çeşitli okullara girişte, yeterliğe dayanan, seçme usulleri uygulanacaktır. Gelir durumu elverişli olmayan başarılı öğrencilerin yükselmesine imkan verecek geniş bir burs sistemi kurulacaktır. Belli bir meslek adamı yetiştirmeyi amaç bilen okulları bitirenlerin üst okullara geçişini mümkün kılmak için yetiştiği meslek alanında gerektiği kadar hizmet görerek iş alanının kazandıracağı imkan ve iktidarlardan yararlanması sağlanacaktır. Eğitim sistemi, Türk toplumunun ihtiyaçlarına ve şartlarına uygun insanların yetiştirilmesine doğru yönelecektir.”

Planda vasıflı insan yetiştirme hedefi yer almaktadır. Bu anlamda, kalkınma hızını artırma ve planın başarısını sağlama bakımından sıhhatli ve bilgili işgücünün sistemli bir şekilde yeteri kadar yetiştirilmesi özel bir önem arz etmektedir. Gerek planlarla ele alınarak yatırımların en verimli bir şekilde gerçekleştirilmesi gerekse mevcut kapasite ve imkanlardan en çok faydalanılabilmesi için araştırma ve teknik bilginin artırılması maksadıyla her seviyedeki eğitime ve öğretime öncelik verilmesi hedeflenmiştir.

İstihdam hedefleri ise; işsizlik meselesini çözmek, çalışanların mesleki seviyelerini yükseltmek, her basamakta yeterliliğe dayanan bir çalıştırma politikasıyla yetişenleri yerinde kullanmak ve sağlam bir sosyal hareketlilik yaratmak, çalışan nüfusun çeşitli meslek gruplarının bölünüşündeki dengesizlikleri ortadan kaldırmak ve daha dengeli bir dağılım sağlamaktır.

Planda işsizliğin çözümü için hedefler de yer almaktadır: Artan işgücünün şehirlere ölçsüz bir şekilde akınını önlemek için tarım bölgelerinde emeğin değerlendirilmesi esasına dayanan tarım dışı çalışmaların geniş ölçüde arttırılması, plan içinde istihdam yaratıcı projelerin ve sektörlerin öncelikle ele alınması, söz konusu çözüm yollarıdır. İstihdam politikasının bir başka yönü de işgücü fazlasının işgücü kıtlığı çeken Batı Avrupa ülkelerine ihracıdır. Ancak birinci plan döneminde Türkiye, işgücü fazlalığı olan fakat niteliği yüksek işgücü konusunda kıtlık çeken bir ülkedir. Bu konuda uzun süreli çözüm yolunun, yaratılacak istihdam imkanlarıyla dengeli bir işgücü artışı sağlayacak nüfus artış hızına ulaşmak için gerekli nüfus politikasının uygulanması olduğu vurgulanmıştır. Bu konu planın nüfusla ilgili bölümünde belirtilmiştir. Nüfus artış hızı çok yüksek olduğu için Türkiye'de işgücü arzı da çok büyük olmuştur. İşgücü arzı ile yaratılan istihdam arasındaki fark, tarımda belli işlerin gerektiğinden çok insan tarafından yapılması yani gizli işsizlik şeklinde, tarım dışında ise iş bulamama yani açık işsizlik şeklinde ortaya çıkmıştır.

Birinci plan dönemi, planlama konusunda teknik ve bilimsel eksiklikler olması bakımından, Türkiye için planlama konusunda deneyim kazanma dönemi olarak görülebilir. Bu plan döneminde vergi reformu, toprak reformu gibi kalkınmayı hızlandıracak reformlar hazırlanamamıştır. Tüm olumsuz koşullara rağmen ilk plan döneminde, özellikle ekonomik hedefler yönünden beklenenin üzerinde sonuçlar elde edilmiştir.

TÜBİTAK'ın kurulmasını içeren Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda izlenecek politika tabii bilimlerde, temel ve uygulamalı araştırmaları içermesi bakımından önemlidir. Aynı dönemde OECD bilimsel araştırma komitesinin himayesinde Türkiye'nin de yer aldığı Pilot Takımlar Projesi yürütülmüştür. Projenin amacı uygun bir ekonomik büyüme hızına erişilmesini teşvik etmeye ve sürdürmeye yönelik plan ve politikalar çerçevesinde, bilimsel araştırma ve teknolojinin refah problemleriyle, en iyi biçimde nasıl ilişkilendirilebileceğinin incelenmesidir.

Aynı dönemde öğretim üyesi yetiştirilmesi ile ilgili olarak 3000 öğrencinin yurt dışına gönderilmesi öngörülmüş ancak 500 öğrenci yurt dışına gönderilmiştir. Buna karşın teknoloji transferi, eğitim politikası ve Ar-Ge faaliyetlerinin geliştirilmesiyle ilgili planlı bir politika düzenlenmemiştir. Bunun sonucu olarak

ihracata yönelik sanayileşme modeli uygulanamamış, sanayi tesisleri daha çok yurt içi talebi karşılamıştır.

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Plan döneminde (1968-1972) mevcut durum incelendiğinde, 1965'ten itibaren yeni bir nüfus politikası uygulanmaya başlandığı görülmektedir. Yeni politikanın esasını aile planlaması teşkil etmektedir. Küçük yaş gruplarının tüm nüfus içindeki oransal büyüklüğü, ölüm, doğum oranlarındaki yükseklik, göçler vb. sorunlar devam etmektedir. Türk tarımı modernleşme eğilimi içindedir.

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda "Ekonomik Gelişme'de İnsan Unsuru" başlıklı dördüncü bölümünde uygulanacak insan kaynakları politikaları ele alınmaktadır. Bu bölümde, istihdam durumu, işsizlik sorunu incelenmiş ve bu sorunun çözüm yolları, çalışma şartları (ücret, çalışma süreleri, toplu sözleşmeler, iş sağlığı ve güvenliği gibi) ile bu konularda yaşanan sorunlarda uygulanacak politikalar bulunmaktadır.

Planda, Türkiye'deki insangücünün ekonominin gereklerine göre yetiştirilip meslek yapısını değiştirecek eğitim imkanlarının kısıtlı olduğu belirtilmektedir. İnsangücü kaynağının bu yönde geliştirilmesi çabasında temel sorun, eğitime ayrılacak sınırlı kaynakları en iyi şekilde kullanmak amacıyla önceliklerin kararlaştırılmasıdır. Vasıflı insangücünün yetiştirilmesi ve insangücü açıklarının kapatılması uzun süreli programlara dayanmaktadır. Bunun nedeni insangücü ihtiyaçlarını karşılamak üzere şimdi alınacak tedbirlerden ancak uzun sürede sonuç elde edilebilmesidir, insangücü yapısında öngörülen değişikliğin temel aracı eğitim yapısında elde edilecek gelişme olmaktadır. Bu nedenle eğitim, sosyal hedefler yanında, iktisadi kalkınma hedeflerine ulaşmak bakımından yapılacak işlerin gerçekleştirilmesi için gerekli nitelikte ve nicelikte eleman yetiştirilmesi açısından insangücü konusu ile ilişkilidir.

Eğitim konusu, eğitimin sosyal hedefleri yanında kalkınma hedeflerine ulaşmak bakımından bu dönemde yapılacak işlerin gerçekleştirilmesi için gerekli nitelikte ve sayıda eleman yetiştirilmesi açısından da ele alındığından, istihdam konusu ile birlikte incelenmektedir. Plan döneminde, istihdam bakımından hedef aşağıdaki noktalarda toplanmaktadır:

- İşsizlik meselesini çözmek,

- Çalışanların mesleki seviyelerini yükseltmek,
- Her basamakta yeterliliğe dayanan bir çalıştırma politikasıyla yetişenleri yerinde kullanmak ve sağlam bir sosyal hareketlilik yaratmak,
- Çalışan nüfusun çeşitli meslek gruplarının bölünüşündeki dengesizlikleri ortadan kaldırmak ve daha dengeli bir dağılışı sağlamaktır.

Bilim ve araştırma konusuna ayrı bir bölüm açılarak yer verilmesine rağmen konu teknolojik gelişme, sanayileşme ve ekonomik sektörlerdeki gelişmelerden bağımsız ve oldukça yüzeysel olarak ele alınmıştır. Bu nedenle Ar-Ge konusunda karar düzeyinde olduğu kadar uygulama düzeyinde somut çalışmalar yapılmamıştır²⁶⁸.

Sanayinin ihtiyacı olan uygulamalı araştırmalar yerine temel akademik araştırmalara önem verilmiştir. Öğretim üyeleri üniversite ve sanayi işbirliğini sağlayacak projeler yerine, daha çok öğretim fonksiyonunu icra edecek temel araştırmalar üzerine yoğunlaşmışlardır. Yine bu dönemde birinci planda olduğu gibi 3000 adet öğrencinin yurt dışına gönderilmesi kararlaştırılmış fakat bunlardan sadece 500 tanesi yurt dışına gönderilmiştir.

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1973-1977), "Sosyal Alanda Sağlanan Gelişmeler" başlığı altında; nüfus, işgücü yapısı, insangücü ve eğitim, yaşama düzeyindeki gelişmelerde mevcut durum ele alınmıştır. 1970 Nüfus Sayımı geçici sonuçlarına göre, yurtiçi nüfus 36,7 milyonu bulmuştur. 1950'den 1970'e kadar doğum oranında yavaş ve ölüm oranında oldukça hızlı azalma, olumlu gelişmeler olarak belirmektedir. Ancak, doğum oranındaki azalmanın yetersiz oluşu, dikkati çekmektedir. Toplam nüfus içinde 0-14 yaş grubu oranının yüksek olmasına bağlı olarak, aktif nüfusun ekonomik yükünün artmakta olduğu görülmektedir. Bulgular, 15-64 yaş grubunun istihdamdan daha hızlı arttığını göstermektedir. 1965 yılında yüzde 43,4 olan işgücüne katılma oranı, 1970 yılında yüzde 40,8'e düşmüştür. İstihdama kaynak olan 15-64 yaş grubunun, yaratılan istihdam olanaklarından daha hızlı artması bu gruptan istihdam dışı kalanların sayıca büyümesine yol açmıştır. 1972 yılı için yapılan tahminlere göre planlı dönemin son

²⁶⁸ Devlet Planlama Teşkilatı, **İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan2.pdf>, (01.10.2006)

yılında istihdam dışında kalanların 1 milyon 600 bin dolaylarında olan işgücü fazlası (gizil ve açık işsiz) olduğu tespit edilmiştir²⁶⁹.

Planlı dönemde çalışma şartları bakımından, sanayi ve hizmetler sektörü ile kamu kesiminde çalışanların çalışma şartlarında önemli hukuki gelişmeler olmuştur. Özellikle, örgütlenme özgürlüğü ile emeğin ekonomik ve sosyal haklar yönünden korunmasını sağlayan toplu sözleşme ve grev kurumlarının çalışma hayatına girmesi bu alandaki önemli gelişmelerdir. Öte yandan, yeni İş Kanunu ve özellikle sanayi ve hizmet sektörlerinde örgütlenemeyen işçileri kapsayan asgari ücretlerin Anayasa ilkelerine göre tespiti de kayda değer gelişmeler arasında yer almaktadır. İş Kanunu ve toplu sözleşme sistemi kapsamına girenlerin sayısının 1 milyon 450 bin dolaylarında olduğu tahmin edilmektedir. Toplu sözleşmenin kapsamı, planlı dönem içinde genişlemiştir.

Planlı dönemde insangücü sayısında önemli artışlar olmasına rağmen istenen nitelikte insangücünün zamanında yetiştirilmesinde ve doğru kullanımında tıkanıklıklar devam etmiştir. Teknik insangücünde, mühendis açığı bazı dallarda kapanmış, buna karşılık teknisyen ve yetişkin işçi düzeylerinde arz, ihtiyacın altında kalmıştır. Planlı dönemde öngörülen mal ve hizmet üretim artışlarının gerektirdiği sayıda ve nitelikteki insangücünün yetiştirilmesi için belirlenen hedeflere dengeli bir biçimde ulaşılamamış, ekonomide bir yandan belirli sektörlerde yetişmiş insangücü sıkıntısı çekilirken öte yandan insangücünün bölgelerarası dağılımı ve yerinde kullanımındaki sorunlar tümüyle çözülememiştir.

1970'li yılların ikinci yarısından itibaren ekonomik sorunlar gittikçe ağırlaşmaya başlamış, ödemeler dengesi açıkları nedeniyle sanayiinin girdi ihtiyacı karşılanamaz hale gelmiş, buna bağlı olarak sanayide kapasite kullanım oranı düşmüş, çalışma yaşamında uzun süreli grev ve lokavt kararları alınmaya başlamıştır. Öte yandan, daha önce geniş bir kesimden destek bulan ithal ikamesine dayalı sanayileşme sorgulanmaya başlanmıştır. Bütün bu olumsuzluklara, sosyal ve politik istikrarsızlık da eklenince ülke derin bir krize sürüklenmiştir. Ekonominin yeniden işler hale getirilmesi için alınan 24 Ocak 1980 ekonomik istikrar ve yapısal uyum

²⁶⁹ Devlet Planlama Teşkilatı, **Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı**, <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan3.pdf>, (01.10.2006)

programı ve ardından 12 Eylül 1980 askeri müdahalesi, Türkiye’de yeni bir dönemi başlatmıştır²⁷⁰.

Bu plan döneminde yüksek teknolojinin hızlı sanayileşme için gerekliliği ortaya konmuş ve kurumsal mekanizmaların ve teknolojinin alt yapı eksikliği belirtilmiştir. Yüksek öğrenimde, bilimsel ve teknik araştırmalara yeterli imkan sağlanamamış bu nedenle ithal edilen teknolojiler ülke şartlarına uyarlanamamıştır. Sanayi sektörüne bu dönemde önemli kaynak aktarımı sağlansa da teşvik-koruma sistemi sektör öncelikli bir şekilde sağlanamamıştır.

Üniversitelerin nitelikli insan gücü potansiyeli oldukça düşük bulunarak 1975-76 yıllarında değişik üniversiteler açılmıştır. Bu dönemde DPT’nin yapmış olduğu araştırmaya göre, kamu kuruluşları tarafından gerçekleştirilen araştırmaların % 1’i temel bilimler, % 2,2’si geliştirme, % 6,7’si uygulamalı araştırma niteliğinde olup % 85’i buluş ve yaratıcılığı içermeyen faaliyetlerden oluşmaktadır.

2.4.4. Sosyal Güvenlik ve Sağlık Hakkı

1961 Anayasası’nda sosyal güvenlik ve sağlık kavramları birer hak olarak tanımlanmış ve bu hakların sağlanmasının devletin görevi olduğu kabul edilmiştir. 5 Ocak 1961 tarihli 224 Sayılı Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Yasası bu alanda önemli bir adım olmuştur. Bu yasa bütün sağlık hizmetlerinin finansmanının genel bütçeden karşılanmasını ve sağlık hizmetlerinin, yasal süreci izleyen herkese ücretsiz olarak verilmesini öngörmektedir. Yasaya göre “sosyalleştirme” uygulaması tüm illerde tamamlandığında, aynı zamanda herkesi içine alan bir sosyal sağlık güvencesi modeli de ortaya çıkmış olacaktır. 12 Eylül 1978’deki Alma-Ata Konferansı’nda aralarında Türkiye’nin de bulunduğu Dünya Sağlık Örgütü üyesi 134 ülke, “2000 Yılına Kadar Herkese Sağlık” sloganıyla birlikte, kendi halklarını sosyal güvenlik kapsamına almayı da kabul etmişlerdir. Oysa bu süreç ülkemizde daha 1961’den itibaren başlatılmış ve 1978 Alma-Ata Konferansı’nda alınan kararlar bu sürecin önemine vurgu yapmıştır. Ancak, “sosyalleştirme” uygulaması, 1984’te tüm yurttan birçok aksaklıklarıyla birlikte tamamlanmış görünse de yasada belirtilen çoğu hedeflere ulaşılamamıştır.

²⁷⁰ Hüsnü Erkan, Yaşar Uysal, Canan Erkan, Mevlüt Çetinkaya, Selim Şanlısoy, Nuri Erkin Başer, Kerim Eser Afşar, Üzeyir Aydın, s. 78.

Sosyal güvenlik alanında yoğun düzenlemelere gidilen bu dönemde primli sistem açısından önemli bir gelişme, 1964'te kabul edilip 1965'te yürürlüğe giren 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu ile gerçekleştirilmiştir. Bu yasayla dağınık haldeki mevzuat bir bütün haline getirilmiştir. Bu gelişmeyi 1971 yılında kabul edilen ve esnaf, sanatkar ve diğer bağımsız çalışanlara yönelik olan 1479 sayılı Bağ-Kur Kanunu izlemiştir. Yine bu dönemde Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) 'nın 1952 tarihli 102 sayılı “Sosyal Güvenliğin Asgari Normlarına İlişkin Sözleşmesi “ 29 Temmuz 1971 tarih ve 1451 sayılı kanun ile onaylanmış, Bakanlar Kurulu'nun 1 Nisan 1974 tarih ve 7/7964 sayılı kararnamesi ile yürürlüğe girmiştir. Bu önemli sözleşme sosyal güvenlik kavramının çağdaş tanımında da belirleyici role sahip olmuştur. Sözleşmede 9 risk sayılmıştır. Bu riskler; hastalık, analık, sakatlık, yaşlılık, işsizlik, iş kazası, meslek hastalığı, ölüm ve aile yükleridir. 10 Temmuz 1976 tarih ve 2022 sayılı yasayla, en geniş kapsamlı kamu sosyal güvenlik harcaması olarak bilinen “65 yaş aylığı” uygulamasının başlatılması, iyi bir sosyal güvence örneği olmuştur. Bu yasa ile “65 Yaşını Doldurmuş, Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşları”na karşılıksız aylık bağlanmıştır²⁷¹.

Türkiye’ de bu dönemde sosyal içerme çalışmaları ele alındığında, ilk aklı gelen korunmaya muhtaç çocuklarla ilgili çalışmalardır. Bütünlüklü bir çocuk koruma politikasından yoksun olan ülkemizde 1957 yılına kadar korunmaya muhtaç çocuklara ilişkin herhangi bir yasal düzenleme bulunmamaktadır. 1957 yılında çıkartılan 6972 sayılı Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun ile ilk kez korunmaya muhtaç çocuklar devletin sorumluluk alanında tanımlanarak bu konudaki yükümlülük 0- 12 yaş aralığındaki çocuklar için Sağlık ve Yardım Bakanlığına 13-18 yaş aralığındaki çocuklar için Milli Eğitim Bakanlığına verilmiştir. 6972 sayılı yasa ile her ilde Koruma Birlikleri kurulmuş ve bu birlikler korunmaya muhtaç çocukları tespit ve bakım ile sorumlu tutulmuştur. 1959 tarihinde 7355 Sayılı Sosyal Hizmetler Enstitüsü, ‘sosyal hizmet okulları açılarak’ profesyonel meslek elemanı yetiştirmenin gerekliliği ilkesinden yola çıkılarak kurulmuştur. Kurulması öngörülen Sosyal Hizmetler Akademisi de 1961 yılında eğitim-öğretim faaliyetlerine başlamış ve 1965 yılından itibaren sosyal hizmet uzmanları sosyal hizmet alanlarında çalışmaya başlamışlardır. 1963 yılında 225 sayılı yasa ile Sağlık ve Yardım Bakanlığına bağlı

²⁷¹ Güvercin, s. 5.

olarak Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Oldukça dağınık olan bu yapılanma 1980'lere kadar devam etmiştir²⁷².

2.4.5. Bilim ve Teknoloji Alanındaki Çalışmalar

Bu dönemde devlet daha çok yol, baraj, liman gibi altyapı yatırımlarına ağırlık verirken, teknoloji transferi ağırlıklı yatırımları özel sektörün üstlenmesi şeklinde bir teşvik politikası uygulamaya konmuştur. Bu politikalara rağmen kamu iktisadi kuruluşları gelişmelerine devam etmiştir. Kamu iktisadi kuruluşlarının yatırımlarının devam etmesinin arkasında gelişmeyi hızlandırma arzusu yanında özel teşebbüsün yatırım yapacak sermaye birikimine sahip olmamasının rolü büyüktür.

II. Dünya Savaşı'nı takip eden 1945-1965 yılları arası, soğuk savaşın en yoğun olduğu dönemdir. Bu dönemdeki askeri-teknolojik rekabet dolayısıyla dünyanın gelişmiş devletleri temel fen bilimleri ve mühendislik alanlarını destekleyerek yatırımlarını bu alanlara yönlendirmişlerdir. Bilgisayarların kullanımı da bu dönemde başlamıştır. Gelişmiş ülkelerin yatırımları, gelişmekte olan ülkeler ile arasının giderek açılmasına yol açarken, bir yandan da gelişmekte olan ülkelere gelişmiş ülkelere beyin göçü sürecini başlatmıştır. 1965-1980 arası, bir önceki dönemdeki askeri rekabetin yerini ekonomik rekabetin aldığı, çevre ile ilgili sorunların ortaya çıktığı, dolayısıyla, askeri ve uzayla ilgili harcamalara ve temel bilimler ile mühendislik alanlarına yapılan yatırımların azaldığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde ekonomik rekabete yardımcı olacak teknolojiler ve bilimsel araştırmalar desteklenmiştir²⁷³.

Günümüzde de, gelişmiş ülkelerle birlikte, gelişmekte olan birçok ülke kalkınma modellerini bilim ve teknoloji etrafında düzenlemekte, bilim ve teknoloji politikalarını ülkelerinin ekonomik, politik, sosyal vs. hedeflerine ulaşmak için yönlendirmekte, gerekli yatırım altyapı ve kurumlarını kullanmaktadır. Türkiye de kalkınmasında bilim ve teknolojinin önemini fark ederek, gerekli altyapı kurumlarını oluşturmaya çalışan ülkeler arasındadır. 1961 yılında Devlet Planlama Teşkilatı'nın

²⁷² Betül Altuntaş, "Sosyal Haklar ve Sosyal Adalet Bağlamında Türkiye'de Sosyal Hizmetler ve Yardımların Değerlendirilmesi", **Uluslararası Sosyal Haklar Sempozyumu**, 22-23 Ekim 2009 Akdeniz Üniversitesi, Antalya, s.167.

²⁷³ Nimet Özdaş, **Bilim ve Teknoloji Politikası ve Türkiye**, Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu Aralık 2000, s. 45.

kurulmasının Anayasa’da yer alması ve 1963 yılında yürürlüğe girerek kurulmasıyla, planlı kalkınma dönemine girilmiştir. Beşer yıllık hazırlanan kalkınma planlarındaki bilim ve teknoloji politikalarını uygulamak üzere Türkiye Bilimsel Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) faaliyete geçirilmiştir(1964). 1963-1980 döneminin en belirgin özelliği TÜBİTAK’ın ve sonrasında Marmara Araştırma Merkezi’nin kurulmasıyla birlikte kamu kuruluşları ve üniversitelerde temel olarak araştırmanın geliştirilmesine öncelik verilmesi olarak vurgulanmaktadır. TÜBİTAK, bilimsel eşgüdüm kurumu olmasının yanı sıra, bilimsel araştırma kurumu olarak da faaliyet göstermektedir. TÜBİTAK’ın bünyesindeki Bilim ve Teknoloji Politikası Dairesi bu amaçla kurulmuş ve uzun yıllar alanında araştırma yapan tek kuruluş olarak kalmıştır. 1960’lı yıllarda uzman ve araştırmacıların eğitimi için yurt dışına çok sayıda personel gönderilmiştir. 1950-60 döneminde Türkiye Atom Enerjisi Kurumu, Karayolları Araştırma Fen Heyeti, Devlet Su İşleri Araştırma Dairesi, Türk Standartları Enstitüsü kurulmuştur. Şeker Enstitüsü (1966) ve Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu Sanayi Bakanlığı’na bağlı olarak kurulan önemli araştırma kurumlarından²⁷⁴.

1960 sonrası planlı kalkınma dönemine geçilmiş ve bu dönemle birlikte bilim ve teknoloji alanında belirli bir politika izleme arayışı başlamıştır²⁷⁵.

2.4.6. İç Göçler ve Demografik Dönüşüm

1950’li yıllarla birlikte Türkiye’nin sosyo-ekonomik özellikleri değişmeye başlamıştır. Dönemin ithal ikameci sanayileşme politikasının bir sonucu olarak kentsel sektörler, özellikle de sanayi sektörü artık daha fazla işgücüne ihtiyaç duyar hale gelmiştir. Kırsal alanlarda ekilebilir alanların sınırına gelinmiş olması da tarımda açığa çıkan fazla nüfusun kentsel alanlara doğru akmasını teşvik etmiştir. Eğitim ve sağlık gibi sosyal hizmetlerde sağlanan iyileşmeler kentlerin çekiciliğini artırmış, ulaşımda sağlanan gelişmeler göç sürecine ivme kazandırmıştır. Dönemin başında ivme kazanan kentleşme, dönemin sonuna doğru 1980’li yılların başında,

²⁷⁴ Acun, “Cumhuriyet Döneminde Bilim ve Teknoloji’nin gelişimi 1923-2003”

²⁷⁵ Türkiye Vakıflar Bankası Hazine Başkanlığı., **Küreselleşme Sürecinde Dünya ve Türkiye Ekonomisinde Sektörel Yapıdaki Dönüşüm Üzerine Bir İnceleme**, Eylül, 2007, s. 36.

yüzde 45 seviyesine yükselmiştir. Bu gelişmelerin sonucunda 1950’li yıllarla birlikte doğurganlık hızı geri dönüşsüz bir şekilde düşmeye başlamıştır.

Türkiye’de demografik geçiş sürecinin II. evresi, 1955-1985 yılları arasındır. Türkiye’nin ikinci demografik geçiş sürecinde Türkiye’deki ölüm ve doğurganlık hızları beraberce düşmektedirler. Ölüm hızlarındaki düşme doğum hızlarındaki düşmeden daha yüksek olarak ortaya çıkmaktadır²⁷⁶.

Hızlı nüfus artışının da bir sonucu olarak ortaya çıkan çarpık kentleşme, işsizlik, ekonomik durgunluk gibi sorunlar 1950’li yıllarla birlikte Türkiye’de o döneme kadar uygulanan pronatalist nüfus politikalarının sorgulanmasına yol açmıştır. 1960 yılında kurulan Devlet Planlama Teşkilatı, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda (1963-1967) ilk defa hızlı nüfus artışının yarattığı sorunlara vurgu yapmıştır. Planda, hızlı nüfus artışının kişi başına gayri safi milli hasılanın düşmesine, ekonomik yatırımlar yerine demografik yatırımlara ağırlık verilmesine, istihdam sorunları yarattığına, iç göç yoluyla kentlerin kontrolsüz bir şekilde büyümesine ve tarımda gizli işsizlik probleminin ortaya çıkmasına yol açtığı belirtilmiştir. Ayrıca bu planda açık ve gizli işsizlik baskısını hafifletmek ve ödemeler dengesi açığını kapatmak için yurt dışına işgücü göçünün özendirilmesi gerektiğinin altı çizilmiştir.

O döneme kadar uygulanan nüfus politikalarına yönelik eleştirilerin 1963-1967 dönemini kapsayan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda yer almasının ardından, 10 Nisan 1965 tarihinde kabul edilen, 557 sayılı Nüfus Planlaması Hakkındaki Kanun, Türkiye’deki nüfus politikalarında bir dönüm noktasına işaret etmektedir. Bu kanun Türkiye’de pronatalist politikalardan antinatalist (doğurganlığı kısıtlayıcı) politikalara geçişin resmi belgesi niteliğindedir. Bu kanun ile gebeliği önleyici yöntemlerin ithalini, satışını ve kullanımını yasaklayan 1936 tarihli Umumi Hıfzıssıhha Kanunu’nun ilgili hükümleri kaldırmıştır. Gebeliği önleyici yöntemlerin ithali, dağıtımı ve satışı artık cezai yaptırım gerektiren bir fiil olmaktan çıkmıştır.

Bu dönemin nüfus politikalarının temel amacı, gebeliği önleyici yöntem kullanımını yaygınlaştırarak doğurganlığı, sağlık hizmetlerini iyileştirerek ölüm hızlarını düşürmek ve Türkiye’den yurt dışına işgücü göçünü teşvik ederek işsizlik baskısını hafifletmek olmuştur. Doğurganlık hızının önemli ölçüde düşmesi ile

²⁷⁶ Hoşgör, Tansel, s.3.

kendini gösteren demografik dönüşümün ikinci aşamasının başlangıcında Türkiye’de nüfus artış hızı binde 28 ile en yüksek düzeyine ulaşmıştır. Bu dönemde doğurganlık hızında gözlenen azalma, daha önceden düşmeye başlayan ölüm hızındaki azalmanın gerisinde kaldığı için nüfus artışı devam etmiştir. Bu nedenle, 1955 ve 1985 yılları arasında nüfus yine ikiye katlanmış ve 24 milyondan 51 milyona yükselmiştir.

Bu dönemde Türkiye’de sosyo-ekonomik değişimin en önemli göstergesi kentsel alanlarda yaşayan nüfusun oranında gözlenen artış olmuştur. Kentsel alanlarda yaşayan nüfusun hızlı artışında iç göçün etkisi yüzde 50’lerin üzerindedir. 1950’li yıllarda iç göç daha çok kırsal dönüşüm, tarımsal üretimdeki mekanizasyon, ekstansif (geleneksel) tarımdan entansif (yoğun) tarıma geçilmesi ve geçimlik üretimin yerini pazar için üretime bırakması gibi itici faktörlerden kaynaklanmıştır. Ancak, 1960’ların sonundan itibaren iç göç daha çok kentsel alanlardaki dönüşüm, kent kır arasındaki gelir farklılıklarının yüksek olması ve kentteki eğitim olanaklarının daha fazla olması gibi çekici faktörlerden kaynaklanmaya başlamıştır.

Bu dönemdeki bir diğer önemli göç hareketi, 1960’ların başı ile 1970’lerin sonu arasında yoğunlaşan yurt dışına işgücü göçüdür. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda yurt dışına işgücü göçü, işsizliği azaltma ve işçi dövizini akışı sağlama bağlamında önemli bir kalkınma stratejisi olarak görülmüştür. Bu politikayı hayata geçirmek için önce 1961 yılında Federal Almanya Cumhuriyeti ile ardından diğer bazı Batı Avrupa ülkeleri ile imzalanan ikili işgücü göçü anlaşmalarının ardından yoğun bir dışa göç süreci yaşanmıştır. Öyle ki, Batı Avrupa’daki Türk nüfusu 1980’de 1,7 milyona, 1985’te ise 2 milyona ulaşmıştır²⁷⁷.

Demografik dönüşümün ikinci aşamasında özellikle kırdan kente göçün etkisiyle kırsal nüfus da demografik dönüşüm sürecine dahil olmuş ve demografik dönüşüm ülke geneline yayılmaya başlamıştır. 1950’li yıllarda sadece yüzde 21 olan okuryazar kadın oranı, 1985 yılında yüzde 65 seviyesine ulaşmıştır. Yine bu dönemde uygulanan ithal ikameci sanayileşme politikalarının da etkisi ile ekonomide sanayi ve hizmet sektörlerinin payı artmıştır. Yaşanan ekonomik ve sosyal değişimler çocuğa olan talebi azaltmış, geleneksel geniş aile yapısı çözülmeye başlamış ve onun yerini yavaş yavaş çekirdek aile normu almaya başlamıştır.

²⁷⁷ Ahmet İçduygu, İbrahim Sirkeci, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye’sinde Göç Hareketleri, Türkiye’de Göç**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998, s. 66.

2.5. 1950-1980 DÖNEMİ İNSAN KAYNAKLARI POLİTİKASININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Türkiye’de, II. Dünya Savaşından sonra ve çok partili döneme geçişten sonra kırsal kesimde büyük bir dönüşüm yaşanmıştır. Kırsal kesimden kentlere göç süreci kent dokusunu tamamen değiştirmiştir. Türk toplumunun yöneldiği farklılaşmış, uzmanlaşmış, örgütlenmiş ve sonuçta sanayileşmiş şehirleşmiş bir yapının yolunun açılması 1950’leri bulmuştur²⁷⁸.

Dönemin başında, siyaset ve ekonomideki iyimser havayla genişleyen ekonomi, dönemin ortalarına doğru daralmaya başlamıştır. Ekonomide dış dengenin gittikçe bozulması sonucu, hükümet 1958 yılında IMF kaynaklı ilk istikrar önlemlerini uygulamaya koymak zorunda kalmıştır. Ekonomide bir düzelme görülmekle birlikte, ülke hızla siyasi bir bunalıma doğru sürüklenmeye başlamıştır. Nitekim 27 Mayıs 1960 tarihinde ordu yönetime el koymuş, ardından içinde sivillerin de yer aldığı bir hükümet kurulmuştur. Kurulan yeni hükümetin ekonomi politikasının, Cumhuriyet dönemi ekonomi politikalarından en önemli farkı, planlı bir kalkınma modelini benimsemesidir. Bu modelin yaşama geçirilmesi 1960 yılında Devlet Planlama Teşkilatı kurulması önemlidir. 1961 Anayasası’nda, siyasi iktidarların bir ekonomi politikası aracı olarak planlarda belirlenen ilkelere bağlı kalmalarını sağlayacak hükümler getirilmiştir. Kalkınma planlarında, kamu kesimi için emredici ve bağlayıcı, özel sektör için yol gösterici bir anlayış benimsenmiştir²⁷⁹. Türk ekonomisi 1930’larda tanıştığı ve II. Dünya Savaşı başlangıç yıllarında kesintiye uğrayan planlı kalkınma sürecine 1960’lardan sonra yeniden geri dönmüştür.

Bu dönemin en belirgin özelliği, iç piyasaya dönük, ithal ikamesi ile sanayileşme stratejisinin kalkınma planları eşliğinde sürdürülmesidir. 1960’lardan itibaren kamu girişimi genellikle sermaye yoğun ara malları üretimine yönelirken, özel girişimciler dayanıklı tüketim malları üretiminde ağırlığını hissettirmeye başlamıştır. 1960’lara kadar tüketim mallarının ikamesine ağırlık veren ithal

²⁷⁸ Mübeccel Kıray, “**Modernleşmenin Temel Süreçleri**” **Bilanço 1923-1998**, Cilt 2, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999, s. 161.

²⁷⁹ Hüsnü Erkan, Yaşar Uysal, Canan Erkan, Mevlüt Çetinkaya, Selim Şanlısoy, Nuri Erkin Başer, Kerim Eser Afşar, Üzeyir Aydın, ss. 77-78.

ikamesinin “erken” aşamasında, dış dünyadan yalıtılmış, ithal gereksinimi düşük, teknolojisi basit, iç piyasaya yönelik üretimde ciddi bir sorunla karşılaşmamıştır. 1960’lı yıllardan itibaren ara ve yatırım malları ikamesine yönelik, ileri teknolojiye dayalı, ithalat bağımlılığı yüksek, sermaye-yoğun, büyük ölçek gerektiren ithal ikamesinin “ileri” aşamasına geçilmiştir²⁸⁰.

İthal ikameci sanayileşme belirli bir uluslararası işbölümü temelinde sınai kalkınmanın ileri gitmesini sağlamıştır. Türkiye kendi iç pazarı için mamul mallar üretecek, ancak sınai gelişmesi için ileri ülkelerden ithalata devam edecek, finansman konusunda da geleneksel mallarına olan talebe bağımlı kalacaktır. Ancak ithal ikameci sanayileşmenin doğasında var olan bunalım eğilimleri de sistem içinde mevcuttur. Nitekim sınai gelişme ihracatın düşüklüğüne karşılık ithalatın sürekli artış eğiliminin olması, dış borcun büyümesini de beraberinde getirmiştir. Tüm bu gelişmeler kaçınılmaz bir biçimde darboğaz yaratarak kalkınma bunalımına yol açmıştır²⁸¹. İthal ikameci sanayileşme içe dönük ulusal kalkınma projesi çerçevesinde önceleri çeşitli sınıfların çıkarlarının birleşmesine yol açarken sonraki aşamalarda bunalıma yol açmıştır. Türkiye’de 1960’lar boyunca sınai büyüme hızı yüksek olmuş ve meyveleri görece eşit dağıtılmıştır. Toplumun değişik kesimlerinin sınai kalkınmadan yararlanabilmesi, onları ortak çıkarlar etrafında birleştirirken, ithal ikameci sanayileşmenin ideolojik unsurları olan milliyetçilik ve kalkınmacılık halk katılımını sağlamıştır. 1970’li yıllara gelindiğinde ithal ikameci sanayileşmeye dayalı kalkınma tıkanmış ve 1980’li yıllardan itibaren ulusal kalkınmacılık yerine ulusal ötesi bir stratejiye geçilmiştir. Yeni strateji ekonomi alanında piyasa güçlerinin, kültürel alanda rekabete dayalı bireyci anlayışların yayılmasını gerektirmiştir. Kısacası 1980’lerde yeniden yapılanma gözlenmektedir. Artık ulus devlet yerine küresel piyasanın üstünlüğü, bireysel girişimciliğin üstünlüğü yükselen değer durumundadır. Türk ekonomisinin, siyasetinin ve kültürünün 1980’lerde yeniden yapılanması ulusal devletçi kalkınmacılığın ideolojik hegemonyasını sona erdirmiştir²⁸².

²⁸⁰ Hüsni Erkan, Yaşar Uysal, Canan Erkan, Mevlüt Çetinkaya, Selim Şanlısoy, Nuri Erkin Başer, Kerim Eser Afşar, Üzeyir Aydın, s. 78.

²⁸¹ Boratav, s.151.

²⁸² Çağlar Keyder, **Economic Development and Crisis: 1950: 1980**, Schick ve Tonak (eds), Turkey in Transition, New Perspectives içinde, Oxford University Press, New York, 1987, s. 42.

1950-1980 döneminde nüfusun hızla artması, işsizliğin yüksek oranlara çıkması, iç göç sonucu çarpık kentleşme ülkeyi zorlayan konuların başında gelmektedir. Ancak bununla birlikte planlı kalkınmanın başlaması bilim ve teknolojide ülkenin kendine bir yön verme isteği olumlu gelişmelerdir.

Türkiye'nin planlı kalkınma sürecinde yaşadığı en büyük değişim 1980 yılına tarihlenmektedir. 1980 öncesi kalkınma planlarını 1980 sonrası planlarından ayıran temel ekonomik politika, dışa bağımlılığın azaltılması amacıyla devlet eliyle ulusal sermayenin güçlendirilmesine dayanmaktadır. İthal ikameci bir sanayileşme, tarımda modernleşme ve ihracata dönük üretimin artırılması, ekonominin gelişmesine katkısı olan kamu hizmetlerinin yaygınlaştırılması, döviz girdisinin artırılması yönünde ithalatta kısıtlamalara gidilmesi, kısacası her alanda kendi kendine yeten ve dışa bağımlılığı giderek azalan bir ekonomi kurulması bu dönemin temel ekonomi politikasını yansıtmaktadır. Yüksek bir kalkınma hızının yakalanması, ekonominin yapısal dönüşümünün sağlanması çerçevesinde tüketim, yatırım ve ara malları üreten sanayilerin geliştirilmesi, sanayinin gereksinim duyduğu enerji, ulaşım vb. altyapının kurulması, işgücünün sektörel dağılımının değiştirilmesi, tarımda makineleşme ve verim artışının sağlanması, tam istihdam, gelir düzeyinin yükseltilmesi, gelir dağılımında denge gibi hedefler 1980 öncesi kalkınma planlarına damgasını vurmuştur.

Sanayileşme hedefinin gerçekleştirilmesinde sermaye, hammadde ve teknoloji yanında “insangücü” de önemli bir etken olarak ele alınmış ve insangücünün sağlanmasına ve yenilenmesine yönelik tedbirlere (eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, kentleşme vb.) kalkınma planlarında özel önem verilmiştir.

Şekil 3: 1950 -1980 Dönemi İnsan Kaynakları'nın Kilometre Taşları

1950-1980 Dönemi				
Eğitim ve Kültür	Bilim ve Teknoloji	Demografi	İstihdam	Sağlık, Sosyal Güvenlik ve Sosyal İçerme
*Milli Eğitime ayrılan payın artması *Yeni üniversitelerin açılması *1960 Anayasası *Milli Eğitim Temel Kanunu *Üniversitelere idari ve bilimsel özerklik *1973-1976 arasında üniversite sayısında artış	*1963 Planlı Kalkınma *TÜBİTAKın kurulması *Marmara Araştırma Merkezi *Bilim ve Teknoloji Politikası Dairesi *Uzman ve araştırmacıların eğitimi için yurt dışına gönderilmesi *Karayolları Araştırma Fen Heyeti *Türkiye Atom Enerjisi Kurumu *Devlet Su İşleri Araştırma Dairesi *Türk Standartları Enstitüsü *Seker Enstitüsü *Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu	*İç Göç ve Kenteşme oranında yükselme *Doğurganlık hızında düşme *Nüfus artışının yarattığı sorunlar *Çarpık kenteşme, işsizlik, ekonomik durgunluk *Nüfus Planlaması Hakkındaki Kanun *Aile yapısının değişmesi (çekirdek aile)	*Tarımda makineleşme *IMF kaynaklı istikrar programı *Devlet Planlama Teşkilatı *Sendikalaşma *Yurtdışına işçi göçü *Kalkınma planlarında insangüne yönelik hedefler	*Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun *Sosyal Hizmetler Enstitüsü *Sosyal Hizmetler Akademisi *Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Yasası *Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü *506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu *1479 sayılı Bağ-Kur Kanunu *Sosyal Güvenliğin Asgari Normlarına İlişkin Sözleşmesi *65 Yaş Aylığı *Alma Ata Konferansı 2000 yılına kadar herkese sağlık

2.6. 1980'DEN GÜNÜMÜZE KADAR OLAN DÖNEM İNSAN KAYNAKLARI POLİTİKASI

1980'lerden sonra ilk defa kentli nüfus oranının köylü nüfus oranının üzerine çıktığı ve ilk defa kentli nüfusa geçişle yapısal dönüşümlerin başladığı görülmektedir²⁸³.

1980 sonrasının kalkınma planlarının dayandığı temel ekonomi politikası “yeni liberalizm”dir. “Dışa açık ve özel sermayenin etkin olduğu bir ekonomi” düzeni olarak özetlenebilecek politikaların kapsamında, özelleştirme, kamu girişimlerinin ve yatırımlarının payının azaltılması, yatırımların ihracata dönük olarak yapılması, ithalatın ve yabancı sermaye girişinin serbest bırakılması, dışarıdan

²⁸³ Nusret Ekin, “Türkiye’nin Vizyonu: XXI. Yüzyıl’da ‘Çağı Yakalamak’”, **MESS Mercek Dergisi**, S: 25, Ocak 2002, s. 13.

borçlanmanın kolaylaştırılması gibi tedbirler yer almaktadır. Bu süreçte eğitimin ekonomik ve toplumsal gelişme ile olan ilişkisinde bir değişme olmamakla birlikte, eğitimin bireylere kazandırması beklenen nitelik ve değerlerde dönüşüm söz konusudur. “Verimlilik, rekabet, piyasa, sivil toplum, birey, tüketim, çevre, girişim” gibi kavramların genelde 1980 sonrasının, özelde ise son yılların gözde nitelikleri olduğu söylenebilir. Eğitim ile ekonomik ve toplumsal hedefler arasında kurulan ilişkinin merkezinde yer alan insangücü yetiştirme süreci, büyük oranda sanayi ve hizmetler sektörlerine dönük olarak gerçekleşmiştir. Tarım sektöründe çalışan nüfusun gereksinmeden fazla olması, bu sektörde insangücü planlamasını engelleyen çalışma ilişkilerinin varlığı ve ekonomik ve toplumsal gelişmenin temel önceliklerinin sanayileşme ve kentleşme olması gibi nedenlerle bu sektörde insangücü planlaması yapılmamıştır²⁸⁴.

2.6.1. 1980 Askeri Müdahalesi ile Başlayan Yeni Dönem

Türkiye, 1970’lerin sonunda yaşadığı derin ekonomik krizden kurtulmak için 24 Ocak 1980 tarihinde aldığı bir dizi ekonomik istikrar ve yapısal uyum politikaları ile yeni bir döneme girmiştir. Ekonomi politikasında köklü bir değişime yol açan bu kararlar; birbirine sıkı sıkıya bağlı iki temel eksene oturtulmuştur. Bunlardan birincisi, merkezden yönetim yerine, piyasa mekanizmasına işlerlik kazandırılması; diğeri ise, ithal ikamesine dayalı içe dönük kalkınma stratejisi yerine, ihracata dayalı-dışa açık kalkınma stratejisine geçilmesidir. İhracata dayalı sanayileşme strateji, ülkelerin serbest ticaret koşullarında dinamik karşılaştırmalı üstünlüklere sahip oldukları alanlarda uzmanlaşmalarını öngören bir sanayileşme stratejidir. Bu strateji, ülkenin piyasa ekonomisi, dış ticaretin serbestleşmesi, faktör donanımı ve uluslararası rekabette üstünlük sağlayacak sektörlerin seçilmesi, iç pazarı kısarık dış pazara odaklanma ve ihracatın özendirilmesi gibi ekonomi politikası tercihlerini gerektirmektedir.

Türkiye, 1980’lerin başından itibaren piyasa ekonomisine işlerlik kazandırılması yönünde yoğun çaba harcamıştır. Ancak, bu çabalar pragmatik bir

²⁸⁴ Erdal Küçük, “Türkiye’de Eğitim Planlaması Neyi Hedefliyor?”, **International Conference on New Trends in Education and Their Implication**, 11-13 November, 2010 Antalya-Turkey ISBN: 978 605 364 104 9, s. 156.

yaklaşım ile piyasa ekonomisinin biçimsel ve ekonomik süreç boyutunda yoğunlaşmıştır. Piyasa sisteminin ve rekabetin ön koşulu olan fiyat istikrarı yakalanamamış; piyasa sistemi ve yapısı etkinleştirilemediği için çarpık bir piyasa ekonomisi ortaya çıkmıştır. Ekonomik faaliyetlerin yarısı kayıt dışı kalmıştır. Dış ticaretin serbestleştirilmesi yönündeki düzenlemeler genellikle Gümrük Birliği ve Dünya Ticaret Örgütü yükümlülükleri çerçevesinde yapılmıştır. 1980 sonra yaklaşık 20 yıl, sürekli ve adeta “sürdürülebilir yüksek enflasyona” mahkum olan ülke, yatırım ortamını kaybetmiştir. Bu dönemde Türkiye 1930’lu yıllarda ve 1950-1980 yılları arasında izlediği yatırım güdümlü gelişme stratejisini terk etmek zorunda kalmıştır. Ancak yenileme yatırımları ile işletmeleri ayakta tutabilmek için yatırım yapılmış ya da yabancı ortaklıklar sayesinde ayakta kalınabilmektedir. Ekonomide faaliyet dışı kazançlar, asıl faaliyet kazançlarından fazla olmuştur. İhracata kaynaklık eden üretim ise, geçmiş dönemin yatırım potansiyelini kullanmıştır. Reformlar ise, yenilikçi bir ekonomi yaratmak için yetersiz kalmıştır²⁸⁵. 2000’li yıllar sonrasında ise küresel etkiler ve AB uyum çalışmaları çerçevesinde insan kaynaklarının gelişimi için bazı politikaların planlar ve programlar çerçevesinde ele alındığı görülmektedir.

2.6.2. Bilim ve Teknolojinin Gelişimi ve Vizyon 2023

Türkiye’de 1960’lı yıllardan itibaren planlı kalkınma dönemine girilmiş ve hazırlanan planları gerçekleştirmek üzere gerekli yasal düzenlemelerin yanı sıra alt yapıyı oluşturacak kurumlar kurulmuştur. 1980’li yıllara kadar Türkiye’de bilim ve teknolojinin genel yapısı incelendiğinde dönemin şartlarına rağmen oldukça etkileyici olduğu görülmektedir. Ancak sistemin çalışması ve verimliliği biraz yakından incelendiğinde, kurumlar arası işbirliği, bilgi alışverişi ve ortak hareketin çok zayıf olduğu gözlenmektedir. Ayrıca bu dönemde bilim ve teknoloji politikaları konusunda çok net hedefler belirlenmemiştir.

Bu durumu ortadan kaldırmak ve Türkiye’nin bilim ve teknoloji politikasındaki öncelikleri ve uzun vadeli hedeflerini belirlemek üzere, TÜBİTAK’ın kurucularından Nimet Özdaş, Türk Bilim Politikası 1983-2003 başlıklı bir rapor²⁸⁶

²⁸⁵Hüsnü Erkan, Yaşar Uysal, Canan Erkan, Mevlüt Çetinkaya, Selim Şanlısoy, Nuri Erkin Başer, Kerim Eser Afşar, Üzeyir Aydın, ss. 79-81.

²⁸⁶ Özdaş, s.57.

hazırlamıştır. Bu raporda tüm sektörlerde ve alanlarda yapılması gereken projeler, yasal ve kurumsal değişiklikler bütünleşik bir yapı içerisinde düşünülmüş ve gerçekleştirilmesi için gerekli düzenlemeler önerilmiştir.

Türkiye'nin bilim politikasını tespit etmek ve ilgili yönlendirmeleri yapmak üzere 1983 yılında Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu (BTYK) kurulmuştur. Ancak bu kurul ilk toplantısını altı yıl sonra 1989'da yapabirmiştir. Toplantıya hiçbir bakanlığın bilim ve teknoloji ile ilgili hazırlığı olmadığı gibi, henüz araştırma ile ilgili projeleri de yoktur. BTYK'nun 1993 yılında ikinci toplantısı ve bu toplantı neticesinde hazırlanan 1993-2000 belgesi ile Türk Bilim ve Teknoloji Politikası'nın hedefleri belirlenmiş, bu hedeflere ulaşmak için gerekli hukuki düzenlemelerin yapılması için kararlar alınmıştır. Bu kararlar arasında; Risk Sermayesi Kanunu, Teknopark ve Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu, Türkiye Metroloji Enstitüsü Kanunu, Bilgi Ağları Kanun tasarısı ve üniversite sanayi işbirliğini geliştirmek için üniversiteler kanununda değişiklik bulunmaktadır. Takip eden yıllarda yapılan toplantılarda, sürecin hızlanması ve alınan kararların bir bütün olarak harekete geçirilmesi için gerekli girişimlerde bulunulmuştur. 1994 yılında Türk Patent Enstitüsü kurulmuştur²⁸⁷.

Bu yıllarda Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB) kurulmuş ve 1990'ların ikinci yarısından sonra Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletme (KOBİ)'lerde yenilik yaratma, teknoloji transferi ve Ar-Ge faaliyetlerinin finansmanında önemli çalışmalar yapıldığı görülmüştür. 1990'lı yıllarda ulusal yenilik sisteminin kurulmasına ilişkin çalışmalara hız verilmiş ve bu yönde sistemli ve kapsamlı politikalar bütünü geliştirilmiş ve önerilmiştir. Yine bu dönemde bilim ve teknoloji altyapısı hedefli (patent, akreditasyon vb.) temel hukuki altyapı düzenlemeleri hayata geçirilmiştir. 1990'ların en önemli gelişmelerinde biri olarak vurgulanan ulusal yenilik sisteminin yapı taşı olarak kabul edilen Ar-Ge yatırımlarının finansmanı doğrultusunda gerçekleşen TÜBİTAK ve TTGV tarafından Ar-Ge faaliyetlerine bağış ve kredi verilmesi, sadece mali desteğin ötesinde Ar-Ge ve yenilik kültürü oluşturulması yönünde çalışmaların hızlanmasını tetiklemiştir²⁸⁸.

²⁸⁷ Acun, s. 7.

²⁸⁸ Barış Alparslan, K.Eser Afşar, Utku Akseki, "Neo-Liberal Politikalar-Ulusal Bilim ve Teknoloji Politikaları Ekseninde Türkiye ve Avrupa Birliği: Türkiye'nin Çevreleşmesi", **2. Ulusal İktisat Kongresi**, 20-22 Şubat, 2008, İzmir, ss. 1-27.

Tüm bu yeniliklere rağmen bu dönem içinde bilim ve teknoloji gelişimi için yeterli kaynak ayrılmadığı görülmektedir. OECD tarafından yayınlanan Bilim Teknoloji ve Sanayi Genel Görünüm 2006 Raporu'nda belirtildiği gibi Türkiye 1985-1995 döneminde milli gelirinden Ar-Ge harcamalarına % 0,6 pay ortalamasıyla en düşük skorları kaydeden ülkeler arasında yer almıştır²⁸⁹.

2000'li yılların başlarıyla beraber TTGV ve TÜBİTAK'ın yenilikçi aktivitelere ve çeşitli girişimcilere mümkün olduğunca teşvik uygulamaları yaptıkları görülmüştür. Ayrıca üniversite-sanayi işbirliğinin önemli bir bileşeni haline gelen teknoparkların oluşturulması süreci de bu dönemde desteklenen faaliyetler arasındadır. Türk Bilim Politikası 1983-2003 ve Türk Bilim ve Teknoloji Politikası 1993-2003 dokümanlarıyla önemli bir boyut kazanan teknoloji politikaları, ortaya konulan belgelerin genel geçerliliği tartışmasız unsurlar içermesine ve önemli bazı kurumsal ve yasal değişiklikler getirmesine rağmen tam olarak uygulamaya konulamamıştır. Bunun nedeni ise bilim ve teknoloji alanında paylaşılan bir ülke vizyonunun tanımlanmaması ve önerilen politikaların ilgili bütün kesimler tarafından ortaklaşa sahiplenilmemesi olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla, refah toplumuna ulaşmada bilim ve teknolojiden etkin araç olarak faydalanmayı sağlayacağı düşünülen BTYK'nın 13 Aralık 2000 tarihli toplantısında²⁹⁰ 2003-2023 yıllarını kapsayan Türkiye'nin Bilim ve Teknoloji Stratejileri Belgesi'nin hazırlanması kararı alınmıştır. Bir yıl kadar süren hazırlık çalışmalarının ardından 24 Aralık 2001 tarihinde yapılan 7. BTYK toplantısında projenin adı "Vizyon 2023: Bilim ve Teknoloji Stratejileri" olarak belirlenmiş ve projenin ana teması, temel yaklaşımı ve bu kapsamda yürütülecek alt projelerin ayrıntılı içeriği ile yürütme planı ve yönetim şekli onaylanmıştır. Vizyon 2023 ile şekillendirilen Teknoloji Öngörü Projesi'nin başlatılmasının temel nedenleri; elde edilen bulguların bilim ve teknoloji politikalarının oluşturulmasında bir araç olarak kullanılması ve süreç yararları olarak belirlenmiştir. Proje kapsamında, Türkiye için stratejik teknolojiler ile öncelikli Ar-

²⁸⁹ Türkiye Vakıflar Bankası Hazine Bşk., s. 36.

²⁹⁰ TÜBİTAK, Altıncı Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu Toplantısı 13 Aralık 2000 Kararlar ve İlgili Dokümanlar, **Bilim ve Teknoloji Politikaları Dairesi Başkanlığı Politika Stratejisi Çalışmaları** TÜBİTAK BTP 01/01 Mart 2001, s.25.

Ge alanlarının belirlenmesi, bilim ve teknolojinin ülke gündemine girmesi ve farkındalığın artması, sürece geniş ve etkin katılım hedeflenmiştir²⁹¹.

Vizyon 2023 Projesinin ana teması;

- Bilim ve teknolojiye hakim,
- Teknolojiyi bilinçli kullanan ve yeni teknolojiler üretebilen,
- Teknolojik gelişmeleri toplumsal ve ekonomik faydaya dönüştürme yeteneği kazanmış bir "refah toplumu" yaratmak olarak belirlenmiştir.

Projede aşağıdaki çalışmaların kapsanması planlanmıştır:

- Türkiye'nin bilim ve teknoloji alanında mevcut konumunun saptanması
- Dünyada bilim ve teknoloji alanındaki uzun dönemli gelişmelerin saptanması
- Türkiye'nin 2023 hedefleri bağlamında, bilim ve teknoloji taleplerinin belirlenmesi
- Bu hedeflere ulaşılabilmesi için gerekli stratejik teknolojilerinin saptanması
- Bu teknolojilerin geliştirilmesi ve/veya edinilmesine yönelik politikaların önerilmesi

Vizyon 2023 Projesi aşağıdaki Alt Projelerden oluşmaktadır:

- Teknoloji Öngörü Projesi
- Ulusal Teknoloji Envanteri Projesi
- Araştırmacı Bilgi Sistemi (ARBİS)
- TÜBİTAK Ulusal Araştırma Altyapısı Bilgi Sistemi (TARABİS)

Bu proje özellikle insan kaynaklarının geliştirilmesi yönündeki hedefleri açısından önemlidir. Vizyon 2023 eğitim ve insan kaynakları alanında aşağıdaki özet çerçeveyi çizmektedir²⁹²:

- Eğitim ve insan kaynakları günümüz toplumlarının geleceklerine dönük en kritik buldukları alandır. Gelişmenin ve toplumsal dönüşümün dinamikleri ve ateşleyicileri bu iki kavramın muhtevasıyla ilintilidir.
- Toplumlar, eğitime ve insan kaynaklarına verecekleri önem ölçüsünde ve bu ölçünün zenginliği nispetinde diğer toplumlar karşısındaki konum ve durumlarını belirlemiş olacaklardır.

²⁹¹ TÜBİTAK (2014a), **Vizyon 2023**, <http://www.tubitak.gov.tr/tr/kurumsal/politikalar/icerik- vizyon-2023> (10.02.2015), s.1.

²⁹² TÜBİTAK, **Vizyon-2023, Teknoloji Öngörü Projesi, Eğitim ve İnsan Kaynakları Ön Raporu**, s. 3.

- Bütün toplumlar bir gelişim ve dönüşüm yarışı içinde olduklarına göre, yapılacak bir eğitim ve insan kaynakları tasarımının diğer toplumların o tarihlerde nerede olacakları analizine oturtulması gerekecektir.

Vizyon 2023 Eğitim ve İnsan Kaynakları Paneli, Türkiye'nin Eğitim ve İnsan Kaynakları konusunda 2023 vizyonunu şu şekilde belirlemiştir²⁹³:

- Özgürlükçü, eşitlikçi, bireysel farklılıkları gözetken ve değerlendiren, bireyin yaratıcılık ve hayal gücünü geliştiren, öğrenme ve insan odaklı,
- Zaman ve mekan kısıtlarından arınmış, değişim esnekliğine sahip,
- Her bireyin kendini özellikleri doğrultusunda en üst düzeyde geliştirebildiği,
- Kendi özgün öğrenme teknolojilerini yaratmış ve yerinden yönetim ilkesi etrafında örgütlenmiş,
- Toplumsal talebi karşılamaya yönelik, demokratik ve kendini yenileme gücüne sahip bir eğitim sistemi içinde,
- Özgür düşünen ve bağımsız karar verebilen, yenilikçi, özgüven sahibi, hayata olumlu bakan, barışçı,
- Problem çözme, iletişim, organizasyon ve işbirliği yeteneği gelişmiş,
- Bilim, sanat ve teknoloji üretebilen; girişimci, çevreye duyarlı,
- Ulusal ve evrensel düzeyde iddia sahibi,
- Ulusal ve evrensel değerleri özümsemiş,

yurttaşların yetiştiği ve tüm insan kaynaklarını liyakata dayalı olarak değerlendirerek gelişmiş ülkelerle rekabet edebilen, dinamik, bilgi tabanlı ekonomiye sahip bir Türkiye..

Böyle bir vizyon tanımı, her şeyden önce değişim esnekliğiyle kendini yenileme gücüne sahip; öğrenme ve insan odaklı bir eğitim sistemini gerektirmektedir. Eğitim alanındaki en büyük eksiklerimiz olduğu düşünülen; bireyin yaratıcılık ve hayal gücünü geliştirememesi, bireysel farklılıkların gözetilip değerlendirilememesi sorunlarının aşılabacağı ve her bireyin özellikleri doğrultusunda en üst düzeyde kendini geliştirebileceği zaman ve mekan kısıtlarından arınmış bir eğitim sistemi öngörülmüştür.

Gerek Eğitim ve İnsan Kaynakları Panelinin, gerekse Teknoloji Öngörü Panellerinin belirlediği vizyonları gerçekleştirmek ve bu sayede çağdaş uygarlık

²⁹³ TÜBİTAK, *Vizyon-2023, Teknoloji Öngörü Projesi, Eğitim ve İnsan Kaynakları Sonuç Raporu ve Strateji Belgesi*, s.60.

düzeyinin üzerine çıkmak için eğitim sistemimizde köklü yapısal değişim ve dönüşümler getirecek adımlar atılmasının zorunlu olduğu vurgulanmıştır. Projeye göre, “Geleneksel Eğitim Sistemimiz” köklü bir değişimle;

- İnsanımıza, bilim, sanat ve teknolojide, özgün bilgi üretme yeteneği kazandıran,
- Yaşam boyu öğrenme yetileri geliştiren,
- Formel eğitim dışında ömür boyu eğitim ve alanlar arası geçişi sağlayacak öğrenim ortamları yaratan,
- Eğitimin tüm taraflarını, sivil toplum kuruluşları ve aileler dahil olmak üzere katılımcı ve demokratik biçimde bir araya getiren, bir yapı kazanmak durumundadır.

Bu proje içerisinde 2006 yılında Mesleki Eğitim ve Öğretimin Güçlendirilmesi Projesi (MEGEP) kapsamında, Türkiye’nin Başarısı için İtici Güç adlı bir Hayat Boyu Öğrenme Politika Belgesi yayımlanmıştır. Ulusal Hayat Boyu Öğrenme Strateji Belgesi ve Eylem Planı ise 2009 yılında Başbakanlık Yüksek Planlama Kurulu tarafından onaylanmıştır.

Bunlara ek olarak Türkiye’de Hayat Boyu Öğrenmenin Geliştirilmesi Projesi Mayıs 2011’de başlamıştır. Ulusal Hayat Boyu Öğrenme Politika Belgesi’nde hayat boyu öğrenme: “kişisel, kamusal, sosyal ve istihdam perspektifi içinde bilgi, beceri ve yeterliliklerin geliştirilmesi amacıyla hayat boyunca dahil olunan tüm öğrenme faaliyetleri” olarak tanımlanmaktadır. Hayat boyu öğrenme; örgün, yaygın ve informel eğitimi kapsamakla birlikte yaş, sosyo-ekonomik statü veya eğitim seviyesine sınır koymamaktadır. Öğrenme sürecinin sadece okullarda değil kişilerin yaşam boyu dahil oldukları toplumsal, siyasi, kültürel ve eğlence alanlarında da devam ettiği gerçeğine dayanır. AB; okul eğitimi, yükseköğretim, mesleki eğitim ve yetişkin eğitimi konulu sektörel programlardan oluşan 2007-2013 Bütünleşmiş Hayat Boyu Öğrenme Eylem Programı’na sahiptir. Türkiye’nin bu programlara katılımı, Türkiye Cumhuriyeti ile AB arasında bir Mutabakat Zaptı ile düzenlenmiştir.

Proje, Ankara’da, Milli Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü tarafından yürütülmektedir. Faaliyetler, 12 Pilot ildeki 12 NUTS II bölgesinin tamamını (art bölgeleri olan 43 il ile birlikte) kapsamaktadır. Ekim 2011 tarihinde Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü Milli Eğitim Bakanlığının sorumluluğunda yer alan yaygın eğitim faaliyetlerinin yürütülmesinden sorumlu

olarak kurulmuştur²⁹⁴. Genel Müdürlük, il ve ilçelerde hizmet veren 969 Halk Eğitimi, 4 Açık Öğretim Kurumu, 331 Mesleki Eğitim Merkezi, 15 Olgunlaşma Enstitüsü, 10 Pratik Kız Sanat Okulu, 9 Turizm Eğitim Merkezi ile faaliyetlerini yürütmektedir.

Başta yetişkinler olmak üzere toplumun tüm kesimlerinin yaşam kalitesini ve refah düzeyini yükseltici stratejileri geliştirmeyi hedefleyen Genel Müdürlük; iş ve yaşam becerilerini geliştirecek, her zaman ve her yerde uygulanabilecek programlar oluşturmak, işgücü piyasasının ihtiyaç duyduğu nitelikli işgücü ihtiyacını sağlamak ve nihayetinde öğrenen bireyden, öğrenen topluma ve öğrenen Türkiye'ye doğru bir dönüşümü gerçekleştirmek için çalışmaktadır.

Son dönemde ise teknoloji politikalarında 2005-2010 Bilim ve Teknoloji Politikaları Uygulama Planı doğrultusunda politikaların sürdürülebilirliğinin sağlanması amacıyla Ulusal Bilim, Teknoloji ve Yenilik Stratejisi (UBTYS) 2011-2016 oluşturulmuştur.

²⁹⁴ Milli Eğitim Bakanlığı, **Hayat Boyu Öğrenmenin Geliştirilmesi**, <http://meb.gov.tr/www/turkiye8217de-hayat-boyu-ogrenmenin-gelistirilmesi-projesi/icerik/38>, (05.07.2014)

Şekil 4: Ulusal Bilim, Teknoloji ve Yenilik Stratejisi (UBTYS) 2011-2016'nın Stratejik Çerçevesi

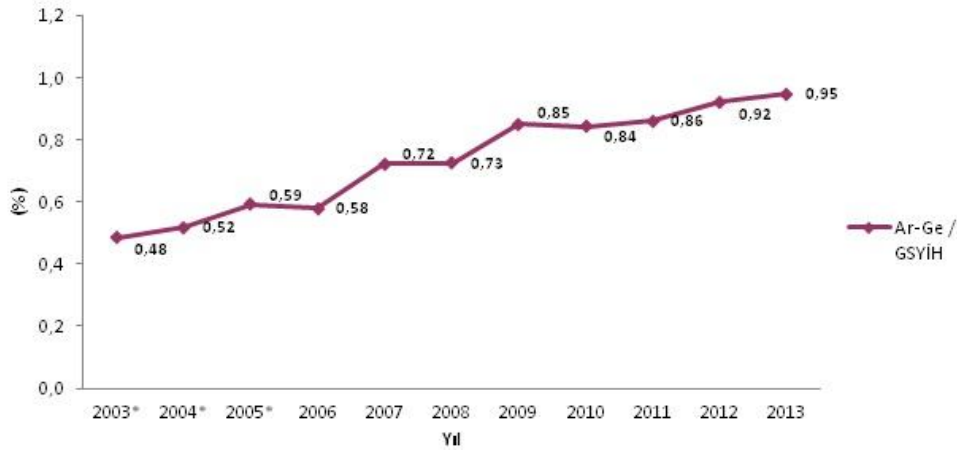
Kaynak: TÜBİTAK (2010), **Ulusal Bilim, Teknoloji Stratejisi (2011-2016)**, TÜBİTAK Yayını, Ankara.

Bu strateji doğrultusunda yeni dönemde; BTY açısından insan kaynaklarının geliştirilmesi, araştırma sonuçlarının ticari ürün ve hizmete dönüşümünün teşvik edilmesi, çok ortaklı ve çok disiplinli, Ar-Ge yenilik işbirliği kültürünün yaygınlaştırılması, KOBİ'lerin yenilik sisteminde daha güçlü aktörler olmalarının teşvik edilmesi, araştırma altyapılarının Türkiye Araştırma Alanı'nın (Ar-Ge faaliyetlerini gerçekleştiren, bunların sonuçlarını talep eden ve bu faaliyetlere kaynak sağlayan kurum ve kuruluşlar arasındaki bağlantıların bütünleşik bir şekilde tanımlanması ve yürütülmesi amacıyla BTYK 10. Toplantısı'nda Türkiye Araştırma Alanı-TARAL tanımlanmıştır.) bilgi üretme gücüne katkısının artırılması, ülkemizin çıkarları doğrultusunda uluslararası BTY işbirliğinin etkinleştirilmesi, ayrıca Ar-Ge ve yenilik kapasitesinin güçlü olduğu alanlarda hedef odaklı yaklaşımlar, ivme kazanımı için gereken alanlara odaklı yaklaşımlar ve çeşitli alanlarda yaratıcılığın destekleneceği tabandan yukarı yaklaşımların hayata

geçirilmesi hedeflenmektedir²⁹⁵. Teknolojik gelişmenin öne çıktığı bu dönemde, gelişmeleri destekleyici ortamların oluşturulmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu anlamda en belirgin örnekler teknopark uygulamaları olmuştur.

Ülkelerin bilim ve teknoloji seviyelerinin karşılaştırılması açısından kullanılmakta olan üç gösterge bulunmaktadır. Bunlar; Ar-Ge harcamalarının GSYİH içindeki oranı, 10 bin çalışan nüfus başına düşen Ar-Ge personeli sayısı ve ülkelerin yayınladıkları bilimsel makaleler olarak sıralanmaktadır. Son dönemde sayılan söz konusu göstergelere patent sayısının da eklendiği görülmektedir. Türkiye, 1998 yılındaki %0,37 olan Ar-Ge harcamasının GSYİH payını 2009 yılında %0,85'e, 2013 yılında ise %0,95'e yükseltmiştir. 10 bin çalışan kişi başına düşen Tam Zaman Eşdeğeri Ar-Ge personeli ve araştırmacı sayısını 1998 yılında sırasıyla 11 ve 9'dan, 2009 yılında 35 ve 27'ye çıkartmıştır. 2013 yılında ise toplam 112.969 kişi Ar-Ge personeli olarak çalışmıştır. Bir önceki yıla göre TZE cinsinden Ar-Ge personeli sayısındaki artış %7,5 olarak gerçekleşmiştir. Bilimsel yayın sayısını 1998 değerinin dört katı oranda arttırarak 2009 yılında 25.264 sayısına ulaşmıştır. Türk Patent Enstitüsü tarafından verilen ulusal ve uluslararası patent tescilleri 1998-2009 yılları arasında 8 kata yakın bir artış kaydetmiş ve 2009 yılında 5.610 rakamına ulaşmıştır²⁹⁶.

Şekil 5: Ar-Ge harcamasının Gayri Safi Yurtiçi Hasıla İçindeki Payı

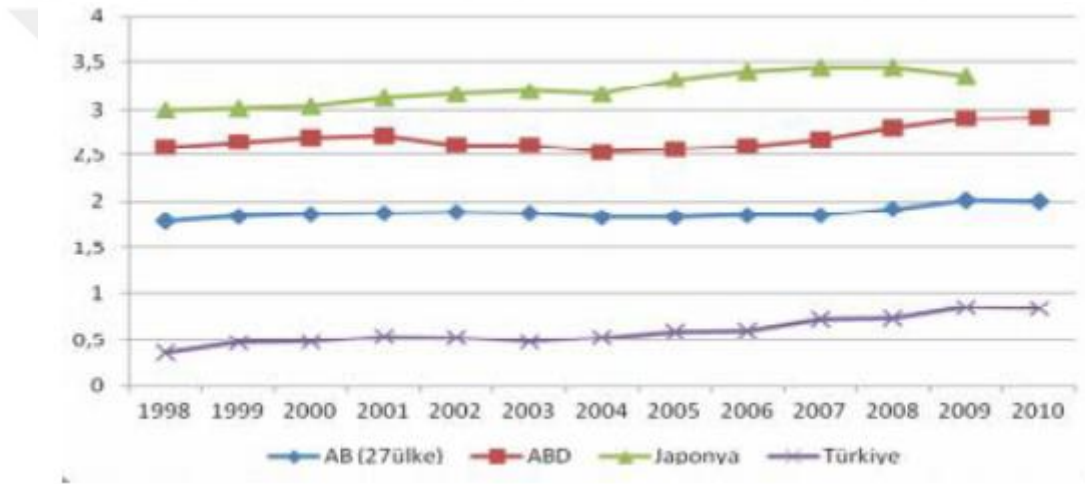
Kaynak: TÜİK, Haber Bülteni, 20 Kasım 2014

²⁹⁵ TÜBİTAK (2014b), **UBTYS 2011-2016**, <http://www.tubitak.gov.tr/tr/kurumsal/politikalar/icerik-ubtys-2011-2016>, (10.02.2015)

²⁹⁶ Sanem Yalçıntaş Gülbaş, "İnovasyon: Teknopark Modeli", **ANKEM Dergisi**, 25(ek 2), 2011, 139-145.

Küresel Rekabet Raporu 2013-2014 verileri incelendiğinde GSYİH içinde Ar-Ge harcamalarının payının 2012 yılı için %0,92 olarak kaydedildiği görülmektedir. Rapora göre Türkiye GSYİH içinde Ar-Ge harcamalarının payını bir önceki yıla kıyasla %17,1 oranında arttırmıştır. Yine aynı Raporda, 2012 yılında 25.018 toplam bilimsel doküman sayısı ile dünyada 18. sırada yer almaktadır²⁹⁷. Toplam araştırmacı sayısındaki artış açısından OECD verileri incelendiğinde ise 2010 yılında 64.340'a ulaşmıştır. 2000 yılında 23.083 olan bu rakam geçen dönem itibarıyla %179 artış kaydetmiş görülmektedir²⁹⁸.

Şekil 6: AB, ABD, Japonya ve Türkiye’de Ar-Ge Yoğunluğu (%)

Kaynak: Targan Ünal, Nisa Seçilmiş, OECD 2013, “Ar-Ge Göstergeleri Açısından Türkiye ve Gelişmiş Ülkelerle Kıyaslaması”, *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 2012, s.1.

GSYİH içinde Ar-Ge harcamalarının payının yükselmesine, bilimsel doküman sayısındaki gelişmeye ve bilim insanı sayısındaki artışa rağmen, Türkiye’nin Ar-Ge yoğunluğu²⁹⁹ açısından alt seviyelerde yer aldığı yukarıdaki şekilde görülmektedir. Ar-Ge yoğunluğu, Avrupa Birliği, ABD, Japonya gibi teknolojik gelişmede ön sıralarda yer alan ülkelerde %2-3,5 düzeyindedir. Bu

²⁹⁷ Zafer Uygun, Tuna Demir, Kübra Erdoğan, “Bilim Teknoloji ve Yenilik Perspektifinde Türkiye ve Seçilmiş Ülkeler Üzerine Notlar”, *Kalkınmada Anahtar Verimlilik Dergisi*, TC Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Yayını, Ocak, 2014, 301, 1-4.

²⁹⁸ Ünal, Seçilmiş, ss. 12-25.

²⁹⁹ Ar-Ge yoğunluğu: milli gelir içinde Ar-Ge harcamalarına ne kadar yer verildiğidir. Ar-Ge’ye yapılan harcamaların Gayrisafi Yurt İçi Harcamaları (GSYİH)’na bölünmesi ile hesaplanan bir göstergedir. Hem devlet hem de özel sektör için önemli bir gösterge olan Ar-Ge harcamaları yoğunluğu, bilim ve teknolojide rekabet yönünden üstünlüğü ifade eder.

bağlamda teknolojik ivmelenmeyi destekleyici girişim ve oluşumlara ihtiyaç duyulduğu ifade edilebilir³⁰⁰. Türkiye'nin bilim ve teknoloji konusunda rekabet edebilir düzeye gelebilmesi için milli gelir içindeki Ar-Ge harcamaları payının gelişmiş ülkeler seviyesinde artırılması bu konuda gerçek bir ilerlemeye götürebilecektir.

2.6.3. Aile Planlaması Kavramının Anayasa'da Yer Alması

1980'li yıllarla birlikte ithal ikameci sanayileşme politikası yerini Türkiye ekonomisini liberal ekonomik politikalar ve ihracata dayalı büyüme modeli ile dünya pazar ekonomisine eklemlenmeye çalışan yeni ekonomik politikaya bırakmıştır. Nüfus politikaları açısından önemli bir gelişme bu dönemde hayata geçirilmiştir. Aile planlaması kavramı, 1980 askeri darbesinin ardından hazırlanan Anayasa'da yer almıştır. 1982 Anayasa'sının 41. maddesinin ikinci fıkrasında "Devlet, ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi ile uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır, teşkilatı kurar" vurgusu yapılmıştır. Anayasa'nın kabul edilmesinin üzerinden altı ay geçmeden, Mayıs 1983'te, antinatalist politikalar içeren birinci nüfus planlaması hakkındaki kanun revize edilmiş ve daha liberal ve kapsamlı bir kanun olan 2827 sayılı Nüfus Planlaması Hakkında Kanun kabul edilmiştir. 1983 Nüfus Yasası, getirdiği birçok yeniliğin yanında, Türkiye'nin merkezinde temin edicinin bulunduğu arz merkezli aile planlaması programlarını terk ederek merkezinde kullanıcının bulunduğu talep merkezli bir aile planlaması programına geçtiğini göstermektedir. Bu yeni politika biçiminin bir sonucu olarak Türkiye'de özellikle gebeliği önleyici modern yöntemlere olan talep artmış ve yöntem kullanımı 1990'lı yıllarda yüzde 63-64 seviyesine; 2000'li yıllarda ise yüzde 71-73 seviyesine yükselmiştir.

Bu dönemde doğurganlık ve ölümlülük hızlarındaki aşağı yönlü hareket devam etmiştir. Dönemin ayırt edici özelliği nüfus artış hızının da artık düşmeye başlamış olmasıdır. Nüfus artış hızı, 1985-1990 döneminde yurt dışından olan göçe rağmen binde 22 seviyesine gerilemiştir. Bu dönemin göçünün en temel özelliği,

³⁰⁰ Gül Kayalıdere, "Türkiye'nin Teknoloji Politikalarında Teknoparkların Önemi ve Teknoparklara Yönelik Vergi Avantajları", **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 1, No/Sayı: 1, 2014, s. 36.

kentten kente olan göçün iç göç akımları içerisindeki ağırlığının artması ve yurtdışına göçün coğrafi hedefinin değişerek Sovyetler Birliği'nin dağılması ile oluşan ülkelere ve petrol üreten Arap ülkelerine yönelmesi olmuştur³⁰¹.

Türkiye üçüncü demografik geçiş sürecine 1985 yılından sonra girmeye başlamıştır. Türkiye için üçüncü demografik geçiş sürecinde doğum hızları da süratle düşmüş ve hem doğum hem de ölüm hızları birbirine paralel bir seyir izlemeye başlamışlardır. Ancak nüfus önceki evrelere kıyasla az da olsa artmaya devam etmektedir.

TÜİK verileri;

- İkinci dönemin belli bir olayla sona ermediğini,
- Ölümlülük ve doğurganlıktaki azalma eğilimlerinin devam ettiğini, nüfus artış hızında kesin ve dönüşü olmayan bir azalma sürecine girildiğini, bunun da Türkiye'nin üçüncü döneme girdiğinin göstergesi olduğunu belirtmektedir.

2000 yılı nüfus sayımında ortaya çıkan göstergeler göz önüne alındığında;

- 2000 yılında toplam doğurganlık hızının 2,53 olduğu,
- Net yenilenme hızının ise 1,2 olarak gerçekleştiği görülmektedir.

Bir başka deyişle Türkiye 2000 yılında üçüncü evreyi tamamlamanın ilk koşulunu gerçekleştirmiştir. Türkiye için dördüncü demografik geçiş sürecinin en büyük özelliği net yenilenme hızının 1,0'ın hemen altına inmesi ve nüfusun çok az artışla, neredeyse durağan hale gelmesidir. Yapılan projeksiyonlara göre net yenilenme hızının 2020'lerin sonuna doğru 0,9 seviyesine inmesine rağmen, 2050 yılında Türkiye'nin çok az da olsa artan bir nüfusa sahip olacağı tahmin edilmektedir³⁰².

Türkiye'nin demografik dönüşümünün üçüncü aşamasının tamamlanması için iki koşulu yerine getirmesi gerekmektedir. Bunlardan birincisi, doğurganlık hızının nüfusun ancak kendini yenileyebileceği seviye olan kadın başına 2,1 doğumun da altına düşmesi; ikincisi ise nüfus artışının sona ermesidir. Genellikle bu iki koşul eş zamanlı olarak gerçekleşmemektedir. Doğurganlık seviyesi yenilenme düzeyine düştükten sonra bile doğurganlığın yüksek olduğu dönemlerde nüfusa dahil olan kuşaklar doğurganlık çağından çıkana kadar nüfus artışı azalarak da olsa bir süre daha artmaya devam etmektedir. Türkiye'de bugün yaşanmakta olan süreç bu

³⁰¹ İçduygu, Sirkeci, s.45.

³⁰² Hoşgör, Tansel, s.3.

durumun bir ifadesi niteliğindedir. Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması, 2008'in sonuçlarına göre Türkiye'deki doğurganlık düzeyi yenilenme düzeyinin hemen üzerindeki bir düzeye kadar (2,16) düşmüş durumdadır. Bu durum, Türkiye nüfusunun bir süre daha artmaya devam edeceğini, 2050'li yıllarda yaklaşık olarak 95 milyon olacağını ve daha sonra da aşağı yukarı bu düzeyde sabit kalacağını göstermektedir³⁰³.

2.6.4. Sosyal Sigortalar Kurumu ve Sosyal Güvenlik

İşçi Sigortaları Kurumu, kurulduğu yıl, ilk önce iş kazaları ve meslek hastalıkları sigortasını kapsamına almış (4772 sayılı kanun), daha sonra 1950'de ihtiyarlık sigortasını (5417 sayılı kanun), 1951' de hastalık ve analık sigortasını (5502 sayılı kanun) ve 1957'de de maluliyet, ihtiyarlık ve ölüm sigortasını (6900 sayılı kanun) ihdas etmiştir. 1965 yılında (506 sayılı kanun) İşçi Sigortaları Kurumu SSK'ya dönüştürülmüştür. 1950 yılında yürürlüğe giren T.C. Emekli Sandığı (1946 tarih ve 1683 sayılı kanun) ile beraber 1945-1960 arasında sosyal güvenlik alanında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Ancak bağımsız çalışanların sosyal güvenliği ileri bir tarihe bırakılmıştır. 1971'den itibaren sosyal sigorta kurumlarının kurumsal yapılanması Bağ-Kur ile tamamlanırken, esnaf ve sanatkarlardan oluşan bağımsızların bir çoğunun sosyal güvenlik hakları, kısmen de olsa, garanti altına alınırken (2.9.71 tarih ve 1479 sayılı kanun) sosyal sigorta mevzuatı da Tarım İşçileri Sosyal Sigortalar Kanunu ve Tarımda Kendi Adına Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kanunu (17.10.83 tarih, 2925 ve 2926 sayılı kanunlar) ile son şeklini almıştır. 2925 sayılı kanun kapsamındaki tarım işçileri SSK bünyesine alınırken, 2926 sayılı kanun kapsamında tarımda bağımsız çalışan çiftçiler ise Bağ-Kur'a bağlanmıştır.

1980'li yılların başından itibaren kamu kesiminde çalışan sivil ve askeri personele yönelik tazminat niteliğindeki ödemeler, 1983 yılında sosyal yardım hizmetlerini tek çatı altında toplamayı amaçlayan “Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu-SHÇEK”in yeniden düzenlenmesi bu alandaki önemli gelişmelerdir. 1983 yılında yürürlüğe giren 2925 sayılı “Tarımda Kendi Adına ve Hesabına Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kanunu” ve 2926 sayılı “Tarım İşçileri Sosyal

³⁰³ İçduygu, Sirkeci, s.46.

Sigortalar Kanunu” tarım kesiminde çalışanlara da sosyal güvenlik sağlamayı hedeflemiştir. 7 Kasım 1980’de, 1968 tarihli Avrupa Güvenlik Kodu’nun onaylanması, 1965 tarihli Avrupa Sosyal Güvenlik Şartı’nın 14 Ekim 1989’da onaylanarak 24 Aralık 1989’da yürürlüğe girmesi sosyal güvenlikle ilgili olarak bu dönemdeki önemli gelişmelerdir. 1986 yılında oluşturulan “Sosyal Yardımlaşma Ve Dayanışmayı Teşvik Fonu” ve 1992 yılında uygulanmaya başlanan “Yeşil Kart” sistemi bu alandaki diğer özgün düzenlemeleri oluşturmaktadır. Birinci 5 Yıllık Kalkınma Planı’ndan bu yana söz edilen “işsizlik sigortası”nın oluşturulması konusu 25 Ağustos 1999 tarihli 4447 sayılı yasa ile hayata geçirilmiş, ancak yasada işsizlik sigortasına ilişkin hükümlerin yürürlük tarihi 1 Haziran 2000 olarak belirlenmiştir. 1996-2000 yıllarını kapsayan Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda tüm sosyal güvenlik kurumlarının tek çatı altında toplanması hedefine yönelik olarak “Sosyal Güvenlik Temel Yasası’nın” çıkarılması öngörülmüştür³⁰⁴.

Son yıllarda sağlık alanında önemli politika değişikliklerinin hayata geçirildiği ve üzerinde yoğun tartışmaların yapıldığı bir süreç yaşanmaktadır.

Türkiye’de uygulamaya konulan Sağlıkta Dönüşüm Programı’nın temel gerekçelerini, neo-liberal politikalarla uyumlu olacak biçimde, kamu sağlık harcamalarının karşılanması mümkün olmayan bir düzeye ulaşması ve sunulan sağlık hizmetlerinin kalitesinin düşük ve verimsiz olduğu tespitleri oluşturmaktadır. Buna paralel olarak kamu sağlık sektörünün verimsiz ve niteliksiz olarak etiketlenmesi, hizmet sunumu ile finansmanın ayrıştırılarak devletin hizmet sunumundan çekilmesi, hizmet satın alma ve hastanelerin özikleştirilmesi gibi “ademi merkeziyetçi” politikaları ile sağlık alanının tümüyle piyasa aktörlerinin rekabetine açılması biçiminde özetlenebilecek olan çözüm önerileri de aynı şekilde dünyadaki küresel dönüşüm ile uyumludur³⁰⁵. Bu değişimin ipuçları Türkiye’nin 1980 sonrası değişen sağlık politikalarında saklıdır. 1961 Anayasası, herkesin tıbbi bakım görmesini, sosyal güvenlik hakkını ve uygun konut gereksiniminin karşılanmasını devletin ödevi olarak görmektedir. Oysa 1982 Anayasası, sağlığı korumayı hem devletin hem bireyin ödevi olarak tanımlanmakta ve devleti bu görevini kamu ile özel sağlık kuruluşlarını denetleyerek yerine getiren bir konuma indirgemektedir. 1982

³⁰⁴ Güvercin, s.54.

³⁰⁵ John Lister, **Sağlık Politikası Reformu, Yanlış Yolda mı Gidiyoruz? Küresel “Sağlık Reformu” Endüstrisinin Eleştirel Kılavuzu**, İnsev Yayınları, İstanbul, 2008, s.53.

Anayasası'nın bir başka önemli farklılığı da, ilk kez genel sağlık sigortası ve katılım payından söz etmiş olmasıdır. İşte 1982 Anayasası'nın ruhuna yansıyan bu dönüşüm, Yedinci (1996–2000) ve Sekizinci (2001-2005) Beş Yıllık Kalkınma Planlarının da temel belirleyeni olmuştur. Hastanelerin idari ve mali özerkliğe kavuşturularak işletme haline dönüştürülmesi, birinci basamak sağlık hizmetlerini yürütmek için etkin sevk sistemi dahilinde işleyen aile hekimliğinin kurulması, prim temelli genel sağlık sigortası uygulaması, emeklilik ve sağlık sigortası hizmetlerinin ayrılması ve sağlık sigortası ile sağlık hizmetlerinin özelleştirilmesi, özel sağlık ve hayat sigortalarının teşvik edilmesi Yedinci ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planlarına bu çerçevede nedeniyle alınmıştır. Türkiye'de 2003'ten bu yana uygulamaya konulan Sağlıkta Dönüşüm Programı'nın içerik itibarı ile özgün bir yenilik içermediği, aksine program hedeflerinin Yedinci ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planları ile tümüyle örtüştüğü görülmektedir. Etkililik, verimlilik ve hakkaniyet başlıkları altında tanımlanan bu üç hedefi gerçekleştirmeyi amaçlayan programın temel bileşenleri aile hekimliği, verimli sağlık işletmeleri, genel sağlık sigortası ve sağlık çalışanlarının bilgi, beceri ve motivasyonunu arttırmaktır. Programın temel ilkeleri ise insan merkezilik, sürdürülebilirlik, sürekli kalite gelişimi, katılımcılık, uzlaşmacılık ve gönüllülüktür³⁰⁶.

Türkiye'de uygulamaya konulan Sağlıkta Dönüşüm Programı'nın bugün için en temel sonucu kişi başı sağlık hizmet başvurularını çeşitli yollarla (SSK hastalarının özel hastanelere başvurma hakkı, yeşil kartın ayaktan ilaç gereksinimini karşılaması, vs.) arttırmış olmasıdır. Ancak bu artış basamaklandırılmış sağlık hizmet sunumunu sağlayamamıştır. 2000'li yılların başında bir sağlık ocağına düşen kişi başı yıllık ziyaret 1,46'dır. Veriler Türkiye'deki sağlık sisteminin yapısal sorununun devam ettiğini göstermektedir. İşte aile hekimliği sistemi bu yapısal sorunu çözmek amacıyla gündeme getirilmiştir. Ancak aile hekimliği de kendi içinde pek çok sorunu barındırmaktadır³⁰⁷.

Sağlıkta Dönüşüm Programı'nın bir başka temel bileşeni de Genel Sağlık Sigortası reformudur. Sosyal Güvenlik Kurumu'nun verileri dikkate alındığında, Aralık 2007 tarihi itibarıyla ülke nüfusunun % 87'sinin sosyal güvence kapsamında olduğu görülmektedir. Ancak, saha çalışmaları ülke nüfusunun % 35'inin herhangi

³⁰⁶ T.C. Sağlık Bakanlığı, **Türkiye'de Sağlığa Bakış 2007**, Ankara, 2007, s.75.

³⁰⁷ T.C. Sağlık Bakanlığı, **Sağlıkta Dönüşüm Programı**, Ankara, 2003, s.99.

bir sosyal güvenceye sahip olmadığını göstermektedir. Gündelik yaşamda aynı sağlık karnesinin birden fazla kişi tarafından ortaklaşa kullanımı gibi yaygın olarak gözlenen pratikler de bu saptamayı doğrular niteliktedir. Bu nedenle kayıt dışını azaltan, nüfusun tümünü güvence altına alan ve yurttaşlar arasında farklı sosyal güvenlik sistemleri yaratarak hiyerarşik bir yapılanmaya izin vermeyen bir sosyal güvenlik reformuna Türkiye'nin ihtiyacı olduğu açıktır. Ancak, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce kabul edilen Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası yukarıda tanımladığımız ihtiyaca göre gündeme getirilmemiştir. Çünkü söz konusu kanun genel gerekçesinde “Sosyal güvenlik sisteminin yaşadığı finansman sorununun, ekonomik göstergeleri de olumsuz etkilediği”, “son yıllarda bizzat sosyal güvenlik sisteminin kendisinin ülke ekonomisinde istikrarsızlık yaratan ana sebeplerden biri haline geldiği” belirtilerek, söz konusu tasarının çıkış amacının yaşanan bu finans ‘sorununa’ çözüm getirmeyi hedeflediği ifade edilmiştir. Genel Sağlık Sigortası adı üstünde bir “sigorta” olduğu için sigortacılığın temel ilkelerine tabidir. Bu çerçevede, bir riskin sigortalı olabilmesi için ortaya çıkan riskin sigortalıyı maddi hasara uğratmış olması, riskin gerçekleşeceğinin kesin olarak bilinmemesi ve gerçekleşmiş riskin kapsam dışında tutulması gereklidir.

Türkiye’de yerleştirilmeye çalışılan modelin, vatandaşlara sağlık ve sigorta hizmeti sunmayı istihdama göre tarifleyen, çalışanlara yönelik bir sistem olduğu söylenebilir. Prim ve katkı payı ödemeye dayanan bu sağlık modeli ve genel sigorta sistemi, orta vadede bir yandan hasta ve hekim ilişkisini dönüşüme uğratarak piyasa ekseni bir etkileşimin sorunları ile toplumu karşı karşıya bırakacak, diğer yandan da işsizliğin arttığı bu ortamda geniş toplum kesimlerini daha derin yoksulluğa ve enformel alana itmesi risklerini barındırmaktadır. Aynı zamanda, piyasa mantığı çerçevesinde yeniden yapılanan sağlık alanı farklılaşmayı da beraberinde getirecek ve hizmete erişimde eşitsizliği derinleştirebilecektir³⁰⁸.

³⁰⁸ Osman Elbek, Emin Baki Adaş, **Türkiye Psikiyatri Derneği Bülteni**, Cilt: 12, Sayı 1, 2009, s. 35-43.

2.6.5. Bilgi Bazlı Küreselleşme ve Etkileri

1960’larda başlayan ve 1990’larda keskinleşen, tüm ülkeleri etkileyen en önemli gelişmenin, çoğunlukla “küreselleşme” olarak ifade edilen ancak esas olarak “bilgi teknolojisindeki ilerleme sonucu oluşan küreselleşme” olarak ifade edilmesi gereken gelişmeler olduğu söylenebilir. Bu gelişmenin daha çok küreselleşme olarak ifade edildiği görülmekle birlikte, tüm dünyayı etkileyen gelişmenin aslında bilgi teknolojisindeki küresel gelişmeler yani bilgi bazlı küreselleşme (ağsal küreselleşme) olduğu söylenebilir.

Küreselleşmenin kelime anlamı, bütünün kuşatılması, sarılması, bütünleştirilmesidir. Genel olarak, maddi ve manevi değerlerin ve bu değerler kapsamında oluşmuş birikimlerin, ulusal sınırları aşarak, dünya çapında yayılması olarak tanımlanır. Ülkelerdeki çeşitli piyasaların işleyiş biçimleri ve bu piyasaların birbiriyle olabilecek bağlantıları hakkında ortak düşünceler, benimsenecek siyasi sistem, demokrasi, insan hakları, din ve laiklik, çevre bilinci gibi düşüncelerin evrenselleşmesi fikri, küreselleşme olgusu içinde yer almaktadır³⁰⁹. Küreselleşme kavramının dünyanın tek pazar haline gelmesinin ötesinde bir sahip olma çabası olduğu da söylenebilir. Yani küreselleşme kavramı, bireylerin ya da toplumların, görece daha güçsüz bireylerin ya da toplumların kaynaklarını kendi çıkarları için kullanmaları durumunu ortaya çıkarmaktadır.

Küreselleşme ilk olarak imparatorluklar şeklinde iken (emeğe sahip olma), sonrasında emperyal küreselleşme (tüm doğal kaynaklara sahip olma) olarak devam etmiş, 1980’lerle birlikte ise ağsal küreselleşme (entelektüel yapıya sahip olma) şeklinde karşımıza çıkmıştır. Bilgi teknolojilerindeki sınır tanımaz gelişme, ağsal küreselleşmenin hem kaynağını hem de sonucunu oluşturmaktadır.

Giddens küreselleşmeyi, yerel olayların uzakta gerçekleşen olaylarla biçimlendirilmesi yoluyla, dünya çapında sosyal ilişkilerin yoğunlaşması olarak tanımlar³¹⁰. Scholte küreselleşmeyi, sosyal ilişkilerin ülke dışı boyutlarının doğması ve hızla yayılması olarak tanımlamış, ayrıca konuyu daha önceden de varolan ilişkilerin kuvvetlenmesi ve yaygınlaşmasının ideolojik söylemi olarak da

³⁰⁹ DPT, *Dünya’da Küreselleşme ve Bölgesel Bütünleşmeler Alt Komisyon Raporu*, Ankara, 1995, ss.1-2.

³¹⁰ Antony Giddens, *The Consequences of Modernity*, Polity, Cambridge, 1990, s. 66.

değerlendirmiştir³¹¹. Robertson ise gelişmenin insanlık üzerindeki etkisine işaretler, küreselleşmenin, hem dünyanın küçülmesine hem de bir bütün olarak dünya bilincinin güçlenmesine gönderme yaptığını söyler³¹².

Küreselleşmeyi bir süreç olarak ele aldığımızda, küreselleşme ya da global bütünleşme, global entegrasyon, ülkeler arasındaki iktisadi, siyasi, sosyal ilişkilerin gelişip yaygınlaşması, ideolojik ayrımlara dayalı kutuplaşmaların çözülmesi, farklı toplumsal kültürlerin, inanç ve beklentilerin daha iyi tanınması ve ülkeler arasındaki ilişkilerin yoğunlaşması gibi ilk bakışta farklı görünen ancak birbirleriyle bağlantılı olguları içeren bir süreçtir³¹³. Robertson, küreselleşmeyi tarihsel bir süreç olarak ele almakla birlikte en başta kültürel öğeler olmak üzere bugünkü sürecin ayırt edici özellikleri üzerinde durmakta ve örneğin yalnız teknolojik alandaki hızlı gelişmeler değil fakat insan haklarının küresel bir nitelik alması, etnik, dinsel ve cinsel farklılıkların öne çıkması, uluslararası kuruluşların önem kazanması ve yeryüzüne, insanlığa ait bir duyarlılığın gelişmesi gibi birçok ögenin 20. yüzyılın sonlarında başlayan dönemi farklılaştırdığını belirtmektedir³¹⁴.

Küreselleşme sürecinin oluşturduğu ekonomik değişim üretimde Fordizm'den Post-Fordist üretime geçerken üretim ve tüketim ilişkisini tek pazarın koşulları içinde değerlendirmektedir. Mal ve hizmet üretiminde belirlenen standartlar dünya pazarının ortak değerleri olarak kabul görmektedir. Politik ve kültürel bütünleşme ile de beşeri kaynak olarak insanın niteliği şekillenmektedir. Değişim bu bağlamda hemen her toplum için ortak standartlara ulaşmada insan kaynağına yapılacak yatırımın özelliklerini belirlemektedir. Değişen dünya düzeninde gelişmekte olan ülkeler kalkınmalarında, gelişmiş dünya koşullarının öngördüğü rekabet sistemine uyum sağlamak zorunda kalmaktadır. Toplumsal değişim sürecinde, insan kaynağının özelliklerini değişen dünya koşullarına göre yeniden yapılandırması; ekonomik, politik ve kültürel bütünleşme sürecinde önemli yer tutmaktadır³¹⁵.

³¹¹ Jan Aart Scholte, **Beyond the Byzword: Toward a Critical Theory of Globalization**, New York, 1996, s.46.

³¹² Roland Robertson, **Küreselleşme**, çev: Ümit Hüsrev Yolsal, Bilim ve Sanat Y., İstanbul, 1999, s.21.

³¹³ DPT, **Dünya'da Küreselleşme ve Bölgesel Bütünleşmeler Alt Komisyon Raporu**, s.5.

³¹⁴ Robertson, s. 24.

³¹⁵ Ercan Tatlıdil, Yota Xanthacou, "Türk İşgücünün Yapısı ve Avrupa Birliği İstihdam Politikaları", **Ege Academic Review**, Issn: 1303099X, Year 2002, Volume: 2, Issue: 2, p. 1-14, , http://eab.ege.edu.tr/pdf/2_2/C2-S2-M1.pdf, s. 3, (02.01.2007)

Ekonomik küreselleşme olgusunu Turin European Council, 20. yüzyılın sonunda AB' nin karşı karşıya kaldığı en önemli problem olarak şöyle tanımlamıştır. “Küreselleşme kavramı ekonomik büyüme sürecinin dünya çapında bütünleşmesidir. Bu bütünleşmenin esas yönlendiricileri olarak da aşağıdaki üç faktör ön plana çıkmaktadır”.

- Uluslararası ticaret ve sermaye hareketliliklerinin serbestleşmesi;
- Teknolojik sürecin ve bilgi toplumunun değerlerinin itici gücü olması
- Ortak tanımlar ve standartların paylaşımı

Bu üç faktör çalışma yaşamına yeni bir biçim ve yeni bir yaşam anlayışı formunu dünya genelinde tanıtmıştır. Bunun anlamı, bilgi-iletişim teknolojilerinin yaygın biçimde kullanımı ve gelişmesiyle teknolojik değişim ve tarihsel bir dönemi yaşadığımızı ortaya koymaktadır. Avrupa Birliği'ndeki bu gelişme ile Türkiye'deki değişim politikaları irdelendiğinde sorunların farklılığı, nüfusun yerleşim birimlerinin (kır-kent farklılığından) istihdam alanlarının, işletme büyüklüklerinin ve eğitim özelliklerinin farklılığından kaynaklanmaktadır. Türkiye'nin Gümrük Birliği süreci ile uzun dönemde AB 'nin tam üyesi olma yolunda AB 'nin sosyal, ekonomik ve kültürel politikalarını yakından izlemesi gerekmektedir. Bu sadece AB'ye tam üye olma sorunu değil, aynı zamanda küreselleşen dünyada bilgi toplumunun özelliklerini geliştirerek her alanda rekabet gücünü geliştirmektir. Türkiye AB müktesebatına uyumda eksikliklerini gidermede yeni stratejiler geliştirmek zorundadır. Yasal düzenlemelerde kurumların yapısal dönüşümlerinde AB ve değişen dünya koşulları birlikte ele alınması zorunluluğu ile karşı karşıyadır³¹⁶. 1980'li yıllardan bugüne, bilgi teknolojilerinin gelişimi ile oluşan küreselleşme olgusu yoğun bir şekilde tartışılmakta, bu olgudan tüm dünya olduğu gibi Türkiye de etkilenmektedir. Bu olgu sadece iktisadi değil, aynı zamanda politik ve sosyo-kültürel bir olgudur. Küreselleşme teriminin ilk kullanımından bugüne anlamı açısından tartışmalar söz konusudur. Tartışmalar ağırlıklı olarak bu sürecin olumlu - olumsuz sonuçları (kişiler, ülkeler açısından) olan, yeni veya süregelen; doğal ya da tasarlanan; ulus devleti yeniden tanımlayan bir süreç olduğu konularında yoğunlaşmaktadır³¹⁷.

³¹⁶ Tatlıdil, Xanthacou, s. 5.

³¹⁷ Hüsnü Erkan, Yaşar Uysal, Canan Erkan, Mevlüt Çetinkaya, Selim Şanlısoy, Nuri Erkin Başer, Kerim Eser Afşar, Üzeyir Aydın, s. 26.

Mc Grew küreselleşmeyi, ulusötesi şirketlerin faaliyetlerinin değişimindeki hızlı yayılma, küresel iletişimin ve medya ağının varlığı, küresel üretim, diğer üretim faktörleri ile birlikte bilginin yayılımı, dini ve etnik bağların önemindeki artış, ulusal sınırlardan çok sayıda insanların geçişi ve ulusüstü topluluk ve kurumların otoritesinin ortaya çıkışı olarak tanımlamıştır. Dünya sosyal, politik ve ekonomik faaliyetler açısından büyümekte ve sosyal, politik ve ekonomik kararların küresel olarak hissedilme etkisi artmaktadır³¹⁸. Küreselleşmenin aşamalarının yeni olmadığı, modernleşme ve kapitalizmin yükselmesi sürecine kadar uzandığı ve bu mantığın köklerinin 18. yüzyıldaki kültürel olarak homojen ulus devletlerin doğuşunda yer aldığı iddia edilmektedir³¹⁹. Türkiye'nin de etkilendiği bilgi bazlı küreselleşme olgusunun ortak noktalarını şöyle sıralayabiliriz³²⁰:

- Küreselleşme modernleşme ile aynı süreç içindedir ve bu nedenle 16. yüzyıldan bu yana sürmektedir. Bu süreç zaman içinde hızlanmış ve 90'lı yıllarda en hızlı ve yeni bir aşamasına ulaşmıştır.
- Küreselleşme Dünya üzerinde kurulan bireysel sosyal bağlar arasında sistematik ilişkileri içerir. Tam bir küresel düzende hiç bir ilişki ya da ilişkiler topluluğu ayrı ya da sınırlandırılmış olmayacak, hepsi birbirine bağlı olacak ve sistematik olarak birbirini etkileyecektir.
- Küreselleşme mekansal küçülme olgusunu içermektedir. Dünyanın; ulaşım ve iletişim teknolojilerindeki gelişme sonucu coğrafi uzaklıkların zaman ve uzay açısından küçülmesi anlamı taşır.
- Küreselleşme olgusu yansımalıdır. Dünyada yaşayanlar yönlerini bir bütün olarak dünyaya çevirmektedirler. Örneğin, firmalar küresel bir pazar aramakta, hükümetler insan hakları açısından birbirlerinin dürüstlüklerini takip etmeye çalışmakta ve dünya düzenini korumak için askeri yardım taahhüt etmektedirler.
- Küreselleşme evrensel standart ve özalciliğin çöküşüdür. Herhangi bir ilişkide, kişi insan ırkının bir üyesi ve bir bireydir.
- Küreselleşme risk ve güvenin iki taraflı karışımıdır. Daha önceki durumda kişi, yakın, bilinen, mevcut ve materyal olana güvenmekteydi. Bunların dışındaki

³¹⁸ Dugassa Mulugata, Atsedde Assefa, The Economic Focus, **Ethiopian Economic Association Volume IV**, no:4 Jan-Feb 2002, s. 24.

³¹⁹ Mulugata, Assefa, s. 23.

³²⁰ Malcom Waters, **Globalization**, Routledge, London, 1995, ss. 52-53.

şeylere duyulan güven, yararlanma ya da sömürülme riskine girmektir. Küresel düzende bireyler tanımadıkları insanlara, insani olmayan güce ve normlara (piyasa ve insan hakları gibi) ve herhangi bir birey ya da bireyler grubunun kontrolü dışındaki sembolik mübadele modeline güvenmektedir.

1980’ler sonrası yaşanan bilgi bazlı küreselleşmenin etkileri; piyasa, organizasyon ve birey boyutlarında yarattığı değişimler açısından önem taşımaktadır. Piyasa açısından incelendiğinde, yeni sürecin sermayeyi bilgi ile ikame ettiği; piyasada etkinliğin, üreticiden tüketiciye kaydığı, ürün bazında elektronik ticaretin, ülkeler bazında ise Çin ve Asya’nın öne çıktığı görülür. Diğer taraftan, insan kaynağının paradan daha önemli hale geldiği ve dolayısıyla 21. yüzyılda ülkelerin gelişme düzeylerini sahip oldukları işgücünün niteliğinin belirlediği görülmektedir³²¹.

Tablo 1: Bilgi Bazlı Küreselleşmenin Yarattığı Kurumsal Değişim

ESKİ	YENİ
1. Piyasa Yapısında Değişim	
Sermaye	Bilgi
Üretici	Tüketici
Atlantik	Pasifik
Japonya	Çin
Uluslararası ticaret	Elektronik ticaret
Bilgisayar	İnternet
Para	İnsan
2. Örgütsel Yapılanmada Değişim	
Mekanik	Organik
Mühendislik	Ekoloji
Şirketler	Bireyler ve network
Yatay ve dikey entegrasyon	Sanal entegrasyon
İş süreçleri	Kültür
3. Bireysel Kişilikte Değişim	
Çok çalışma	Hiper etkinlik
Güvenlik	Belirsizlik
Mevcut kariyer	Gelecek kariyer
İtimat	Ümit
Sadakat	Cesaret

Kaynak: Hüsnü Erkan, Yaşar Uysal, Canan Erkan, Mevlüt Çetinkaya, Selim Şanlısoy, Nuri Erkin Başer, Kerim Eser Afşar, Üzeyir Aydın, s. 17.

³²¹ Hüsnü Erkan, Yaşar Uysal, Canan Erkan, Mevlüt Çetinkaya, Selim Şanlısoy, Nuri Erkin Başer, Kerim Eser Afşar, Üzeyir Aydın, s. 17.

Küreselleşmenin organizasyonlar açısından etkileri değerlendirildiğinde, Fordist üretim sisteminin bir ürünü olan mekanik düzlemli organizasyonların yerini organik ve esnek üretim sisteminin aldığı; ekoloji, birey ve net-work konularının ön plana çıktığı görülür. Ayrıca, esnek üretim sistemiyle birlikte organizasyon kültürü önem kazanmaktadır. Bilgi bazlı küreselleşmenin bireysel kişilik yapısında da büyük etkiler yarattığı tabloda görülmektedir. Öyle ki, işgücünden beklenen işlevler ve buna bağlı olarak talep edilen nitelikler değişmiş; örneğin iş güvencesi, ancak sürekli öğrenme ve yenilenmeye ayak uydurarak sağlanabilir hale gelmiştir. Bireyin yaratıcı kişiliğini şekillendirecek ümit ve cesaret gibi gelecek değerleri ağırlık kazanmıştır³²².

Bilgi bazlı küreselleşme süreci yönetim anlayışını büyük ölçüde değiştirmiş ve değiştirmeye devam etmektedir. Günümüzün karmaşık, değişken ve istikrarsız ortamında firma yönetimindeki değişimler özellikle sürekli yenilenmeyi kaçınılmaz kılmaktadır. “En iyi” olmanın devamlılığının bulunmadığı bu süreç, yönetim olgusunu çok boyutlu bir sanat haline getirmiştir³²³.

Hemen her birey şu ya da bu biçimde öğrenmeyi bilmektedir. Fakat buradaki asıl önemli konu bilgi çağında ve bilgi yoğun bir toplumda nasıl öğrenmemiz gerektiğidir. Nasıl öğrenmek gerektiğini anlamak, öğrenmenin iç yüzüne vakıf olmaktır. Garavan’a³²⁴ göre de öğrenmeyi öğrenmek, yeni düşünce biçimleri oluşturmak ve davranış değiştirmekle mümkündür. Geleneksel anlamda, belli bilgi stokuna erişmiş insanın yerini, artık bilgi elde etme yöntemlerini bilen insan almaktadır. A. Toffler’ın³²⁵ “Geleceğin cahili, okuyamayan değil; nasıl öğreneceğini bilmeyen kişi olacaktır” sözü, öğrenme yol ve yöntemlerini bilmenin yeni dönemdeki önemini açıkça ortaya koymaktadır. Bütün bunlar, gelecekte birey ve toplumların şekillenmesinde en belirleyici etkenin bilgi olacağını göstermektedir. Yine A. Toffler’ın, “ilk çağlarda güçlü olan, endüstri çağında zengin olan kazanırdı; bilgi çağında ise bilgili olan kazanacaktır” sözü, önümüzdeki dönemde bireyin, kurumun veya toplumun başarısının bilgiyi üretme ve kullanmadaki etkinliğine bağlı olacağını

³²² Hüsnü Erkan, Yaşar Uysal, Canan Erkan, Mevlüt Çetinkaya, Selim Şanlısoy, Nuri Erkin Başer, Kerim Eser Afşar, Üzeyir Aydın, s. 18.

³²³ Hüsnü Erkan, Yaşar Uysal, Canan Erkan, Mevlüt Çetinkaya, Selim Şanlısoy, Nuri Erkin Başer, Kerim Eser Afşar, Üzeyir Aydın, s. 19.

³²⁴ Thomas Garavan, The learning organization: A review and evaluation. **The Learning Organization** 4 (1) 18-29, 1997, s. 21.

³²⁵ Alvin Toffler, Heidi Toffler, "Yeni bir uygarlık yaratmak.", çev. Zülfü Dicleli, İnkılap Kitabevi. İstanbul, 1996, ss. 88-89.

göstermektedir. Sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçişte eğitimde yaşanan değişimlere ilişkin özet bilgiler Tablo 2’de verilmektedir.

Tablo 2: Değişen Eğitim Modeli

Ölçütler	Sanayi Toplumu Eğitim Modeli	Bilgi Toplumu Eğitim Modeli
Öğretmenin Rolü	Herşeyi bilen öğretmen, bilgi aktarıcı, alanında uzman	Yönlendirici, yol gösterici öğretmen
Öğrencinin Rolü	Dinleyici, edilgen, bireysel çalışma	Aktif, işbirliğine dayalı takım çalışması
Yöneticinin Rolü	Yönetim lideri	Öğretim-yönetim lideri
Öğrenme Yöntemi	Sınıfta öğrenme	Kişisel araştırma
Öğrenme Şekli	Bireysel çalışmayla öğrenme	Takım çalışmasıyla öğrenme
Eğitim Programları	Standart eğitim programları	Değişken eğitim programları
İşgören Geliştirme	Hizmet-içi eğitim	Örgütsel öğrenme
Başarı Ölçütü	Ezberlenmiş bilgi aktarımının esas alınması	Kavramları çok boyutlu olarak tanımlayabilme

Kaynak: Hüsni Erkan, Yaşar Uysal, Canan Erkan, Mevlüt Çetinkaya, Selim Şanlısoy, Nuri Erkin Başer, Kerim Eser Afşar, Üzeyir Aydın, s. 19.

Öğrenmenin hayat boyu olması ve eğitim modellerinin değişikliğe uğraması küresel anlamda etkilere sahiptir ve tüm ülkeler ve bireyler bu değişimlerden etkilenmektedir. Özellikle işgücü piyasasının beklentileri bu yönde değişmektedir.

AB'nin 2000-2005 yılları arasını kapsayan, "Avrupa Sosyal Politikası"nın gündeminde olan konular; daha iyi ve daha fazla istihdam fırsatları yaratılması, değişimin sezinlenmesi ve yönetilmesi, yeni çalışma koşullarının gerçekleştirilmesi, bilgi toplumunun potansiyelinin araştırılması, mobilitenin hızlandırılması, sosyal korumanın modernleşmesi ve geliştirilmesi, sosyal katılımın teşviki, cinsiyet eşitliğinin güçlendirilmesi, temel hakların geliştirilmesi, ayrımcılıkla mücadele edilmesi, genişlemeye hazırlık yapılması, uluslararası işbirliğinin teşviki, sosyal katılımın güçlendirilmesi, olarak öngörülmüştür. Küresel gelişmeler çerçevesinde, 1999 Seattle "Dünya Ticaret Örgütü" Bakanlar Toplantısı'nın ardından, uluslararası ticaret ve yatırım ilişkilerini düzenleyen kuralları ele almak üzere 2000 yılından itibaren "Millennium Round" olarak adlandırılan yeni bir müzakere süreci başlatılmıştır. Bu çerçevede,

- Eylül 1996'dan bu yana ILO'nun "7 Temel Sözleşmesi"nin 112 ülke tarafından onaylandığı, birkaç yıl zarfında 70 yeni onayın daha beklendiği belirlenmiştir.
- Haziran 1998'de ILO'nun kabul ettiği "İşyerlerinde Temel Hak ve İlkeler Deklarasyonu"nun tüm ülkeler için geçerli olduğu dikkate alınarak, ILO'nun bu konuda incelemeler yapması benimsenmiştir.

Kuşkusuz ILO'nun kabul ettiği "Sosyal Hükümler", 1998'de ilan ettiği ve uygulamaya koyduğu "Temel Haklar ve İlkeler Bildirgesi" ile 1996-1999 yıllarında düzenlediği "Girişimci Forumu", küresel dünya ticaretine "uluslararası sosyal boyut" getirmeyi amaçlayan girişimler olmuştur. Princeton Üniversitesi, Endüstri İlişkileri alanında 2000'lerin en önemli yayınları arasında, "Yeni Ekonominin Sürdürülmesi: Bilgi Çağında Toplum, Aile ve Çalışma", "Daha Etkin Sendikaların Oluşturulması", "Yükselen Ücret Adaletsizliği", "Uluslararası Ticaretin Ücretler Üzerine Etkisi", "Gelişmiş Ülkelerde Genç İşsizliği" çalışmalarını göstermektedir³²⁶.

Bilgi bazlı küreselleşme ile uluslararası rekabetin artması, bir yandan giderek daha nitelikli insangücünün yetiştirilmesini, öte yandan ise insan kaynakları politikalarının daha etkili hale getirilmesini gerekli kılmaktadır. Artan ülkeler arası ve işletmeler arası işbirliği, bu işbirliğinin gereklerini yerine getirecek yeni bir insan tipini de zorunlu kılmaktadır. Bu zorunluluk, hükümetlerin insan kaynaklarını değerlendirme ve yetiştirme politikalarına daha fazla önem ve öncelik vermelerine sebep olmuştur. Hükümetler küreselleşme ve uluslararası rekabetle şekillenen yeni insan tipini yetiştirmek üzere kısa, orta ve uzun vadeli programlar hazırlamakta ve uygulamaya koymaktadır. Artık sadece teknolojiyi alıp kullanabilen insan değil, teknolojiyi üreten, bilgiyi bilgiye tatbik ederek dünyayı yeniliklere taşıyan insan tipine ihtiyaç vardır, insangücü niteliklerinde gözlenen bu değişim iki yönlü bir etkileşime yol açmıştır. Bir yandan kaydedilen gelişmeler ve teknolojik ilerlemeler yeni bir insan tipini gerekli kılarken öte yandan, bu insan tipi yeni bir çağın ve teknolojik gelişmelerin yaratıcısı ve üreticisi durumundadır. Ekonominin yeni güç odakları, artık sınırsız maddi kaynaklara sahip olan kuruluşlar değil, düşünce ve

³²⁶ Ekin, s. 18.

teknoloji üretimi ve kullanımında söz sahibi olan insanlardan oluşan çalışma gruplarına sahip kuruluşlar olmaktadır³²⁷.

2.6.6. Avrupa Birliği'ne Uyum Çalışmaları

AB diğer bölgesel bütünleşmelerden farklı olarak, toplumlara sadece ekonomik değil, siyasi ve sosyal hedefler de göstermektedir. Bu hedefler kısaca; insan haklarına dayalı, özgürlükçü bir demokrasi, bilgi bazlı küreselleşmeyle uyumlu dışa açık bir ihraç ekonomisi, yüksek normları ve standartları olan bir sosyal çalışma yaşamıdır. Türkiye, Avrupa'daki 40 ülke arasında bu ideallere ulaşmayı hedefleyen 8'inci ülke olmuştur. Türkiye, 1959 yılında Avrupa Birliği'ne "Ortak Üyelik Müracaatı" yapmıştır. Türkiye'nin bu ideallere gönül vermesi ve üyelik başvurusu yapması çok olumlu bir durumdur ancak ardı ardına yapılan siyasi hatalar ve tereddütler sonunda, Türkiye 8'incilikten 28'inciliğe düşmüştür. Sonuçta, tam üyelik başvurusu yapılmamış 1986 dönemeci serbest dolaşımsız, başvuru yapılıp kabul edilmemiş 1996 dönemeci ise, tam üye olmadan "Gümrük Birliği" ile geçilmiştir. Uzun yıllar AB, "mallara evet, insanlara hayır" yaklaşımında ısrar etmiş, "bütünleşme yerine dışlamama" ve mümkün olduğu kadar uzun süre "yanında tutma" politikası uygulamıştır. Yüzyılın sonunda Helsinki'de kabul edilen "aday üyelik" aşamasına rağmen, AB bütünleşmesinde AB'deki değişik ülkelerden ve partilerden, Türkiye içinde ise farklı çevrelerden gelen tereddütler mevcuttur³²⁸. Bununla birlikte AB uyum çalışmaları devam etmektedir.

Avrupa Birliği, 90'lı yılların başından itibaren işgücü piyasalarına hakim olan uzun-dönemli işsizlik, genç işsizliği, yetersiz istihdam seviyesi ve fırsat eşitsizliği sorunlarını çözmenin çarelerini aramaktadır. Avrupa Birliği bu sorunların çözümü için işgücü piyasalarını yeniden düzenleme ihtiyacı içindedir. Bu ihtiyacın karşılanmasında esneklik uygulamaları ile geleneksel sosyal politikasını bağdaştırma çabaları ön plana çıkmaktadır³²⁹.

³²⁷ DPT, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Nitelikli İnsangücü Meslek Standartları Düzeni ve Sosyal Sermaye Birikimi Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Yayın No: DPT:2577-Öik:590, Ankara 2001, s. 3.

³²⁸ Ekin, s. 21.

³²⁹ Oğul Zengingönül, "Esneklik ve Sosyal Politika: Avrupa Birliği'nde Uyumsuzların Uyum Arayışı", İşveren Dergisi, Mart 2002, s. 1.

Avrupa Birliği, 20-21 Kasım 1997 tarihleri arasında toplanan Lüksemburg Olağanüstü İstihdam Zirvesi’nde istihdam politikalarında geleceği şekillendirecek dört temel dayanak belirlemiştir³³⁰: İstihdam edilebilirlik, girişimcilik, gelişim ve değişim sürecine uyum sağlayabilme ve işgücü piyasasında herkese eşit fırsatlar sağlama. 1994 yılında Essen’de düzenlenen Avrupa Konseyi toplantısında Avrupalı liderler, istihdam sorunuyla başa çıkma yolunda, ulusal düzeyde beş önemli önceliği gündeme getiren “ilk eylem planı” oluşturmuşlardır. Bu beş öncelik aşağıdadır³³¹:

- Mesleki-Teknik eğitime yatırımı teşvik etmek,
- Büyümeye daha istihdam ağırlıklı bir kimlik kazandırmak,
- Dolaylı işgücü maliyetlerini azaltmak,
- İşgücü piyasası politikasının verimliliğini artırmak ve
- İşgücü piyasasının dışında kalma riski olan grupları destekleyecek önlemlerin alınmasını teşvik etmek.

AB, 2000 yılının başında ayrıca, ortak istihdam politikaları olarak başlıca dört öncelikli politikayı belirlemiştir³³²:

- İşgücünün niteliklendirilmesi; mesleki eğitimle işsizlere ve çalışanlara nitelik kazandırılmasına öncelik verilmesi
- Yeni iş olanakları yaratılması ve girişimciliğin teşvik edilmesi
- İstihdamda öncelikli gruplara yönelik projeler uygulanması (genç işsizler, kadınlar vb.)
- Küçük ve orta ölçekli işletmelerin (KOBİ) desteklenmesi

2000 yılında gündeme gelen Lizbon Stratejisi, farklı ülkelerin sosyal politikalarına ve kurumlarına yansıyan bir “Avrupalılaşma” sağlanması yönünde bir çaba oluşturmuştur. Lizbon yaklaşımının temel özelliği, Avrupa’nın “küresel bilgi toplumunun yüksek rekabet gücüne sahip, önde gelen bir aktörü haline gelmesi” şeklinde ifade edilen ekonomik amaçlarla, “herkese en yüksek düzeyde sosyal

³³⁰ European Commission, **Extraordinary European Council Meeting on Employment: Luxembourg, 20 and 21 November 1997, Presidency Conclusions**, Brussels, 24 November, 1997,s.3.

³³¹ European Commission, **Follow-up to the Essen European Council on Employment**, <http://europe.eu.int/scadplus/lef/en/cha/c10223.htm>, 1994.

³³² TÜBİTAK, Vizyon-2023, Teknoloji Öngörü Projesi, Eğitim ve İnsan Kaynakları Sonuç Raporu ve Strateji Belgesi, s. 9.

güvence sağlayarak toplumsal içermeyi gerçekleştirmek” şeklinde ifade edilen sosyal amaçları aynı düzeyde ele almaktadır³³³.

Bu çerçevede, AB’nin ortaya koymuş olduğu Lizbon Stratejisi Türkiye için büyük önem taşımaktadır. Bu kapsamda, Türkiye’nin rekabet gücünü artırmasına yönelik olarak Ar-Ge ve yenilik alanında atması gereken adımlar, TİSK tarafından yayımlanan “Türkiye’nin Bilgi Ekonomisi Yarışındaki Yeri” adlı çalışmada kapsamlı olarak ele alınmıştır. Bu alanda temel öncelikler şunlardır³³⁴:

- Firmaların uluslararası rekabette güçlenmesini sağlayacak politika, yönlendirme ve mekanizmalar oluşturulması
- Bilgisayar ve internet kullanım maliyetleri düşürülerek, yaygınlaştırılması
- Hükümet, özel sektör ve üniversiteler arası koordinasyon sağlanması
- Türkiye’nin öncelikli ve önemli teknoloji alanları ile Ar-Ge faaliyetlerini yoğunlaştıracığı teknolojiler belirlenmesi
- Ar-Ge faaliyetlerine GSYİH’den ayrılan pay artırılması
- Üniversite ve sanayi arasında daha geniş ölçekte Ar-Ge işbirliği sağlanması

Türkiye’de AB’ye uyum çerçevesinde yukarıda belirtilen başlıklarda politikalar belirlendiği ve politikalarla uyumlu çalışmalar yapıldığı çalışıldığı görülmektedir. 1990’lardan bu yana AB uyum çalışmaları sonucunda Türkiye’nin henüz küresel anlamda bir atılım sağlanamayışının asıl nedeninin, bu politikaların dışarıdan yönlendirme ile yapılıyor olması, içselleştirilememesi olduğu söylenebilir.

2.7. 1980’LERDEN GÜNÜMÜZE KADAR UYGULANAN İNSAN KAYNAKLARI POLİTİKASININ GENEL DEĞERLENDİRİLMESİ

1980’lerde piyasa ekonomisine geçişle beraber, ekonomik ilişkiler ve devletin toplumdaki rolü değişmeye başlamış, dolayısıyla bireye güvence sağlayan sosyal politika dışı mekanizmalar da yetersiz kalmaya başlamıştır. Bu mekanizmalar, yeni oluşan piyasa toplumu içinde, kapitalizmin geliştiği bir ortamda, eski işlevlerini yerine getiremez hale gelmişlerdir.

³³³ Buğra, s. 1.

³³⁴ Halil İbrahim Şener, **Lizbon Stratejisi ve Türkiye’nin Rekabet Gücü**, <http://web.sakarya.edu.tr/~kaymakci/makale/lizbonstratejisi.pdf>, (15.05.2014), s.8.

2000’li yıllara gelindiğinde, en temel bilgi ekonomisi göstergelerinden biri olan eğitim için ülkemizde milli gelirden ayrılan kaynaklar oldukça düşüktür. Örneğin, 2000 yılı itibarıyla ülkemizde eğitime yapılan toplam kamu harcamalarının milli gelirden aldığı pay yüzde 3,8 ile 48 ülke içinde 41’nci sıradadır. 2014 yılında ise bu pay 4,23 iken OECD ülkelerinde bu oran yüzde 6 civarındadır. Dünyanın büyük ekonomilerinden biri olmayı hedefleyen bir ülke için bu oran oldukça düşüktür. Eğitime yapılan harcamalar yanında diğer eğitim göstergeleri, ülkemizin insan kaynakları açısından gelişmiş ve birçok gelişmekte olan ülkenin oldukça gerisinde olduğunu göstermektedir. Bu çerçevede, orta öğretimdeki okullaşma oranları açısından ülkemiz yüzde 51 oranı ile 49 ülke içinde sadece Tayland ve Venezuela’nın önünde yer almaktadır. Ülkemiz nüfusunun oldukça genç olduğu düşünüldüğünde eğitim konusunda gençlerin eğitime öncelik verilmesi önemlidir.

Eğitim sistemimizin önemli yapısal sorunları bulunmaktadır. Bu sorunlar şöyle özetlenebilir: Eğitim sistemimizde asli unsur olması beklenen öğrenciler pasif konumda bulunmaktadır. Sistem öğretmenden öğrenciye doğru olmak üzere tek yönlüdür. Çağımızda gereksinim duyulan, analitik düşünebilen, problem çözebilen bireylerin yetiştirilmesi için bu sistemin karşılıklı etkileşime dayalı ve öğrencinin aktif olduğu bir sistemle değiştirilmesi gerekmektedir. Eğitim sistemimizin bir başka temel sorunu ise, öğrencilerin aldıkları teorik bilgilerin gerçek hayatta uygulamadaki karşılığını bilmemeleridir. Bu durum öğrencilerin özellikle bilgi ekonomisinde kritik olan soyut düşünme eğitimini amaçlayan derslere karşı öğrenciyi soğutabilmektedir. Sonuçta, derslerin uygulama bölümü çok zayıf kalmakta, bu da etkili bir öğrenme sürecini engellemektedir. Bir başka temel sorun, müfredatın selektif olmamasıdır. Her şeyin öğretilmeye çalışıldığı bir sistemde çoğu zaman öğrenciler aslında çok az şey öğrenebilmektedirler. Diğer yandan, ilköğretim, lise, üniversite gibi eğitim kurumları mutlaka mezun olunması gereken kurumlar olarak görülmekte, bu kurumları beşeri sermayemizi artırmak ve geliştirmek olan asli varlık nedeni geri planda kalmaktadır. Eğitim sistemimizin bir başka temel sorunu da eğitim ile iş arasında kopukluk yaşanmasıdır. Eğitim sistemimiz piyasadaki işgücü talebine karşı

duyarlı değildir ve ülkemizin bilgi ekonomisine geçiş sürecinde ihtiyaç duyacağı insan tipinin yetiştirilmesinde başarılı değildir³³⁵.

Türkiye, bilim ve teknoloji alanındaki politikalar bakımından değerlendirildiğinde aynı dönemde yola çıkılan ülkelerle arasında negatif yönde gelişme bulunmaktadır. Gülbaş'ın³³⁶ bu konuda Türkiye ve Güney Kore örneğini vererek açıklamalarda bulunduğu çalışmasında; Türkiye ve Güney Kore'de iktisadi kalkınmanın aynı yıllara rastladığı ve temel ekonomik göstergelerinin de birbirine yakınlığı vurgulanmaktadır. Türkiye söz konusu yıllarda Güney Kore'den daha zengin bir ülke olarak değerlendirilmesine karşın günümüzde Güney Kore'nin kalkınma açısından Türkiye'den ileride olması da değerlendirilmesi gereken bir unsur olarak dikkat çekmektedir. Güney Kore örneğinde kalkınmada elde edilen başarının temeli, ihracata yönelik kalkınma stratejisi ve etkin devlet müdahalelerinin yanı sıra, teknolojiye doğru uzmanlaşma alanının tespiti, teknoloji paydaşlarını bir araya getiren yapıların oluşturulması ve Ar-Ge faaliyetlerine önem verilmesi olarak ifade edilmektedir. Güney Kore, 1960'lı yıllardan itibaren teknoloji parkları, sanayi ve teknolojiyi bir araya getiren bölgeler ve araştırma merkezleri kurması yanında Türkiye bu dönemde Ar-Ge faaliyetlerine önem verilmesi gereğini tüm kalkınma planlarında belirtmesine rağmen sürdürülebilir bir uygulama ortaya koyamamış gözükmektedir.

1994 ve 2001 krizleri yaşandığında Türkiye'de hem kamu hem bankacılık sektöründe, hem de dış dünyayla ilişkilerde ciddi açıklar ve ekonominin temel bütün dengelerinde ciddi sorunlar vardır. IMF'nin de 1994 ve 2001 krizleriyle ilgili bize söylediği şey, dengesizlikten dolayı krizin kaçınılmaz olduğudur. Fakat dünyada 1997-1998 yıllarında ilginç gelişmeler yaşanmış, kamu dengesine, para piyasası dengesine sahip olan ve dış ticaret açığı bulunmayan Güneydoğu Asya ülkelerinde kriz ortaya çıkmıştır. Bunların en önemlisi de Güney Kore'de yaşanan krizdir. Türkiye'deki krizler kamu açığından, kamunun aşırı borçlanmasıyla, Güney Kore'deki ise özel sektörün aşırı borçlanmasıyla ortaya çıkmıştır. Özellikle

³³⁵ Mehmet Ali Kelleci, **Bilgi Ekonomisi, İşgücü Piyasasının Temel Aktörleri ve Eşitsizlik: Eğilimler, Roller, Fırsatlar ve Riskler**, DPT Yayın No: 2674, Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü Stratejik Araştırmalar Dairesi, Temmuz 2003, s. 85-87.

³³⁶ Gülbaş, s.141.

2000'den önce Türkiye ekonomisine yönelik en büyük eleştiriler reel sektörde yatırım olmaması, kamunun bütün tasarrufu yuttuğu şeklindedir.

2004 yılından önce kamunun aldığı borç belirleyiciyken 2004 yılından sonra ise Türkiye'de ilginç bir gelişme yaşanmış, Güney Kore'de olduğu gibi özel sektör borçlanmaya başlamıştır. Özel sektör 2004 yılından 2008 yılına kadar aldığı dış borçlarla yatırım yaptığı gözlenmektedir. Türkiye'de önemli bir üretim ve yatırım artışı ortaya çıkmış ve ihracat çok artmıştır. Bu, Türkiye'nin tarihinde bir ilktir. Daha önceki yıllarda ihracatın artması demek hemen devalüasyon demektir. Eğer yerli para değer kaybetmiyorsa Türkiye'de ihracat artamıyordu, çünkü ihracatta en temel faktör fiyattı. Ama 2004 yılından sonra yapılan yatırımlar incelendiğinde, döviz kurundan bağımsız olarak verimliliğin, rekabetin ön plana çıktığı, işgücü ücretlerinin düştüğü görülmektedir. Türkiye'de döviz kurundan bağımsız olan bu yatırımlar sonucu reel sektörde bir ihracat artışı yaşanabilmiştir.

Sosyal güvenlik konusundaki gelişmeler ise oldukça iç karartıcıdır. Dayanışmayı, bölüşümü dengelemeye yönelik tüm sosyal güvenlik kurumlarının zayıfladığı görülmektedir. Örneğin Türkiye'de sosyal güvenlik reformuyla kolektif olan sosyal güvencelerin bireysel güvencelere dönüştüğü görülmektedir. Bu, dünyanın geri kalanında da böyledir. Halen istihdamdan, çalışmaktan kaynaklanan birtakım kolektif güvenceler vardır, ama esas gidişat kişilerin çalıştığı zaman sigorta primlerini ödeyerek kendilerini sigortalamaları yönündedir. Böylece yaşlılık ve hastalıkta kişinin kendine geçmişte yaptığı ödemelerle bakması beklenmektedir. Bütün dünyada kolektiften bireysele geçiş çok önemli bir toplumsal sorun yaratmaya başlamış durumdadır, çünkü kapitalizmin ve modernleşmenin kendisi insanları cemaatlerden, ailelerden kurtararak iş olanağı vermiş, istihdam sağlamış ve kolektif birtakım güvenceler temin etmiştir. Gelişmiş ülkeler incelendiğinde de bireyin tek başına olduğu görülür. Bütün bu kolektif dayanışma unsurlarından koparılmış bir birey söz konusudur³³⁷.

Türkiye'de ilk defa 1980'lerde, biraz 16. yüzyıl sadaka reformu tartışmalarına benzer bir şekilde, sosyal politika konuşulmaya başlanmış ve yeni kurumlar ortaya çıkmaya başlamıştır. 1986'da kurulan ve "Fak Fuk Fonu" olarak da bilinen "Sosyal Dayanışma ve Yardımlaşmayı Teşvik Fonu", yoksullukla baş edebilmek için yeni

³³⁷ Nurhan Yentürk, **Körlerin Yürüyüşü: Türkiye Ekonomisi ve 1990 Sonrası Krizler**, http://www.obarsiv.com/cagdas_turkiye_seminerleri_0809.html, (09.06.2012)

yöntemler geliştirmek gerektiği gerçeğine tepki olarak ortaya çıkmıştır. Ancak adından da anlaşılacağı gibi, bu fon formel bir sosyal güvenlik anlayışına değil, Osmanlı geleneksel vakıf sisteminin oluşturduğu tarihsel arka plana dayalı olarak ortaya çıkmıştır. Bir anlamda devletin bu işe kaynak ayırmasından çok, bağış toplayıp bunların dağıtımını üstlenmesi gerektiği anlayışına dayanır. Bir başka deyişle, fonun ortaya çıkışıyla vergilerle finanse edilen sosyal yardımın gündeme gelmesi söz konusu olmamıřtır³³⁸.

Türkiye ekonomisi 1990'lı yıllar boyunca “genişleme-kriz sarmalı” olarak nitelenebilecek istikrarsız büyüme performansı göstermiştir. Bu performansın temel nedenleri 1980'lerde, ülkenin işe dönük devlet merkezli ekonomisini ihracata yönelik bir piyasa ekonomisine dönüştüren ve Bretton Woods kuruluşlarının desteğinde uygulanan neoliberal reformlarda yatmaktadır. Bu reformların en önemli bileşenlerinden biri, 1989 yılında sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesidir. Bu tarihten sonra ülkenin ekonomik performansı önemli ölçüde istikrarsız sermaye hareketlerine bağımlı hale gelmiştir. Bu istikrarsız ortamda, ülke 1994-2002 yılları arasına rastlayan kısa dönemde üç büyük ekonomik kriz yaşamıştır: 1994, Kasım 2000 ve şubat 2001 krizleri. Krizin istihdam üzerindeki etkisi kamu istihdamındaki daralma dışında sınırlı ölçülerde kalırken, ücretleri donduran 5 Nisan 1994 istikrar programının da katkısıyla reel ücretlerde ciddi bir düşüş yaşanmıştır. Ekonominin % 6,1 oranında küçüldüğü 1994 yılında işsizlik oranı % 7,8'den % 8,2'ye çıkarken, eksik istihdam oranı da % 6,9'dan % 8,2'ye yükselmiştir. İmalat sanayiinde istihdam özel sektörde % 2,2, kamu kesiminde ise % 7,4 azalmıştır. Kamu kesiminde çalışanların reel ücret kayıpları % 5,3 ile sınırlı kalırken asgari ücret, memur maaşları ve özel sektör ücretleri reel olarak % 20'yi aşan oranlarda gerilemiştir. Kasım 2000 krizi, yılın geri kalan bölümünde büyümenin duraksamasına neden olduysa da, 2000 yılında GSMH ve imalat sanayi üretimi % 6 oranında büyüyerek işsizlik oranında kayda değer bir azalmayı da beraberinde getirmiştir.

İşsizlik oranının 1999'da % 8,3'ten 2000'de % 6,9'a, eksik istihdam oranı ise % 9,8'den % 7,4'e düştüğü görölmektedir. Ekonomideki canlılık imalat sanayi istihdam rakamlarına yansımamıştır. Özel sektör istihdam endeksi 2000 yılında 1,4

³³⁸ Ayşe, Buğra, **Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika**, http://www.obarsiv.com/cagdas_turkiye_seminerleri_0809.html, (02.12.2011)

puan azalmış, kamu istihdam endeksi ise 5,4 puan gerileyerek önceki yıllardaki düşme eğilimini sürdürmüştür.

Türkiye’deki 1994 ve 2000-2001 krizlerinin sosyo-ekonomik etkilerine ilişkin olarak, halkın yaşam koşullarının bu dönemlerde önemli ölçüde kötüleştiği görülmektedir. Hükümetler de genel olarak bu olumsuz etkileri gidermeye yönelik alınabilecek sosyal politika önlemleri konusunda duyarsız davranmışlardır. Hükümetlerin konuya yaklaşımı öncelikle gerekli dış finansman sağlanarak makroekonomik göstergelerin istikrara kavuşturulmasına, kriz sonrasında büyümenin başlamasına ve sosyal göstergelerin kendiliğinden iyileşeceği iyimser beklentisine dayanmıştır. Bu durum, aslında 1960’lı yıllarda başlayan Beş Yıllık Kalkınma Planları’nın uygulamalarına da yansıyan, hızlı büyümenin olumlu etkilerinin yoksulluk ve bölüşüm alanlarına sızacağı ve bu sorunların kendiliğinden çözümüne katkıda bulunacağı doğrultusundaki iyimser kalkınma yaklaşımının bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Bu bakış açısının 2000-2001 Krizi sonrasında, sosyal patlama tehlikesinin yazılı ve görsel medyada ve en üst düzey resmi organlarda ciddi bir olasılık olarak tartışıldığı bir ortamda dahi değişmediği görülmüştür³³⁹.

Türkiye 2007-2008 yıllarında yaşanan küresel ekonomik krizin etkilerini de yaşamıştır³⁴⁰. Özellikle 2008 yılının üçüncü ve dördüncü çeyreği ile 2009 yılının birinci çeyreğinde iktisadi faaliyetlerdeki yavaşlamanın derinleşmesiyle birlikte işgücü piyasasına ilişkin olumsuz çizginin bir önceki döneme göre kötüleşerek devam ettiği ve işsizlik oranlarında sert artışların yaşandığı görülmektedir. Toplam işsizlik oranı ilk çeyrekte yıllık yüzde 4,2 puan yükselerek yüzde 16,1 oranında gerçekleşmiştir. İşsizlik oranında meydana gelen artışın 1,8 puanı istihdamdaki gerileme, 2,4 puanı ise işgücüne katılım oranındaki artıştan kaynaklanmıştır. Türkiye’de, özellikle, 2000-2001 krizinden sonra yüksek bir düzeye sıçrayan resmi işsizlik oranları 2008 sonlarından itibaren daha da yüksek düzeylere çıkmıştır. Ancak, Türkiye’de yaşanan 2008-2009 krizinin tek sebebi dış kaynaklı bir şok değildir. Onun yanı sıra, şu iki benzer iç etken de Türkiye’de yaşanan ekonomik krizi derinleştirmiştir:

³³⁹ Murat Koyuncu, Fikret Şenses, “Kısa Dönem Krizlerin Sosyoekonomik Etkileri: Türkiye, Endonezya ve Arjantin Deneyimleri”, **Economic Research Center Working Papers in Economics** 04/13 October 2004, ss. 18-25.

³⁴⁰ Aykut Kibritçioğlu, **Effects of Global Financial Crisis on Turkey**, MPRA Paper No. 29470, posted 11. March 2011 07:03 UTC, <http://mpra.ub.uni-muenchen.de/29470/>, (05.05.2014)

- Mevcut hükümetin 2005-2006 yıllarından itibaren ülkede başlayan makroekonomik kötüleşmeye karşı hiçbir yeni önlem almamış olması ve
- 2008’de küreselleşmeye başlayan kriz karşısında oldukça (en azından Aralık 2008’e dek) gecikerek alınabilecek önlemleri tasarlamaya başlaması.

1980’lerden bu yana insan kaynakları politikaları kalkınma planları, strateji belgeleri vb alanlarda çokça dile getirilmiş ancak uygulamada sistemli ve devamlı bir yaklaşım sergilenmediğinden Türkiye’nin istenen sosyo-ekonomik seviyeye ulaşamadığı görülmektedir.

Şekil 7: 1980'den Günümüze İnsan Kaynakları'nın Kilometre Taşları

1980'den Günümüze				
Eğitim ve Kültür *1981 Yükseköğretim Kanunu *ÖSYM nin kurulması *Okul öncesi eğitimin yaygınlaştırılması çalışmaları *Yeni üniversitelerin kurulması *Mesleki Eğitim ve Öğretimin Güçlendirilmesi Projesi *Hayat Boyu Öğrenmenin Geliştirilmesi Projesi *Bütünleşmiş Hayat Boyu Öğrenme Eylem Programı	Bilim ve Teknoloji *Türk Bilim Politikası 1983-2003 *Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu *1993-2000 belgesi ile Türk Bilim ve Teknoloji Politikası'nın hedefleri *Risk Sermayesi Kanunu *Teknopark ve Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu *Türkiye Metroloji Enstitüsü Kanunu *Araştırma personelinin sayısının artırılması *1994 Türk Patent Enstitüsü Kanunu *Türkiye Akreditasyon Kurumu (TÜRKAK) *KOSGEB kurulması *KOBİ'lerde yenilik yaratma, teknoloji transferi ve Ar-Ge faaliyetlerinin artması *2000 li yıllar TTGV ve TÜBİTAK'ın yenilikçi aktiviteleri *Türkiye'nin Bilim ve Teknoloji Stratejileri Belgesi 2003-2023 *Vizyon 2023: Bilim ve Teknoloji Stratejileri *2005-2010 Bilim ve Teknoloji Politikaları Uygulama Planı *Ulusal Bilim, Teknoloji ve Yenilik Stratejisi (UBTYS) 2011-2016	Demografi *Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı kanalıyla Ar Ge destekleri *1983 Nüfus Planlaması Hakkında Kanun *Aile planlaması kavramı Anayasa'da *Nüfus artış hızının düşmesi *1985-1990 İç göç veyurtdışına görüçün artması	İstihdam *1980-1990 işçi hareketi gelişimi *1980 ekonomik istikrar ve yapısal uyum politikaları *Lüksemburg Olağanüstü İstihdam Zirvesi'nde istihdam politikaları *İş ve işçi Bulma Kurumu işgücü piyasasında etkinliğini artıracak çalışmalar *Girişimliğin geliştirilmesine yönelik çalışmalar *Ulusal Mesleki Yeterlikler Kurumu *İstihdamın ve işgücü Piyasasında Etkinliğin Artırılması Projeleri *Aktif işgücü Piyasası Programları Projesi *İşgücünden beklenen niteliklerin farklılaşması *Türkiye İş Kurumunun (İŞKUR) düzenlediği programların yaygınlaştırılması *2000-2005 Avrupa Sosyal Politikası	Sağlık, Sosyal Güvenlik ve Sosyal İçerme *Tarım İşçileri Sosyal Sigortalar Kanunu ve Tarımda kendi Adına Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kanunu *Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu yenilenmesi *Tarım İşçileri Sosyal Sigortalar Kanunu *Avrupa Sosyal Güvenlik Şartının onaylanması *Avrupa Güvenlik Kodunun onaylanması *Sosyal Yardımlaşma Ve Dayanışmayı Teşvik Fonu *Sosyal Güvenlikte Yeşil Kart

2.8. CUMHURİYET DÖNEMİ KALKINMA PLANLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Kıt kaynakların rasyonel kullanımı amacı doğrultusunda en yüksek üretim düzeyinin elde edilmesi ve bununla birlikte ekonomik, sosyal, politik ve kültürel alanlarda yapısal değişimlerin sağlanması gerekliliği kalkınma sorununu ön plana

çıkarmaktadır. Ülkeler arasındaki ekonomik ve ekonomik olmayan faktörlerdeki farklılıklar sonucu ortaya çıkan kalkınma ve az gelişmişlik sorunu ise söz konusu ekonomilerdeki fiziki (maddi) ve insan (beşeri) kaynaklarının nicel ve nitel yönden konumuna bağlıdır.

Özellikle fiziki kaynakların değerlendirilip ekonomik sürece aktarılmasında büyük fonksiyonu olan insan kaynağı; kalkınmanın gerçekleştirilmesinde çok önemli bir yere sahiptir. İnsan kaynağının gelişme sürecindeki rolü; tarım toplumunda niteliksiz insan sermayesi (fiziksel emek), sanayi toplumunda niteliksiz insan sermayesi ve nitelikli insan sermayesi (zihinsel emek) olarak iki şekilde ortaya çıkmakta, günümüzde henüz yeni şekillenmekte olan bilgi toplumunda ise insan sermayesi sadece nitelikli insan sermayesi olarak sosyo-ekonomik gelişme sürecini etkilemekte ve yönlendirmektedir³⁴¹. İnsan kaynağının bir ülkenin gelişmişlik durumunu bu denli etkileyebilecek konumu nedeniyle kalkınma planları ayrı bir başlıkta ele alınmaktadır.

İnsanın da bir sermaye unsuru olduğu görüşü, daha çok teknolojik gelişmelerin etkisiyle II. Dünya Savaşı sonrası kuramsal bir bütünlük kazanmıştır. İnsan sermayesi ve insana yatırım kuramına ilk teorik katkıda bulunan iktisatçı Schultz insana yapılan yatırımları beş grupta toplamıştır. Bunlar; örgün eğitim, işbaşında eğitim ve firmalarda gerçekleştirilen tüm yetiştirme programları, firmalar dışında gerçekleştirilen yaygın eğitim programları, insanın yaşam süresini ve çalışma gücünü etkileyen sağlık hizmetleri, daha iyi iş olanakları sağlayan göçlerdir³⁴². Verimlilikteki artış, insan kaynakları politikalarından ve insan sermayesi yatırımlarından kaynaklanmaktadır. Bunlara ilaveten, kişinin verimliliğini etkilemesi nedeniyle temel gereksinimler arasında yer alan beslenme ve barınmaya yapılan harcamalar da insan sermayesi yatırımları kapsamında değerlendirilmektedir. Bir toplumda insana yatırım mikro ve makro düzeyde olmak üzere iki şekilde gerçekleşmektedir. Mikro düzeyde insana yatırım; kişinin kendisine yaptığı yatırım ve firmaların personeline (insan faktörüne) yatırımını içermektedir. Makro düzeyde insana yatırım ise devlet tarafından insana yatırımı içermekte olup ulusal ekonomi

³⁴¹ Mehtap Tunç, “Kalkınmada İnsan Sermayesi: İç Getiri Oranı Yaklaşımı ve Türkiye Uygulaması”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi** Cilt:13, Sayı: 1, 1998, ss.83-106, s. 84.

³⁴² Theodore W. Schultz, **Investment in Human Capital; The Role of Education and of Research**, (New York, NY: Free Press, 272 p.). Human capital; Education--Economic aspects, 1971, s. 24-36.

düzeyinde genellikle altyapı yatırımları, yarı kamusal mal ve hizmetlere yönelik yatırımları ifade etmektedir. İnsan sermayesi kavramı insanların, eğitim, yetiştirme veya diğer etkinlikler aracılığıyla kendilerine yatırım yapmaları ve böylece yaşam boyu kazançlarını artırarak gelecekteki gelirlerini yükseltme gerçeğine dayanmaktadır.

1960'lerden sonra geliştirilen insan sermayesi kuramı doğrultusunda insan sermayesi kavramı, eğitim ekonomisine hakim olmuş ve işgücü piyasasının analizi, sağlık ve göç çalışmalarıyla ilgili harcamalar gibi diğer ekonomi alanlarında güçlü etkiler yaratmıştır. Bu gibi etkinlikler, bireylerin kazanç kapasitesi belirlemeye yardım etmeleri ve bu şekilde yaşam boyu gelirlerini artırmalarından dolayı insan sermayesine yatırım olarak değerlendirilmiştir³⁴³.

İnsan sermayesi yatırımlarının en önemli özelliklerinden birisi; mikroekonomik açıdan insana yatırım düzeyi arttıkça bireylerin daha fazla gelir elde etme olanağına sahip olmalarıdır. Özellikle eğitim yatırımları için bu özellik tanımlanmaktadır. Alt düzeyde eğitim kategorisinden üst düzeye çıkıldıkça daha fazla gelir elde edilmektedir. Bu durum eğitim getirilerindeki farklılık ile açıklanmakta ve ülkelerin gelişmiş ve az gelişmiş ülke olmalarına ve bu ülkelerdeki piyasaların özelliklerine, gelir dağılımı, eğitimin maliyeti vd. politikalarına göre eğitimin getirisi değişme gösterebilmektedir. Eğitim yapmakla gelir elde etme süresinin farklılığı nedeniyle de eğitimin getirileri farklı olabilmektedir. Makroekonomik açıdan ise, insan sermayesi yatırımları sürekli artan getiriye sahiptir. Uzun dönemde insana yapılan yatırımlar özellikle eğitim yatırımları arttıkça ulusal gelir de artmaktadır. Günümüzde gelişmiş ekonomilerden Japonya, Almanya, ABD gibi bazı ülkeler kalkınmalarının başlangıcında eğitim gibi insan sermayesi unsurlarına yaptıkları yatırımlar sayesinde bugünkü gelişmişlik düzeyine ulaşmışlardır³⁴⁴.

Ülkemizde planlı dönemin en başından beri, kalkınmada insan unsuru dikkate alınmış, Devlet Planlama Teşkilatı'nın bütün metinlerinde ve "Beş Yıllık Kalkınma Planlarında" "kalkınmanın" sadece bir "ekonomik büyüme" değil, aynı zamanda bir "toplumsal ve kültürel gelişme" olduğu vurgulanmıştır. Bu çerçevede 1963 yılından

³⁴³ Maureen Woodhall, **Education for Development: An Analysis of Investment Choices**, Published for the World Bank [by] Oxford University Press, New York, 1985, s. 19.

³⁴⁴ Tunç, ss. 85-86.

beri Beş Yıllık Kalkınma Planları, "gelir bölüşümünün adaleti", "sosyal güvenlik", "nüfus artışı", "iç göç ve kentleşme", "eğitim", "sağlık", "konut", "çevre" ve doğrudan "kültürel kalkınma" gibi konuları ana hedefler arasında ayrıntılı olarak ele almış, kamunun ve özel kesimin bu konularda ulaşması istenen hedefler plan hedefleri arasında ulusal politikalar çerçevesinde söz edilmiştir.

Planlı kalkınma döneminde Türkiye bir büyüme sürecine girmiştir. 1970'li yıllarda kişi başına düşen gelir 1000 dolar düzeyinde iken 1997'de 3079, 1998'de 3255 dolara yükselmiştir. Fakat 1998 ve 2001 krizinden sonra kişi başına düşen gelir tekrar 3000 doların altına inmiştir. Kişi başına GSMH 2001 yılında 2123, 2002 yılında ise 2584 dolar olarak gerçekleşmiştir. 2005-2006 yıllarında ise 5000 dolara ulaşmıştır. 2014 yılı itibarıyla 10000 dolar civarındadır. Son otuz yılda ekonomide tarımın payı 1973'de %44 iken 1994'de %25'e 2001'de %12'ye düşmüştür. Tarım dışı pay ise 1973'de %56'dan 1994'de %75'e, 2001'de %88'e yükselmiştir. Bununla birlikte Türkiye'de çalışan nüfusun yaklaşık %40'ı tarım sektöründe istihdam edilmektedir. 1997'de çalışan erkeklerin %30'u, kadınların ise %65'i tarım sektöründe istihdam edilmektedir. Bu oranlar 1980 yılında erkeklerde %45, kadınlarda ise %88'dir³⁴⁵. Türkiye, 1960-70'li yıllarda başta Batı Almanya olmak üzere Batı Avrupa ülkelerine göç veren önemli kaynak ülkelerdendir. İşçi alımının 1973-74'de durdurulmasıyla birlikte batılı ülkelere göç son bulmamış, esas olarak aile birleşmesi şeklinde, eş ve çocukların göçmen işçinin yanına gitmesi yoluyla devam etmiştir. Türkiye'de elverişsiz ekonomik koşullara, sık yaşanan ekonomik krizlere, yüksek işsizlik oranlarına, düşük ücret düzeylerine, insanların sahip oldukları mesleklerde çalışma imkanlarının kısıtlılığına ve yurt dışında bulunan yakınlarının varlığına bağlı olarak göç etme eğilimi oldukça yüksektir. Ayrıca Türkiye doğusundaki Asya ülkelerinden ve güneyindeki Afrika ülkelerinden Avrupa ülkelerine gitmeyi hedefleyen çok sayıda kaçak göçmen almaktadır. Öte yandan eğitilmiş ve yüksek vasıflı işgücü arasında da var olan göç eğilimi "beyin göçü" olarak adlandırılan göç olgusuna yol açmaktadır. Ücret yetersizliğinden kaynaklanan mali sorunlar, gelişmekte olan ülkelere bilim ve teknolojiye gereken önemin verilmemesine bağlı olarak mesleki alanda çalışma koşullarının yetersizliği ve işsizlik beyin göçüne yol açan nedenlerin başında gelmektedir. Beyin göçünü

³⁴⁵ World Bank, **World Bank Indicators**, Washington, 2000.

gelişmekte olan ülkelerden gelişmiş ülkelere bir kaynak aktarımı olarak değerlendirmek mümkündür. Türkiye'den özellikle lisansüstü eğitim amacıyla ABD'ye gidenlerin önemli bir kısmı geri dönmemektedir. Önümüzdeki dönemde AB ülkelerinin artan vasıflı işgücü açığına bağlı olarak başta bilişim ve sağlık sektörleri olmak üzere çeşitli alanlarda uzmanlaşmış işgücünün Avrupa ülkelerine göç ihtimali oldukça yüksektir. Aslında AB ülkeleri düşen doğurganlık oranlarına ve uzayan yaşam sürelerine bağlı olarak ciddi bir nüfus gerilemesi ve yaşlanma eğilimi içindedir. Bu nedenle kısa vadede yüksek vasıflı işgücüne ihtiyaç duyuluyor olsa da, orta ve uzun vadede ekonomik büyümenin ve sosyal güvenlik sisteminin sürekliliğini sağlamak bakımından daha kapsamlı göçmen işgücü alımı kaçınılmaz görünmektedir. AB'nin çalışma çağındaki nüfusunun korunması göçmene ihtiyacı olacağına dair tahminler yapılmaktadır. Türkiye Avrupa ülkeleri içinde görece yüksek nüfus artışıyla, büyük ve genç bir nüfusa sahip bir ülke olarak bu açığın kapatılmasında önemli rol oynamaya aday gözükmektedir. Aynı zamanda Türkiye'nin önümüzdeki dönemde göstereceği ekonomik performans göç eğilimleri üzerinde belirleyici olacaktır. Türkiye'nin yaratacağı istihdam imkanlarının çokluğu ölçüsünde göç eğilimi zayıflayacak, azlığı ölçüsünde güç kazanacaktır³⁴⁶.

Pek çok gelişmekte olan ülke gibi ülkemizde de insan kaynakları politikaları vasıtasıyla, insan kaynağını geliştirmede bazı sorunlarla karşılaşmaktadır: Hızlı nüfus artışı ya da azalışı sonuçları, modern sektördeki açık, geleneksel (tarım) sektördeki gizli işsizlik, beceri eksikliği, yüksek düzeyde insangücünü geliştirme sürecindeki eksiklikler, örgütsel eksiklikler, kurumsal gelişme için yenilik yapacak elemanları bulma gereksinimi, ihtiyaç duyulan insangücünün üretim yapabilecek alanlara yöneltebilmek için mali ya da mali olmayan özendirme öğelerini sağlamak. Bunların kimisi sayısal çözümleme, kimisi nitelik ile ilgilidir. Sistem yaklaşımı, insan kaynaklarını geliştirme ve kullanma yönünden ülkenin bütün çabası ile yetersiz alanları ya da aksaklıkları araştırırken sisteme bir bütün olarak bakmayı gerektirmektedir³⁴⁷.

³⁴⁶ Gülay Toksöz, Küreselleşme ve Göç Olgusu, Cahit Talaş Anısına Güncel Sosyal Politika Tartışmaları, **Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi**, Yayın No: 595, Yayına Hazırlayan Berrin Ceylan Ataman, Sosyal Politika Uygulama ve Araştırma Merkezi, Ankara 2007, <http://kitaplar.ankara.edu.tr/dosyalar/pdf/158.pdf>, (03.03.2009), ss. 611-620, s. 615.

³⁴⁷ Frederick Harbison, **Eğitim Planlaması ve İnsan Kaynağı Geliştirme**, çev. Hıfzı Doğan, Ankara Milli Eğitim Bakanlığı Yayını, 1973, s. 23.

Devlet Planlama Teşkilatının kurulduğu tarihten bugüne kadar on adet Beş Yıllık Kalkınma Planı uygulamaya konulmuştur. Planların iktisadi felsefeleri ve yaklaşımları kapsamında, 1960 öncesi planların devletçi ve kısmi, 1960-1980 arasındaki planların karma ekonomiyi savunan ve bütüncül, 1980 ve sonrasındaki planların liberal ve stratejik olarak hazırlandığı söylenebilir.

1980 öncesinde sanayileşmede "ithalat ikamesi politikalar", 1980 sonrası ise "açık ekonomiye geçiş" yönlendirici olmuştur. Türkiye, 1963 yılında planlı döneme girerken, ülkenin sosyo-ekonomik potansiyelini değerlendirmek ve bu potansiyeli orta dönemde planlarla en iyi şekilde yönlendirebilmek için, amaç ve hedeflerin önceliklerini tespit eden 15 yıllık perspektif plan hazırlama gereğini duymuştur. Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planları, 1963-1977 perspektif plana göre hazırlanmış olup; Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı temel altyapı yatırımlarına, istihdam sorununa ve yeniden düzenleme konularına ağırlık verirken, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı özellikle sanayi sektörünün ekonomide sürükleyici sektör niteliği kazanması ilkesini benimsemiştir. Değişen dünya şartları ve Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu ile ilişkileri dikkate alınarak 1973-1995 dönemini kapsayan yeni bir perspektif plan hazırlanmıştır. Yeni perspektif plan 1995'te ulaşmak istenen gelir seviyesi ve üretim yapısını belirlemiş, mevcut potansiyelin en yüksek seviyede değerlendirilmesini amaçlamıştır. Yeni perspektife göre hazırlanan Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, gelir seviyesinin arttırılmasını, sanayileşmenin özellikle ara ve yatırım malı üreten sektörlerde hızlandırılmasını ve dış kaynaklara bağımlılığın azaltılmasını amaçlamıştır. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, kamu kesimi ağırlıklı sanayileşme stratejisini benimsemiş ödemeler dengesini iyileştirmeyi ve ekonominin kendine yeterli hale getirilmesini hedef almıştır. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Türk ekonomisinin dışa açılmasına ve ihracata öncelik veren kalkınma politikalarının uygulanmasına ağırlık vermiştir. Ekonomiye kamu müdahalesinin asgari seviyeye indirilmesini, liberal bir dış ticaret ve yabancı sermaye politikasının uygulanmasını, altyapı ve konut yatırımlarının arttırılmasını ve bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılmasını öngörmüştür. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planının temel önceliklerini ise birbirleriyle ilişkili üç ana noktada toplamak mümkündür. Bunlar, enflasyonu tedricen düşürmek, kaynakları artan oranda imalat sanayine yönlendirmek ve sosyal politikalara daha fazla ağırlık vermektir.

Türkiye'yi 2000'li yıllara hazırlamanın gerekli alt yapısını oluşturmak amacıyla hazırlanan ve 1996 yılında uygulamaya giren Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı yaklaşımının ortaya koyduğu perspektif ise öncelikleri ve politikaları itibarıyla çağın değişen ekonomik ve sosyal gelişmelerini dikkate almaktadır. 1970'lerin ortasından itibaren gelişmiş ülkelerin önemli bir bölümünde, özellikle teknolojik gelişimi yavaşlayan ülkelerde bazı tıkanmalar yaşandığı ve bu somut durumun izlenmekte olan müdahaleci devlet ve refah devleti politikalarının sorgulanmasına yol açtığı görülmektedir. Artık, bu politikaların bilgi bazlı küreselleşmenin hızlandığı rekabetçi bir dünyada sürdürülmesinin mümkün olmadığı, bunun bölgesel entegrasyonlara katılmanın temel gereği olduğu ve bu gelişime ayak uyduramayan ülke ekonomilerinin marjinalleşerek küçüleceği ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede, ortaya çıkabilecek dar boğazları öngörüp gidermek ve dünyanın değişen koşullarının gereği olarak, Avrupa Birliği ile ya da genel olarak dünya ile bütünleşmek sürecine uyumda yaşanabilecek sıkıntıları aşmak için yapısal ve kurumsal nitelikte önlemler almak büyük önem kazanmış, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı bu temel anlayışla hazırlanmıştır. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) ekonomik istikrarın sağlanması yanında, yapısal ve kurumsal düzenlemeler, rekabet gücünün artırılması, AB'ye uyum, bilgi çağına geçişin altyapısının oluşturulmasına başlanması, teknoloji üretimi ve gelir dağılımındaki farklılıkların azaltılmasında etkileşimli yaklaşımla bölge ve il planlamalarına öncelik verilmesine göre hazırlanmış ve yürürlüğe girmiştir. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı küresel ve ülke düzeyinde orta ve uzun dönem stratejileri kapsayan dinamik ve sürekli yenilenen bir yapıya sahiptir. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemi, toplumun yaşam kalitesinin yükseldiği, kesintisiz ve istikrarlı büyüme sürecine girildiği, Avrupa Birliği üyeliği sürecindeki temel dönüşümlerin gerçekleştirildiği, dünya ile bütünleşmenin sağlandığı ve ülkemizin dünyada ve bölgesinde daha güçlü, etkili ve saygın yer edindiği bir dönem olmuştur. Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı diğerlerine göre daha kapsamlı ve daha ileriye yönelik olarak kabul edilebilir. Bunun böyle olmasındaki en temel sebep, bilginin küreselleşme içerisinde artan önemidir³⁴⁸. Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013), değişimin çok boyutlu ve hızlı bir şekilde yaşandığı, rekabetin yoğunlaştığı ve belirsizliklerin arttığı bir döneme rastlamaktadır. Bilgi bazlı

³⁴⁸ Aksel Ersoy, Michael Taylor, Modelling Local and Regional Economic Development in Turkey: A "Curate's Egg", **Growth and Change** 43 (4), 615-637, December 2012, s. 617.

küreselleşmenin her alanda etkili olduğu, bireyler, kurumlar ve uluslar için fırsatların ve risklerin arttığı bu dönemde, Plan Türkiye'nin ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda bütüncül bir yaklaşımla gerçekleştireceği dönüşümleri ortaya koyan temel politika dokümanıdır. Bu kapsamda Dokuzuncu Kalkınma Planı, "İstikrar içinde büyüyen, gelirini daha adil paylaşan, küresel ölçekte rekabet gücüne sahip, bilgi toplumuna dönüşen, AB'ye üyelik için uyum sürecini tamamlamış bir Türkiye Vizyonu ve Uzun Vadeli Strateji (2001- 2023) çerçevesinde hazırlanmıştır. Türkiye'yi 21. yüzyıla hazırlamanın gerekli alt yapısını oluşturmak amacıyla hazırlanan 2001-2023 yıllarını kapsayan Uzun Vadeli Gelişme Stratejisinin ortaya koyduğu perspektif, öncelikleri ve politikaları itibarıyla çağın değişen ekonomik ve sosyal gelişmelerini dikkate almaktadır. Uzun Vadeli Gelişme Stratejisinin temel amacı; Atatürk'ün gösterdiği çağdaş uygarlık düzeyini aşma hedefi doğrultusunda, Türkiye'nin 21. yüzyılda kültür ve uygarlığın en ileri aşamasına ulaşarak dünya standardında üreten, gelirini adil paylaşan insan hak ve sorumluluklarını güvenceye alan, hukukun üstünlüğünü, katılımcı demokrasiyi, laikliği, din ve vicdan özgürlüğünü en üst düzeyde gerçekleştiren, küresel düzeyde etkili bir dünya devleti olmasıdır. Bilgi toplumuna dönüşümün sağlanarak dünya hasılasından daha yüksek oranda pay alınması, toplumun yaşam kalitesinin yükseltilmesi, bilim ve uygarlığa katkı ile bölgesel ve küresel düzeylerdeki kararlarda etkin söz sahipliği, uzun vadeli gelişme stratejisinin nesnel amaçlarını oluşturmaktadır. Planlar hazırlanırken, Türkiye ekonomisinin 2020'lerde dünyanın en büyük ilk on ekonomisi arasında yerini alması öngörülmektedir. Uzun Vadeli Gelişme Stratejisinin, dünyada yaşanmakta olan kapsamlı ve hızlı değişimi göz önünde bulundurarak, ekonomik ve toplumsal dönüşümlerin yönlendirilmesinde önemli bir işlev üstlenmesi beklenmektedir. Amaçlanan dönüşümün daha uyumlu biçimde ve etkin kaynak kullanımıyla, Türkiye'nin ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde gerçekleştirilmesinde planların önemli katkısı olacağı öngörülmektedir. Türkiye'nin, jeostratejik konumu, kültürel birikimi ve ekonomik ve sosyal alanda sağlayacağı gelişmeler sonucu 2010'lu yıllarda bölgesel bir güç olarak etkinliğini daha da arttırması, 2020'lerde ise küresel bir güç olması hedeflenmektedir. 2014-2018 yıllarını kapsayan Onuncu Kalkınma Planı 2023 hedefleri doğrultusunda hazırlanmıştır. Planın temel amaç ve ilkeleri arasında; insan odaklılık, katılımcılık, kapsayıcılık, hesap verebilirlik ve

şeffaflık ilkelerine vurgu yapılmaktadır³⁴⁹. Onuncu Kalkınma Planı'nı öncekilerden ayıran unsurların başında, makroekonomik hedeflerin yanında mikroekonomik ve sosyal alanlarda da detaylı rakamsal hedeflerin yer almasıdır. Bu hedeflerin bazılarının oldukça iddialı olduğu görülmektedir:

- Ar-Ge harcamalarının GSYH'ye oranının 2018'e kadar ise 0,94 puanlık bir artışla, yüzde 1,8 olması hedeflenmektedir. Onuncu Plan dönemi için öngörülen Ar-Ge artışı, Dokuzuncu Plan döneminin yaklaşık üç katı büyüklüğünde olduğu görülmektedir.
- Yurtiçi tasarrufların GSYH'ye oranı Dokuzuncu Plan döneminde 1,8 puan azalarak yüzde 14,8'e gerilemiştir. 2018 için yüzde 19 hedeflenmektedir. Yani tasarruflardaki azalma eğiliminin kırılarak, iddialı bir artışın olacağı öngörülmektedir. Yurtiçi tasarrufların artışı, Türkiye ekonomisindeki büyümenin kalitesini de arttırarak, Türkiye'nin cari açık gibi bir kırılmalık kaynağından kurtulmasını sağlayacaktır.
- Tasarruflar gibi, imalat sanayiinin GSYH içindeki payında da Dokuzuncu Plan döneminde bir gerileme yaşandı ve bu oran 1,6 puanlık bir düşüşle 2012'de yüzde 15,6 oldu. 2018 için ise artış eğiliminin son bularak, yüzde 16,5'e yükselmesi hedeflenmektedir. Küresel Ar-Ge harcamalarının içinde imalat sanayinin payı göz önünde bulundurulduğunda, Ar-Ge ve imalat sanayinin milli gelir içindeki payına yönelik hedeflerin tutarlı olduğu görülmektedir.
- Kadın işgücüne katılım oranında 2012'deki yüzde 29,5'lik düzeyden 2018'de yüzde 34,9'a doğru bir yükseliş hedeflenmektedir. Onuncu Plan dönemi için bu alanda öngörülen artış, bir önceki dönemden farklı değildir. Planda, kadın işgücüne katılım oranına yönelik hedefin, 2018 yılında 16 bin dolarlık kişi başı gelire ulaşma hedefiyle uyumlu olduğu görülmektedir.
- Okul öncesi eğitimde brüt okullaşma oranında bugün yüzde 44 olan düzeyin, 2018'de yüzde 70'e çıkması hedeflenmektedir. Dokuzuncu Plan döneminde yaşanan yüzde 20 puanlık artışın, Onuncu Plan döneminde daha da artarak 26 puan olması bekleniyor. Okul öncesi eğitimin bireylerin sonraki yaşamlarındaki

³⁴⁹ Esen Çağlar, Ozan Acar, **Onuncu Kalkınma Planı Hakkında Bir Değerlendirme**, TEPAV, Ağustos 2013, N201330, ss. 3-4, http://www.tepav.org.tr/upload/files/13763934217.Onuncu_Kalkinma_Plani_Hakkinda_Bir_Degerlendirme.pdf, (24.02.2015)

verimlilik düzeylerini arttırabildiği bilinmektedir. Bu çerçevede, okul öncesi eğitimin esasında Türkiye'nin sahip olduğu beşeri sermayenin niteliğini arttırma yolunda önemli bir adım olduğu söylenebilir.

- Yükseköğretimdeki brüt okullaşma oranında Dokuzuncu Plan döneminde neredeyse yüzde 100'lük bir artış gerçekleşmiştir ve bu oran 81,6'ya ulaşmıştır. 2018'de ise yüzde 94 hedefleniyor. Son yıllarda Türkiye'deki üniversitelerin sayısındaki çarpıcı artışın, bu hedeflerle uyumlu olduğunu söylenebilir. Ancak yükseköğretim tarafında henüz nicelikten niteliğe doğru bir dönüşümünün gerçekleştirilemediği de bir gerçek olarak kabul edilmektedir.

Tablo 3: Seçilmiş Bazı Göstergelerde Dokuzuncu ve Onuncu Plan Karşılaştırması

	2006	2012	9. Plan Dönemi Değişim (yüzde puan, 2006-2012)	2018 - Hedeflenen	10. Plan Dönemi Değişim (yüzde puan, 2014- 2018) -Hedeflenen-
AR-GE Harcamalarının GSYH'a oranı (%)	0,6	0,86	0,26	1,8	0,94
Yurtiçi Tasarrufların GSYH'a oranı (%)	16,6	14,8	-1,8	19	4,2
İmalat Sanayii'nin GSYH içindeki payı (%)	17,2	15,6	-1,6	16,5	0,9
Yüksek Teknoloji Sektörlerinin İmalat Sanayii İhracatı İçindeki Payı (%)	5,6	3,7	-1,9	5,5	1,8
Kadın İşgücüne Katılım Oranı (%)	23,6	29,5	5,9	34,9	5,4
Okul Öncesi Eğitimde Brüt Okullaşma Oranı (%)	24	44	20	70	26
Yükseköğretimde Brüt Okullaşma Oranı (%)	46	81,6	35,6	94	12,4

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı

TEPAV, Türkiye'nin hedefleri ve dünyanın önde gelen ülkelerindeki durumu ele alarak, bu hedeflerle gelişmiş ekonomi yapısına ulaşıp ulaşılamayacağı konusunda bir kıyaslama yapmıştır, buna göre³⁵⁰:

- Türkiye, 2018 için verilen yüzde 1,8'lik hedef ile gelişmiş ülkelerin bugünkü Ar-Ge harcama oranlarıyla yarışacak seviyeye gelmektedir. Ancak gelişmiş ülkelerin bu oranda yakaladıkları başarıya baktığımızda aynı seviyede kalmalarının pek olası olmadığı görülmektedir. Bunun yanında Türkiye, 2018 yılında yüzde 1,8 hedefini yakalaması durumunda dahi 2011 AB ortalaması olan yüzde 1,9 seviyesinin altında kalacaktır.
- Gelişmiş ülkelerin bugünkü tasarruf oranları incelendiğinde, yüzde 19'luk oran Türkiye'yi gelişmiş ülkeler seviyesine taşıyacak gibi durmaktadır. Ancak bu oran benzer gelir grubundaki ve Rusya gibi hızla büyüyen ülkelerdeki seviyenin altında kalmaktadır.
- Uluslararası rekabette ayırıcı özellik olan yüksek teknoloji sektörlerinin imalat sanayi ihracatı içindeki payı, Türkiye'nin bu konudaki hedeflerini daha yüksek

³⁵⁰ Çağlar, Acar, ss. 6-9,

tutulması gerektiğini göstermektedir. 2018 hedefi olan yüzde 5,5 yakalandığında dahi gelişmiş ülke oranlarının oldukça gerisinde kalınmaktadır.

- Kadın işgücüne katılım oranında 2018 hedefi olan yüzde 34,9 yakalansa bile Onuncu Plan döneminin sonunda Türkiye, gelişmiş ülkelerin bugünkü seviyelerine ulaşamıyor. Kadın işgücüne katılım oranının OECD ortalaması olan yüzde 61 seviyesine ulaşması durumunda, kişi başı gelirin 21 bin dolara çıkması mümkün olacaktır. Bu değerlendirmeler ışığında Türkiye'nin, kadınları ekonomik hayata daha fazla entegre etmeden 2023 hedeflerini yakalamasının mümkün olmadığı söylenebilir.
- Bugünkü yükseköğretim okullaşma oranı ile gelişmiş ülke seviyesini yakaladığımız, 2018 hedefi olan yüzde 94'e ulaşılması durumunda ise pek çok gelişmiş ülkeyi nicelik olarak geride bırakacağımız görülmüyor.
- Okul öncesi eğitimde okullaşma oranında ise son yıllarda artış olmasına rağmen, 2018 hedefinin gelişmiş ülkeler seviyesine erişmesi için hedefin daha yukarıda tutulması gerektiği anlaşılmaktadır.

Tablo 4: Gelişmiş Ülkeler ve Türkiye

	AR-GE Harcamalarının GSYH'ye oranı (2010)	Yurtiçi Tasarrufların GSYH'ye oranı (2012)	İmalat Sanayii'nin GSYH içindeki payı % (2012)	Yüksek Teknoloji Sektörlerinin İmalat Sanayii İhracatı	Kadın İşgücüne Katılım Oranı % (2012)	Okul Öncesi Eğitimde Brüt Okullaşma Oranı (%)	Yükseköğretim de Brüt Okullaşma Oranı (%)
ABD	2,9	12	13	18	58	69	95
Japonya	3,36	22	19	17	49	88	60
Almanya	2,82	24	21	15	53	114	-
Fransa	2,25	17	11	24	51	108	58
İngiltere	1,76	11	11	21	56	83	60
İtalya	1,26	17	17	7	38	98	65
Kanada	1,8	21	12	13	62	73	-
Rusya	1,16	41	16	8	56	90	76
İspanya	1,39	19	13	6	52	127	83
Türkiye	0,84	14,8	15,6	2	29,5	44	81,6
Türkiye – 2018	1,8	19	16,5	5,5	34,9	70	94
	☑	☑	☑	☑	☑	☑	☑

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı

Onuncu Kalkınma Planı'nın, Türkiye'nin önceliklerini yansıtan özgün bir strateji ve politika belgesi olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle güçlü toplum kısmında eğitime, istikrarlı büyümede orta teknolojiye ileri teknolojiye geçişe, yaşanabilir mekanlar kısmında kentsel dönüşüm sürecinin imalat sanayiinde yeni

alanları tetiklemesine ağırlık verilmiş olması, “Türkiye’ye özgülük” açısından olumlu olarak değerlendirilebilir.

Diğer planlarla karşılaştırıldığında Onuncu Planda, üç temel vurgu değişikliği bulunmaktadır. Birincisi Avrupa Birliği ile ilgilidir. Dokuzuncu Planda Avrupa Birliği’ne tam üyelik hedefi doğrudan vizyon ifadesinin içinde yer alırken, Onuncu Planda buna yapılan vurgu bulanıklaşmıştır. Planda, Avrupa Birliği, ilk olarak 40. paragrafta bir kriz bölgesi olarak ele alınmakta ve Birliğin geleceğinin tartışılmakta olduğu, Türkiye’nin de pozisyonunu bu tartışmalara paralel olarak güncelleyeceği vurgulanmaktadır. Bunun ardından metinde uzun bir aralıktan sonra, “AB’ye tam üyeliğe yönelik çalışmalar kararlılıkla sürdürülecek, tam üyelik hedefi çerçevesinde gerçekleştirilecek reformlarla sürecin getireceği faydaların azami düzeye çıkarılmasına odaklanılacak, ilişkiler hukukun üstünlüğü temelinde, uzun dönemli ve karşılıklı yarar ilkesi doğrultusunda yürütülecektir.” ifadesi yer almaktadır. Bu ifade tek başına değerlendirildiğinde, Plan döneminde AB perspektifinin korunacağına dair bir mesaj veriyor olsa da Planın genel içeriği ile bağlantısındaki zayıflıklar, yeni plan döneminde AB perspektifinin zayıflayacağı yönündeki beklentiyi güçlendirmektedir.

Onuncu Planda, hem bölgesel gelişmişlik farklarının azaltılması, hem de kentlerdeki yaşam kalitesinin yükseltilmesi vurgulanmaktadır. Plandaki diğer bir gelişme eksenini, “Kalkınma İçin Uluslararası İşbirliği”dir. Önceki planlarda sadece yurtiçindeki ekonomik ve sosyal kalkınmaya odaklanılırken, Onuncu Planda Türkiye’nin uluslararası kalkınma işbirliklerindeki mevcut konumu ve bu konumu nasıl daha güçlendirebileceği konusuna oldukça geniş bir yer ayrılmıştır. Onuncu Kalkınma Planında, önceki planlara kıyasla, Türkiye’nin gelişmiş ülkelere yakınsama sürecinde kritik olan konu başlıkları daha bütüncül bir biçimde ele alınmaktadır. Örneğin, temel hak ve özgürlükler konusuna ilk defa Onuncu Planda ayrı bir bölüm olarak yer verilmiştir.

Girişimcilik konusu önceki planlarda KOBİ ve esnaflara yönelik mali teşvik mekanizmaları ekseninde incelenirken, Onuncu Planda ilk defa girişimcilik ekosisteminin kuvvetlendirilmesi perspektifinden ele alınmıştır. Planda sıklıkla dile getirildiği gibi Dünya Ekonomik Forumu tarafından yayımlanan Küresel Rekabet Gücü (KRG) endeksinde 2007 yılında 131 ülke arasında 53’üncü sırada yer alan Türkiye, 2012 yılında 144 ülke arasında 43’üncü sıraya yükselmiştir. KRG’nin

bütününde 2007-2012 döneminde ciddi bir ilerleme kaydedilmiş olsa da, aynı dönemde KRG'nin alt bileşenlerinden eğitim ve kurumlar başlıklarında Türkiye'nin dünyadaki sıralaması yükselmemiştir.

Planda, ilk sırada yer alan gelişme eksenini olan “Nitelikli İnsan, Güçlü Toplum” bölümündeki alt başlıklardan birincisi eğitimidir. Türkiye'nin küresel rekabet gücünü arttırmak için öncelikle işgücünün niteliğini iyileştirmesi gerekmektedir. Küresel rekabetçilik haritası incelendiğinde, Türkiye'nin ucuz emek temelinde rekabet etme şansının kalmadığı görülmektedir. Katma değeri yüksek ürün ve faaliyetlerde dünyada söz sahibi olmak için nitelikli insan kaynağına sahip olunması gerekmektedir. Nitelikli insan kaynağı, ancak niteliği yüksek bir eğitim sistemi ile mümkün olabilir.

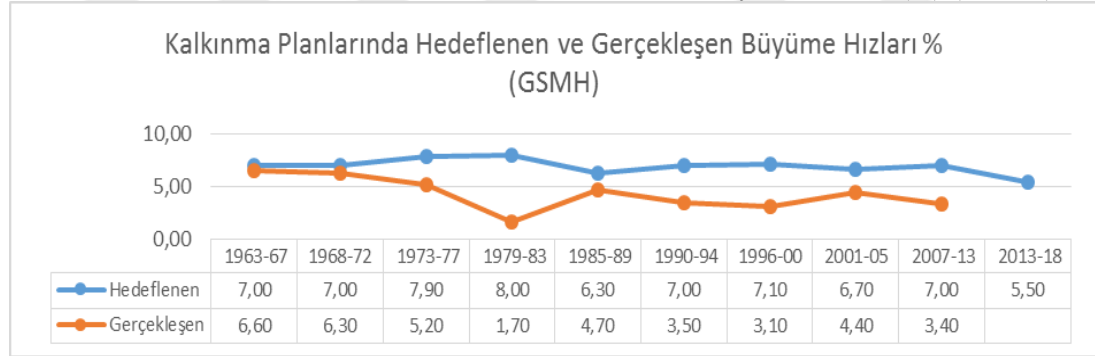
Planda, eğitim sisteminin niceliksel ölçütlerle değerlendirildiği bölümde, eğitimin her kademesindeki okullaşma oranlarının 2006 yılından bu yana arttığının altı çizilmektedir. 2006-2012 döneminde okullaşma oranları, okul öncesi eğitimde yüzde 24'ten 44'e; ilköğretimde yüzde 96,3'ten 107,6'ya ve ortaöğretimde ise yüzde 86,6'dan 96,8'e yükselmiştir. Yükseköğretimde ise üniversite sayısı aynı dönemde önemli ölçüde artmıştır. 2007 yılında 93 olan üniversite sayısı, 2013 yılında 170'e çıkmış ancak, eğitimdeki fiziki kapasite artışına paralel olarak artan okullaşma oranlarına rağmen, Türkiye'deki işgücünün ortalama eğitim süresi gelişmiş ülkelerin gerisinde kalmaya devam etmektedir. Türkiye'de yaşayan 15 yaş üzeri nüfusun, 2010 yılı itibarıyla ortalama eğitim süresi 7 yılın üzerine çıkamamıştır. Gelişmiş ülkelerde ise bu süre ortalama 11 yıla ulaşmaktadır.

Türkiye'nin ulaştığı gelişmişlik seviyesinde, ekonomik ve sosyal kalkınma için, okullarda verilen eğitimin kalitesi, öğrencilerin okulda geçirdikleri süreden daha önemli bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Dokuzuncu Plan döneminde, Türkiye, okullaşma oranlarını iyileştirmede gösterdiği başarıyı, okullarda verilen eğitimin kalitesini arttırmada gösterememiştir. Türkiye'deki üniversite sayısı artarken, dünyanın en iyi üniversiteleri listesindeki Türk üniversitelerinin sayısında ciddi bir değişiklik olmadığı görülmektedir. Ortaöğretimdeki kalitede de bir sıçrama yapılamamıştır. Türkiye'nin, OECD tarafından 15 yaşındaki öğrencilerin matematik, fen ve okuma alanlarındaki becerilerini ölçmeyi amaçlayan ve çok sayıda ülkede gerçekleştirilen PISA sınavlarındaki olumsuz performansının, yıllar itibarıyla ufak

iyileşmeler olsa da, devam ettiği görülmektedir. OECD'nin PISA politik etkinlik analizinde, Türkiye'deki eğitim politikalarının PISA sonuçlarından çok az etkilendiği sonucu çıkması önemle üzerinde durulması gereken bir husustur. Öncelikli olarak yapılması gereken en temel reform, eğitim sistemimize veriye dayalı reform yapma pratiğini kazandırmaktır. PISA ve benzeri uluslararası veriler ışığında eğitim sistemimizin eksikliklerini doğru teşhis etmek, sistemin işleyen taraflarını daha iyi işletmek, aksayan taraflarını da eldeki veriler ve dünyadaki iyi örnekler ışığında yeniden düzenlemek öncelikli olmalıdır³⁵¹. Onuncu Planda da sözü edilen amaçlara ulaşmak için planda bahsedilen politikaların taviz verilmeden hayata geçirilmesi önemlidir³⁵².

Tüm Beş Yıllık Kalkınma Planları hedefleri ve gerçekleşme oranları bakımından incelendiğinde ilk iki plan dışında diğer planların hedeflerinin çok gerisinde kaldığı görülmektedir. Onuncu Kalkınma Planı döneminde uygulanacak politikalar sonucunda ise reel GSYH'nın yıllık ortalama yüzde 5,5 oranında artması öngörülmektedir.

Şekil 8: Kalkınma Planlarında Hedeflenen ve Gerçekleşen Büyüme Hızları (%) (GSMH)

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı

Kalkınma planları, kantitatif bir metod olan “bir metnin kendi içinde analizi yöntemi”³⁵³ ile analiz edilmiştir. Bu anlamda insan kaynakları politikası açısından

³⁵¹ Selçuk R. Şirin, Sinem Vatanartıran, **PISA 2012 Değerlendirmesi: Türkiye İçin Veriye Dayalı Eğitim Reformu Önerileri**, Şubat 2014, Yayın No: TUSIAD-T/2014-02/549, s. 53.

³⁵² Çağlar, Acar, ss. 5-9.

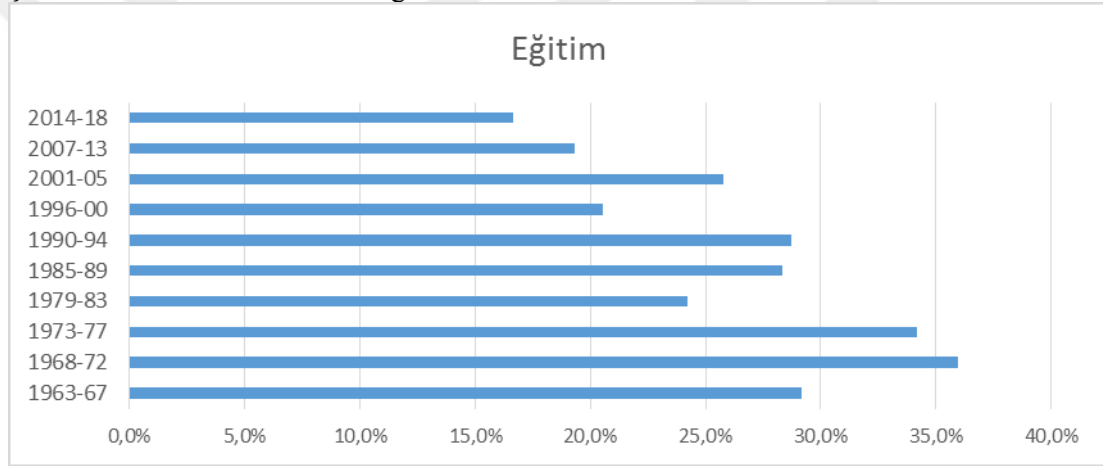
³⁵³ Cihan Dura, **Düşünme, Araştırma, Yazma**, Ekin Yayınları, Ankara, 2005, s.70.

“Sözcük analizi: Bu analizde, bir tutum ve eğilim ifade eden anahtar sözcük veya sembollerin bir listesi çıkarılır. Bundan sonra her sembolün analiz edilen metinde kaç defa kullanılmış olduğu hesaplanır. Anlam itibarıyla yakın sözcükler, anahtar özcüğün etrafında gruplandırılabilir. Burada

önemli bazı kelimelerin kalkınma planlarında kaç kez yer aldığı araştırılmıştır. Bu kelimeler, “eğitim, araştırma personeli, ar-ge, göç, nüfus artışı, işsizlik, vasıflı insan, tarımda modernleşme, ücret politikaları, toplu sözleşme, iş sağlığı ve güvenliği, beyin göçü, köy sorunu, bilim ve teknoloji, meslek standartları, hayat boyu öğrenme, aktif işgücü politikaları, çalışma mevzuatı, gelir dağılımı, istihdam, sosyal diyalog, sağlık, sosyal güvenlik, sosyal içerme”dir³⁵⁴.

Başlangıcından itibaren beş yıllık kalkınma planlarında, insan kaynakları politikalarını ifade eden sembollerin bu metinlerde hangi oranda kullanıldığına dair bir içerik analizi yapıldığında aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

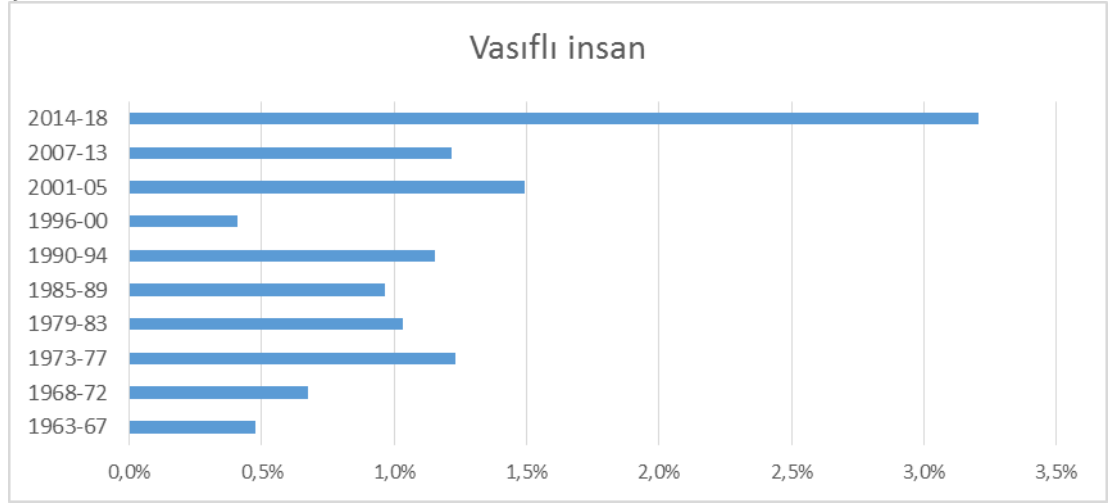
Şekil 9: Kalkınma Planlarında Eğitim

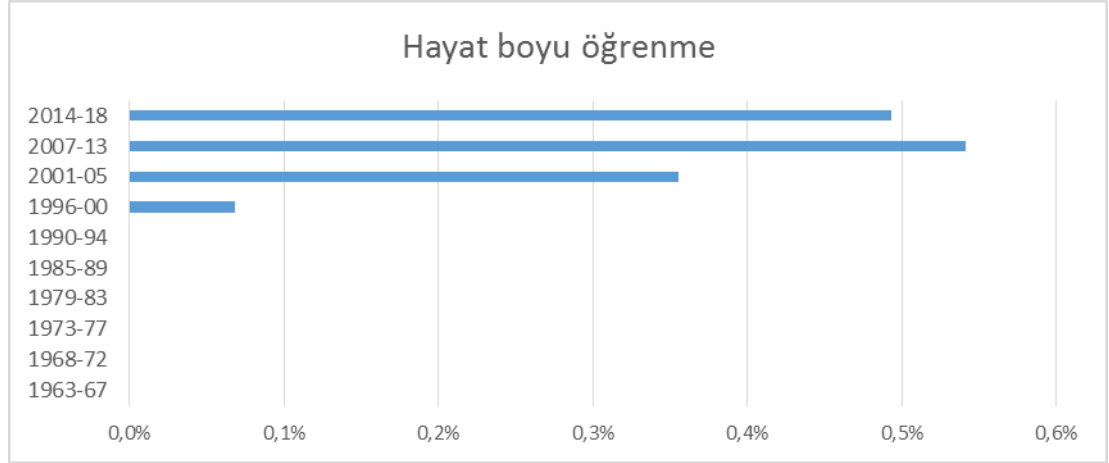
sözcükten ziyade, sözcüğün anlamı analiz birimi olmaktadır. Bu teknik, yorumcunun subjektif tepkilerini tümüyle ortadan kaldırır.”

³⁵⁴ Sözcük analizinde, aynı anlamı ifade eden kelimeler olarak dikkate alınan kelimeler şunlardır: ‘eğitim’, ‘araştırma personeli’: görevlisi, elemanı, araştırmacı, araştırmacı’, ‘ar-ge’: araştırma geliştirme, araştırma ve geliştirme’, ‘göç’: kentleşme, şehirleşme’, ‘nüfus artışı’, ‘işsizlik’, ‘vasıflı insan’: vasıflı insan gücü, vasıflı işgücü, nitelikli insangücü, nitelikli işgücü, nitelikli işçi’, ‘ücret politikaları’: asgari ücret, asgari yaşam seviyesi, düzeyi’, ‘toplu sözleşme’: toplu iş sözleşmesi’, ‘iş sağlığı ve güvenliği’: işçi sağlığı ve işyeri güvenliği’, ‘beyin göçü’, ‘köy ve köylü sorunu’: köy, köylü’, ‘bilim ve teknoloji’, ‘aktif işgücü politikaları’: istihdam politikaları’, ‘çalışma mevzuatı’: koşulları, şartları, hayatı’, ‘gelir dağılımı’, ‘istihdam’, ‘hayat boyu öğrenme’: yaşam boyu öğrenme’, ‘meslek standartları’: mesleki rehberlik, mesleki eğitim’, ‘sosyal diyalog’: toplumsal diyalog’, ‘sosyal güvenlik’, ‘sağlık’, ‘sosyal içerme’: sosyal adalet’.

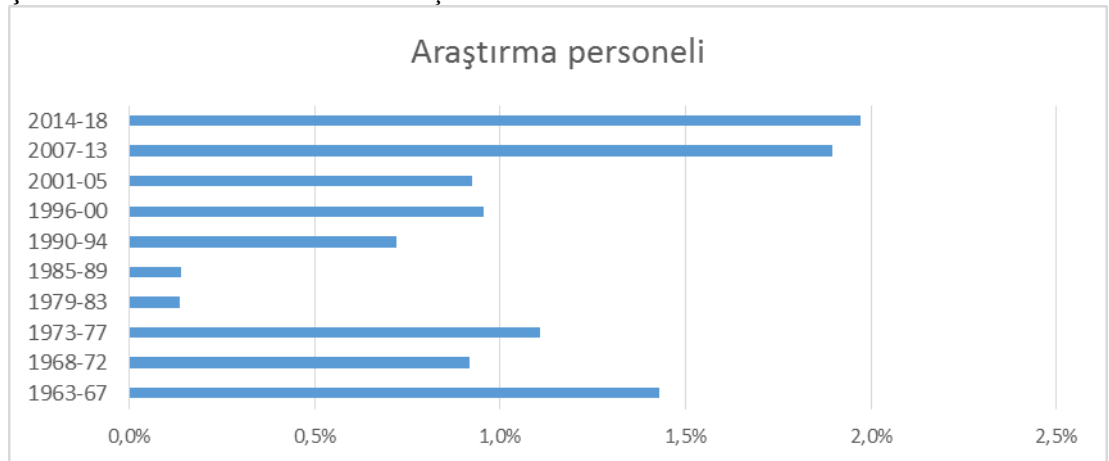
Şekil 10: Kalkınma Planlarında Vasıflı İnsan

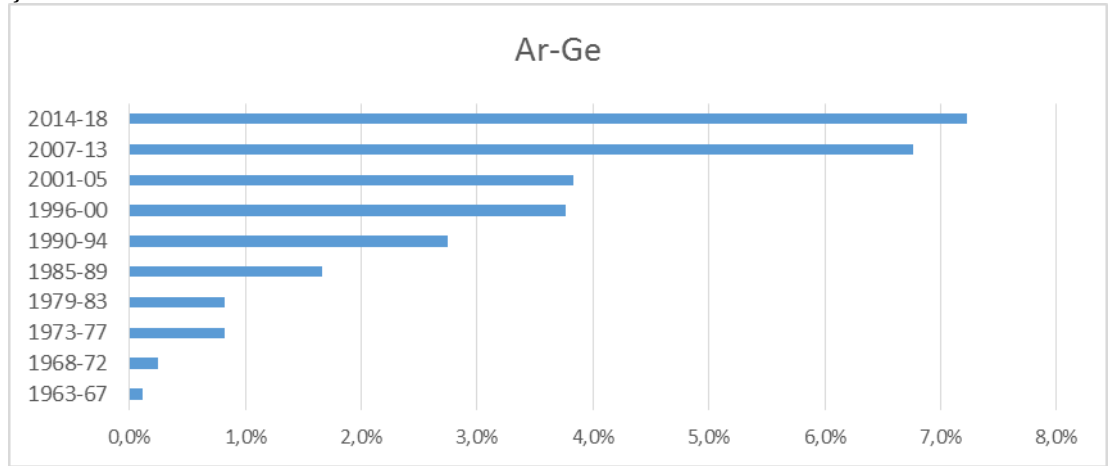
Şekil 11: Kalkınma Planlarında Hayat Boyu Öğrenme

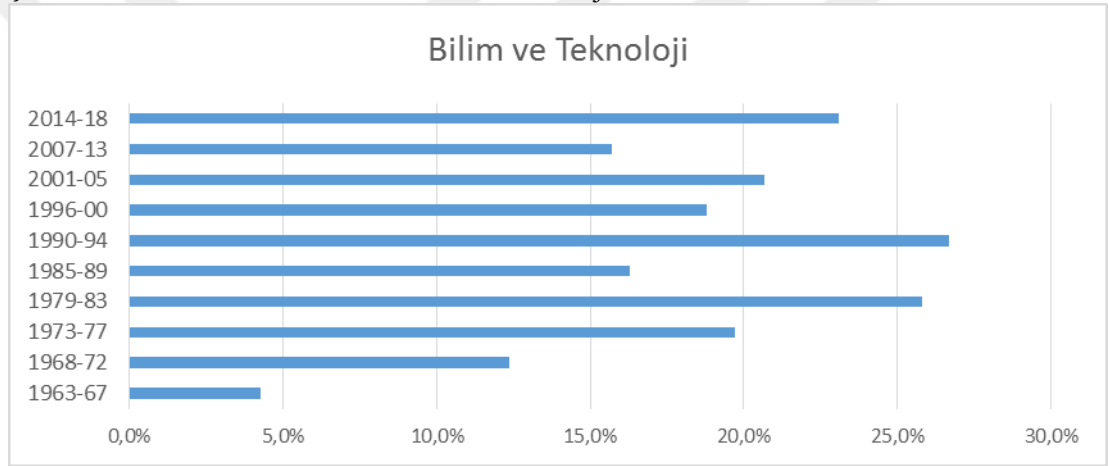
Şekil 12: Kalkınma Planlarında Araştırma Personeli

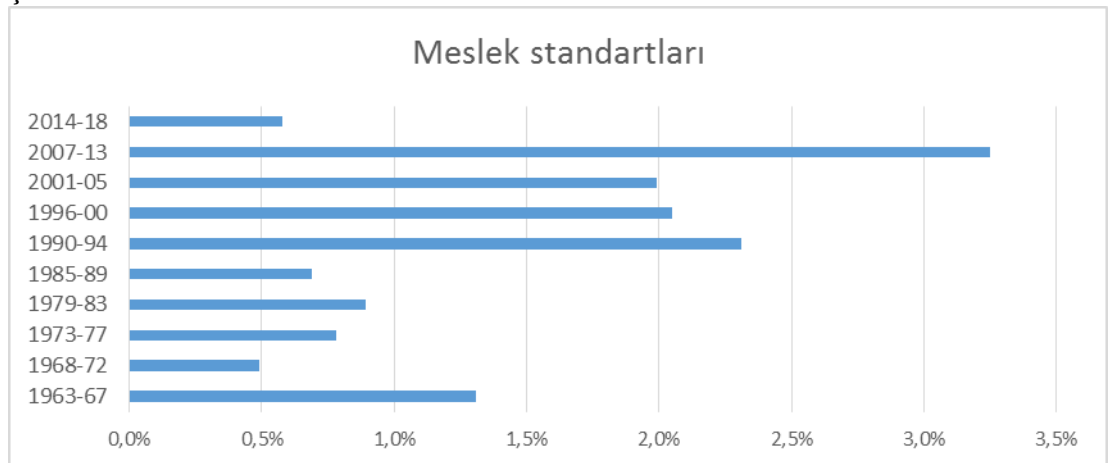
Şekil 13: Kalkınma Planlarında Ar-Ge

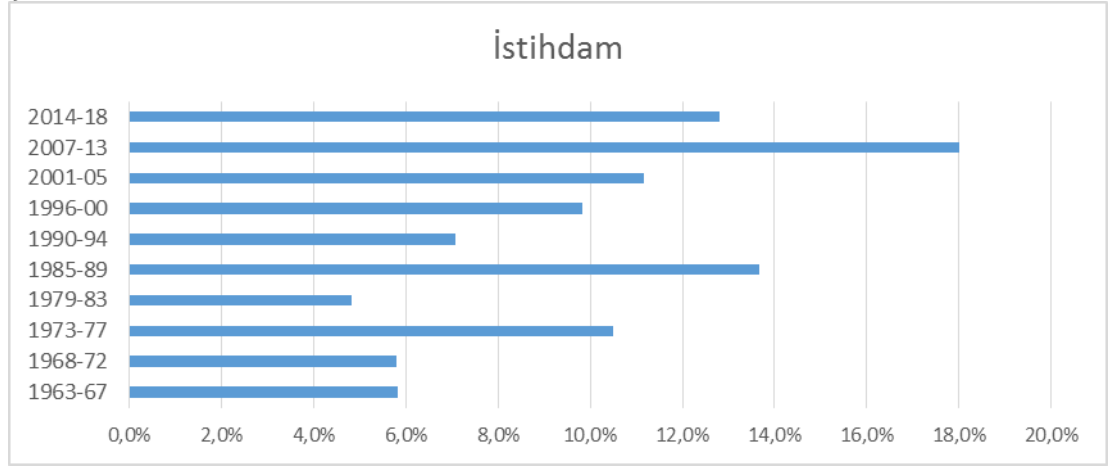
Şekil 14: Kalkınma Planlarında Bilim ve Teknoloji

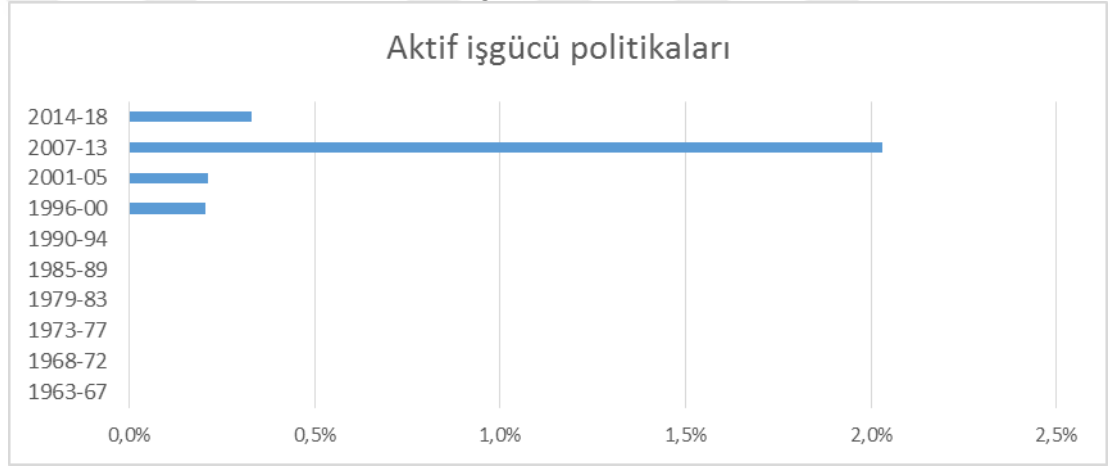
Şekil 15: Kalkınma Planlarında Meslek Standartları

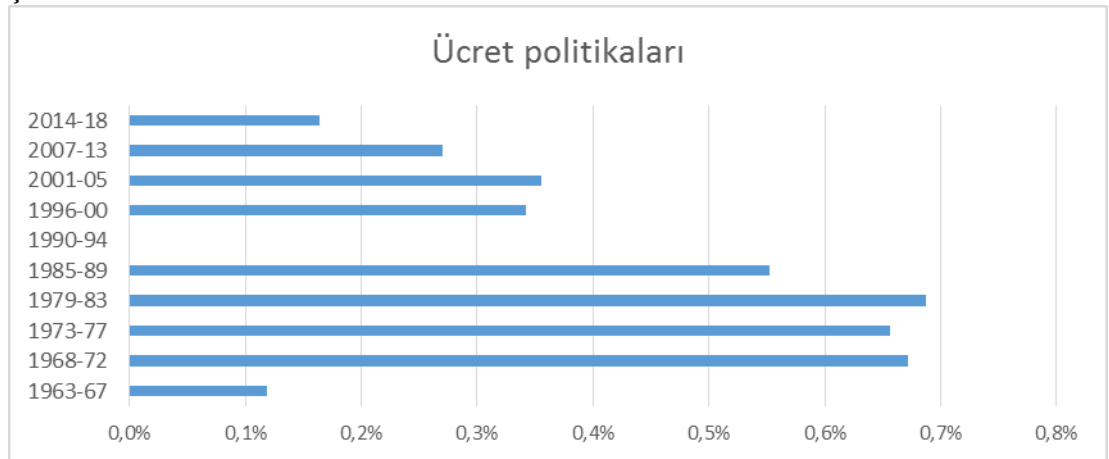
Şekil 16: Kalkınma Planlarında İstihdam

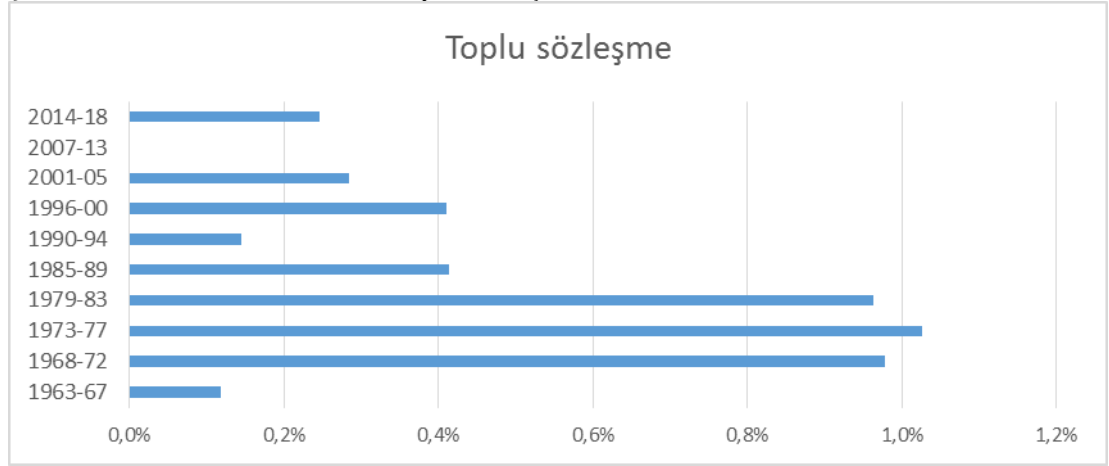
Şekil 17: Kalkınma Planlarında Aktif İşgücü Politikaları

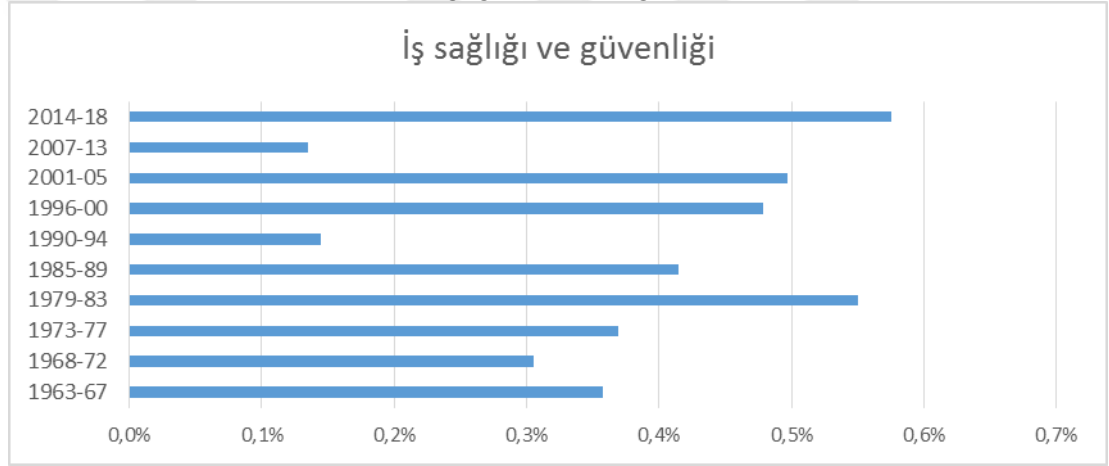
Şekil 18: Kalkınma Planlarında Ücret Politikaları

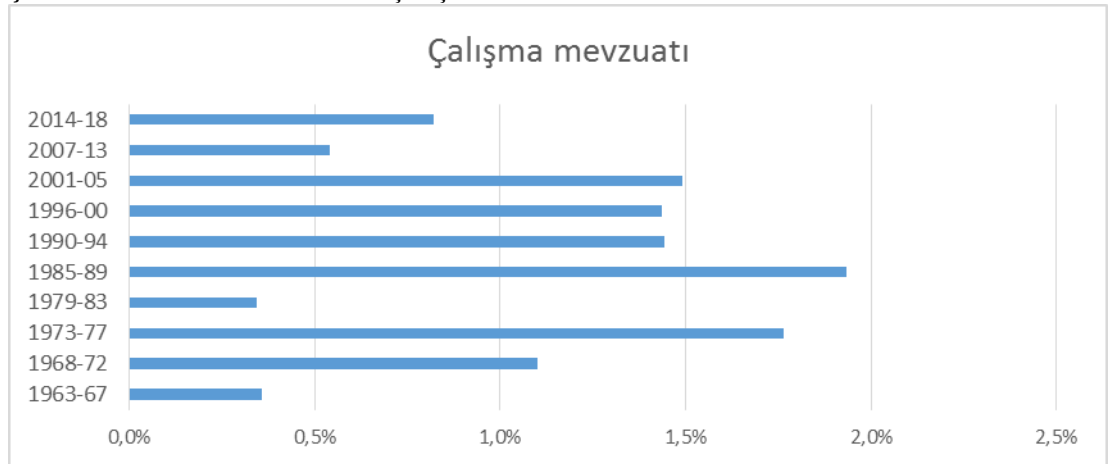
Şekil 19: Kalkınma Planlarında Toplu Sözleşme

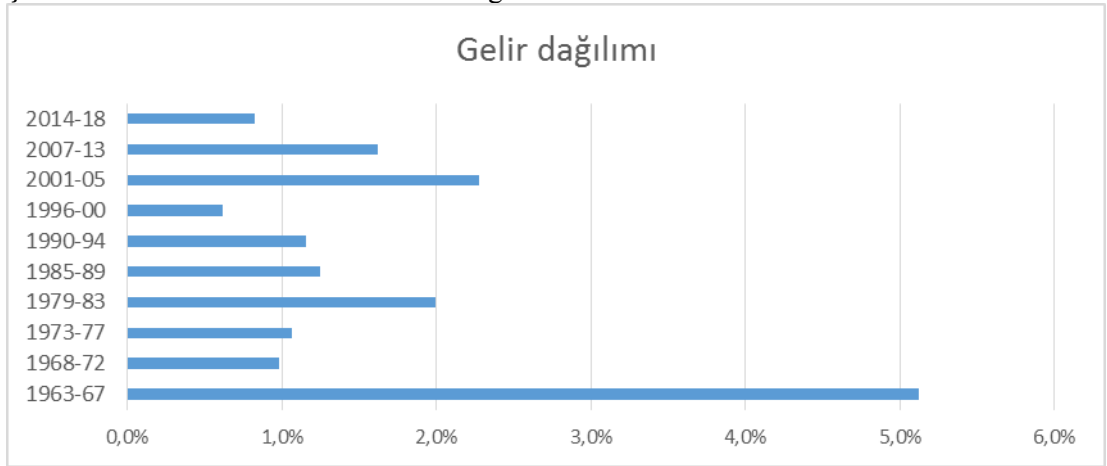
Şekil 20: Kalkınma Planlarında İş Sağlığı ve Güvenliği

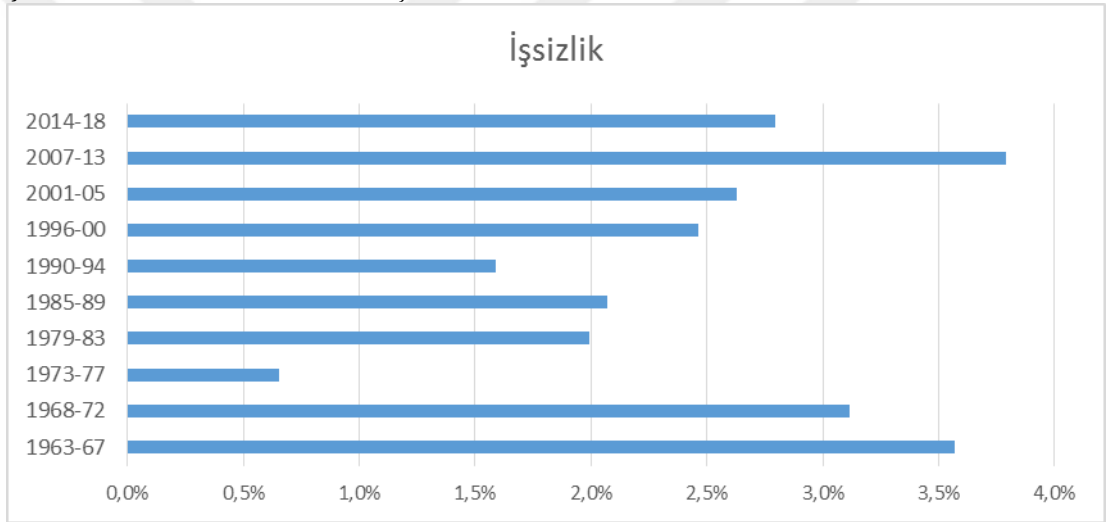
Şekil 21: Kalkınma Planlarında Çalışma Mevzuatı

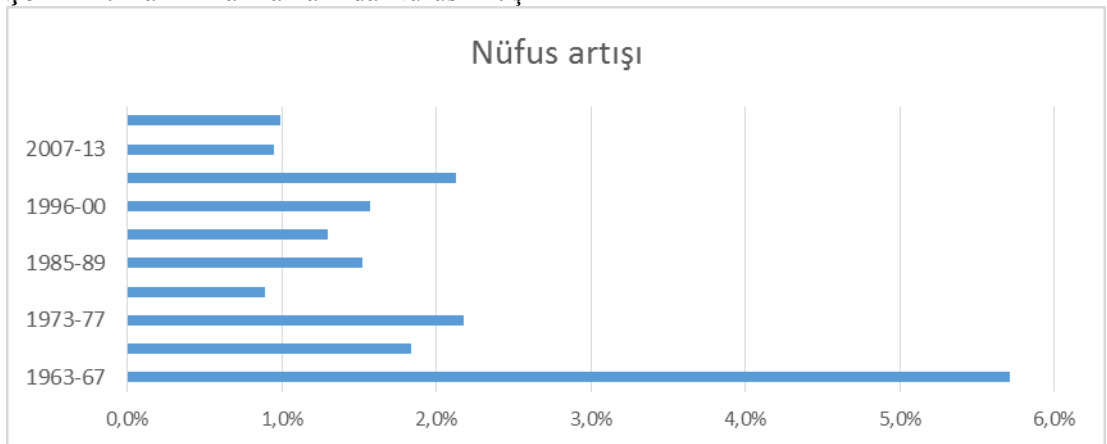
Şekil 22: Kalkınma Planlarında Gelir Dağılımı

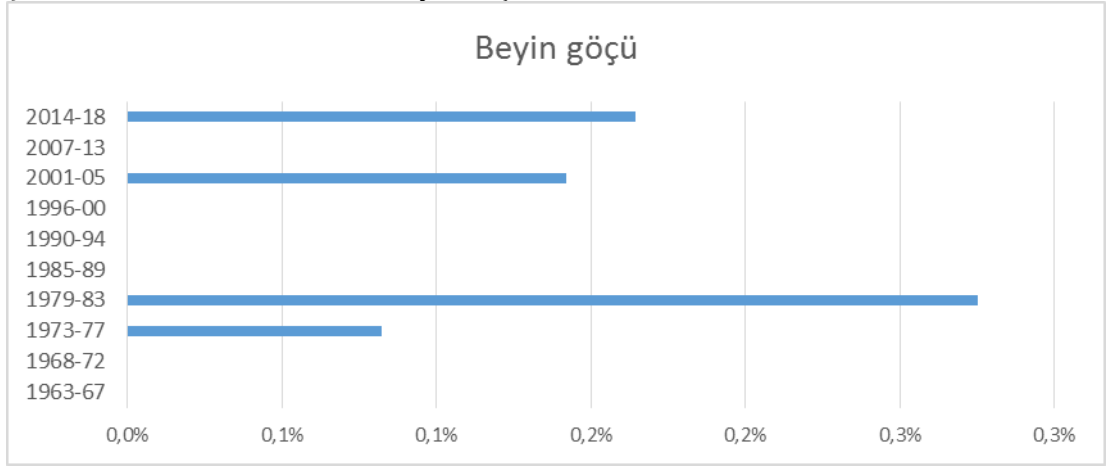
Şekil 23: Kalkınma Planlarında İşsizlik

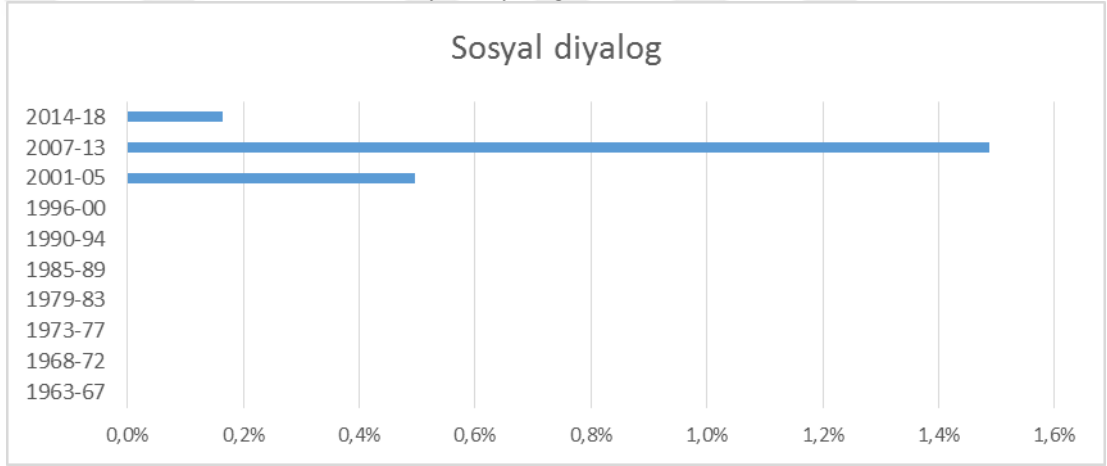
Şekil 24: Kalkınma Planlarında Nüfus Artışı

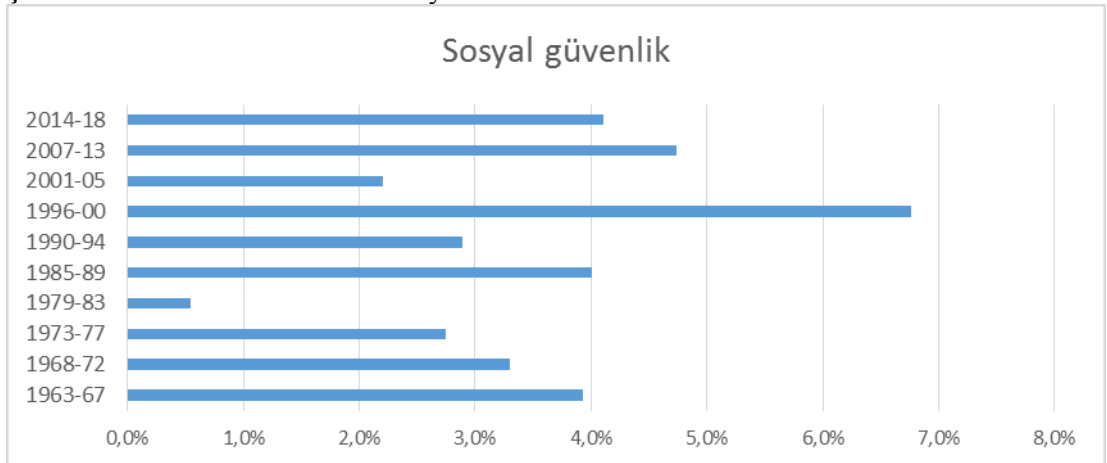
Şekil 25: Kalkınma Planlarında Beyin Göçü

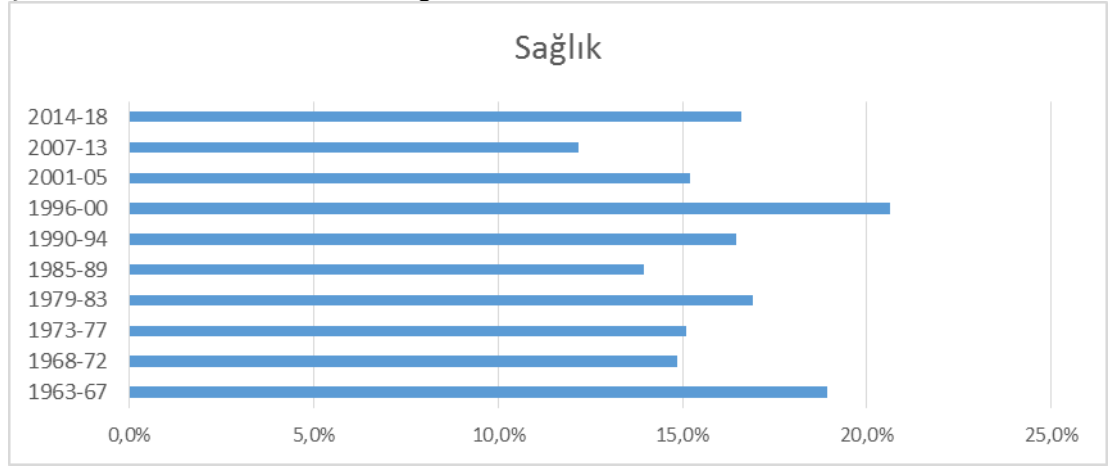
Şekil 26: Kalkınma Planlarında Sosyal Diyalog

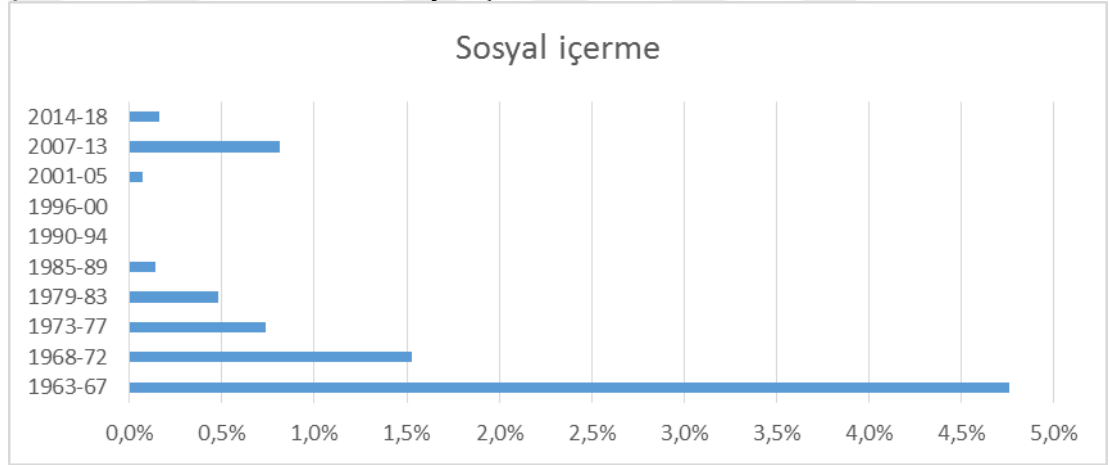
Şekil 27: Kalkınma Planlarında Sosyal Güvenlik

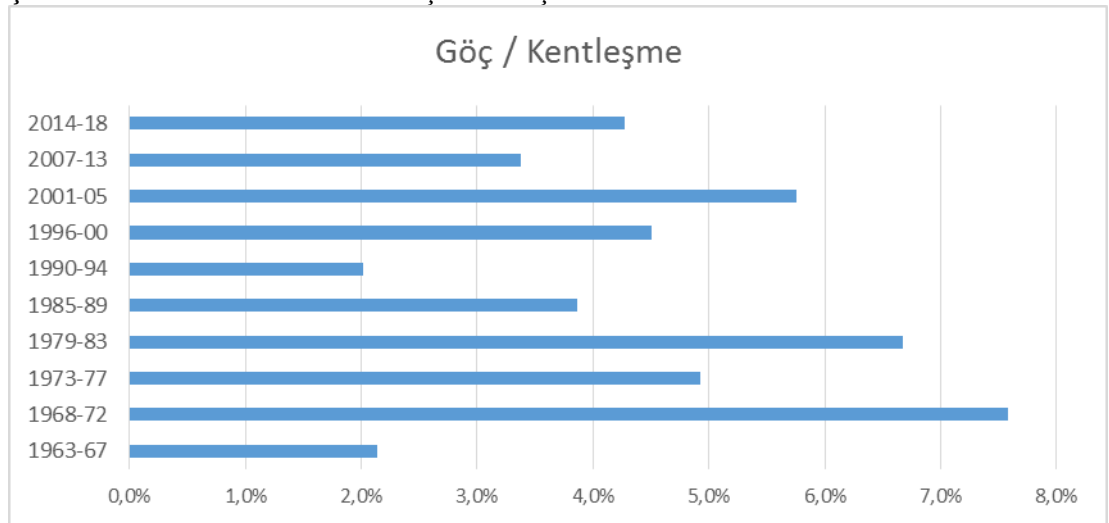
Şekil 28: Kalkınma Planlarında Sağlık

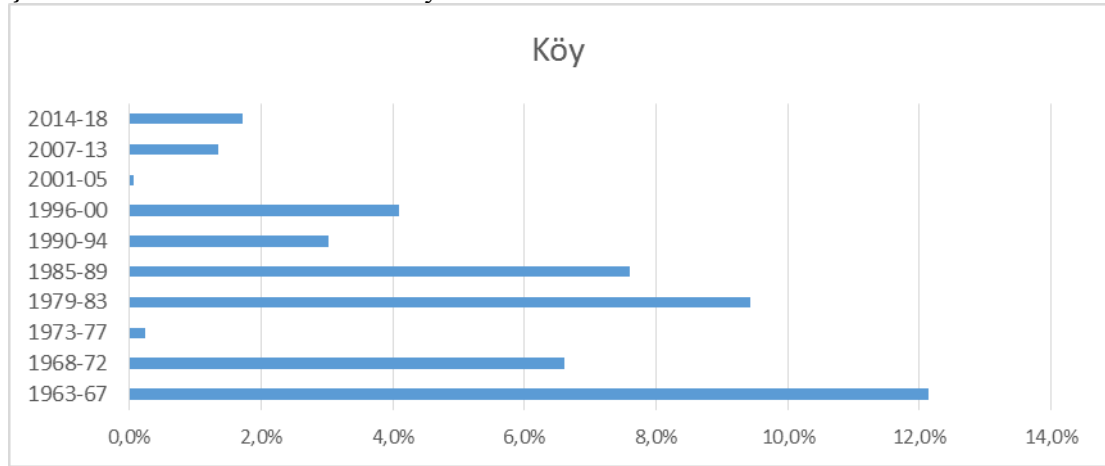
Şekil 29: Kalkınma Planlarında Sosyal İçerme

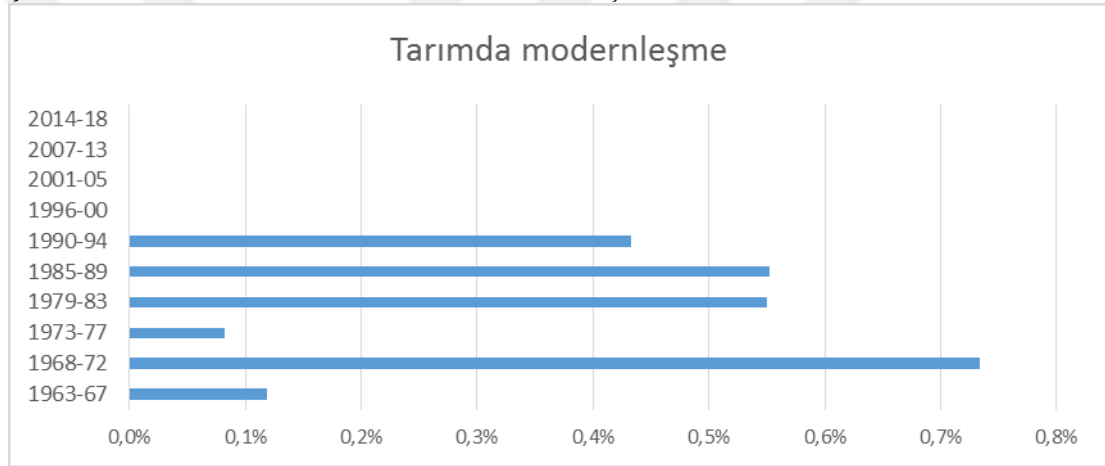
Şekil 30: Kalkınma Planlarında Göç / Kentleşme

Şekil 31: Kalkınma Planlarında Köy

Şekil 32: Kalkınma Planlarında Tarımda Modernleşme

Kalkınma planlarında ‘eğitim’ sözcüğü incelendiğinde, 1970 li yıllarda daha fazla dile getirildiği diğer dönemlerde de benzer boyutlarda ifade edildiği görülmektedir. 1970’li yıllar nüfusun hızla arttığı, nüfusun hızlı artışı karşısında, eğitim, istihdam vb alanların yetersiz kalması nedeniyle, bu alanlarda daha fazla politikaya ihtiyaç duyulduğu ve planlarda bu kelimelerin daha çok ifade edildiği görülmektedir.

Kalkınma planlarında ‘araştırma geliştirme’ ifadesi, ilk planda düşük sayıda yer almış, her plan döneminde artmasına karşılık, ‘araştırma personeli’ ifadesi 1980-1990 arası diğer plan dönemlerine kıyasla daha az kullanılmıştır. ‘Bilim ve teknoloji, araştırmacı, Ar-Ge’ gibi ifadelerin, 2000’li yıllardan sonra daha sık ifade edildiği görülmektedir. Bu kullanım sıklığının artışı, bu dönemlerde (ağsal küreselleşme, AB uyum çalışmaları etkileriyle) ihtiyaçların farkında olunması nedeniyle politika

üretilcek konular olarak daha çok ele alındığını göstermektedir. Özellikle 2000’li yıllarla birlikte küresel anlamda etkilerle Türkiye’nin bu konulardaki farkındalığı yükselmiştir.

‘Hayat boyu öğrenme’, ‘Ar-Ge’ ifadeleri ilk defa 1996’daki plan döneminde kullanılmaya başlanmıştır. Ve ifade edilme sıklığı sonraki planlarda artarak devam etmiştir.

‘Meslek standartı’ ifadesi ilk kez 1990 yılında kullanılmıştır. ‘Mesleki rehberlik’ ifadesi de daha çok son planlarda ifade edilmeye başlanıp, tüm plan dönemlerinde, mesleki yeterliliğin sağlanmasıyla ilgili daha çok ‘mesleki eğitim’ ifadeleri kullanılmıştır.

‘İstihdam’ kelimesi tüm plan dönemlerinde ifade edilmekle birlikte, ‘aktif işgücü politikaları’ ifadesi 1996 yılında kullanılmaya başlanmıştır.

‘Çalışma hayatı’nı ifade eden kelimeler tüm plan dönemlerinde kullanılmakla birlikte bazı plan dönemlerinde ifade edilme sıklığı azalmıştır. ‘İş sağlığı ve güvenliği’ kavramının tüm plan dönemlerinde ifade edilmesi çok az olmuştur. ‘Toplu sözleşme’ kavramı da tüm plan dönemlerinde kullanılmakla birlikte özellikle son dönemlerde ifade edilme sıklığı azdır. Bu ifade edilme azlığı, ilgili alanlarda politika yetersizliği olarak karşımıza çıkmakta ve hem iş sağlığı ve güvenliği konusunda hem de toplu iş ilişkileri anlamında Türkiye istenen düzeye ulaşamamaktadır.

‘Ücret politikaları’, ‘gelir dağılımı’ gibi kavramların da ifade edilme sıklığı az olmakla birlikte, örneğin ‘gelir dağılımı’ kavramı, ilk planda daha fazla ifade edilirken, sonraki dönemlerde azalmıştır.

‘Beyin göçü’ ifadesi her plan döneminde çok az ele alınan konulardan biri olmuştur. Bu göstermektedir ki, Türkiye kendisine fayda sağlayacak olan insan sermayesini tutmak için herhangi bir politika üretememektedir.

‘Nüfus artışı’ ilk planlarda daha fazla ifade edilirken son plan dönemlerinde daha az kullanılmıştır. ‘Göç, kentleşme’ ifadeleri tüm plan dönemlerinde benzer sıklıkta kullanılmıştır.

‘Sosyal diyalog’ kavramı ilk defa 2001 yılındaki planda, ‘Sosyal içirme’ kavramı da ilk defa 2007 yılında kullanılmıştır.

‘Sosyal güvenlik’, ‘Sağlık’ kavramları tüm plan dönemlerinde sıkça ve benzer sıklıkta kullanılmıştır. ‘Sosyal adalet’, ‘Sosyal hizmet’ kavramlarının

kullanım sıklığı, ilk plan döneminden son plan dönemine doğru azalan bir ivme göstermiştir. Bu da bu alanlarda yetersiz politika üretildiği anlamına gelmektedir.

‘Köy’, ‘köylü’, ‘tarımda modernleşme’ kavramları tüm plan dönemlerinde çok az vurgulanan ifadeler olup, bazı dönemlerde kullanılmamıştır. Son dört plan döneminde ‘Tarımda modernleşme’ ile ilgili ifade kullanılmamıştır. Bunun sonucu olarak da bu alanda politika üretilmemesi ve Türkiye’nin tarımsal olarak dışa bağımlılığını getirmektedir.

Sözcük analizinden görüldüğü gibi, dikkate alınan kelime ya da kelime gruplarının her plan döneminde dile getiriliş sıklığı farklıdır. Özellikle aktif işgücü politikaları, meslek standartları, hayat boyu öğrenme, bilim ve teknoloji, araştırma geliştirme kavramlarının son planlarda daha fazla vurgulandığı görülmektedir. Bu kelime ya da kelime gruplarının artan oranda kullanılması, bilgi toplumu için gerekli insan kaynakları politikasının bu ifadelerle yakından bağlantısı nedeniyledir. Kelime ya da kelime grubu ne kadar çok tekrar ediliyorsa, o kelimenin ifade ettiği konuya o derece önem verilmesi ve politika üretilmesi açısından önemlidir. AB uyum çalışmaları çerçevesinde etkilenen bazı kavramlar olduğu da görülmektedir. Örneğin ‘sosyal içerme’, ‘meslek standart’ının bu etkilenmenin sonucu 1990’lardan sonra kullanılmaya başlandığı söylenebilir. Bu farkındalık küresel gelişmelerin sonucunda olsa da, bunların planlarda yer alması ve bunlara dair politika üretilmeye başlanması Türkiye için olumlu gelişmelerdir. Ancak bu etkilenmenin ötesinde, Türkiye’nin kendi içinde, uzun dönemli bir projeksiyon yapıldığında farkında olunması ve politika üretilmesi gereken alanların planlarda daha az ifade ediliyor olması, bu alanlarda yeterince politika üretilmediğini göstermektedir. Örneğin, köylerin gelişimi, tarımında yeni teknolojilerle bu sektörün mevcudiyetini koruması ve geliştirmesi, ya da Türkiye için çok önemli ve sıkıntıların mevcut olduğu bir konu olan ‘iş sağlığı ve güvenliği’ ya da yetişmiş insan gücümüzü kaybetmemizi ifade eden “beyin göçü” gibi kavramların yeterince ele alınmadığı, ifade edilmiş sıklıklarından anlaşılmaktadır.

Prof. Dr. Cahit Talas, Türkiye’nin, bir Sanayi Devrimi dönemi yaşamadan, bir ulus tarihi bakımından, kısa sayılabilecek bir zamanda, bazı eksik yanları olsa da,

toplumsal politika alanında önemli gelişme ve ilerleme başarabilmiş olan nadir ülkelerden biri olduğunu vurgulamaktadır³⁵⁵.

Kalkınma planları ve uygulamalar bir bütün olarak ele alındığında, Türkiye'yi ileriye taşıyacak politikaların belirlenmesinde planların önemli bir role sahip olduğu görülmektedir. Ancak kalkınma planlarında bu denli önem verilen ve her birinde özellikle vurgulanan hedefler, uygulamada, eksiksiz olarak yerine getirilememiş, planlı dönemde gerçekleştirilmiş olan, başarılı ve istikrarlı gözüken yıllık milli gelir artışı aynı başarıyla, toplumsal ve kültürel alanda izlenememiştir³⁵⁶. Türkiye'de özellikle son dönemde politika hedefleriyle ilgili plan ve projelerin hazırlanmasıyla ilgili bir gelişme bulunmaktayken, bu plan ve projelerin hayata geçirilmesi, politikaların uygulamalarının gerçekleşmesi bakımından gerekli ve yeterli performans gösterilememektedir.

2.9. CUMHURİYET SONRASI DÖNEM İNSAN KAYNAKLARI POLİTİKASININ GENEL DEĞERLENDİRİLMESİ

Türkiye Cumhuriyetinin ilk yıllarındaki, dil, tarih, eğitim, hukuk, bilim vb. tüm devrimler bir bütün olarak ele alındığında, kapsamlı bir kültür devriminin parçaları olarak değerlendirilebilir. Gerçekleştirildiği dönemde çok kapalı bir toplum yapısına sahip olan Türkiye'de birçok engel ile karşılaşılrsa da, devrimler büyük bir başarıyla birbiri ardına gerçekleştirilmişlerdir.

Cumhuriyet'in ilanından sonra 1924 yılında ilk olarak eğitimde devrim yapılmış ve öğretimin birleştirilmesi hakkında kanun çıkarılmıştır. Böylece, bütün eğitim kurumları Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanmış ve yabancı okullar da kontrol altına alınmıştır. Yapılan bu ilk devrim, eğitimdeki ayrılıkları kaldırmak, fırsat eşitliği sağlamak, laik eğitimi getirmek gibi eğitimin çağdaşlaşmasıyla ilgili pek çok amaca hizmet etmiştir. 1933'teki Üniversite Reformu ise, ilk ve orta öğrenim kurumlarından sonra eğitimin son halkası olan, Türk insanının çağdaş anlamda yetiştirilmesini sağlayacak olan aşamayı gerçekleştirmiş ve İstanbul Üniversitesi'nin

³⁵⁵ Cahit Talas, Atatürk ve Toplumsal Politika, Cahit Talas Anısına Güncel Sosyal Politika Tartışmaları **Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi**, Yayın No: 595, Yayına Hazırlayan Berrin Ceylan Ataman, Sosyal Politika Uygulama ve Araştırma Merkezi, Ankara 2007, <http://kitaplar.ankara.edu.tr/dosyalar/pdf/158.pdf>, ss. 55-79, (03.03.2009), s. 55,

³⁵⁶ Kongar, Ekim 1998.

kurulmasını sağlamıştır. Bu devrimler özellikle Türk insanının yeniden yapılandırılması bakımından önemli kabul edilebilecek devrimlerdir. Daha sonra sırasıyla kılık kıyafet kanunu, tekke ve zaviyelerin kapatılması, uluslararası saat takvim ve ölçülerin kabulü ... tüm bu devrimler modern bir ülkenin kaçınılmaz unsurları kabul edilmiş ve Atatürk döneminde, gerekli hiçbir adım atlanmadan, tüm atılımlar başarıyla gerçekleştirilmiştir.

Devrimlerle, Osmanlı'dan getirilen tüm kültür unsurlarının, Türk halkının kendi öz değerlerinin bütünüyle alındığı, bunları yaşamaya devam ettiği ancak çağdaş birey ve çağdaş toplum olma yönünde Türk halkına gerekli olan bilimin, objektif bakış açısının Batı dünyasından alındığı görülmektedir. Osmanlı'nın son dönemlerinde görülen değişme çabaları, doğrudan kültür alımları ile olmuştur³⁵⁷. Türkiye'nin Cumhuriyet'in ilk yıllarında yaşadıkları, kendi öz kültürünü koruyarak, çağdaşlığa ulaşma yolunda çaba vermesidir. Bu çabalar sistemli olarak, mantık dizisi içerisinde, sıkı takibi yapılarak ve halkın kolayca özümseyebileceği şekilde gerçekleştirmiştir. Devrimlerin bu denli başarılı olması da, Atatürk'ün ve çalışma arkadaşlarının doğru öngörüler ve doğru çalışmalarla ilerlediklerini göstermektedir.

Devrimci bir kişiliğe sahip olan modern Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Atatürk'ün gerçekleştirdikleri, yalnızca ülkesini istila eden güçlere karşı kurtuluş savaşını çok zor koşullar içinde kazanmış bir askeri deha değil, aynı zamanda gelecek dönemde ulus devletlerin önem kazanacağını öngören birinci sınıf bir siyasi önder olduğunu göstermektedir³⁵⁸. Geliştirdiği ulus devlet modeli daha sonra tüm Üçüncü Dünya ülkelerinin örneğini oluşturmuştur. Atatürk çağının yaygın ideolojilerini, ülkenin amaçları doğrultusunda birlikte ele alarak başarılı olmuştur. Ulusal kimliğin oluşturulmasına, yüzyıllardır belli bir sistem ile yaşamaya alışmış bir toplumda, çağa uymayan yapıyı ulus devlet anlayışını öne çıkararak yapılandırmak suretiyle yol göstermiştir. Türkiye reformlarını modern toplum amacı ile yapmıştır³⁵⁹.

³⁵⁷ Halil İnalcık, "Osmanlılarda Batı'dan Kültür Aktarması Üzerine", **Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi**, İstanbul, 1993, s. 425.

³⁵⁸ Takeshi Hayashi, **The Modernization of Japan and Turkey, Some Comparisons**, Archon Books, Hamden, 1981, Connecticut, s. 25.

³⁵⁹ Lord Kinross, **Atatürk: A Biography of Mustafa Kemal, Father of Modern Turkey**. William Narrow and Company New York, 1965, Epilogue, s. 57.

Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında, uzun savaş yılları nedeniyle Türkiye zor durumdadır ve böyle bir dönemde kıt kaynaklarla, gelişmenin gerektirdiği harcamaları yapabilmenin akılcı yollarını geliştirmek önemlidir. Atatürk'te plan ve planlı kalkınma fikri çağdaşlarına göre çok önce gelişmiştir. Daha Cumhuriyet ilan edilmeden Eylül 1922'de İzmir'de Türkiye İktisat Kongresi toplanmış ve ilke olarak liberal iktisat politikalarıyla kalkınılması kararı alınmıştır³⁶⁰.

Cumhuriyet'in kurulması, sosyal ve siyasal alanda bir yenileşmeyi değil, bir toplumun yeniden yapılandırılmasını anlatmaktadır. Bağımsız bir ulus-devlet yaratmada atılan somut adım, Osmanlı modernleşmesinden temel farkı ortaya koymaktadır. Cumhuriyet döneminde toplumsal kurumlar yenileştirilmemiş, toplum yeni kurumlar etrafında yeniden kurulmuştur. Bu süreç, yeniden yapılandırıcı bir irade kadar bir güce de gereksinim duymuş ve devlet bu iradenin taşıyıcısı olarak uzun bir tarihsel geçmişe sahip olan kurumların kaldırılmasında ve yerine ulus-devlet yapılanmasının gerektirdiği yeni kurumların yerleştirilmesinde yetkeci bir tutum benimsemiştir³⁶¹.

Merkeziyetçi yaklaşımlar Cumhuriyet döneminde ekonomik alanda da devam etmiş; devletçilik, ekonomik kalkınma programında temel hareket noktalarından biri olmuştur. Toplumun yapısal değişimi devletçi ekonomik kalkınmanın başarısına bağlanmıştır. Devletçiliğe temel oluşturan bu yaklaşım, “toplumsal değişme ve gelişme anlayışı toplumun temel yapısında devrimsel değişmelere girmeden, çağdaş uygarlığa geçmenin ekonomik kalkınma yoluyla olabileceği, bu kalkınma sonucu olarak temel yapının da değişeceği” görüşüne dayanmıştır³⁶². Bağımsız güçlü bir ulusun ortaya çıkması öncelikle güçlü bir ekonomiye sahip olmaktan geçmekteydi. Batı toplumlarının ekonomik atılımları daha çok özel girişimcilik sayesinde olmuştur. Osmanlı kültüründe girişimcilik kültürü olmadığı için, özel girişimciliği oluşturmak ekonomik kalkınmayı sağlamak amacıyla devletin bir görevi haline gelmekteydi. Bu nedenle devletçi politikalar uygulandığı görülmektedir³⁶³.

³⁶⁰ Memduh Aslan Akçay, “Atatürk ve Vargas Dönemleri (1920-1938) : Türkiye ile Brezilya'nın Sanayileşme Kararlarının Karşılaştırması”, **Planlama Dergisi**, Özel Sayı, DPT nin Kuruluşunun 42. Yılı, <http://ekutup.dpt.gov.tr/planlama/42nciyil/akcayma.pdf>, (27.11.2007)

³⁶¹ Hülür, Akça, s. 336.

³⁶² Niyazi Berkes, **Türk Düşününde Batı Sorunu**, Bilgi Yayınevi Yayınları, Ankara, 1975, s. 97.

³⁶³ Hülür, Akça, ss. 337-338.

Atatürk döneminde Devletçiliğin, ülkemizde endüstri kurmak ve sosyal adalet gereklerine uygun bir düzen yaratmak işini de yüklendiği görülmektedir. Atatürk, “Bilim ve Teknoloji”ye çok önem vermiş ve bunu vurgulamıştır. Türkiye, Atatürk’ün çizdiği “bilim ve teknoloji” yolunda birtakım atılımlar yapmış, Atatürk döneminde, 1933 yılında, Hitler’in zulmünden kaçan birçok değerli bilim adamına ülkesini açarak Ankara’da birçok yüksekokul, enstitü ve fakülteleri 1933-35 yılında oluşturmuştur. Güzel sanatlar konusunda da, 1926 Ekiminden başlayarak Atatürk’ün heykel ve resimlerinin kamu yerlerinde görüldüğü ve bu suretle yaşayan insanların tasvir edilmesine karşı olan eski geleneğin bırakıldığı görülmektedir. Atatürk, bağlılık teorilerinin gereklerini; iş bulma, meslek ve yardımlaşma kurumları, sağlık, ihtiyarlık ve kaza sigortası, çevre ve sosyal konut gibi daha sonra 1961 ve 1982 Anayasalarının sosyal ve ekonomik haklar ve ödevler bölümünde yer alan ve birçoğu gerçekleştirilen “Sosyal Güvenceler” adı altında toplamıştır³⁶⁴.

Türk inkılabı ve onu şekillendiren ilkeler bir bütün oluştururlar. Atatürk ilkelerinden birinin diğerine oranla daha ağır, daha önce ya da daha önemli olduğunu söyleyemeyiz. Cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık, devletçilik, lâiklik, inkılâpçılık bütün bu ilkelerin her biri ve bütünü önemli, ağırlıklı ve gerekli ilkelerdir. Bu ilkeler, Atatürkçü dünya görüşünü karşımızda canlandırarak, bir toplum ve devlet hayatının, uygulamaların girişimlerin özünü, istikametini, metodunu belli etmektedir. Bu devrimler sayesinde ülke parçalanmaktan kurtulmuş, milli bir devlet belirip yükselmiş, köhne toplumsal kurumlar inkılaplar aracılığıyla değişmiştir. Bunların tamamı gerçekleştirilirken Atatürk, belirli bir plan içerisinde hareket etmiştir³⁶⁵.

1923-1950 döneminin başında Osmanlı İmparatorluğu; ekonomisini, daha da önemlisi yetişmiş insan kaynağını savaşlarda kaybederek tarihe geçerken arkasında yeni bir hürriyet ve bağımsızlık mücadelesi verecek Anadolu Türk insanını bırakmıştır. Her bakımdan sıkıntılı başlayan bu dönem, yokluklar içinde sürdürülen bağımsızlık mücadelesi sonrasında kurulan Cumhuriyet hükümeti, ilk önce ekonomiyi düzeltme kararı vermiştir. Bu maksatla I. İzmir İktisat Kongresi

³⁶⁴ İsmet, Giritli, “Atatürkçü Çağdaşlaşmanın Türk Toplumundaki Sonuçları”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı 2, Cilt I, Mart 1985, s.51.

³⁶⁵ Suna Kili, “Atatürkçülüğe Gerçek Yaklaşımın Yöntemi”, **Boğaziçi Üniversitesi Uluslararası Atatürk Konferansı**, 9-13 Kasım 1981, Cilt: 2, Sayı: 42, İstanbul, s.1-9.

düzenlenerek yaraların nasıl sarılacağı ve memleketin ekonomik meselelerinin nasıl elbirliği ile çözüleceği konusunda çözüm önerileri üretilmesi amacıyla önemli şahsiyetler bir araya getirilmeye çalışılmıştır. Dönem içinde piyasa koşullarının egemen olacağı iktisadi düzenin, kısaca kapitalizmin yerleştirilmesi için siyasi ve idari reformlar yanında iktisadi alanda da uygun politikalar izlendi, bunlar iki noktada toplanabilir³⁶⁶:

- Ulusal girişimcileri özendirici yasal ve kurumsal teşvikler: Ülke ekonomisindeki tarım sektörünün ağırlığına (yaklaşık %50) karşın sanayinin desteklenmesi gerekiyordu. Bu bağlamda, 1924 yılında İş Bankası ile 1925 yılında kurulan Sanayi ve Maadin Bankası ile 1927 tarihli Teşvik-i Sanayi Kanunu'ndan bahsedilebilir.
- Kapitalist bir süreçle gerekli olan kurumsal yapılanma ve mülkiyet rejimi: Liberal ekonomi politikalarının uygulanabilmesi ve piyasa mekanizmasının sağlanabilmesi için gerekli düzenlemeler. Örneğin Aşar vergisinin kaldırılması bu kapsamda değerlendirilebilir.

Bu dönemde milli sanayinin geliştirilmesi amacıyla desteklenen sanayi, bir sıçrama yaratmak için yetersiz kalmıştır. Üstelik bu dönemde bütün çabalara ve teşviklere rağmen, özel sermaye birikimi sağlanamamıştır. Bu durum, daha sonra izlenen devletçi ekonomi politikalarının önemli nedenlerinden birisi olmuştur³⁶⁷.

1923-1945 yıllarında tek parti rejiminin devlet güdümlü kalkınma politikaları desteklenmiştir. 1930'lardaki Büyük Bunalımın yarattığı iklimde devletçilik ve içe dönük sanayileşme çizgisinin kentli ve taşralı elitlerle eşrafın ittifakına dayandığı belirtilmektedir. Bu ittifak gerek eğitim gerekse sağlık alanlarındaki hizmetlerin yaygınlaştırılmasına rağmen kırsal kesimdeki kitleleri kapsayamamış ve kırsal kesim modernleşememiştir. Kırsal kesimdeki büyük dönüşüm, ancak II. Dünya Savaşından sonra ve çok partili döneme geçişten sonra yaşanmıştır³⁶⁸.

1924 yılında İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası'nın hükümete sunduğu raporda, mevcut imalat sanayinin geliştirilebilmesi için yönetici ve becerikli işçi

³⁶⁶ Afet İnan, **İzmir İktisat Kongresi**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, TTK Yayınları, XVI. Dizi s. 46, TTK Basımevi, Ankara, 1989, s. 12.

³⁶⁷ Hüsnü Erkan, Yaşar Uysal, Canan Erkan, Mevlüt Çetinkaya, Selim Şanlısoy, Nuri Erkin Başer, Kerim Eser Afşar, Üzeyir Aydın, s. 75.

³⁶⁸ Gönül İçli, "Türk Modernleşme Sürecinin Günümüzdeki Yönelimi", **Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Aralık 2002, Cilt: 26, No: 2, 245-254, s.248.

yetiştirilmesi üzerinde durulmuştur. Türkiye İş Bankası 1924 yılında kurulmuş olmasına rağmen 1922 Sanayi Teşvik Kanunu hükümlerine paralel bir kredi politikasından ziyade iştirakçilik yoluyla imalat sanayi desteklenmiştir. Bunun sonucunda 1923-33 yılları arasında imalat sanayinde katma değer üç kat artmıştır. Bu dönemde teknoloji transferi yoluyla şeker ve çimento sanayinin kurulması ile ekonomi iki önemli ürüne kavuşmuştur³⁶⁹.

Savaştan çıkmış, yorgun ülke, sosyo-kültürel alandaki yeni yapılanmaların yarattığı motivasyona karşın liberal ekonomi politikalarında başarılı olamamıştır. Teknoloji, parasal ve beşeri sermaye yetersizlikleri ile yönetim ve girişimcilik becerilerindeki eksiklikler bu politikaların başarılı olmasını engellemiştir³⁷⁰. 1929 Büyük Ekonomik Kriz yeni dönem ekonomi politikaların belirlenmesinde çok etkili olmuştur. 1930-1939 yıllarında, Lozan Antlaşması'ndaki gümrük tarifeleri için konulan sınırlamalar 1928'de sona emiş, ayrıca Osmanlı borçlarının ilk taksiti 1929 yılında başlamıştır. Bu etkiler sonucunda devlet eliyle özel girişimci yaratma politikalarıyla beraber liberal politikaların terk edilerek yerini devlet eliyle girişimcilik (devletçilik) politikasına bırakmıştır³⁷¹.

Yeni Türkiye Cumhuriyeti insan kaynaklarını önemli ölçüde kaybetmiş, büyük bir dış borç devriyle, gelişmemiş bir tarım ekonomisi, tamamı yabancı sermaye kontrolünde bulunan hizmet, ulaştırma ve madencilik sektörleri ile el sanatları düzeyinde tekstil, gıda, seramik, ağaç işleri ve basit kimyasallar üreten işyerlerinden oluşan bir görüntü ile yola çıkmıştır. Teknolojik gelişim için gerekli olan kültürel, bilimsel ve ekonomik alt yapının çok zayıf olduğu Cumhuriyetin ilk kuruluş yıllarında ilerleme oldukça yavaş olmuştur³⁷².

1932 yılına kadar devlet müdahalesini içeren bir dizi yasa ile devletin etkinliğinin arttığı bir dönem yaşanmıştır. 1931-1934 arasında, özel kesimi güçlendirici önlemler alınmış, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1934'te uygulamaya konulmuştur. Bu planla birlikte, 16 fabrika kuruldu. Bu işletmelerin

³⁶⁹ Rıfat Önsoy, **Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayi ve Sanayileşme Politikası**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Doğu Matbaacılık ve Tic. Ltd. Şti. Ankara, 1988, s.321.

³⁷⁰ N. Oğuzhan Altay, "Türkiye'de İktisadi Dönüşümlerin Sosyo-Ekonomik Sonuçları Üzerine Bir Deneme", **Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 15, Sayı: 2, 2000, ss. 49-68, s. 50.

³⁷¹ Boratav, s.280.

³⁷² İsmail Hakkı Yücel, **Bilim - Teknoloji Politikaları ve 21. Yüzyılın Toplumu**, DPT Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü Araştırma Dairesi Başkanlığı, Ağustos 1997, s. 46.

hepsi ithal ikamesini sağlayan endüstrilerdir. Sümerbank ve Etibank kurulmuş, İş Bankası'nın sanayileşmeye katkısı devreye girmiştir. Devletçilik 1937'de Anayasa'da yer almıştır. 1930-1940 yılları arasında hem buğday üretimi ikiye katlanmış, hem de diğer tarım ürünlerinde önemli gelişmeler sağlanmıştır. Sanayileşme yönünde köklü değişiklikler yaşanmış, 1936'da İş Kanunu çıkarılmıştır. Dönemin başında, ikinci bir parti ile bir demokrasi denemesine girilmiştir. Nüfus 11 milyondan 17 milyona, okuma-yazma oranı yüzde 20'ye, demiryolları 4 bin km'den 7 bin km'ye çıkarken, demir-çelik fabrikaları kurulmuştur. 1930'lu yıllarda Türkiye'nin önemli bir sanayileşme hamlesi yaptığı söylenebilir³⁷³.

Türkiye'nin ekonomi tarihinde; ekonomik kırırdanmayı getirmeyen "İzmir İktisat Kongresi", 1934'lerle başlayan "devlet eliyle sanayileşme" çabaları, 1950'lerde şeker ve çimento sanayileriyle gelişen "zayıf bir girişimcilik", 1960'ların plancılığı ve "ithal ikamesi politikaları", 1980'lerde Özal ile "piyasa ve dışa açık" ekonomilere dönüşüm³⁷⁴, toplumsal hayatı da etkileyen önemli tarihler olarak sayılabilir.

Türkiye'de çalışma hayatında, işçi hareketlerinin 1960'lara kadar önemli bir hız kazanmadığı görülmektedir. 1960 ile başlayan yeni dönemin hemen başından itibaren artan sendikalaşmaya ilaveten, yine aynı süreçte grev hakkının kazanılması ve bunun sonucunda greve gitme arasında yükselişin ortaya çıktığı gözlenmektedir. 1960-1980 döneminde üç defa bir düzen verilmesi amacıyla siyasal vesayet kurumu tarafından sisteme yeni müdahaleler, Türk siyasal yapısının uzun dönemde en önemli istikrarsızlık kaynağını oluştururken, şehirleşme, sanayileşmeye dayalı gelişme ve sivil kurumlaşma önünde ciddi engellerden birisi noktasına gelmiştir. 1980 sonrasında, 1983 ve 1987 seçimlerinden sonra Türk işçi hareketinin önemi ve ağırlığı siyasi partilerce de hissedilmeye başlanması ve çalışma hayatı ile ilgili konulara kamuoyunun ilgisinin artışı gözlenmiştir. 1980 sonrasında Türk işçi hareketi bakımından çok önemli bir gelişme, 1989 ilkbahar işçi eylemleridir. Bu eylemlerin önemi iki yönlü değerlendirilir. Bunlardan birincisi 1980 sonrası ortaya çıkan ilk eylem olması, ikincisi ise eylem biçimleri olarak Türk işçi hareketi tarihinde pek görülmeyen yeni eylem türü özelliği taşımasıdır. 1990'lara kadar vesayetli demokrasi yapılanmasının temel özelliğini bünyesinde barındıran Türk sendikacılığı, 1990'lara gelindiğinde gerçek demokrasi talebi bu yükü sırtından atmak ister tarzında bir

³⁷³ Erkan, Nisan 2000, s. 93-94.

³⁷⁴ Ekin, Ocak 2002, s. 12.

görüntü oluşturur. 1983-1995 sürecinde ortaya çıkan işçi eylemlerinin temel özelliği; aşağıdan (tabandan) yukarıya yönelmiş bir hareketlilik göstermesi ve 1980 öncesi ideolojik öğelerden temizlenmiş, yeni eylem türleri ile zenginleşmiş olmasıdır³⁷⁵.

Türkiye çalışma hayatının en önemli unsuru olan sendikacılığın var olan sorunları, Türk sendikacılığının bir model olma özelliğinin bulunmadığını göstermektedir. Türk sendikacılığı Cumhuriyetin ilk yıllarında (1923-1945) siyasal rejimin otoriter yapısı nedeniyle ciddi bir varlık gösterememiş veya yasaklanmıştır (1938-1945). 1947'den bu yana kanuni bir muhtevaya sahip olan Türk sendikacılığı yukarıda ifade edilen olumsuz şartlar içinde varlığını devam ettirmiştir³⁷⁶. Türk sendikacılığı, Batı ülkelerinde olduğu gibi, bir mücadelenin sonucunda ya da toplumun iç dinamiklerinin çabasıyla şekillenmiş bir sendikacılık değildir. Türkiye'de sendikal hakların kazanılması için batılı anlamda bir işçi hareketi oluşmamış, sendikalar doğmuş ve gelişmiştir. Bu gelişmenin sonucunda da Türk sendikacılığı doğuşu itibarıyla Türkiye'nin kendine has sosyo-kültür ve sosyo-ekonomik özelliklerinden dolayı ne geleneksel örgütlenme modeli, ne de mücadele stratejisi oluşturabilmiştir³⁷⁷.

1980 yılından itibaren Türkiye ekonomisini dünya ekonomisine entegre etmeyi amaçlayan serbest piyasa ekonomisine ve ihracata dönük açılım, ekonomik hayatta önemli değişimlere sahne olmuştur. 1980 sonrası dönemde ihracatta yaşanan olumlu gelişmeler milli gelirde artışa yol açmıştır. Ancak 1980'li yılların ortalarından itibaren tırmanan faiz, enflasyon ve borçlanma problemi zamanla kronikleşerek çözülemez bir hal almış sosyal, politik, kültürel yozlaşmaları ve bozulmaları da beraberinde getirmiştir³⁷⁸. 1980 yılı ve sonrasındaki gelişmeler 1923'den günümüze kadar yaşanan dönüşümlerin (1950 yılındaki dönüşümde olduğu gibi) en kapsamlı olanlarından biridir. 1980'li ve 1990'lı yıllar ile birlikte liberal ekonomik politikalar uygulanmış ve bu çerçevede özelleştirme tüm hükümetlerin en önemli hedeflerinden biri haline gelmiştir. Bu dönemde tüketim hem hızla artmış ve hem de çeşitlenmeye başlamıştır. 1980 sonrasında kırdan kentte doğru olan göç

³⁷⁵ Erdinç Yazıcı, **Osmanlıdan Günümüze Türk-İşçi Hareketi**, 2.Basım, Ankara, 1996, s. 136-159.

³⁷⁶ Metin Kutsal, "Küreselleşme Sürecinin Türk Sendikacılığı Üzerindeki Olası Etkileri", **Kamu-İş, İş Hukuku ve İktisat Dergisi**, Cilt:4, Sayı:2, Ankara, Haziran, 1997, 259.

³⁷⁷ Adnan Mahiroğulları, **1980 Sonrası Türk ve Fransız Sendikacılığı**, Kamu-İş, Ankara, 2000, s. 6.

³⁷⁸ Yılmaz Gündüz, "Türkiye'de Yoksullukla Mücadele Üzerine Bir İnceleme", **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi** www.e-sosder.com, ISSN:1304-0278 Kıs-2006 Cilt: 5, Sayı: 15(34-55), Erişim tarihi: 01.12.2007.s. 39.

devam etmiş ancak gecekondulaşma sürecinde bir formalleşme ve yasallaşma yaşanmaya başlanmıştır³⁷⁹.

Türkiye'nin politik - ekonomik sisteminde, 10'ar yıllık dönemlerde, ya bir dönüşüm ya da belli bir yönlendirmenin gerçekleştiği görülür. Bunlar genelde liberal ve devletçi dönemler arasında gidip gelmelerdir. Ve liberal dönemlerde Batı'ya açılma, devletçi dönemler ise içe kapanma yılları olmuştur. Bunlardan 1923 – 1930 ilk liberal dönemdir. Bu dönemde, çevredeki faşist, nasyonel sosyalist ve komünist yönetimlere rağmen, Atatürk, ekonomik, politik ve sosyal alanda Batı tipi bir devlet ve toplum modelini benimsemiştir. İkinci liberal dönem 1950-1960 arasındır. Bu dönem Marshall Planı çerçevesinde Türkiye'nin Batıya açıldığı, ABD ve Nato ile ilişkilerin geliştiği, ülke içinde özel girişimciliğin geliştirildiği bir dönemdir. 1980-1990 dönemi üçüncü liberal dönem olup, Türkiye'nin dışa açılıp, küresel bütünleşmeye yöneldiği, dışa dönük girişimciliğin önem kazandığı bir dönemdir. Bu 10'ar yıllık liberal dönemleri 20'şer yıllık devletçi dönemler izlemiştir. Ve bu dönemler özel girişimcisi olmayan, sanayileşmenin devlet tarafından gerçekleştirilmeye çalışıldığı görülmüştür. Bu dönemler incelendiğinde, dönemlerin adeta sanki birbirlerinin eksikliğini kapatmak için uğraştığı görülür. Ancak eksikliklerin kendi içinde değil de başka bir dönemle kapatılmaya çalışılması sorunların büyüyerek devam etmesine neden olmuştur³⁸⁰. 1923 yılından sonra devletin toplumsal politika çalışmalarına başlaması ve işçi sınıfının refahını sağlamaya dönük önlemleri oluşturması beklenirken ve gerekirken, böyle olmamıştır³⁸¹. Ekonomik, politik ve sosyal sorunların mevcudiyeti, insan kaynağının gelişimine yönelik olarak bilimin ve teknolojinin yetersiz kalmasına neden olmuştur.

2.10. TÜRKİYE'DE İNSAN KAYNAKLARI POLİTİKASI SONUCU OLUŞAN İNSAN KAYNAKLARININ GENEL YAPISININ İNCELENMESİ

Tarihsel açıdan incelendiğinde, Türklerin tarihin boyunca ortaya çıkan büyük dönüşümleri yeterli ölçüde takip edemediği görülmektedir. Bunlar arasında

³⁷⁹ Emre Kongar, *İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1981, ss. 56-71.

³⁸⁰ Erkan, Nisan 2000, ss. 105-107.

³⁸¹ Talas, ss. 67-76.

sayılabilecek Tarım Devrimi, Rönesans, Sanayi Devrimi, matbaanın icadı, teknolojik yenilikler ve benzeri dönüşümleri Türkiye ya atlamış ya da çok büyük gecikmeyle takip edebilmiştir. Cumhuriyet dönemi başladığında harap bir vatan, gelişme için yetersiz insan kaynakları, sakat, yaşlı, kadın ve çocuklardan oluşan bir nüfus, verem ve sıtmanın kırıp geçirdiği ciddi sağlık sorunları yaşayan bir toplum, ayrıca Osmanlı borçlarının yüklerini çeken, sermaye ve girişim gücünün mevcut olmadığı bir sosyo - ekonomik yapının devralındığı görülür³⁸².

Türkiye'nin nüfusu, Cumhuriyetin ilk yıllarında savaşlar ölüm oranlarının yüksek olması gibi nedenlerle azalmıştır. O dönemde politik nedenlerden dolayı ülkenin nüfusunu artırma yönünden bir politika izlendiği görülmektedir. Türkiye'de 1963 yılında Bakanlar Kurulu tarafından TBMM'ye sunulan Nüfus Planlaması Kanun Tasarısı 10 Nisan 1965 tarihinde Resmi Gazetede yayınlanarak, 557 sayılı Nüfus Planlaması Kanunu adıyla yürürlüğe girmiştir. Hızlı nüfus artışını hedef alan Türkiye'nin ilk nüfus politikası bu amacını iki ekonomik nedene dayandırmıştır. Birincisi, Türkiye'nin boş duran tabii kaynaklarını işletmek, uygulanan tekniği modernleştirmek, ikincisi ise, hızlı çoğalma ile ülkedeki sosyal işbölümü ve ihtisaslaşmayı sağlamak. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda hızlı nüfus artışının, milli gelir artışının önünde olması nedeniyle meydana gelebilecek ekonomik sorunları önleme amacını taşıyan bir nüfus politikası izlenmiştir. Bu nedenlerden dolayı, hızlı gelişmeye sekteye uğratacak, hızlı nüfus artışını daha da düşürecek söz konusu ekonomik konulara çözüm bulmak istenmiştir. Öte yandan, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda da aynı politikanın izlendiği görülmektedir. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda ise, konunun uzun dönemde çözülmesi gereken bir sorun olduğu kabul edilmektedir. Ayrıca, zamanla değişen ve gelişen sosyo-ekonomik yapıyı yüksek doğurganlığın etkileyeceği görüşüne yer verilmektedir³⁸³.

1980'lerden sonra ilk defa kentli nüfus oranının köylü nüfus oranının üzerine çıktığı ve ilk defa kentli nüfusa geçişle yapısal dönüşümlerin başladığı görülmektedir.

Türkiye'deki nüfus artışının düşmesinde etkili olduğu düşünülen en önemli etken, kentleşme sürecidir. Türkiye'de 1950'lerden sonra kırdan kente yönelik göçlerin sosyo-ekonomik yapı değişiminin ve nüfus kontrol programlarının (aile

³⁸² Ekin, s. 13.

³⁸³ DPT, **Türkiye Nüfus Projeksiyonları**, Ankara: DPT. SPD, 1962, ss. 45-51.

planlaması çalışmalarının) önemli bir etkisi olmuştur. Hızlı nüfus artışı Türkiye'nin genç işgücünün iş alanlarına hızlı ve yoğun olarak katılımına neden olmaktadır. Bu nedenle ulusal politikalarda istihdam ve eğitim ayrıcalıklı bir konuma gelmektedir. 1950'lerden itibaren bölgelerarası ve kırdan kente yönelik göçler kent nüfuslarının ayrıcalıklı olarak da büyük kentlerin nüfus yapısını etkilemiştir. Özellikle istihdam yaratan endüstri ve hizmetler sektörünün geliştiği büyük kentler, kazandıkları nüfuslarla gecekondü yerleşim birimlerini oluşturmuşlardır.

Bilgi ve teknolojiye hızlı gelişmelere eğitim yoluyla ayak uyduramayan gecekondü nüfusu kentsel işsizlik oranlarının artmasına neden olmuştur. Kronik işsizlik tehdidi altında kalan kentler makro düzeyde ekonomik kayıplara neden olurken, kişi başına düşen gelir farklılaşmasında da etkisi bulunmaktadır. İşsizlik sigortası sosyal ve ekonomik yaşamın planlanmasında çok önemlidir. 2000'li yıllara kadar 24 OECD ülkesinden sadece Türkiye "İşsizlik Sigortası" sistemine geçememiş tek ülke konumundadır. Haziran 2000 tarihinde yürürlüğe giren Sosyal Güvenlik ve İşsizlik Sigortası duyulan ihtiyacı karşılamaya yönelik bir reformdur. Sosyal Güvenlik ve Türkiye İş Kurumu'nun da yapısal dönüşümlerinin hızla yapılmasını gerektiren bir başlangıç olarak algılanması umut verici bir gelişmedir. Özellikle küreselleşen ekonomilerin gereksinim duyduğu insan gücünün çalışma yaşamında aktif hale getirilmesi gereği bilinmektedir. Çalışan işgücünün önemli bir bölümünü tarım sektöründe istihdam etmek zorunda kalan Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi ticari tarıma geçememenin sorunlarını yaşamıştır³⁸⁴. Kırdan kente göçte ekonomik etmenler önemli rol oynamaktadır. Ulusal refah düzeyinin altında yer alan bölge insanların refah düzeyini arttırıcı iş koşullarını yaşadığı çevrede bulamaması, göçte katılmalarına neden olmaktadır. Özellikle kırsal kesimden kentsel alanlara göç, iş bulma umuduna dayanmaktadır. Yapısı gereği emek yoğun üretimden kapital yoğun üretime geçiş yapan tarım dışı sektör, istihdam açısından genişleme olanaklarına sahip olmuştur. Türkiye'nin kuzeybatı ve batı bölgelerinde ekonomik büyüme hızı sermaye yatırımlarını bünyesinde toplamıştır.

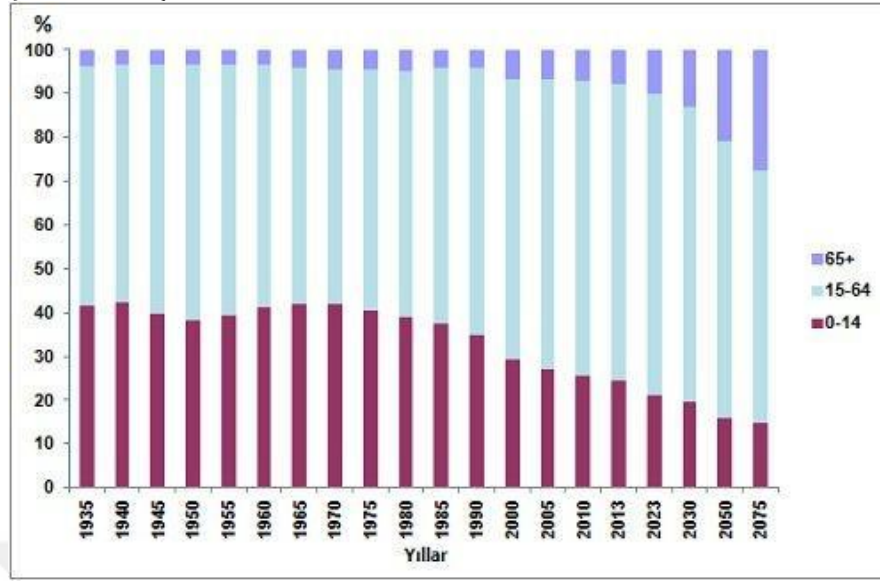
Türkiye'deki demografik eğilimler incelendiğinde 21. yüzyılın, iyi kullanılabildiği takdirde, önemli bir fırsat sunabileceğini anlatan projeksiyonlar bulunmaktadır. Bu fırsatın en basit göstergesi olan bağımlılık oranında, yani çalışma

³⁸⁴ Devlet Planlama Teşkilatı, **Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı**, s. 56.

çağındaki her 100 kişinin baktığı çocuk ve yaşlı sayısında, kritik değişimler gözlemlenmektedir. 1975'te çalışma yaşındaki 100 kişi 85 kişiye bakarken, 2005 yılına gelindiğinde bu oran 56 kişiye kadar gerilemiştir. Dünya Bankası ve Sosyal Sigortalar Kurumu'nun nüfus tahminlerine göre bu düşüş 2020 yılına kadar devam edecektir. Uzun vadeli bir perspektiften Türkiye'nin bağımlılık oranı eğilimi, gelişmiş ekonomilerle karşılaştırıldığında çok çarpıcı bir tablo ortaya çıkmaktadır. 1960'lı yıllardan bu yana bağımlılık oranları Türkiye'nin çok altında seyreden gelişmiş ülkelerin 2005 yılından sonra bağımlılık oranları yükselmiş ve 2010 yılından itibaren de Türkiye'nin üstüne çıkmıştır. Dolayısıyla, geçtiğimiz elli yıl boyunca gelişmiş ulusların lehine işleyen, çalışan nüfusun büyüme süreci, 21. yüzyıldan itibaren tersine dönerek, Türkiye'yi gelişmiş ulusların karşısında avantajlı duruma getirmektedir. Türkiye'de çalışan nüfusun sayısı göreceli olarak artarken (yani bağımlılık oranı düşerken), gelişmiş ülkelerdeki demografik yapı bu ülkeler için yakın gelecekte bir fırsattan çok büyük bir riskin yaklaştığını göstermektedir. Özellikle Avrupa ve Japonya'da yaşanan ve doğurmayan nüfusun önümüzdeki dönemde gittikçe artması, bu ülke ekonomilerinin önünde ciddi bir risk yaratmaktadır. Gelişmiş ülkelerde 65 yaş üstü nüfusun toplam nüfusa oranı şu an %15 civarındayken, Türkiye'de ise aynı oran %7,7 seviyesindedir. Demografik geçiş süreci gelişmiş ülkelerde geçtiğimiz yüzyılda yaşanmış ve tamamlanmıştır. Dünya Bankasının 2005-2090 arası nüfus projeksiyonları incelendiğinde; bugünün gelişmiş ülkelerinin hepsinin bağımlılık oranlarında gittikçe Türkiye'nin üstüne çıkarken, yükselen pazarlar arasında da sadece Endonezya, Hindistan ve Brezilya'daki bağımlılık oranları Türkiye'den daha düşük bir seviyede bulunmaktadır. Birleşmiş Milletler'in tanımına göre bir ülkedeki yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki oranının %8 ile %10 arasında olması o ülke nüfusunun “yaşlı”, %10'un üzerinde olması ise “çok yaşlı” olduğu anlamına gelmektedir. Nüfus projeksiyonlarına göre Türkiye'nin yaşlı nüfus oranının 2023 yılında %10,2'ye yükseleceği ve “çok yaşlı” nüfuslu ülkeler arasında yer alacağı ve bağımlılık oranının artacağı tahmin edilmektedir³⁸⁵.

³⁸⁵ Onur Mumcu, Esen Çağlar, **Türkiye'nin Nüfusu Zenginlik Kaynağı Olabilir mi?**, Ekonomi Politikaları Araştırma Enstitüsü, PN-E 2006-02, ss. 1-4.

Şekil 33: Yaş Grubuna Göre Nüfus Oranı, 1935-2075

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımları 1935-1990; TÜİK, Nüfus Tahminleri 2000-2007, TÜİK, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları 2008-2013, TÜİK, 2013 Nüfus Projeksiyonları 2023-2075.

Nüfusun ekonomik büyümeye olumlu etkisi olduğunu savunan yaklaşımlara karşılık olumsuz etkisinin olduğunu savunan yaklaşımlar da bulunmaktadır. Ancak geçtiğimiz on yıl içinde büyüme-nüfus literatüründeki yeni bir tartışma ile nüfus artışının değil, ama demografik eğilimlerdeki değişikliğin, yani çalışma çağındaki nüfusun toplam nüfus içindeki oranının artmasının, ekonomik gelişmeye katkıda bulunduğu görüşü yaygınlık kazanmıştır.

Bu görüşe göre demografik geçiş ile büyüme arasında iki yönlü bir ilişki bulunmaktadır. İlk olarak, demografik trendin ekonomik büyüme üzerinde “muhasabe etkisi” olarak da adlandırılabilen bir pozitif etkisi bulunmaktadır. Buna göre uzun yaşam süreleri ve düşük doğum oranları bağımlılık oranını, belli bir süre için düşürerek kişi başına düşen GSYİH’nin yüksek olmasını sağlamaktadır. Demografik geçişin ekonomik kalkınma üzerindeki olumlu katkısının yanı sıra, ekonomik kalkınmanın da demografik geçişi hızlandıran ikincil bir pozitif etkisi bulunmaktadır. İnsanların gelirleri ve eğitim seviyeleri yükseldikçe kendilerini daha fazla işlerine vermekte, çocuk yapma eğilimleri azalmaktadır. Bu da doğum oranlarını daha da düşürerek demografik geçişi hızlandıran bir etkiye yol açmaktadır. Üstelik ülkelerin gelişmesi ile birlikte sağlık sistemi ve beslenme şartları iyileşerek ölüm oranlarını düşürmekte ve yaşam süresini uzatmakta; bu da tekrar üretimi artırıcı

bir etki yaratmaktadır. Eğitim seviyesi ve küresel ekonomiye entegrasyon gibi faktörlerin, demografik geçiş süreci ile birleşince büyüme rakamlarına çok olumlu bir etki yaptığı görülmektedir. İşgücü piyasalarından, eğitim sistemine; kamu yönetimi ve kurumlarından sosyal güvenlik sistemine kadar birçok alanda yapılacak reformlar ve düzenlemeler bu süreçte büyük bir önem kazanmaktadır. Ancak bu alanlar doğru belirlenip doğru politikaların hayata geçirilmesi gerekmektedir. Gerekli ekonomik politikalar uygulanmazsa, demografik geçişin ardından ortaya çıkacak yaşlı nüfusu destekleyecek ekonomik birikim yoksunluğu ile karşılaşmak olasıdır³⁸⁶. Türkiye'nin gelecek yıllar için bu yönde politikalar geliştirmesi gerekmektedir.

Cumhuriyet döneminin görkemli siyasal, sosyal ve hukuki dönüşümleri, ne yazık ki aynı nitelikte bir atılımla ekonomide gerçekleşmemiştir. Cumhuriyet döneminde, "Atatürk devrimleri" ile toplumun köklü bir biçimde çağa doğru "büyük bir dönüşüm" yaşamasına karşın, takip eden dönemin her yirmi yılı ise farklı sorunlara sahne olmuştur. Örneğin 1940-60 döneminde kısır siyasi çekişmeler, ikinci yirmi yılda ideolojik çalkantılar, 1980-2000 ise kayıt dışı, çete, mafya ekonomisi, Türkiye'nin gelişiminin önündeki engelleri oluşturmuştur. Bir başka değerlemeye göre ise, Cumhuriyet tarihimizde 3 reform yapılmış; Atatürk, "Devlet ve Cumhuriyet" temelleri ile ilgili devrimleri yaparken, İnönü, "demokrasi" ve Turgut Özal da "serbest piyasa ekonomisi" dönüşümlerini gerçekleştirmiştir. Ayrıca, topluma maddi ve manevi büyük kayıplar verdiren güneydoğu terörü, yaşanan ekonomik krizler, doğal afetler, ekonomik ve sosyal gelişmeyi dikkati çekecek biçimde yavaşlatmıştır. Böylece, toplum 2000'li yıllara bıkkın, özlemleri bir türlü gerçekleşmeyen, yoksul, krizlerden yorgun düşmüş, Batılı komşularına gıpta eden duygularla girmiştir. Toplumun tüm kesimlerinde silkinip zenginleşmek, kuşkusuz çağa uygun özgür ve onurlu bir yaşama kavuşmak ümitleri bulunmaktadır. Türkiye, neden son 60 yılı, özellikle son 20 yılı yeterli bir sıçrama ve büyüme yapmadan geçirmiştir yargısı, sorgulanmaktadır³⁸⁷.

Türkiye'nin ekonomi politikalarında 1950 ve daha sonra 1980 yıllarının birer dönüm noktası niteliği taşıdığı söylenebilir. 1950'ye dek uygulanan 'devletçi' ekonomi politikası, bu tarihten sonra iç ve dış dinamiklerin etkisi ile değişmiştir. 1946'da yeni siyasal partilerin kurulması ile yumuşayan tek parti rejimi, Mayıs

³⁸⁶ Mumcu, Çağlar, ss. 8-9.

³⁸⁷ Ekin, s. 14.

1950’de yapılan genel seçimlerde iktidarın değişmesi ile tamamen sona ermiştir. Devletçi denetimin karşısında ekonomik serbestliği savunan siyasal parti, kırsal kesimde, özellikle ulusal pazarlarla bütünleşmiş bölgelerde büyük bir zafer kazanmıştır³⁸⁸. 1950’ler dünya ekonomisi ve siyaseti için yeniden yapılanma dönemi olmuş, Amerika Birleşik Devletleri, dünya savaşının galibi olarak yeni küresel düzeni oluşturmuştur. 1950’den 1960’a Türkiye’yi yöneten Demokrat Parti hükümeti, Batı kapitalist dünyası ile siyasal ve ekonomik düzeyde güçlü bağlar kurmayı hedeflemiştir. Dünya ölçeğinde oluşan işbölümü gereği Türkiye tarım alanında yatırım yapmaya teşvik edilmiştir. Marshall Yardım programı çerçevesinde ithal edilen traktör ve tarımsal malzeme, yatırımlarla birlikte, tarımın geçimlik düzeyden pazar ekonomisine geçmesini hızlandırmıştır. Tarımsal üretimin artmasıyla yükselen gelir, ulusal pazarı büyütmüş ve ulusal sanayi için gereken alt yapının oluşmasını hızlandırmıştır. Böylece Türkiye 1950’lerden 1970’lerin sonuna dek ithal ikameci sanayileşme modelini uygulamıştır.

Türkiye 1960’lar boyunca ve 70’lerin ilk yarısında yüksek büyüme sergileyen ve ekonomi alanında hızlı büyüyen bir ülke olmuştur. Nitekim bu ekonomik büyüme, insani gelişme raporlarına da yansımıştır. Türkiye 1965’te 1,000 üzerinden 0,438 ulusal İGE³⁸⁹ ile düşük insani gelişmişlik kategorisinde yer alan bir ülke iken, 1972’de 0,501 ulusal İGE ile orta insani gelişmişlik kategorisine yükselmiştir³⁹⁰. 1972’den sonra sıralamadaki yeri değişmekle birlikte Türkiye orta insani gelişme kategorisinde yer almaktadır ve İGE değerlerinde en büyük iyileşme 1990-1998 arası dönemde görülmüştür. 1990’da Türkiye’nin İGE 0,682’dir ve tüm ülkeler arasında 54. sırada yer almaktadır. 1998’de ise 0,733’lük endeks elde ederek tüm ülkeler arasında 51. sıraya yükselmiştir. İGE değerlerinde 1990’dan 1998’e sağlanan bu artış, 1970’ler sonrası ekonomi ve eğitim alanında elde edilen başarıların yansımasıdır. İGE değerlerinde sağlanan bu artışa karşılık dünya ülkeleri arasında sekiz yılda çıkılan basamak sayısının az olması (54.sıradan 51. sıraya), aynı dönemde diğer ülkelerin de gelişmişlik yarışında Türkiye kadar başarılı oldukları ve iyi bir

³⁸⁸ Keyder, s. 301.

³⁸⁹ İnsani Gelişim Endeksi (İGE), “Sağlıklı ve uzun bir yaşam, bilgiye erişim ve iyi bir yaşam standardı” olmak üzere üç temel etkene dayanmaktadır. Bu üç temel etken, sırasıyla ortalama ömür, yetişkinlerde okuryazarlık ve ilköğretim, ikinci öğretim ve üçüncü öğretime brüt kayıt olma oranı ve kişi başına düşen GSYH ile ölçülmektedir.

³⁹⁰ UNDP, **Measuring Turkey’s Human Development Performance, Turkey 2001**, UNDP, Ankara.

performans gösterdikleri anlamına gelmektedir³⁹¹. Bu durum da göstermektedir ki gelişmişlik yarışında ülkelerin ‘başarı’ veya ‘başarısızlığı’ diğer ülkelerle karşılaştırıldığında anlam kazanmaktadır. Uluslararası insani gelişmişlik endeksi sıralamasında, 1970’lerden 2000’lere Türkiye, yükselme eğilimi gösteren bir ülke durumundadır. 1970’lerde düşük insani gelişme kategorisinden orta insani gelişme kategorisine çıkmış ve 1990’lı yıllar (1988-1998) boyunca iyi bir performans sergilemiştir. 1995’te 174 ülke arasında 66. sıraya kadar yükselmesi, Türkiye’ye ilişkin iyimser beklentileri güçlendirmiş, aynı temponun sürmesi durumunda kısa bir süre içinde yüksek İGE sahip ülkeler arasına katılacağı düşünülmüştür. Ancak bu beklentiler gerçekleşmemiş aksine, Türkiye uluslararası sıralamadaki iyi konumunu da koruyamamış, alt sıralara düşmüştür. 2000 İnsani Gelişme Raporunda 85. sırada iken, 2001’de 82, 2002’de 85. sıralarda yer almış, 2003’de ise 96. sıraya düşmüştür. 2003’ün 2001 yılı verileri kullanılarak hazırlanmış olması, bu düşüşün 2001 finansal krizinden kaynaklandığını göstermektedir. Türkiye, her ne kadar 2004’te hızlı bir toparlanma göstererek 88. sıraya yükselse de, bu yükselme sürekli olmamış, 2005 ve 2006 yıllarında 0,750 ve 0,757 endeks değerleri ile 94. ve 92. sırada yer almıştır. Türkiye’nin 2007-2008 İnsani Gelişme Raporundaki sıralaması görece bir iyileşme ile 84’e yükselmiş, endeks değeri de 0,775 ile 2000’li yıllar boyunca elde ettiği en yüksek değere ulaşmıştır³⁹². 2009’da yayınlanan İnsani Gelişme Raporu’na göre³⁹³, Türkiye 182 ülke arasında 79. sırada bulunmaktadır. Bu raporda, Türkiye’nin ekonomik olarak daha ileri olduğu bazı ülkelerin gerisinde kaldığı, bu nedenle “yüksek gelir düzeyini insani gelişime dönüştürmek için daha fazla çaba harcaması gerektiği” belirtilmektedir. UNDP Raporuna göre, Türkiye’de ilköğretim, ikinci öğretim ve üçüncü öğretime kayıt olma ve yetişkinlerde okuryazarlık oranlarının sırasıyla yüzde 71,1 ve yüzde 88,7, ortalama ömür ise 71,7 yıl olmaktadır. Kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasıla (GSYH) 12 bin 955 Amerikan Doları olduğu belirtilen raporda, daha düşük GSYH değerlerine rağmen sıralamada Türkiye’nin üzerinde yer alan ülkeler bulunmaktadır. Örneğin Bosna Hersek’te kişi başına düşen GSYH 7.764 Amerikan Doları ile Türkiye’ninkinden daha düşük olsa da, bu ülke

³⁹¹ UNDP, 2001.

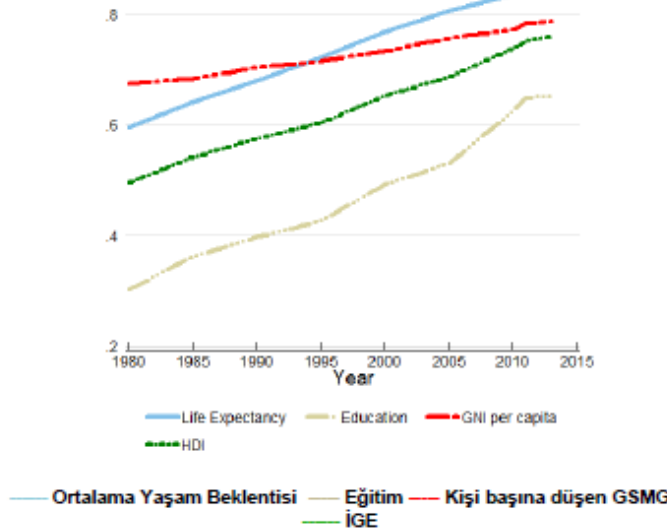
³⁹² UNDP, **Human Development Report 2007-2008, Fighting Climate Change: Human Solidarity in a Divided World**, UNDP, New York, 2009, s. 70.

³⁹³ UNDP, 2007-2008, ss. 71-74.

endekste Türkiye'nin üç sıra üstünde yer almaktadır. Sıralamanın bu şekilde olması büyük ölçüde Bosna Hersek'te yetişkinlerde okuryazarlık oranının yüzde 96,7 ile Türkiye'deki orandan daha yüksek olmasına dayanmaktadır. Bu durum Türkiye'nin insana yatırım yapmaya devam etmesi gerektiğine işaret etmektedir.

Türkiye'nin 2013 yılındaki İGE değeri 0,759 olarak gerçekleşmiştir. Bu değerle Türkiye, yüksek insani gelişme kategorisinde yer almış ve 187 ülke ve bölge arasında 69. olmuştur. 1980 ve 2013 yılları arasında ise Türkiye'nin İGE değeri 0,496'dan 0,759'a yükselmiştir. Bu toplamda yüzde 53'lük, yıllık bazda ise yüzde 1,30'luk bir artış anlamına gelmektedir..

Şekil 34: 1980-2013 arasında Türkiye'nin İGE Göstergeleri

Kaynak: UNDP, 2013 İnsani Gelişme Raporu,

[http://www.tr.undp.org/content/dam/turkey/docs/Publications/hdr/2014%20I%CC%87nsani%20Gelis%CC%A7me%20Raporu%20-%20Ac%CC%A7%C4%B1klama%20Notu%20\(T%C3%BCrkiye\)](http://www.tr.undp.org/content/dam/turkey/docs/Publications/hdr/2014%20I%CC%87nsani%20Gelis%CC%A7me%20Raporu%20-%20Ac%CC%A7%C4%B1klama%20Notu%20(T%C3%BCrkiye))

Türkiye orta gelir düzeyinde bir ülke olmasına karşılık, özellikle 1990'lar sonrası yaşanan toplumsal, siyasal ve ekonomik gelişmeler sonunda gelir dağılımı eşitsizliği artmış, bölgesel farklılıklar ve toplumsal kesimler arası kutuplaşma derinleşmiştir. Ayrıca daha önceki yıllarda daha çok bir kırsal sorun olarak tanımlanan yoksulluk kentlerde de yüksek oranlara ulaşmış ve görünür bir nitelik kazanmıştır. Türkiye 2001 finansal kriz sonrasında ekonomik alanda ciddi bir atılım yapmış ve 2002-2007 döneminde yıllık ekonomik büyüme hızını yüzde 5'in altına düşürmerek hızlı büyüyen ülke olmayı başarmıştır. Bu ekonomik başarısına

karşılık, insani gelişmişlik açısından dünya ülkeleri arasında ekonomik gelişmişliği ile denk düşmeyen bir konuma sahip olmuştur. Ayrıca, okuma-yazma ve okullaşma oranları bakımından kendisinden daha düşük gelir düzeyindeki ülkelere göre dahi ‘başarısız’ bir durumda olduğu görülmektedir.

Tablo 5: Türkiye ve Seçilmiş Bazı Ülkeler İGE Göstergeleri

	İGE değeri	İGE sıralaması	Doğumda ortalama yaşam beklentisi	Öğrenim görme süresi beklentisi	Ortalama okula gitme süresi	Kişi başına düşen GSMG (SGP US\$)
Türkiye	0,759	69	75,3	14,4	7,6	18.391
Sırbistan	0,745	78	74,1	13,6	9,5	11.301
Azerbaycan	0,747	76	70,8	11,8	11,2	15.725
Avrupa ve Orta Asya	0,738	—	71,3	13,6	9,6	12.415
Yüksek İGE	0,735	—	74,5	13,4	8,1	13.231

Kaynak: UNDP, 2013 İnsani Gelişme Raporu.

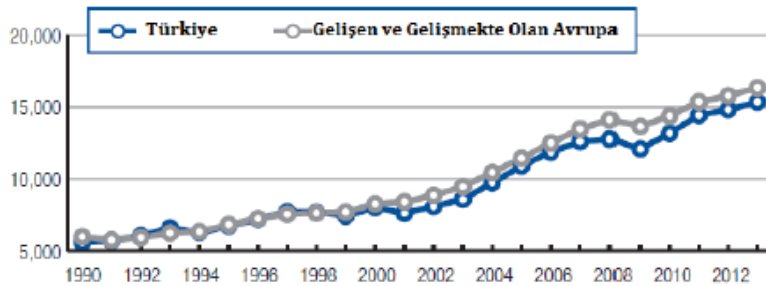
Dünya Ekonomik Forumu’nun verilerine göre³⁹⁴, Ülkemiz 2013 yılı sonu itibariyle 76,5 milyon nüfusa sahiptir ve kişi başına düşen gelirimiz 10.815 dolardır.

Tablo 6: 2013 Yılı Temel Göstergeleri

Nüfus (milyon)	76,5
Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla (milyar dolar)	827,2
Kişi Başına Düşen Milli Gelir (dolar)	10,815
Satın Alma Gücü Paritesine göre hesaplanan GSYH’nin dünya toplamındaki payı (%)	1,35

Kaynak: Dünya Ekonomik Forumu

Şekil 35: Türkiye’nin 1990-2013 Yılları Arasında Kişi Başına Milli Geliri

Kaynak: Dünya Ekonomik Forumu

³⁹⁴ World Economic Forum, **The Global Competitiveness Report 2014-2015**, A Publication of the World Economic Forum, s.13-300.

Türkiye, kişi başı milli gelir açısından gelişen ve gelişmekte olan ülkelerin altında yer almaktadır.

Tablo 7: Küresel Rekabetçilik Endeksi ve Türkiye (GCI)

	Sıralama	Puan(1-7)
GCI 2014-2015	45	4,5
GCI 2013-2014	44	4,5
GCI 2012-2013	43	4,5
GCI 2011-2012	59	4,3
2014-2015 GCI Ana Kategorileri İtibarıyla	Sıralama	Puan
A. Temel Gereksinimler (%35,5)	56	4,8
Kurumlar	64	3,9
Altyapı	51	4,6
Makroekonomik çevre	58	4,8
Sağlık ve temel eğitim	69	5,8
B. Etkinliği Artırıcılar (%50)	45	4,4
Yüksek eğitim ve öğretim	50	4,7
Mal piyasası etkinliği	43	4,6
Emek piyasası etkinliği	131	3,5
Finansal piyasa gelişimi	58	4,2
Teknolojik hazırlık	55	4,3
Piyasa büyüklüğü	16	5,3
C. Yenilikçilik ve Gelişmişlik Faktörleri (%14,5)	51	3,9
İş gelişmişliği	50	4,3
Yenilikçilik	56	3,4

Kaynak: The Global Competitiveness Report 2014-2015

Dünya Ekonomik Forumu verilerine göre; Türkiye 2. aşama olan etkinlik çekişli ülke kategorisinden 3. aşama olan yenilikçilik çekişli ülke kategorisine geçiş evresinde bulunması nedeniyle; temel gereksinimler ana başlığında ülkemiz puanlamasındaki etkisi %35,5'tir. Türkiye 56. sırada yer almakta olup; Küresel Rekabetçilik Endeksi'ndeki genel sıralamamız olan 44. sıranın daha gerisinde yer almaktadır.

Temel gereksinimler ana başlığında bulunan “Kurumlar, Altyapı, Makroekonomik Çevre ile Sağlık ve Temel Eğitim” alt endekslerinde ülkemizin en başarılı olduğu alan, 144 ülke içinden 51. sırada bulunduğu “Altyapı” alt endeksi olup “Kurumlar” ile “Sağlık ve Temel Eğitim” alt endekslerinin, temel gereksinimler ana başlığında geri sıralarda yer almamızda etkisinin büyük olduğu gözlemlenmektedir.

Kurumlar alt endeksinde 8 sıralık bir iyileşme gözlemlenirken, daha önce kazanılan bu 8 sıranın kaybedildiği gözlemlenmektedir. Kurumlar alt endeksinde skorumuzun düşük olmasında en önemli etkenler; terörizmin iş hayatına olan yüksek maliyeti, polis teşkilatının güvenilirliği, organize suçlarla mücadeledeki zaafılar, kurumsal yönetimlerin etkinliğinin düşük düzeyde kalması, kamu fonlarının çevrimi ve fikri mülkiyet haklarının korunması konusunda ortaya çıkan sorunlar ve zayıflıklardır. Aynı alt endekste en güçlü olduğumuz konular ise; devlet politikalarının şeffaflığı, devlet harcamalarında israfın azalması ve yatırımcıları korumak için alınan tedbirler olarak ortaya çıkmaktadır.

Rapora göre ülkemizin sıralamada fazlaca gerilediği alanlar; 25 sıralık gerilemeyle kamuoyunun politikacılara duyduğu güven, 23 sıralık gerilemeyle polis teşkilatının güvenilirliği, 18 sıralık gerilemeyle firmaların etik davranışları, 16 sıralık gerilemeyle kamu fonlarının çevrimi ve 16 sıralık gerilemeyle denetim ve raporlama standartlarının etkinliği göstergeleridir.

Ülkemizin sıralamada ilerleme kaydettiği alanlar ise, 23 sıralık ilerlemeyle yatırımcıları korumak için alınan tedbirler, 13 sıralık ilerlemeyle kurumsal yönetimlerin etkinliği, 5 sıralık ilerlemeyle suç ve şiddetin iş hayatına maliyeti, 4 sıralık ilerlemeyle organize suçlarla mücadele, 3 sıralık ilerlemeyle uyuşmazlıkların çözümünde yasal çerçevenin etkinliği ve 2 sıralık ilerleme ile fikri mülkiyet haklarının korunması olarak sıralanabilir.

Yargının Bağımsızlığı göstergesi sıralamasında ülkemiz 2010 yılından bu yana sürekli olarak gerilerken bu sene de geçen seneye göre 16 sıra gerileyerek 101. sırada yer almıştır. Bunun yanı sıra ülkemizin 2008 yılından bu yana süregelen küresel ekonomik krizler nedeniyle ortaya çıkan sorunlara karşı aldığı önlemlerin işlerliğinin bir göstergesi olarak Devlet Harcamalarında İsfaf göstergesinde 2010 yılında 101. sırada olan ülkemiz bu sene 37. sıraya yükselmiştir.

Ülkemizin Devlet Politikalarının Şeffaflığı göstergesindeki sıralaması da bunu onaylar şekilde 2010 yılında 67. sıradan 2011 yılında 54., 2012 yılında 44., 2013 yılında 40., 2014 yılında 37. sıraya kadar yükselmiştir. Ancak 2015 yılında 5 sıra gerileyerek bu göstergede 42. sırada yer almıştır. Singapur bu kategoride 6,1 değer ile birinci sıradadır.

Etkinliği Artırıcılar ana başlığında Türkiye 4,4'lük skorla 45. sırada yer almaktadır. Söz konusu ana başlığın ülkemizin Küresel Rekabetçilik Endeksindeki sıralama ve puanına etkisi %50'dir. Bu ana başlık altında "Yüksek Eğitim ve Öğretim, Mal Piyasası Etkinliği, Emek Piyasası Etkinliği, Finansal Piyasa Gelişimi, Teknolojik Hazırlık, Piyasa Büyüklüğü" alt endeksleri mevcuttur.

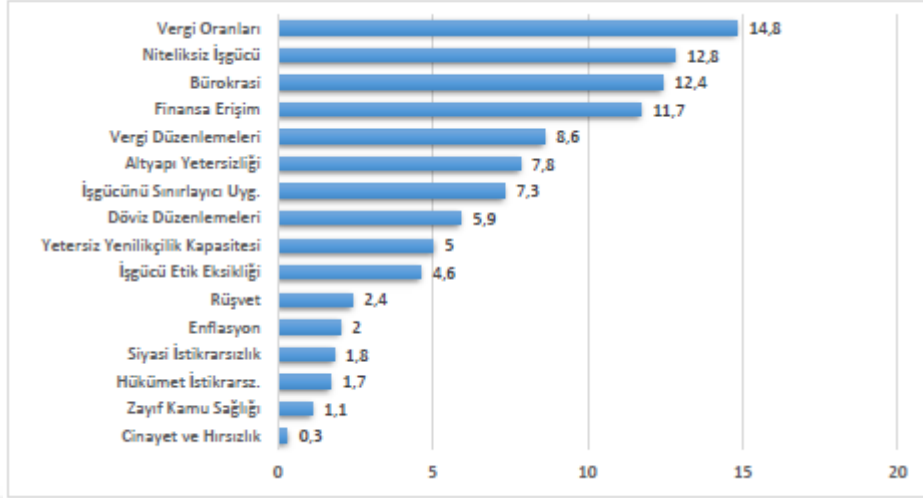
Özellikle emek piyasası etkinliği alt endeksinde ülkemizin 144 ülke arasında 131. sırada olması bu alt endeksin göstergelerini önemli kılmaktadır. Ülkemizin bu ana başlık altında en avantajlı olduğu alt endeks ise piyasa büyüklüğü endeksidir. Bu endekste Türkiye 5,3 puan ile 16. sırada yer almaktadır.

Emek Piyasası Etkinliği alt endeksinde ülkemizin olumsuz bir tablo çizmesinin en önemli nedenlerinden biri kadınların işgücü piyasasında temsilinin az olmasıdır. Bunun dışında işsizliğin maliyetinin haftalık ödeme bazında yüksek olması, işçi ve işverenler arasında işbirliğinin düşük düzeyde olması da skorumuzu olumsuz etkileyen sorunlar arasındadır. Bu alt endekste en iyi skoru sağladığımız alan ise ücret belirlemelerindeki esnekliktir.

Yüksek eğitim ve öğretim alt endeksinde Türkiye 7 üzerinden 4,7 puan ile 50. sırada yer almaktadır. Söz konusu alt endekste geri sıralarda yer almamızda matematik ve fen bilimleri eğitimlerinin (98. sırada) ve yönetim bilimleri okullarının kalitesinde (100. sırada) mevcut olan görece zayıflık etkili olmaktadır. 2015 yılında ayrıca son iki yıl 65. sırada yer aldığımız personel eğitiminin kapsamı göstergesinde 91. sırada yer alarak oldukça gerilediğimiz gözlemlenmektedir. Bunu yanında, yükseköğretime kayıt oranında 46.'lıktan 28.'liğe çıkılması ve araştırma ve eğitim servislerinin elverişliliğinde 13 sıra yükselerek 57. Sırada olunması raporda karşılaştığımız olumlu noktalardır. Yüksek Eğitim ve Öğretim alt endeksinde sıralamada geçen seneye göre 15 sıra yükselerek 50. sırada bulunan ülkemizin bu alt endeksin göstergelerinde en başarılı olduğu gösterge yükseköğretime kayıt göstergesidir (28. sırada).

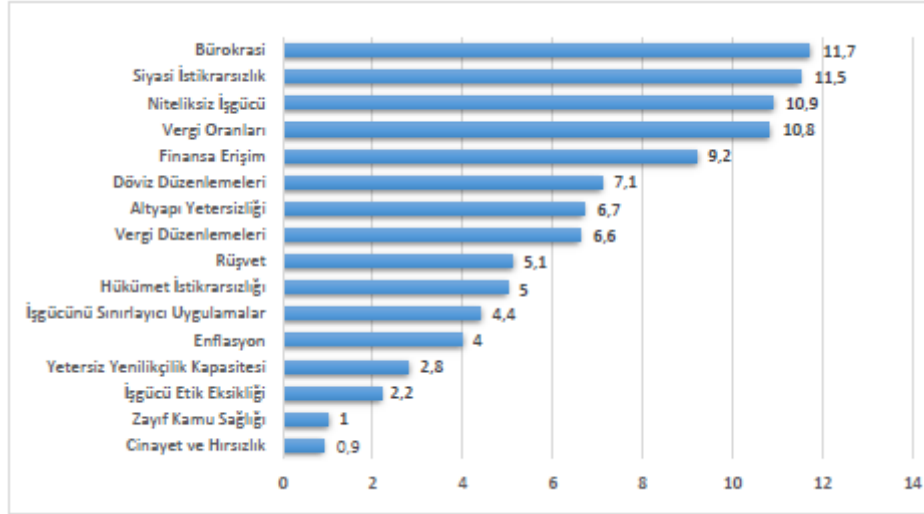
İş yapmada karşılan problemlerden ilk sıralarda yer alan niteliksiz işgücü de eğitim sistemimizin günümüz iş piyasasının gerektirdiği nitelikleri kazandırmadığını göstermektedir.

Şekil 36: Türkiye’de İş Yapmada Karşılaşılabilecek En Problemliler (2013-2014 Rapor Dönemi)

Kaynak: The Global Competitiveness Report 2014-2015

Şekil 37: Türkiye’de İş Yapmada Karşılaşılabilecek En Problemliler (2014-2015 Rapor Dönemi)

Kaynak: The Global Competitiveness Report 2014-2015

Mal piyasası etkinliği alt endeksi kapsamında; yerel rekabetin yoğunluğu, pazar hakimiyetinin boyutu, anti tekel politikaların etkinliği, iş kurmak için gereken gün sayısı, müşteri odağının derecesi göstergelerinde Türkiye avantajlı konumdadır.

Bu alt endeksi incelediğimizde;

- Yerel rekabetin yoğunluğu göstergesinde 5,9'luk değer ile 11. sırada yer alan Türkiye, Amerika Birleşik Devletleri, Almanya, Güney Kore ve Hollanda ile aynı değere sahiptir.
- İş kurmak için yerine getirilmesi gereken prosedürlerin ülkemizde 6 olduğu ve 144 ülke arasında bir önceki seneye göre 10 basamak gerileyerek 57. sırada olduğu görülmektedir. İş kurmak için gereken gün sayısı göstergesinde ise Türkiye 21. sırada yer almaktadır.

Tablo 8: Emek Piyasası Etkinliği Alt Endeksi (Sıralama)

GÖSTERGELER	TÜRKİYE 2015	TÜRKİYE 2014	TÜRKİYE 2013	TÜRKİYE 2012	TÜRKİYE 2011
EMEK PİYASASI ETKİNLİĞİ	131	130	124	133	127
İşveren-İşçi ilişkisinde işbirliği	96	85	104	123	119
Ücret Belirlemede Esneklik	49	32	35	54	55
İşe Alma ve İsten Çıkarma Uygulamaları	67	59	44	63	63
İşsizliğin Maliyeti (Haftalık Ödeme)	128	128	125	124	120
Ücret ve Verimlilik	81	61	49	75	71
Profesyonel Yönetimlere Duyulan Güven	63	66	62	80	81
Beyin Göçü	86	78	75	97	90
Kadınların İşgücü Piyasasındaki Yeri (Erkeklerle Göre Oranı)	130	89	131	133	131

Kaynak: The Global Competitiveness Report 2014-2015

Türkiye emek piyasası etkinliği alt endeksinde 131. sırada yer almaktadır. İşveren-İşçi ilişkisinde işbirliği kategorisinde 11 sıra gerileyen Türkiye, ücret belirlemede esneklik kategorisinde 17 sıra ve ücret ve verimlilik göstergesinde 20 sıra gerilemiştir. Türkiye en büyük gerilemeyi kadınların işgücü piyasasındaki yeri kategorisinde yaşamıştır. 89. sırayı alarak bir önceki seneye göre 42 sıra yükselen Türkiye, önceki sene kazanımlarını kaybederek 41 sıra birden gerilemiştir.

Tablo 9: Teknolojik Hazırlık Alt Endeksi (Sıralama)

GÖSTERGELER	TÜRKİYE 2015	TÜRKİYE 2014	TÜRKİYE 2013	TÜRKİYE 2012	TÜRKİYE 2011
TEKNOLOJİK HAZIRLIK	55	58	53	55	56
Son Teknolojinin Mevcudiyeti	45	44	45	52	48
Firmaların Teknolojiye Adaptasyon Seviyesi	37	37	39	44	51
Doğrudan Yabancı Yatırım ve Teknoloji Transferi	28	47	65	71	64
İnternet Kullanıcısı/100 kişi	72	73	69	64	65
Geniş bantlı İnternet Abonelikleri/100 kişi	59	60	57	53	54
İnternet Bant Genişliği (Kb/Kişi)	40	44	41	58	46
Genişbantlı Cep Telefonu Abonelikleri/100 kişi	62	73	73	-	-

Kaynak: The Global Competitiveness Report 2014-2015

Teknolojik hazırlık endeksinde Türkiye geçen yıla göre 3 sıra ilerleyerek 55. sırada bulunmaktadır. Bu alt endekste özellikle doğrudan yabancı yatırım ve teknoloji transferi alanı (19 sıra yükselme) ile geniş bantlı cep telefonu abonelikleri alanındaki (11 sıra yükselme) gelişmemiz kayda değerdir.

Tablo 10: Yenilikçilik Alt Endeksi (Sıralama)

GÖSTERGELER	TÜRKİYE 2015	TÜRKİYE 2014	TÜRKİYE 2013	TÜRKİYE 2012	TÜRKİYE 2011
YENİLİKÇİLİK	51	50	55	69	67
Yaratıcılık Kapasitesi	77	45	48	71	55
Bilimsel Araştırma Enstitülerinin Kalitesi	64	63	88	89	89
Firmaların Ar-Ge Harcamaları	89	68	56	62	62
Ar-Ge'de Üniversite ve Endüstri İşbirliği	61	52	70	74	82
İleri Teknoloji Ürünlerin Devletçe Temini	17	23	32	56	62
Mühendis ve Bilim Adamlarının Mevcudiyeti	59	53	41	35	44
Patent Başvuruları	42	41	42	69	70

Kaynak: The Global Competitiveness Report 2014-2015

Yenilikçilik alt endeksinde bir sıra gerileyen Türkiye, geçen seneye kıyasla çok da iyi bir performans sergileyememiştir. İleri teknoloji ürünlerinin devletçe temini konusunda 6 sıra yükselerek 17.'liğe çıkan Türkiye, bu alt endeksin diğer göstergelerinde gerilemiştir. Rapora göre, Türkiye'deki yaratıcılık kapasitesi geçen seneye göre tam 32 basamak düşmüştür (77. sıra). Yine önemli bir kayıp da

firmaların Ar-Ge harcamaları konusunda yaşanmaktadır ki, Ar-Ge'ye yapılan yatırımlar önceki iki dönemde de gittikçe azalırken 2015 itibariyle hızla düşmüştür (68.likte 89.'luğa). Bu alt endeks kapsamında Türkiye; mühendis ve bilim adamlarının mevcudiyeti ve patentler göstergelerinde avantajlı durumda bulunmaktadır.

Tablo 11: En Büyük 20 Gelişen Ekonominin Küresel Rekabetçilik Endeksinin Seçili Bileşenlerinde Gösterdikleri Performansa Göre Sıralaması

GCI 2014- 2015 Sıralama	Ülke	Kurumlar		Piyasa Rekabeti		İşgücü Piyasası Rekabeti	
		2014- 2015 Sıra	2010'dan beri	2014- 2015 Sıra	2010'dan beri	2014- 2015 Sıra	2010'dan beri
20	Malezya	23	21	9	20	19	16
24	Suudi Arabistan	26	-5	33	-24	64	2
28	Çin	43	3	86	-22	37	1
32	Tayland	93	-23	47	6	66	-42
34	Endonezya	53	4	57	3	110	-26
43	Polonya	56	-2	46	3	79	-26
45	Türkiye	67	23	44	18	131	-4
52	Filipinler	75	49	109	12	91	20
53	Rusya Federasyonu	102	16	119	10	45	12
56	Güney Afrika	45	8	35	8	113	-16
57	Brezilya	104	-8	135	-3	109	-13
61	Meksika	109	1	110	6	121	-1
66	Kolombiya	123	-6	127	3	84	-15
70	Hindistan	69	-10	111	-23	112	-20
83	İran	96	-24	121	-18	142	-7
104	Arjantin	138	-5	143	-5	143	-15
118	Mısır	101	-40	126	-42	140	-7
127	Nijerya	132	-10	78	11	40	34
129	Pakistan	125	-11	108	-10	132	-1
131	Venezuela	144	-5	144	-5	144	-6

Kaynak: The Global Competitiveness Report 2014-2015

Türkiye'nin gelişen ekonomiler arasında özellikle işgücü piyasası rekabeti açısından 131. sırada olması düşündürücüdür. Bu alanda sağlıklı politikalar yürütülmesine ihtiyaç vardır.

Tablo 12: Ülkelerin Küresel Rekabetçilik Endeksi 2014-2015 Raporu'ndaki Sıralamaları

OVERALL INDEX			OVERALL INDEX		
Country/Economy	Rank	Score	Country/Economy	Rank	Score
Switzerland	1	5.70	Sri Lanka	73	4.19
Singapore	2	5.65	Botswana	74	4.15
United States	3	5.54	Slovak Republic	75	4.15
Finland	4	5.50	Ukraine	76	4.14
Germany	5	5.49	Croatia	77	4.13
Japan	6	5.47	Guatemala	78	4.10
Hong Kong SAR	7	5.46	Algeria	79	4.08
Netherlands	8	5.45	Uruguay	80	4.04
United Kingdom	9	5.41	Greece	81	4.04
Sweden	10	5.41	Moldova	82	4.03
Norway	11	5.35	Iran, Islamic Rep.	83	4.03
United Arab Emirates	12	5.33	El Salvador	84	4.01
Denmark	13	5.29	Armenia	85	4.01
Taiwan, China	14	5.25	Jamaica	86	3.98
Canada	15	5.24	Tunisia	87	3.96
Qatar	16	5.24	Namibia	88	3.96
New Zealand	17	5.20	Trinidad and Tobago	89	3.95
Belgium	18	5.18	Kenya	90	3.93
Luxembourg	19	5.17	Tajikistan	91	3.93
Malaysia	20	5.16	Seychelles	92	3.91
Austria	21	5.16	Lao PDR	93	3.91
Australia	22	5.08	Serbia	94	3.90
France	23	5.08	Cambodia	95	3.89
Saudi Arabia	24	5.06	Zambia	96	3.86
Ireland	25	4.98	Albania	97	3.84
Korea, Rep.	26	4.96	Mongolia	98	3.83
Israel	27	4.95	Nicaragua	99	3.82
China	28	4.89	Honduras	100	3.82
Estonia	29	4.71	Dominican Republic	101	3.82
Iceland	30	4.71	Nepal	102	3.81
Thailand	31	4.66	Bhutan	103	3.80
Puerto Rico	32	4.64	Argentina	104	3.79
Chile	33	4.60	Bolivia	105	3.77
Indonesia	34	4.57	Gabon	106	3.74
Spain	35	4.55	Lesotho	107	3.73
Portugal	36	4.54	Kyrgyz Republic	108	3.73
Czech Republic	37	4.53	Bangladesh	109	3.72
Azerbaijan	38	4.53	Suriname	110	3.71
Mauritius	39	4.52	Ghana	111	3.71
Kuwait	40	4.51	Senegal	112	3.70
Lithuania	41	4.51	Lebanon	113	3.68
Latvia	42	4.50	Cape Verde	114	3.68
Poland	43	4.48	Cote d'Ivoire	115	3.67
Bahrain	44	4.48	Cameroon	116	3.66
Turkey	45	4.46	Guyana	117	3.65
Oman	46	4.46	Ethiopia	118	3.60
Malta	47	4.45	Egypt	119	3.60
Panama	48	4.43	Paraguay	120	3.59
Italy	49	4.42	Tanzania	121	3.57
Kazakhstan	50	4.42	Uganda	122	3.56
Costa Rica	51	4.42	Swaziland	123	3.55
Philippines	52	4.40	Zimbabwe	124	3.54
Russian Federation	53	4.37	Gambia, The	125	3.53
Bulgaria	54	4.37	Libya	126	3.48
Barbados	55	4.36	Nigeria	127	3.44
South Africa	56	4.35	Mali	128	3.43
Brazil	57	4.34	Pakistan	129	3.42
Cyprus	58	4.31	Madagascar	130	3.41
Romania	59	4.30	Venezuela	131	3.32
Hungary	60	4.28	Malawi	132	3.25
Mexico	61	4.27	Mozambique	133	3.24
Rwanda	62	4.27	Myanmar	134	3.24
Macedonia, FYR	63	4.26	Burkina Faso	135	3.21
Jordan	64	4.25	Timor-Leste	136	3.17
Peru	65	4.24	Haiti	137	3.14
Colombia	66	4.23	Sierra Leone	138	3.10
Montenegro	67	4.23	Burundi	139	3.09
Vietnam	68	4.23	Angola	140	3.04
Georgia	69	4.22	Mauritania	141	3.00
Slovenia	70	4.22	Yemen	142	2.96
India	71	4.21	Chad	143	2.85
Morocco	72	4.21	Guinea	144	2.79

Kaynak: The Global Competitiveness Report 2014-2015

Türkiye, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) 2013-2014 verilerine göre³⁹⁵ 2013 yılında insani kalkınma bakımından 187 ülke arasında 69. sırada yer almaktadır. Sağlık ve gelir düzeyiyle ilgili göstergelerde iyileşme sağlanırken, eğitim alanında yeterince ilerleme kaydedilememiştir.

Türkiye'nin tam zamanlı araştırmacı açısından OECD ülkeleri arasındaki yeri umut verici değildir. Türkiye son dan üçüncü sırada yer almaktadır ve OECD ortalamasının çok altındadır. Çalışan her bin kişi başına 1,1 araştırmacı düşmekte ve yetersizliği göstermektedir. Aynı sıralamada en üstte yer alan Finlandiya'da çalışan bin kişiye 17,3 araştırmacı düşmektedir. Rapora göre, OECD'ye üye 34 ülkede, gelir dağılımı adaletsizliği sıralamasında Şili, ilk sırada, Şili'yi Meksika, Türkiye, ABD ve İsrail izlemektedir. Raporda Türkiye'nin, nüfusun en üstteki ve en alttaki yüzde 10'luk dilimleri arasındaki gelir uçurumunda ise Meksika, Şili ve ABD'nin ardından dördüncü sırada olduğu belirtilmektedir. Araştırmada Türkiye'de en zengin yüzde 10'luk kesimin, en fakir yüzde 10'luk kesimden 15,2 kat daha fazla kazandığına işaret edilmektedir.

2001 Dünya Ekonomik Forumu'nun "Gelecek İçin Hazır Olma" konulu raporunda³⁹⁶, Türkiye geleceğe en az hazır ülkeler arasında yer almakta idi. Türkiye'nin göreceli üstünlükleri arasında, genç nüfus, büyüme potansiyeli; zayıflıkları olarak ise, gelir dağılımı, eğitim, medeni haklar sıralanmıştır. Ancak Türkiye'de özellikle son 40 yılda, "toplumsal değerler"de büyük bir yozlaşma yaşandığı, toplumsal tercihler bilim, hukuk, akıl ve emek yerine "paranın egemen olduğu" "köşe dönme ci bir zihniyet"e dayandırıldığı görülmektedir. Özellikle 2002-2007 arasında bazı ekonomik göstergelerdeki iyileşmeler, toplumsal yaşam, etik değerler, eğitim sistemi, hukuk sistemi vb alanlarda görülememiş ve bu alanlarda sağlıklı politikalar yürütülemediği görülmüştür.

2000'li yıllarda bilgi ve teknoloji ekonomik büyümede ağırlığı olan ivme gösterebilmiştir. Gelişen dinamik bir yapıya sahip olan Türk sanayi ve hizmetler sektörü ulusal rekabetten uluslararası rekabet platformuna girmiştir. 1963 Ankara Anlaşması'ndan itibaren AB' nin ekonomik ve sosyal politikalarını takip etmek

³⁹⁵ UNDP, **Human Development Report 2014**,
http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/library/human_development/hdr-2014.html,
(17.01.2015)

³⁹⁶ UNDP, **Human Development Report**, UNDP, New York, 2001, s. 55; Ekin, ss. 15-16.

zorunda kalan Türk yatırımcıları işte verimlilik ve kaliteyi ön plana çıkarmaya yönelmiştir. Yapısı gereği kentsel modern sektör yeni bilgi ve teknolojik girdileri üretimde ve pazarlamada kullanmak zorundadır. Sermaye ve donanımda kullanılan ileri teknoloji işgücü talebinde de farklı beklentilere girmiştir. Esnek istihdam politikalarının maliyet, kalite ve standart açısından önemi giderek artmaktadır. Bu gelişme tarım sektörü dışında çalışma deneyimi olmayan, eğitim düzeyi düşük, üretimde yer alan bilgi ve teknolojik gelişmelere ayak uyduramayan işgücünü istihdam etmede zorlanmaktadır. Göçle kırsal kesimden kentlere gelen işgücünün örgütlü işlerde yer alamadığı yapılan araştırmalarda ortaya çıkmaktadır. İnfomal işgücü pazarı olarak adlandırılan “marjinal” işlerde çalışanların genellikle kırsal kesimlerden kente yeni gelenler tarafından doldurulduğu anlaşılmaktadır. Gecekondu bölgeleri genellikle “kentsel geçimlik sektör”de yer alan, düzenli gelir elde edemeyen, iş güvenliği kapsamı dışında kalan; çoğu kez de işsizlik sorununu en fazla yaşayan nüfusu barındırmaktadır. Genç ve dinamik bir nüfusa sahip olan Türkiye’de işsizliğin en önemli özelliği yapısal bir nitelik taşımasıdır. Ekonomide aktif olmayan nüfusun (0-14 ve 65 üstü), toplam nüfus içindeki oranı 2006 yılında %34 ve 2013’te %32 dir. Bu oran AB üyesi toplumlarda %14’dür. Türkiye’deki işsizlik bir yönü ile bu dengesizlikten sürekli etkilenmektedir. Yaratılan iş arzından çok daha fazla iş talebi ortaya çıkmaktadır.

Ekonominin tarıma dayandığı ve çalışan işgücünün yaklaşık %30’unun istihdam edildiği tarım sektörü özellikle gelişmekte olan ülkelerde görüldüğü gibi Türkiye’de de küçük aile işletmeleri şeklinde oluşmuştur. Pazara yönelik üretim kadar tüketime de yönelik üretimin yapıldığı bu işletmelerde ücretsiz aile işçiliği yaygındır. Yapılan işin karşılığında ücret alınmamasına karşın, elde edilen ürün ve değerlerin paylaşımı söz konusudur. Kırdan yaygın olan ücretsiz aile işçileri işteki durum itibarıyla, en yoksul grup olmaktadır.

Tablo 13: Temel İşgücü Göstergeleri, 2012-2013

	TÜRKİYE		KENT		KIR	
	2012	2013	2012	2013	2012	2013
Kurumsal olmayan nüfus (000)	73 604	74 457	50 397	50 885	23 207	23 572
15 ve daha yukarı yaştaki nüfus (000)	54 724	55 608	37 656	38 129	17 068	17 479
İşgücü (000)	27 339	28 271	18 186	18 907	9 153	9 364
İstihdam (000)	24 821	25 524	16 167	16 736	8 653	8 788
İşsiz (000)	2 518	2 747	2 018	2 171	500	576
İşgücüne katılma oranı (%)	50,0	50,8	48,3	49,6	53,6	53,6
İstihdam oranı (%)	45,4	45,9	42,9	43,9	50,7	50,3
İşsizlik oranı (%)	9,2	9,7	11,1	11,5	5,5	6,1
Tarım dışı işsizlik oranı (%)	11,5	12,0	11,4	11,8	11,9	12,9
Genç (15-24 yaş) işsizlik oranı ⁽¹⁾ (%)	17,5	18,7	20,3	21,2	11,9	13,7
İşgücüne dahil olmayanlar	27 385	27 337	19 470	19 222	7 915	8 115

Kaynak: TÜİK, Haber Bülteni, Şubat 2014

Tablo verilerine göre 2013 yılında işsizlik oranının %9,7 seviyesinde gerçekleştiği görülmektedir. Kentsel yerlerde işsizlik oranı %11,5, kırsal yerlerde ise %6,1 olarak gerçekleşmiştir. Tarım dışı işsizlik oranı ise bir önceki yıla göre 0,5 puanlık artışla %12 seviyesinde, 15-24 yaş grubundaki genç nüfusta işsizlik oranı ise 1,2 puanlık artışla %18,7 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye genelinde bir önceki yıla göre 0,8 puan artarak %50,8 olarak gerçekleşmiştir. Bununla birlikte işgücüne katılma oranı kentsel yerlerde artarken, kırsal yerlerde aynı seviyede kalmıştır.

Tablo 14: Temel İşgücü Göstergeleri, Aralık 2014 - 2015

	Toplam		Erkek		Kadın	
	2014	2015	2014	2015	2014	2015
15 ve daha yukarı yaştakiler	(Bin)					
Nüfus	57 401	58 294	28 348	28 790	29 053	29 505
İşgücü	28 787	29 652	20 082	20 444	8 705	9 208
İstihdam	25 642	26 448	18 030	18 427	7 612	8 021
Tarım	5 010	5 003	2 757	2 795	2 253	2 207
Tarım dışı	20 632	21 446	15 273	15 632	5 359	5 814
İşsiz	3 145	3 204	2 052	2 017	1 093	1 187
İşgücüne dahil olmayanlar	28 614	28 642	8 266	8 346	20 348	20 296
	(%)					
İşgücüne katılma oranı	50,2	50,9	70,8	71,0	30,0	31,2
İstihdam oranı	44,7	45,4	63,6	64,0	26,2	27,2
İşsizlik oranı	10,9	10,8	10,2	9,9	12,6	12,9
Tarım dışı işsizlik oranı	12,9	12,7	11,5	11,1	16,7	16,8
15-64 yaş grubu						
İşgücüne katılma oranı	54,7	55,7	76,1	76,4	33,3	34,8
İstihdam oranı	48,6	49,5	68,1	68,8	29,0	30,2
İşsizlik oranı	11,2	11,0	10,4	10,1	12,8	13,2
Tarım dışı işsizlik oranı	13,0	12,8	11,6	11,1	16,8	16,9
Genç nüfusta (15-24 yaş) işsizlik oranı	20,2	19,2	18,9	18,3	22,6	20,7

Kaynak: TÜİK, Haber Bülteni, Ocak 2016

2015 yılında Türkiye genelinde işgücüne katılım oranı %50,9 olarak gerçekleşirken, 15 ve daha yukarı yaştakilerde işsizlik oranı %10,8, 15-24 yaş

grubunu içeren genç işsizliği %19,2 olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönem içinde, erkeklerde işgücüne katılım oranı %71, kadınlarda ise %31,2 olarak gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 15: Hanehalkı İşgücü Araştırması, 2004-2013

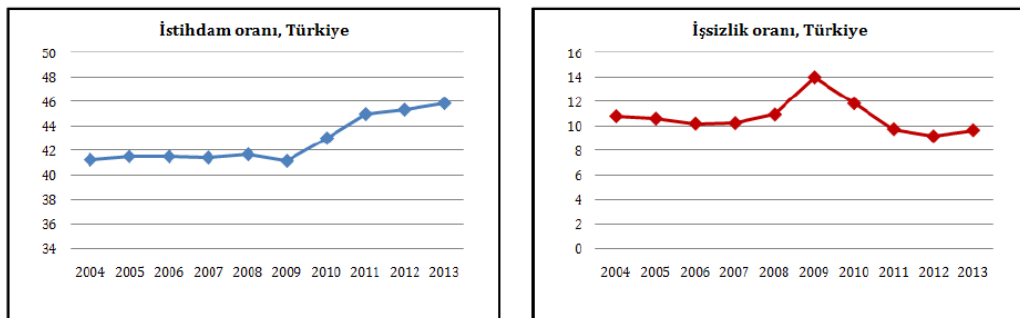
(Bin kişi)								
Yıllar	15 ve daha yukarı yaştaki nüfus	İşgücü	İstihdam edilenler	İşsiz	İşgücüne katılım oranı (%)	İstihdam oranı (%)	İşsizlik oranı (%)	İşgücüne dahil olmayan nüfus
2004	47 544	22 016	19 632	2 385	46,3	41,3	10,8	25 527
2005	48 358	22 454	20 066	2 388	46,4	41,5	10,6	25 904
2006	49 174	22 751	20 423	2 328	46,3	41,5	10,2	26 423
2007	49 994	23 114	20 738	2 377	46,2	41,5	10,3	26 879
2008	50 772	23 805	21 194	2 611	46,9	41,7	11,0	26 967
2009	51 686	24 748	21 277	3 471	47,9	41,2	14,0	26 938
2010	52 541	25 641	22 594	3 046	48,8	43,0	11,9	26 901
2011	53 593	26 725	24 110	2 615	49,9	45,0	9,8	26 867
2012	54 724	27 339	24 821	2 518	50,0	45,4	9,2	27 385
2013	55 608	28 271	25 524	2 747	50,8	45,9	9,7	27 337

Kaynak: Hanehalkı İşgücü Araştırması, TÜİK

Türkiye genelinde 2004 yılında işgücüne katılım oranı %46,3 iken, 2013 yılında %50,8 düzeyine ulaştığı, istihdam oranının ise %41,3'ten, %45,9'a yükseldiği görülmektedir. İşsizlik oranı 2004 yılında %10,8 iken, 2013 yılında %9,7 olarak gerçekleşmiştir.

Aşağıdaki şekillerde Türkiye geneli için istihdam ve işsizlik oranında yıllar itibarıyla meydana gelen değişim yer almaktadır.

Şekil 38: Yıllar itibarıyla istihdam ve işsizlik oranı, Türkiye

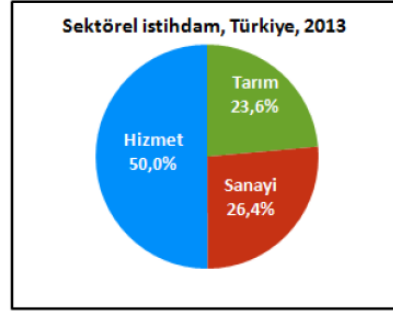

Kaynak: Hanehalkı İşgücü Araştırması, TÜİK

Aşağıdaki tablo'da 2004-2013 yılları arasında Türkiye'de istihdamın sektörel yapısı verilmektedir.

Tablo 16: Türkiye’de istihdamın sektörel yapısı, 2004-2013

Yıllar	Toplam	(Bin kişi)			(%)		
		Tarım	Sanayi	Hizmet	Tarım	Sanayi	Hizmet
2004	19 632	5 713	4 885	9 034	29,1	24,9	46,0
2005	20 066	5 154	5 284	9 628	25,7	26,3	48,0
2006	20 423	4 907	5 465	10 051	24,0	26,8	49,2
2007	20 738	4 867	5 544	10 327	23,5	26,7	49,8
2008	21 194	5 016	5 682	10 495	23,7	26,8	49,5
2009	21 277	5 240	5 385	10 652	24,6	25,3	50,1
2010	22 594	5 683	5 927	10 985	25,2	26,2	48,6
2011	24 110	6 143	6 380	11 587	25,5	26,5	48,1
2012	24 821	6 097	6 460	12 264	24,6	26,0	49,4
2013	25 524	6 015	6 737	12 771	23,6	26,4	50,0

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı İşgücü Araştırması, 2004-2013.

Türkiye’de 2013 yılı itibarıyla hizmet sektörü %50 ile toplam istihdamda en yüksek paya sahip sektör iken, sanayi sektörü %26,4, tarım sektörü ise %23,6 paya sahiptir. İstihdamın yıllar itibarıyla sektörel yapısı incelendiğinde, istihdamdaki artışın tüm sektörlerle aynı şekilde yansımadağı, en büyük artışın hizmet ve sanayi sektörlerinde olduğu görülmektedir. Bunun sonucu olarak, tarımın toplam istihdamdaki payında düşüş gözlenirken, hizmet ve sanayi sektörlerinde artış gözlenmiştir³⁹⁷.

Nüfus eğitim bakımından incelendiğinde, Türkiye’de kalkınma planları kapsamında yaklaşık kırk yıllık eğitim planlaması deneyiminin eğitimin iç ve dış sorunlarını çözme gücünden uzak olduğu söylenebilir. Türkiye’de eğitim planlamasının önceliğı, “karma” ya da “liberal” ekonomi politikalarının egemenliğı altında şekillenen ekonomik ve toplumsal yaşamın öngördüğü “insangücü” ve “vatandaş” niteliklerini kazandıracak bir sistemin kurulması olmuştur. Bu çerçevede Türkiye’de eğitim planlaması, devlet eliyle kurulmaya çalışılan sanayileşmiş kapitalist ekonominin ve bunun gerektirdiğı kentleşmiş toplumsal yapının kurulmasına hizmet etmiştir. Eğitim planlarının öncelikleri olan nicel büyüme, örgün eğitim, mesleki-teknik eğitim ve eğitimin ekonomik işlevleri bu amaca hizmet eden planlama unsurları olarak ön plana çıkarılmıştır. Ayrıca eğitim hizmetinin yaygınlaştırılmasında toplumun tümü yerine “en yeteneklilerin” belirlenmesini hedefleyen seçici ve eleyici bir süreç oluşturularak öngörülen ekonomik ve toplumsal yapının “elit”lerinin yetiştirilmesine ağırlık verilmiştir. Bir hak olarak eğitimin yaygınlaştırılması ve eğitim hizmetlerinden yararlanmada bireyler arasında eşitlik

³⁹⁷ TÜİK, Hanehalkı İşgücü Araştırması 2004 – 2013, http://www.tuik.gov.tr/jsp/duyuru/upload/yayinrapor/HIA_2013.pdf, (01.07.2014)

sağlanması, eğitim planlamasının gündeminin dışında tutulmuştur. Oysa diğer politika alanları gibi eğitim ve eğitim planlaması da halka hizmet etmesi gereken alanlardır. Eğitim planlamasının bunu başarabilmesi için öncelikle ekonominin insangücü girdisini sağlayan bir “tedarikçi” konumundan çıkarılması gerekmektedir. Bunun yerine eğitim planlaması, “eğitim hakkı ve eşitlik” anlayışını esas alan bir çerçevede sürdürülmelidir. Böyle bir anlayışın gereği olarak eğitim tür ve düzeylerine ilişkin politikaların belirlenmesi süreci, toplumun en geniş katılımını sağlayacak demokratik bir süreç olmalıdır. Eğitimin ilkeleri arasında yer alan “fırsat eşitliği” anlayışı yerine, sınıflar, cinsiyetler, bölgeler arasındaki ekonomik, toplumsal ve kültürel eşitsizliklerin giderilmesini de içeren bir “eşitlik” anlayışı getirilmelidir. Çünkü eğitim alanında yaşanan eşitsizliklerin temelinde başta ekonomi olmak üzere eğitimi etkileyen alanlarda görülen eşitsizlikler yatmaktadır³⁹⁸.

Türkiye’de insan kaynakları politikası kapsamında eğitim konusu incelendiğinde, bir çıkmazda olduğu hazırlanan raporlarla ortaya koyulmaktadır. Buna göre, ilk, orta ve yükseköğretimi kapsayan eğitim sistemimizin sorunları ve niteliğin gerektiği şekilde yükseltilememesinin nedenleri aşağıda sıralanmaktadır³⁹⁹:

- Eğitime ayrılan kaynakların yeterli düzeyde artırılmaması ve mevcut kaynakların etkili ve yerinde kullanılamaması
- İlk ve ortaöğretimde kalabalık sınıfların bulunduğu il ve bölgelerde, derslik başına düşen öğrenci sayısının aşağıya çekilmesinde yetersizlikler
- İlk ve ortaöğretimde öğretmenlerin dengesiz olarak dağıldığı il ve bölgelerde, öğretmen başına düşen öğrenci sayısının aşağıya çekilmesinde yetersizlikler
- Öğretmenlere yönelik hizmet içi eğitimde gözlenen yetersizlikler; öğretmen kariyer planlamasının uzun süredir yapılamaması ve yeni başlamış olmasından dolayı sonuçlarının henüz alınamamış olması
- Eğitim kurumlarında büyük şehir-küçük şehir ve kırsal-kent arasında eğitimde kalite farklılıklarının sürmesi
- Eğitim kurumlarında var olan ders araç-gereçlerindeki donanım yetersizliği,

³⁹⁸ Hesapçıoğlu, s. 157.

³⁹⁹ TÜBİTAK, **Vizyon-2023, Teknoloji Öngörü Projesi, Eğitim ve İnsan Kaynakları Sonuç Raporu ve Strateji Belgesi**, ss. 19-20.

- Eğitim kurumlarında var olan ders araç-gereçlerinin etkin kullanımındaki yetersizlik
- Üniversite giriş sisteminden kaynaklanan sorunlar
- Özellikle okul öncesi eğitimde ve yükseköğretimde olmak üzere, okullaşma oranlarının düşüklüğü
- Yükseköğretim kurumları arasındaki önemli nitelik farklılıkları
- Öğretmenlerin ve öğretim elemanlarının mesleki, ekonomik ve yönetsel koşullarının yetersizliği
- Eğitim sektöründe profesyonel, vizyon sahibi yönetici yetersizliği
- Üniversite yönetim sistemindeki yetersizlikler
- Eğitimciler arasında iletişim, işbirliği ve mesleki dayanışma yetersizliği
- Eğitim reformlarının uzun soluklu bir gelişmeyi gerektirmesine karşın eğitimde siyaset dışı, kurumsal, kesintisiz, sürdürülebilir Ar-Ge ve Ar-Ge'ye dayalı reform çalışmalarının yetersizliği
- Eğitim kurumlarının yönetiminde saydamlık ve hesap verebilirlik anlayışının yetersizliği
- Eğitim mevzuatı, öğretim programları, öğretmen eğitimi ve öğretim materyallerinin eleştirel düşünme, öğrenmeyi öğrenme, yaratıcı düşünme, yansıtıcı düşünme gibi öğrenci merkezli yaklaşımın amaçladığı tutum ve becerileri desteklememesi

Türkiye'nin günümüz eğitim ve insan kaynakları, ivedi ve kalıcı çözümlere gerek duymaktadır. Türkiye'de çoğu alan için söz konusu edilen siyasi, bürokratik ve idari engeller, eğitim ve insan kaynakları alanında kritik bir önem kazanmaktadır; çünkü bu alan diğer alanların da çözüm zeminini oluşturmaktadır. Öncelikle devletin merkeziyetçi, otokratik ve dominant yapısı üzerinde durmak gerekmektedir. Burada çarpıcı bir örnek olarak “demokrasi kültürünün eksikliği” gösterilebilir. Bireyselliğin gelişmemesinin ana nedenlerinden birinin bu tutum olduğu kabul görmektedir. Aynı kapsamda birlikte ele alınması gereken diğer bir nokta, stratejik planlama aşamasında devletin ve/veya bağlı birimlerin eğitimin paydaşlarına kapalılığı gelmektedir. Bunun bir yansıması olarak eğitim-toplum iletişiminin zayıflığından bahsedilebilir. Ayrıca politikaların devamlı ve sürdürülebilir olması hayati öneme sahiptir, Milli Eğitim Bakanlarının ortalama görevde kalma sürelerinin 15-16 ay olduğu gerçeği bu

noktanın önemini yeterince vurgulamaktadır. Eğitim ve insan kaynakları düşünüldüğünde zayıflıkların kaynaklandığı ikinci kategori olarak kurumsal ve yapısal faktörler gelmektedir. Bu faktörler hem kamu, hem de özel kesim için aynı geçerliliğe sahiptir. Eğitimle ilgili kurumlarımızın yeterince esnek olmaması ve değişimlere duyarlı davranmaması sistemdeki sorunların çözümünü engellemektedir. Eğitim ve insan kaynaklarına bir bütün olarak incelendiğinde göze çarpan zayıf yönlerden diğer bir küme, teknolojik faktörlerden oluşmaktadır. Eğitim ve insan kaynaklarında bilgi teknolojisi yatırımlarına gereken önem verilmemekte, bütçe ve fon gibi kaynaklardan ayrılan pay yeterli olmaktan uzaktır. Yapılan yatırım ve harcamaların etkililiği ve hemen bununla beraber düşünülmesi gereken uygulamadaki kullanım verimi, üzerinde önemle durulması gereken problem alanları olarak görülmektedir. Bu yatırımların sadece eğitim sistemi için kullanılan kaynaklar olarak değil, ulusal boyutta bilgi ve iletişim teknolojilerinin tamamını kapsayacak boyutta ele alınması gerekmektedir. Mevcut iletişim altyapısının ülke genelinde yeterli olmaması ya da fiyatının yüksek olması, özellikle büyük kentler dışında kalan bölgelerde sorun olmaktadır. Yapılan analizlerin bulguları incelendiğinde kültürel faktörler adını alan kategorinin önemli bir boyut oluşturduğu göze çarpmaktadır. Öncelikle; Türkçe'nin bilim dili olarak zayıf kalması ciddi bir engel teşkil etmektedir. Yabancı dilde eğitimin büyük ölçüde yol açtığı bu durumun karşısında çözüm üretecek biçimde durulması gerekmektedir. Türkçe'nin bilim dili olmasının alternatif maliyeti olarak yabancı dilden vazgeçmeyi göstermek yanı sıra altı çizilmesi gereken bir noktadır. Türkiye'nin şu anki kuvvetli yanı olan insan kaynakları açısından muazzam bir güç kaynağı olarak görülen Türkiye'nin genç nüfusu, aynı zamanda, iyi eğitilmesi gereken ve ekonomik açıdan da güçlü hale getirilmesi gereken bir kitledir⁴⁰⁰.

Avrupa Birliği 2010 yılında “Akıllı, Sürdürülebilir ve Kapsayıcı Büyüme için Avrupa Stratejisi” belgesini yayınlamıştır. Strateji belgesinde göze çarpan en önemli noktalardan birisi de insan sermayesine verilen önemdir. Birlik için belirlenen 5 temel hedeften 3 tanesi beşeri sermayenin nitelik ve nicelik olarak artırılmasına yönelik yapılması gereken yatırımlarla doğrudan alakalıdır. Amaçlar aşağıdaki gibidir:

⁴⁰⁰ TÜBİTAK, *Vizyon-2023, Teknoloji Öngörü Projesi, Eğitim ve İnsan Kaynakları Sonuç Raporu ve Strateji Belgesi*, ss. 33-35.

- 20-64 yas arası nüfusun istihdam oranının %75 seviyesine yükseltilmesi,
- GYİH'nin %3'unun Ar-Ge'ye ayrılması hedefinin gerçekleştirilmesi; özel sektörün Ar-Ge'ye yatırım yapması için gerekli teşvik tedbirlerinin alınması
- Okulu erken bırakanların oranının %10 seviyesine düşürülmesi ve 30-34 yaşları arasında yükseköğrenim mezunu nüfus oranının en az %40 seviyesine yükseltilmesi

Bu hedeflere ulaşabilmek için akıllı, sürdürülebilir ve kapsayıcı büyümeye yönelik hareket planları üzerinde durulmaktadır. Özellikle akıllı büyüme ve kapsayıcı büyümeye dair hareket planları beşeri sermayeyi artırmaya yönelik adımları içermektedir. Akıllı büyüme hedeflerinde bilgi ve inovasyon ekonomik istikrarın ve büyümenin bir gerekliliği olarak görülmekte ve topluluk içerisinde inovasyonu artıracak şekilde eğitim kalitesinin artırılması; üniversiteler, iş dünyası ve araştırma merkezleri arasındaki bağların kuvvetlendirilmesi; çıraklık, iş deneyimi gibi yollarla gençlerin eğitilerek iş dünyasında yerlerini almaları; yüksek hızlı internetin yaygınlaştırılarak topluluk içerisinde bir bilgi ağının oluşturulması hedeflenmektedir. Kapsayıcı büyümeyle ise yüksek düzeyde istihdam, yetenekleri artırmaya yönelik yatırım politikaları ve mesleki eğitimin modernizasyonu ile istihdamı artırıcı önerilerde bulunmaktadır.

Türkiye'nin 2011-2014 yıllarına ait düzenlenen strateji belgesinde belirtilen vizyonu "Orta ve yüksek teknoloji ürünlerinde Avrasya'nın üretim üssü olmak" şeklinde ifade edilmektedir. Bu belge ile dünya ihracatında daha fazla paya sahip olacak şekilde endüstriyel yapının değişimini hızlandırarak, yüksek katma değere sahip üstün teknoloji ürünlerinin üretiminde görev alacak nitelikli iş gücüne sahip, çevreye ve topluma karşı duyarlı olacak biçimde Türk sanayisinin verimliliğinin ve rekabet gücünün artırılması hedeflenmiştir⁴⁰¹.

Bu vizyona ve genel amaca yönelik olarak; orta ve yüksek teknoloji sektörlerinin üretim ve ihracat içindeki payının arttırılması, düşük teknoloji sektörlerde katma değeri yüksek ürünlere geçişin sağlanması ve becerilerini sürekli geliştirebilen şirketlerin ekonomideki ağırlığının arttırılması, şeklinde üç temel stratejik hedef tespit edilmiştir. Özellikle Çin ve Hindistan gibi büyük bir işgücü

⁴⁰¹ Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, **Turkish Industrial Strategy Document 2011-2014 (Towards EU Membership), 2010**, <http://www.sanayi.gov.tr/Files/Documents/TurkiyeSanayiStratejisiIngilizce.pdf>, (9.12.2012), s.13.

potansiyeline sahip olan ülkelerin dünya pazarına girmeleri ile birlikte bu ülkeler pek çok uluslararası şirket için cazip bir yatırım alanı haline gelmiştir. Bu ülkelerin hızla artan bir şekilde teknoloji odaklı hale gelmeleri Türkiye'nin rekabet gücünü bilgi eksenli stratejiler uygulayarak elde etmesini zorunlu kılar hale getirmiştir. 2001 ekonomik krizi sonrasında hızlı ekonomik kalkınmaya rağmen istenilen seviyeye düşmeyen işsizlik oranlarının ve küresel rekabetin neden olduğu problemleri aşmak ve piyasanın talep ettiği kaliteli işgücünü yetiştirmeye yönelik adımlar atmak Türkiye'nin önündeki önemli bir gündem maddesidir. Özel sektörün gelişmesindeki ve global ölçekte rekabet gücünün artırılmasındaki önemli bir engel işgücünün sahip olduğu yetkinlikler ve beceri seviyesidir. Beceri seviyesinin eksikliği büyük oranda eğitim eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Türk işgücü sahip olduğu yetkinliklere göre değerlendirildiğinde gelişmiş ülkelerin gerisinde kalmaktadır. Eğitim seviyelerine göre karşılaştırıldığında Avrupa ülkelerinde 15-64 yaş arası iş görenlerin % 26,6'sı üniversite mezunuyken bu oran Türkiye için %13,3 tür. Okullaşmanın gelişmiş ülkelere göre nispeten daha zayıf olması Türkiye'nin rekabet gücünü azaltan önemli bir etkidir. Beşeri sermayeye önemli bir katkısı olan resmi veya gayri resmi kanallardan alınan eğitimin kalitesi kadar, süresi de önemli bir faktördür. Çalışanların yeterli sürede uygulanan eğitimler neticesinde elde ettikleri kavramsal beceriler, bilgi ve tecrübeler çalışma hayatlarındaki verimliliklerini olumlu yönde etkilemektedir.

Türkiye'nin Avrupa Birliği ülkeleri karşısındaki durumunu ölçmek için kullanmak amacıyla, Atay ve Karsan⁴⁰² tarafından, Beşeri Sermaye İndeksi geliştirilmiştir. Gerek bu çalışma için oluşturulan beşeri sermaye indeksi verilerine göre, gerekse daha önceden Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından gerçekleştirilen indeks değerlerine göre ülkeler karşılaştırıldığında bütün indeks değerleri bakımından Türkiye en sonda yer almaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu zamanından bu yana gelişen, Cumhuriyet'in ilanı ile hız kazanan insan sermayesi artırma yönünde yapılan eğitim reformlarının yetersiz kaldığı anlaşılmaktadır. Bunun sebebi 'eğitim' sorununa kalkınmayı başarmak anlamında ekonomik ve altyapı yönünden değil, politik bir bakış açısından

⁴⁰² Erhan Atay, Gökhan Karsan, "Is Turkey Ready to Join European Union? A Human Capital Perspective", **WEI International Academic Conference Proceedings**, January 14-16, 2013 Antalya, Turkey, ss. 185-187.

yaklaşılması olduğu söylenebilir. Eğitim süreci, sonucunda yenilikçi ve eleştirel düşünebilen ve bunu hayata geçirebilme özgüvenine sahip ‘bireyler’ yetiştirmeyi amaçlar. Fakat politik akıl modernleşmeye bir kadro meselesi olarak yaklaşmaktadır. Böylesi bir denetimli modernleşme zihniyetinin eğitim politikalarının ‘arzu edilen’ ‘muasır medeniyet seviyesi ’ne yükseltecek beşeri sermayeyi meydana getiremediği, yukarıda yapılan karşılaştırmalarda çok açık bir şekilde görülebilmektedir. Eğitimin siyasal fikirlerin/akımların/tutumların bakış açılarından hareketle siyasal bir müdahaleyle şekillendirilmesi geleneğinin, Türkiye’yi sağlıklı modernleşmeye ulaştıramadığı görülmektedir. Dolayısıyla eğitim politikalarının siyaseten değiştirilemeyecek ve orta ve uzun vadede beşeri sermaye potansiyelinin gerçekten iyileştirecek duruma getirilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla, böyle bir değişim, beşeri sermaye potansiyelinin sağlıklı değerlendirilebilmesinde önemlidir. Beşeri sermayenin kalkınma ve modernleşmedeki rolü kritiktir. Genel olarak lise, hatta üniversite mezunu bir iş gücüne sahip olmak rekabet üstünlüğü için gerekli bir şart olarak kabul edilse bile, uluslararası ekonomilerde öne geçebilmek için sektörlerin ihtiyaçlarına göre uzmanlaşmış, kolay bulunamayan ve taklit edilmesi neredeyse imkansız bir iş gücüne ihtiyaç vardır. Sürdürülebilir bir rekabetin ana şartı ilk olarak uzmanlaşmış bir iş gücü meydana getirebilmek ve onların bilgilerini verilecek eğitimlerle sürekli güncellemektir. Özellikle Japonya, Güney Kore, Tayvan gibi Uzak Doğu ekonomilerinin temelinde hem ilk ve orta eğitime verilen önem, hem de çalışana yapılan yatırım vardır. Bu anlamda eğitimin hem nicelik daha da önemlisi nitelik olarak artırılması ve hayat boyu öğrenme şeklinde devam ettirilmesi, istihdam edilebilirlik için gerekli becerileri hayat boyu kazandırabilir hale getirilmesi Türkiye için büyük önem taşımaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DEKİ İNSAN KAYNAKLARI POLİTİKASININ SEÇİLMİŞ BAZI ÜLKELERLE KARŞILAŞTIRILMASI VE GELECEĞE BAKIŞ

3.1. İNSAN KAYNAKLARI POLİTİKASI AÇISINDAN ÖNEMLİ ÜLKELER

İnsan kaynaklarının geliştirilmesi yönünde çabalarla (insan kaynakları politikalarıyla) bazı ülkelerin kalkınmalarını sağladıkları görülmektedir. Bu bölümde, insan kaynakları politikaları açısından başarılı ülke örneklerinden bazıları ele alınmakta ve Türkiye ile karşılaştırmalar yapılmaktadır.

3.1.1. Amerika Birleşik Devletleri

Sovyetler Birliği'nin dağılması, Avrupa Birliği ve Batı Pasifik'in dünya ekonomisinde ön plana çıkması gibi köklü değişiklikler, ABD'yi bilim ve teknoloji politikasını yeniden gözden geçirmeye yönlendirmiştir. 1950-1990 yılları arasında ABD, temel araştırmalara olağanüstü önem vermiştir. Yeni koşulların belirlediği uluslararası rekabet üstünlüğü yarışında sanayi, "kritik unsur" olarak öne çıkmış, sanayi açısından belirleyici olan ise teknoloji alanındaki yetkinlikler olmuştur. Yürürlüğe konulan bilim ve teknoloji politikası, ABD ekonomisini güçlendirmeye ve aynı zamanda Amerikan toplumunu geleceğin bilgi toplumuna hazırlamaya yönelik teknoloji yoğun projelere ilişkin düzenlemeleri de kapsamaktadır⁴⁰³.

George Bush ve özellikle de Clinton yönetimiyle birlikte ABD'nin Bilim Politikası, bir Ulusal Bilim ve Teknoloji Politikası'na dönüşmüştür. Ulusal bilim ve teknoloji politikalarının hedefi ülkenin bilim ve teknoloji yeteneğini yükseltmektir. 1997 Eylül'ünde, Başkanlık Bilim ve Teknoloji Politikası Ofisi, Clinton-Gore yönetiminin izlediği Bilim ve Teknoloji Politikası sonucunda nelerin başarılabilmesine ilişkin bir açıklama yapmıştır. Bu başarıları anlatan ana başlıkları şöyledir⁴⁰⁴:

⁴⁰³ Aykut Göker, Nurdoğan Dizdaroğlu, **Bilim ve Teknoloji Yönetim Sistemleri Ülke Örnekleri ve Türkiye**, Ankara: TÜBİTAK, 1996, www.tubitak.gov.tr/btpd/btspd/biltekyo, (12.02.2009)

⁴⁰⁴ Aykut Göker, **Niçin Bilim ve Teknoloji Politikası?**, www.inovasyon.org/html/AYK.BilimKuruluSunus98, (31.07.2006)

- Özel sektör yenilik ve yatırımları için iş ortamı geliştirildi.
- Temel araştırmalara verilen Federal destek güçlendirildi.
- Ekonomik büyümeyi hızlandırmak ve yüksek ücretli işler yaratmak için Federal Ar-Ge’de öncelik sivil teknolojilere verildi.
- Teknolojiden herkesin daha fazla yararlanabilmesi için, bütün çocuklara “dünya klasında” bir öğretim sağlama ve işgücüne, yaşam boyu katılma imkanını bulabileceği, verimli bir eğitim verme yolunda adımlar atıldı.
- Ekonomik büyümeyi destekleyen ticaret ve ihracat politikaları yürürlüğe kondu.
- Dünya ticaretinin daha serbest, daha adil hale gelmesini destekleyen ve ticaret engellerini kaldırarak, fikri mülkiyet haklarının korunmasını güçlendirerek, Birleşik Devletler’in teknoloji-tabanlı sanayilerine fayda sağlayan GATT anlaşması Kongre tarafından onaylandı.
- Birleşik Devletler’in bilgisayar ve telekomünikasyon ürünleri üzerindeki ihracat denetimleri azaltılarak, ihracatta 35 milyar dolarlık serbestleştirmeye gidildi.
- Savunma araştırmaları ve tedariki, Savunma Bakanlığı’nın öncülüğünde, çift amaçlı teknolojilere doğru yönlendirildi; buna elverişli ticari teknolojilerde de sivil sanayileri güçlendirme yanında askeri ihtiyaçları da karşılama amacı güdüldü.
- Ulusal İnfomasyon Altyapısı için destek sağlandı ve teşvik edici bir ortam yaratıldı.
- Çevreyi korumak için ekonomik büyümeyi de teşvik edecek teknoloji stratejileri geliştirildi.
- Uzay programı yeniden düzenlendi.
- Bilim ve teknoloji alanındaki Federal faaliyetin verim ve etkinliğini artırmak için yeni düzenlemelere gidildi.

ABD'nin bilgi bazlı sanayileşme için geliştirdiği örgütsel yapılanmada Üniversite Sanayi işbirliği öne çıkan konulardan biriydi. ABD’de, araştırma alanında, şirketlerle üniversitelerin işbirliği yapmalarının ilk örnekleri 1960’ların başında ve daha çok da sağlık alanında görülmektedir. Üniversite-sanayi ortaklıkları, özellikle 1980’den sonra mikroelektronik sanayiinde hızla gelişmeye başlamıştır⁴⁰⁵. Üniversite-Sanayi İşbirliği Araştırma Merkezleri, Ar-Ge yelpazesinin, ticari ürün

⁴⁰⁵ Göker, **Niçin Bilim ve Teknoloji Politikası?**,

geliştirmeden çok, temel araştırmalar kesiminde yer almaktadırlar. Projeler, üniversite öğrencilerini sanayinin gereksinim duyduğu alanlarda yetiştirmeyi ve temel araştırmayı hedeflemektedir⁴⁰⁶.

Görüldüğü gibi, Amerika daha 1950’lerde rekabet üstünlüğü için bilim ve teknolojinin, en önemli unsur olduğunu fark etmiştir. Bu doğrultuda oluşturduğu insan kaynakları politikalarıyla, insanlar için yaşamboyu öğrenme, işgücü piyasasında söz sahibi olma, sağlık ve sosyal güvenlik, çevre vb. pek çok alanda uyguladığı politikalarla insan kaynaklarını geleceğe hazırlamak için sistemli bir çaba harcamış ve bu sistemli çabanın sonuçları da alınmıştır.

3.1.2. Japonya

Japon modernleşmesi incelendiğinde, aynı süreci yaşayan ülkelerden farklı olmadığı görülür. Aynı yöntemler ve teknikler kullanılmış, aynı evrensel temeller üzerinde gerçekleştirilmiştir. Japonya’nın tarihten devraldığı sosyo-kültürel özellikler bu ülkenin modernleşme çabalarını etkileyip yönlendirmiş ve ona bazı özellikler, farklılıklar kazandırmıştır. Japon mucizesi sanılanın aksine II. Dünya Savaşı sonrası yaratılmış olmayıp, temelleri çok daha önceki yıllara 18. ve 19. yüzyıllara kadar giden uzun bir sürecin belirli bir sonucudur denilebilir.

Bu çalışmalar 1540-1856 Edo ve 1868 - 1914 Meiji dönemlerinde gerçekleştirilmiştir. 250 yıl kadar süren Edo Dönemi boyunca Japonya neredeyse tümüyle dış dünyaya kapalı kalmıştır. Bu süre içinde ülkeye yabancıların girişi ve Japonlar’ın ülke dışına çıkışı yasaklanmış ve ticari ilişkiler sadece Nagasaki şehrinde bulunan Deşima adlı iskeleden yürütülmüştür. Ancak bu dönemde, Avrupa’daki gelişmeler, özellikle bilim-teknik alanındaki buluşlar, o ülkelere yollanan özel heyetler ya da yetişmiş elemanlar aracılığıyla yakından izlenmiş, önemli olanlar aktarılabilmektedir. Diğer bir deyişle, Edo döneminin kapalılığı tek yönlüdür. Bilgi akımı, yeni buluşların aktarımı işlemi durmamış, devam etmiştir. Bu dönemde daha önceki yüzyıllarda Kore yoluyla Çin’den aktarılan birçok kültür, teknik ve buluş tümüyle özümşenip yerleştirilmiş ve güçlü bir sanayileşmenin alt yapısı bu uzun kapalılık döneminde sağlam bir şekilde atılmıştır. Japonya, tarihinde (II. Dünya

⁴⁰⁶ Neslihan Şenocak, **Rekabet Öncesi Araştırma**, www.tubitak.gov.tr/btpd/btspd/rekabet, (08.08.2006)

Savaşı sonrası dönem, 1946-1952 hariç) yabancı işgale uğramamıştır. Bunun sonucu olarak da etnik ve kültür bakımından homojen bir yapı geliştirilebilmiştir. Özellikle Edo Dönemi, ülkede Japon olma bilincinin iyice yerleşip güçlendiği bir dönemdir. Bu uzun kapalılık döneminin ardından 1850'li yıllarla birlikte Batılı devletlerin Japonya'yı, dış ilişkilere (özellikle ticari) açmak için yoğun baskılar yaptığı görülür. Gelişen uluslararası deniz ticareti, buharlı gemiler için su ve kömür alınacak liman gereksinimi ve Çin üzerinde artan İngiliz-Rus ve ABD rekabeti, sonunda Japonya'yı da zorlamaya başlamış ve ülke istemese de Batılılar'la ticari ilişkilere zorlanmıştır. ABD başta olmak üzere Batılı ülkeler, Japon yöneticileri ile peş peşe bazı ticari anlaşmalar imzalayıp ticari ve hukuki birtakım ayrıcalıklar kazanmışlardır. ABD'nin ardından İngiltere ve Rusya ile benzer anlaşmalar imzalanır ve ülke uzun yıllar süren kapalılıktan sonra dış dünyaya tümüyle açılır. Ancak hemen belirtmek gerekir ki Japonlar bu anlaşmalardan 25-30 yıl gibi kısa bir süre içinde kurtulacak, yerlerine eşit statüde anlaşmalar imzalayıp ülkeyi yarı bağımlı olmaktan kurtaracaklardır. Bizde ise kapitülasyonlar yüzlerce yıl yürürlükte kalacaktır. 1868-1914 Meiji Dönemi, Japonya'da Batı teknik ve yöntemlerinin, kurumlarının aktarılıp benimsendiği ve hızlı bir sanayileşme ve kalkınmanın gerçekleştirildiği tam bir Aydınlanma Dönemi'dir. Ülke zaten daha önceki dönemlerde (özellikle Edo Dönemi'nde) kalkınma için gerekli olan sosyo-politik, kültürel ve ekonomik alt yapı kurumlarını ve temellerini gerçekleştirmiştir. Meiji Dönemi ile yapılan, bu temeller üzerine hızlı bir kalkınmanın gerçekleştirilmesidir. Meiji Döneminde birçok reform çok kısa süre içinde gerçekleştirilmiştir. Bunların başında eğitimde yapılan köklü değişiklik gelir. Tümüyle çağdaş, akılcı (rasyonel) temeller üzerine dayalı, yaygın bir eğitim sistemi kurulmuştur. Yaygın, özünde milli nitelik taşıyan ve uygulamaya yönelik olan bu eğitim sistemi sayesinde ki kısa süre içinde okuryazar oranı hızla artmıştır. Aynı zamanda dış ülkelere yollanan yetişmiş genç elemanlar, o ülkelerdeki gelişmiş bilim ve teknikleri öğrenip ülkelerine aktarmakla görevlendirilmiştir. Diğer taraftan yüzlerce yabancı uzman eleman getirilerek Japonya'nın çeşitli yerlerinde üniversite, fabrika ve araştırma merkezleri kurmakla görevlendirilmişlerdir. İdari, siyasi ve ekonomik alanlarda bu danışmanlardan yararlanılarak köklü reformlar yapılmıştır. Tüm bu reformlar yakından incelendiğinde çok zorunlu olmadıkça

dışarıdan borç alınmaksızın içte yaratılan sermaye ve yatırımlar yoluyla gerçekleştirildiği dikkati çekmektedir.

Japon modernleşmesinin bir diğer özelliği geçmiş ile bugünün ve geleceğin birlikte korunarak geliştirilmesidir. Japon modernleşmesi olgusunu uzun süre araştıran Tunçoku⁴⁰⁷; bu çok yönlü ve karmaşık olguyu daha derli toplu ve sistemli bir şekilde açıklayabilmek için “Üç K” yöntemi ya da sistemi denilebilecek bir sistem geliştirmiştir. “Üç K” şu üç farklı kurumdan oluşuyor: Kyoiku: Eğitim, Kazoku: Aile, Kaişa: Şirket. Bunlardan ilki olan eğitimin özellikleri yaygın, akılcı, uygulamaya yönelik ve Japon kültürüne ağırlık ve öncelik veren bir eğitim oluşudur. Japon insanı daha çocukluk yıllarından başlayıp bu eğitim sistemi içinde yoğrularak yetişir, “Japon olmanın gerektirdiği” temel özellikleri kazanır. Eğitim 6+3+3+4 yıllık sisteme göre kurulmuştur. İlk dokuz yıllık eğitim zorunludur. Bugün Japon nüfusunun %99,9’u lise mezunu ve %45’ten fazlası üniversiteyi bitirmiştir. İki ya da dört yıllık olan yüksekokulların çoğu belirli alanlarda uzman yetiştirmeye çalışan yüksek eğitim kurumlarıdır. Diğer taraftan Japonya’da yabancı dil eğitimi de önemli bir konudur. Japonya’da üniversite sınavları merkezi sisteme dayalıdır. İyi bir üniversiteye girmek çok zor olmasın karşın herhangi bir üniversiteye girmek zor değildir. Yüksekokullara girmek ise çok kolaydır. Çok iddialı olan gençler zor bir sınavdan geçerek belli başlı (devlet ya da özel) üniversitelere girmek durumundadır. Üniversite eğitiminin temel amacı öğrenciye belli bir kavrayış, bilgi ve kültür kazandırmak olarak görülmektedir. Aile, ikinci önemli sosyal kurum olup sadece günümüzde değil, her dönemde Japon kalkınmasının temelini, başlıca itici gücünü oluşturmaktadır. Çoğu Japon kadını üniversite veya yüksekokul mezunudur. Japon çocuğu üniversite mezunu bir anne elinde kişiliğinin ilk genel çizgilerini kazanmaktadır. Böylece eğitim yaşına gelen çocuk okulda gelişmesini tamamlıyor, toplumun özlem, değer ve beklentileri doğrultusunda yetişmiş oluyor. Eğitim işlevini böylece yerine getirmiş oluyor. Üniversiteyi bitiren genç için yaşamda üçüncü dönem, yani şirket dönemi başlamaktadır. Japon şirketi, Japon iktisadi ve sanayi sisteminin olduğu kadar toplumsal sisteminin de temel taşlarından birisini oluşturmaktadır. Şirket bir aile gibidir. Aile içinde olduğu gibi şirket içinde de uzlaş ve uyum önde gelmektedir. Her şey şirketin başarısı içindir. Şirket başarılı olursa, bu

⁴⁰⁷ Mete Tunçoku, “Modernleşmede Japon Modeli ve Türkiye”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı 37, Cilt: 13, Mart 1997, s. 78.

tüm çalışanlar için de yararlı olacaktır. Japon işadamları için de şirketin sunduğu iş ortamı sosyal ilişkiler ve maddi çıkarlar, uyulması ya da kabulü çok zor koşullar değildir. Aksine çok doğal bir sürecin birbirini izleyen halkalarının bir diğeridir. Japonya, eğitim-aile-şirket üçlü sisteminin birlikte ve birbirini tamamlayan, destekleyen bir şekilde çalışması ile tüm başarıları gerçekleştirmiştir. Japonya son yüzyıl içinde gösterdiği tüm gelişme ve değişmeye karşın bugün de tarihten gelen temel özellikleri korumakta çoğunu da değişen koşullara uydurup geliştirerek “çağdaşlaştırarak” yaşatabilmektedir. “Japon Mucizesi” olarak tanımlanan olgunun gerçek temelinde bunların yattığı söylenebilir.

Dünya Savaşı sonrasında Japonya ekonomik sorunlarına çare arayışı sonucunda, bir yetiştirme stratejisi benimsenmiş ve bu stratejinin ana eksenini de, dünya teknolojisine yetiştirme, teknoloji alanında yetkinlik kazanma hedefi oluşturmuştur. Uygulamaya konulan strateji şöyle özetlenebilir⁴⁰⁸:

- Japonya, sanayi üretiminin bütün alanlarında üretim yöntemlerini tasarımı ve bu tasarımları geliştirme yeteneğini kazandı; konuya sistemli bir şekilde yaklaşıldı ve her şeyden önce tasarımılamada sistem mühendisliği teknikleri özümsemi.
- Teknolojik yeniliğin olağanüstü bir önemi vardı; bu bağlamda, temel yaklaşım, teknolojik yenilik üretebilme yeteneğini kazandı. Ayrıca, sürekli yenilik üretme yaklaşımı çerçevesinde, ürün ve üretim yöntemi tasarımlarıyla dünya pazarları arasında sıkı bir iletişim/etkileşim ağı kurma becerisi gösterilebildi. Yine aynı yaklaşım çerçevesinde, dünya teknolojisinde yeni olanı aktarabilme ve özümseme önemliydi; ancak bunun bir aracı olarak, dolaysız yabancı sermaye yatırımı, anahtar teslimi tesis ithali ya da yabancı ortaklık kurma yerine; daha çok, ulusal sistemin bir bütün olarak kendisini yenileyebilme yetkinliğine kavuşturulması, bir başka deyişle, "ulusal yenilik sistemi"nin kurulabilmesi hedefi öne alındı.
- Dünya teknolojisinde yeni olanı edinmek, özümsemek, bunu, ilgili ekonomik etkinlik alanlarına yaymak ve bir üst düzeyde yeniden üretebilme / tasarımılama yeteneğini kazanmak için, her şeyden önce ulusal çapta bir eğitim ve öğretim sistemi geliştirilebildi. Bu noktada ulaşılmak istenen hedef son derece somuttu;

⁴⁰⁸ Göker, Dizdaroğlu, **Bilim ve Teknoloji Yönetim Sistemleri Ülke Örnekleri ve Türkiye.**

bilim ve mühendislik alanlarındaki yükseköğretimde ve bütün işletmelerdeki sanayi içi eğitimde, Almanlar'ın ulaştığı düzeyi geçmekti. Ancak söz konusu yeteneği kazanmak için bu da yetmedi; ayrıca, ulusal bir Ar-Ge ağı da oluşturuldu; eğitim ve Ar-Ge arasında tümleşiklik sağlandı.

- Bu bütünsel yaklaşımın doğal bir sonucu olarak, yalnızca donanım teknolojilerinde değil organizasyon teknolojilerinde de yenilik ve yaratıcılık ön plana çıktı. Yine aynı yaklaşımın bir diğer sonucu olarak, üretim yöntemlerinde, üretim felsefesinde, iş sürecinde köklü dönüşümler yapılmasına -iş sürecinin yeniden biçimlenmesine- ağırlık verildi. Bu bağlamda yeni bir tekno-ekonomik strateji geliştirildi.
- Bu tekno-ekonomik stratejinin başarıya ulaşabilmesi için, özel sektörde olsun kamu sektöründe olsun, eldeki bütün olanaklar, devletin organizasyonu altında seferber edildi. Bu bir ulusal stratejiydi, uzun soluklu, uzun erimli olmak gerekirdi; hükümetlerce ve ulusal düzeyde, ısrarla bu yol izlendi.

Japonlar, dünya teknolojisinin kökten değiştiği bir dönemde, bu değişimi ve bunun önlerine çıkarttığı fırsat ve olanakları çok iyi görebilmiş ve değerlendirebilmişlerdir. Her şeyden önce de değişimin hangi teknoloji alanında üretilmekte olduğunu iyi teşhis edebilmiş ve o alana egemen olmayı stratejik bir hedef haline getirmişlerdir. Japonya, izlediği bu tekno-ekonomi politikası sonucunda, diğer sanayileşmiş ülkeleri ekonomik düzey açısından yakalamış; teknoloji açısından onlarla aynı düzeye gelmeyi başarmıştır. Japonya'nın, tekno-ekonomi sisteminin politika oluşturma ve uygulamada bütünselliği, kararlılığı ve sürekliliği sağlamayı başardığı dikkate alınması gereken önemli bir özelliktir. Japonya, uzun vadeli, sistemli ve hedefleri net belirlenmiş stratejilerle bilim ve teknolojide hızla gelişme sağlamıştır⁴⁰⁹.

3.1.3. İrlanda

İrlanda 1922'de özgürlüğüne kavuşmasına rağmen, 20. yüzyılın ikinci ve üçüncü çeyreğinde, Avrupa'nın az gelişmiş bir ülkesi olan ve İngiltere'ye bağımlı bir yapı gösteren, uzun yıllar dışa kapalı, korumacılığa dayalı ve tarım ağırlıklı bir

⁴⁰⁹Hüsnü Erkan, Yaşar Uysal, Canan Erkan, Mevlüt Çetinkaya, Selim Şanlısoy, Nuri Erkin Başer, Kerim Eser Afşar, Üzeyir Aydın, ss. 40-41.

ekonomik yapıya sahipti. İrlanda'nın, 1973 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu'na üye olması, tarihinde önemli bir dönüm noktasını teşkil etmektedir. Böylelikle ülke küresel ekonomiye açılmış ve ekonomik açıdan İngiltere'ye olan bağımlılığını büyük oranda azaltmıştır⁴¹⁰.

1980'li yılların ortalarında ekonominin içinde bulunduğu kötü durum, hükümet, işveren, işçi ve tarım kesimlerini, İrlanda için yeni bir olgu olan bir Sosyal İşbirliği oluşturma noktasına getirmiştir. Kurumlar arasında makro-ekonomik istikrar konusundaki görüş birliğine, hükümetin yapacağı güçlü bir mali düzenleme, ılımlı bir ücret pazarlığı ve çeşitli kesimlerin sağlayacağı destekler gibi konularda uzlaşmayla varılmıştır. Bu üç yıllık ulusal uzlaşma "Ulusal İyileştirme Programı" adı altında ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşımla birlikte, gerek şirket düzeyinde, gerek işçiler ve hükümet açısından önemli tutum değişiklikleri de gerçekleşmiştir. Kamu harcamalarında önemli kısıtlamaları ve uzun vadeli uygulamaların gerçekleştirilmesini gerektiren politika değişiklikleri işçi ve işveren kuruluşlarınca çok iyi benimsenmiştir; güçlükler birlikte göğüslenmiştir⁴¹¹.

Hükümet ile işgücünün ortaklığı İrlanda'nın güçlü yanı olmuştur. İrlanda'nın iyi eğitilmiş işgücü, rekabetçi bir maliyet düzeyinde beceri elde edilebilirlik avantajı sunmuştur. Rekabetçi maliyet faktörü geniş bir şekilde aktif ve pozitif rol oynayan güçlü işçi sendikası organizasyonuna, bir işveren koalisyonuna, hükümet ve sendikalarına bağlı olmuştur. Çok uluslu şirketlerin işgücü şartları ile ilişkili olarak uzun dönem işgücü esnekliği gerekliliği kabul edilerek bu yönde davranışlar sergilenmiştir⁴¹².

İrlanda eğitim politikalarıyla da dikkat çekmektedir. Günümüzde İrlanda Üniversite sistemi; ilk olarak bilgi toplumu için geniş bir işgücü havuzunun geliştirilmesi üzerine odaklanmış ve üniversitelerinin % 60 oranında bilim, mühendislik ve işletmecilik alanlarından mezun vermesini sağlamıştır. Eğitim sistemi odağının bu şekilde bilgi toplumuna geçişi destekleyecek bir modele kaydırılması, bu alandaki birçok yabancı yatırımcının ülkeye çekilmesinde belirleyici

⁴¹⁰ Hüsnü Erkan, Yaşar Uysal, Canan Erkan, Mevlüt Çetinkaya, Selim Şanlısoy, Nuri Erkin Başer, Kerim Eser Afşar, Üzeyir Aydın, s. 45.

⁴¹¹ Turlough O'Sullivan, "İrlanda Mucizesini Nasıl Sağladık?" **İrlanda Toplumsal İşbirliği Modeli**, 2001, http://www.tisk.org.tr/isveren_sayfa.asp?yazi_id=351&id=21, (11.02.2008)

⁴¹² Birol Kovancılar, **Ülkemizde Yatırım Ortamının İyileştirilmesi, Yatırımların Teşviki ve Avrupa Birliği Uygulamaları Çerçevesinde Alternatif Modeller**, TÜGİAD Ekonomi Ödülleri Kitapları;4, İstanbul: TÜGİAD, 2003, ss. 28-30.

olmuştur. Ekonomik büyümenin itici kuvveti olarak enformasyon teknolojisi alanındaki dev şirketleri ülkeye çekebilmek için 1980'lerde uygulamaya başladığı bu eğitim stratejisini başarılı bir öngörü ile değiştirerek devam etmektedir. İrlanda'nın başarısında endüstri ve eğitim kurumları arasında oluşturulan yakın ilişki, özellikle Bölgesel Teknik Kolejler olarak bilinen Teknoloji Enstitüleri önemli pay sahibidir⁴¹³.

İrlanda'da bilim ve teknoloji sistemini oluşturan başlıca kurumların işlevleri aşağıdaki gibidir;

- İrlanda'nın bu dikkat çekici gelişiminde büyük rol oynayan en önemli kurumların başında Enterprise Ireland (EI) gelmektedir. EI'nın misyonu, sürdürülebilir rekabet gücü, artan istihdam ve ihracat için özel sektörün gelişmesini sağlamak olarak tanımlanmaktadır. EI, bu amaçla ayrılan devlet desteklerinin ve Avrupa Birliği fonlarının özel sektöre kullanılmasında aracı görevi yapmakta, özel sektör kuruluşlarının teknolojik yenilik yeteneklerinin artırılması için gerekli tüm destekleri ve kaynakları kanalize etmekte; yüksek teknoloji alanında faaliyet gösteren yabancı yatırımcıların ülkeye çekilmesi için çalışmakta; yükseköğrenim kurumları ile sanayinin işbirliğini teşvik etmektedir.
- FORFAS (İrlanda Ulusal Politika ve Tavsiye Kurulu): Forfas, İrlanda'nın endüstriyel kalkınmasından sorumlu politika geliştirme ve danışmanlık kurulusudur. Birçok kamu biriminin çabalarını koordine etmek ve ekonomik hedeflerine ulaşmalarını desteklemek üzere İrlanda hükümetinin bir Girişim, Ticaret, Bilim, Teknoloji ve Yeniliğe yönelik Ulusal Politika ve Tavsiye Kurulu olarak Forfas oluşturulmuştur.
- Investment and Development Agency (Yatırım ve Kalkınma Ajansı - IDA): IDA, İrlanda mucizesinin en önde gelen itici güçlerinden biridir. IDA'nın çabaları sayesinde, İrlanda'nın AB piyasası ve ötesinde küresel bir genişleme hedefine sahip yabancı şirketler için ideal bir yer olarak tanıtımı yapılmıştır. Bu tanıtım kampanyaları gerçekten işe yaramış, uluslararası şirketler İrlanda ekonomisinin büyümesinde önemli rol oynamış ve İrlanda, Avrupa Birliği pazarına hitap eden en önemli ihracatçı ülke haline gelmiştir. Yüksek işsizlik süreci boyunca, IDA'nın tarihsel olarak temel odağı iş yaratılması iken yeni veya mevcut çok uluslu şirketlerin kalitesini arttırmak, bunların

⁴¹³ Kovancılar, ss. 25-28.

sürdürülebilirliklerini ve İrlanda'nın stratejik değerini güçlendirmek temel fonksiyonlarından biri olmuştur⁴¹⁴.

İrlanda ekonomisinin son yıllarda gösterdiği olağanüstü başarının temeli, İrlanda'nın dezavantaj teşkil eden özelliklerini avantaja, risk yaratan unsurları ise fırsatlara çevirmeyi başarabilmesinde yatar. Örneğin İrlanda'nın AB'ye üye olması, İrlanda'nın bağımlı ekonomik yapısını daha da derinleştirip, diğer AB ülkeleri için ucuz işgücü deposu olma fonksiyonunu üstlenmesi söz konusu olabileceken, İrlanda AB'ye girerek uyguladığı politikalarla AB içinde en yüksek kalkınma hızına sahip ülke olmayı başarmıştır. Diğer önemli örnek, İrlanda'nın 1987 yılında girmiş olduğu iktisadi kriz ortamından nasıl kurtulduğudur. İrlanda'da 1987 ekonomik krizinde işsizlik oranı yüzde 20'lere ulaşmıştır. İrlanda, işsizlik sorununu yatırımlar üzerindeki en önemli yüklerden biri olan vergileri aşağı çekerek çözmüştür. AB fonları da yabancı yatırımların teşvikinde kullanılmıştır. İşgücü maliyetlerini düşürmek için ise, ilginç bir model geliştirilmiştir: İşçi ve işveren temsilcilerinin bir araya gelmesiyle, maaşların artış hızını sabitleyen ve maaş tabanını düşük tutan bir anlaşma üzerinde mutabakat sağlanmıştır. Düzenlemeden sonra Intel, Pfizer ve Microsoft gibi dev şirketlerin de aralarında bulunduğu yaklaşık bin firma ülkede yatırım yapma kararı almışlardır. 150 bin kişiye istihdam sağlayan şirketler yüksek karlar karşısında yatırımlarını büyütme kararı almışlardır. İrlanda mucizesinin altında yatan diğer önemli bir faktör ise, ABD'nin İrlanda ile olan sosyo-kültürel bağlarıdır. Özellikle Clinton döneminde ABD ile İrlanda arasındaki ekonomik ilişkiler artmıştır. 2000'li yılların başından itibaren ABD'nin elektronik sektöründe yaptığı doğrudan yabancı yatırımların %40'ı bu ülkeye gerçekleşmiştir. İrlanda'nın küçük bir ülke olması itibarıyla bu tip teşvik ve ilişkiler İrlanda'nın çok kısa sürede yapısal bir dönüşümü başarabilmesini sağlamıştır⁴¹⁵.

3.1.4. Finlandiya

20. yüzyılın başında orman ve tarıma dayalı bir ülke olan Finlandiya, 2000'li yılların başında büyüme, ekonominin yeniden yapılanması, küreselleşme, internete

⁴¹⁴ Kovancılar, ss. 29-30.

⁴¹⁵Hüsnü Erkan, Yaşar Uysal, Canan Erkan, Mevlüt Çetinkaya, Selim Şanlısoy, Nuri Erkin Başer, Kerim Eser Afşar, Üzeyir Aydın, s. 47.

bağlanma ve üniversite eğitimi gibi kriterler dikkate alınarak yapılan değerlendirmede dünya rekabet sıralamasında birinci konuma yükselmiştir. Finlandiya son 20 yılda uygulamış olduğu başarılı sanayi-bilim-teknoloji politikaları ile bilgi ve haberleşme teknolojilerinin ekonomik büyümenin motoru olduğu bir bilgi toplumu haline gelmiştir. Finlandiya’da gerçekleştirilenler aşağıdaki gibi özetlenebilir⁴¹⁶;

- Finlandiya’da sanayi ve teknoloji politikası, teknolojiye dayalı endüstride rekabet gücü kazanmak için tasarlanmış,
- Rekabet gücünü arttırabilmek için, ulusal bazda bilim ve teknolojinin gelişmesine büyük destekler verilirken, uluslararası düzeyde de güç birliklerine gidilmiş,
- Uygulamakta olduğu teknoloji politikası ile önceliklerini belirleyerek bilgiye dayalı katma değeri yüksek ürün ve hizmetlere yönelmiş,
- Belirlenen önceliklerin yerine getirilmesi, uygulamada koordinasyonun sağlanması ve Ar-Ge faaliyetlerinin planlanması ve yönlendirilmesi amacıyla da bir dizi kurumsal ve yasal düzenlemelere gidilmiştir.

Ayrıca Finlandiya’da öğretmen yetiştirmek çok önemli bir yere sahiptir. Öğretmenlik yüksek statülü ve orta gelir seviyesinin üstünde bir meslek olup liseden mezun olan en başarılı öğrencilerin tercih ettiği programların başında gelmektedir. Öğretmen mesleğinde aktif, özgür ve aynı zamanda sorumludur. Ulusal müfredatın ışığında her öğretmen kendi müfredatını geliştirmekte ve okutacağı kitabı seçmekte özgürdür. Öğretmenler en az yüksek lisans derecesine sahiptirler ve yeni bilgi ve teknolojileri öğrenmek ve sınıflarında kullanabilmek için kendilerini yenileme ve geliştirme gayreti içinde her yıl düzenli bir şekilde hizmet içi kurslara katılmaktadırlar⁴¹⁷.

Finlandiya’nın özellikle son yıllarda teknoloji alanında yaptığı atılımlar, sanayi ve toplum yapısını önemli ölçüde değiştirmiş ve ekonomisini hızla geliştiren bir ülke haline gelmesini sağlamıştır. Böylece Finlandiya refah düzeyi yüksek, eğitim olanakları ileri düzeyde, ekonomik açıdan gelişmiş, teknolojik yönden de dünyada ilk sıralarda yer alan bir ülke olmuştur. Ülke, sahip olduğu ileri düzeydeki yüksek

⁴¹⁶Hüsnü Erkan, Yaşar Uysal, Canan Erkan, Mevlüt Çetinkaya, Selim Şanlısoy, Nuri Erkin Başer, Kerim Eser Afşar, Üzeyir Aydın, s. 51.

⁴¹⁷ Pasi Sahlberg, “Education policies for raising student learning: the finnish approach”, **Journal of Education Policy**, 2007, 22 (2), ss. 147-171; George Malaty, “What are the Reasons Behind the Success of Finland in PISA?”, **Gazette des Mathématiciens**, 2007, 108, ss. 59-66.

teknoloji sanayii ile övünmekte ve elde ettiği bu başarıyı pek çok faktör yanında, bilim ve teknoloji alanında izlediği kararlı politikaya borçlu bulunmaktadır⁴¹⁸.

3.1.5. Güney Kore

Bugün 'Catching-up Economies' olarak anılan Güney Kore, Japonya'nın II. Dünya savaşı sonrasında izlediğine benzer bir strateji izleyerek dünya teknolojisini yakalamak ve uluslararası pazarlarda, özellikle de ileri teknoloji ürünlerinde, belli bir paya sahip olabilmek için, 1950'li yıllardan bu yana, kararlı ve sistemli bir çaba göstermiştir. Güney Kore'de, sanayi, bilim ve teknoloji politikaları çeşitli evrelerden geçmiş, diğer ülkelerden çok farklı politikalar uygulamış ve farklı sonuçlara ulaşmıştır. 1980 sonrasında Kore ekonomisi bugünkü şeklini almıştır. Bu tarihten sonra, Güney Kore "kendi teknolojisini üreten bir sanayileşme modeli" şeklinde sunulabilecek sanayileşme politikası uygulamıştır. Bu politikanın temel esasları şunlardır⁴¹⁹:

- Güney Kore'nin geç sanayileşen pek çok ülkeden farkı, devletin özel firmalara uyguladığı disiplindir. Bu disiplin: "Kötü çalışanları cezalandırmak ve iyileri ödüllendirmektir",
- Devlet büyük ihracat hamlesi (The Big Push) hedeflerine varmak için sert önlemler almış,
- Teknolojinin ekonomik alanın dışında üretildiğini savunan neo-klasik yaklaşımdan farklı bir teknoloji paradigması, dolayısıyla radikal bir teknoloji politikası uygulayarak çok farklı sonuçlara ulaşmış,
- Başlangıçta yaygın bir sanayileşme modeli ile ithal ikameci sanayileşme politikası uygulayan Güney Kore, belli bir süre sonra Dünya rekabetine girme zorunda olduğunu bilerek, ihracata yönelik yani dışa açık, sermaye-yoğun, derinlemesine bir sanayileşme yoluna girmiştir. Bunun doğal sonucu, ilerde teknoloji üretiminin ön hazırlığı olarak, selektif ve kitlesel "teknoloji transferi" yapma, bunu kurumsallaştırma ve kolaylaştırma yoluna gitmiş,

⁴¹⁸Hüsnü Erkan, Yaşar Uysal, Canan Erkan, Mevlüt Çetinkaya, Selim Şanlısoy, Nuri Erkin Başer, Kerim Eser Afşar, Üzeyir Aydın, s. 52.

⁴¹⁹ Namık Kemal Pak, Ergun Türkcan, "Türkiye-Güney Kore Kalkınma ve Teknoloji Politikaları", **Cumhuriyet Bilim Teknik Dergisi**, 1 Temmuz 2000, <http://mimoza.marmara.edu.tr/~asoyak/guney.kore.htm>, (08.07.2006)

- Bunun için telif haklarından mesleki eğitime kadar pek çok yeni hukuki düzenleme yaparak yeni kurumlar ve mekanizmalar oluşturmuştur. Bunlar aşağıdaki tabloda özetlenmiştir.

Tablo 17: Güney Kore'nin Sanayileşme ve Teknoloji Geliştirme Politikaları

SANAYİLEŞME	BİLİM VE TEKNOLOJİ GELİŞTİRME
1960'lar	
• İthal-İkameci sanayilerin geliştirildi. • İhracata-yönelik sanayiler yaygınlaştırıldı. • Üretim-malları sanayiine destek verildi .	• Bilgi Teknolojisi eğitimine başlandı. • Bilgi Teknolojisi altyapısı kuruldu. • Yabancı teknolojilerin ithalatı teşvik edildi. • Kore Bilim ve Teknoloji Enstitüsü kuruldu. • Bilim ve Teknolojiyi Destekleme Kanunu çıkarıldı.
1970'ler	
• Ağır metal ve kimya sanayileri yaygınlaştırıldı. • Ağırlık sermaye ithalinden teknoloji ithalatına kaydırıldı. • İhracata-yönelik sanayilerin rekabetçiliği güçlendirildi. • Mühendislik Hizmetlerini Teşvik Kanunu kabul edildi.	• Teknik eğitim yaygınlaştırıldı. • İthal edilen teknolojilerin kurumsal olarak adaptasyon mekanizmaları iyileştirildi. • Sanayi ihtiyaçlarına tatbik edilebilecek araştırmalar teşvik edildi. • Teknoloji Geliştirmeyi Teşvik Kanunu kabul edildi.
1980'ler	
• Sanayi yapısı daha ileri ve dengeli bir düzeye getirildi. • Teknoloji-yoğun sanayiler yaygınlaştırıldı. • İnsan kaynaklarının geliştirilmesi ve üretken sanayiler teşvik edildi.	• Üst-düzey mühendisler ve bilimciler yetiştirildi veya getirildi. • Ulusal AR-GE projeleri etkinlikle gerçekleştirildi. • Sanayi teknolojilerinin gelişmesi teşvik edildi.
1990'lar	
• Sınai yapının kendini yeni düzene uyarlaması ve teknolojik yenilikler teşvik edildi. • Beşeri kaynakların ve diğer kaynakların etkin kullanımı teşvik edildi. • İnfomasyon ağı iyileştirildi.	• Ulusal AR-GE projeleri yeniden gözden geçirildi ve düzenlendi. • Talebe-yönelik teknoloji geliştirme sistemi güçlendirildi. • AR-GE sistemleri ve infomasyon ağı uluslararasılaştırıldı. • BT altyapısı yeniden kuruldu.

Kaynak: Hüsni Erkan, Yaşar Uysal, Canan Erkan, Mevlüt Çetinkaya, Selim Şanlısoy, Nuri Erkin Başer, Kerim Eser Afşar, Üzeyir Aydın, s. 56.

- Devletin, ulusal yenilik sisteminin kilit taşı olarak, teknoloji ve eğitim altyapısını kurmadaki son derece bilinçli ve programlı girişimleri, Güney Kore'nin sanayi atılımının temelini oluşturmaktadır. Kurulan teknoloji enstitüleri, ilgili bulundukları teknoloji alanlarıyla, atılımın yönünü de göstermekte; buralarda izlenen, Ar-Ge ile tümleşik eğitim-öğretim programları gereksinim duyulan, dinamik, yaratıcı beyin gücünü de üretmektedir.
- İzlenen bu stratejinin sonucunda, Güney Kore, bugün, çağımızın başlıca uç teknoloji alanlarından birini temsil eden infomasyon teknolojilerinde ve özellikle de bunun bir bileşeni olan mikroelektronikte, edindiği teknolojiyi bir üst düzeyde yeniden üretme yeteneğini kazanabilmiştir.

- Bugün Güney Kore'nin önüne koyduğu hedef, 21.Yüzyıl başlarında, bilim ve teknolojide, G-7 ülkelerinin düzeyine erişmektir. Lokomotif sanayilerin rekabet gücünü artırmak ve geleceğin sanayilerinin temellerini atmak için, stratejik öneme sahip ileri teknoloji alanları; yeni biyoteknoloji ve ileri malzeme teknolojileri gibi jenerik teknolojiler; mühendislik bilimleri; uzay ve havacılık, okyanus, nükleer enerji ve ileri hassasiyet teknolojileri gibi disiplinlerarası teknolojilere ulaşmak hedef dahilindedir.

Güney Kore, dünya teknolojisine yetişmeyi ve özellikle de jenerik teknolojilere egemen olmayı odak noktası alan, ulusal bir stratejiye sahiptir. Ayrıca sanayi, eğitim ve Ar-Ge konusunda bu stratejinin gereklerine göre belirlenmiş, tümleşik bir tekno-ekonomi politikası izlemektedir. Dünya teknolojisini edinmek, ama asıl önemlisi, yenilik yaratabilme ve edinilen teknolojiyi bir üst düzeyde yeniden üretebilme becerisini kazanmak, izlenen stratejinin ana eksenini oluşturmaktadır. Üretim sisteminin yeni ürünler, yeni üretim yöntemleri, yeni sistemler yaratabilme; bir bütün olarak, sürekli, kendisini yenileyebilme; kısacası, yenilik yetkinliğine ulaşması; tekstil ve hazır giyim sanayi, otomotiv sanayi ve mikroelektronik içine alan, bütün bu üretim sistemlerinde yenilik yetkinliğinin başarılması, aynı eksenin bir parçasıdır⁴²⁰.

3.1.6. Hindistan

Hindistan, dünya bilimine katkısı bakımından giderek önde gelen ülkeler arasında yer almaktadır. Ancak, Hindistan'ın bu bilgi birikimini, uzun yıllar toplumun refah düzeyini artıracak şekilde teknolojik birikime dönüştürememiş olduğu bilinmektedir. Ancak 20. yüzyılın sonunda, Hindistan temel bilimlerdeki başarısını teknolojik yenilikler yaratma amacıyla sanayi ve teknoloji politikaları uygulamaya başlamıştır⁴²¹.

Özellikle 1986 yılında yapılmaya çalışılan eğitim reformuyla ilk 8 yıllık eğitimin tüm çocuklara ücretsiz olarak sunulmasına çalışılmış ve bu gayretlerle

⁴²⁰ Pak, Türkcan, s. 7.

⁴²¹ Cumhuriyet Halk Partisi, **Hindistan Bilgi Teknolojileri Modeli ve Türkiye Raporu**, 2002, http://www.chp.org.tr/index.php?module=chpmain&page=list_party_info&info_id=49&pid=412&sid=45a833207d4123b96ae6ee5dce3e1dd2, (28.08.2006)

ülkedeki okuryazarlık oranı ancak % 50'leri aşabilmiştir. Buna karşın, eğitim alma şansı yakalayan belli bir azınlık, dünya standartlarında kabul gören seviyede eğitim yapabilmektedir. Başta matematik ve diğer temel bilimler olmak üzere tüm mühendislik alanlarında eğitim veren üniversiteler, dünyanın diğer başarılı ve isim yapmış üniversiteleriyle yarışacak durumdadır. Bu okullardan mezun olan öğrencilerin yazılım alanında istihdam edilmesi için teşvikler uygulanmaktadır. Nitekim Hindistan'ın yazılım alanında ilerlemesinde itici güç, işte bu olgudur. Hindistan'ın yaşadığı bu deneyim göstermektedir ki, yalnızca iyi bir eğitim sistemi kurmak, bir ülkenin kalkınması için yeterli değildir. Önemli olan, bu eğitim sistemini destekleyecek bir istihdam politikası uygulamaktır.

Bu dönemde, Hindistan'da yaşanan yeniden yapılanma ve liberalizasyon, ABD'de başarılı olmuş Hintli girişimcilerin bazılarını pozitif etkileyerek kendi sermayelerinin bir kısmını Hindistan'a götürmelerine ve orada kuracakları yeni şirketler ile istihdam yaratmalarına yol açmıştır. Temelleri Rajiv Gandhi'nin Başbakanlığı'nda atılan ve elektronik, yazılım ve telekomünikasyon alanlarında reform sayılan değişim daha sonra Narisimha Rao'nun yürüttüğü hükümetin Maliye Bakanı Manmohan Singh'in büyük vizyon ve katkılarıyla özellikle 1991 sonrası hız kazanmıştır. Yazılım ve kişisel bilgisayarlara uygulanan gümrüklerin düşürülmesi, yazılım ihracatına karşılık gümrüksüz bilgisayar ithalatına izin verilmesi, bu alanda yapılacak yatırımlara özel inisiyatif ve teşvikler birçok şirketin Hindistan'a gelerek iş yapmalarına olanak sağlamıştır.

Hindistan'ın yaşadığı yapısal değişimi, Hindistan'ın oynadığı sosyo-politik rolden bağımsız düşünmemek gerekir. Hindistan, nüfus bakımından dünyanın ikinci büyük ülkesidir. İleride Çin'i geçmesi beklenmekte ve önemli bir askeri güçtür. Böyle bir gücün dünya ekonomisine eklemlenmesi için ABD büyük çaba sarf etmektedir. 1991'den sonraki liberalizasyon uygulamaları sonucunda, ABD'li şirketlerin Hindistan'la yaptıkları işbirliği önemli boyutlara ulaşmıştır. Hindistan'ın yazılım ihracatının büyük bir çoğunluğu ABD'ye yöneliktir. Hindistan'ın yaşadığı dönüşümün kolay olduğunu söylemek çok zordur. Hindistan'ın geçirdiği bu dönüşüm sonrasında gelir dağılımında çok ciddi çarpıklıklar ortaya çıkmaktadır. Üstelik Hindistan bilgi toplumuna geçiş için ne kadar çaba sarf etse de, hala bir tarım toplumdur ve daha uzun bir süre tarım toplumu olarak kalacaktır. Özellikle son

yıllarda Hindistan'ın ihraç ettiği tarım ürünü fiyatlarındaki dramatik düşüşler Hintli çiftçilerin hayat standartlarını ciddi bir biçimde etkilemektedir. Bu nedenle Hindistan'ın bugün için en ciddi sorunu yoksulluktur. Bilgi toplumuna geçiş için gösterilen gayretler, en azından bugün için yoksulluk problemini çözmekten uzaktır⁴²².

3.1.7. Çin

1980'li yıllar boyunca Çin'de ekonomik olarak dışa açılma çabaları başlatılmıştır. Bu dönemde hükümet politikasının temeli ekonomik gelişme olurken sanayi-bilim ve teknoloji politikalarında önemli değişimlere ve gelişimlere yol açacak reformlara yer verilmiştir. 1989 yılındaki Tiananmen Meydanı olayları, 1991 yılı sonunda Sovyetler Birliği'nin dağılması ve dünya ekonomik konjonktüründe güçlenen "serbest piyasa anlayışı" Çin'i kendi bünyesinde bu reformları yapmaya zorlamıştır. Bu reformlar sonucunda, Çin ekonomisi yükselişe geçerek "Çin Mucizesini" yaratmıştır. Çin mucizesini yaratan başlıca faktörler şunlardır:

- Genel olarak bakılırsa Çin'in ekonomik başarısı; büyük ölçüde istikrarlı hükümetlere, yüksek tasarruf ve yatırım oranlarına, dinamik ticarete, yatırım ve sanayi politikalarına, stratejik planlamaya, enflasyonun ve kamu açıklarının kontrolüne ağırlık veren makro ekonomik politikalara dayanmaktadır. Çin, yaklaşık son 25 yıldan beri devam ettirdiği ekonomide yapısal dönüşüm ile uygulamaya koyduğu ekonomik politikaların sonucunda ülkeye teknoloji girişini ve devamında teknoloji üretimini kolaylaştıran, kapasiteyi ve dış ticareti artırmaya imkan veren bir üretim modeli gerçekleştirmiştir.
- Çin'in ekonomik politikasının esası "kapitalist ve sosyalist gelişme yöntemlerini" birlikte bir süzgeçten geçirerek, bunların en başarılı yönlerini içeren bir politika sentezini oluşturmaya dayanır.
- Çin 1980'li ve 1990'lı yıllarda demir-çelikten bilgisayara, uzaydan çimentoya tüm stratejik şirketlerin yönetimlerini özerkleştirerek, verimliliği, etkinliği ve para kazanmayı esas alan bir tutumla güçlendirmiştir.

⁴²²Hüsnü Erkan, Yaşar Uysal, Canan Erkan, Mevlüt Çetinkaya, Selim Şanlısoy, Nuri Erkin Başer, Kerim Eser Afşar, Üzeyir Aydın, s. 57.

- Gelişmekte olan ülkelerde 1980 sonrasında egemen olan devleti küçülterek piyasa koşullarına bırakan politikasını Çin bilinçli bir biçimde devlet eliyle uygulamıştır.
- Çin'in kapılarını dış dünyaya açması Çin'deki değişimlerin en büyüğü ve ekonomik başarıların en önemli sebebidir. Hong Kong ve Tayvan'a yakın eyaletlerde oluşturulan serbest ekonomik bölge bu açılımın ilk örnekleridir. Bu serbest bölgelerde denenen yabancı yatırım serbestisi ve vergi indirimi gibi politikalar başarılı olunca bunu kapılarını dışa açan şehirler, kıyı bölgeleri ve adalar izlemiştir.
- Çin hükümeti "altı temel sektör" olarak belirlediği otomotiv, demir çelik, petrokimya, telekomünikasyon, enerji ve beyaz eşya sektörlerine yönelmiştir. Bu sektörlerde yabancı yatırım çekmek ve teknoloji transferi sağlamak için Şanghay merkezli olmak üzere Yangtze Vadisinde yeni bir ekonomik bölge oluşturulmuş, burada sağlanan teşvikler ve uygulanan bilim ve teknoloji politikaları sayesinde 1991–1995 arası bölgede 12000 yabancı ortaklı veya tamamen yabancı sermayeli şirket kurulmuştur. Nokia, Philips, Samsung ve Sony gibi çokuluslu şirketler serbest ekonomik bölgeler dışında da ortaklıklar kurarak Çin pazarına yönelik üretim yapmaya başlamışlardır.
- Çin sanayi politikasının asıl hedefi yüksek katma değerli, teknoloji-yoğun endüstriyi kurmak ve geliştirmektir. Gerçekten de, General Electric, Nokia, Philips, Samsung ve Sony gibi büyük küresel şirketlerin, küresel araştırma merkezlerini hizmete sokmaları teşvik edilmiştir.
- Çin, az gelişmiş ülkelerle, gelişmiş ülkeleri birbirinden ayıran özelliğin sadece kaynak eksikliği değil daha çok bilgi eksikliği olduğunun farkına varmıştır. Bunun için Çin hükümeti eğitim düzeyini ve kalitesini artırma politikası takip etmiştir.

Çin, yeni ekonomik yapı ve politikalarıyla, uluslararası ticaret ve yatırımlardaki payıyla, değişen koşullarıyla, yüksek teknoloji ürünlerine bağlı artan rekabet gücüyle, artan küresel jeopolitik önemiyle dünyanın dengelerini temelden etkilemekte ve yeniden biçimlendirmektedir. Çin uygulamış olduğu bu politikalarla

komünizm baskısından sıyrılıp geliştirdiği sosyalist piyasa ekonomisi modeliyle küresel sistem ile bütünleşme sürecine girmiştir⁴²³.

3.1.8. İngiltere

Önemli bir ticari güç ve finans merkezi olan ve kapitalist bir ekonomiye sahip İngiltere, Batı Avrupa'nın trilyon dolarlık dört ekonomisinden biridir. Hükümetler son 20 yılda devletin elindeki işletmeleri önemli bir şekilde azaltmış ve sosyal refah programlarının büyümesini kontrol altında tutmuştur. 1998'de yayınlanan "Our Information Age" ve "Our Competitive Future" başlıklı kararnameler İngiltere'nin bilgi toplumuna geçiş politikasını belirlemiştir. Bu belgelerde aşağıdaki gelişmeler öngörülmüştür.

- Eğitim-bilgi çağı beceri ve bilgilerini edinmek için teknolojinin kullanımı,
- Erişimi yaygınlaştırmak-bilgi çağı olanaklarının herkese açık olması,
- Rekabeti teşvik ve rekabet gücü-müşterinin yararı, iş olanakları ve daha büyük bir ekonomi için iş dünyasının değişime ayak uydurmasına yardım,
- Kaliteyi yükseltme-yeni sunulacak hizmetlerin içeriğinin en az bugünün en iyileri kadar iyi olması,
- Devleti modernleştirme-Devletin yeni teknolojileri kullanması ve daha iyi hizmet sunması

İngiltere'de, bu hedeflere ulaşmak için yeni yapılanmalar, ağlar kurulması ve belli birimlerin görevlendirilmeleri gözlemlenmektedir. Cambridge, Doğu İngiltere'nin en hızlı büyüyen, "Silikon Vadisinin İngiliz Eşdeğeri" olarak anılan Avrupa'nın bir numaralı Ar-Ge merkezidir. Cambridge modeli bölgedeki yüksek-teknoloji gelişmelerini ortaya çıkaran ve "yerel kahramanlar" olarak anılan bireyler açısından da ilginç bir modeldir. Anahtar konumdaki bu bireyler öncü, yenilikçi ve girişimci karakterleriyle Cambridge fenomeninin kalbini oluşturmuşlardır. Bölgedeki gelişmeler ne merkezi bir kurum tarafından formel bir şekilde planlanmış, ne de kümeleşmenin rekabetçiliğini inşa edecek uzun vadeli stratejiler benimsenmesinin bir sonucu olmuştur. Bölgeye parasını yatırmaya gönüllü, bu yönde fikirlere sahip

⁴²³Hüsnü Erkan, Yaşar Uysal, Canan Erkan, Mevlüt Çetinkaya, Selim Şanlısoy, Nuri Erkin Başer, Kerim Eser Afşar, Üzeyir Aydın, s. 55.

aktif bireylerin spontan girişimleri bu kümeleşmenin gelişimini sağlamıştır. Cambridge modelinin dört itici gücü mevcuttur. Bunlar⁴²⁴:

- Entelektüel sermayenin dünya kalitesindeki kaynağı olarak Cambridge Üniversitesi ve onun teknoloji transferinin ilerletilmesindeki artan rolü,
- Yüksek-Teknoloji yan-ürünlerinin birincil kaynağı olarak Cambridge danışmanlıkları,
- Yenilik bilgi ağlarının kolaylaştırıcı fonksiyonu,
- Hükümetin oynadığı roldür.

İngiltere, ağ yapılarına hazır olma bakımından 10. sırada yer almaktadır, genel olarak BİT altyapısı oldukça iyi durumdadır. Risk sermayesi bakımından başarılı olan İngiltere’de özellikle Edinburg ve Cambridge üniversiteleri etrafında kümelenmeler olmakta ve üniversiteler, bilgi işçilerini desteklemektedirler. Yazılım ve genetik gibi alanlarda Avrupa’da lider olması bu faktöre bağlanmaktadır. İngiltere’nin bilgi toplumuna geçiş sürecinde hükümetin oynadığı rol oldukça sınırlı tutulmuştur. Devlet müdahaleleri ve bürokrasi konusunda liberal politikalar izlenmiştir. İngiltere’de devlet müdahalelerinin yenilikçi girişimleri boğabileceğine inanılmakta ve hükümet müdahaleci olmaktan çok yönlendirici olmaktadır. İngiltere’de bilgi toplumuna geçiş için hükümetin oynadığı rol, daha çok bilgi ekonomisinin altyapısını hazırlamak ve ortaya çıkabilecek darboğazlara engel olmaktır. Bu amaçla e-devlet uygulamaları, vergi teşvikleri ve üniversite-sanayi işbirliği gibi konular, İngiltere’nin bilgi toplumuna geçiş için uyguladığı politikaların temelini oluşturmaktadır⁴²⁵.

3.1.9. Türkiye ve Diğer Ülkelerin İnsan Kaynakları Politikası Açısından Karşılaştırılması

Küresel sistemde bilgi toplumu olmanın öncülüğünü Japonya ve ABD yapmıştır. Japonya, doğal kaynaklar açısından yoksul olmanın yarattığı zayıflık ve dezavantajı teknolojiye güçlenerek aşmıştır. Özel sektör yenilik ve Ar-Ge’nin özellikle geliştirme alanına ağırlık vererek ve teknoloji üretimini ticarileştirerek

⁴²⁴ Kovancılar, ss. 43-44.

⁴²⁵ Hüsnü Erkan, Yaşar Uysal, Canan Erkan, Mevlüt Çetinkaya, Selim Şanlısoy, Nuri Erkin Başer, Kerim Eser Afşar, Üzeyir Aydın, s. 56.

atılım yapmıştır. 1970 ve 1980'li yıllarda da Japonya'nın dünya piyasalarındaki gücü buradan kaynaklanmıştır. Japonya'da AR-GE'ye milli gelirden ayrılan pay %3'ün üzerinde olup Japonlar için eğitim-öğrenim oldukça önemlidir ve geleceğe yatırımdır. Kansai ve Tsukuba gibi bilim kentleri ve gelişmiş önemli teknokentler yanında Güneydeki Adaların hepsi teknopark ilan edilmiştir. Kaizen ve toplam kalite felsefesi ile bilgi toplumunun sadece batılı ve mekanik kültüre dayalı olmadığını kanıtlayan Japonya'nın insan merkezli ve yenilik geliştirme ağırlıklı yaklaşımı, 1990'lı yıllarda ABD'nin sanayi ve teknoloji politikalarına yansımıştır.

Japonya ve Türkiye "Meiji Reformu" ve "Tanzimat Fermanı" ile hemen hemen aynı zamanda modernleşme yoluna giren ülkelerdir. Ne var ki bugün geldikleri nokta, birbirinden çok farklıdır. İlk akla gelen, eğitim ve kültür farkıdır. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde, imparator, yaptığı çağrıda, "bütün gücünüzü geleceği kurmak için birleştirin... Ancak bu şekilde, imparatorluğun ihtişamını büyütebilir ve dünyanın gelişimine ayak uydurabilirsiniz" demiştir. Japon modelinin temelinde "bilim, teknoloji ve disiplinli çalışma" vardır. Geleneksel ataerkil "itaat kültürü", sanayileşme için seferber edilmiştir. Esas olarak, Japonya "Batı'yı tüketimde değil, adeta üretimde taklit" etmiştir. Türk modelinde ise tüketim tercihleri ön planda gelmiştir⁴²⁶.

Bilgi toplumuna başarılı ve hızlı geçişler yapan İrlanda ve Finlandiya'nın, bilişim teknolojileri alanında hızlı çıkışlarını, eğitim ve öğrenmedeki güçlü atılımlarla destekledikleri görülür. Doğal kaynak açısından yoksul olan Finlandiya dünya rekabet sıralamasında ilk sıralara çıkışını Ar-Ge, yenilik ve eğitim politikasındaki başarılarıyla sağlamıştır. Her iki ülkenin küçük ülke avantajı, çabaların kısa sürede sonuç vermesinde etken bir rol oynamakla birlikte, Finlandiya da milli gelirin %3,5'inin Ar-Ge'ye ayrıldığıının unutulmaması gerekir. Bu oran dünyadaki en yüksek oranlardan biridir.

Görüldüğü gibi Finlandiya, Japonya gibi dezavantajını avantaja dönüştürerek başarıyı yakalamıştır. Ayrıca bu iki ülke, sanayi toplumundaki batıcı kalkınma modeli yerine, her ülkenin kendi koşullarını doğru değerlendirerek, farklı yollardan ekonomik gelişme ve bilgi toplumuna geçilebileceğini göstermektedir. İngiltere ise farklı bir örnektir. Batının süper gücü olma misyonunu sanayi uygarlığı döneminde

⁴²⁶ Ekin, Ocak 2002, s. 13.

Osmanlı İmparatorluğundan (Osmanlı'nın özellikle Doğu Roma İmparatorluğu'na yaptığı gibi) onu sıfırlamaya çalışarak devralmıştır. Ancak 20. yüzyılın ikinci yarısında ve bilgi toplumuna geçerken bu misyonu ABD'ye devretmiştir. Fakat bu devir, öncekiler gibi bir kırılma değil, Anglo-Sakson kültürü içinde kalan bir nöbet değişimi olup; küresel politikalarda bu iki ülke her zaman ve her konuda tam mutabakat içinde davranmaktadır. Bu nedenle 1970'lerde zor durumda kalan İngiliz ekonomisi, ABD'nin bilgi teknolojilerine yönelik, yatırım ve teknoloji transferiyle 1990'lı yıllardan itibaren bilgi çağına geçişini sağlamıştır. Bunda İngiltere'nin eğitim ve üniversite alanında geçmişten gelen birikimleri büyük bir avantaj yaratmıştır. 2000 ve 2001 yıllarında İngiltere'nin aldığı güçlü yabancı sermayede ABD'nin ağırlığı önemlidir.

Güney Kore, bir “kalkınma diktatörünün” iddialı ve kararlı çıkışı ile az gelişmişlikten sanayi toplumuna ve giderek bilgi toplumu olma sürecine girmiştir. 2025 için stratejik planlar yapan Güney Kore, yine dezavantajını avantaja çeviren bir ulusal seferberlik içinde, fırsatları değerlendirerek sanayileşme ve gelişmesini sağlamıştır. ABD kaynaklı destek ve yardımlar yanında Japonya ve son yıllarda bölgedeki olumlu gelişmeden etkin olarak yararlanmayı bilmiş ve küresel bir aktör olabilmek için devletin katı yönlendirme ve desteği ile başarıyı yakalamıştır. Güney Kore için, kendi teknolojisini üretmek bir tutkudur. Birçok teknolojiyi tersine mühendislik yoluyla kazanıp içselleştirmiştir. Eğitime ve mühendislik eğitimine ayrı bir önem veren Güney Kore'de Ar-Ge'ye milli gelirden ayrılan pay %3'e yakındır. Güney Kore sanayileşmedeki gecikmeyi, devletin iddialı teşvik, destek ve hatta zorlaması ile gerçekleştirmiştir.

Çin hızlı bir şekilde ileri teknoloji ürünlerine yönelmekte, jeopolitik önemi nedeniyle yüksek düzeyde yabancı sermaye çekmekte ve dünyanın ekonomik dengelerini sarsmaktadır. İstikrarlı bir hükümet, yüksek tasarruf ve yatırım oranı, devlet destekli aktif bir dış ticaret ve sanayileşme politikası ile aile bağlarına dayalı disiplinli iş ahlakı hızlı gelişmede etkili olan unsurlardır.

Çin yanında gelecek potansiyeli olan bir diğer ülke Hindistan'dır. Hindistan'ın nüfus olarak gelecekte Çin'i geçmesi beklenmektedir. Hindistan'da yeni ileri teknolojilere yönelme daha çok yazılım alanından kaynaklanma olup; ABD ile işbirliği içinde yürütülmektedir. 1991'den sonraki liberalizasyon uygulamaları

sonucunda, ABD’li şirketlerin Hindistan’la yaptıkları işbirliği olağanüstü boyutlara varmaktadır ve Hindistan’ın yazılım ihracatının büyük bir çoğunluğu ABD’ye yöneliktir. Hindistan’daki yazılım sektörü, yabancı dil ve eğitim avantajlarını mühendislik eğitimi ile bütünleştiren belli eyaletlerde başarı ile yürütülmektedir. 20 yıl önce dünya ekonomisiyle sağlam bir eklemlenme girişimi olmayan Hindistan, liberalizasyon ve rekabet politikaları sonucu, dünya ekonomisinde artık önemli bir aktör haline gelmiştir.

AB 2000 Lizbon Stratejisinden beri bilgi toplumuna geçiş için politikalar üretmiş olup E-Avrupa Eylem Planları (2002 ve 2005) uygulamaya koymuş ve 2005 değerlendirmesi sonucunda Lizbon Stratejisini (2010) yenilemiştir. Bu süreçte Avrupa Araştırma Alanı oluşturulmuş ve bilgi toplumuna geçiş aracı olarak 6. ve 7. Çerçeve Programlar uygulanmıştır. Ayrıca aday ülkeler için “E-Avrupa+ Programı” uygulanmıştır. Alınan sonuçlar, 2005’te yapılan değerlendirmede tatminkar olmaktan uzak kalmıştır. Esasen AB, bilgi toplumuna geçişten çok kendini entegrasyon sürecine vermiştir. Bilgi toplumuna geçiş stratejileri ülkelerin kendilerine bırakılmış bulunmaktadır. Nitekim Avrupa’nın bilgi toplumuna başarılı geçiş yapan ülkeleri kendi iddialı programları ile bunu başarmışlardır. İrlanda, Finlandiya ve İngiltere örnekleri bunun kanıtıdır. Bu nedenle AB projesi, bir bilgi toplumuna geçiş projesi olarak görülmemektedir. AB’nde asıl hedef AB’nin entegrasyonudur. Bilgi toplumu stratejileri öncelikli olarak ulusal devletlere bırakılmış olup; AB sadece bu yöndeki çabaların çerçeve ve ortamını entegre etme gayreti içindedir.

İstihdam politikalarında da başarılı ülkeler sıralaması, 1990’lardan itibaren önemli derecede değişikliğe uğramıştır. İstihdam politikalarında başarılı olan ülkeler sıralamasında önde gelen Japonya ve Almanya, 2000’li yıllarda istihdam-işsizlik açısından önemli sıkıntılar ve açmazlar ile karşı karşıya kalmıştır. Japonya uzun zamandır süre gelen bir ekonomik kriz ile mücadele ederken, Almanya istihdam ve işsizlik ile ilgili olumlu göstergeler ortaya koyacak bir ekonomik dinamizm yakalayamamıştır. Bu dönem içerisinde Japonya ve Almanya’nın çok gerisinde olan, örneğin İngiltere, Hollanda, Danimarka ve ABD gibi ülkeler ise istihdam politikalarında önemli başarılar elde etmişlerdir. Bu ülkelerde bir yandan istihdam artarken, diğer yandan işsizlik oranı düşüş eğilimi içerisinde. Örneğin, ABD uzun soluklu bir ekonomik büyüme sürecine girmiş, ekonominin yeni iş yaratma kapasitesi

artmış, istihdam hacminde istikrarlı bir büyüme eğilimi göstermiş ve 1980 li yıllarda en düşük işsizlik oranını yakalamıştır⁴²⁷. Avrupa kıtasında da istihdam politikalarında başarılı olan ülkeler vardır. Bu ülkeler arasında Hollanda istihdam hacmini sürekli ve hızla artıran ülke olarak dikkati çekmektedir. Hollanda 1983-1993 yılları arasında AB'de en yüksek istihdam artışı sağlayan ülke olmuştur. Bu dönemde yıllık istihdam artış oranı %1,8'dir⁴²⁸. İngiltere, İrlanda, Danimarka ve Avusturya'da istihdamda artış gösteren ülkeler arasında yer almaktadır. Örneğin, İrlanda'da 1993-1998 yılları arasında toplam istihdam artışı %25 olurken, işsizlik oranı %17'den %7,8'e düşmüştür. 1998-2001 yılları arasında ise toplam istihdam %17,9 artış gösterirken, işsizlik oranı da %7,8'den %3,7'ye gerilemiştir⁴²⁹.

İşsizliğin önlemesine yönelik politikalar bağlamında özellikle aktif işgücü piyasası önlemlerine büyük ağırlık veren Danimarka'da ise hem uzun süreli işsizlik oranı, hem de genç nüfusun işsizlik oranı önemli gerilemeler kaydetmiştir. Danimarka'da 1985 yılında %39 olan uzun süreli işsizlik oranı 1998 yılında %29'a gerilerken, 25 yaş altı genç işsizlik oranı aynı yıllarda %11'den %7'ye düşmüştür⁴³⁰.

Bu bölümde yapılan değerlendirmenin ortak sonucu olarak şu noktalar vurgulanabilir⁴³¹;

- Her ülke kendisine özgü özelliklerden yararlanarak belli fırsatları değerlendirmektedir.
- Birçok ülke sahip olduğu dezavantajı avantaja dönüştürmeyi bilmiştir.
- Başarı için ısrarlı ve kararlı bir politik iradenin varlığı dikkat çekicidir.
- Uzun dönemli stratejik tercihler belirlenmiş olup belli alanlara odaklanması söz konusudur.

⁴²⁷ Heinz Werner, "Labour Market Trends in the United States-Lessons We Can Learn; Institute for Employment Research"; **Labour Market Research Topics**; No:25, 1998, s. 2.

⁴²⁸ Ulrich Walwei, Heinz Werner, **Back to Work: The Renaissance of the Dutch Labour Market**, Michael Dauderstadt and Lothar Witte (edt.); Work and Welfare in the Enlarging Euroland; Friedrich-Ebert-Stiftung; International Policy Analysis Unit; Bonn; pp.31-49, 2000, s. 46.

⁴²⁹ Gerry Boucher, James Wickham, **Flex.Com-Flexibility and Competitiveness: Labour Market Flexibility, Innovation and Organisational Performance**, Irish National Report March/July; Employment Research Centre; Department of Sociology; Trinity College Dublin; Ireland; pp.1-67, 2002, ss. 35-36.

⁴³⁰ Edeltraut Hoffmann, Ulrich Walwei, **The Change in Work Arrangements in Denmark and Germany: Erosion or Renaissance of Standards?**, First Draft; Conference on Nonstandard Work Arrangements in Japan, Europe and the United States; August 25-26, Michigan, USA; pp.1-46, 2000, s. 11.

⁴³¹ Hüsnü Erkan, Yaşar Uysal, Canan Erkan, Mevlüt Çetinkaya, Selim Şanlısoy, Nuri Erkin Başer, Kerim Eser Afşar, Üzeyir Aydın, s. 65.

- Eğitim, öğretim ve mühendislik eğitiminin sanayileşme ve büyüme ile yakın bağlantısı dikkat çekicidir.
- Üniversite-sanayi işbirliği öncelikli bir konu olup, incelenen ülkelerde Ar-Ge harcamaları milli gelirin ortalama %3'ü dolayındadır.
- Teknopark ve teknokentlerin sürükleyici etkisi dikkat çekmektedir.
- Uygun bir yatırım iklimi ve iş ortamı yaratılması önemlidir.
- Siyasi istikrar ve sosyal uzlaşma sağlanmıştır.
- İleri teknolojiye sahip ülkelerle işbirliği doğrudan yabancı sermaye yatırımı ya da teknoloji için iddialı programlar dikkati çekmektedir.

Bu ülkeler incelendiğinde bilgi bazlı sanayileşmeyi sağlayabilmek için ortak uygulamalarını aşağıdaki şekilde özetlenebilir⁴³²:

- Kendine özgü özelliklerden yararlanarak belli fırsatları değerlendirmek
- Dezavantajı avantaja dönüştürmek
- Başarı için ısrarlı ve kararlı bir politik iradenin varlığı
- Uzun dönemli stratejik tercihleri belirlemek ve belli alanlara odaklanmak
- Eğitime, öğretime verilen önem
- Üniversite- sanayi işbirliği
- Teknopark ve teknokentlerin sürükleyici etkisi
- Uygun bir yatırım iklimi ve iş ortamı
- Siyasi istikrar ve sosyal uzlaşma
- İleri teknolojiye sahip ülkelerle işbirliği doğrudan yabancı sermaye yatırımı, ya da teknoloji için iddialı programlar.

Son 20 yıllık dönem dikkate alındığında, Türkiye ekonomisinin uzun dönemli büyüme performansının (potansiyel büyüme oranının), yıllık yüzde 4 dolayında olduğu görülmektedir. Ancak bugün, hem küresel pazarda hem de ulusal pazarımızda, başlıca rakipler olarak gördüğümüz Güney Kore, Çin ve Hindistan gibi ülkelerin ulaştığı uzun dönemli büyüme bu oranın çok üzerindedir. Dünya ekonomisinin birçok kez yüzde 4'ün üzerinde büyüdüğü dikkate alındığında, Türkiye'deki refah düzeyinin gelişmiş ülkelere yakınsama hızının oldukça yetersiz olduğu daha açık bir biçimde ortaya çıkacaktır. Nitekim son 5 yıllık dönemdeki

⁴³²Hüsnü Erkan, Yaşar Uysal, Canan Erkan, Mevlüt Çetinkaya, Selim Şanlısoy, Nuri Erkin Başer, Kerim Eser Afşar, Üzeyir Aydın, s. 72.

görece yüksek büyüme hızı hariç tutulduğunda, 1975-2002 yılları arasında, farklı gelişmişlik düzeylerine sahip 50 dolayındaki ülkeye göre Türkiye'nin göreceli işgücü verimliliği konumunda gerileme meydana gelmiştir. 1975 yılında Türkiye'deki işgücü verimliliği ABD'nin yüzde 20,4'ü düzeyinde iken, bu oran 2002 yılında yüzde 18,3'e gerilemiştir. Aynı dönemde, ABD'ye kıyasla, göreceli işgücü verimliliği Güney Kore'de yüzde 20,6'dan yüzde 46,9'a; Malezya'da yüzde 19,1'den yüzde 30,1'e, İrlanda'da yüzde 57,1'den yüzde 103,7'ye ve Çin'de yüzde 2,6'dan yüzde 10,9'a yükselmiştir⁴³³.

Türkiye sanayisi, Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren önemli aşamalar kaydetmiştir. Ancak, 2000'li yıllardan sonra dünyadaki gelişmelere uyum sağlayacak bir atılım gösterememiştir. Nitekim başlangıçta sanayileşmede Türkiye'nin çok gerisinde olan ülkeler (Güney Kore gibi), bugün Türkiye'den çok ileri konumdadır.

Örneğin Kore ve Türkiye, kalkınma dönemine, bir askeri müdahale sonrasında hemen hemen aynı yıllarda geçmiştir. Planlamaya yaklaşım açısından bu temel farklılığın yanı sıra planların uygulanması ile ilgili de bazı önemli ayrımlar söz konusudur. Bunlar şu noktalarda karşımıza çıkmaktadır: 1980 öncesi plan dönemlerine baktığımızda, Kore'de sanayileşmenin daha selektif bir zemine oturtulmasına karşın, Türkiye'de uzun yıllar genel olarak imalat sanayiinin tümüne destek verilmesi söz konusudur. Bunun sonucu olarak, Kore ekonomisi bugün özellikle doğru seçilen elektronik sanayii gibi katma değeri yüksek ürünlerinde uzmanlaşırken, Türkiye Osmanlıdan bu yana uzmanı olduğu tekstil ve hazır giyim ürünlerinde uzmanlığını sürdürmekte ve giderek şiddetlenen rekabet şartlarında bu sanayii ürünlerindeki gücünü korumaya çalışmaktadır. Öte yandan geleneksel toplum özelliklerine her iki ülkede de oldukça sık karşılaşılmaktadır. Her iki ülkede de ekonomi-dışı faktörler ve popülist politikalar karar vermede etkilidir. Kore'de, tüm bu planlama süresince devlet, bir süre sonra yerini özel sektöre bırakacak bir misafir gibi değil, öyle görünmemeye çalışsa da her daim ev sahibi olacak biri gibi davranmaktadır. Son yıllara kadar dünyanın en büyük 500 firması içinde yer alan Samsung firmasının 1983 yılına kadar otomobil üretmesine izin verilmemesi veya yine Kore'nin en büyük firmalarından Hyundai'nin elektronik piyasasına girmek istemesine rağmen daha geç girmesine izin verilmesi bunun kanıtı olarak

⁴³³ Şeref Saygılı, Cengiz Cihan, Zafer Yavan, "Human Capital and Productivity Growth Performance of Turkish Economy", **METU Studies in Development**, 32 (2), ss. 489-516, 2006, s. 495.

gösterilebilir. Burada dikkat çeken nokta, Kore’de planlarda öngörülen faaliyetlerin ayrıntılı olarak izleniyor olmasıdır. Öte yandan, Türkiye’de ise kamu, özel sektör gerekli sermaye birikimini sağlayıncaya kadar faaliyette olacağı izlenimini hiçbir zaman terk etmemiştir. Nitekim 1980 öncesi tüm planlarda kamunun öncülüğünden bahsedilmekle beraber, özel sektörün güçlendirilmesi her zaman esas amaç olmuştur. Şüphesiz İkinci Dünya Savaşı sonrasında ve 1980’lerden önce hükümetlerin hedefler koyup bu hedefler doğrultusunda planlamaya gidebilmeleri çok daha kolay gözüküyordu. Önemli olan ve bir anlamda Kore ekonomisini farklı kılan, 1990’larda da hedeflerin hala seçiliyor olması ve piyasanın karar vermesine bırakılmamasıdır. Her ne kadar 1990’lara da aynı planlama ruhu içerisinde girmiş gözüksede 1993 yılında, otuz iki yıllık bir aradan sonra ilk sivil hükümetine kavuşan Kore, “Yeni Kore’nin İnşası” adı altında 100 günlük bir Yeni Ekonomi Plan devreye sokmuştur. Uzun dönemde beş yıllık kalkınma planı doğrultusunda hareket etmesi öngörülse de, esasında Kore’nin ilk defa olarak geleneksel planlama sürecinin dışında hareket etmesidir. Kore ve Türkiye karşılaştırmasında sonuçta saptanan, Kore ekonomisinin hem ithal ikamesine dayalı sanayileşme hem de ihracata yönelik sanayileşme politikalarını uyguladığı dönemlerde planlamadan vazgeçmediğidir. Her ne kadar 1990’ların sonlarında IMF istikrar programı ile tanışıp, planlarını “bir süre” rafa kaldırmak durumunda kalsa da, Kore bir ülkenin hangi sanayileşme stratejini seçerse seçsin, bunu ekonomik bir planlama kapsamında uygulayabileceğinin önemli örneklerinden biridir⁴³⁴.

Gelişmiş ülkeleri ayakta tutan ekonomi üretim ve tüketimdir. Önceleri bir üretim aracı olarak gelişen teknoloji, giderek bir tüketim ve tüketimi özendirme aracı olmaktadır. Japonya gibi bazı endüstri-sonrası ülkeler daha çok üreterek; bizim gibi hızlı gelişen ekonomilerin ise tüketerek büyüdüğü görülmektedir⁴³⁵.

Büyüme ve kalkınma süreçleri, özünde bir “değişim” sorunudur. Bu değişimin merkezinde ise iktisadi birimlerin “bakış açısının” veya “davranış biçiminin” değişmesi bulunmaktadır. Hızlı büyüme ve kalkınmayı temel alan bakış açısı, hem içinde bulunulan mevcut durumun ve sorunların gerçekçi bir şekilde

⁴³⁴ Feride Doğaner Gönel, **Güney Kore - Türkiye Planlı Kalkınma Deneyimlerinin Karşılaştırması**, Yıldız Teknik Üniversitesi, www.yildiz.edu.tr/~gonel/akademikdosyaları/yayınlar/planlikalkinma.pdf, (10.11.2008)

⁴³⁵ Bozkurt Güvenç, **Nasıl Bir Eğitim Reformu?**, Milliyet’in Örsan Öymen Anısına Yılın İnceleme Ödülü 2007, Ankara Şubat 2008, ss. 10-14.

ortaya konulmasını, hem de gelecekte ulaşılmak istenen konumun ve bu konuma ulaşmak için gerekli olan kaynak ve politika demetinin açık bir şekilde belirlenmesini içermektedir. Bu itibarla, sahip olunan her bir bakış açısı, içerisinde sosyal ve iktisadi değişimin yönünü ve derecesini de barındırmaktadır⁴³⁶.

Değişim açısından Türkiye'nin, mevcut durumunu ve sorunlarını gereğince ve gerçekçi bir şekilde tahlil edememiş, politika ufku çoğunlukla kısa vadeli politika çözümlerine odaklanmış olduğu görülmektedir. Büyük boyutlu ekonomik dalgalanmalar ve kronikleşen bazı temel sorunlar, kısa vadeli bakış açısının toplumda yerleşmesine neden olmuş; orta-uzun vadeli gelişme perspektifi ise çoğunlukla IMF ve AB çıpaları yoluyla oluşturulmaya çalışılmıştır. Ancak, ekonominin temel yapısal sorunlarını ortaya koyacak asgari bilgi tabanının bile eksiklikler içermesi, bu çıpalara kapsamında ekonominin uzun vadeli büyüme potansiyelini geliştirici politikalar tasarlanmasını ve uygulanmasını güçleştirmiştir⁴³⁷.

21. yüzyılın hızında, teknoloji dünyasında nelerin, nasıl, kimler tarafından yapılması gerektiğini tam anlamıyla kavrayabilmek için gelecek bilimi (futurology) dünyası incelenirse Türkiye'nin gelecek ile ilgili politikalarını belirlemede zorluklarla karşı karşıya kalacağı öngörülebilir. Değişimin hızı arttıkça bireyler, kurumlar hem ayakta kalabilmek, hem de yeni ortaya çıkmakta olan fırsatları kendi lehlerine çevirebilmek için ister istemez gelecek perspektifine, öngörülerine daha fazla sarılma ihtiyacını duymaktadırlar. Ancak gelecekle ilgili yapılan projeksiyonlarda doğru olan, ülkenin gereksinim duyduğu stratejik vizyonun ortak paydalarını, temel parametrelerini ve hedeflerini katılımcı bir yaklaşımla belirlemektir⁴³⁸.

Türkiye'nin istihdam açısından bilgi çağını yakalayabilmesi için ise "iki defa sıçraması" gerektiği söylenebilir. Batı toplumlarının bilgi çağını yakalamada "bir defa sıçraması" yeterli gözükürken, Türkiye'nin, daha sanayi işçiliğine geçmemiş köylüleri, ücretsiz aile yardımcılarını, kentlerdeki işportacıları ve pazarcıları, kayıt -

⁴³⁶ Şeref Saygılı, Cengiz Cihan, **Türkiye Ekonomisinin Büyüme Dinamikleri**, TÜSİAD, Yayın No: T/2008-06/462, s. 122.

⁴³⁷ Saygılı, Cihan, s. 124.

⁴³⁸ Mehmet Ögütçü, 2023 Türkiye Vizyonu Gelecek Aslında Şimdi Başlıyor, **İktisat İşletme ve Finans**, Cilt: 17, Sayı: 195, 2002 Sayfa(lar): 46-70, ISSN: 1300-610X, s. 51.

dışı sektörlerde bağımsız çalışan vasıfsız ve yarı-vasıflı geniş kitleleri, "sanayi işçiliği" vasıflarını öğretmeden "bilgi işçiliği"ne sıçratması zorunlu bulunmaktadır⁴³⁹.

Örneğin, ucuz işgücüne dayalı bir maliyet avantajı kolay fark edilen ve kolay kopyalanabilen bir dayanak olduğundan uzun vadede sürdürülebilme olasılığı düşükken, üretkenliğe dayalı bir maliyet avantajı uzun vadede de sürdürülebilir bir dayanak olabilir⁴⁴⁰.

Nusret Ekin'e göre, Türkiye'nin çağı yakalaması, ileri basitleştirmelerle, temelde "üç stratejik faktör"e dayanarak gerçekleştirilebilir⁴⁴¹:

- Sosyal Faktör: Yaşanan dünya bilgi çağı içerisinde bulunduğuna göre, en önemli faktörlerden biri "eğitim" dir. Türkiye'nin Batısı'ndaki komşularıyla yapılacak bir karşılaştırmada, Türkiye'nin eğitim seviyesi en düşük ülkelerden bir tanesi olduğu görülecektir. Eğitimde gerekli kaliteye ulaşabilmek için, 13 yıla ulaşacak bir temel vatandaşlık eğitimi yanında, mesleki-teknik eğitim ve yükseköğretimde sürekli reformlar yapılmalıdır. Ne var ki, eğitim alanında Türkiye'nin çağdaşlaşmasına en etkin katkı yapacak olan faktör, Türkiye'de kadınların eğitim seviyesinin keskin bir biçimde yükseltilmesi gereğidir. Bu bir nevi, eğitimcilerin de eğitimi anlamına gelecektir. Günümüzün çağdaş toplumlarının kalitesi, kadınlarının eğitim seviyesiyle ölçülmektedir. Toplumun sadece bugününün değil, geleceğinin de belirleyicisi, kadınların eğitim seviyesidir.
- Siyasi Faktör: Önemli bir diğer stratejik faktör, "vizyon sahibi lider"dir. Birçok hallerde, toplumların böyle bir lidere sahip olması, tesadüfi faktörlerle ortaya çıkmakta, buna karşın, parti ve seçim ile ilgili yasalarını gerçekleştirmiş, köylü-esnaf yerine, sanayi toplumlarına ve daha sonra da bilgi toplumlarına dönüşmüş ülkelerde, seçmenlerin bilinçli oyları, kaliteli liderlerin seçiminde önemli bir rol oynayacaktır.
- Ekonomik Faktör: Ülke tecrübeleri bize, bilgi çağının teknolojilerini üreten toplumların hızla zenginleştiklerini göstermektedir. Bilgi bazlı küreselleşme sürecinde rekabet gücü olan malları üreten ihraç ekonomilerinin hızla

⁴³⁹ Ekin, s. 19.

⁴⁴⁰ Özlem Öz, Türkiye'nin Rekabetçi Avantajı: Stratejik Yönetim Perspektifinden Bir Değerlendirme, **METU Studies in Development**, 30 (Aralık), 2003, 205-222, s. 213.

⁴⁴¹ Ekin, ss. 30-31.

zenginleştikleri gözlenmektedir. Bu faktörün somutlaşmış hali de genel olarak yapısal özellikleri itibariyle "AB tam üyeliği" olarak düşünülebilir.

İnsan varlığı bir ülkenin bugün olduğu gibi gelecekte de en değerli sermayesi olmaya devam edecektir. İnsanın eğitimi, sağlığı, sosyal güvencesi ve istihdamı ülkeyi dünya rekabet liginde üst sıralara taşıyacaktır. Akıl ve bilim ışığında bugününden haberdar ve geleceğe umutla bakan, uluslararası çapta, özgüveni yüksek insan yetiştiren, bilim ve teknolojiyi rehber edinen, zengin kültürel, dini ve tarihi çeşnimizden esinlenen, dış dünya ile de uyumlu eğitim ve ahlaki değerler sistemi yaratılması, muhafazası öncelikli hedefler arasında olmalıdır. Zira en iyi siyasi sistem de inşa edilse uygulamada etkinlik insan kalitesine bağlıdır⁴⁴².

Günümüzde; hızla rekabet avantajlarımızı güçlendirmek; üretkenliğimizi ve kalite standartlarımızı yükseltmek; milli geliri artırmak ve adil bölüşümünü sağlamak; sürdürülebilir istihdam kanallarını yaratmak; ulusal eğitim ve öğrenim sistemimizi iyileştirmek artık bir zorunluluktur. Bunun için de, daha çok ve daha kaliteli bilgiyi özgürce paylaşmak "bilgi ekonomisi"ne geçişin koşullarını oluşturmak ve bunu sürdürülebilir kılmak gerekir⁴⁴³.

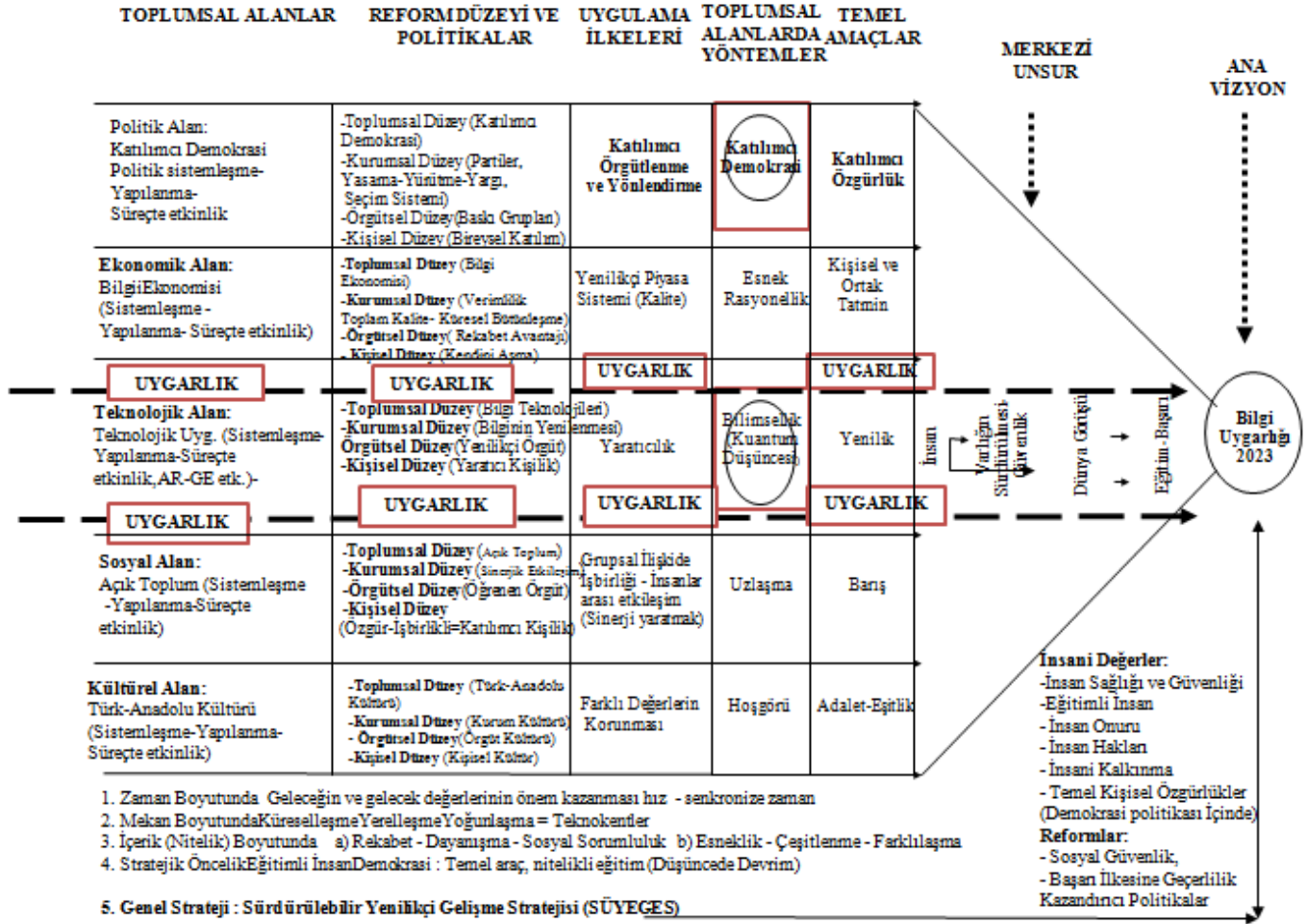
Erkan'ın Yeniden Yapılanma Modeli'ne göre; Ata Model'deki gibi çağdaş uygarlığı hedefleyen bir Türkiye, bugün için Bilgi Çağını ve Bilgi Toplumu hedeflemelidir ve dolayısıyla bilgi uygarlığı için Türkiye yeniden yapılanmalıdır⁴⁴⁴.

⁴⁴² Ögütçü, s. 65.

⁴⁴³ DPT, 2004 Türkiye İktisat Kongresi, Çalışma Grubu Raporları –III, **Bilgi Ekonomisine ve Bilgi Toplumu Geçiş Çalışma Grubu Raporu**, Cilt: 13, s. 14.

⁴⁴⁴ Erkan, Nisan 2000, s. 75.

Şekil 39: Yeniden Yapılanma Modeli

Kaynak: Erkan, 2000, s. 75.

Yeniden yapılanma; politik, ekonomik, teknolojik, sosyal ve kültürel alanların tümünü içermelidir.

Türkiye'nin içinde ve dışındaki bazı gelişmelerin küçümsenmemesi gereken birçok alanda fırsat da yarattığı görülmektedir. Öncelikle, bireysel ve toplumsal eğitim talebinin yüksek oluşu iyi bir fırsat olarak nitelenmelidir. Bu talebin karşılandığı oranda nitelikli bir insan kaynakları profilinin oluşacağı da açıktır. Türkiye'nin bilgi ve iletişim teknolojileri alanında geriden geliyor olması, bu teknolojiye değişim hızı dikkate alındığında mukayeseli avantajlar yakalama bakımından önemli bir fırsat teşkil etmektedir. Nitekim bilgi ve iletişim teknolojileri yatırımlarının henüz büyük çapta gerçekleştirilmemiş olmasının daha gelişkin teknolojiyi edinme maliyetini düşürmekte olduğu; bu alanda yetişmiş bir beyin gücünün varlığı ve oluşan birikim bu fırsatların yakalanabileceğinin işaretleri olarak

görülebılır. Fırsatların gerçekleştirilebilmeleri için gerekli finansman söz konusu edildiğinde, ulusal bütçe dışında iki farklı kaynak bulunmaktadır. Birincisi toplumun katılım isteğinin yüksekliğinden oluşan kaynak; ikincisi de uluslararası proje desteklerini kullanma imkanlarıdır. Hibe, düşük faizli, geri ödeme süresi uzun kredi ya da doğrudan destekleme şeklindeki uluslararası kaynakların varlığı fırsat olarak ele alınmalıdır⁴⁴⁵.

Bu fırsatların yanında birçok tehdit de söz konusudur. Bunlardan akla ilk gelen faktör, Türkiye'nin jeo-stratejik konumu olmaktadır. Bulunduğumuz konumun siyasi istikrarsızlıklarla kuşatılmış olması; Türkiye'nin doğrudan ve dolaylı olarak taraf olabileceği müdahaleler her an gündemdedir. Türkiye'nin AB sürecindeki gecikme ve ertelemeleri de yine önemli tehdit unsurları yaratmış olacaktır. Teknolojinin gelişim hızı büyük bir tehdit faktörüdür. Mevcut teknoloji açığının giderek büyümesi, kapanmasını da o ölçüde güçleştirecektir. Ülkemiz teknoloji üreten bir kapasiteyi henüz edinmemiştir. Hükümetlerin popülist yaklaşımlarla eğitim sistemini kökünden zedeleyici kararlar almaktan çekinmemeleri ilk başta vurgulanması gereken bir noktadır. Aynı yaklaşımın bir sonucu olarak, örneğin yeni üniversitelerin yeterli planlama yapılmadan açılması durumuyla karşılaşmaktadır. Kırdan kente, gelişmekte olan yörelerden gelişmiş yörelere giderek artan denetimsiz ve yönlendirilemeyen göç, siyasi popülizmin bir başka sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Eğitim ve ülkenin insan kaynakları açısından bunun maliyeti çok ciddi boyutlardadır. Toplumdaki bağnaz düşünce yapıları eğitim içinde yaygınlaşma eğilimi göstermektedir. Bu noktada yıllardır ortaöğretimde görülen büyük karmaşa önemli bir sorun teşkil etmektedir⁴⁴⁶.

Vizyon 2023 Panellerinin eğitim ve insan kaynakları ile ilgili geleceğe yönelik talepleri ve politika önerilerinden bazıları şu şekilde sıralanmaktadır⁴⁴⁷:

- Yaratıcı fikrin yaşama geçmesi ve onun yenilikçi uygulamaya dönüşmesi yoluyla katma değer yaratılmalı ve fikri mülkiyete önem verilmelidir.

⁴⁴⁵ TÜBİTAK, *Vizyon-2023, Teknoloji Öngörü Projesi, Eğitim ve İnsan Kaynakları Sonuç Raporu ve Strateji Belgesi*, s. 36.

⁴⁴⁶ TÜBİTAK, *Vizyon-2023, Teknoloji Öngörü Projesi, Eğitim ve İnsan Kaynakları Sonuç Raporu ve Strateji Belgesi*, s. 37.

⁴⁴⁷ TÜBİTAK, *Vizyon-2023, Teknoloji Öngörü Projesi, Eğitim ve İnsan Kaynakları Sonuç Raporu ve Strateji Belgesi*, ss. 40-42.

- Gerek duyulan alanlardaki araştırmacı ve ara eleman sayılarında artış öngörülürken, bu insan kaynağının gerekli bilgi donanımına sahip olmanın yanında ve hatta bundan daha ziyade, bilgisini özgün sorunlara etkin çözümler üretebilecek şekilde esnek bir hakimiyetle kullanabilen nitelikte olması gerekmektedir.
- Akademik kuruluşlar ile sanayinin iç içe olduğu danışma-yürütme kurulları oluşturulmalıdır. Eğitim ve öğretimin sanayide çalışarak kazandırılacağı kredili dersler de öğretim programına konmalıdır.
- Öğretim görevlileri akademik kuruluşlardan izinli ve ücretli olarak, endüstride belirli bir süre çalışmalıdır. Endüstriye, Endüstriden de Üniversiteye yetişmiş insan geçişini mümkün kılınarak gerçekleştirilmelidir.
- Ömür Boyu Eğitim: İlk-orta ve yükseköğrenimini tamamlayarak çalışmaya başlayanların, gerek işbaşı, gerekse kısa dönemli dış eğitimlerinin süreklilik kazanması için akademik kuruluşların yanında özel eğitim kurum ve kuruluşları da desteklenmelidir. Bu destekler sonuçta endüstriye net olarak yansıtılmalıdır.
- Bütçeden eğitime ayrılan pay artırılmalıdır.
- Gereken teknolojik iyileştirme, yenilikleri yapabilen mühendis ve teknisyenler yetiştirilmelidir.
- Panelin ön gördüğü alanlarda bilgi üreten, yeni teknolojiler geliştiren dünya Ar-Ge ortamı ile çok yakın ilişkileri olan bilim adamı ve mühendis araştırmacılar yetiştirilmelidir.
- Genç nüfus, ihtiyaçlar esas alınarak yetiştirilmelidir.

Türkiye'nin nüfus yapısındaki değişiklik sonucu büyüyen işgücü potansiyelinden yararlanabilmesi için işgücüne katılım oranlarındaki düşüklüğün arkasındaki yapısal sorunlara yönelik politikalar geliştirilmesi gerekmektedir. Örneğin, bir yandan yatırım ortamı iyileştirilip yeni iş sahalarının açılmasının önündeki engeller kaldırılırken, diğer yandan kadınların eğitim seviyelerinin artırılması, birçok ülkede uygulanmakta olan mikrokredi gibi uygulamalarla kadın girişimcilerin önünü açacak politikaların gündemde olması gereklidir⁴⁴⁸.

Büyüyen işgücü potansiyelinin değerlendirilmesi için çalışma çağındaki nüfusun eğitim seviyesi hayati öneme sahiptir. Daha iyi eğitilmiş bir nüfusla

⁴⁴⁸Mumcu, Çağlar, s. 10.

sağlanacak ekonomik kazanımlar daha yüksek olacaktır. Eğitim alanındaki politikalar belirlenirken, demografik yapıdaki değişikliklerin göz önünde bulundurulması zorunludur. Dolayısıyla Türkiye önümüzdeki dönemde politikaları eğitim reformu temelli ve demografik trendin talep ettiği eğitim sıralamasına göre oluşturmalıdır. Bu girişimlere paralel olarak, özellikle az gelişmiş kırsal kesimde düşük doğum oranlarının teşvik edilmesi gerekmektedir. Pek çok araştırma göstermektedir ki, aile büyüklüğü okullaşma oranını ters yönde etkilemektedir. Bu şekilde hem çocuk başına düşen öğretim artacak hem de ailelerin küçülmesi ile kızların da okula gönderilmesi teşvik edilerek kadınların işgücüne katılımı artırılabilecektir⁴⁴⁹. Öğretim kalitesinin yüksek olması ve özellikle, bilişim teknolojilerinin sunduğu fırsatlardan yararlanabilmek için, yükseköğrenim kalitesinin yüksek tutulması gerekmektedir. Yükseköğrenim seviyesindeki okullaşma oranı ülkelerin büyüme oranlarına, diğer eğitim seviyelerindeki okullaşma oranlarına göre, daha fazla katkıda bulunmaktadır. Türkiye'nin ilerleyen dönemde normal üstü büyüme rakamlarını yakalamasında kritik rol oynayacağı tahmin edilen doğrudan yabancı yatırımlar artık eskisi gibi ucuz, işgücü yoğun sektörlere değil, teknoloji yoğun ve kalifiye işgücünün olduğu sektörlere kaymaktadır. Bunun için teknolojik içeriği yoğun bir eğitim programının tasarlanması önemlidir⁴⁵⁰.

Türk özel sektörünün dünya ekonomisine hızla entegre olmasıyla beraber işgücü piyasalarında hızlı bir dönüşüm yaşanması kaçınılmazdır. Beceri dönüşümüne olan ihtiyaç özellikle tarımdan sanayi ve hizmetlere geçişin hızlanmasıyla daha da artmaktadır. Bu sorun sadece Türkiye'ye özgü değildir; birçok ülke benzer bir ihtiyaçla karşılaşmıştır. Örneğin, ABD'nin 1990'lı yıllarda yaşadığı yeni ekonomi ve teknoloji ağırlıklı hızlı büyüme dönemi Amerikan toplumunda benzer sorunların yaşanmasına neden olmuştur. Rekabet gücü kaybolan sektörlerde (demir-çelik, tekstil vb.) işgücüne olan talebin azalmasıyla birlikte, imalat sektöründe çalışan birçok kişi işsiz kalmıştır. Ancak federal ve yerel eğitim programlarıyla, işsiz kalan kalan kesime bilgi teknolojisi odaklı yeni beceriler kazandırılarak bu insanların tekrar iş bulmaları için yeni politikalar geliştirilmiştir. Bu tip politikalar sadece devlet eliyle değil, aynı zamanda meslek yüksekokulu gibi faaliyet gösteren

⁴⁴⁹ Eric Hanushek, "The Trade-off Between Child Quantity and Quality", **Journal of Political Economy** 100(1), February 1992, s. 51.

⁴⁵⁰ Mumcu, Çağlar, ss. 10-11.

“community college”lar ya da akşam okulları yeni ekonominin ihtiyacı olan becerilere yönelik birçok program başlatmış ve programlardan yararlanmak üzere önemli sayıda orta yaşlı insan tekrar okula dönmüştür⁴⁵¹.

İlk bölümde eğitimin kalkınmayı sağlayacağı yönündeki görüşlerden bahsedilmiştir. Gerçekten birçok eğitim iktisatçına göre de ekonomik kalkınmanın temel noktası eğitimidir. Uzak Doğu ülkelerinin insan kaynaklarının geliştirilmesi için eğitim harcamalarında yaptıkları artışla, kaydettikleri ekonomik gelişme bu konuda sıkça kullanılan bir örnektir. Gelişmiş ülkeler için yapılmış diğer çalışmalara benzer bir şekilde Kim ve arkadaşlarının yaptığı çalışma, iktisadi gelişmenin yüzde ellisinden fazlasının verimliliği artıran, yeni ürünlere ve üretim metotlarına yol açan teknolojik gelişmelerden kaynaklandığını ortaya koymuştur⁴⁵². Ancak son yıllarda gelişmekte olan ülkelerde eğitimin yaygınlaştırılması neticesi diplomalı işsizlik oranı, beklenen ekonomik kalkınmayı gölgede bırakmıştır. Yine eğitimin kırsal kesime doğru genişletilmesi, işsizlik ve toplumsal sorunların çok fazla olduğu büyük şehirlere doğru bir göçü de beraberinde getirerek kentlerdeki sorunların artmasına neden olmaktadır; buna karşılık kırsal kesimdeki yaşam tarzı ve standartlarını çok fazla değiştirememiştir. Açıkça eğitimin yaygınlaşması ile ekonomik kalkınma arasındaki ilişkiler modernistlerin düşündüğünden çok daha karmaşıktır. Eğitim yoluyla modernleşme toplumsal ve ekonomik yapıdaki diğer köklü değişiklikler olmadan ekonomik gelişmeyi sağlamamıştır⁴⁵³.

Aristo, eğitim ile ilgili yaşanan sorunları şu şekilde ifade etmiştir⁴⁵⁴: “Eğitimi düzenleyen yasaların topluma açık bir tutum ve yöntemle çıkarılması beklenir. Ancak, eğitimin nelerden oluştuğu ve nasıl yapılacağı daima tartışılmıştır. Eğitimin amaçları üzerindeki düşünceler farklı olduğu için görüş birliği sağlanamaz. Rahat ve kolay bir hayat mı; yoksa erdemli ve mutlu bir yaşam mı? Eğitim akıl ve bilgiyi mi; yoksa kişiliği mi geliştirsin? Bu yüzden, hemen herkes eğitimin yetersizliğinden yakınır. Eğitim hayatta geçerli olan pratik becerileri mi; ahlaki değerleri mi; yoksa yüksek başarıları mı kazandırır? Farklı görüşleri savunan düşünürler vardır. Sonuç

⁴⁵¹ Mumcu, Çağlar, ss. 11-12.

⁴⁵² Linsu Kim, **Imitation to Innovation: The Dynamics of Korea's Technological Learning**, Boston and Massachusetts:Harvard Business School Pres, 1997, s.76.

⁴⁵³ Eskiçumalı, s. 18.

⁴⁵⁴ Aristoteles, **Politika**, çev. Furkan Akdemir, Say Yayınları, İstanbul 2013, s.55.

olarak, aynı erdemleri paylaşmadığımız için gençlerin eğitimi sorunu üzerinde anlaşıyoruz. Eğitim tartışmaları da böylece sürüp gidiyor.”

Temel Eğitim Kanunu ortaöğretim kurumlarına, öğrencileri ilgi, yeti ve yetenekleri doğrultusunda;

- Doğrudan hayata
- İş alanlarına ve
- Yükseköğretime hazırlama görevi verdiği halde, TÜSİAD’ın Türkiye’de Eğitim Raporu’nda uygulamanın bu yönde olmadığı vurgulanmıştır⁴⁵⁵.

2023 vizyonu gerçekleştirilebilir bir öngörüdür. İnsan kaynakları politikasının başarısıyla kalkınmış ülkelerle karşılaştırıldığında, Türkiye’nin sistemli bir çaba içinde olması gerektiği görülmektedir. Atatürk zamanının tüm olumsuz koşullarına ve yetersizliklerine karşın 1923-1938 zaman diliminde, yani sadece 15 yılda Osmanlı’nın küllerinden bir Cumhuriyet kurulmuştur. Güçlü, akıllı, yaratıcı ve özgüvenli hareket edildiği ölçüde Türkiye’nin de kendi geleceğini başarıyla kurması sağlanabilir⁴⁵⁶.

3.2. İNSAN KAYNAKLARI POLİTİKASINDA GÜNCEL VE GELECEKTEKİ TEMEL EĞİLİMLER

Türkiye’de Cumhuriyet’ten bu yana uygulanan insan kaynakları politikaları ve bu politikaları etkileyen unsurlar geçmiş bölümlerde incelenmiştir. Bu bölümde ise, gelecekte oluşacak eğilimler ve uygulanması gereken insan kaynakları politikaları açısından bir öngörü sunulmaya çalışılacaktır.

Gelecek bilinmeyen olmakla birlikte, Dünya Gelecek Cemiyeti (The World Future Society) geleceğin coğrafyasını bir haritaya dönüştürmek üzere etki alanları önermiştir. Bunlar: Yakın gelecek (bir yıla kadar), geçmiş tarafından dikte edildiği için denetlenemez. “Yakın vadeli gelecek” (1-5 yıl arası), şimdiki eylemlerimizle kısmen denetlenebilir. “Orta vadeli gelecek” (5-20 yıl) neredeyse tamamen kontrol edilebilir ve şimdiden seçilebilir. “Uzun vadeli” geleceğin (20-50 yıl) tohumları şimdiden atılabilir; ancak “uzak gelecek” (50 yıl sonrası) büyük ölçüde öngörülemez

⁴⁵⁵ Zekai Baloğlu, *Türkiye’de Eğitim Sorunlar ve Değişime Yapısal Uyum Önerileri*, TÜSİAD, 1990, S. 12.

⁴⁵⁶ Ögütçü, s. 73.

ve kontrol edilemez⁴⁵⁷. Türkiye'nin de doğru politikalarla orta ve uzun vadeli geleceği şekillendirmek üzere yola çıkması artık bir zorunluluktur.

3.2.1. Eğitim ve Kültür Alanında

Günümüzde gelişmiş tüm toplumlarda eğitim sosyal bir öncelik olarak görülmektedir. Eğitim hizmetlerine bu nedenle milli gelirden ve kamu bütçesinden önemli bir miktar kaynak ayrılmaktadır. Hatta ayrılan kaynak bakımından eğitim ilk sıralarda yer alabilmektedir. Bu durum açıkça eğitime verilen önemin bir göstergesidir.

Yıllar itibariyle yapılan karşılaştırmalı analizlerde Türkiye'nin GSYH'den eğitime ayrılan payda OECD ve AB ülkelerinin ortalamasının altında kaldığı görülmektedir. Dolayısıyla hem yükseköğretim hem de ilk, orta ve lise eğitimi seviyesinde (MEB bütçesi bakımından) yine OECD ve AB ortalamalarına ulaşamadığı görülmektedir. Kamu bütçesinden eğitime ayrılan pay açısından ise Türkiye'de 2005 yılından itibaren OECD ve AB ortalaması ile benzerdir. Kamu/özel fon dağılımında ise Türkiye, OECD ve AB ülkeleri ile aynı eğilime sahiptir. Kamusal kaynakların OECD ve AB ortalamalarını aşan biçimde ağırlığa sahip olduğu görülmektedir. Fakat eğitime yönelik altyapı, okul çağındaki nüfus sayısı ve nüfus artış hızı gibi faktörler göz önüne alındığında OECD ortalamalarının üstünde olan değerler bile bazen ülkemiz için yetersiz kalabilmektedir.

Eğitime ayrılan pay her geçen gün artsa da henüz bu payın yeterli olmadığı görülmektedir. Gereken payın ayrılmaması sonucunda, ülkemizde eğitim sisteminin nitelik ve nicelik olarak pek çok sorunu bulunmaktadır. Bunlardan bazıları: sınıfların aşırı kalabalık olması, altyapı sıkıntısı, eğitimsel donanım, materyal, personel ve yardımcı eleman sıkıntısı, eğitim personelinin gelişimi için yeterli desteğin olmamasıdır. Ayrıca okul dışında ilkokul çağında önemli sayıda çocuk varlığı, ilkokuldan sonra kayıt oranlarının düşmesi, gelir seviyesine göre eğitime katılımıda eşitsizliklerin olması fırsat eşitliğini zedelemektedir. Bunlar; sosyo-ekonomik tabakalı devlet okullarının olması, özel dershaneciliğin aşırı biçimde büyümesi, özel okul-devlet okulu farkı, eğitim merkezi sınav sisteminin öğrenciler ve aileler

⁴⁵⁷ Andrew Ross, **Tuhaf Hava: Sınırlar Çağında Kültür, Bilim ve Teknoloji**, çev: Kamil Durand, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1995, s. 228.

üzerinden psikolojik ve ekonomik bir yük oluşturmaları, eğitime ayrılan kaynakların azlığı, bütçe kısıntılarının eğitime girişte ve kalitesinde kaygılara yol açması olarak özetlenebilir. Bu sorunlar çerçevesinde yapılması gereken emek yoğun bu sektörde niteliksel gelişmeyi sağlayacak şekilde kaynak tahsisinin gerçekleştirilmesidir. Bazı gelişmiş ülke topluluklarının ortalama verilerinin yakalanması ülkemizin kendine özgü koşulları göz önüne alındığında yanıltıcı olabilir. Eğitime ayrılan kaynakların arttırılması ise eğitime katılımı, eğitim hakkının garanti altına alınmasında, gelir dağılımında adaletin sağlanmasında, niteliksel gelişmede, altyapı sorunlarının giderilmesinde pozitif katkı sağlayacaktır⁴⁵⁸.

Eğitimin ve eğitimde bilimselliğin önemi ve Türkiye’deki durum hakkında Çiğdem Kağıtçıbaşı bir röportajında şunları ifade ediyor⁴⁵⁹:

“Bilimsel düşünce tarzı getirilmiyor eğitimimizde de. Yani bilimsel düşüncedir dünyayı ileriye götüren. Oysa bizde zihinsel potansiyel, entelektüel potansiyel var, ama bunu yeterince işleyemiyoruz. Burada insanımıza gerçekten haksızlık yapılmış. Bakın bir örnek vereyim: 1950 yılında Kore ile Türkiye tamamen aynı düzeydeydi, nüfus, bütün ekonomik göstergeler, tarım falan bakımlarından. 1960’ta Türkiye daha ilerideydi kişi başına düşen milli gelir bakımından. Açıp istatistikleri bakabilirsiniz. Bugün Kore nerede Türkiye nerede... Kore bugün gelişmekte olan ülkeler arasında değil gelişmiş ülkeler arasında. Bütün dünyaya teknoloji ihraç ediyorlar. Çünkü Kore çok bilinçli bir eğitim politikası uyguladı. İşte bütün bunlar yani toplumun değişmesi politikalarla oluyor. Kore on iki yılda insanlarını eğitti. İşgücünün kalitesi önemlidir ve bu da bilimsel eğitimle sağlanabilir.”

Türkiye’de tarihsel süreç incelendiğinde, Cumhuriyetin ilk yıllarında sosyal ve ekonomik kalkınmaya giden yolda eğitime büyük bir önem verilse de eğitim kurumları gençlere yönelik çağdaş politikalar üretmede genelde yetersiz kalmıştır. Dünyada ise, yaşam boyu öğrenim anlayışı temel bir politika haline gelmiştir. Türk eğitim sisteminin akademik, mesleki-teknik ve çıraklık eğitim sistemleri olarak yeniden yapılanmayı hedeflemesi bir gereklilik olmuştur⁴⁶⁰. Eğitimin, bilgi toplumu koşullarına uygun, bilgi temelli ekonomik değerleri yaratabilecek kapasitede, yaşam boyu öğrenim içinde yetenek geliştirmeye imkan tanıyan geniş ölçekli ve derinlikli

⁴⁵⁸ Zülküf Ayrangöl, Mustafa Tekdere, Türkiye ve OECD Ülkelerinde Yapılan Eğitim Harcamalarının Karşılaştırmalı Analizi, **EUL Journal of Social Sciences** (V:II) Lefke Avrupa Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi December 2014 Aralık, ss.24-25.

⁴⁵⁹ Çiğdem Kağıtçıbaşı, “40 Yılda Bilime Aykırı Olarak Değişim Yaşadık”, **Milliyet** 11 Mart 2008 Pazartesi SORU-CEVAP / Devrim Sevimay.

⁴⁶⁰ Tatlıdil, Xanthacou, s. 13.

bir insan kaynağı yönetimine evrilmesi bir zorunluluktur⁴⁶¹. Bu anlamda Türkiye'nin Stratejik Vizyonu 2023 Projesi⁴⁶² oluşturulmuştur. Bu projenin amacı, 2023 yılında dünyadaki gelişmelere paralel olarak, dış politika, güvenlik, siyasi, ekonomik, teknolojik ve sosyo-kültürel alanlarda Türkiye'nin nasıl bir vizyona sahip olması gerektiği konusunda öneriler geliştirmek, bu vizyona ulaşmak için belirlenecek hedefler ve uygulanacak politikalar hakkında çok yönlü bir tartışma ortamı yaratmak, Cumhuriyetin 100. yılının kutlanacağı 2023 yılında Türkiye'nin güçlü ve saygın bir devlet olarak dünya sahnesinde yerini almasına katkıda bulunmaktır. Bu proje bilgi çağını yakalayabilmek için önemli bir projedir.

Bilgi çağının getirdiği değişimden en fazla eğitim etkilenmektedir. Bireyi öne çıkaran ve bireyi devlete ve diğer kurumsal güçlere karşı daha özerk hale getiren bu dönüşüm ve değişim, eğitim felsefesini de bu yönde değişime uğratmıştır. Bu anlamda, eğitim felsefesi daha “liberal” bir yorum kazanmış; “eşitlikçi” eğitim anlayışı yaygınlaşmış; bireylerin “hayal gücünün” ve “yaratıcı düşünme becerilerinin” artmasını sağlayacak eğitim yaklaşımları öne çıkmış; “disiplinler arası eğitim” anlayışının önemi artmış; “öğrenme odaklı” eğitim anlayışına doğru önemli bir yöneliş olmuş; “soyut/nitel bilimsel bilginin” de öğrenilmesi önem kazanmış; “seçkin eğitim”in bir tercih değil ancak bir gereklilik olduğu anlaşılmış; eğitimde “bireysel farklılıkların değerlendirilerek” “beceri ve eğitim seviyesi arasındaki tutarlılığın” gerekliliği anlaşılmıştır.

Günümüzde ve ilerleyen yıllarda da önemli olacak eğitim felsefesinde görülen en belirgin eğilim, otoriter eğitim anlayışından uzaklaşma ve daha liberal bir eğitim anlayışını yerleştirme yaklaşımıdır. Eğitim hizmetlerinin bireylere ulaştırılması ve bireylerin bu hizmetleri almalarını sağlama bakımından her bireye kendi ihtiyaçları ve özelliklerine uygun hizmetin ve olanağın sağlanması önem kazanmaktadır. İş yaşamındaki değişim, bireylerin yaratıcı düşünme ve problem çözme becerilerini edinmiş olarak iş hayatına katılmalarını gerektirmektedir. Bu nedenle eğitim anlayışları, bu özellikleri bireylere kazandırabilecek ve bireylerin bu özelliklerini geliştirmelerine uygun ortamları sağlayabilecek bir değişim ve dönüşüm içerisinde.

⁴⁶¹ DPT, 2004 Türkiye İktisat Kongresi, s. 8.

⁴⁶² TÜBİTAK, Vizyon-2023, Teknoloji Öngörü Projesi.

Bilgi çağının ekonomik yapısı çalışanların bireysel yetenekleri yanında grup içindeki performanslarının da ileri düzeyde gelişmiş olmasını gerektirmektedir. Bu nedenle bireylerin tek bir disiplin temel alınarak değil, ileride yer alacakları iş ve sosyal gruplar da düşünülerek disiplinler arası bir eğitimden geçmeleri eğitim felsefesindeki eğilimlerden bir diğeridir.

Özerk birey kavramı ile birlikte ve otoriter eğitim anlayışındaki değişimin ve liberalleşmenin de sonucu olarak eğitimde öğretmen ve konu ağırlıklı eğitim anlayışından hızlı bir uzaklaşma ve öğrenme olgusu etrafında ise hızlı bir yeniden yapılanma ve örgütlenme gözlemlemek mümkündür. Bu aynı zamanda, bireysel farklılıkların daha iyi anlaşılması ve herkesin kendi beceri ve ihtiyaçları doğrultusunda eğitilmesi yönündeki eğilimlerin de doğal bir sonucudur.

Öğrenme ve öğrenci merkezli eğitim anlayışı ile birlikte, kendi kendine öğrenme becerileri öne çıkmaktadır. Eğitim felsefesinde görülen diğer bir eğilim ise bilginin sadece gözlenebilen doğadan değil, doğrudan gözlenemeyen ancak varlığı bilinen nitel/öznel kaynaklardan da edinilebilmesine yol açacak yaklaşımın yaygınlaşmasıdır. Herhangi bir kapitali ya da sosyal statüyü temel almadan, ancak tamamen zihinsel özellikleri ve yetenekleri doğrultusunda ayrıcalık gösteren bireylerin eğitimi bir tercih unsuru ya da bir lüks olmaktan çıkıp bir zorunluluk halini almaktadır. Eğitimde bireysel farklılıkların değerlendirilip dikkate alınarak bireylerin aldığı eğitimin türünde ya da niteliğinde çok yönlü yaklaşımların benimsenmesi eğilimi öne çıkmaktadır. Bununla birlikte kişilerin yetenek, öğrenme stilleri, kişilik özellikleri ve geçmiş yaşantıları da eğitim hizmetinin sunulmasında göze alınacak başlıca unsurlardır⁴⁶³.

Bilgi Çağının gereği olan koşulların, eğitimin yapısında meydana getirdiği en önemli değişim ve dönüşüm kuşkusuz “eğitim sistemlerinin esnekliği” yolunda olmuştur. Bununla birlikte, “eğitim süresindeki esnekleşme”, “diplomalar ve alınan dereceler arasında denkliğin esnekleşmesi”, “nüfusun yapısının belirleyici bir unsur haline gelmesi”, “eğitimde liyakat sisteminin öne çıkması” ve “yabancı dilin geliştirilmesi” gibi faktörler eğitimin yapısındaki değişim ve dönüşümün diğer temel eğilimleridir. Bilgi çağıyla birlikte, yaşamın diğer alanlarında olduğu gibi, eğitim süresinde de kayda değer bir esnekliğe doğru gitme eğilimleri artmıştır. Bunun en

⁴⁶³ TÜBİTAK, *Vizyon-2023, Teknoloji Öngörü Projesi, Eğitim ve İnsan Kaynakları Sonuç Raporu ve Strateji Belgesi*, ss. 27-28

çarpıcı örneği olarak, eğitim süresi uzamış ve eğitim sadece bireyin belli yaş ve gelişim dönemlerinde aldığı bir hizmet olmaktan çıkmış, öğrenme ve eğitim yaşam boyu alınan bir hizmet haline gelmiştir. Bununla doğru orantılı olarak, uzun süreli ve az sayıda belirli eğitim programları yerine, kısa süreli ancak çeşitlendirilmiş sertifika programları daha fazla önem kazanmaktadır.

Eğitim sistemlerindeki esnekliğin en önemli göstergesi, eğitim programlarındaki esnekliğin ve çeşitliliğin artmasıdır. Bu esneklikle doğru orantılı olarak eğitim kademeleri arasındaki geçişler de esnekleşmekte ve kolaylaşmaktadır. Eğitim sistemindeki bu esneklik aynı zamanda bireyin kendi kendini eğitmesine de olanak sağlamakta ve bu yapılanmayı desteklemektedir. Eğitim sistemlerindeki değişimin en önemli örneklerinden birisi de uzaktan eğitim yöntemleri ile sunulan eğitim hizmetlerine yönelik talebin artması ve eğitimde gönüllülük esasının öne çıkmasıdır. Küresel bazda, eğitim kurumlarının verdiği diploma ve sertifikalarda benzeşim ve standartlarda ortak değere yönelme eğilimi artmaktadır. Bununla birlikte, belli eğitim alanlarında uluslararası normlar oluşmakta ve bunlar birçok eğitim kurumu tarafından kabul görmektedir. Bu kabul görüşü aynı zamanda farklı coğrafyalardaki eğitim kurumları arasında bir karşılaştırmaya da imkan sağlamaktadır.

Eğitimin her kademesinde yabancı dil öğrenmeye yönelik talebin niteliği ve niceliği artmaktadır. Bu eğilim, bilgi çağının yaratıcı unsurları olan bilgi ve iletişim araçları sayesinde dünya vatandaşı halini alan bireylerin daha fazla sayıda bireyle iletişime girme isteğinden doğmaktadır.

Eğitim yapısındaki bu değişim eğilimleri aynı zamanda eğitimin finansman kaynaklarını hem değiştirmekte hem de çeşitlendirmektedir. Bu değişim ve çeşitlenmenin göstergesi olan eğilimlerin başında ise “eğitim harcamalarının GSYİH içindeki oranının artması”, “eğitim harcamalarında uluslararası akışkanlığın artması”, “temel eğitimin bir kamu hizmeti olarak verilmesi”, “eğitimin özelleşmesi” gelmektedir. Ülkeler arasındaki öğrenci değişimi ve hareketliliği artış eğilimi göstermektedir. Bu doğrultuda, eğitim kurumları verdikleri hizmeti uluslararası öğrenci talebini de düşünerek yeniden yapılandırmaktadırlar. Eğitim hizmetinin sunulmasındaki küreselleşmeyi de göz önüne alarak, eğitim hizmeti alınıp satılabilen ya da ticari bir değer gibi el değiştiren ve işlem gören bir yapıya bürünmektedir. Bu

da bilgi çağına adını veren bilgi değerin ticarileşmesine ve bilgi tabanlı ekonomik sistemlerin oluşmasına yol açacaktır. Her ne kadar eğitimde içeriklerin ticari bir değer alması eğilimi güçlü olsa da temel eğitim bunun dışında tutulacak ve temel eğitimin işlevinin vatandaş yetiştirme olarak devam edeceği açıktır. Bu nedenle temel eğitim bir kamu hizmeti olarak herkese ücretsiz olarak sunulmalıdır. Temel eğitim dışındaki eğitim kademelerinde, uluslararası pazarla yarışabilmesi ve finansmanını güçlendirmesi bakımından, eğitimde özelleşme yönündeki eğilimlerin güç kazanması gerekecektir. Hızla yenilenen ve çoğalan bilgi birikimine paralel olarak, bireylerin bilgi ve becerilerini güncelleyebilmeleri ve yeni bilgi ve beceriler kazanabilmeleri için eğitime olan ihtiyaçları sürekli olarak artmaktadır.

Çoğalan ve karmaşıklaşan bilgi birikiminin bireylere aktarılmasında öğretmenlere/eğitimcilere duyulan ihtiyaç artmakta, ancak gereksinim duyulan eğitici işlev ve nitelikleri farklılaşmaktadır. Bu yüzden, eğiticilik bir mesleğin ötesinde temel bir beceri halini alacaktır. Farklılaşan ve çoğalan bilginin yanı sıra bireylerin hayat boyu eğitim alma ihtiyaçlarıyla paralel olarak bireylerin uzmanlık alanlarını geliştirme ve değiştirme olanakları da artmaktadır. Bu nedenle uzmanlıklar arasındaki geçişkenlik artmakta ve disiplinler arası yaklaşım ve problem odaklı uzmanlık alanları yaygınlaşmaktadır. Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki hızlı ilerleme, gelişmiş ülkelerde eğitimi okul duvarları dışına taşımakta ve eğitim hizmetinin istenilen yerde istenilen zamanda ve istenilen yöntemle alınmasını olanaklı kılmaktadır. Uzaktan eğitim uygulamaları sadece okul eğitimleri için değil aynı zamanda kurumsal eğitimler açısından da işlevsel olarak büyük önem kazanmıştır⁴⁶⁴.

Dünyada kimin hangi tür eğitimi aldığı incelendiğinde, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde farklı tablolar görülmektedir. Bu tabloların her ikisi de sorunludur. Gelişmekte olan ülkelerde, eğitim çağ nüfusunun büyük bir çoğunluğunu kapsayamamaktadır. Gelişmiş, özellikle Avrupa ülkelerinde ise, kitleleri yanlı bir şekilde kapsamaktadır. Gelişmekte olan ülkeler eğitimi toplumsal değişim ve gelişim

⁴⁶⁴ TÜBİTAK, *Vizyon-2023, Teknoloji Öngörü Projesi, Eğitim ve İnsan Kaynakları Sonuç Raporu ve Strateji Belgesi*, ss. 28-31

aracı olarak görürken, özellikle Batı Avrupa ülkeleri, eğitime var olan sosyal konumu (statükoyu) koruyucu bir işlev yüklemişlerdir⁴⁶⁵.

2023 Türkiye'si için “Türkiye – 2023 Vizyonu”, bölgesinde ve dünyada adil ve kalıcı bir barış için çaba gösteren; demokratik, adil, günün gereksinimlerine yanıt veren bir hukuk sistemine sahip; sağlık, eğitim ve kültür gereksinimlerinin karşılanması devlet tarafından güvence altına alınmış; sürdürülebilir gelişmeyi ve bölgesel farklılıkları gözetken; gelir dağılımı dengeli; ülke kaynakları üzerinde söz ve karar sahibi; üreten ve net katma değerini büyük ölçüde kendi beyin gücüne dayandırarak artıran; bilim, teknoloji ve inovasyonda yetkinleşmiş; iletişim, organizasyon ve işbirliği yetenekleri gelişmiş bir Türkiye’de yurttaşları, kendilerinin ve ülkelerinin geleceğinde söz ve karar sahibi, yaratıcı, girişimci, özgüveni yüksek, karşılıklı saygıyı ve doğaya saygıyı esas almış ve siyasi karar, süreç ve mekanizmalarına katılan bireylerden oluşmuş bir toplum’a sahip olmak şeklinde tanımlanmıştır. Bu tanımlamadaki bireylerin yetiştirilmesi de, eğitimde yeni eğilimlerin dikkate alınmasına bağlıdır. Ancak eğitim sistemini etkileyen de pek çok faktör bulunmaktadır.

Son yıllarda düşme eğilimi göstermekle birlikte, nüfus artış hızı, sermaye birikimindeki yetersizlikler, ekonomik yapıda görülen dalgalanmalar ve istikrarsızlıklar, yüksek faiz oranları ve dış ticaret hadlerindeki olumsuz gelişmeler, kamu ve özel sektörde yatırım yetersizlikleri, işgücü niteliğinin sanayinin ihtiyaçlarına cevap verememesi, işgücü piyasası ihtiyaçları ile mesleki eğitim arasındaki ilişkilerdeki yetersizlikler, hızlı teknolojik değişimler ve artan rekabet ortamında nitelikli işgücü gerekliliği, kapasite kullanım oranlarındaki sektörel yetersizlikler, girişimcilere sağlanması gereken eğitim, kredi ve örgütlenme yetersizlikleri ve eğitimin kendi içindeki yapısal sorunları, Türkiye’de uzun dönemli eğitim politikalarını etkileyen nedenler olarak ele alınmaktadır⁴⁶⁶.

Türkiye’nin Avrupa Birliği girme isteği, eğitim politikalarına ayrı bir önem getirmektedir. “Beyaz Kitap”ta⁴⁶⁷ eğitim; değişim sürecinde bulunan bir toplumun

⁴⁶⁵ Güzver Yıldırım, “Yaşananlar, Yönelimler ve Eğitim”, **Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Dergisi**, Cilt 19(2) 2002, 61-80, s.67.

⁴⁶⁶ TÜBİTAK, **Vizyon-2023 Teknoloji Öngörü Projesi, Eğitim ve İnsan Kaynakları Sonuç Raporu ve Strateji Belgesi**, s. 8.

⁴⁶⁷ Commission of The European Communities, **White Paper European Transport Policy For 2010: Time To Decide**, Brussels, 12.9.2001 Com(2001) 370 Final, s. 12.

en önemli katalizörüdür” ifadesi vurgulanmıştır. Eğitim, aynı zamanda aktif iş piyasası politikalarının da önemli bir aracı olarak kabul edilmiştir. O nedenle eğitimle insan sermayesine yapılan yatırımın, bir yandan yeni teknolojilerin kolaylıkla yayılmasını sağlarken, bir yandan da rekabet üstünlüğünü artıracığı kuşkusuzdur.

Eğitim ve insan kaynakları vizyonunun gerçekleşmesinde kaldıraç görevi üstlenecek stratejik amaçlar içinde “eğiticinin eğitimi” konusunun ayrıcalıklı bir konumda olması gerektiği açıktır. Öğretim yerine öğrenim ögesinin öne çıktığı bir ortamda, eğitimin her kademesindeki eğiticilerin hem sürekli eğitilmesi, hem de kendi kendine öğrenebilecekleri sistemlere, ortamlara erişebilmeleri sağlanmalı ve teşvik edilmelidir. Stratejik öneme sahip eğiticilerin, yetenek, beceri ve donanımlarını geliştirmenin ötesinde, bilgi çağının yaratıcı-yenilikçi uzmanları ve yetenekli bireyleri olabilmeleri yönünde mümkün olan en geniş imkanların yaratılmasına ve sürekliliğine özen gösterilmelidir. Bilgi çağında ülke kalkınması ve gelişmesinin temelinde, nitelikli entellektüel sermayenin bulunması gerektiği ve bunun da eğiticilerin eğitimi sayesinde devreye alınabileceği unutulmamalıdır⁴⁶⁸.

Son yıllarda çokça ifade edilen ve gelecekte de ifade edilmeye devam edecek olan, yaşam boyu öğrenme de insan kaynaklarının gelişiminde büyük öneme sahiptir. Yaşam boyu öğrenme; kişisel, toplumsal, sosyal ve/veya istihdam ile ilişkili bir bakış açısı içinde bilgi, beceri ve yetkinlikleri geliştirmek amacıyla tüm yaşam boyunca üstlenilen her türlü öğrenme etkinlikleri olarak tanımlanmaktadır. Bu yüzden yaşam boyu öğrenme bilgi ve yetkinliklerin gelişimini destekleyen tüm eğitim, öğretim ve öğrenme etkinliklerini içerir. Amacı tüm vatandaşların bilgiye dayalı topluma uyum sağlamalarına ve yaşamlarını daha çok kontrol edebilmeleri için sosyal ve ekonomik hayatın tüm evrelerine aktif bir şekilde katılmalarına imkan vermektir. Yaşam boyu öğrenme örgün öğrenmeyi, yaygın öğrenmeyi, teknik eğitim ve becerilerin kazanılmasını sağlayan kursları, iş yerinde kazanılan mesleki becerileri ve diğer bilgi, anlayış ve becerileri öğrenmeyi kapsamaktadır. Bu yüzden hayat boyu öğrenme, okullarda, üniversitelerde, evde, işte ya da toplum içinde diğer herhangi bir yerde kazanılabilmektedir. Yaş, sosyoekonomik statü ve eğitim seviyesine bakımından herhangi bir kısıtlamaya tabi değildir. Bu yolla, hayat boyu öğrenme

⁴⁶⁸ TÜBİTAK, *Vizyon-2023, Teknoloji Öngörü Projesi, Eğitim ve İnsan Kaynakları Sonuç Raporu ve Strateji Belgesi*, ss.61-62.

bireylerin, topluluklarının ve tüm toplumun mesleki ve daha geniş sosyal başarısına yol açacak biçimde bilgi, anlayış ve becerilerin kazanılmasını destekleyen sürekli ve planlı bir etkinlik olarak görülmelidir. Temel düşünce örgün eğitim sisteminden önceki tarihlere uzanmasına rağmen, modern hayat boyu öğrenme kavramı Türkiye’de oldukça yenidir. Bununla beraber herkes, iş piyasasında rekabet etmek ve yaşamlarının farklı alanlarında başarılı olmak ve tam öğrenme sağlamak için insanların sürekli olarak beceriler kazanması ve bu becerileri genişletmesi, yenilemesi ve değiştirmesi gerektiği konusunda hemfikirdir. Bilgi, beceri ve yetkinliklerin geliştirilmesi amacı ile sürekli bir temelde üstlenilen önemli bir öğrenme etkinliği olarak hayat boyu öğrenmenin, Türkiye’de değişen öğrenme, yaşama ve çalışma şekillerinin tamamlayıcı bir parçası olmadığı görülmektedir⁴⁶⁹.

Yaşam boyu öğrenme, bireylerin kendi eğitimleri ve istihdamları hakkında sürekli olarak seçimler yapmalarını gerektirmektedir. Kendilerine en iyi uyanı seçmek için, bireylerin eğitim olanakları ve (bunlara karşılık gelen) kariyer fırsatları hakkında iyi bilgilendirilmiş olmaları gereklidir. Eğer gerekli ise, bilgi edinmek ve doğru kararlar vermek için kendilerine yardımcı olacak rehberliği bulabilmelidirler. Bu tür mesleki bilgi ve rehberlik sistemleri başarılı bir yaşam boyu öğrenmenin anahtarıdır. Türkiye’deki kariyer rehberliği hayat boyu öğrenme ve hayat boyu rehberlikle ilgili talepleri karşılayabilmek için henüz tam donanımlı olmamasına rağmen, Türkiye’de (gelecekteki) hayat boyu öğrenme politikasına destek sağlamak için kariyer rehberliği sistemi yerleştirilmeye çalışılmaktadır. Bu iki alandaki politikalar, Türkiye’nin ekonomisi, eğitimi, iş piyasası ve sosyal gelişimini destekleyecek biçimde birbirine uyumlu hale getirilmelidir⁴⁷⁰.

Değişen dünyada girişimcilik konusu da kritik öneme sahiptir. Üretilen bilginin üretim sürecine sokulup ülkelerin refah artışına dönüşebilmesi için ticarileştirilebilmesi önem taşımaktadır. Bu kapsamda bu işlevi yerine getirecek girişimcilerin varlığı önemli bir zorunluluk olmaktadır. Ülkelerin girişimci kaynaklarını ve kültürünü geliştirmesi çerçevesinde, bilim ve teknoloji alanındaki insan kaynakları önemli bir girişimci kaynağı olarak görülmektedir. Artan ölçüde

⁴⁶⁹ Milli Eğitim Bakanlığı, Mesleki Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi, **Türkiye’nin Başarısı İçin İtici Güç Hayat Boyu Öğrenme Politika Belgesi**, Ankara, Ekim 2006, s. 13.

⁴⁷⁰ Milli Eğitim Bakanlığı, Ekim 2006, ss. 119-136.

akademisyen ve bilim ve teknoloji alanlarından mezun olanlar yeni firmalar kurmaktadır⁴⁷¹. Geleceğe giden yolda eğitim sistemine düşen görev, ekonomi ve toplumun ihtiyaç duyduğu nitelikli – uzman insan kaynaklarını yetiştirmektir. İnsan kaynaklarının niteliği, ekonominin ulusal düzeyde verimlilik, yenilik, girişimcilik ve büyüme kapasitesi üzerinde ve küresel düzeyde ise rekabet gücü hakkında belirleyici bir role sahiptir. Bu nedenle; ekonomik birim ve işletmeler, eğitim sisteminin tüm kademelerindeki kurum ve kuruluşlarla karşılıklı ve yoğun işbirliği içinde ihtiyaç duyulan insan kaynaklarının yetiştirilmesi ve geliştirilmesi için ortak çözümler üretmek zorundadırlar. Bu kapsamda, girişimciliğin geliştirilmesi ve lisansüstü eğitimle uzman kadroların güçlendirilmesi ağırlıklı ve öncelikli konular olarak ele alınmalıdır. Diğer taraftan, eğitim sistemi ile ülke ekonomisinin işleyişinde liyakat, başarı, verimlilik ve kalite değerlerinin kararlılıkla korunup geliştirilmesine özen gösterilmelidir⁴⁷².

Bilgi toplumuna doğru yaşanan değişimde önemi yeniden göz önüne çıkan ve bu değişimden en fazla etkilenen birey olmaktadır. Bireylerin karşılaştığı değişim ve yenileşmenin odağında ise temelde, “bireyin kimliği”, “bireysel yaşantı” ve “bilgi yönetimi becerileri” yatmaktadır. Bireysel yaşantıda meydana gelen değişimin sonucu olarak önümüze çıkan itici güçlerin en çarpıcı olanı, hiç şüphesiz, yeniçağın gerektirdiği bilgi yönetimi becerileri ve bu becerilerin bireylere kazandırılması gerekliliğidir. Bu gerekliliklerin başında “bilgiye erişim yollarının öğrenilmesi”, “eleştirel düşüncenin gelişmesi”, “veri yönetimi becerilerinin geliştirilmesi”, “öğrenmeyi öğrenme becerilerinin kazanılması”, “analiz ve sentez yapmayı sağlayan” yaklaşımların edinilmesi ve “kendi bilişsel sürecinin yönetimi” gelmektedir⁴⁷³.

Bilgi toplumuyla birlikte insani değerlerin öne çıkması, Türk toplumunda, bağımsız kişilik yapısının geliştirilmesi ve bunun için uygun ortamın hazırlanmasına yönelik politikaları üretme görevini ön plana çıkarmaktadır. Bağımsız karar verme yeteneğine sahip kişilik yapısında, insan yetiştirmenin ön koşulu, “nitelikli eğitim”,

⁴⁷¹ Kelleci, s. 15.

⁴⁷² TÜBİTAK, *Vizyon-2023, Teknoloji Öngörü Projesi, Eğitim ve İnsan Kaynakları Sonuç Raporu ve Strateji Belgesi*, s. 62.

⁴⁷³ TÜBİTAK, *Vizyon-2023, Teknoloji Öngörü Projesi, Eğitim ve İnsan Kaynakları Sonuç Raporu ve Strateji Belgesi*, s. 23-24.

“yaygın bir sosyal güvenlik sistemi”, ve “etkin bir insan kaynakları yönetimi” gerektirir.

Bu anlamda bireyler için, Türkiye’de eğitimin içeriğini yenileyecek, bilgi toplumuna ulaştıracak bir eğitim politikası gereklidir. Türkiye’de oluşturulacak politikalarda insanların nitelik ve değerlerinin, daha objektif ölçütlerle ön plana çıkarılmasına ihtiyaç vardır. Amaç, kültürlü insan kavramının gerçek yerini bulduğu insan yetiştirme dönemine ulaşmak olmalıdır⁴⁷⁴. Bilgi toplumuna ulaşmak ancak eğitimle (eğitimin hem nitel hem nicel anlamda geliştirilmesiyle) mümkün olacaktır.

3.2.2. Bilim ve Teknoloji Alanında

Günümüzde eğitim ile bilim ve teknoloji birlikte yürümektedir. Eğitim, bilim ve teknolojiye ilerleme sağlarken, bilim ve teknoloji de eğitimin ilerlemesine neden olmaktadır. Bilim ve teknoloji, eğitimi üç yolla etkilemektedir⁴⁷⁵. Bunlar; uluslararası elektronik üniversiteler, etkileşimli uzaktan eğitim ve kütüphanelere erişimdir. Bu çözümler süreçlerin hızını artıracak, zaman ve maliyeti önemli ölçüde düşürecek gelişmelerdir.

Eğitimdeki itici güçler ve temel eğilimler sadece eğitimde kullanılan teknolojik donanım üzerinde belirleyici bir unsur olmamış, aynı zamanda teknolojik donanımdaki gelişme de toplum ve eğitim sistemi üzerinde etkili ve belirleyici bir unsur olmuştur. Bunun en belirgin örneği internet teknolojilerinin toplum ve öğrenme yaklaşımları üzerindeki etkisidir. Teknolojik altyapı ihtiyaçla paralel olarak yoğun şekilde kullanılmakta ve bu kullanım da paralelinde teknoloji kullanımına olan ihtiyacı artırmaktadır. Bilişim teknolojilerinin kapasiteleri her geçen gün artmakta, fiyatları ucuzlamakta ve toplumun her katmanındaki birey için ulaşılabilir özelliğe kavuşmaktadır. Bu ise, teknolojinin toplumun bütün katmanlarına ulaşmasını kolaylaştırmakta ve kullanımını artırmaktadır. Sanayi devriminin teknolojik donanımının aksine, bilişim çağındaki teknolojiler çevrenin ekolojik dengesini tehdit edici veya zarar verici özellikte değil, bu dengeyi gözetken ve korunmasına yardımcı olacak niteliktedir. Teknolojik donanımın sunduğu

⁴⁷⁴ Erkan, Erkan, Ankara, 1988, s. 131-132.

⁴⁷⁵ Yurdakul Ceyhan, Ufuk Çağlayan, **Bilgi Teknolojileri Türkiye İçin Nasıl Bir Gelecek Hazırlamakta**, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1997, s. 87.

olanakların en önemlisi çoklu-ortam öğrenme unsurlarını bir araya getirerek yaratıcılığını geliştirmesi için gerekli ortamı bireye sunabilmesidir. Teknolojik donanımların en belirgin özelliklerinden biri bireyin zihinsel etkinliklerini destekleyici ve zenginleştirici türde olmasıdır. Özellikle çoklu ortam bilgisayarlar ve internet bunun en yaygın örnekleridir. Zaman ve mekan sınırlamalarından bağımsız iletişim olanakları sayesinde sanal ortamda buluşma ve gerçek değere dönüşen işbirliği fırsatı doğmaktadır. Herkesin eşit iletişim olanaklarına sahip olmasıyla gelişmelerden haberdar olması ve düşüncesini ifade edebilmesi sağlanmaktadır. İnternet ve intranetler üzerindeki forum, anket ve duyurular günlük yaşantımızda giderek daha fazla yer almaktadır. Özellikle coğrafi açıdan dezavantajlı bölgelerde yaşayan insanların uydu ve benzeri hızlı iletişim olanakları sayesinde hemen her alanda, ama özellikle eğitimde fırsat eşitliği sağlaması, insan kaynakları açısından temel stratejik önemdedir⁴⁷⁶.

İnsanın çevresi üzerindeki etkinlik düzeyi hiçbir çağda bu denli yüksek olmamış, bilim ve teknoloji hiçbir zaman birbirini bu denli pekiştiren ve geliştiren sistemler halinde işlev görmemiştir. Bilim ve uzantısı olan teknoloji, insan aklının sınırlarını zorlayan bir elektronik iletişim ağını insanlığın hizmetine sunmuş, hareketlilik (mobilité) yetisi ile birlikte, toplumlar, kültürler ve ulusların sınırlarını hiçbir savaşın yapamayacağı kadar zorlamış, insanları ayıran fiziksel şartların önemini düşürmüş, dünyayı Marshall McLuhan'ın⁴⁷⁷ terimiyle çok merkezli bir "Küresel Köy" haline getirmiştir. Bilimsel bulguların insanlık hizmetine sunulma hızı artmış, üretim ve hizmetlerin tüm insanlık tarafından aynı anda kullanılabilme olasılığı ortaya çıkmıştır⁴⁷⁸.

Bilim ve teknolojideki ilerlemeler toplumları bilgi ekonomisinin içinde yer almasını sağlamakta ya da bilgi toplumu haline getirmektedir. Genellikle ileri teknoloji ve özellikle de 'bilgi ve iletişim teknolojilerinin' ekonomideki kullanımıyla

⁴⁷⁶ TÜBİTAK, **Vizyon-2023, Teknoloji Öngörü Projesi, Eğitim ve İnsan Kaynakları Sonuç Raporu ve Strateji Belgesi**, ss. 31-32.

⁴⁷⁷ Marshall McLuhan, Bruce R. Powers, **The Global Village: Transformations in World Life and Media in The 21st Century**, New York, Oxford: Oxford University Press, 1989, s. 12.

⁴⁷⁸ Yıldırım, 2002, s.61.

karıştırılan, oysa bunun ötesinde, tüm sosyoekonomik süreçlerde bilginin yarattığı değeri karakterize eden bilgi ekonomisi, dört temel direk üzerinde yükselmektedir⁴⁷⁹:

- Yerel ve küresel bilginin ekonominin tüm sektörlerinde yaygın ve etkili kullanımını özendiren, girişimciliği teşvik eden, bilgi devriminin yarattığı ekonomik ve sosyal dönüşümlere izin veren ve onları destekleyen uygun bir ekonomik dürtünün ve kurumsal rejimin yaratılması ve bilgi toplumunun hukuksal altyapısının oluşturulması;
- Kaliteli eğitim ve yaşam boyu öğrenimin herkesin erişimine açık olduğu, yetenekli, esnek ve yaratıcı insanlardan oluşan bir toplumun yaratılması;
- Toplumun tüm kesimlerinin erişimine açık, etkili ve rekabetçi bilgi ve iletişim hizmet ve araçlarının oluşturulmasını sağlayan, dinamik bir bilişim altyapısının, tam rekabete açık ve yenilikçi bir bilişim sektörünün kurulması;
- Hızla büyüyen küresel bilgi stokuna katkıda bulunan, bu stoku yerel ihtiyaçlara uyarlayan, yeni ürünler, hizmetler ve yeni iş yapış tarzlarının yaratılmasında kullanan şirketleri, bilim ve araştırma merkezlerini, üniversiteleri, düşünsel üretim odaklarını ve toplumun tüm örgütlü kesimlerini kapsayacak bir biçimde yenilikçilik ve girişimciliğin desteklendiği etkili bir ulusal yenilikçilik sisteminin ve iş ortamının yaratılması...

Bilgi artık ülkelerin, şirketlerin ve bireylerin temel rekabet alanı haline gelmiştir. Bilgi temelli ekonomi iş gücü talebini de küresel ölçekte dönüştürmektedir. Fiziksel yeteneklerin yerini bilginin kullanımı, ham maddelerin dönüştürülmesi ve ucuz emek istihdamının yerini ise teknolojik uygulamalar, özellikle de bilgi ve iletişim teknolojileri uygulamaları ile buna uygun kaliteli insan kaynağı almaktadır. Bilgi ekonomisinde rekabet avantajı, yeni bilgi yaratma ve işleme tarzlarına uygun, yenilikçilik yeteneği ile donatılmış bir insan sermayesi yaratılması koşuluna bağlıdır. İstihdam alanında en hızlı büyümenin bilgi temelli iş kollarında yaşanması bu durumun açık bir göstergesi olarak yorumlanabilir. “Bilgi işçileri”, ekonominin temel katma değer yaratım süreci haline gelmiş olan, bilgiyi üretme, işleme, dağıtma ve paylaşma sürecine, yani bu “gayri maddi” ürünlerin üretim sürecini belirleyen “ağ yapısı”na uygun becerileriyle, bilgi ekonomilerinde avantajlı duruma gelmişlerdir.

⁴⁷⁹ Özgür Uçkan, “Bilgi Politikası ve Bilgi Ekonomisi: Verimlilik, İstihdam, Büyüme ve Kalkınma”, **Bilgi Dünyası** 2006, 7(1): 23-48, s. 27.

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin istihdam dünyasına en dolaysız etkilerinden biri işyerini fiziksel/coğrafi yerleşim özelliğinden soyutlaması olmuştur. “Tele-çalışma”, “mobil çalışma”, “tele iş merkezleri” gibi “gerçek zamanlı”, esnek istihdam biçimleri, küresel ölçekte iş gücünün örgütlenme dinamiklerini dönüştürmekte, küresel iş bölümünün doğasını değiştirmektedir. Bu tür kapsamlı dönüşümler, birçok avantaj sunduğu gibi, önemli riskler de barındırır. Bu yüzden bu değişimlerin “yönetilmesi” gerekir. Gelişmekte olan birçok ülkede mevcut kurumsal ve hukuksal çerçeve bu yeni küresel dinamiklere uyum sağlayamamaktadır. Teknolojik değişim her zaman “hazır olana” avantaj sağlar. Ülkeler arasındaki farklı dönüşüm hızları ve bilgi temelli ekonomik faaliyetlere hazırlık durumları arasındaki farklılıklar, mevcut “sayısal bölünme” ve “bilgi uçurumu”ndan kaynaklanan eşitsizlikleri derinleştirmektedir. Bilgi ekonomisinin sürdürülebilir kalkınma ivmesi yaratabilmesi, diğer birçok konuda olduğu gibi, bilgi ve iletişim teknolojilerine uygun istihdam koşullarının sağlanmasını ve esnek bir insan sermayesinin oluşturulmasını gerektirir. Bunun için de, etkin, uluslararası uyuma sahip ulusal politika ve stratejilerin geliştirilmesi ve hızla uygulanması bir zorunluluk olarak belirmektedir. Bu alanda pasif kalmak, sadece küresel ekonomiden kalıcı olarak dışlanmayla sonuçlanabilir⁴⁸⁰.

Bilgi temelli ekonominin ve ekonomide ağ etkisinin istihdam üzerinde doğrudan ve yapısal bir etkisi vardır. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişim hızı ve kapsamı, bu alanın üretim ve hizmetleriyle ilgili birçok yeni iş kolunu ortaya çıkarmıştır. Ancak bu etki daha önce var olmayan iş alanlarının doğuşuyla sınırlı değildir. Bilgi ve iletişim teknolojileri ile istihdam arasındaki ilişkinin asıl dönüştürücü dinamiği, bu teknolojilerin kullanımıyla değişen iş süreç ve modellerinde, yani “kullanıcı endüstriler”de yatmaktadır. Giderek daha çok sektör bu uygulamaları ve hizmetleri kullanmakta ve bu dinamik, strateji oluşturma, kaynak yönetimi, üretim, pazarlama ve firma organizasyonu bakımından çalışma koşullarını dönüştürmektedir. Aynı şekilde, genel ekonomik faaliyetler içinde payı giderek artan hizmet sektörü daha yoğun bilgi ve iletişim teknolojileri kullanmakta; bu da iş gücü talebini bu teknoloji becerilerine sahip kaliteli insan kaynağına doğru yönlendirmektedir. Bilgi ve iletişim teknolojileri ürün ve hizmet üretimi sektöründe

⁴⁸⁰ International Labour Office, **World Employment Report 2001: Life at Work in The Information Economy**, Geneva: ILO, 2001, s.81.

son yılların en büyük istihdam büyümesi yaşanmaktadır⁴⁸¹. İmalat sektöründe ise tersine bir gelişme söz konusudur. İş gücü verimliliği ile toplam faktör verimliliği arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. 1990'larda en yüksek toplam faktör verimliliği artışını gerçekleştiren ülkelerin, aynı zamanda ekonomide bu teknolojileri en yoğun kullanan ülkeler olduğu görülmektedir. Bunlar, istihdam büyümesinin de en hızlı yaşandığı ülkelerdir. Danimarka, Finlandiya ve İrlanda gibi internet yaygınlığının yoğun olduğu ülkelerde, işsizlik oranlarının da aynı hızla düştüğü gözlemlenmiştir⁴⁸².

Her ne kadar, teknolojik gelişme ile istihdam arasında uzun dönemde olumlu bir ilişki olsa da ve eski işler ortadan kalkarken yeni iş alanları yaratılması sonucu yapısal işsizliğin etkileri azaltılsa da, bu süreç ne otomatik, ne sancısız ve ne de eşzamanlıdır. AB kısa ve orta dönem istihdam politikalarını hızla büyüyen bilgi temelli iş gücü açığını kapatmaya odaklanmaktadır. Başka türlü bilgi ekonomisiyle rekabet avantajı yaratılamayacağı bilinmektedir. Bu anlamda ülkeler için, bilgi ekonomisine uygun, bu becerilere sahip, esnek ve kaliteli bir insan sermayesi yaratma hedefine odaklanmış, küresel uyumlu, risk yönetebilen ve kamu yararına avantaj yaratabilen bir ulusal istihdam politikasının oluşturulması hayati öncelik taşımaktadır⁴⁸³.

Ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin yanı sıra, yeterince rekabetçi bir yapıya sahip olup olmamaları, ulusal bilgi toplumu politikalarının durumu, uygun hukuksal altyapıya sahip olup olmamaları gibi birçok unsur da belirleyici olmaktadır. Bilgi ekonomisi, bilgi ve iletişim teknolojileri ve istihdam ilişkisini daha geniş açılı bir perspektife, insan sermayesi ve sosyal sermaye arasındaki ilişki ve bilgi toplumu hedefi ile uyum açısından konumlamakta yarar vardır. Bilgi toplumuna uygun bir insan sermayesi ve sosyal sermayenin yaratılması hedefi, ekonomik büyüme ve uyumun sağlanması, toplumsal uyum ve birlikteliğe ulaşılması ve bireylerin refaha kavuşturulması ile ilgili daha geniş kalkınma hedeflerinin ayrılmaz bir parçasıdır. "İnsan sermayesi", kişisel, sosyal ve ekonomik refahı mümkün kılan bilgi, beceri,

⁴⁸¹ OECD, **The new economy: Beyond the hype / final report on the OECD growth Project**, Meeting of the OECD Council at Ministerial Level 2001. Paris: OECD, 2001.

⁴⁸² International Labour Office, 2001.

⁴⁸³ Viladimir Lopez-Bassols, ICT Skills and Employment, **STI Working Papers:**

DSTI/DOC (2002) 10, (2002, 17 July)

[http://www.oecd.org/olis/2002doc.nsf/43bb6130e5e86e5fc12569fa005d004c/db2bda9e479dbf9ac1256bf90055744f/\\$FILE/JT00129725.PDF](http://www.oecd.org/olis/2002doc.nsf/43bb6130e5e86e5fc12569fa005d004c/db2bda9e479dbf9ac1256bf90055744f/$FILE/JT00129725.PDF), (17.02.2008)

uzmanlık ve davranış bütünü; “sosyal sermaye” ise, gruplar içinde ya da arasında ortak hedeflere ulaşmak için işbirliğini kolaylaştıran, kurallar, değerler, kültür, adetler ve eylemlerin paylaşımıyla kamusal hayata katılımı sağlayan ağ yapıları olarak tanımlanabilir⁴⁸⁴. İnsan sermayesi ve sosyal sermayenin, ekonomik büyümeye veya sağlık, yönetim, kurumsal çerçeve, demokratik katılım gibi diğer hayati alanlara katkıda bulunabilmesi için, etkileşim içinde olmaları ve karşılıklı olarak güçlendirilmeleri gerekir. Bu iki boyut arasındaki içsel etkileşim ilişkisi, bilgi toplumunda, bilgi üretimi, işlenmesi, biriktirilmesi, dağıtımı, paylaşımı ve kullanımı faaliyetlerinin bireyler arasında toplumsal bir bağlamda gerçekleşmesine dayanır. Bilgi, insan ve toplum, dinamik bir ilişkiyle birbirine bağlıdır. Bu bağlamda bilgi ve iletişim teknolojileri, avantaj kadar risk de doğurmaktadır. İnsan sermayesi ve sosyal sermayenin uyumlu gelişimi bakımından, bilgi teknolojisine erişimde yaşanan eşitsizlikler, yani sayısal bölünme ve bilgi uçurumu ciddi bir risk olarak ortaya çıkmaktadır. Aynı şekilde, bilgi toplumuna uygun becerilerin kazanılması için en temel kanal olan eğitimde bilgi teknolojisinin kullanımı bakımından yaşanan eşitsizlikler de ciddi bir risk olarak belirmektedir. Tüm bu riskler sosyal parçalanma tehlikesini artırmakta ve insan sermayesinin gelişimini tehdit ederek kalkınma ivmesini sınırlamaktadır.

Bu bakımdan bilgi, insan sermayesi ve sosyal sermayeyi etkileşime sokacak ulusal istihdam politikalarının geliştirilmesine öncelik verilmesi gerekir. Avrupa Birliği’ni “geleceğin en dinamik bilgi ekonomisi” haline getirmeye odaklanan ve somut ifadesini “e-Avrupa” programında bulan “Lizbon stratejisi”, bilgi ekonomisine uygun insan sermayesi ve sosyal sermayenin yaratılması hedefini, “Avrupa İstihdam Stratejisi”nin temeline yerleştirmiştir. Çünkü bu teknolojileri uygulama başta olmak üzere, bilgi toplumuna uygun becerilerle donatılmış insan sermayesi konusunda Avrupa’da yaşanan yetersizlik, bu hedefi gölgeleyen önemli bir eksiklik olarak algılanmaktadır.

“Bilgi Toplumunda İstihdam ve Toplumsal Boyut” adlı çalışma grubunun Avrupa Komisyonu’na sunduğu “Bilgi Toplumunda İş Stratejileri” adlı rapor, tüm Avrupa’da geçerli olacak bilgi toplumu istihdam stratejisinin ana hatlarını

⁴⁸⁴ Commission of the European Communities, “Building the knowledge society: Social and human capital interactions”, **Commission Staff Working Paper**: SEC (2003) 652, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2003, s.562.

konumlar⁴⁸⁵. Bu strateji, dört köşe taşı üzerinde temellenir: istihdam edilebilirlik; girişimcilik; uyum sağlayabilirlik; eşit fırsat... “Herkes ve herkesin erişimine açık bir istihdam ortamı”nı hedefleyen bu stratejinin ana eksenini “eğitim” ve “kalite” kavramları oluşturur. Çünkü bir yandan bilgi toplumu becerilerini kazanmış bir insan sermayesinin yaratılması için bu amaca uygun bir eğitim ve yaşam boyu öğrenim sisteminin oluşturulması; öte yandan istihdamın sürdürülebilirliği ve yapısal işsizliğin önüne geçilebilmesi için iş gücü kalitesinin yaşam kalitesiyle birleştiği bir çalışma ortamının yaratılması gerekmektedir⁴⁸⁶. AB ölçeğinin de ötesinde, bu yaklaşım bilgi ekonomisine uygun bir istihdam stratejisinin uluslararası boyutta kabul gören kuralı haline gelmiştir.

Bilgi ekonomisine geçiş sürecinde, “bilgi becerileri”nin farklı düzey ve niteliklerde katma değer yarattığı bir istihdam kanalı oluşturmak için, bilgiyi işleme, sorun çözme, hem bağımsız olarak hem de takım halinde çalışabilme yetenekleriyle donatılmış, dinamik, risk alabilen, düşünen insanların yetiştirilmesi gerekir. Bilgi ekonomisinin ihtiyaç duyduğu bu eğitilmiş, yaratıcı, yetenekli ve çok işlevli istihdam kanalını yaratmanın yolu kuşkusuz eğitimden geçmektedir. Yeni sosyo-ekonomik paradigmlar nasıl iş yapma ve istihdam tarzlarını, topluluk ilişkilerini, yönetsel süreçleri dönüştürüyorsa, geleneksel eğitim ve öğrenim sistemlerini de dönüştürmektedir. Gerek AB entegrasyon sürecinde yaşanan hızlanma, gerekse Türkiye’nin sürdürülebilir bir kalkınma atılımına duyduğu ihtiyaç, bilgi ekonomisine uygun istihdam için köklü bir eğitim reformunu kaçınılmaz hale getirmektedir⁴⁸⁷.

Toplum yaşamında olduğu kadar, çalışma yaşamında örgütlü ilişkileri kurgulayabilen insan kaynağı niteliği okul sisteminde kalma yıllarıyla ölçülmektedir. Eğitim kurumları evrensel değerleri içerdiği gibi bilgi toplumunun bilgi üretim ve dolaşım teknolojilerini de güncel yaşamına transfer edebilme kabiliyetindedir. Bilgi ve teknolojinin üretiminde ve dolaşımında etkin rol oynayan insan kaynağının toplumlar arası rekabette ulusal kaynakları kullanabilme becerisini sergileyebilmektedirler. Bilindiği üzere sosyo-ekonomik gelişme üç çeşit kaynağın

⁴⁸⁵ European Commission, **Strategies for jobs in the information society**, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2000.

⁴⁸⁶ Commission of the European Communities, **Information society jobs - quality for change: Exploiting the information society’s contribution to managing change and enhancing quality in employment**. (Commision Staff Working Paper: SEC (2002) 372), (12.02.2006)
http://ec.europa.eu/employment_social/knowledge_society/docs/quality_en.pdf

⁴⁸⁷ Uçkan, ss. 35-36.

etkin olarak kullanılmasını öngörür: ekonomik ya da parasal, fiziksel ya da materyal ve toplum ya da insan. Bu üç kaynak arasında en önemli ya da kritik olanı insan kaynağıdır. Çünkü insan kaynağının kullanımı parasal ya da yatırımlar açısından daha fazla fayda yaratmaktadır. Son otuz yıldır sadece çok gelişmiş endüstri toplumlarında değil, fakat aynı zamanda gelişmekte olan toplumlarda bilgi ve iletişim teknolojileri devrimine sahip olmaktadır. Bunun anlamı, bu gelişmelerin iş, beceri yapısı ve yatırım örgütlenmelerinin yeniden şekillenmesine neden olmasıdır.

Bu çerçevede değişimler iş pazarında kuramsal değişimleri meydana getirirken aynı zamanda toplumlarda bir bütün olarak değişime neden olmaktadır. Değişimin yeni adımı ve üretim modelleri sürekli değişen pazar taleplerini karşılamada yeni üretim süreçleri ve yeni esaslara dayanan değişmelerin ortaya çıkmasını hedeflemektedir. İş yapısının bu değişme sürecinde gelecekte sadece çok yüksek eğitim görmüş çalışanlar iş bulmayacaktır, fakat aynı zamanda ortaya çıkacak işler çok iyi beceri kazanmış çalışanlara yönelecektir. Belki bedensel ya da geleneksel işler tamamen ortadan kalkmayacaktır. Fakat çok yakın gelecekte iş pazarında bu tür işler hızla önemini kaybedip istihdam yaratmada yetersizleşecektir⁴⁸⁸.

1980’li yıllardan sonra giderek artan uluslararası rekabet, ulusların dünya pazarındaki ekonomik gücünü; ulusal düzeyde rekabet edilebilirlik konusunda en önemli kavramın ulusal verimlilik olduğunu ortaya çıkarmaktadır⁴⁸⁹. Verimlilik artışı konusundaki ana temalar; o ülkenin gayrisafi yurt içi hasılası (GSYİH), sektörlerde yaratılan katma değer, nüfus artış hızı, okullaşma oranları, istihdam durumu, çalışan işgücünün eğitim durumu, bilgi ve teknoloji kullanma becerisi vb. özellikle son yirmi yıldır üretimde kullanılan girdiler içinde anahtar konumuna gelen işgücü verimliliğidir. Günümüz kavramında ise “insan kaynağı niteliği” dir⁴⁹⁰.

Bilim ve teknolojiye ilerleme için gereken en önemli adımın eğitim alanında olması gerektiği, gelişmiş ülkelerin eğitime verdiği önemden de anlaşılmaktadır. OECD verilerine göre GSMH’den eğitime ayrılan pay Türkiye’de % 4,2 civarında

⁴⁸⁸ Tatlıdil, Xanthacou, s. 4.

⁴⁸⁹ Tatlıdil, Xanthacou, s. 5.

⁴⁹⁰ Deniz Büyükkılıç, **Türkiye ve AB ülkelerinde Ekonomik Başarı ve Verimlilik Karşılaştırmaları, 1990-1999**, Milli Prodüktivite Merkezi (MPM), Ankara, 2001, ss. 3-4.

iken, bu oran OECD ülkelerinde % 6 civarındadır⁴⁹¹. Bununla birlikte, gelişmiş ülkelerde yüksek okullaşma 1990'lı yılların başlarında % 50'lerin üzerindeyken, ülkemizde bu oran 2000'li yıllarda bile ancak % 20'lerde kalmıştır⁴⁹².

Küresel ekonominin yeni kurallarını, ekonomik değerlerin bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan devrim niteliğindeki gelişim ile artan dolaşım yeteneği belirlemektedir. Bilginin kesintisiz, hızlı ve uluslararası ölçekte entegre ağlar üzerinde dolaşımı ve paylaşımının ekonomik değer yaratması üzerine kurulu olan bir dünyada yaşıyoruz. Bir ülke, tüm ekonomik ve insani potansiyelleriyle, bu ağın içinde ne kadar değer, yani bilgi yaratır ve bu bilgiyi ağın geri kalanıyla ne kadar eşzamanlı ve uyumlaştırılmış bir biçimde paylaşırsa, o kadar rekabet avantajına sahip olmaktadır. İş yapmanın küresel kurallarını artık bilginin dolaşım ve paylaşım kabiliyeti belirlemektedir⁴⁹³. Bilgi ekonomisinin paradigmalarına uygun yetenekli insan kaynağının yaratılması, toplumun en geniş kesimlerine yayılmış bir “bilgi kültürü”nden, “bilgi okuryazarlığı”ndan geçmektedir. Ancak, bilginin yarattığı ekonomik değerlerin ülke sınırları içinde eşit ve adil bir biçimde paylaştırılamaması bilgi ekonomisine geçiş sürecini baltalamaktadır, bu nedenle bilginin eşit ve adil dağıtılması için gerekli yapının kurulması gerekmektedir⁴⁹⁴.

Bilgi Teknolojileri, gün geçtikçe daha fazla eğitilmiş işgücü gerektiren değişimler yaratmaktadır. Bilgisayar temelli teknolojilerin ve üniversite mezunu işgücü ihtiyaçlarının artışı, “beceri yanlısı” ve hatta “beceri önyargılı” bir teknik değişim oluşumunun dolaylı kanıtıdır⁴⁹⁵. Söz konusu beceri önyargısı, sürekli olarak daha yüksek becerili çalışanların tercih edilmelerine yönelik bir değişime yol açmaktadır⁴⁹⁶.

⁴⁹¹ Kalkınma Bakanlığı, **Sosyal Sektörlerdeki Gelişmeler**,

<http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/EkonomikSosyalGostergeler.aspx>, (09.01.2016)

⁴⁹² Hakan Bal, Mustafa Sezgin, “Bilgi Toplumu, Türkiye ve Dünya”, **Kalkınmada Anahtar Verimlilik**, Cilt: 18, Sayı: 214, 2006, Milli Prodüktivite Merkezi Yayını, s. 18.

⁴⁹³ DPT, **2004 Türkiye İktisat Kongresi**, s. 13.

⁴⁹⁴ DPT, Bilgi Toplumu Dairesi Başkanlığı, Türkiye Bilişim Vakfı, IV. Türkiye İktisat Kongresi 2004 **22. Çalışma Grubu: “Bilgi Ekonomisi ve Bilgi Topluma Geçiş” Raporu**, Mayıs 2004, s. 15.

⁴⁹⁵ David Autor, H., Frank Levy, Richard J. Murnane, “The Skill Content of Recent Technological Change: An Empirical Exploration”, **Quarterly Journal of Economics**, 2003, 118 (4), 1279-1333, ss. 1281.

⁴⁹⁶ Timothy F. Bresnahan, Erik Brynjolfsson, Lorin M. Hitt, “Information Technology, Workplace Organization, and The Demand for Skilled Labor: Firm-Level Evidence”, **Quarterly Journal of Economics**, 2002, 117 (1), 339-376, s. 370.

Bir ülkede bilgi ekonomisine geçişi sağlamanın ve bilgi toplumunu yaratmanın yolu, karar verme, politika ve strateji geliştirme, iş yapma süreçlerinde; hükümet, kamu sektörü, iş dünyası, tüm çeşitliliği içinde sivil toplum kuruluşları, yurttaş inisiyatifleri, sendikalar, üniversiteler, medya gibi bir çok paydaşı, yani toplumun örgütlü tüm kesimlerini dahil eden, giderek bütün yurttaşları örgütlenmeye cezbeden ve toplumun yapısını dönüştüren ortaklıklar gibi çok taraflı ortaklıklardan geçmektedir. Gerek yerel gerekse uluslararası düzeyde giderek yoğunlaşan bir rekabet ortamında, ülke ekonomisini diğer ülkelerle eşit şanslarla donatmak için, Bilgi ve İletişim Teknolojileri altyapısının güçlendirilmesine de aynı önem verilmelidir. Bilgi Ekonomisine geçmek, küresel rekabet avantajlarımızı güçlendirmek; üretkenliğimizi ve kalite standartlarımızı yükseltmek; milli geliri artırmak ve adil bölüşümünü sağlamak; sürdürülebilir istihdam kanallarını yaratmak; ulusal eğitim ve öğrenim sistemimizi iyileştirmek, yani sürdürülebilir bir kalkınma ivmesi yaratmak için temel bir koşuldur⁴⁹⁷.

Türkiye'nin, gerek diğer ülkelerle arasında gerekse sınırları içinde giderek büyüyen dijital ve kültürel uçurumun önüne geçmek için, fizik, dijital, insani ve sosyal kaynakları eşitlikçi ve adil bir temelde oluşturulması; yani bilişim teknolojilerini ve bağlantı imkanını, içerik geliştirme donanımını, bilgi okuryazarlığı ve yaşam boyu öğrenim fırsatlarını, yeni örgütlenme ve sosyal ilişki modellerini herkesin erişimine sunmak gerekmektedir. Türkiye'nin bilgi ekonomisine geçiş için sahip olduğu en avantajlı kaynaklardan biri etkin girişimcilik ruhudur. İnovasyon kapasitesinin en önemli dinamiğini oluşturan bu mikro güç, ne yazık ki ülkemizde yeterli derecede teşvik edilmemekte hatta birçok dolaylı ve doğrudan mekanik/bürokratik engelle karşılaşmaktadır. İnovasyon ortamının iyileştirilmesi için kamusal ya da yarı kamusal makro ölçekli yönetsel yapılanmaların yeterli dinamiği yaratmaktan uzak olduğu görülmektedir⁴⁹⁸.

Fransız sosyologu Alain Touraine bir söyleşisinde Türkiye'nin üyeliğinin AB'ye sağlayacağı jeopolitik güçten söz ederken, ABD hegemonyası açısından Avrupa'nın konumu ile ilgili bir soruyu şöyle yanıtlıyor: "Amerikan üstünlüğü, bilginin edinilmesinde, üretilmesinde, dönüştürülmesinde. Teknolojide değil. Yapılacak şey basit: Avrupalıların anlaması gereken, bilginin üretilmesi ve

⁴⁹⁷ DPT, 2004 Türkiye İktisat Kongresi, s. 16.

⁴⁹⁸ DPT, 2004 Türkiye İktisat Kongresi, ss. 17-19.

kullanılmasının, geçmişteki sanayi ve tarımın eşdeğeri olduğunu görmek.” Touraine, ileri teknolojilerde Asya ülkeleri başta olmak üzere birçok ülkenin iyi durumda olduğunu, ama Amerikan üstünlüğünün özellikle üniversite sisteminden kaynaklandığını; üniversitelerin bir pompa gibi çalıştığını, seçkinleri çekip en iyilerini alıkoyduğunu, kalanları da güçlü bir etki altında evlerine yolladığını ve bu sistemin bilginin yönetimi açısından büyük bir üstünlük sağladığını söylüyor. Touraine’in burada tanımladığı üstünlük, teknolojik öncülükten çok, bilgi ekonomisini küresel ölçekte yönlendirme üstünlüğüne dayanıyor. Artık üretimin en önemli girdisi haline gelen bilginin küresel dolaşımı, ekonominin yanı sıra, uluslararası ilişkiler, siyaset ve medya gibi değişim araçlarını da belirlemektedir. Küresel bilgi akışını yöneten toplumlar, uluslararası ilişkiler ağını da yönetmektedir. Teknoloji üretimi bu sürecin yalnızca bir bileşenidir. Teknolojinin dinamiği olan yenilikçiliğin ekonomik bir girdiye dönüşerek küreselleşmesi bilginin yönetimiyle mümkün olmaktadır. Bilgiyi yöneten, teknolojinin hangi alanlarda ilerleyeceğini ve ekonomik sistemde yerini nasıl alacağına da karar vermektedir. Bu bağlamda bilginin küresel yönetimi, teknoloji de dahil olmak üzere birçok alanda ekonomik ve siyasal rekabet avantajının kaynağı haline gelmektedir. Touraine’in Avrupa toplumlarında eleştirdiği yükseköğrenim politikalarındaki yetersizlik, AB’nin küresel ölçekte ekonomik ve siyasal atalet halinin de belirleyici kaynaklarından biridir. Avrupa Komisyonu, AB ölçeğinde bilgi ekonomisine uygun insan kaynağı açığının, uygun politikalar geliştirilmezse giderek büyüyeceğini öngörüyor ve bu politikaların öncelikle üniversite sistemlerinin iyileştirilmesine odaklanması gerektiğini vurgulamaktadır. Ülkemizde de bu konuyla ilgili planlı çalışmalara odaklanması gerekmektedir⁴⁹⁹.

e-Dönüşüm Türkiye Projesi Kısa Dönem Eylem Planı⁵⁰⁰ (2003-2004) ‘nda, Eğitim ve İnsan Kaynakları başlığı altında, bilgi toplumunun gerektirdiği insan kaynağının yetiştirilmesi amacıyla bilgi teknolojilerine dayalı eğitim sistemlerinin yaygınlaştırılması gerektiği, bu ihtiyacın kamu kaynaklarının yanısıra gönüllü kişi, kuruluş ve organizasyonların desteğiyle karşılanması yönünde kampanya başlatılacağı ve özendirici tedbirler alınacağı belirtilmektedir. Yine bu eylem

⁴⁹⁹ Uçkan, s. 28.

⁵⁰⁰ DPT, **e-Dönüşüm Türkiye Projesi, Kısa Dönem Eylem Planı** (2003–2004), http://www.bilgitoplumu.gov.tr/Documents/1/Yayinlar/040900_KDEPKitapcik.pdf, (04.06.2010)

planında, bilgi toplumunun gerektirdiği insan kaynağı planlamasının yapılması, bu amaçla bilgi toplumuna geçiş sürecinde, bilgi ve iletişim teknolojileri alanında yetişmiş insan kaynağının yanısıra, bilgi ekonomisinin gerektirdiği niteliklerin ve talebin saptanması, bu çerçevede insan kaynağı ihtiyacının karşılanmasına yönelik planlamanın yapılması ve gerekli tedbirlerin alınması yönünde çalışmalar yapılacağı belirtilmektedir.

İşgücüne sürekli değişen ihtiyaçlara uygun bilgi ve beceri kazandırılması, yalnızca işsizliğin önlenmesi bakımından değil, üretimin, verimliliğin ve kalitenin artırılması açısından da büyük ağırlığa sahiptir. Dolayısıyla, bu alana daha çok kaynak ayrılması ve eğitim sistemimiz çalışma yaşamının ihtiyaçlarını karşılayacak bir yapıya kavuşturulması gerekmektedir. Bilimin ve teknolojik yapının hızla değişmesinde en önemli etken, rekabetin ve ürünlere yönelik değişen ve çeşitlenen bir talebin varlığıdır. Rekabeti ön plana çıkaran en önemli öge her ne kadar ürünün fiyatı olsa da, daha çok kalite ve teknolojidir. Teknolojinin üretim süreçlerinde kullanılabilmesi ise, nitelikli ve yüksek ücretli işgücüne ihtiyaç göstermektedir. Bugün OECD ülkelerinde son yıllarda hızla artan işsizlikten en fazla etkilenen kesimin diğer durgunluk dönemlerinden farklı olarak, niteliksiz işgücünün yanı sıra az nitelikli ve düşük ücretliler olduğu gözlenmektedir⁵⁰¹. Bu da nitelikli, iş piyasasının gerektirdiği becerilerle donatılmış işgücünün önemini göstermektedir.

⁵⁰¹ Milli Prodüktivite Merkezi, **Kalkınmada Verimlilik Anahtar**, Ankara, 2002, s. 13.

Tablo 18: Ülkeler İtibariyle Temel Bilim ve Teknoloji Göstergeleri

Ülke	Bin İşgücüne Düşen AR-GE Personeli ^(*)	AR-GE Harcamalarının GSYİH İçindeki Payı ^(*) (%)	Dünya Literatürüne Katkı Açısından Fen Bilimleri Atf Endeksinde (SCI) Yer Alan Atf Sayısı ^(**) (1999)	Dünya Literatürüne Katkı Açısından Fen Bilimleri Atf Endeksinde (SCI) Yer Alan Atıflara Göre Yapılan Yayın Sıralaması ^(**) (1999)
Japonya	13,7 (1998)	3,06 (1998)	79609	3
ABD	-	2,84 (1999)	312482	1
G.Kore	6,0 (1998)	2,52 (1998)	13384	16
Almanya	11,6 (1998)	2,29 (1998)	75610	4
Fransa	12,3 (1997)	2,18 (1998)	54324	5
İngiltere	9,5 (1993)	1,83 (1998)	87554	2
İtalya	6,0 (1997)	1,05 (1999)	36244	7
İspanya	5,9 (1998)	0,90 (1999)	24820	9
Türkiye	1,0 (1997)	0,49 (1997)	6066	25
Yunanistan	4,7 (1997)	0,49 (1997)	5171	26

Kaynak: OECD, Main Science and Technology Indicators 2000/1, Paris, Ülkeler İtibariyle Temel Bilim ve Teknoloji Göstergeleri <http://www.ulakbim.gov.tr>, (15.10.2013)

Teknolojiyle istihdam arasındaki ilişkiye ilişkin temel tartışmalardan birisi, teknolojiyle beceriler arasındaki ilişkinin tamamlayıcılık mı yoksa bir ikame edicilik ilişkisi mi olduğu noktasındadır. Teknolojik değişimlerin beceri sapmalı olduğu bir başka ifadeyle, yüksek düzeyde becerili işgücüne talebi artırırken düşük becerili emeği ikame ettiği konusunda genel olarak bir fikir birliği bulunmaktadır. Ancak zaman zaman yüksek beceri sahibi işgücü de sahip oldukları becerilere olan talebin düşmesiyle, geçici veya uzun dönemli işsizlik sorunu yaşayabilmektedir. Yapılan bazı araştırmalara göre, teknolojinin beceri sapmalı oluşunun bir başka deyişle teknoloji ile yüksek beceri sahibi işgücü arasında gözlemlenen tamamlayıcılık ilişkisinin daha çok 20. yüzyılda ortaya çıkan bir olgu olduğu, 19. yüzyılda ise bir tamamlayıcılık ilişkisi bulunmadığı yönündedir. Bu çerçevede, 19. yüzyıldaki önemli teknolojik gelişmelerin fiziki sermayeyi ara mallarını ve düşük becerili emeği, yüksek becerili emek sahipleriyle ikame ettiği genel olarak kabul görmektedir⁵⁰².

Teknolojik gelişmelerin beceri sapmalı oluşu teknoloji-eğitim-ücret ilişkisi çerçevesinde de ele alınabilir. Yüksek teknoloji sektörleri formel ve informal olarak eğitim almış çalışanları diğer sektörlere göre daha büyük ölçüde kullanmaktadırlar ve

⁵⁰² Mehmet Ali Kelleci, s. 25.

bu sektörlerdeki daha eğitimli işçilerin nispi ücretleri daha yüksektir. Bu iki bulgu birlikte değerlendirildiğinde, yeni teknolojilerle tamamlayıcılık ilişkisi bulunan becerilere yönelik talep artışını göstermektedir. Diğer yandan, imalat sanayiinde, 1940-1996 döneminde işçilerin eğitimlerine göre nispi arz miktarları ve ücretlerini analiz eden bir çalışmada, beceri geliştirme faaliyetlerinin daha yoğun bilgisayar kullanan sektörlerde daha fazla gerçekleştiği sonucuna ulaşmıştır. Bu da yeni teknoloji ile yüksek beceri sahibi işgücü arasında pozitif bir ilişki olduğu şeklinde değerlendirilebilir. Beşeri sermaye ile verimlilik arasında bulunan güçlü ilişki, yeni teknolojiler ile beşeri sermayenin tamamlayıcılık ilişkisi içinde olduğunun da bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Pek çok ülkede yüksek bir büyüme performansının altında yatan temel faktörlerden birisinin sahip olunan yüksek beceri sahibi işgücü havuzu olduğu kabul edilmektedir. Düşük beceri sahibi işgücü başına yüksek beceri sahibi işgücü ve sermaye miktarı iki katına çıkarıldığında, toplam faktör verimliliği, teknolojik gelişmenin yüksek beceri sahibi işgücü lehine sapma göstermesinden dolayı, ilgili ülke veya sektörde yıllık bazda yüzde 1,4-1,8 oranında artmaktadır. Bilişim teknolojilerinin ortaya çıkışıyla yüksek becerili işçilerin düşük becerili işçilere nazaran daha önem kazandığını savunulmaktadır⁵⁰³.

Geçen yüzyılın hakim üretim sistemi olan Fordist-Taylorist sistemde asıl olan ve değer verilen üretim faktörü “sermaye” idi. “Emek”, o dönemin özellikle başlangıcında hiç önemsenmeyen ve sefalete terkedilmiş bol ve ucuz “proletarya”dan başka bir şey değildi. Çok büyük hacimde bir yedek işgücü ordusunun varlığı emeğin değerini düşürmekte, pazarlık gücünü sıfıra indirmekte ve onun sadece üretim sürecinde bir araç olarak algılanmasına neden olmaktaydı⁵⁰⁴. Bu koşullar devam ederken, bazı sivil şahıslar ve örgütlerin önderliğinde, devletin dikkati kötü çalışma ve yaşam koşulları içinde kıvranan ve sayıları gittikçe artan bu geniş yığınlarla çekilmiş ve birtakım koruyucu önlemler sonucu mevcut kötü çalışma koşulları gitgide iyileşme yoluna girmiştir. İşçi sınıfı lehine gitgide artan bir oranda geliştirilen ulusal ve uluslararası normlar, çalışanların güç birliği oluşturmak amacıyla bir “kendi kendine yardım mekanizması” olarak örgütledikleri sendikalar ve toplumlarını insan

⁵⁰³ Mehmet Ali Kelleci, s. 26.

⁵⁰⁴ Ziya Erdem, “Sanayi İşçisi”nden “Bilgi İşçisi”ne: Yeni Ekonomi’nin Değişen İşçi Tipi, **Prof. Dr. Toker Dereli’ye Armağan**, s. 759-775, <http://iibf.kou.edu.tr/ceko/armaganlar/tokerdereli/35.pdf>, s. 542-566, (25.06.2006), s. 544.

onuruna yaraşır bir seviyeye ulaştırma hedefine y6nelik olarak uyguladıkları refah politikaları vasıtalarıyla, b6t6n 7alışanların hem yaşam hem de 7alışma koşulları s6rekli bir iyileşme i7erisine girmiřtir⁵⁰⁵.

Tablo 19: Ge7mişten Geleceğe 7alışma İlişkileri

Tablo 1: Ge7mişten Geleceğe 7alışma İlişkileri		
Tarım Toplumu	Sanayi Toplumu	Bilgi Toplumu
K66çük 6l7ek	B66y66k 6l7ek	K6666k - orta 6l7ek
Emek yoğun	Sermaye yoğun	Bilgi yoğun
Usta-kalfa-7ıracak	İş7i - patron	Profesyonel
Ferdi ilişkiler	Toplu ilişkiler	Ferdi ilişkiler
Dikey dayanışma	Dikey 7atışma Yatay dayanışma	İşbirliği Dikey dayanışma
Tatmin	Yabancılaşma	Tatmin
Esneklik	Katılık	Esneklik
Ev	Ev-dışı (işyeri)	Ev
7ok merkezlilik	Merkezlilik	7ok-merkezlilik
G66nt66ll66 kuruluşlar	Sosyal devlet	G66nt66ll66 kuruluşlar
Soyut, fizik 6tesi alanlar, din	Materyalizm, h66manizm, pozivitizm	Soyut, fizik 6tesi alanlar, din, post pozitivism

Kaynak: Yusuf Balc6, “Ge7mişten Geleceğe 7alışma İlişkileri”, **7er7eve**, Say6: 17, Mayıs - Temmuz 1996, s. 79.

Mal 6retiminin egemen olduğu end66stri toplumundan, bilgi ve hizmet 6retiminin egemen olduğu bilgi toplumuna ge7işte “iş7i” profili 7ok b66y66k 6l76de değişmiştir. “Bilgi iş7isi” olarak adlandır6labilecek bu yeni 7alışanlar, derinden fakat hızlı bir şekilde işg66c6 i7erisinde yaygınlaşmaya başlamıştır. 766nk66 “hem d66nya ekonomisinde, hem de ulusal ekonomilerde mikro teknolojinin 6nc66lk ettiği yapısal değişim, iş piyasalarında y66ksek vas6fl6 elemanlara olan talebi art6rmaktadır. 6yle ki, teknolojik yeniliklerin 7ok kısa bir s66rede neredeyse demode olacak şekilde hızlı bir gelişme s66recinde oluşu, y66ksek vas6fl6 elemanların s66rekli şekilde kendilerini yenilemelerini de gerekli kılmaktadır”⁵⁰⁶.

Bilgi teknolojis6 sekt66r6, 90’lı yıllardan bu yana milyonlarca iş yaratmıştır, gelecek yıllarda da yartmaya devam edecektir.⁵⁰⁷

⁵⁰⁵ Yusuf Balc6, “Ge7mişten Geleceğe 7alışma İlişkileri”, **7er7eve Dergisi**, Say6: 17, Mayıs – Temmuz 1996, s. 81.

⁵⁰⁶ Erdem, s. 553.

⁵⁰⁷ Laura D’Andrea Tyson, Open the Gates Wide to High - Skill Immigrants, **Business Week**, 07.05.1999, s. 16.

Drucker'ın ticaret sonrası bilgi toplumları (ABD, Japonya, Kanada vs.) dediği yeni öncü toplumların temel özelliği, toplumun önemli bir kısmının üniversite bitirdiği ve tüm toplumsal sermayenin bilgi işçilerinin sırtında olduğu bir toplumdur. Bu toplumlarda bütçede en büyük pay eğitim ve teknolojiye ayrılmaktadır. Yüksek eğitilmiş bir toplum olan bilgi toplumunda başat insan tipi ise modüler insandır. Modüler insan "...belli bir eğitim düzeyinde olup, böylelikle değişik kurum ve örgütlere girip çıkabilen kişiyi tanımlamaktadır. Bu kişi değişik toplumsal ortamların yapı taşlarından biri olmaya yetecek donanımına sahiptir".⁵⁰⁸

Bilgi ekonomisinin, işgücü piyasası üzerinde önemli yansımaları bulunmaktadır. Bu yansımalar kendisini, girişimcilik ve firmalar, çalışanlar, istihdam, yeni çalışma türleri, önem kazanan/kaybeden yeni beceriler, ortaya çıkan yüksek beceri sahibi işgücü emek ihtiyacının karşılanmasında eğitim, beyin göçü ve işgücü mobilitesi gibi politikaların önemi, sendikacılık, bilgi ekonomisine dönüşüm sürecinde ortaya çıkabilecek eşitsizlikler ve riskler ve bu dönüşüm sürecinde uluslararası kuruluşların ve gelişmiş ülkelerin rolleri, ülkeler arası işbirliği imkanları ve ulusal düzeyde ise, kamu, özel ve ortak girişimlerin oynayabilecekleri muhtemel roller üzerinde göstermektedir.⁵⁰⁹

Bilgi ekonomisinin istihdam üzerinde önemli yansımaları bulunmaktadır. Teknoloji ile beşeri sermaye arasındaki yakın ilişki, bilgiye dayalı ekonominin istihdam üzerinde de etkileri olacağını göstermektedir. OECD'nin çalışmaları göstermektedir ki, bilgi ekonomisiyle birlikte beşeri sermaye önem kazanmakta, yüksek beceri düzeyine sahip işçilere yönelik talepte artış görülmektedir. OECD ülkeleri ekonomilerinin, bilgi yoğun ve yüksek teknoloji sektörleri gerek üretim gerekse istihdam açısından en dinamik sektörleridir. Teknolojideki değişim, özellikle bilgi ve iletişim teknolojileri kullanılmaya başlanmasıyla birlikte, eğitilmiş ve yüksek beceri sahibi işgücü (qualified labor) daha değerli hale gelirken, düşük beceriye sahip olan işgücü (unqualified labor) görece değersiz hale gelmektedir. Bununla birlikte, teknolojik değişmelere bağlı olarak işgücü talebindeki kaymalar zaman zaman yüksek beceri sahibi işgücünün de işini kaybetmesine yol açabilmektedir. Diğer yandan, bilgi ve iletişim teknolojilerinin ekonomide yayılmasıyla, ihtiyaç duyulan bazı beceriler makinelerce karşılanırken, tele-çalışma gibi yeni çalışma türleri ve

⁵⁰⁸ Peter F. Drucker, **Yeni Gerçekler**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1991, s. 9.

⁵⁰⁹ Kelleci, ss. 3-4.

yeni beceriler önem kazanmaktadır. Yeni becerilere ihtiyaç artarken bunların karşılanmasına yönelik olarak eğitim, beceri geliştirme eğitimi, yaşam boyu öğrenme, işgücü mobilitesinin artırılması ve ülkeye yüksek beceriye sahip işgücünün girişinin (beyin göçü) desteklenmesi önem kazanmaktadır⁵¹⁰. Dünyadaki çalışma yaşamı eğilimlerine tarihsel olarak incelendiğinde, fordist kitle üretim dönemlerinde daha çok sanayi sektöründe yoğunlaşan ve mavi yakalı (beden) işçilerden oluşan işgücü, giderek hizmetler sektöründe yoğunlaşan ve büyük bölümü beyaz yakalı (fikir) işçilerinden oluşan bir yapıya dönüşmüştür⁵¹¹.

Bireysel ve toplumsal örüntülerde yaşanan bu değişim ve dönüşüm iş yaşantısını da doğrudan ve temelinden etkilemekte ve dönüşüme uğratmaktadır. Bu değişim ve dönüşümlerin başında ise “iş zamanının kısalması”, “yaratıcı bir iş hayatı modelinin öne çıkması”, “iş dünyasında beyaz yakalıların nitel ve nicel olarak öne çıkması”, “hizmetiçi eğitimlerin öneminin artması”, ve “yatay iş örgütlenmesi” gelmektedir. Bilgi çağının iş yaşamı ve örgütlenmesinde meydana getirdiği en belirgin dönüşüm iş zamanının kısalması olmuştur. Bu kısalma sadece nicel açıdan mesai saatlerini kısaltmış ancak nitel açıdan işin kalitesinde herhangi bir azalmaya neden olmamış hatta aksine iş kalitesindeki yükseliş devam etmiştir. Gelecekte de iş zamanının azalmaya devam edeceği, ancak bireysel katma değerlerin önemli olacağı işlerin artacağı kolaylıkla öngörülebilir. Bu, önümüzdeki yılları belirleyen bir itici güç olarak ortaya çıkmaktadır. İş hayatında bireylerin eleştirel düşünme ve problem çözme yeteneklerindeki gelişimin bir sonucu olarak, karşılaştıkları problemleri çözerken ya da üstlendikleri görevleri yerine getirirken bu becerilerini kullanmaları gerekliliği aynı zamanda iş ortamlarının da daha yaratıcı bir hal almasını sağlamıştır. Sanayi devriminin lider sektörü olan imalat sanayii bilgi çağında yerini hizmet ve bilişim sektörüne bırakmıştır. Bunun sonucunda hizmet sektöründe çalışacak “beyaz yakalı” olarak adlandırdığımız eğitimli kişilerin sayısı ve niteliği ciddi oranda artmaktadır. Bilgi çağına adını veren bilginin miktarında ve çeşitliliğindeki baş döndürücü artış, bireylerin hizmet öncesi aldıkları eğitimler ile edindikleri bilgi ve becerilerin de fazlalaşmasına ve farklılaşmasına neden olmaktadır. Değişen ve

⁵¹⁰ Kelleci, ss. 4-5.

⁵¹¹ Toker Dereli, “Bilgi Çağında İstihdam, Çalışma İlişkileri ve Sendikalar”, **Yeni Türkiye 21. Yüzyıl Özel Sayısı içinde**, 1086-1097 Mart-Nisan 1998, Cilt: 4, Sayı: 20, 1998, s. 21.

yenilenen bilgi ve becerilerin kazanılmasında ise hizmetiçi eğitimlerin/sürekli eğitimin önemli bir işlevi vardır⁵¹².

Dünyada, bilgi ve iletişim teknolojilerinin yardımıyla, işin fiziki mekandan (location) internet gibi teknolojilerin yardımıyla bağımsızlaştığı bir süreç ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede, tele-çalışma (teleworking) ve kendi başına çalışma gibi çalışma türlerinde artışlar gözlemlenmektedir. Tele-çalışmanın küçük ve büyük firmalar, tüketiciler, işverenler, işçiler, çevre, bölgesel gelişme, yasal mevzuat, sendikalar farklı toplum kesimleri (sanatkarlar, kadınlar vs.) ve devlet için önemli yansımaları bulunmaktadır. İşçiler için azalan işe gidip gelme zamanı ve ulaşım giderleri, çalışanın yaptığı iş üzerinde daha fazla kontrol ve otonomi sahibi olması, esnek çalışma saatleri ve esnek çalışma ortamı, aile hayatıyla iş hayatını bağdaştırabilme gibi faydalar söz konusu olmaktadır. Tele-çalışmanın muhtemel getirileri yanında, getireceği muhtemel riskler de literatürde tartışma konusudur. Bu risklerden bazılarını aşağıda kısaca değinilmektedir. Bunlardan bazıları: İzolasyonun çalışanların üzerinde stres artırıcı bir unsur olması, çalışanların daha düşük ücret ve yan ödemeye maruz kalması, bazı tele-çalışma türlerinde çalışma saatlerindeki esnekliğin, normal çalışma ile fazla mesai arasındaki ayrımı ortadan kaldırması, firmaların coğrafi olarak yayılmış durumda bulunan işgücünün, denetlenmesi, koordinasyonu ve motive edilmesinde, çalışanlarla iletişim kurmada ve onların firmaya bağlılığını sağlamada sıkıntıya düşmesi, ara kademe yöneticiler yeni organizasyonda işlerini kaybetme tehlikesi bulunması⁵¹³.

Ülkelerin yüksek bir büyüme performansının altında yatan temel faktörlerden biri sahip olunan yüksek beceri sahibi işgücü havuzu olduğu kabul edilmektedir. Bu anlamda da bilim ve teknolojiyi bilen ve kullanabilen insan çalışma yaşamında daha da önemli hale gelmektedir. Toplumu oluşturan nüfus, ne kadar donanımlı ise ülkeler o oranda rekabet üstünlüğü sağlamaktadır.

⁵¹² TÜBİTAK, Vizyon-2023, Teknoloji Öngörü Projesi, Eğitim ve İnsan Kaynakları Sonuç Raporu ve Strateji Belgesi, s. 26.

⁵¹³ Kelleci, ss. 28-31.

3.2.3. Demografi Alanında

Demografik analizlerde çok uzun dönemli projeksiyonların anlamlı olmadığı bilinmektedir. Çünkü projeksiyonlar, matematiksel formüllerle nüfus konusunda ileriye dönük tahminler yapar. Ancak bu tahminler, normal şartlar göz önüne alınarak yapıldığı için ülkelerin siyasi, sosyal ve ekonomik yapılarında meydana gelen değişiklikler nüfus projeksiyonlarında da değişikliklere sebep olacaktır.

1990 ve 2000 nüfus sayımı dönemleri arasında Türkiye’de genç nüfus (0-14 yaş) 20,0 milyona ulaşmıştır. TÜİK’in yaptığı nüfus projeksiyonlara göre, 2050 yılına gelindiğinde çocuk sayısı 16,6 milyona düşmüş olacak, Türkiye’nin nüfusu ise 94,6 milyona ulaşacaktır. Çocukların sayısı düşerken, yaşlıların sayısı artmaktadır. Yaşlı nüfus (65+) 2010 yılında 5,1 milyon kişiydi (nüfusun %6,9’u). Yaşlı nüfus, 2050 yılına gelindiğinde 17,3 milyon kişiye ulaşacaktır (nüfusun %18,3’ü, her beş kişiden biri yaşlı olacaktır). Çalışma çağı nüfusu ise (15-64 yaş) azalan bir hızla artacak, 2050 yılına gelmeden sabitlenmiş olacaktır. Bu tarihten daha önce de, 15-24 ve 25-34 yaş gruplarındaki nüfus azalmaya başlayacaktır (sırasıyla 2020 ve 2030’da). Çalışma çağındaki nüfus 2010 yılında 49 milyon kişi iken (toplam nüfusun %67,1’i), 2050 yılında bu sayı 60,7 milyon olacaktır (toplam nüfusun %64.2’si). Böylece, nüfustaki bağımlılık oranı (çocuk ve yaşlı sayısı toplamının çalışma çağı nüfusuna bölümü) %49,2’den %55,8’e çıkmış olacaktır.

Dolayısıyla Türkiye’de genç nüfus yavaş yavaş azalmakta, çalışabilir çağıdaki nüfus azalan bir hızla artmakta, yaşlı nüfus ise hızla artmaktadır. Nüfusta yaşlanma sorunu olan sanayileşmiş ülkelere göre bu oranlar şimdilik olumludur. Ancak, bu tablonun olumsuz bir yanı da vardır. Türkiye’de nüfusun eğitim düzeyi yeterli değildir ve işgücüne katılım oranı genel olarak düşük (%49), kadınlar içinse çok daha düşüktür (%27). Kırdan kente göç eğilimleriyle birlikte bu sayılar Türkiye’de uzun dönemli işgücü arzı durumunu ortaya koymaktadır.

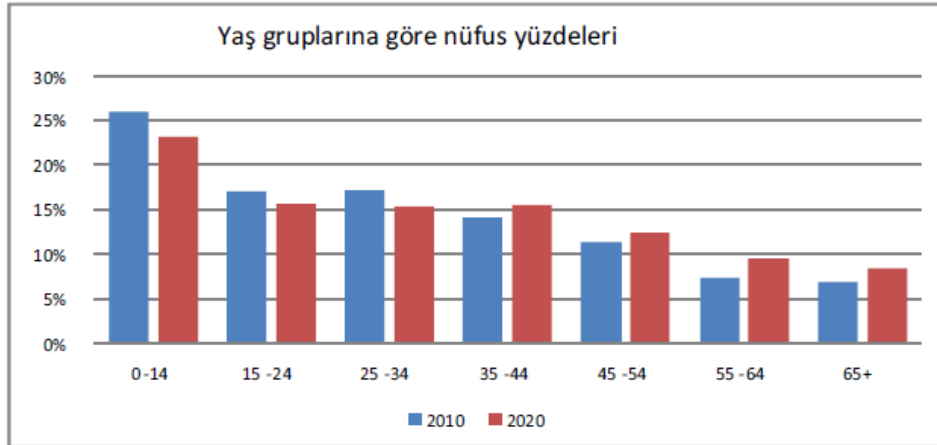
Sonuçta, %49’luk işgücü katılım oranının Türkiye için bir bakıma olumlu olduğu da söylenebilir. Sekiz yıllık zorunlu eğitimden sonra eğitime devam oranının %50’de kaldığı (Milli Eğitim Bakanlığı çevrimiçi istatistiklerine göre) mevcut eğilim ile istihdamdaki artış eğilimleri dikkate alındığında, daha yüksek bir katılım oranı işsizlik oranını da artırırdı. Zira Türkiye’de on yıllardır gözlenen istihdam artış oranı,

çalışma çağındaki nüfusun artış oranının çok altındadır. Ayrıca Türkiye çalışabilir çağıdaki nüfusunun yarısını çalışma yaşamı dışında bekletmektedir (bunların dörtte üçü kadındır). Bu durumun tüketim ve büyüme ile ilgili sonuçları olacağı açıktır. Dolayısıyla, Türkiye'nin önündeki başlıca görev, yalnızca bir kez yakalanabilecek bu demografik fırsat penceresini kaçırmamanın yollarını bulmaktır. Başka bir deyişle Türkiye, eğitimsiz nüfusuna (nüfusun genel eğitim düzeyi altı yıl, işgücünün ise yedi yıldır) çağdaş becerileri kazandırmak üzere genel ve mesleki eğitim sisteminde reform yapmalı, böylece nüfusun işgücü piyasasında daha iyi fırsatlar yakalamasını sağlamalıdır.

Bu nokta, Türkiye işgücü piyasası ile ilgili çeşitli raporlarda sürekli vurgulanmaktadır. Raporlardaki öngörüler, ekonomik büyümede bugün görülen hızlanmanın sürmesi orta ve üst vasıf düzeyinde işçilere yönelik talebi artıracığı yönündedir ve bugün Türkiye'de genel olarak olmayan da budur⁵¹⁴.

Aşağıdaki şekil, bu eğilimlerin işgücüne de yansıtacağını varsayarak nüfusta yaş gruplarının yüzdelerini göstermektedir. 15-34 yaş grubundan genç işgücünün payının azalması beklenmektedir. Çalışabilir çağıdaki geri kalan nüfusta ise, 35-64 yaş grubunun sayıca artması beklenmektedir.

Şekil 40: Yaş gruplarına göre nüfus yüzdeleri (2010-2020)

Kaynak: TÜİK, Nüfus yansıtımları, Tablo 43, www.tuik.gov.tr, (15.10.2013)

Uzmanlar ülkemizdeki nüfus değişiminin gelişmiş ülke profiline yaklaştığını söylemektedir. Nüfus oranımız değişmekte; piramitten dikdörtgene dönüşmektedir.

⁵¹⁴ Hakan Ercan, **Türkiye’de Mesleki Görünüm**, Uluslararası Çalışma Örgütü - Ankara: ILO, 2011, s.3.

Örneğin, 2000'de yaklaşık 5,5 milyon olan 65 yaş ve üzeri nüfusun, 2050'ye kadar 17 milyona ulaşacağı tahmin edilmektedir. Bilim adamları, şimdiden buna göre politikalar belirlenmesi gerektiğini vurgulamaktadırlar. Türkiye'nin nüfus yapısı ciddi ve radikal bir değişim içindedir. 1935'ten bu yana saptanan değişimlerde, özellikle 2000'de önemli bir değişim yaşanmıştır. 2020 ve 2050 ise çok daha radikal değişimlere sahne olacak gibi görünmektedir. Bu ise Türkiye'nin az gelişmiş ülke statüsünden çıkıp, gelişmiş ülkeler statüsüne doğru ilerlemesi anlamına gelmektedir. Ancak tabii gelişmiş ülke olabilmek sadece nüfusla ilgili değildir. Artık Türkiye'nin yaşlı nüfusa ilişkin ekonomik ve sosyal politikalar üretmesi gerekmektedir. Hacettepe Nüfus Etütleri Enstitüsü Müdürlüğü'nün tespitlerine göre, 2050'ye kadar nüfus artış hızında azalma olacak toplam nüfus içinde yaşlı nüfusun oranı da artmaya devam edecektir.

Nüfusun yaşlanması, 21. yüzyılda ön plana çıkan en önemli demografik olgulardan biridir. Bütün dünyada insanlar daha uzun yaşamakta, doğum oranları azalmakta ve dolayısıyla yaşlı nüfus sayısal ve oransal olarak artmaktadır. Nüfus yaşlanması, sağlıktan sosyal güvenliğe, çevre ile ilgili konulardan eğitime, iş olanaklarına, sosyal kültürel faaliyetlere ve aile hayatına kadar toplumun bütün yönlerini etkilemektedir. Çoğunlukla gelişmiş ülkelerde daha görünür olan yaşlanma olgusu, artık gelişmiş ülkeler kadar, gelişmekte olan ülkeler açısından da önemle değerlendirilmesi gereken bir konudur. Gelişmiş ülkelerde nüfusun yaşlanmasının sosyo-ekonomik yapıya olan etkileri üzerine birçok değerlendirme ve çalışma yapılmakta ve yaşlı nüfusun sosyal yaşamdan koparılmadan hayatlarını devam ettirmelerine yönelik çalışmalar önem kazanmaktadır.

Türkiye'nin nüfusundaki değişimlerin ve bu değişimlerin yansımalarının iyi değerlendirilmesi, yaşlanma olgusunun etkilerinin ülke için bir probleme dönüşmeden çözümlenmesini sağlayacaktır. 2005 yılında % 5,7 olan Türkiye'de 65 yaş ve üzeri nüfusun oranının 2050 yılında % 17,6'ya ulaşacağı düşünüldüğünde yaşlanma ile ilgili politika gereksinimleri daha iyi anlaşılacaktır.

Ülkemizde yaşlı ve yaşlılıkla ilgili toplumsal kalıplar tarihsel açıdan incelendiğinde, eski Cumhuriyet döneminden itibaren Türkiye'de toplum ve aile yaşamında hızlı ve önemli değişimler olmuştur. Tüm diğer ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de artık yaşlılık olgusunun ve yaşlılık politikalarının yeniden gözden

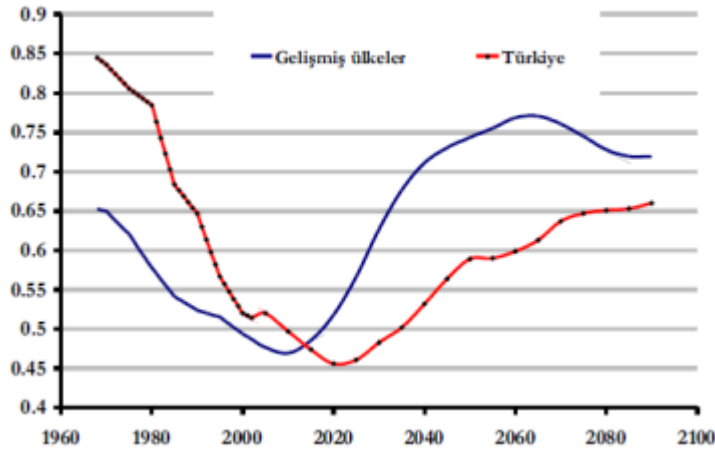
geçirilmesi gerekmektedir. Yaşlanmaya bakış açısı, yaşlıya bakım sağlamanın ötesinde, toplumla bütünleşme, kaybolan statü ve rollerin yeniden kazanımı, işlevlerin artırılması, boş zamanların etkili değerlendirilmesi gibi konuların tartışılmasını içermektedir.

Geleceğe yönelik nüfus tahminleri ne kadar uzun süreli ise tahminin gerçekleşme oranı o kadar düşüktür. Ancak genel bir fikir vermesi açısından uzun vadeli nüfus tahminleri de yapılmaktadır. Bu bağlamda AB ülkeleri, Dünya ve Türkiye için 2050 yılına ait nüfus tahminleri de oldukça ilginç değerlere sahiptir. BM verilerine göre⁵¹⁵ 2050 yılında Dünya nüfusunun 9 milyar 191 milyon kadar olacağı ve AB ülkelerinin dünya nüfusunun ancak 4,9'u kadarına sahip olacağı beklenmektedir. AB ülkeleri içinde 2050 yılında en fazla nüfusa sahip ülkelerden birinin, nüfusu 74 milyona düşecek olsa bile Almanya olacağı beklenmektedir. BM'in 2050 yılı için yaptığı tahminlere göre Türkiye 90 milyonu geçecek nüfusuyla AB içinde Almanya'dan daha fazla bir nüfusa sahip olacaktır.

Türkiye'deki demografik eğilimler incelendiğinde 21. yüzyılın, iyi kullanılabildiği takdirde, önemli bir fırsat sunduğu görülmektedir. Bu fırsatın en basit göstergesi olan bağımlılık oranında, yani çalışma çağındaki her 100 kişinin baktığı çocuk ve yaşlı sayısında, kritik değişimler gözlemlenmektedir. 1975'te çalışma yaşındaki 100 kişi, 85 kişiye bakarken, 2005 yılına gelindiğinde bu oran 56 kişiye kadar gerilemiştir. Dünya Bankası ve Sosyal Sigortalar Kurumu'nun nüfus tahminlerine göre bu düşüş 2020 yılına kadar devam edecektir.

⁵¹⁵ United Nations, **World Urbanization Prospect, the 2014 Revision**, <http://esa.un.org/unpd/wup/Highlights/WUP2014-Highlights.pdf>, (05.05.2015)

Şekil 41: Bağımlılık Oranı

Kaynak: Dünya Bankası, HPNStats.

1960'lı yıllardan bu yana bağımlılık oranları Türkiye'nin çok altında seyreden ülkelerin 2005 yılından sonra bağımlılık oranları yükselmekte ve 2010 yılından itibaren de Türkiye'nin üstüne çıkmaktadır. Dolayısıyla, çalışan nüfusun büyüme süreci, 21. yüzyıldan itibaren tersine dönerek, Türkiye için bir avantaj olmaktadır.

Gelişmiş ülkelerde 65 yaş üstü nüfusun toplam nüfusa oranı şu an %15 civarındayken, Türkiye'de ise aynı oran %5 seviyesindedir. Gelişmiş ülkelerin yaşadığı eğilim incelendiğinde ise Türkiye'nin, günümüzün zengin ülkelerin 20. yüzyılın ilk yarısında yaşadığı, "demografik geçiş" sürecinde olduğu görülmektedir. (Demografik geçiş; bir ülkedeki nüfusun yaş gruplarına göre dağılımı yapıldığında, genç (0-14) ve yaşlı (+65) nüfusun çalışabilir nüfusa (15-64) oranının bağımlılık oranının düşmesi olarak tanımlanır.) Demografik geçiş ülkelerinin ekonomilerinin gelişme yönünde büyük atılım gerçekleştirdikleri dönemlerde yaşanmıştır.

Bu konuyla ilgili çalışmalar göstermektedir ki, Türkiye, nüfus yapısındaki değişikliklerin büyük fırsatlar sunduğu bir dönemden geçmektedir; demografik geçiş potansiyel büyüme oranını kayda değer oranda artırmaktadır. Eğitim seviyesi ve küresel ekonomiye entegrasyon gibi faktörlerin, demografik geçiş süreci ile birleşince büyüme rakamlarına çok olumlu bir etki yaptığı görülmektedir. İşgücü piyasalarından, eğitim sistemine; kamu yönetimi ve kurumlarından sosyal güvenlik sistemine kadar birçok değişik alanda yapılacak reformlar ve düzenlemeler bu süreçte önem kazanmaktadır.

Türkiye'nin önündeki dönemde iyi yönetilmesi gereken riskleri ve kaçırılmaması gereken fırsatları bulunmaktadır. Fırsatları kaçırmamak ve riskleri iyi yönetebilmek için politikalar oluşturulmalıdır. Örneğin işsizlik sorunu yıllardır Türkiye'nin gündeminde en üst sıralardadır. Ancak işsizlikle yakından ilgili ve en az işsizlik sorunu kadar önemli bir konu olan işgücüne katılımdaki düşüklük yeterinde tartışılmamaktadır. Çalışma çağındaki nüfusun herhangi bir ekonomik faaliyetle uğraşmaması, ülke ekonomisinin büyüme potansiyelini olumsuz olarak etkilemektedir. OECD ülkeleri arasında, Türkiye'nin 25-64 yaş grubu arasında işgücüne katılım oranında birçok kategoride en düşük yüzdeye sahip olduğu görülmektedir. Türkiye'nin nüfus yapısındaki değişiklik sonucu büyüyen işgücü potansiyelinden yararlanabilmesi için işgücüne katılım oranlarındaki bu düşüklüğün arkasındaki yapısal sorunlara yönelik politikalar geliştirilmesi gerekmektedir. Örneğin, bir yandan yatırım ortamı iyileştirilip yeni iş sahalarının açılmasının önündeki engeller kaldırılırken, diğer yandan kadınların eğitim seviyelerinin artırılması gerekmektedir.

Büyüyen işgücü potansiyelinin değerlendirilmesi için çalışma çağındaki nüfusun eğitim seviyesi de hayati öneme sahiptir. Örneğin, Türkiye'nin eğitim seviyesinin AB ülkelerinin ortalaması düzeyinde olduğunu varsaydığımızda kişi başına gelir artışı %10 daha yüksek gerçekleşmektedir. Eğitim alanındaki politikalar belirlenirken, demografik yapıdaki değişikliklerin göz önünde bulundurulması zorunludur. Demografik yapıdaki değişiklikler doğal olarak öğretim taleplerini de değiştirecektir. Dolayısıyla Türkiye'nin politikaları eğitim reformu temelli ve demografik trendin talep eğitim önceliğine göre oluşturulmalıdır. Öğretim kalitesinin yüksek olması ve özellikle, bilişim teknolojilerinin sunduğu fırsatlardan yararlanabilmek için, yüksek öğrenim kalitesinin yüksek tutulması gerekmektedir.

Demografik geçiş sürecinde dikkat edilmesi gereken bir konu da işgücündeki becerilerin dönüşümüdür. Bir yandan istihdamda tarım sektöründen diğer sektörlerle geçiş yaşanırken, aynı zamanda rekabet gücünün azaldığı sektörlerden, yükselen sektörlerle bir işgücü kayması gerçekleşmektedir. İşgücüne yeni katılan milyonlarca gence ek olarak, çok önemli sayıda orta yaşlı nüfus için de istihdam yaratılması zorunlu olacaktır. Orta yaşlılar için iş yaratabilmek ise, öncelikle bu kesimin becerilerinin yeni ekonomik şartlar doğrultusunda yenilenmesini gerekmektedir.

Türkiye'nin önümüzdeki dönemde düşük bağımlılık oranıyla baş başa kalması, çalışabilir nüfusun iyi eğitilmiş olması, kadın erkek herkesin işgücüne katılması, işgücüne katılan nüfusa iş yaratacak olanakların açılmasını gerektirmektedir. Aksi taktirde bu riskler fırsat penceresinin iyi değerlendirilmemesine yol açabilir⁵¹⁶.

Nüfus projeksiyonu çalışmaları göstermektedir ki, 2050'de Türkiye'de 100 milyona yakın insan yaşayacaktır. Bu sayı bugünkünden yaklaşık 25 milyon daha fazladır.

- Böylece Türkiye daha kalabalık ve nüfus yoğunluğu artmış bir ülke olacaktır. Dünya nüfusu ise gelecek 40 yılda % 50 ya da üç milyar artarak 2050'de dokuz milyara ulaşacaktır.
- Günümüzde ülkemizde kilometrekareye yaklaşık 94 kişi düşerken, 2050 yılına gelindiğinde bu rakamın 125 kişiye çıkacağı tahmin edilmektedir. Bu tahmine göre kentleşmenin fazlasıyla önem kazanacağı ortadadır.
- 0–14 yaş grubunun toplam nüfus içerisindeki payı, 1970 yılından beri azalmaktadır. Mutlak sayı ise 2000 yılında en yüksek değere ulaşmış ve bu tarihten sonra azalmaya başlamıştır.
- 65 ve üzeri yaş grubu nüfusun toplam içerisindeki payı ve mutlak sayısı sürekli artacaktır.
- Çalışma çağındaki nüfus yıllar içerisinde artarak bir demografik fırsat penceresi oluşturacaktır. 15–64 yaş grubu nüfus, 2041 yılında en yüksek değerine ulaşacaktır. Bu tarihten sonra azalmaya başlayacak ve demografik fırsat penceresi kapanacaktır.
- Eğitim çağı genç nüfusun azalması eğitimde sayısal baskıyı hafifletecek ve niceliğin yerine niteliğin artırılması için bir fırsat oluşturacaktır.
- Yaşlı nüfusun hem oran hem de mutlak olarak artacak olması toplumsal sorumlulukları artıracaktır ve yaşlılara yönelik sağlık ve sosyal güvenlik hizmetlerinde düzenlemeler yapılmasını gerektirecektir.
- Sosyal güvenlik sisteminde artan finansman açıkları vardır. Daha önce yürürlüğe giren kademeli emeklilik yaşı artışı uygulamasının ve emeklilik sistemi ile ilgili

⁵¹⁶ Mumcu, Çağlar, s. 11.

alınan tedbirlerin, yaşlanan nüfusun gelecekteki gereksinimleri ile ne derecede uyumlu olduğunun değerlendirilmesi gereklidir.

- Ayrıca yaşlılara yönelik sağlık ve bakım hizmetleri sağlayacak elemanların eğitimi ve yetiştirilmeleri de planlanmalıdır. Çalışma çağındaki nüfus artışının açtığı demografik fırsat penceresinden yararlanılması için işgücü piyasası-istihdam ve eğitim alanında uygulanacak politikalar önem taşımaktadır.
- İşgücünün niteliğinin iyileştirmesi ve işgücüne potansiyel talebi geliştirmesi gereklidir. Eğer gerekli istihdam imkanları yaratılamaz, işgücüne olan talep, çalışma çağındaki nüfustan az olursa işsizlik ortaya çıkacaktır.
- Çalışma çağındaki nüfusun eğitimi ve sağlığı önem kazanacaktır. Eğitim düzeyi ve beceriler artırılabilirliği takdirde istihdam edilebilirlik de artacaktır. Çok düşük olan kadınların işgücüne katılma ve istihdam oranlarının artırılması gereklidir. Bir taraftan azalan doğurganlık kadınların işgücü piyasasına yönelmelerini kolaylaştıracaktır, diğer taraftan eğitim düzeylerinin yükselmesi kadınların işgücüne katılımını artıracaktır. İşgücü talebinin yaratılabileceği bir ortam geliştirmek için işgücü piyasasında gerekli düzenlemelerin yapılması gerekecektir.
- Çalışma çağı nüfustaki artış yönündeki demografik eğilim, yurtiçi işgücü piyasasının durumuna bağlı olarak, yurtdışı göçün önemli olabileceğini de göstermektedir. Türk işgücü piyasasının durumu ve Avrupa işgücü talebi bu olası göçü belirleyen en önemli etmenler olacaktır.
- Türkiye için günümüzde kalkınmada öncelikli konulardan biri bölgelerarası farklılıklardır. Politika yapıcılar, yöneticiler bu konuda gerekli atılımı yapmalı; toplumsal ortaklar ve sivil toplum kuruluşları da gerekli politika önerilerinin belirlenmesine ve uygulanmasına katkıda bulunmalıdır.

Özetle; 2050 yılına doğru durağanlaşan ve yaklaşık 100 milyon civarında olacak Türkiye nüfusu, kalkınma hamleleri ve iyi ekonomi yönetimi sonucunda yaşam kalitesi her geçen gün daha yükselen bir nüfus olmalıdır. 2050 yılı Türkiye'sinin sağlıklı, eğitilmiş, istihdamını geliştirmiş, çocuk ve yaşlı nüfusuna gerekli hizmetleri verebilen bir ülke olması mümkündür. Bunun için bu günden

başlayarak planlamalar yapılmalı ve planlara yönelik uygulamalar yöneticiler tarafından titizlikle hayata geçirilerek takip edilmelidir⁵¹⁷.

3.2.4. İstihdam Alanında

Türkiye'de istihdamın genel durumu şu şekildedir: 1950'lerden bu yana yaşanan bir dönüşüm, 1980'lerde hızlanmış, istihdamda hizmetlerin payı tarımı geçmiştir. Tarımın toplam istihdamdaki payı 1990'da %48 (yaklaşık on milyon kişi) iken (sanayi %21, dört milyon kişi) 2004'te %34'e gerilemiştir. İstihdamın büyümesinde yıllık ortalama %2 civarında bir oran yakalanamazsa, işsizlik daha on yıllarca sorun olmaya devam edecektir. Yani, nüfus artış hızının biraz üzerinde bir istihdam artış oranı ile mevcut işsizlik sorununu yıllara yayarak çözebilmenin asgari koşulu, Türkiye'nin şu anda 22,5 - 23 milyon olan istihdam düzeyine başlangıçta her yıl 450 bin kişilik net katkı yapmasını gerektirmektedir. Tarımdan çıkanlar nedeniyle, her yıl yaratılması gereken asgari yeni iş sayısı 550-600 bin civarındadır. İşgücüne katılım oranı zaman içinde artınca, bu sayı biraz daha artmak zorundadır. Yakın geçmişteki performansımız, bahsedilen bu gerekliliğin yarısından azdır. Kente göçen kadınlar şimdilik işgücüne katılmadığından, işgücüne katılım oranları çok uzun yıllardır düşmektedir. Uzamakta olan eğitim süresi nedeniyle de gençler işgücüne daha az ve daha geç katılmaktadır. Bu duruma rağmen, kentlerdeki genç işsizlik oranları çok yüksek olarak gerçekleşmektedir (genç erkeklerde %15, genç kadınlarda %30). Bu oranların kalıcı olması söz konusu olursa, Türkiye'nin genel işsizlik oranı önce yerinde sayacak, sonra da demografik baskıyla artacaktır. AB sürecinde yeni yabancı yatırımların artacak olması istihdamı olumlu etkileyecek ise de, özellikle yabancı firmalarda, niteliksiz işgücünün istihdamı mümkün değildir. 2000 ve 2001 yıllarında başlayan IMF destekli istikrar programları sırasında biçim değiştiren veya kaldırılan tarımsal destek politikalarının sonucunda, tarımdan çözülme daha da hızlı olabilir, göstergeler daha kötü olabilirdi. Bu durumu, 2001'deki ekonomik kriz ve 2002- 2004 arasında yaşanan istihdamsız büyüme engellemiştir. Sonuç olarak, tarım istihdamındaki bu gerilemenin ekonomiye şu anda iki önemli yansıması olmaktadır. İlki, işgücüne katılım oranlarındaki azalma; ikincisi

⁵¹⁷ Hoşgör, Tansel, s.1.

ise, kentlerde artan genç nüfus işsizliğidir. Her iki eğilim de, tarımdaki çözülme sürdükçe, yani on beş - yirmi yıl daha gözlenecektir. Daha sonra, demografik baskının ve kırdan kente göçün hızının azalması, kentsel nüfusta artacak olan eğitim düzeyleri (yani istihdam edilebilirlikteki iyileşme) nedeniyle, işgücüne katılım ve işsizlik göstergelerindeki olumsuz görüntü biraz düzelecektir. Sanayi istihdamı ise 2000 yılında toplam istihdamın %24'ünü oluşturmuştur (5,2 milyon kişi). Beş yıl sonra bu pay ancak %25'e çıkmıştır (5,6 milyon kişi). Hizmetler sektörünün payı ise 2000'den 2005'e %40'tan %46'ya (8,6 milyon kişiden 10,3 milyon kişiye) çıkmıştır. Sanayi istihdamı, 1990-2000'de yılda ortalama %2,6 oranında artmışken, 2000-2005 döneminde ise, sanayi istihdamındaki artış yılda ortalama %1,7 olmuştur. Yani sanayi kesimi istihdam açısından pek iyi bir performans göstermemiştir. Hizmetler sektörü için aynı oranlar hesaplandığında, 1990-2000'de de, 2000-2005'te de istihdamın yıllık ortalama artış hızı %3,5 olarak kaydedilmiştir. Krize rağmen yakın geçmişin ortalaması sürdürülmüştür. Bu, istihdam açısından iyi bir performans olmakla birlikte, genelde ücretler 2001'de gerilemiş, sonra yerinde saymış, yakın zamanda da yavaş bir iyileşme gözlenmiştir. 2001 krizi sonrasında yaşanan ekonomik büyümenin uzun yıllar istihdama yansımamış olmasının nedenleri incelenmiştir. İşveren kesimi, bu durumun nedeni olarak, 2001 yılında çıkarılmış olan ve daha sonra 2003 yılında çıkan yeni İş Kanunu'na katılan esneklik ile ilgili düzenlemelere atıfta bulunmakta, kayıtlı istihdamı genişletme gerekçesi ile düzenlenen esnek çalışma biçimlerine rağmen istihdamın artmamış olduğuna dikkat çekmektedir. Ne var ki, eleştirilere konu olan 2002-2004 döneminde istihdamın artmamış olmasının nedeni verimlilik artışıdır. Olumsuz istihdam koşulları nedeniyle de bu verimlilik artışları ücretlere yansımamış, ihracattaki büyüme (ithalat ve cari açık artışı ile birlikte) sürdürülmüştür. İş yasasının istihdam üzerindeki etkileri ise önümüzdeki dönemde ortaya çıkabilecektir. Konu önemlidir, çünkü istihdam sabit işgücü maliyetleri nedeniyle artmıyorsa önerilecek politikalar başkadır; verimlilik artışı istihdamdaki büyümeyi yavaşlatmışsa yapılması gerekenler farklıdır. İlk durumda, toplumsal paydaşların güç mücadelesinin sonucuna göre politik kararlar alınacaktır. İkinci durumda ise, uzun vadeli eğitim ve işlendirme politikalarının acilen gündeme gelmesi gerekecektir. Ancak, açıkça belli olmuştur ki, kimi

sektörlerde işlendirme için gereken en az nitelikler artık yükselmiştir⁵¹⁸. Türkiye’de istihdamda düşük beceri (eğitim) düzeyi aşağıdaki Tablo’da gösterilmektedir.

Tablo 20: Türkiye’de istihdamda olanların eğitim ve iş durumu (2008)

15 + Yaş	Okula gitmemiş	Diplomasız	İlk	Orta	Lise	Meslek yüksek ok.	Yüksek okul	İlköğretim (8 yıllık)		Sayı (x1000)	(%)
Ücret-maaş	0,7%	2,0%	29,2%	10,4%	14,2%	14,6%	23,3%	5,7%	%100,0	11527	54,4%
Yevmiyeli	7,6%	8,9%	54,3%	7,9%	6,2%	4,7%	1,4%	8,9%	%100,0	1409	6,6%
İşveren	0,7%	1,8%	39,4%	14,1%	14,1%	10,2%	18,9%	0,8%	%100,0	1250	5,9%
Kendi hesabına	7,4%	7,7%	58,5%	10,2%	6,5%	5,3%	3,5%	1,0%	%100,0	4325	20,4%
Ücretsiz aile işçisi	16,5%	10,1%	44,2%	4,0%	6,7%	4,1%	1,6%	12,7%	%100,0	2683	12,7%
TOPLAM	4,5%	4,6%	39,4%	9,6%	11,1%	10,4%	14,8%	5,5%	%100,0	21194	%100,0
İşsizlik oranı	7,0%	12,8%	9,4%	13,4%*	14,0%	11,5%	10,0%			10,9%	
Nüfus oranı	%9,1	6,7%	39,1%	17,5%*	11,0%	7,9%	8,8%				

Kaynak: TÜİK, çevrimiçi veritabanı ve mikro veriler. Bu tabloda ortalama eğitim süresi (istihdam kapsamında olanlar için) 5.082 yıl olarak hesaplanmıştır. *İlköğretim (sekiz yıl) sınıflandırması.

Tablo’nun son satırlarında eğitim düzeylerine göre işsizlik oranları ve eğitim düzeylerine göre nüfus oranları verilmektedir. Diplomasız kategorisi işsizlikte diğerlerinden daha ağırlıklı görünmemektedir. Buna karşılık temel eğitim/ortaöğretim mezunları işsiz kategorisinde ağırlıklı yere sahiptir. “Okula gitmemiş” kategorisi dışarıda bırakılırsa, ilk ve üçüncü kademe eğitim dışında diğer tüm eğitim düzeylerinde işsizlik oranları genel işsizlik oranının üzerindedir. Yüksekokul mezunları yöneticileri, mühendisleri ve profesyonel meslekleri oluşturmaktadır. İlkokul mezunları ise vasıfsız veya kayıt dışı istihdamda fazla bir ağırlığa sahiptir⁵¹⁹.

⁵¹⁸ Hakan Ercan, “AB Sosyal Politikası Çerçevesinde Türkiye’nin İstihdam Stratejisi”, **TİSK Akademi**, 2006/II, s. 50-64, ss. 53-55.

⁵¹⁹ Ercan, Türkiye’de Mesleki Görünüm, ss.10-11.

Tablo 21: Eğitim durumuna göre işgücü durumu, Aralık 2014-2015

[15+ yaş - age]

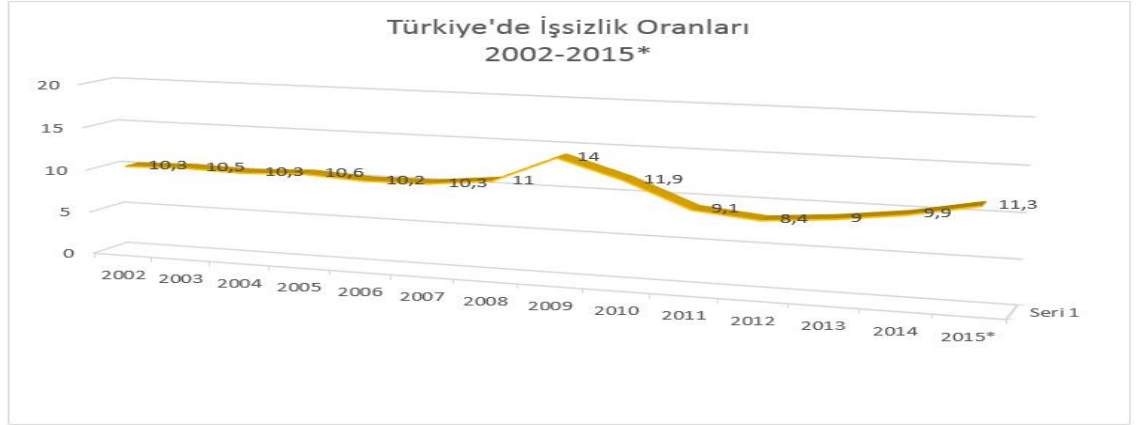
Eğitim durumu Educational attainment	İşgücüne katılma oranı Labour force participation rate					
	Toplam - Total		Erkek-Male		Kadın- Female	
	2014	2015	2014	2015	2014	2015
Toplam - Total	50,2	50,9	70,8	71,0	30,0	31,2
Okur-yazar olmayanlar Illiterate	18,1	16,8	33,5	29,3	15,0	14,3
Lise altı eğitimliler Less than high school	46,8	47,6	68,0	68,1	25,0	26,3
Lise High school	51,7	53,4	69,7	70,0	30,2	33,2
Mesleki veya teknik lise Vocational high school	64,5	64,9	78,6	80,9	40,9	39,8
Yükseköğretim Higher education	81,2	79,6	86,9	85,7	73,6	71,7

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri, Aralık 2015

TÜİK'in 15 Nisan 2015 tarih ve 18636 sayılı haber bültenine göre, Türkiye'de Ocak 2015 itibarıyla işsizlik oranı %11,3 oranında gerçekleşmiştir. 57.475 bin çalışma çağı nüfusunun 28.762 bin kişisi işsizdir.

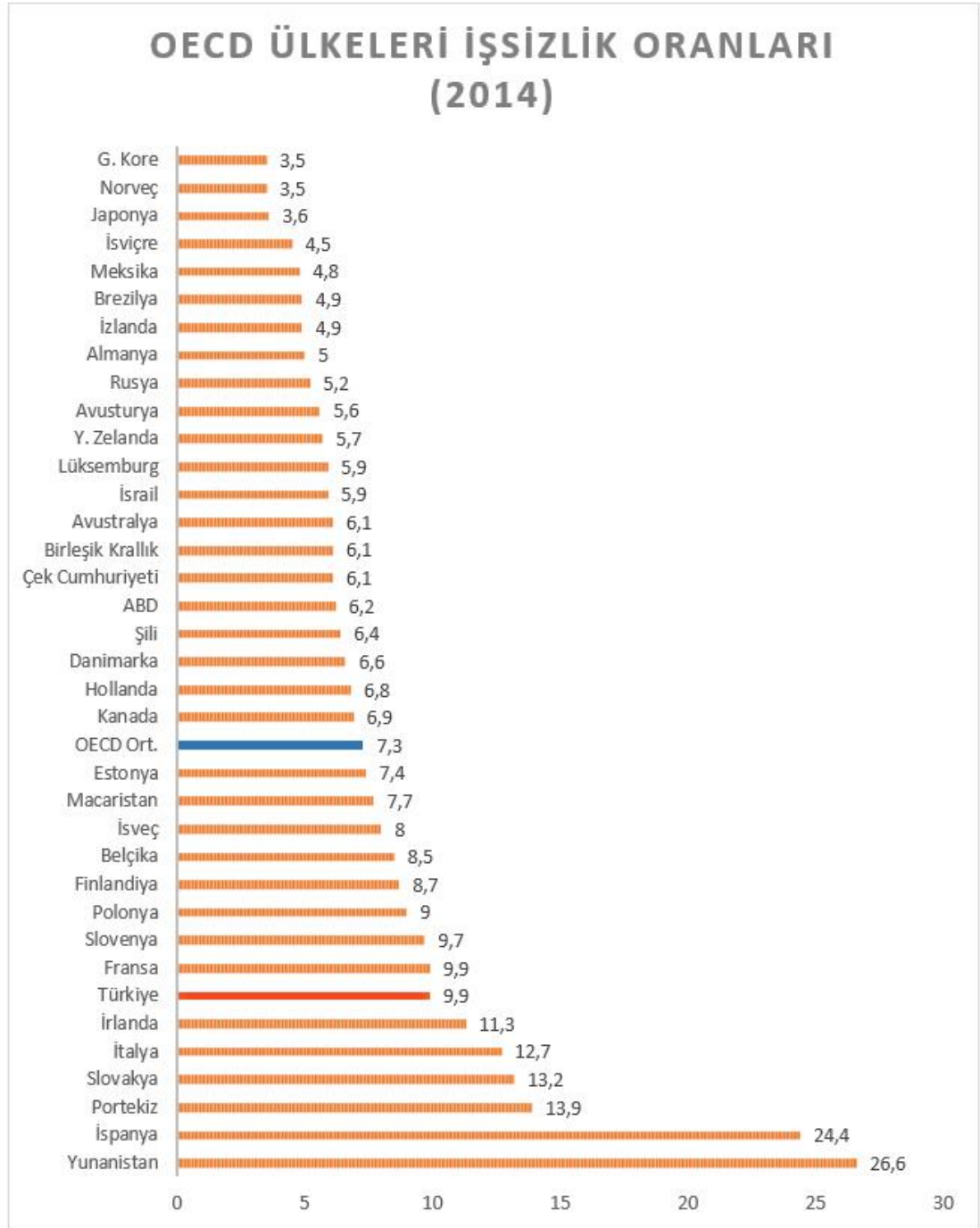
Aşağıdaki grafikte, Türkiye'de 2002-2015 dönemine ait işsizlik oranları yer almaktadır. Türkiye'nin 2002-2015 (2015 yılına ait işsizlik oranı Ocak 2015 tarihine aittir.) yılları arasındaki işsizlik oranları incelendiğinde, işsizlik oranının ortalama %10,5 dolayında gerçekleştiği görülmektedir. Özellikle, 2008 yılında gerçekleşen "Küresel Krizin" etkisiyle işsizlik oranının 2009 yılında %14 gibi yüksek bir orana çıkmasına karşın, 2011 yılında Türkiye ekonomisinde görülen olumlu havanın etkisiyle 2012 yılında %8,4 gibi son 13 yılın en düşük seviyesinde gerçekleşmiştir. Ancak 2012'den itibaren işsizlik oranında devamlı bir artışın olduğu söylenebilir.

Şekil 42: Türkiye’de İşsizlik Oranları 2002-2015

Aşağıdaki grafikte OECD ülkelerinin 2014 yılı itibariyle işsizlik oranlarına yer verilmektedir. Türkiye %9,9 işsizlik oranıyla, 36 ülke arasında 30. sırada yer almaktadır. En düşük işsizlik oranı %3,5 olarak Güney Kore ve Norveç’indir. En yüksek işsizlik oranına sahip ülkeler ise sırasıyla %26,6 ile Yunanistan ve %24,4 ile İspanya’dır. Grafikte OECD ortalamasının %7,3 olduğu görülmektedir. 2014 yılında %9,9 olan Türkiye’nin işsizlik oranının, OECD ortalamasından %35,6 fazla olduğu söylenebilir.

Şekil 43: OECD Ülkeleri İşsizlik Oranları (2014)

Eylül 2010’da işgücüne katılım oranı %49 ile değişmeden kalmıştır (erkeklerde %71, kadınlarda ise %28). İşgücünün % 18’i gençtir (15-24 yaş). Eğitim düzeyi arttıkça İKO da artmaktadır. Yüksekokul mezunu erkeklerde İKO %84, yüksek okul mezunu kadınlarda ise %71’dir. Kasım 2014’te ise, İKO % 50,5, işsizlik oranı ise 9,9 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 22: Kriz dönemi ve sonrası döneminde başlıca işgücü piyasası istatistikleri (bin kişi)

Yıl	İstihdam	İşsiz	İKO (%)	İşsizlik oranı (%)	Tarımdışı işsizlik oranı (%)	İstihdam oranı (%)
2010	22,973	2934	49,1	11,3	14,3	43,6
2014	25933	2853	50,5	9,9	12	45,5

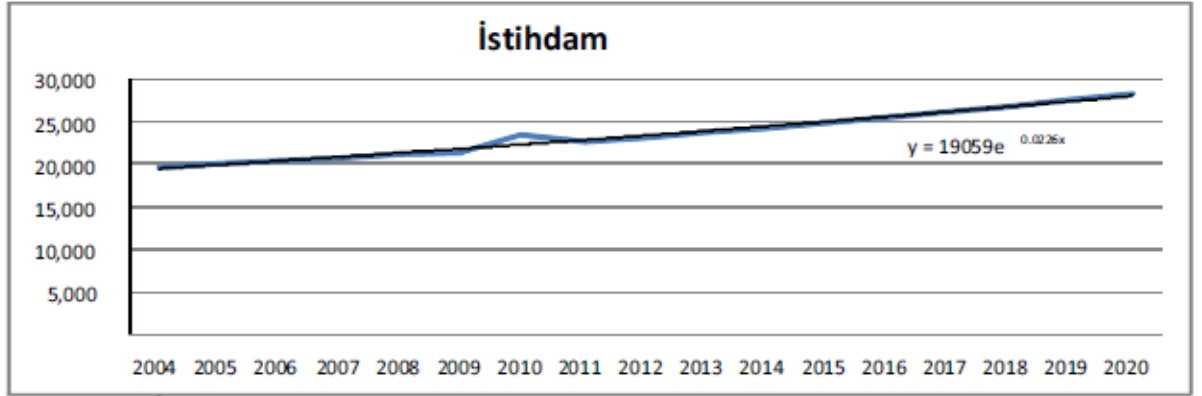
Kaynak: TÜİK, Haber Bülteni, Sayı: 18639

<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18639>, 15 Temmuz 2015, (17.08.2015)

2015 Nisan ayında hükümet tarafından, özellikle üretimi arttırmak ve “işsizlik oranını düşürmek” için 11 başlıktan oluşan “İstihdam, Sanayi Yatırımı ve Destekleme Paketi” açıklanmıştır. Söz konusu paket içinde; İŞKUR’dan İşgücü Desteği, Yatırımcıya Daha Çok Vergi İndirimi, Yüksek Teknoloji Yatırımlarına Tam Destek, Yeni Yatırımcıya Daha Fazla Destek ve Vergi İndirimi, Özkaynak Kullanımına Vergi Kolaylığı, AR-GE’ye Dayalı Yatırımlar İçin Proje ve Finansman Desteği, İmalatçı Kobilere ve Kadın Girişimcilere İlave destek, KOBİ’lere Teminat Kolaylığı gibi başlıklar yer almaktadır. Bu paketin en önemli hedeflerinden biri, işsizlik oranını %10’un altına düşürmektir. Kısa vadede bu hedefi tutturmanın zorlukları bulunmaktadır. Çünkü işsizlik oranının düşmesi için büyümenin artması şarttır. Ancak Türkiye 2014 yılında sadece %2,9 oranında büyümüştür ve bununla birlikte, Türkiye’nin 2015 yılında %4 olan büyüme öngörülleri %3 oranına çekilmiş durumdadır. Düşük büyüme verileriyle, işsizliği %10 altına düşürme hedefini gerçekleştirmek oldukça zor görünmektedir⁵²⁰.

⁵²⁰ Fatih Yar, **Türkiye’de İşsizlik Sorunu (2002-2015)**, <http://globalpse.org/turkiyede-issizlik-sorunu-2002-2015/>, (15 Nisan 2015)

Şekil 44: İstihdam ve basit projeksiyonu (2004-2020)

Kaynak: Ercan, Türkiye’de Mesleki Görünüm, ss.30-37. (Basit projeksiyonda TÜİK HİA verileri kullanılmıştır.)

Ancak istihdamda halen görülen büyüme eğilimi veri alınarak, toplam istihdamın 2010’dan 2020’ye beş milyon artış göstermesi beklenmektedir. Bu artış, çalışabilir çağda beklenen 6 milyonluk artışın gerisinde kalsa bile, İKO’nun düşüklüğü işsizlik oranının düşük kalmasına yardımcı olacaktır. İKO %50’den %55’e ciddi bir artış gösterse bile, ortadaki sorun, Türkiye’de yıllık istihdam artış hızının tarihsel olarak son dönemdeki %2,2’lik düzeyin altında kalmış olmasıdır; bugünkü eğilimin süreklileşmesi halinde ise geleceğe olumlu bakmak mümkün olacaktır.

Hizmet ve imalat sanayi sektörleri istihdam yaratmaktadır. Hizmetler sektörünün payı %50’den %57’ye çıkmaktadır. Tarım ise on puanlık bir gerilemeyle %14’e düşmektedir.

Tablo 23: Sektörlerin istihdam payları, 2000 – 2020

Yıl	Tarım	Maden.	İmalat	Hizm.	İnşaat	Ticaret	Taşımacılık	Finans	Kişisel Hizm.
2000	%36	%0	%17	%0	%6	%18	%5	%3	%14
2008	%24	%1	%20	%0	%6	%22	%5	%6	%17
2020	%14	%1	%22	%0	%6	%25	%5	%8	%19

Kaynak: Ercan, Türkiye’de Mesleki Görünüm, ss.30-37. (Oranlarda ve logaritmik eğilim yansıtımalarında TÜİK HİA verileri kullanılmıştır. Tarımın 2020’deki payı bakiye olarak elde edilmiştir.)

Türkiye’de mesleki dağılımın geleceği hakkında bir öngöründe bulunmak için hazırlanan raporun sonuçlarına göre⁵²¹: Çalışabilir nüfusun %80’inin lise altı eğitim düzeyinde olduğu Türkiye gibi bir ülkede, mesleklere ayrıntılı bir bakış hayli sorunlu bir çalışma olacaktır. Türkiye işgücü piyasasının çoğu, sertifikasyon için gereken mesleki vasıflardan yoksundur ve bu durum yavaş yavaş değişebilmektedir. Türkiye’de beklenen istihdam artışları, dünyanın geri kalanında olduğu gibi hizmet mesleklerinde olacaktır. Ücretler ve çalışma koşulları açısından ‘daha iyi işler’ de üniversite diplomasını giderek daha fazla gerektirecektir. Bundan sonraki ikinci en iyi alternatif ise meslek lisesi diplomasıdır. Düşük eğitim düzeyleri ve buna bağlı olan düşük işgücü katılım oranları ve düşük vasıflılık gibi işgücü piyasası olumsuzlukları, kırdan kente geçiş süreci tamamlanıncaya kadar Türkiye’de işgücü piyasasının belirgin özellikleri arasında yer alacaktır. Geçiş sürecinin tamamlanması ise bir 10-15 yıl daha alacaktır. Bu sürece koşturarak tarımın istihdamdaki payı da sonuçta %10-12 düzeyine gerileyecektir. Ancak bu noktaya gelindiğinde, Türkiye’deki işgücünün yarısına yakınının karşılaştığı kayıt dışı, düşük ücretli, mevsimlik ve aslında istenmeyen işlerde çalışma sorunu çözülmeye başlayacaktır. Rapor, yüksek eğitim düzeylerinin okuldan istihdama geçişi kolaylaştırdığına, kadınların işgücüne katılım oranlarını artırdığına ve son kriz dönemlerinde bile, yüksek eğitim düzeyinin daha iyi ücret anlamına geldiğine ilişkin doyurucu kanıtlar içermektedir.

Türkiye’deki genel görünüm incelendiğinde, sektörlerin önem derecelerinin farklılaşması, kentleşme, bölgesel farklılıklar, işsizlik, verimliliğin artırılması vb. sorunlar yaygındır, bunların azaltılması ve yok edilmesi ise, uzun vadeli ve sektörel, bölgesel vb. doğru eğitim politikalarıyla gerçekleştirilebilecektir.

17-18 Mart 2000 tarihlerinde Lizbon’da toplanan Avrupa Birliği Konseyi toplantısında “dünyanın en rekabetçi ve dinamik bilgi temelli ekonomisine ve daha iyi iş olanakları ve sosyal uyumun sağlandığı, sürdürülebilir ekonomik büyümeye sahip bir Avrupa yaratmak” biçiminde bir hedef belirlenmiştir⁵²². Daha sonra, 2002 yılında Barselona’da toplanan Avrupa Konseyi, Lizbon Sürecinin önemini yeniden vurguladıktan sonra “2010 yılına kadar Avrupa’yı eğitim ve öğretim sistemleri

⁵²¹ Ercan, Türkiye’de Mesleki Görünüm, ss.30-37.

⁵²² Lizbon Deklerasyonu, http://www.eu.int/comm/education/policies/2010/et_2010_en.pdf, (01.05.2013)

bakımından dünyanın lideri haline getirmek” biçiminde bir hedef ortaya koymuş ve sistemleri uyumlaştırmak, işbirliğini ve kaliteyi yükseltmek, Birliğe üye ülkelerin vatandaşlarının eğitim amacı ile dolaşımlarına olanak sağlamak ve yaşam boyu öğrenme fırsatına ulaştırmak gibi hedefler saptamıştır⁵²³. Ayrıca, bu hedeflerin gerçekleştirilmesi için gereksinme duyulan alanlarda yenilik ve reformların yapılması, hayat boyu öğrenmenin gerçekleştirilmesi ve Avrupa’nın bir eğitim ve öğretim alanı haline getirilmesinin gerektiği üzerinde durulmuştur. Yaşam boyu öğrenim bilgi ekonomisinin olmazsa olmaz gereklerinden biri olarak görülmektedir⁵²⁴. 2012 yılında Türkiye’de Ulusal İstihdam Stratejisi yayınlanmış, bu strateji belgesi ile Türkiye işgücü piyasası için 2014-2023 yıllarını kapsayacak şekilde 10 yıllık bir perspektif sunulmuştur. Stratejinin amaçları Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından işgücü piyasasının yapısal sorunlarını çözmek, orta ve uzun vadede büyümenin istihdama katkısını artırmak ve işsizlik sorununa kalıcı çözümler geliştirmek biçiminde sıralanmıştır.

İstihdam politikalarındaki yeni eğilimleri geleneksel olarak işsizlere gelir desteği sağlamaya yönelik “pasif politikalar” ve işsizliği; eğitim, iş yaratma, danışmanlık ve işe yerleştirme faaliyetleri gibi doğrudan önlemlerle azaltmaya yönelik “aktif politikalar” olarak ikiye ayrılmaktadır. İşsiz bireylere pasif politikalarla işsizlik süresi içinde düzenli bir gelir sağlanırken, aktif politikalarla da onların bu işsizlik durumundan bir an evvel kurtulmaları amaçlanmaktadır⁵²⁵.

Aktif istihdam politikaları, işgücü piyasasının işleyişini geliştirmeyi amaçlayan ve işsizlere veya işsiz kalma riski yüksek olanlara yönelik önlemler bütünüdür. Genç işsizliği ile mücadele etmek için kullanılan en yaygın iki uygulama⁵²⁶;

- Mesleki eğitim ve işe yerleştirmenin birlikte kullanılması aracılığıyla ücretli çalışmanın teşvik edilmesi,
- İş kurma eğitimine, işletme kredilerine ve iş alanlarına ulaşmayı kolaylaştıran önlemler sayesinde gençlerin kendi işini kurmaya yönlendirilmesidir.

⁵²³ T.C.Milli Eğitim Bakanlığı-Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, **Eğitim-Öğretimde Lizbon 2010**, <http://europa.eu.int/comm/education/socrates.html>, (01.05.2013)

⁵²⁴ DPT, 2004 Türkiye İktisat Kongresi, s. 7.

⁵²⁵ M. Kemal Biçerli, **Çalışma Ekonomisi**, İstanbul, 2003, s. 461.

⁵²⁶ Niall O’Higgins, **Youth Unemployment and Employment Policy: A Global Perspective**, International Labour Organization, Geneva, 2001, s. 104.

Birçok ülke aktif istihdam politikalarının çeşitli biçimlerini uygulamaktadır. Gençlere yönelik programlara Şili'de uygulanan Joven programı⁵²⁷ örnek verilebilir. Şili'de uygulanan Joven programı, ücretli ve kendi hesabına çalışmayı özendiren, düşük gelirli ailelerdeki gençleri iş yaşamına dahil etmeyi amaçlayan bir aktif istihdam programıdır. Program özellikle gençlere iş bulmalarını sağlayacak, temel becerileri kazandırmayı hedeflemektedir. Katılımcılar, 15-24 yaşları arasında toplumun düşük gelirli kesimlerinden gelen, eğitim sisteminden ayrılmış ve işsiz, eksik istihdamda olan veya aktif olmayıp çalışmak isteyen kişilerdir. 1993-1994 yılları arasında katılımcıların %55'i tecrübe kazandıkları ve eğitim aldıkları işletmede çalışmaya başlamıştır. İşletmelerin %91'i daha fazla aday kabul etmek istemektedir. Programın eğitim kurumlarına da önemli etkisi olduğu tespit edilmiştir. Üniversiteler, enstitüler ve diğer eğitim kurumları, işgücü piyasası ile daha yakın çalışmak ve kursların kalitesini ve maliyet-etkinliğini geliştirmek durumunda kalmışlardır. Joven programının başarısı, uygulandığı dönemde ekonomik büyüme yaşanmasına da bağlanmaktadır⁵²⁸.

Ekonomide etkinlik kaybına ve çeşitli sosyal sorunlara sebep olan işsizlik durumu, aşağıda ifade edilen işsizlik önleyici ve istihdam artırıcı programlar uygulanarak azaltılması gerekmektedir⁵²⁹:

- Doğrudan İş Yaratma Programları: İş yaratma programı, iş bulmaları çok güç olan issizlere yönelik olarak geliştirilmiş programlardır. Doğrudan is yaratma programları, çoğu ülkelerde gençlerin ve kadınların çalışma hayatı ile ilişki kurmaları ve bir deneyim kazanmaları amacına yönelik, tamamlayıcı bir politika aracı olarak kullanılmaktadır.
- Yoksul İşgücünün Bilgi ve Becerisinin Geliştirilmesi: Yoksulluk nedeniyle yeterli eğitimi alamayan ve bu yüzden emek piyasalarının aradığı nitelikleri taşımadığı için bu piyasanın dışında kalan kişilere yönelik geçerli bir mesleki formasyon sağlanmalıdır. Bu amaçla bu tür insanlar için kamu ve özel sektör tarafından beceri kazandırma ve geliştirme kursları açılmalıdır.

⁵²⁷ ILO, **Youth Training and Employment**,

<http://www.ilo.org/public/spanish/region/ampro/cinterfor/publ/sala/poldevin/v.htm>, (10/04/2013)

⁵²⁸ O'Higgins, s. 182.

⁵²⁹ Biçerli, ss. 460-461.

▪ İstihdam Sübvansiyonları: İstihdam sübvansiyonlarının amacı, işgücü piyasasında iş bulma şansı çok zayıf olan uzun dönemli işsizler, genç, özürlü ve kadınlar gibi işsiz gruplarının önündeki her türlü engellerin kaldırılması ve faizin düşürülmesi suretiyle arttırılmasıdır. İşgücü maliyetleri iki şekilde azaltılabilir. Birincisi doğrudan ücret yapısının değiştirilmesi, ikincisi de ücretler üzerinden alınan vergilerin düşürülmesidir. Her iki yaklaşımın da amacı, işgücünü talep etmeleri yönünde işverenleri teşvik etmektir.

▪ Kendi Hesabına Çalışmanın Özendirilmesi: İşsizlere bir iş bulmalarında yardımcı olmaya yönelik bir başka politika da, onların bir iş kurmalarını desteklemektir. Bu destek, eğitim ya da bir takım mali teşviklerle gerçekleştirilir. Girişimcilik eğitimi verilmesi, yeni iş kurma kredileri ve kredi teminatı verilmesi bu uygulamalardan bazılarıdır. Bu uygulama ile yoksulların kendi işlerini kurmaları özendirilir. Dünyada bu konuda uygulamanın ilk örneği, 1976 yılında Bangladeş'te olmuştur. Bangladeş'te yoksullukla mücadele etmek için kar amacı gütmeyen yoksulluğun önlenmesi amacıyla yoksul kesime (özellikle kadınlara) 10, 100, 200 dolar şeklinde olan ve 'mikro krediler' adı verilen küçük krediler verilmiştir. Bu krediler geri döndükçe daha çok kredi verilmiş ve yoksul insanların işlerini büyütmeleri ve refah düzeylerinin yükseltilmesi sağlanmıştır⁵³⁰. Kendi namına çalışma ve yeni firma kurulması konusundaki teşvikler girişimcilik potansiyelinin harekete geçirilmesi için oldukça önemlidir.

İstihdam konusundaki eğilimler de, yine bireylerin eğitimlerine ve devletin sunduğu teşvikler ve uyguladığı politikalarla istihdamı iyileştirme konusunda yoğunlaşmaktadır. Eğitim sisteminin planlanmasından, kısa ve orta vadeli işgücü piyasası eğitim programlarının tasarımına kadar geniş bir alanı kapsayan politikalarla geliştirilebilecektir.

Büyük işveren kuruluşları kendi yönetimlerinin uzak görüşlülüğüne bağlı olarak mesleki eğitim programları uygulayabilirler; ancak bu seçenek, küçük veya geleneksel işletmeler için mümkün değildir. Yaşam boyu öğrenme ve eğitim özünde hükümete ait bir alandır; çünkü başka her şey bir yana, eğitim ve öğretimin kamu yararına bir hizmet olarak verilmesi ülkenin bütününe etkileme gücü bulunmaktadır. Türkiye'de gelecekte ihtiyaç duyulacak vasıfların tahmini sosyal ortaklar için ne bir

⁵³⁰ Harris Sam Dalley, **State of the Microcredit Summit Campaign Report 2002**, (<http://www.microcreditsummit.org/pubs/report/socr/2002/socr02-en.pdf>), (05.12.2007), s. 15.

görev, ne de öncelikli bir iştir. Sosyal ortakların, işgücü piyasası enformasyon sistemi çerçevesinde bu tür etkinlikleri desteklemeleri yeterli olacaktır. Bunun ötesine geçen, örneğin yaşam boyu öğrenme dahil Milli Eğitim Bakanlığı'nın kapasitesini gerektiren her iş, etkinliklerini eşgüdümü kavuşturmaları halinde İŞKUR veya MEB'in işi olmalıdır. Daha kolay ve önemli bir başlangıç noktası, ikinci düzeydeki kariyer rehberliği faaliyetleri olabilir. Yeni vasıfların tespit edilmesi anlamında mesleki görünüm, ne İŞKUR ne de İl İstihdam ve Mesleki Eğitim Kurulları tarafından başarılabilecek bir iştir. Bu kuruluşlar, tanımları gereği kısa dönemli talebi belirlemede yararlıdır. Sonuçta, İŞKUR ve MEB'in de girdileriyle bu işin sorumluluğunu Kalkınma Bakanlığı üstlenebilir. Mesleki görünümle ilgili rapor, aşağıdaki önerileri sunmaktadır⁵³¹:

- Periyodik talep analizine ihtiyaç vardır. İl İstihdam ve Mesleki Eğitim Kurulları bu analizde işlevli olabilirler. Asıl gereken, ulusal ölçekte bir mesleki görünüm çalışmasıdır.
- Mesleki-teknik okulların altyapısının iyileştirilmesi ve buralarda eğitim verenlerin becerilerinin geliştirilmesi gerekmektedir.
- MEB, işgücü piyasasının diğer aktörleri tarafından hazırlanan ve uygulanan mesleki eğitim programlarının akreditasyonunda daha fazla kolaylık sağlamalıdır.
- Türk-İş, meslek okullarının kaynaklarının, mümkünse tam zamanlı olarak ve hafta sonları dahil tüm yaş grupları için hizmete koşulmasını önermektedir. Bu, yaşam boyu öğrenme perspektifi doğrultusundadır.
- Hak-İş ve Türk-İş'e göre meslek okulu mezunları kamu bankalarından düşük faizli ve uygun koşullu kredi alabilmelidir.
- Meslek okullarının bütçe ödenekleri artırılmalıdır. Türk-İş ayrıca işveren kuruluşlarının meslek okullarını finansal olarak desteklemesini önermektedir.
- Türk-İş, bununla birlikte, özel sektör işyerlerine çalıştırdıkları meslek lisesi mezunlarının sayısı ile orantılı olarak vergi kolaylıkları sağlanmasını önermektedir.
- Dezavantajlı gruplara (engelliler, kadınlar ve gençlere) uygun mesleki eğitim programlarında öncelik tanınmalıdır.

⁵³¹ Ercan, Türkiye'de Mesleki Görünüm, ss.53-54.

Tüm bu çalışmalar, istihdamın istenen seviyelere getirilmesi ve istihdam yönünde geleceğe hazır olmak bakımından çok önemlidir ve dikkate alınması gereken veriler sunmaktadır.

Bilgi bazlı küreselleşmenin etkileriyle birlikte oluşan sorunların ve eşitsizliklerin en fazla istihdam alanını etkilediği görülmektedir. Bu durum karşısında Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) 1999 yılında gerçekleştirilen 87. Uluslararası Çalışma Konferansı'nda "insan yakışır iş" adı verilen bir hedef belirlemiştir. Küresel anlamda iş güvencesizliği, istihdamda ayrımcı tutumlar, iş ve aile çatışması, yetersiz iş sağlığı ve güvenliği dolayısıyla yetersiz sosyal koruma ile örgütlenme ve toplu temsil önündeki engeller oldukça yaygındır. İşsizlik ve istihdam sorunları karşısında insana yakışır işlere olan gereksinim artmaktadır. "İnsana Yakışır İş" (Decent Work), bireylerin çalışma ve istihdam haklarına, iş sağlığı ve güvenliği koşullarına, sosyal güvenlik olanaklarına, temsil ve katılım mekanizmaları aracılığıyla kendilerini ifade etme haklarına atıfta bulunan genel bir kavramsal çerçeveyi anlatmaktadır. ILO'nun "özgürlük, eşitlik, güvenlik ve saygınlık koşullarında insan onuruna yakışan üretken bir iş" olarak tanımladığı insana yakışır işin; altı temel boyutu bulunmaktadır⁵³²:

- Bu boyutlardan ilki, iş fırsatlarıdır. Bu boyut iş arayan tüm bireylere kolayca bulabilecekleri uygun iş olanaklarının sunulmasını ifade etmektedir.
- İkincisi çalışma özgürlüğüdür. Çalışma özgürlüğü istihdamın bireylerin özgür iradeleri sonucunda gerçekleşmesini ifade etmektedir. İstihdamın bireylerin özgür iradeleri sonucunda gerçekleşmesi, yani çalışma özgürlüğü; zorla ve zorunlu çalışma, kölelik, çocukların çalışmasını önleyecek asgari yaşın belirlenmesi, bu yaşın altındaki çocukların çalışmasının yasaklanmasını içermekte; bunun yanı sıra; çalışanların örgütlenme özgürlüğünü de kapsayarak bu yönde ayrımcı tutumlara karşı da korunmayı da öngörmektedir.
- Üçüncü boyut üretken iştir. Çalışanlar açısından üretken iş, kendileri ve bakmakla yükümlü oldukları aile bireylerinin gereksinimlerini karşılamalarına yetecek, kabul edilebilir bir işi ifade etmektedir. Üretken iş aynı zamanda da bilgi bazlı küreselleşme koşullarında sürdürülebilir bir kalkınma ve işletmeler ile ülkeler açısından da rekabet edebilirlik anlamına gelmektedir.

⁵³² Özlem Işığışok, "Küreselleşme Sürecinde İnsana Yakışır İş", **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, Sayı: 46, 2009, ss. 308-312.

- Dördüncü boyut; çalışanların işte adil ve eşit davranış görmesidir. İşe giriş ve çalışma esnasında kariyer ve ücretleme başta olmak üzere tüm çalışma koşullarında, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, ulusal köken v.b.gibi her türlü ayrımcılığın engellenmesi ile iş ve aile yaşamının dengelenmesini ifade etmektedir.
- Beşinci boyut işte güvenlidir. Çalışanların çalışma yaşamında hastalık ve/veya çeşitli risklere karşı sağlığının korunması, yeterli gelir ve emekli aylığı ile diğer yeterli finansal korumanın sağlanmasını ifade etmektedir.
- Nihayet altıncı ve son boyut ise; işte saygınlıktır. Çalışanların işte saygın davranışlarla karşılaşması, ilgililere seslerini duyurabilmeleri, kendi çalışma koşulları ile ilgili konularda karar süreçlerine katılabilmelerini ifade etmektedir. Bu boyutun özü, çalışan çıkarlarının özgür ve toplu bir biçimde temsiline dayanmaktadır.

İnsana yakışır işin unsurları olan; istihdam, sosyal güvenlik, çalışma yaşamına dair temel haklar ve sosyal diyalogun birlikte bulunması ve birbirleriyle etkileşimi, insana yakışır iş kavramını işlevsel hale getirmektedir. Küresel etkilerle istihdam konusunda yaşanan sıkıntıların azalması, ekonomik ve sosyal olarak dengeli bir kalkınmanın sağlanabilmesi için ulusal ve uluslararası anlamda ekonomik ve sosyal önlemlerin birlikte ele alınması, insana yakışır iş kavramının hedeflerinin ülkeler tarafından benimsemesi gerekmektedir. Bugün ve gelecekte, insana yakışır iş kavramının önemi giderek artmaktadır. İnsana yakışır iş hedefleri bütün olarak ele alındığında ve bu hedeflere ulaşmak için çalışmalar yapıldığında, istihdam, sağlık, sosyal güvenlik gibi insan kaynaklarının tüm politika alanlarında gelişme sağlanabilecektir.

3.2.5. Sağlık, Sosyal Güvenlik ve Sosyal İçerme Alanında

Türkiye'deki sağlık politikaları üç döneme ayrılabilir: Bu dönemlerin ilki 1920-1960 yılları arasında uygulanan politikaları kapsar. Bu dönemde Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nın kurulmasıyla birlikte bakanlığın görevleri "ülkenin sağlık şartlarını geliştirmek, insan ve ülke sağlığına zararlı öğelerle mücadele etmek ve sosyal yardım sağlamak" olarak belirlenmiştir. Bu dönemde Tababet ve Şuabat-ı

Sanatlarının Tarzı İcrasına Dair Kanun¹, Umumi Hıfz-ı Sıhha Kanunu gibi bugün de uygulamada olan kanunlar çıkarılmıştır. 1920-1960 döneminde Dr. Behçet Uz'un başkanlığında “Birinci On Yıllık Milli Sağlık Planı” hazırlanmış; ancak bakanın görevi sona erdiği için uygulamaya geçilememiştir. Bu planda sağlık hizmetlerinin finansman kaynaklarının Sağlık Sandıkları'nda toplanması ve Milli Sağlık Bankası aracılığıyla harcanması öngörülmüştür. 1960 askeri ihtilali sonrasında Anayasa'da devletin sağlık alanındaki sorumluluğunun sosyal bir nitelikte olduğu vurgulanmış ve 1961 yılında Sağlık Hizmetlerinde Sosyalleştirme Yasası çıkarılmıştır. Bu çerçevede sağlık evleri, sağlık ocakları ve hastaneler aracılığıyla sağlık hizmetlerinin örgütlenmesinde ve öngörülmüştür⁵³³. Bu dönemdeki sosyalleşme politikaları, askeri hükümet döneminde politikaların ilgili tarafların katılımı sağlanmadan kabul edilmiş olması, modelin yasalaşması sürecinde finansal gerekliliklerin yeterince gündeme gelmemesi, askeri dönemden sonraki iktidarların politikaları yeterince desteklememesi, sosyalleşmenin sol eğilimli olduğu görüşü ve bu dönemden sonra hep sağ partilerin iktidara gelişi nedenleriyle hedeflerine tam anlamıyla ulaşamamakla birlikte, bu dönemde kurulan sağlık ocakları ve sağlık evleri sosyalleştirme politikalarının olumlu çıktılarını olarak günümüzde de topluma sağlık hizmeti sunmaya devam etmektedir⁵³⁴. Sağlık politikalarında 1980 sonrası dönem 24 Ocak 1980 kararları ile başlamıştır. Bu tarihten itibaren “Yapısal Uyum Programları” kapsamında Dünya Bankası ve IMF ile olan ilişkilerin farklı boyutlara taşınması ve buna bağlı olarak liberal politikalar ile özelleştirme girişimlerinin hem politika hem de uygulama düzeyinde yoğunluğunun artması tüm sektörleri olduğu gibi sağlık sektörünü de etkilemiştir. 1980 sonrası yaşanan değişim “bilgi bazlı küreselleşme”, “yeni dünya düzeni” gibi akımların katkısı ile tüm dünyada yaşanan paralel olarak bir gelişme göstermiştir. Reform çalışmalarının başlangıcı olarak 1990 yılında DPT tarafından Sağlık Sektörü Master Planı yayınlanmıştır. Sağlık Bakanlığı'nda sağlık reformu çalışmaları hızlanmıştır. 1993 yılında Türkiye'nin ilk Sağlık Dokümanı hazırlanmıştır. Sağlık Bakanlığı bu dokümanda reformun temel amaçlarının sağlık

⁵³³ Mehtap Tatar, “Sağlık Politikası” Türkiye'nin Dış Ekonomik, Sosyal ve İdari Politikaları 1980-2003, (Ed) Göksu, T. vd., Siyasal Kitabevi, Ankara, 2003, ss. 243-266.

⁵³⁴ TÜBİTAK, Sağlık Hizmetlerinin Sorunları, http://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/vizyon2023/si/EK-19.pdf, (01.05.2015)

hizmetlerine erişimde eşitliğin sağlanması, sağlık hizmetlerinin sunumunda etkinliğin artırılması ve verimliliğin artırılması olduğu belirtilmiştir⁵³⁵.

Son yıllarda, sağlık alanında önemli bir dönüşüm ve tartışma süreci yaşanmaktadır. Ekonomik ve toplumsal gelişme düzeyleri açısından birbirinden ciddi farklılıklar gösteren Asya'dan Avrupa'ya, Latin Amerika'dan Afrika'ya kadar birçok ülkede sağlık politikaları benzer programlar ekseninde tartışılmaktadır. Sağlık alanında çözüm bekleyen önemli sorunlara işaret eden birçok rapor ve çalışma, bu alanda bir dönüşüm veya reformun gerekliliğini ortaya koymaktadır⁵³⁶. Ancak, birçok ülkede uygulamaya alınan reform programlarının bu sorunları ne derece çözdüğü ya da çözeceği tartışmalıdır.

Türkiye'de ulusal sağlık dokümanındaki amaçlara ulaşılması için yapılması düşünülen Genel Sağlık Sigortası'na geçiş, aile hekimliği sisteminin kurulması, hastanelerin yönetim kurulu tarafından sağlık işletmeleri olarak işletilmesi gibi uygulamalar 2000'li yıllara kadar başlatılamamıştır. 2002 yılının sonlarında yayınlanan Sağlık Dokümanında belirtilen uygulamaları da içeren Sağlıkta Dönüşüm adıyla yeni bir reform programı hazırlanmıştır. Sağlıkta Dönüşüm Programı'nda da değinilen sağlık insangücü ve özellikle de sağlık sisteminin merkezinde yer alan doktorlar sağlık sisteminin performansını geliştiren sağlık politikalarını uygulamak için oldukça önemlidir. Sağlık hizmet örgütleri sağlık insangücüne yüksek oranda bağımlıdır. İnsangücü sağlığa ayrılan bütçelerden en yüksek oranda payı almaktadır. Sağlık Bakanlığı'nın yayımladığı "Sağlıkta Dönüşüm Kasım 2002–Haziran 2007" dönemi uygulamalarının anlatıldığı ve gelecekte yapılması planlanan eylemlerin yer aldığı raporda, programın öncelikli hedeflerinden birisinin de bölgeler arası personel dağılımının kabul edilebilir düzeye çekilmesi olduğu bildirilmektedir. Aynı raporda Türkiye'nin doktor ve hemşire oranında Dünya Sağlık Örgütü Avrupa Bölgesi listesinin en altında yer aldığı ve kaliteden taviz vermeden sayının artırılması gerektiği vurgulanmaktadır. Nüfusun ihtiyacı ve her yıl artan sayıdaki hasta talebinin hekim ve hemşire sayısının artırılmasını kaçınılmaz kıldığı ve bununla birlikte eğitimde kalitenin de korunması, hatta geliştirilmesi gerektiğinin belirtildiği raporda tıp fakültelerindeki öğretim üyesi sayısının bu gerekliliği sağlayacak düzeyde olduğu

⁵³⁵ Tatar, ss. 243-266

⁵³⁶ William S. Gunn, **Understanding The Global Dimension of Health**, Springer Publication, New York, 2005, s.43.

iddia edilmektedir. Sağlıkta dönüşüm programı dokümanında ise “Sağlıkta ve Sağlık Hizmetlerine Ulaşımında Eşitsizlikler” başlığı altında beşeri ve finansal kaynakların dağılımı dikkatli analiz edildiğinde birçok doktorun özellikle de uzmanların ülkenin batısında ve kentsel alanlarda bulunduğu, sağlık personelinin dağılımında geniş farklılıklar olduğu vurgulanmakta ve sayıdan çok dağılıma önem verilmektedir.

50 yıllık bir geçmişi olan Türk sosyal güvenlik sistemi, primli rejim olarak da bilinen sosyal sigortalar ile devlet ve gönüllü kuruluşlar tarafından finanse edilen sosyal yardım ve hizmetler üzerine kurulmuştur⁵³⁷.

Türkiye’de sosyal güvenlik sorunlarının temelinde, diğer ülkelerin aksine, devletin, başlangıçtan itibaren kapsamlı ve etkin bir sosyal güvenlik politikasına sahip olmaması yer almaktadır. Buna ek sorun olarak, sosyal tarafların sisteme sahip çıkmamaları ve bunun en etkin aracı olarak özerk bir yönetim yapısının oluşturulamamasıdır. Belirtilen nedenler, özellikle sosyal güvenlik kurumlarının gelirlerinin, siyasi tercihler doğrultusunda kullanılmasının yollarını açık tutmuş; sosyal sigorta ilkelerine aykırı uygulamalar, fonların kısa süre içinde erimesine neden olmuştur. Özellikle Bağ-Kur ve SSK’da, prim tahsilatındaki başarısızlıklara çözüm bulunamamış, bu nedenle Kurumlar yeterli gelir kaynağına sahip olamamıştır. Finansman kaynağının esas olarak prime dayalı olduğu bir sosyal güvenlik sisteminde, istihdam yapısı ile sosyal güvenlik kurumlarının gelir kaynakları arasında doğrudan bir etkileşim söz konusudur. Ülkemizde, kayıt dışı istihdamın yaygın bir seyir izlemesi, doğal olarak ilgili sosyal güvenlik kurumunun çok ciddi gelir kaybını beraberinde getirmektedir. Buna yüksek işsizlik oranı da eklenince, sosyal güvenlik sistemimizin finansman darboğazının asıl nedeni daha kolay anlaşılmaktadır. Belirtilen nedenlerin beraberinde getirdiği diğer önemli bir sonuç ise, aktif/pasif dengesinin bozulmasıdır⁵³⁸. Yönetim ve finansman yönünden yaşanan sıkıntılar nedeniyle 1990’lardan itibaren reform konusu gündeme gelmiştir.

Ülkemizde bağımsız çalışanların büyük bir kesiminin sosyal güvenliği 506 sayılı Kanun çerçevesinde sosyal sigorta tekniği ile sağlanmaktadır. 506 sayılı

⁵³⁷ Berna İzgi Balcı, “Türk Sosyal Güvenlik Sisteminde Son Gelişmeler”, **Çalışma ve Toplum**, 2008/1, ss. 96-99.

⁵³⁸ Kalkınma Bakanlığı, **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Organizasyon Alt Komisyonu Başkanlığına sunulan Türk- İş’in görüşü**, s. 5; Ali, Güzel, “Türk Sosyal Güvenlik Sisteminde Öngörülen Reform Mevcut Sorunlara Çözüm Mü?”, **Çalışma ve Toplum**, 2005/4, s. 68.

Kanunun kişiler açısından uygulanma alanı, kural olarak hizmet iş sözleşmesi ölçütü çerçevesinde bağımlı çalışanlarla sınırlandırılmıştır. Bu ilkeye bağlı kalınması, sosyal güvenliğin toplumun tüm bireylerini sosyal güvenceye kavuşturma eğilimine ters düşmesi anlamına gelecek ve sosyal güvenlik kavramının dinamik özelliği gözden kaçırılacaktır. Zaman içerisinde 4958 sayılı Kanunla 506 sayılı Kanunun 2. maddesine eklenen yeni bir fıkra hükmü ile bu grubun çerçevesi genişletilmiştir. Ülkemizde sosyal güvenlik sistemi temelde sosyal sigortalar üzerine inşa edilmiştir. Sosyal yardımlar ve sosyal hizmetler yeterli düzeylerde olmasa da sosyal sigorta kapsamında olmayan ihtiyaç sahiplerini kapsamına almaktadır.

Beş ayrı emeklilik rejiminin aktüeryal olarak hak ve yükümlülüklerinin eşit olmasını gerçekleştirmek amacıyla hazırlanan 5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu 2006 yılında kabul edilmiş, 2008'e kadar ertelemiştir. Reform kanunlarından ikisi (5502 sayılı Sosyal Güvenlik Kurumu Kanunu ile 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu) kanunlaşmıştır. 5510 sayılı Kanun, 506 sayılı Kanunu model almasına rağmen, sistem olarak önemli farklara sahiptir. 5510 sayılı Kanun sosyal sigorta yardımları ile sağlık hizmeti sunumunu birbirinden ayırmış, sosyal sigorta kısmında sadece sigortalıya yapılacak parasal yardımları, genel sağlık sigortası kısmında ise, sadece sağlık hizmeti sunumunu bunun kapsamını ve yararlanma koşullarını düzenlemiştir. Kanunun bir özelliği sigorta kollarını ayrı ayrı düzenlemeyip, yapılan yardımların sürekliliğine göre kısa vadeli sigorta kolları ve uzun vadeli sigorta kolları olarak ikiye ayırmasıdır. Ancak söz konusu Kanun uzun vadeli sigorta kolları açısından sigortalıların durumlarını ağırlaştıran hükümler içerirken, kısa vadeli sigorta kollarında genel olarak sigortalıların haklarını geliştiren bir nitelik taşımaktadır. 5510 sayılı Kanun, finansman yönü ile incelenecek olursa, prim oranlarının yüksek olduğu görülmektedir. Söz konusu Kanun, prime esas kazanç sınırları ile ilgili olarak halen yürürlükte olan sistemi benimsemiş, alt sınırı asgari ücret, üst sınırı ise bunun 6,5 katı olarak belirlemiştir. Üst sınır yüksek tutulmuş, kişilere tamamlayıcı sosyal güvenlik kurumları için alan bırakılmamıştır. Mevcut sistem, sosyal güvenlik tekniği temelinde yeniden yapılandırılmıştır. Tek bakanlık ve tek Kurum, uzun dönemde Türkiye'nin lehinedir. Ancak kurulan sosyal güvenlik teşkilatının büyük yatırım

isteyen bir teknoloji altyapısına ihtiyacı vardır. Öte yandan bu teknolojik altyapının gereği olarak, çok iyi eğitilmiş bir personel kadrosuna da ihtiyaç bulunmaktadır⁵³⁹.

Ülkemizde sosyal güvenlik reformu süresince yapılan düzenlemelerle birçok konuda yenilikler ve değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Burada öncelikli amaç sistemin genel bütçeye bir yük olmaktan çıkıp kendi kendini finanse edebilen bir hale kavuşabilmesidir. Ayrıca sadece sistem bünyesinde yapılacak yasal düzenlemelerle istenen yapıya kavuşulması çok mümkün görünmemektedir. Nitekim sistemin oto-kontrol mekanizması niteliğinde, ülke genelinde çalışma yaşamını yakından takip eden ve caydırıcılığı kuvvetli nitelikte olan bir denetim mekanizmasına sahip olması gerekmektedir. Ancak bu şekilde kayıt dışı istihdam sorununun önemli bir kısmı çözümlenebilecektir. Bunun yanında kayıt dışı istihdamın en aza indirilerek prim ödeyenlerin sayısının yani sosyal güvenlik sistemindeki aktif sigortalı sayısının artırılmasının bir başka aracı da, işveren ve işçinin maliyetini artırıcı nitelikteki yüksek sigorta prim oranlarının düşürülmesi gerekmektedir.

Türk sosyal güvenlik sisteminin aksayan yönleri arasında sistemin sürekli açık vermesine neden olan aktif-pasif dengesizliği yer almaktadır. Özellikle söz konusu olgunun ülkemizde 1990'lı yıllardan itibaren gündemden düşmeyerek sürekli ön planda olmasının en önemli sebeplerinden bir tanesi sosyal güvenlik sisteminin kendi bünyesinde finansal bağlamda son derece önemli problemlerin yaşanması ve bunun toplumdaki herkesi etkilemesidir. Ülkemizin nüfus yapısı genç olsa da özellikle geçmiş yıllarda yapılan hatalı sosyal güvenlik politikalarına bağlı olarak oluşan açıklar sistemi sürdürülemez hale getirmiştir. Bugün için sosyal güvenlik sisteminin açıkları GSYH'nın yüzde 4'ün üzerinde seyretmektedir. Bu husus ülke ekonomisinin kalkınma sürecini de olumsuz etkilemektedir. Reform süreci ile beraber sistemin finansman açıklarının artış hızı yavaşlasa da açıkların süreceği görülmektedir. Sistemin ana finansman kaynağı olan prim gelirlerinin artırılması için özellikle kayıt dışı istihdamın kayıtlı hale dönüşümü ve bunun uzun vadeli sürdürülmesi için aktif politikaların yürütülmesi gerekli görülmektedir⁵⁴⁰.

⁵³⁹ İzgi Balcı, s.98.

⁵⁴⁰ Erdal Gümüş, Ferdi Çelikay, Gamze Öz Yalama, "Küresel Eğilimler Bağlamında Sosyal Güvenlik: Sorunlar ve Değerlendirmeler", **Prof. Dr. Fazıl TEKİN'e Armağan**, Edition: First, Publisher: Eskişehir Osmangazi University, Editors: Erdal Gumus and others, pp.65-100, 08 December 2014, ss.67-69.

Tarihsel olarak incelendiğinde, sosyal politika alanının Türkiye'nin gelmiş geçmiş hükümetleri için fazla önem taşımadığı söylenebilir. Memurlara ve formel olarak istihdam edilen nüfusa yönelik sağlık ve emekli aylığı yardımlarını sağlayan formel sosyal güvenlik sistemi, oldukça erken bir dönemde kurulmuştur. 1970'lerde bu sistem kendi hesabına çalışanları da kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Ne var ki, nüfusun yarısına yakınının enformel olarak istihdam edildiği dikkate alındığında, mevcut sistemin kapsama alanının çok da geniş olmadığı görülmektedir. 1990'lardan bu yana yürürlükte olan ve yoksul kesime yönelik ihtiyaç tespitine dayalı sağlık yardımlarını kapsayan Yeşil Kart mekanizması, sosyal politika alanında oldukça önemli bir gelişme olarak sayılabilir. Ancak, nüfusun yüzde 20'sine yakını hala Yeşil Kart dahil herhangi bir sağlık güvencesinden yoksundur. Sosyal güvenlik sistemindeki reform süreci ise, özellikle IMF'nin sosyal güvenlik sistemdeki açıkların azaltılması sureti ile kamu harcamalarının kontrol altına alınması yönündeki baskısı ile hükümetin gündemine taşınmıştır. Bu çerçevede reform paketinin emeklilik ile ilgili en önemli ayağı, katkı payı süresinin uzatılması sureti ile emeklilik yaşının yükseltilmesi olmuştur. Reform paketi aynı zamanda, sağlık hizmetlerinin sunumunda özel sektörün rolünü artırması bağlamında da önemlidir. İdari bir açıdan incelendiğinde ise, SSK, ES ve Bağ-Kur'un ÇSGB'ye bağlı Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) altında toplanması da sistemin çok parçalı yapısına bir son verme isteği olarak değerlendirilebilir. Genel sağlık sigortası ile ilgili eleştiriler de sistemin finansmanı sorunsalından çok, sağlık alanında hizmetlerin sunumu ile ilgili sorunlar etrafında yoğunlaşmıştır. Sağlık hizmetlerinin özelleştirilmesi ve bir meta haline getirilmesi ile ilgili kaygılar, tartışmalarda aynı değerde önemli olan sistemin finansmanı ile ilgili sorunlara fazla yer bırakmamıştır. Yüksek yoksulluk oranları ve genel olarak enformel bir işgücü piyasasının var olduğu bir ortamda, primlere dayanan sağlık sisteminin doğurması muhtemel sorun ve sonuçlar yeterince tartışılamamıştır. Primlerin nasıl toplanacağı ve ihtiyaç tespiti işlemlerinin sosyal güvencesi olmayanları sağlık sisteminin dışına atmadan gerçekleştirilmesinin nasıl mümkün olacağı güçlü bir biçimde dile getirilmemiştir. Sistemin finansmanı ile ilgili bu endişelerin dile getirilmesi, aynı hak temelli bir sosyal yardım anlayışının savunulması gibi, kamu harcamalarının artırılması yönünde baskıları gündeme getirebilecek nitelikteydiler. Türkiye'de kamu sosyal harcamalarının düşüklüğü

dikkate alındığında, bu konunun gündeme getirilmesi son derece meşru bir sosyal harcama artışı talebinin dile getirilmesine yol açabilirdi. Ne yazık ki bu, mevcut sistem içinde kazanılmış hakların korunması kaygılarının gerisinde kalmış ve sosyal politika alanında gerçek bir reform sürecini başlatma fırsatı da kaçırılmıştır.

SHÇEK'in faaliyetlerini düzenleyen kanunda da özörlölere yönelik birtakım değişiklikler yapılmıştır. Yapılan yasal değişikliklerin çoğu sosyal hizmetler ve yardımlar alanında belediyelerin ve gönüllü kuruluşların rolünü artıracak yapıdadır. Tüm bu gelişmeler, sosyal yardımları hayırseverlik çerçevesine oturtmaya çalışan geleneksel eğilimler ile uyum göstermektedir.

Tüm bu koşullar altında, yerelleşme süreçleri ve Avrupa'da bile devlet-vatandaş ilişkisi bağlamında oynadıkları dönüştürücü etkiler yüzünden eleştirilen kamu-STK işbirlikleri Türkiye özelinde daha farklı etkiler yaratabilir. Sözü edilen gelişmeler Türkiye'de, ülkenin refah rejiminde yapılacak değişikliklerle sosyal hak temelli bir sosyal politika anlayışının yerleşmesinin önünü tamamen tıkayabilirler. Bu da, Türkiye'deki sosyal politika atmosferinin Avrupa sosyal alanından daha da uzaklaşmasına sebep olabilir. Türkiye sadece Avrupa'nın değil, sosyal politika alanında devam eden gelişmelerle sosyal içerme politikalarına yönelik harcamalarını kısa sürede önemli oranlarda arttırmaları beklenen Kore ve Meksika gibi ülkelerin de gerisinde kalabilir. Bu bağlamda, kamu sosyal harcamalarının GSYİH içindeki oranı açısından Türkiye'nin tüm bu ülkelerden geri kalması oldukça muhtemeldir⁵⁴¹.

Ülkemiz sosyal güvenlik sisteminin temel sorununun mali içerikli olduğu söylenebilir. Bunun da kaynağı esas itibarıyla emek piyasasının ortaya çıkardığı yapısal sorunlardır. OECD hesaplamalarına göre 2040'lı yıllara kadar sistemin açıkları sürecektir. Bu bağlamda bazı öneriler şöyle sıralanabilir⁵⁴²: Prim oranlarının makul bir düzeye çekilerek hem işverenlerin ve hem de çalışanların primlerinin ödenebilir hale gelmesi sağlanmalıdır. Sistemin gelirleri giderlerini karşılayamadığından bu dengeyi sağlamak için gelir artırıcı ve gider azaltıcı politikaları belirlerken matrahtaki büyümeyi sağlayıcı önlemler alınmalıdır. Matrahın büyümesinin sağlanması oranların azalması ile daha kolay gerçekleştirilebilir. Sosyal

⁵⁴¹ Ayşe Buğra, Sinem Adar, "Türkiye'nin Kamu Sosyal Koruma Harcamalarının Karşılaştırmalı Bir Analizi", **Sosyal Politika Forumu**, Nisan 2007, ss. 29-38.

⁵⁴² Erdal Gümüş, "Türkiye'de Sosyal Güvenlik Sistemi: Mevcut Durum, Sorunlar, Öneriler", **Seta Analiz, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı**, Ağustos 2010, s. 21.

güvenlik kapsamında yükümlülüklerin ve hakların tüm vatandaşlara aynı koşullar ile yani norm ve standart birliği tesis edilerek sunulması ve bunun değişmemesi için gerekli önlemlerin de alınması sağlanmalıdır. Hükümetlerin değişimi ile sosyal güvenlik politika ve uygulamalarının değiştirilmemesi gerekir. Bunun sağlanması için sistemin temel parametrelerinin Anayasa ile düzenlenmesi düşünülmelidir. Kayıt dışı istihdam problemi çözüme kavuşturmalıdır. Yeni açılan işyerlerinin sosyal güvenlik kurumu ile ilişkilendirilmesinde belli süre prim alınmaması, teşvik sağlanması ve sürdürülmesi yönünde politika geliştirilmelidir. Devletin sosyal güvenlik sisteminin finansmanına prim bazında katılması sağlanmalıdır. Sistemin bir bütün olarak ve fonksiyonel denetime tabi tutulması gerekir. Denetim hizmetlerinin yaygınlaştırılması, etkinleştirilmesi, sürekliliğinin sağlanması ve denetim raporları doğrultusunda gerekli işlemlerin yapıldığının kamuoyu ile paylaşılması sağlanmalıdır. Sosyal güvenlik sisteminin sağladığı hizmetleri, sosyal sigortaları, sosyal hizmetler ve diğer ilgili hizmetlerin yaygın ve sürekli olarak tanıtımının yapılması sağlanmalıdır. Özellikle kırsal kesim, yoksullar ve sosyal risk grubunda olanlara tanıtılarak onların yararlanmaları sağlanmalıdır. Çünkü sistemin esası yoksulluğu da önlemeyi içermektedir. Bu konuda risk gruplarına gerçek anlamda ulaşmak, bilgilendirmek, onların haklarını ifade etmek için yeni yöntemler geliştirilmelidir.

“Sağlıklı ve uzun bir yaşam, bilgiye erişim ve iyi bir yaşam standardı”nı araştıran insani gelişme endeksleri, sağlık, sosyal güvenlik, sosyal içerme alanlarındaki politikaların bir göstergesi olarak ülkelerin karşılaştırılmasını sağlamaktadır. 2014 İnsani Gelişme Raporu’na göre, Türkiye’nin İnsani Gelişme Endeksi değeri 0,759 olmuştur. Türkiye, bu endeks değeri ile ‘Yüksek İnsani Gelişme’ kategorisine dahil olmuş ve 187 ülke ve bölge arasında 69. sırada yer almıştır. Ancak insani gelişmede eşitsizlik farkı düştüğünde, Türkiye’nin değeri boyut endekslerinin dağılımındaki eşitsizliğe bağlı olarak yüzde 15,8’lik bir kayıpla 0,639’a inmektedir. 2014 İnsani Gelişme Raporu’nda kullanılan bir diğer endeks de toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlikleri yansıtan Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi (TCEE)dir. Türkiye, 2013 endeksinde 0,360’lık TCEE değeriyle 149 ülke arasında 69. sırada yer almıştır. Türkiye’de parlamentodaki milletvekillerinin yüzde 14,2’si kadındır. Yetişkin kadınlar arasında en az orta öğrenim görmüş olanların

oranı yüzde 39 iken, bu oran erkeklerde yüzde 60 olarak dikkati çekmektedir. Kadınların iş gücü piyasasına katılımı yüzde 30 iken, erkeklerin katılım oranı yüzde 70 oranında seyretmektedir. Tüm bu göstergeler cinsiyet eşitliği yönünde politikalar üretilmesinin gerekliliğini göstermektedir.

Ancak bunların yanında, 2000 yılından bu yana Türkiye, Binyıl Kalkınma Hedefleri'nde⁵⁴³ büyük bir ilerleme kaydetmiştir. Aşırı yoksulluk sınırı olarak belirlenen günlük 1 doların altında yaşayanların oranı 1994'te yüzde 1,1, 2002'de yüzde 0,2 iken 2006 yılında bu oran sıfırlanmıştır. Kişi başı günlük harcaması, cari satınalma gücü paritesine (SGP) göre 2,15 doların altında kalan fert oranı 2011 yılında %0,14 iken, bu oran 2012 yılında % 0,06 olarak gerçeklemiştir. Yoksulluk sınırı, cari SGP'ye göre 4,3 dolar olarak alındığında ise 2011 yılında %2,79 olan yoksulluk oranı, 2012 yılında %2,27 olmuştur. Bunun yanında gıda yoksulluğu oranı da görece düşük bir seviyede seyretmektedir.⁵⁴⁴

⁵⁴³ Binyıl Kalkınma Hedefleri: Birleşmiş Milletler'e üye olan 192 ülke tarafından 2015'e kadar yerine getirilmesi planlanan sekiz hedef: aşırı yoksulluğu yok edilmesi, evrensel ilköğretimin sağlanması, cinsiyet eşitliğinin teşvik edilmesi ve kadınların güçlendirilmesi, çocukölüm oranının azaltılması, anne sağlığının iyileştirilmesi, HIV/AIDS, sıtma ve diğer hastalıklarla mücadele edilmesi, çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması, kalkınmaya yönelik küresel işbirliğinin geliştirilmesi) (Eylül 2000'de Birleşmiş Milletler'in New York Binyıl Zirvesi'nde resmileştirildi.)

⁵⁴⁴ UNDP Türkiye, **Türkiye Hakkında**,
<http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/countryinfo/>, (10.09.2015)

Tablo 24: Türkiye ile ilgili diğer istatistikler

Doğumda ortalama yaşam beklentisi	75,3
Ortalama eğitim görme süresi	7,6
Eğitim görme süresi beklentisi	14,4
Kişi başına düşen Gayrisafi milli gelir (2011 SGP\$)	18391
Kadınların iş gücüne katılım oranı (% 15 yaş ve üstü)	29,4
Sağlığa yapılan kamu harcamaları (Gayri safi yurtiçi hasıla'nın yüzdesi, 2011)	6,7
Eğitime yapılan kamu harcamaları (Gayri safi yurtiçi hasıla'nın yüzdesi, 2005-2012)	2,9
Yetişkinler arasında okuma yazma oranı (% 15 yaş ve üstü)	94,1
Nüfusun en az ortaöğretimi tamamlamış yüzdesi (% 25 yaş ve üstü, 2005-2012)	49,4
Nüfusun istihdama oranı (% 25 yaş ve üstü, 2012)	48,5
Genç işsizliği (% 15-24 yaş arası, 2008-2012)	17,5
Enerji tedarigi: Fosil Yakıtlar (2012, toplamın yüzdesi)	89,5
Enerji tedarigi: Yenilenebilir Enerjiler (2012, toplamın yüzdesi)	10,3
Kişi başına düşen karbondioksit salımı (2010, ton)	4,1
Doğal kaynakların tükenmesi (Gayrisafi milli hasılanın yüzdesi, 2010-2012)	0,5
Ormanlık alan (2011, toplam alanın yüzdesi)	14,9
2030 yılındaki tahmini nüfus (milyon)	86,8
Yıllık nüfus artışı (%) (2010-2015)	1,2
Toplam doğurganlık oranı (bir kadın başına düşen doğum sayısı, 2010-2015)	2,1

Kaynak: UNDP, 2014 İnsani Gelişme Raporu,

http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/library/human_development/, (10.09.2015)

Son yıllarda dünyada ortaya çıkan genel eğilim, kamu mali yönetiminin yeniden yapılandırılması ve bu çerçevede reform niteliğinde yeni arayışlara girilmesidir. Sağlık, sosyal güvenlik ve sağlık sistemi bakımından toplumsal dayanışmayı güçlendirici ve sağladığı haklar bakımından adil, etkili ve sürdürülebilir bir yapıya kavuşturulması gerekmektedir. Sistemin sürdürülebilirliği, sosyal devlet olmanın yükümlülükleri ile ekonomik ve mali imkanların dengesini ön planda tutan popülist uygulamalardan uzak, rasyonel bir yapılandırmayı zorunlu kılmaktadır.

Sonuç olarak şimdiye kadar yapılan çalışmalar, mevcut sorunların bir kısmını ortadan kaldırsa bile, henüz tüm sorunlara cevap verecek düzeyde gözükmemektedir. Bu konudaki yasal mevzuat yeni olduğu için uygulamalardan nihai sonuçların elde edilebilmesi kısa vadede çok orta ve uzun vadede mümkün görünmektedir. Ancak bunun için sistemin eksikliklerini giderici ve reform sürecini tamamlayıcı yönde yeni düzenleme ve projeksiyonların da hayata geçirilmesi gerekmektedir.

SONUÇ

Tarihsel süreç içinde yaşam devamlı değişmekte, bireylerin ve toplumların gelişmelerinde bilgi önemli bir güç haline gelmektedir. Bilginin önemini kavrayan, onu etkin bir şekilde kullanan, üreten ve geliştiren toplumlar, kalkınmalarını insan sermayesi ile gerçekleştirmekte, insan sermayesinin varlığı için ise insan kaynakları politikasını kullanmaktadırlar.

İnsan Kaynakları politikası, insan kaynaklarının gelişim yönünü belirleyen ulusal ve uluslararası (eğitim, nüfus, istihdam gibi alanlarda) politikaların tümünü içermektedir. Bilgi bazlı küreselleşmenin getirdiği fırsatları yakalama, sorunlara çözüm bulma çabaları, ülkelerin demografik yapılarının şekillendirilmesi için yapılanlar, ulusal düzeyde insan kaynağı planlaması, eğitim uygulamaları, mesleki eğitim ve yetiştirme programları, istihdam, işsizlik, beyin göçü, genç ve yaşlı nüfusun sorunlarına karşı alınan tedbirler, sağlık sosyal güvenlik ve sosyal içerme çalışmaları, göç, kentleşme vb. konularda gerçekleştirilen tüm çalışmalar insan kaynakları politikasının içindedir ve sosyal politika alanı ile örtüşmektedir.

Sosyal politika, insan kaynaklarını mikro ve makro boyutta en iyi şekilde değerlendirmeyi ve sosyal sermaye oluşturmayı amaçlar. Sosyal sermaye oluşturmak insana yönelik yatırımlara öncelik vermeyi gerektirir. İnsana yönelik yatırımlar da sosyal sermayeyi ve dolayısıyla bireylerin beceri ve yeteneklerini ifade eden insan sermayeyi artırırken toplumsal kalkınmayı sağlayacaktır.

İnsan sermayesinin ve sosyal sermayenin artışı, toplumlarda miras gibi devredilmemekte, insan kaynaklarını geliştirmeye yönelik politikalara ve yatırımlara ihtiyaç duymaktadır. İnsan kaynakları politika alanının çok geniş olmasından dolayı çalışmamızda, bu alandaki çalışmalarla benzer şekilde, insan kaynakları politika alanları olarak; ‘eğitim ve kültür’, ‘bilim ve teknoloji’, ‘demografi’, ‘istihdam, sağlık, sosyal güvenlik ve sosyal içerme’ alanları incelenmiştir.

Bu politika alanları içinde etkisinin büyüklüğünden dolayı belki de en önemli alan diyebileceğimiz eğitim, sosyal sermayenin artmasına ve sosyal ağların güçlenmesine yol açarak insan sermayesini artırmaktadır. Üretim araçlarından ya da doğal kaynaklardan yoksun pek çok ülke hızlı kalkınmalarını, eğitime yatırım ile gerçekleştirmiştir. Eğitim, ülkelerin ekonomik, sosyal ve siyasi gelişmişlik

düzeylerini belirleyen önemli faktörlerden biridir. Bireylere sağladığı gelişim yanında, toplumlar içinde uluslararası açıdan sağladığı faydalar nedeniyle ülkelerin ekonomik kalkınmasında da büyük role sahiptir. İnsan kaynağının eğitim seviyesi yükseldikçe emeğin verimliliği artmakta, bununla birlikte ulusal gelir düzeyi yükselmekte bilimsel ve teknolojik yenilikler artmaktadır. Eğitime yapılan yatırımlar yarattığı artan getiri nedeniyle ekonomik kalkınmayı sağlamaktadır. Eğitim kalkınmada birincil güç olup, iyi eğitilmiş insan kaynağına (insan sermayesi) sahip ülkelerin daha hızlı kalkındığı görülmektedir.

Günümüzde bilim ve teknoloji çok hızlı ilerlemektedir. Bilim ve teknoloji politikaları, bütün dünyada, ülkelerin, refah düzeyini doğrudan etkileyen, sosyal, ekonomik ve siyasi yapıya yön veren, gelişim ve değişim koşullarını ortaya çıkaran politikalar olarak kabul edilmektedir. Gelecekteki büyümenin kaynağı teknolojik gelişmelerde bulunmaktadır. Bilgi işlem teknolojileri, biyo-teknoloji, nano-teknoloji alanlarında yaşanan gelişmelerin yanı sıra enerji tasarrufu, iklim değişikliği ile mücadele açısından da teknolojik ilerlemeler önemli bir ekonomik büyüme potansiyelini taşımaktadırlar. Bilimsel çalışmalar teknolojik gelişmelere, yeni teknolojiler ise küresel hayata yön vermektedir. Bu anlamda teknolojiyi kullanma ve geliştirme kapasitesine sahip ülkeler hem kendi gelişmişlik düzeylerini yükseltmekte hem de küresel anlamda söz sahibi olmaktadır. Bilim ve teknoloji insan hayatının her safhasındadır, günlük hayat, çalışma hayatı, sağlık olanakları vb. yeni teknolojilerle şekillenmektedir. Bu anlamda bilim ve teknolojiye sahip olma ve geliştirebilme gücü tüm demografik yapıyı da etkilemektedir.

Üretim başta olmak üzere bütün ekonomik faaliyetler, nüfus aracılığıyla gerçekleştirilebilir. Devletlerin güçlü sayılabilmesi için nüfus güç unsuru olarak kabul edilir. Devletin büyük bir nüfus potansiyeline sahip olması olumlu bir veri olarak değerlendirilmekle birlikte, eğitimsiz, yeterince istihdam sağlanamayan kalabalık nüfus, ekonomiye yük olarak değerlendirilmektedir. Dünyadaki aşırı kalabalık ülkelerin çoğunun az gelişmiş ve birçok sorunla karşı karşıya olduğundan hareketle; ülkeler için nüfusun sayısal olarak miktarından daha çok niteliğinin güç kaynağı olduğu söylenebilir. Demografi, gelişmiş ya da az gelişmiş olsun tüm ülkeler için önemli bir politika alanıdır. Gelişmekte olan ülkelerin birçoğu aşırı nüfus artışı ve ona bağlı sorunlar yaşanmaktayken, gelişmiş ülkeler ise sıfır nüfus artışı, nüfusun

eksilmesi ve özellikle nüfusun yaşlanması sorunuyla karşı karşıyadır. Bu anlamda ülkeler nüfuslarını etkileyen; eğitim, bilim ve teknoloji, sağlık, sosyal içerme, istihdam gibi alanlarda politikalar üretmeye yönelmektedirler.

Tüm bunların odak noktasında ise insan kaynağının çalışması ve bununla bağlantılı konular gelmektedir. Kalkınmanın çalışma ile bağlantısı çok kuvvetlidir. Çalışma, gelir getirmesinin yanı sıra sosyal ve ekonomik kalkınmanın da önemli bir unsurudur. Özellikle bu alanda insana yakışır iş kavramı öne çıkmaktadır. İnsana yakışır iş kavramı, kalkınma açısından daha adil ve sürdürülebilir bir çerçeve sunmakta ve çalışma yaşamındaki idealleri anlatmaktadır. Bu anlamda insana yakışır iş kavramı, işlerin yaratılmasını, çalışma hayatındaki hakların güvence altına alınmasını, sosyal güvenlik ve sosyal içermenin yaygınlaştırılmasını, çalışma hayatının aktörleri olan işçi, işveren ve devlet arasında sosyal diyalogun geliştirilmesini içerir. İstihdam politikaları da işsizlikle mücadele, yeni işlerin yaratılması, insan kaynağının becerilerinin geliştirilmesi gibi politikalardır. İstihdam politikası, ücret politikası, vergi ve sosyal güvenlik sistemleri, aktif işgücü piyasası politikası ve programları ve kamu istihdam hizmetlerini içeren insan kaynakları politikalarıdır. Genel olarak istihdamı artırmaya yöneliktir. İnsana yakışır iş hedeflerine ulaşmaya yönelik politikalar üretildiğinde; istihdam, sağlık, sosyal güvenlik gibi insan kaynaklarının tüm politika alanlarında gelişme sağlanabilecektir.

İstihdamın artması için insanların (ruh, beden ve sosyal açıdan bir bütün olarak) sağlıklı bir durumda olmaları gerekmektedir. Sosyal güvenlik, bir dizi kamu önlemi ile hastalık, doğum, iş kazası, işsizlik, iş göremezlik, yaşlılık, ölüm gibi nedenlerle ortaya çıkabilecek ekonomik ve sosyal rahatsızlıklara karşı, toplumun kendini korumasıdır. Bu risklerle karşılaşan birey, geçici ya da sürekli olarak ekonomik güvensizlik ortamına itilmektedir. Sosyal içermenin amacı da, hem gelir düzeyleri toplum ortalamasının çok altında olduğu için, hem de etnik veya dini kökenleri, toplumsal cinsiyetleri, eğitim durumları, fiziksel veya zihinsel engelleri dolayısıyla topluma eşit vatandaşlar olarak katılmakta zorluk çeken insanların durumunu kurumsal düzenlemeler yoluyla çözmektir. Bu nedenle ülkeler eğitim, istihdam gibi diğer alanlarla birlikte; sağlık, sosyal güvenlik ve sosyal içerme politikalarını sosyo-ekonomik kalkınma planlarının bir parçası olarak ele almaktadırlar.

Kalkınma için oluşturulan politikalar toplumları değiştirmektedir. Değişmenin içsel ve dışsal dinamikleri vardır. Değişiklikler toplumların hangi özelliklerinde olursa, diğer özellikleri ile beraber değişir. Toplumsal değişim planlı ve programlı olduğunda, modernleşme adını almaktadır. Modernleşme, insanoğlunun genel evrim çizgisi bakımından geri kalmış toplumların, zamanımızda bu çizginin son noktasına gelmiş olan toplumlara yetişmesi, belli bir standarda gelmesi demektir. Bu niteliği ile modernleşme büyük ölçüde planlı ve programlı bir toplumsal değişme gerektirir. Bu hızlı ve planlı toplumsal değişme, ülkelerde devrimlere yol açmaktadır. Çok geniş kapsamlı ve etkili değişmeler devrim olarak nitelendirilmektedir. Bu anlamda Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ve sonrasında hayata geçirilen hızlı ve planlı devrimler bir modernleşme örneği olarak ele alınabilir.

Cumhuriyet'le gelen değişikliklerin özünde kültürel bir dönüşüm sağlamak amaçlamıştır. Bu kültürel değişimin amacı, ulusal ve çağdaş bir toplum yaratmaktır. Yeni bir toplum aynı zamanda yeni bir insan da demektir. Bu anlamda Cumhuriyet'in ilk yıllarında insan sermayesi oluşturacak, insana yönelik yatırımlar yapılmaya başlanmıştır. Türk toplumunda 1950'lere kadar hızlı bir evrimleşme ile çerçevesini oluşturduğu modern toplum düzeni (sanayileşme, şehirleşme, tarımda pazar ekonomisi, örgütleşme..) ve bunlara uygun yeni bir yaşam tarzı oluşturma çabaları görülmektedir. Pek çok bilim adamı ve siyasetçinin Atatürk'e hayran olmasının özünde de bu vardır. O, toplumsal değişimi bilinçli ve sistemli çabaların sonucunda meydana getirmiştir. Stratejik düşünmek, resmin tamamını görmekle mümkündür. Strateji geliştirmek; statik değil dinamik bir yaklaşım içinde olmayı, tüm aktörleri ve aralarındaki bağları görmeyi, tek boyutlu değil çok boyutlu düşünmeyi gerektirir. Bu anlamda Atatürk'ün vizyoner bir lider olarak; önce varmak istediği yeri belirlediğini ve belirlediği yere ulaşmak için gerçekleştirilecekleri stratejik düşünmeyle yapılandırıldığını görüyoruz.

Cumhuriyet'in kuruluşunda sosyal ve ekonomik yönden yıkık bir yapı devralınmıştır. Tanzimat hareketi öncesi ve sonrası, değişik ve sistemsiz bir kısım sosyal değişme çabaları görülmekle beraber, söz konusu değişim çabaları, ortak bir amaca yönelik olmayan, bölük pörçük hareketler düzeyini aşamamış, toplumun sosyal yapı unsurlarında değişiklikler yapmak, sosyal sistemde kalıcı reformlar geliştirmek söz konusu olmamıştır.

Türkiye'nin kuruluşunda ise ilerlemenin, bilim ve teknoloji ile sağlanabileceği fikri bulunmaktadır. Kuruluş yıllarından sonra hem birey hem toplum yapısında hızla ilerleme kaydedildiği görülmektedir.

1923'ten 1930'a kadar olan dönem, iktidar savaşının sonuçlandırılması, yeni sınırların güvenliği ve benimsetilmesi ile Dünya İktisadi Bunalımı'nın içinden çıkmak üzere çabaları içerir. Özellikle 1930'dan itibaren insan sermayesi ve sosyal sermaye oluşturmaya yönelik çalışmalar yapıldığı (Harf Devrimi, Dil Tarih Kurumu, Halkevleri, Üniversiteler..) görülmektedir. Özellikle 1940'lı yıllarda eğitime ayrılan pay yükseltilerek eğitim politikalarına özel önem verilmiştir. Yine bu dönemde Üniversite Reformu ve Köy Enstitülerinin açılması, yurtdışına öğrenci gönderilmesi gibi çalışmalar insan sermayesi oluşturulması için çok önemli adımlardır. Bu dönemde insan kaynakları politika alanlarında temel altyapının kurulduğu söylenebilir. Dil, tarih, eğitim, hukuk, siyaset, demografik yapı, sanayinin teşviki, vergilerin düzenlenmesi, çalışan hakları, uluslararası anlamda birlikteliği sağlayacak takvim, ölçü birimleri, ekonomik anlamda planlamalar, kültürel gelişimi sağlayacak konservatuvarlar vb. atılımlar yapılarak hemen hemen tüm insan kaynakları politika alanlarında alt yapı kurulmuştur.

1950-1980 döneminin başında 1960'da bir askeri müdahale söz konusudur. 1960 müdahalesinden sonra kabul edilen 1961 Anayasa'sı bireylere daha ileri düzeyde sivil haklar getiren bir Anayasa'dır. Özellikle 1950-1970 arasında eğitim politikaları ve kalkınma yönündeki çabalar önemlidir. Yurtdışına öğrenci gönderilmesi ile bilimselliğin gelişimine yapılan katkı, ayrıca DPT, TÜBİTAK, MPM gibi kurumların kurulması Türkiye'nin bilimsel kalkınma yönündeki önemli çabaları göstermektedir. 1960'da Devlet Planlama Teşkilatı'nın kurulması ve planlı döneme geçiş olumlu birer gelişmedir. İlk plan, özellikle ekonomik gelişmenin nihai amaç olmadığını, sosyal refahın sağlanmasının amaçlandığını özellikle vurgulamakta ve insan hayatını etkileyecek pek çok alanda (sağlık, sosyal güvenlik, istihdam, nüfus..) politikalar içermektedir. 1960'lı yıllarda eğitime ayrılan payın yükseldiği görülmektedir. Küresel anlamda 1945-1965 dönemi II. Dünya Savaşı sonrası soğuk savaşın devam ettiği yıllardır. Bu dönemdeki askeri-teknolojik rekabet dolayısıyla gelişmiş devletler temel fen bilimleri ve mühendislik alanlarına yatırım yapmışlardır. Gelişmiş ülkelerin yatırımları, gelişmekte olan ülkeler ile aralarını açmış, gelişmiş

ülkelere beyin göçü sürecini başlatmıştır. 1965-1980 arası, bir önceki dönemdeki askeri rekabetin yerini ekonomik rekabetin aldığı, çevre ile ilgili sorunların arttığı, dolayısıyla askeri harcamalara ve temel bilimlerle mühendislik alanlarına yapılan yatırımların azaldığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde gelişmiş ülkeler ekonomik rekabete yardımcı olacak teknolojilere ve bilimsel araştırmalara yönelmişlerdir. Türkiye’de de TÜBİTAK’ın kuruluşu 1964 yılında gerçekleşmiştir. Yine bu yıllarda Atom Enerjisi Kurumu, Türk Standartları Enstitüsü gibi kuruluşların faaliyete geçmesi göstermektedir ki planlı dönemle birlikte bilim ve teknoloji alanında belirli bir politika izleme arayışı başlamıştır. Bu dönemde Türkiye’de nüfus hızla artmış ve kentleşme, göç gibi sorunlar da hızla yükselişe geçmiştir. 1960’larda ithal ikameci politikalarla, ithalatın payının düşürülerek yurt içi üretimin payının artırılmasını amaçlayan bir politika benimsenmiştir. İhracatın düşüklüğüne karşılık ithalatın sürekli artış eğiliminin olması, dış borcun büyümesini de beraberinde getirmiştir. Tüm bu gelişmeler kaçınılmaz bir biçimde darboğaz yaratarak kalkınma bunalımına yol açmıştır. 1971’de tekrar bir askeri müdahale olmuştur. 1970-1980 döneminin, siyasi iktidarsızlıklarla geçtiği söylenebilir. 1970’li yıllara gelindiğinde ithal ikameci sanayileşmeye dayalı kalkınma tıkanmış ve 1980’li yıllardan itibaren ulusal kalkınmacılık yerine ulusal ötesi bir stratejiye geçilmiştir. Bu dönemde yükselen değer ulus devlet değil, küresel piyasanın üstünlüğü, bireysel girişimciliğin üstünlüğüdür. Artık 1980’lere gelindiğinde, uzun yıllar baskın olan ulusal devletçi kalkınma anlayışının sona erdiği söylenebilir. 1980’lerle birlikte, verimlilik, rekabet, piyasa, sivil toplum, birey, tüketim, çevre, girişimcilik gibi kavramların küresel anlamda etkili olmaya başlamıştır.

Türkiye’de, 1980’lerin başından itibaren piyasa ekonomisine işlerlik kazandırılması yönünde çabaların arttığı görülmektedir. 1983’de önemli bir gelişme olarak Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu kurulmuş, Türk Bilim ve Teknoloji Politikası hazırlanmıştır. Politika hedeflerine ulaşabilmek için çeşitli yasal düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. 1990’lı yıllarda Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı kurulmuş, Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin yenilik yaratma, teknoloji transferi ve Ar-Ge faaliyetlerinin geliştirilmesi için çalışmalar yapılmıştır. Girişimcilik, işletmelerin gelişimi, üretimin artırılması için gerekli kurumların kurulması ve yapılacakların belge ve dokümanlarla

tanımlanmasına rağmen uygulamada yeterli gelişimin sağlanmadığı, 1980’li ve 1990’lı yıllarda Ar-Ge faaliyetlerine çok düşük pay ayrıldığı görülmektedir. Bunun nedeninin, bilim ve teknoloji alanında kapsamlı şekilde hazırlanmış, tüm etki alanlarını içeren ve bütün kesimler tarafından ortaklaşa sahiplenilen politikaların eksikliği olduğu söylenebilir.

1980’lerle birlikte küresel olarak bilgi toplumu hayata geçerken Türkiye bilgi toplumu olmanın çok uzağında kalmıştır. Politikaların ve stratejilerin belirlenip uygulanması bakımından bilgi birikimi yetersiz kalmıştır. Ancak AB üyelik süreci çerçevesinde strateji belirleme yönünde dikkate değer çalışmalar bulunmaktadır. Son yıllarda bu bilinçlenme ile Türkiye’nin ihtiyaç duyduğu alanlarda araştırmalar yapıp, politika ve strateji belgeleri ortaya koyulmaktadır.

2000’li yılların başlarıyla beraber yenilikçi aktivitelerin ve girişimcilere yapılan teşvik uygulamalarının arttığı görülmektedir. Ayrıca üniversite-sanayi işbirliğinin önemli bir bileşeni haline gelen teknoparkların oluşturulması süreci de bu dönemde desteklenen faaliyetler arasındadır. 2000 yılında Türkiye’nin Bilim ve Teknoloji Stratejileri Belgesi’nin hazırlanması kararı alınarak, bir yıl süren hazırlıkların sonunda Vizyon 2023: Bilim ve Teknoloji Stratejileri Projesi ortaya çıkmıştır. Bu proje ile Türkiye için stratejik teknolojiler ile öncelikli Ar-Ge alanlarının belirlenmesi, bilim ve teknolojinin ülke gündemine girmesi ve farkındalığın artması, sürece geniş ve etkin katılım hedeflenmiştir. Bu proje insan kaynaklarının geliştirilmesi yönündeki hedefleri açısından önemlidir. Her düzeyde eğitimin (mesleki eğitim, hayat boyu öğrenme..) nitelik ve nicelik olarak geliştirilmesi özellikle vurgulanmaktadır. 2000’li yıllardan günümüze kadar eğitim, Ar-Ge harcamaları gibi insan sermayesi oluşturmaya yönelik yatırımların artmasına rağmen sonuca etkisi çok yüksek değildir. Örneğin GSYİH içinde Ar-Ge harcamalarının payının yükselmesine, bilimsel doküman sayısındaki gelişmeye ve bilim insanı sayısındaki artışa rağmen, Türkiye’nin Ar-Ge yoğunluğu (Ar-Ge harcamalarının milli gelir içindeki payı) uluslararası karşılaştırmalarda gelişmiş ülkelerin çok altında kalmaktadır. Bu göstermektedir ki, politika hedefleri belirlenirken sadece nicel artışın gözetilmesi yeterli olmamakta, uluslararası araştırmalarla ortaya konulan, karşılaştırmalı olarak “niteliği” yükseltecek gelişmelerin hedeflenmesi gerekmektedir. Türkiye ilerlerken tüm dünyada da bu

ilerlemeler yaşandığından Türkiye'nin nitelik artırıcı politikalarla sıçrama yaşaması gerekmektedir.

Bilim ve teknolojiadaki gelişmeler insan kaynağının geliştirilmesi için becerilerin artırılması yönünde de farkındalığı artırmıştır. AB uyum çalışmaları neticesinde Türkiye'nin benimsediği istihdam politikaları; işgücünün niteliğinin artırılması, mesleki eğitimle işsizlere ve çalışanlara nitelik kazandırılması, yeni iş olanakları yaratılması ve girişimciliğin teşvik edilmesi, istihdamda öncelikli gruplara yönelik projeler uygulanması (genç işsizler, kadınlara yönelik sosyal içerme hedefleri) olarak sayılabilir. Bunlar doğrultusunda aktif istihdam politikaları hayata geçirilmeye çalışılmaktadır. İstihdam politikası alanındaki çalışmaların yanı sıra sosyal güvenlik alanında da çalışanın haklarıyla ilgili iş kazası ve meslek hastalıkları sigortası, bağımsız çalışanlar için sosyal güvenliğin yapılandırılması gibi çalışmalar gerçekleştirilmiştir. 1980 sonrası Türkiye'nin sağlık politikalarında da bir değişim yaşanmıştır. 1961 Anayasası sağlık hizmetini sağlamayı devletin görevi olarak sayarken 1982 Anayasası sağlığı korumaya hem devlet hem de bireyin görevi olarak saymaktadır. Bu dönem sonrasında da Anayasa'daki tanımlamaya uygun politikalar belirlendiği görülmektedir. 1980'lerde sosyal hizmetlerin tek çatı altında toplanması önemli bir gelişmedir. Dezavantajlı gruplara yönelik sosyal içerme çalışmaları artırılmıştır. 2007'de kabul edilen Genel Sağlık Sigortası ile tüm sağlık hizmetleri tek çatı altında birleştirilmiştir. Sosyal güvenlik sistemi incelendiğinde pek çok sorunu halen barındırdığı görülmektedir. Genel olarak, prim ve katkı payı ödemeye dayanan bu sağlık modeli ve genel sigorta sisteminin, işsizliğin arttığı bir ortamda geniş toplum kesimlerini daha büyük bir yoksulluğa itme tehlikesi bulunmaktadır. Türkiye'de dünyadaki eğilimle benzer şekilde, sosyal güvencelerin bireysel güvencelere dönüştüğü görülmektedir. Sosyal Güvenlik Kurumu'nun finansmanla ilgili sorunu da uzun yıllardır devam etmektedir. Bir diğer önemli sosyal güvenlik meselesi de aktif ve pasif dengesi konusundadır. 1985'den itibaren Türkiye'nin nüfus artış hızı azalmıştır. Yapılan araştırmalar göstermektedir ki, 2050'li yıllarla birlikte Türkiye nüfusu içinde yaşlı nüfusun payı artacaktır. Yaşlı nüfusa yönelik politikaların da (sağlık, sosyal güvenlik ve ilgili tüm alanlarda) bugünden belirlenmesi gerekliliği bulunmaktadır.

Türkiye’de 1980’li yıllardan itibaren gerek bireyler ve gerekse tüm toplum için dönüştürücü etkiler devrede olmuştur. Bilgi bazlı küreselleşme olarak ifade edilen bu süreç, sadece ekonomik hayatı değil, sosyal ve kültürel hayatı da etkilemiştir. Bilgi bazlı küreselleşme pek çok fırsatı ve gelişmeyi (teknolojik gelişmeler, girişimcilik kültürü vb.) sunduğu gibi, pek çok sorunu (sosyal adaletsizlik, küresel ekonomik krizler nedeniyle dezavantajlı grupların artması vb.) da beraberinde getirmiştir. Bu dönemde “bilgi” güç haline gelmiştir. Bilgi bazlı küreselleşme hem bireysel kişilik yapısını hem de kurumların ve toplumların yapısını büyük ölçüde etkilemiştir. Uluslararası rekabetin artması, bir yandan giderek daha nitelikli insan gücünün yetiştirilmesini, öte yandan ise insan kaynakları politikalarının daha etkili hale getirilmesini gerektirmektedir. Bu zorunluluk, hükümetlerin insan kaynaklarını değerlendirme ve yetiştirme politikalarına daha fazla önem ve öncelik vermelerine sebep olmuştur. Hükümetler bilgi bazlı küreselleşme ve uluslararası rekabetle şekillenen yeni insan tipini yetiştirmek üzere kısa, orta ve uzun vadeli programlar hazırlamakta ve uygulamaya koymaktadır. 21. yüzyılda artık sadece teknolojiyi alıp kullanabilen insan değil, teknolojiyi üreten, bilgiyi bilgiye tatbik ederek dünyayı yeniliklere taşıyan insan tipine ihtiyaç vardır. Çağımızda “en iyi” olmak kavramı yok olmakta, bunun yerine “öğrenmeyi öğrenmek” kavramı önemli hale gelmektedir. Çünkü en iyi olmanın sonu yoktur ve öğrenme yol ve yöntemlerini bilmek önemlidir. Bireyleri ve toplumları geliştirecek ve çağa uygun hale getirecek olan öğrenmenin devamlı olmasıdır.

Türkiye’nin insan kaynakları politikasında AB uyum çalışmaları da önemlidir. AB üyelik müracaatı 1959 yılında yapılmış, o süreden bu yana tam üyelik gerçekleştirilememiştir. Süreçte 1990’ların sonunda geline aday üyelik aşamasına rağmen, AB bütünleşmesinde AB’deki değişik ülkelerden ve partilerden, Türkiye içinde de farklı çevrelerden gelen tereddütler mevcuttur. Bununla birlikte AB uyum çalışmaları devam etmektedir. Uyum çalışmaları çerçevesinde eğitimin, istihdamın artırılması, işsizliğin azaltılması, sağlıkta, sosyal güvenlikle fırsat eşitliğinin sağlanması vb. yönünde pek çok program yürütülmektedir. 1980 sonrası dönem içerisinde Türkiye’de pek çok ekonomik kriz de yaşanmıştır. 1994, 2000-2001 ve 2007-2008 krizlerinin sosyo-ekonomik etkilerine ilişkin olarak, halkın yaşam koşullarının bu dönemlerde önemli ölçüde kötüleştiği ancak buna karşı gerekli sosyal

politika tedbirlerinin alınmadığı görülmektedir. Bu krizlerden en fazla etkilenen işgücü piyasaları olup, krizler işsizliğin artmasına neden olmuştur.

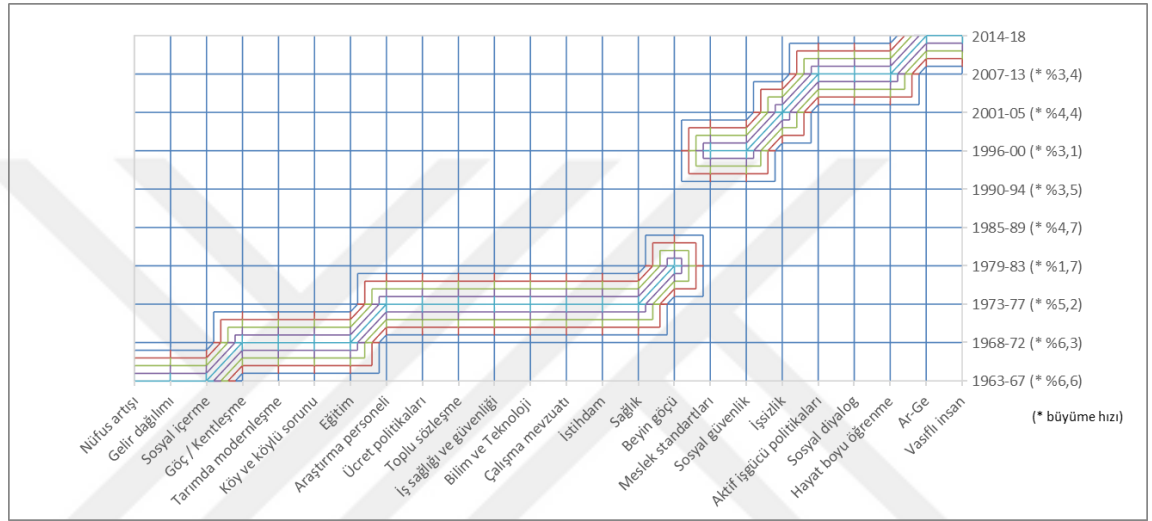
1990'lerden itibaren küresel anlamda bilgi toplumuna geçişle birlikte, bu değişimden en fazla etkilenen ve en çok önem kazanan unsur insan kaynağıdır. Toplumsal yaşamda, kültürel yapıda, toplumsal kurumlarda ve birey yaşantısında bilgi toplumuna geçiş değişikliklere neden olmaktadır. Çalışma yaşamında, bilgi, beceri anlamında bireyden beklentiler farklılaşmaktadır. Bilgi teknolojilerindeki itici güç bu değişimleri hızlandırmaktadır.

Ülkeler arasındaki ekonomik ve ekonomik olmayan faktörlerdeki farklılıklar sonucu ortaya çıkan kalkınma ve az gelişmişlik sorunu ise söz konusu ekonomilerdeki fiziki kaynakların ve insan kaynaklarının nicel ve nitel yönden konumuna bağlıdır. Günümüzde insan sermayesi sosyo-ekonomik gelişme sürecini etkilemekte ve kalkınmayı sağlayabilmektedir. Gelişmiş ekonomilerden Japonya, Almanya, ABD gibi bazı ülkeler kalkınmalarının başlangıcında eğitim gibi insan sermayesi unsurlarına yaptıkları yatırımlar neticesinde bugünkü gelişmişlik düzeyine ulaşmışlardır.

Ülkemizde planlı dönemin en başından beri, kalkınmada insan unsuru dikkate alınmış, Devlet Planlama Teşkilatı'nın bütün metinlerinde ve Beş Yıllık Kalkınma Planlarında, kalkınmanın sadece bir ekonomik büyüme değil, aynı zamanda bir toplumsal ve kültürel gelişme olduğu vurgulanmıştır. Türkiye, planlı kalkınmaya başlamasından bu yana on adet kalkınma planı hazırlamıştır. Cumhuriyet'in kurulması ve planlı dönemin başlangıcı olan 1963'e kadar herhangi bir kalkınma belgesi olmamasına rağmen 1923 – 1938 yılları arasında %7,9'luk bir büyüme oranı dikkati çekmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında tüm insan kaynakları politika alanlarında birbirleriyle bağlantı, sistemli çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmaların etkisiyle yüksek bir kalkınma hızı gerçekleşmiştir. 1963'den bu yana Beş Yıllık Kalkınma Plan dönemlerinde, hangi politika alanlarında çalışmaların öngörüldüğünü saptamak amacıyla, insan kaynakları politikalarını ifade eden sözcüklerin kalkınma planlarında hangi sıklıkta kullanıldığına dair bir içerik analizi yapıldığında, kalkınma planlarında dönemler itibarıyla ele alınan ifadelerin sıklığının farklılaştığı görülmektedir. İfadeler incelendiğinde, bu farklılaşmanın küresel etkilerle olabildiği gibi, ülkenin o günkü sosyo-ekonomik durumundan da etkilendiği

söylenebilir. Örneğin meslek standartları, sosyal içerme gibi kavramlar 1990’lardan sonra ifade edilmeye başlanmıştır. Bu kelimelerin bazıları tüm planlarda ele alınmış, bazıları ise bir veya birkaç planda öne çıkmıştır. Bu kelimelerin az kullanılması ya da hiç kullanılmaması, ilgili alanlarda insan kaynakları politikası oluşturmaya yönelik çabaların ya olmayacağını ya da yetersiz olacağını göstermesi açısından önemlidir.

Şekil 45: Kalkınma Planları Karşılaştırmasında İnsan Kaynakları Politikalarını İfade Eden Kelimelerin En Fazla Kullanıldıkları Planlar

Yukarıdaki şekilde, insan kaynakları politika alanlarındaki çalışmaları ifade eden kelime ya da kelime gruplarının “en çok” hangi plan döneminde tekrar edildiği gösterilmektedir. Örneğin göç ve kentleşme kelimesi, plan dönemleri içinde en çok 1968-1972 plan döneminde tekrar edilmiştir. Eğitim kelimesi tüm plan dönemlerinde sıkça ifade edilmesine rağmen en yüksek oranda 1968-72 yıllarında tekrarlanmıştır. Plan dönemleri karşılaştırıldığında eğitim, kentleşme, göç, nüfus artışı, tarımda modernleşme, toplu sözleşme, köy, gelir dağılımı, sosyal hizmet ifadeleri daha çok 1963-1972 yılları arasında tekrarlanmıştır. Bu yıllardaki ekonomik büyüme hızı ise %6 civarındadır. Bu anlamda kalkınma planlarının ele aldığı konuların büyümeye olumlu etkisi olduğu düşünülebilir.

2001-2005 yılındaki sekizinci kalkınma planıyla birlikte ifade edilme sıklığı artan kelimeler ‘meslek standartları, sosyal içerme, hayat boyu öğrenme, vasıflı insan, aktif istihdam politikaları, ar-ge, araştırma personeli, sosyal diyalog’ gibi kelimelerdir. Bu kelimelerin ifade edilişindeki artışın bilgi bazlı küreselleşme ve AB

uyum çalışmaları etkisiyle olduğu söylenebilir. Örneğin, meslek standartları ifadesi ilk defa altıncı planda, hayat boyu öğrenme, aktif işgücü politikaları ifadeleri ilk defa yedinci planda, sosyal diyalog ilk defa sekizinci planda ve sosyal içerme ifadeleri ilk defa dokuzuncu planda kullanılmıştır, aktif işgücü politikasının ifadesinin kullanım sıklığı dokuzuncu planda çok yükselmiştir. Eğitim ve sağlık ifadeleri tüm plan dönemlerinde benzer oranda ve sıkça kullanılırken, bilim ve teknoloji ifadesi ise ikinci plandan itibaren tüm plan dönemlerinde çok sık kullanılmıştır. Yukarıdaki şekil bize kalkınma planlarındaki politika alanlarının hem ülkenin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik durumdan etkilenecek hem de dış etkenlerle (AB uyum çalışmaları, bilgi bazlı küreselleşme, teknolojik gelişmeler vb) gündeme gelen alanları içerdiğini göstermektedir.

Planlı kalkınma döneminde Türkiye ekonomi yönünde bir büyüme sürecine girmiştir, milli gelirde yükselme sağlanmasına rağmen sosyal ve kültürel yapıda aynı yükselme görülememiştir. İşsizlik oranları, bağımlılık oranları devamlı artma eğilimindedir. Tüm Beş Yıllık Kalkınma Planları, hedefleri ve gerçekleşme oranları bakımından incelendiğinde ilk iki plan dışında diğer planların hedeflerinin çok gerisinde kaldığı görülmektedir. Örneğin Güney Kore, 1960'lı yıllardan itibaren teknoloji parkları, sanayi ve teknolojiyi bir araya getiren bölgeler ve araştırma merkezleri kurması yanında Türkiye bu dönemde Ar-Ge faaliyetlerine önem verilmesi gereğini tüm kalkınma planlarında belirtmesine rağmen sürdürülebilir bir uygulama ortaya koyamamış gözükmektedir. Özellikle küresel etkilerle kalkınma planlarında vurgulanan politika alanları genellikle çağı yakalamaktadır, bununla bağlantılı olarak da özellikle 2000'li yıllarla birlikte, eğitim, Ar-Ge gibi alanlara milli gelirden ayrılan pay devamlı artmaktadır, ancak sonuca etkisi aynı derecede olmamaktadır. Kalkınma planlarında önem verilen ve her birinde özellikle vurgulanan hedefler, uygulamada eksiksiz olarak yerine getirilememiştir. Bu durum göstermektedir ki, politika hedeflerine dair planlar sürdürülebilir olmadığında ya da sistemli çalışmalarla takip edilmediğinde, hedefler bir temenniden öteye geçememektedir.

Türkiye'de 1923-1950 dönemi, Cumhuriyet'in ilanı ile başlayan, tek partili ve ulusal bir girişimci sınıfın yaratılması sürecini ifade etmektedir. 1950'li yıllarda Türkiye yapısal bir değişime girmiştir. Çok partili hayata geçme ve batı dünyası ile

bütünleşme çabaları Türkiye'nin yapısını sosyo-ekonomik yönden etkilemiştir. 1950'lerde tarımda makinalaşma ve tarımsal üretim artmıştır. Yine bu yıllarda Türkiye, kırdan kente göç, gecekondulaşma, kentleşme kavramları ile karşılaşmıştır. İşçi sınıfı artmıştır. 1980 yılı da Türkiye için önemli bir sürece geçişi temsil eder. Bu dönemde Türkiye ekonomisi dış pazara açılmaya başlamış, ihracat teşvik edilmiş, sendikaların gücü zayıflamış ve çalışan kesimin milli gelirden aldığı pay düşmeye başlamıştır. Bu dönemde liberal ekonomik politikalar uygulanmaya başlanmış, tüketim hem hızla artmış hem de çeşitlenmeye başlamıştır. Türkiye'de devletçi ve liberal politikalar dönemler itibarıyla adeta birbirini izlemiş, bir dönemin eksiklikleri başka bir dönemde giderilmeye çalışılmış ancak toplumsal sorunlar her dönemde farklılaşarak devam etmiş ve insan kaynakları politikasına dair sistemli, bilinçli, sürdürülebilir bir çalışma ile kalkınmayı sağlayacak insan sermayesi oluşturulamamıştır.

İnsan kaynakları politikaları vasıtasıyla kalkınmasını sağlayabilmiş ülkeleri incelediğimizde Türkiye ile benzer koşullarla başlayıp şu an gelişmişlik düzeyi daha ileride olan pek çok ülke vardır. Örneğin bu ülkelerden; Japonya ve ABD bilgi toplumu önderliği yapmış, bunun için bilim ve teknolojiye, eğitime yatırım yapmışlardır. Japonya ve Finlandiya gibi ülkeler doğal kaynaklarındaki yetersizliği teknolojilerini geliştirerek fırsata çevirmişlerdir. Güney Kore ve Hindistan teknolojilerini kendisi üretme tutkusuyla eğitim ve mühendislik alanlarına yatırım yapmıştır. Çin, jeopolitik önemi ve teknoloji gelişimi ile yabancı sermayeyi ülkesine çekmiş, Japonya, Almanya gibi ülkeler istihdamı artırma işsizliği azaltma yönünde pek çok aktif istihdam politikası hedeflerini gerçekleştirmiştir.

Kalkınma, aslında toplumsal bir değişim sonucudur. Bu değişimde iktisadi birimlerin bakış açısının ve davranış biçiminin değişmesi de önemlidir. Bu açıdan, ülkenin sahip olduğu bakış açısı, sosyal ve ekonomik değişimin yönünü ve derecesini belirlemektedir. Türkiye'de değişim amacıyla belirlenmeye çalışılan politikalar genellikle kısa vadeli çözümlere odaklanmıştır. Değişim açısından Türkiye'de, mevcut durumun ve sorunların gereğince ve gerçekçi bir şekilde analiz edilmemiş, politikalar açısından çoğunlukla kısa vadeli politika çözümlerine odaklanılmış olduğu görülmektedir. Büyük boyutlu ekonomik dalgalanmalar ve kronikleşen bazı temel sorunlar, kısa vadeli bakış açısının toplumda yerleşmesine neden olmuş; orta-

uzun vadeli gelişme perspektifi ise çoğunlukla IMF ve AB hedeflerine ulaşma çabaları yoluyla oluşturulmaya çalışılmıştır. Ancak, ekonominin temel yapısal sorunlarını ortaya koyacak asgari bilgi seviyesinin eksiklikler içermesi, bu hedefler kapsamında ekonominin uzun vadeli büyüme potansiyelini geliştirici politikalar tasarlanmasını ve uygulanmasını güçleştirmiştir.

Günümüzde bilim ve teknolojinin hızlı ilerlemesiyle değişimin hızı da artmıştır. Değişimin hızı arttıkça bireyler ve ülkeler, bu değişimi yakalayabilmek için gelecekle ilgili öngörülerini daha çok dikkate almaktadırlar. Ancak gelecekle ilgili yapılan projeksiyonlarda ülkenin gereksinim duyduğu stratejik vizyonun ortak paydalarını, temel parametrelerini ve hedeflerini katılımcı bir yaklaşımla belirlemek gerekmektedir.

İnsan kaynakları politika alanlarından en önemlisidir diyebileceğimiz eğitim, gelecekte de önemini koruyacaktır. Kalkınmasını sağlamış gelişmiş ülkeler incelendiğinde tümünde insan kaynağının hem ülke ihtiyaçlarına hem de çağın gereklerine uygun olarak yetiştirildikleri, eğitime ayrılan payın çok yüksek olduğu görülmektedir. Eğitim, okul öncesinden başlayarak yükseköğretime, mesleki eğitimden hayat boyu öğrenmeye kadar çok büyük bir kapsamda ele alınmalıdır. Gelişmiş ülke olabilmek için eğitime ve eğitime ayrılan paya ve eğitimin bilimselliğine önem vermek gerekmektedir. Çünkü bilimsel eğitim nitelikli işgücü yetiştirilmesini sağlayabilmektedir. Artık otoriter eğitim değil, bireyi merkeze alan eğitim benimsenmektedir. Herkesin kendi beceri ve ihtiyaçları doğrultusunda eğitilmesi yönündeki eğilimler artmaktadır. Eğitim hizmeti alınıp satılabilen ya da ticari bir değer gibi el değiştiren ve işlem gören bir yapıya bürünmektedir. Bununla birlikte temel eğitimin birey yetiştirme işlevi her zaman geçerliliğini korumaktadır. Temel eğitim dışındaki eğitim kademelerinde, uluslararası pazarla yarışabilmesi ve finansmanını güçlendirmesi bakımından, eğitimde özelleşme yönündeki eğilimler güç kazanmaktadır. Hızla yenilenen ve çoğalan bilgiye paralel olarak, bireylerin bilgi ve becerilerini güncelleyebilmeleri ve yeni bilgi ve beceriler kazanabilmeleri için eğitime olan ihtiyaçları devam etmektedir. Eğitimcilere duyulan ihtiyaç artmakta, ancak ihtiyaç duyulan eğitimcinin nitelikleri farklılaşmaktadır. Ülke kalkınması ve gelişmesinin temelinde, nitelikli insan sermayesinin bulunması gerektiği ve bunun da eğitimcilerin eğitimi ile gerçekleştirilebileceği açıktır. Bireylerin hayat boyu öğrenme

ihtiyaçlarıyla paralel olarak bireylerin uzmanlık alanlarını geliştirme ve değiştirme olanakları da artmaktadır. Eğitim politikalarını, ülkenin ekonomik durumu, eğitim yatırımları, nüfus artış hızı, işgücü piyasasının talep ettiği nitelikler, eğitim sisteminin kendi içindeki yapısal sorunlar vb. pek çok faktör etkilemektedir. Eğitim politikaları tüm etki alanlarını kapsamalıdır. Eğitimle insan sermayesine yapılan yatırım, bir yandan yeni teknolojilerin kolaylıkla yayılmasını sağlarken, bir yandan da rekabet üstünlüğünü artırmaktadır. İnsan kaynaklarının niteliği, ekonominin ulusal düzeyde verimlilik, yenilik, girişimcilik ve büyüme kapasitesi üzerinde ve küresel düzeyde ise rekabet gücü hakkında belirleyici bir role sahiptir.

Eğitim ile birlikte ilerleyen bir diğer insan kaynakları politika alanı bilim ve teknolojidir. Bilim ve teknolojiadaki ilerlemeler toplumları bilgi toplumu haline getirmektedir. Bilgi artık temel rekabet alanı haline gelmiştir. İstihdam alanında en hızlı büyümenin bilgi temelli iş kollarında yaşanması bu durumun açık bir göstergesidir. Bilim ve teknolojinin ilerlemesi yönünde politika ve stratejilerin geliştirilmesi ve hızla uygulanması artık bir zorunluluktur. Bu alanda politika üretmemek, sadece küresel ekonomiden dışlanmayla sonuçlanabilir. Bilgi ve iletişim teknolojileri ürün ve hizmet üretimi sektöründe son yılların en büyük istihdam büyümesi yaşanmaktadır. Bilim ve teknoloji konusunda kendini geliştiren ülkelerde işsizlik oranlarının daha düşük olduğu görülmektedir. Bilgi, insan ve toplum arasında dinamik bir ilişki bulunmaktadır. İnsan sermayesi ve sosyal sermayenin uyumlu gelişimi bakımından, bilgi teknolojisine erişimde yaşanan eşişsizlikler ciddi bir risk olarak ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda bilgi, insan sermayesi ve sosyal sermayeyi etkileşime sokacak ulusal istihdam politikalarının geliştirilmesi önemlidir. Örneğin Avrupa İstihdam Stratejisi, eğitim ve kalite ekseninde, istihdam edilebilirlik, girişimcilik, uyum sağlayabilirlik, eşiş fırsat temelleri üzerine kurulmuştur. Günümüzde bilgiyi yöneten, teknolojinin hangi alanlarda ilerleyeceğine ve ekonomik sistemde bulunacağı yere de karar vermektedir. Bu anlamda bilginin küresel yönetimi, teknoloji de dahil olmak üzere birçok alanda ekonomik ve siyasal rekabet avantajının kaynağı haline gelmektedir. Toplumunu oluşturan nüfus ne kadar donanımlı ise ülkeler o derece rekabet üstünlüğü sağlamaktadır.

Türkiye, nüfus yapısındaki değişikliklerin büyük fırsatlar sunduğu bir dönemden geçmektedir. Fırsatları kaçırmamak ve riskleri iyi yönetebilmek için

politikalar oluşturulmalıdır. Ancak nüfus yapısı da kendi içinde yapısal sorunlara sahiptir. Örneğin işsizlik sorunu yıllardır Türkiye'nin gündeminde en üst sıralardadır. Ancak işsizlikle yakından ilgili ve en az işsizlik sorunu kadar önemli bir konu olan işgücüne katılımdaki düşüklüktür. İşgücüne katılım oranı çok düşük seviyelerdedir. İşgücüne katılımın düşük olmasına neden olan yapısal sorunlara yönelik politikalar geliştirmek gerekmektedir. Nüfus açısından fırsatların bulunduğu bir dönemden geçmekle birlikte, Türkiye'de genç nüfus yavaş yavaş azalmakta, çalışabilir çağıdaki nüfus azalan bir hızla artmakta, yaşlı nüfus ise hızla artmaktadır. 2050 yılına doğru nüfus durağanlaşacak ve azalma yönünde bir eğilim izleyecektir. Bu anlamda Türkiye'nin nüfus açısından; sağlıklı, eğitilmiş, istihdamını geliştirmiş, çocuk ve yaşlılara gerekli hizmetleri verebilen bir yapıya sahip olabilmesi için politikalar geliştirilmesi gerekmektedir. Politika alanları birbirine sıkı sıkıya bağlıdır, eğitim, nüfus, istihdam vb. politikaların birbirinden bağımsız düşünülemez.

İstihdam açısından Türkiye'de sanayi, tarım ve hizmet sektörleri içinde hizmet sektörünün payının yükseldiği görülmektedir. Bu değişim 1950'lerde başlayıp, 1980'lerde daha görünür hale gelmiştir. Tüm sektörler içinde tarım sektörünün payının devamlı azaldığı görülmektedir. Tarımdan ayrılan işgücü ise diğer sektörlerle özellikle de hizmet sektörüne geçmektedir. Tarımdan ayrılan kadınlar, kente göçle birlikte çalışma hayatının dışında kalmaktadır. Bu anlamda istihdamda cinsiyet eşitliğine dair çalışmaların yapılmasına ihtiyaç vardır. İstihdam politikalarındaki yeni eğilimler, geleneksel olarak işsizlere gelir desteği sağlamaya yönelik "pasif politikalar" ve işsizliği; eğitim, iş yaratma, danışmanlık ve işe yerleştirme faaliyetleri gibi doğrudan önlemlerle azaltmaya yönelik "aktif politikalar" olarak ikiye ayrılmaktadır. İşsiz bireylere pasif politikalarla işsizlik süresi içinde düzenli bir gelir sağlanırken, aktif politikalarla da onların bu işsizlik durumundan bir an evvel kurtulmaları amaçlanmaktadır. İstihdam politikaları, bireylerin eğitimlerine ve devletin sunduğu teşvikler ve uyguladığı politikalarla istihdamı iyileştirme konusuna yoğunlaşmaktadır. Bu konuda eğitim ve istihdam politikaları kalkınma için birlikte ele alınmalıdır. Türkiye'deki mesleki görünümün yani mevcut durumun ve gelecekteki ihtiyaçların, eğitim kapasitemizin durumunun incelenmesi, insan kaynağının becerilerinin artırılarak istihdam edilebilirliğin

sağlanması, meslek eğitiminin yeniden yapılandırılması, istekleri dışında iş piyasası dışında kalmış dezavantajlı gruplar için özel politikalar üretilmesi gerekmektedir.

Son yıllarda, sağlık alanında önemli bir dönüşüm ve tartışma süreci yaşanmaktadır. Ekonomik ve toplumsal gelişme düzeyleri açısından birbirinden ciddi farklılıklar gösteren ülkelerde bile sağlık politikaları benzer programlar ekseninde ele alınmaktadır. Ancak, birçok ülkede hayata geçirilen reform programlarının bu sorunları ne derece çözeceği tartışmalıdır. Türkiye’de de kayıt dışı istihdamın yaygın olmasının sosyal güvenlik kurumunu gelir kaybına uğratması, yüksek işsizlik oranı, aktif / pasif oranındaki dengesizlik gibi nedenlerle sosyal güvenlik sistemi finansmanla ilgili sıkıntılar yaşamaktadır. Ülkemiz sosyal güvenlik sisteminin temel sorunu mali içeriklidir ve 2050’lere kadar da devam edeceği tahmin edilmektedir. Bu anlamda sistemin finansmanı, kapsamı, hükümet programlarındaki yeri, sürdürülebilirliği vb. açılardan ele alınmalıdır.

Bilgi teknolojisindeki gelişmeler, çalışma yaşamında büyük bir dönüşüm başlatmış, rekabet yeteneğini ve buna bağlı olarak insan kaynağı kavramını ön plana çıkarmıştır. Bugün sadece işletmeler düzeyinde değil, uluslar ve uluslararası düzeyde de insan kaynağı, ekonomik ve sosyal kalkınmanın en kritik faktörlerinden biri haline gelmiştir. Öte yandan, tüm dünyada eşitsizliklerin artması, sosyal adaleti sağlayıcı ve dengeleyici politikaların yakın bir gelecekte öncelikle uluslararası düzeyde büyük önem kazanacağını işaretlerini vermektedir.

Bilgi bazlı küreselleşmeyle birlikte, yapılan işlerin niteliği ve çalışan işgücünün özellikleri de değişmektedir. Bilgi teknolojilerinin gelişimiyle ortaya çıkan yeni iş koşulları, insan kaynağının yetiştirilmesinde ve işgücü piyasası içinde yer almasında yeni yaklaşımları da gündeme getirmektedir. Bilgi ve iletişim teknolojileri devrimi yapılan işin beceri yapısını ve yatırım örgütlenmelerini de yeniden şekillendirmektedir. Bu değişim işgücü piyasasında temel değişimlere neden olduğu gibi tüm toplumdaki değişimleri de etkilemektedir. İş yapısındaki değişim süreci, gelecekte yüksek eğitilmiş işgücüne ihtiyacı arttıracak gibi yeni işler için yüksek eğitilmiş işgücünün mesleki ve teknik beceri ile donatılmış olmasını da gerektirecektir.

İstihdam edilebilirlik, gelecekte ihtiyaç duyulacak insan kaynağının planlanması yanında sosyal anlamda insanların yaşam standartları, dezavantajlı grupların korunması vb. konuların da önemi giderek artmaktadır.

Türkiye’de sosyal içerme tartışmalarında, istihdamın öneminin özellikle vurgulanması gerekmektedir. Sosyal yardımların tembelliği teşvik edici ve bağımlılık yaratıcı nitelikten uzaklaşması önem taşımaktadır. Gelişmiş ülkelerde yoksulluk ve sosyal dışlanma sorunlarıyla ilgili başarılı sivil toplum kuruluşları (Avrupa Yoksullukla Mücadele Ağı gibi) örnekleri vardır. Bu kuruluşlar sosyal içerme çalışmalarının nasıl olması gerektiği hakkında fikir edinmek için iyi örneklerdir. Bu kuruluşların özellikleri, işlevlerinin geleneksel hayırseverlik alanının dışında tanımlanmış oluşudur. Devlete destek olmak gibi amaçları bulunmamaktadır. Amaçları, siyasi yetkililere sorumluluklarını hatırlatmak ve bu sorumlulukların yerine getirilip getirilmediklerini sürekli izleyerek sosyal politikaların oluşumunu etkilemektir. Türkiye’nin de bu tip başarılı örnekler doğrultusunda çalışmalar yapması gerekmektedir.

Bilgi teknolojisindeki gelişmeler, zayıf ve keyfi bir şekilde yönetilen devletler için bir tehdit olurken, etkin çalışan, disiplinli devletler için kalkınmanın ve ekonomik refahın arttırılmasının bir aracıdır. Türkiye’nin gelecekte daha sağlıklı bir yapıya kavuşup, daha etkin politikalar üretebilmesi için dünyadaki değişimi anlayabilmesi ve yeni sosyo-ekonomik düzende kendisine gerçekçi hedefler oluşturması gerekmektedir. Bu nedenle başarıya ulaşabilmek için öncelikle Türkiye’nin rekabetçi dünyada sahip olduğu avantaj ve dezavantajların analiz edilmesi ve gelecekle ilgili politikaların bu analizler sonrası oluşturulması ihtiyacı vardır.

Rekabet edebilirlikle ilgili araştırmalar hızla artmakta, gelişmiş ya da gelişmekte olsun tüm ülkeler bu konuyu takip etmektedir. Gelişmekte olan ülkeler ilerlemek için gelişmiş ülkeler ise varlıklarını koruyabilmek için rekabet edebilme güçlerini devamlı arttırmaya yönelik politika üretmektedirler. Ekonomik büyüme ve rekabet edebilme fiziki sermaye ile birlikte insan sermaye unsurlarının varlığına bağlıdır.

İnsan sermayesi, eğitim, işe yönelik özellikler, know-how, işle ilişkili bilgi, girişimcilik gücü, yenilikçilik gibi faktörlerin birleşimidir. İnsan sermayesi, araştırma

geliştirme faaliyetlerinden müşteri ilişkilerine kadar bir yaratıcılık kaynağıdır. İşgücü, yeteneklerini ve zamanlarını yenilik getirici faaliyetlere yönelttiğinde, insan sermayesi kullanılmış olur. İnsan sermayesi insanın kendisidir. Bu nedenle insan sermayesine tamamen sahip olunamaz. Pek çok gelecek bilimci, insan sermayesi sıkıntısının, gelişimin gelecek yüzyıldaki en büyük sınırlayıcısı olacağını vurgulamaktadır.

İnsan sermayesine sahip olmak isteyen devletler, ulusal düzeyde genellikle altyapı yatırımları, yarı kamusal mal ve hizmetlere yönelik yatırımlar yaparlar. Makro boyutta insana yatırım yapılmasının amaçları içinde, ulusal geliri artırarak kalkınma düzeyini yükseltmek, kalkınmanın sürekliliğini sağlamak, gelir farklılıklarını asgari düzeye getirerek gelir dağılımını sağlıklı hale getirmek, kişilerin işte ve üretimde verimliliklerini artırmak, teknolojik gelişme sağlamak, beyin göçünü engellemek, eğitim, sağlık gibi hizmetlerde fırsat eşitliği sağlamak bulunmaktadır.

Özellikle bilgi bazlı küreselleşme sürecinin yoğunlaşan ekonomik ve sosyal sorunlarının hızla çözüm beklediği toplumsal yapı içerisinde, endüstri ilişkilerinin makro boyutta ele alınması büyük önem kazanmıştır. Küresel rekabet sürecinde, endüstri ilişkilerinin üç aktörü olan işçi-işveren-devlet arasında ulusal ve uluslararası çalışma örgütleriyle ve şirketlerle uluslararası anlamda istikrarlı ve uyumlu ilişkiler ağının oluşturularak sosyal adaletin sağlanması, bireyin; eğitim, istihdam, sosyal içerme vb. alanlardaki politikalarla korunması ve geliştirilmesi, kalkınma ve gelişme için önemlidir. Kalkınma ve gelişmenin, rekabet edebilmenin günümüzdeki önemi insan kaynaklarının makro boyutta ele alınmasına bağlıdır.

Ağ yapılanmasının oluşturduğu ekonomik değişim, dünyayı tek pazar haline getirmiştir. Politik ve kültürel bütünleşme ile de beşeri kaynak olarak insanın niteliği şekillenmektedir. Değişim bu anlamda hemen her toplum için ortak standartlara ulaşmada insan kaynağına yapılacak yatırımın özelliklerini belirlemektedir. Değişen dünya düzeninde gelişmekte olan ülkelerin kalkınmasında gelişmiş dünya koşullarının öngördüğü rekabet sistemine uyum sağlamak zorunda kalmaktadır. Toplumsal değişim sürecinde insan kaynağının özelliklerinin değişen dünya koşullarına göre, yeniden yapılandırılması; ekonomik, politik ve kültürel bütünleşme sürecinde önemli yer tutmaktadır. Bu anlamda bilgi ve iletişim teknolojilerinin

yaygın biçimde kullanımı ve gelişmesiyle önemli bir tarihsel dönem yaşadığımız söylenebilir.

Türkiye ise günümüzde, teknoloji gelişimi açısından tutarlı ve güçlü biçimde büyüyemeyen bir görüntü sergilemektedir. Türkiye'nin kuruluşundan bu yana eğitim, kültür, istihdam vb. alanlarda sorunlara karşı tüm kesimleri kapsamayan, kısmi ve anlık çözümler geliştirilmiş; ancak sorunlar kaybolmak yerine artarak devam etmiş, zaman zaman sistemin tıkanmasına neden olmuştur. Çağdaş gelişmelere yönelik planlar ve programlar hazırlansa da, yapılanlar bilgi toplumuna ulaşma beklentilerini karşılayamadığından yeni sorunlar ortaya çıkmıştır.

Türkiye'nin yaşadığı demografik dönüşüm süreci, nüfusun demografik yapısının gelenekselden moderne doğru evrilmesini sağlamıştır. Ancak bu süreç henüz tamamlanmamıştır. Türkiye'nin bugün sahip olduğu doğurganlık hızı azalmaya devam etmektedir. Doğurganlık seviyesinin azalmasının bir sonucu olarak günümüzde yüzde 27 düzeyinde olan 15 yaşının altındaki nüfusun toplam nüfus içindeki payının hızla azalarak 2023 yılında yüzde 20-22 seviyesine gerilemesi beklenmektedir. Bu süreç, Türkiye nüfusunun genç nüfus olma özelliğinin hızla ortadan kalkması anlamına gelmektedir. Bu durum, Türkiye'de nicelik üzerinden yürütülmekte olan nüfus tartışmalarının bundan sonra nitelik yani çocuğun bugününe ve yarınına ilişkin olarak yapılacak eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, istihdam vb. yatırımların planlanması üzerinden yürütülmesi gerektiğini de ortaya koymaktadır.

Türkiye'de, pek çok alanda doğru politikalarla hızla gelişim sağlanabilecekken, etkin ve sürdürülebilir olmayan politikalar nedeniyle gelişmiş ülke seviyesine gelineemediği görülmektedir. Bu noktada, Hüsnü Erkan'ın Türkiye'nin gelişmiş bir ülke olma yolunda yapması gerekenlerle ilgili söylediklerini özellikle vurgulamak gerekiyor⁵⁴⁵:

"Türkiye gelişmekte olan bir ülke olarak, bilgi toplumuna kalkan treni yakalamak veya kaçırmak noktasının tam ortasındadır. Olayın savsaklanması treni kaçırmamıza yol açacaktır. ... Türk toplumunun zaman kaybetme ve hata yapma lüksü kalmamıştır. Bu nedenle gerek hükümetin gerekse özel ve tüzel tüm kuruluş, örgüt ve bireylerin, bilgi teknolojisinin şokuyla kendilerini bir kuantum sıçraması sürecine sokmaları için kaybedecek bir saniyeleri olmadığının bilinci içinde davranmaları gereklidir. Elektronların yerine fotonların devreye girmesiyle lazer ışınlarından yararlanarak ışık hızıyla bilgi aktarabilecek bilgisayarlar üretme

⁵⁴⁵ Hüsnü Erkan, **Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme**, İş Bankası Yayınları, 4.Baskı, 1998, s.58.

uğraşının başladığı bir dünyada bizim gibi toplumlarda, en azından 'jet hızıyla' da kuantum sıçraması yaratmaya yönelmekten başka seçenek kalmamıştır."

Türkiye’de Cumhuriyet’in ilanından bugüne insan kaynakları politikası ve gelecekteki beklentiler bir bütün olarak ele alındığında, aşağıdaki gibi bir değerlendirme yapmak mümkün olabilir:

- Ülkelerin sahip olduğu bazı özelliklerin (insan sermayesi, dış ticaret politikası, finansal kalkınmışlık düzeyi, kamu harcamaları vb) kalkınmaya etkisi olduğu bilinmektedir. Bunlar arasında en önemlisinin, insan sermayesi olarak nitelikli insan gücü olduğu söylenebilir. Bu nedenle kalkınma ile eğitim arasında güçlü bir bağ bulunmaktadır. Eğitim yapısı bilimsel temelli olmalıdır. Eğitim yapımızda görülen muhafazakar etkiler, eğitimi ileriye değil geriye götürmektedir. Kore, Japonya gibi ülkelerde gördüğümüz aydınlanma, dışa dönük ve bilimsel eğitim yapısı ile sağlanmıştır. Bu anlamda eğitim yapımızın muhafazakar, inanç temelli ve içe dönük etkilerden uzaklaşması gerekmektedir. Eğitimin büyüme ve kalkınma amacına hizmet edebilmesi için insan sermayesi geliştirmeye yönelik bir kalkınma perspektifi sağlanmalıdır.
- Türkiye’de hizmetler sektörünün giderek büyümesi, tarım sektörünün küçülmesi ve buradaki işgücünün azalması, kırdan kente göç devam etmektedir. Bilim ve teknolojinin gelişmesi ile ortaya çıkan işler, yüksek eğitimi ya da mesleki eğitimi gerektirmektedir. Vasıfsız ya da düşük vasıflı işgücü için düşük ücretli, mevsimlik, aslında istenmeyen işlerde ve kayıt dışı çalışma sorunu devam etmektedir. Yüksek eğitim düzeyi, okuldan istihdama geçişi kolaylaştırmakta, kadınların işgücüne katılım oranını artırmakta ve daha iyi çalışma koşulları anlamına gelmektedir. Bu anlamda Türkiye’nin eğitim ve istihdam politikalarını buna göre şekillendirmesi gerekmektedir.
- Eğitimin içerisinde mesleki eğitim Türkiye için özellikle vurgulanması gereken bir alandır. Teknik bilgi ve beceriye sahip olan mezunların, okul bittikten sonra çalışma hayatına katılıp ekonomiye daha hızlı katkı sağladıkları görülmektedir. Bu nedenle mesleki eğitimin kalitesinin ve etkinliğinin artırılması büyük önem taşımaktadır. Özellikle son yıllarda mesleki eğitim, mesleki yeterlilikler konusuna yapılan vurgulara ve alınan politika tedbirlerine rağmen, Türkiye

işgücü piyasası uzmanlık ya da sertifikasyon için gereken mesleki vasıflara sahip değildir. Bu durumun değişebilmesi için beceri kazandırma yönünde eğitimlerin yapılandırılması ve bu eğitimlerin sürdürülebilir olması gerekmektedir, yaşam boyu öğrenme ve insanların yaşam boyu kendilerini geliştirebilme imkanları artırılmalıdır.

- Eğitim sistemi için öğretmen yetiştirme düzeni aslında tüm sistemi etkileyen bir başlıktır. İnsan sermayesi eğitim vasıtasıyla oluşabilir. İnsan sermayesini geliştirecek olan öğretmenlerin bilgi, beceri, yetkinlikler anlamında çağı yakalamış, devamlı güncel kalabilen, yeni teknolojilere vakıf ve bunu aktarabilen, kendini devamlı geliştirme fırsatlarına ve zihniyetine sahip olması önemlidir. Öğretmenlik tümüyle (çalışma koşulları, toplumdaki yeri vb.) cazip ve saygın bir meslek haline getirilmelidir. Eğitim sistemin verimliliği, insan kaynaklarının eğitim düzeyi ile doğru orantılı olduğundan, sistemde görev yapan personelin çağdaş yaklaşımlar doğrultusunda yetiştirilmesi ve geliştirilmesi sistemin verimliliği açısından çok önemlidir.
- Genel olarak eğitim çok önemli olmakla beraber, mühendislik alanındaki eğitiminin sanayileşme ve büyüme ile ilişkisi dikkate alınarak, uzun dönemli stratejiler belirlenirken bunlara dikkat edilmelidir. Eğitim sistemimiz piyasadaki işgücü talebine karşı duyarlı olmalıdır. Hem nicelik hem de nitelik olarak eğitim sistemimizin iyileştirilmesi gerekmektedir. Eğitim sistemimizdeki kalite sorunu giderilmelidir. Türkiye'nin PISA'daki başarı sıralamasının yükselmesi ve dünyanın en iyi üniversiteleri listesine Türkiye'den giren üniversitelerin sayısının artmasının sağlanması gibi, uluslararası karşılaştırmalara dayalı reform hareketleri biran evvel gerçekteştirilmelidir. Geleceğin çalışma yaşamı için sadece iyi eğitim almış olmak değil, çok iyi becerilerle donatılmış olmak da büyük öneme sahip olacağından, hem eğitim hem istihdam politikalarına bu açıdan yaklaşılmalıdır.
- Bilgi ekonomisine geçişte ihtiyaç duyulan insan tipinin yetiştirilmesinde başarılı bir eğitim yapısı gerekmektedir, ancak eğitim politikası ve istihdam politikası birbirine bağlıdır. Gelişmiş ölkelerden yapılacak bir bilim ve teknoloji transferi yeterli değildir, bilgi birikimi gereklidir. Bu anlamda temel bilimlere ağırlık

verilmeden, sadece sonuca yönelik Ar-Ge araştırmaları ile yenilik yapmakla sanayide rekabetçi olabilme şansı bulunmamaktadır. Temel bilimlere yapılan yatırımlar ve araştırmalar artırılmalıdır. Sanayi ve teknolojiye başarılı olmak isteyen bir ülkenin, temel ve uygulamalı araştırma faaliyetlerini merkeze koymadan, sadece teknoloji transferine ve teknoloji geliştirmeye yönelik bir yaklaşımı kalkınma için geçerli bir yöntem değildir.

- Nüfus ile ekonomik kalkınma arasındaki ilişki üzerine yapılan çalışmalar, doğum hızlarındaki düşmeye karşılık, yaşlı nüfusun çoğunluğu oluşturmadığı toplumlarda sürekli artan işgücü nedeniyle ekonomik kalkınma için bir fırsat yarattığını göstermektedir. Ancak bunun gerçekteşebilmesi için artan işgücünün oluşturulan istihdam politikaları ile işe kavuşturulması durumunda gerçekteşebileceği ifade edilmektedir. Yaklaşık 30-40 yıllık bir devrede demografik yapı, ekonomik kalkınma için fırsat yaratmaktadır. Nüfusun bu özelliğini fırsata çevirebilen ülkeler olduğu gibi, bundan faydalanamayan ülkeler de vardır. Doğu Asya'daki Güney Kore ve Çin bu durumdan yararlanabilen, Meksika ise bu fırsatı kaçıran ülkelere örnek gösterilmektedir. Türkiye demografik açıdan avantajlı bir dönemdedir, ancak bu avantajın kullanılabilmesi için eğitim, istihdam, sosyal güvenlik gibi tüm politika alanları bir bütün olarak ele alınmalıdır.
- Nüfus içinde yaşlı nüfusun artması tüm dünyada ve Türkiye'de bazı sorunların ortaya çıkmasına ve çözümlerinin aranmasına neden olmaktadır. Yapılan çalışmalar, nüfusun yaşlanmasının sonuçlarından birinin de sosyal koruma ihtiyacı olduğunu göstermektedir. Buna karşılık, çoğu ülkede yeterli sosyal koruma yoktur. Özellikle gelişmiş ülkelerde nüfusun sadece 1/3'inin çalışırken nüfusun 2/3'üne bakmak durumunda kalması önemli bir sorun olarak görölmektedir. Türkiye henüz batı ülkelerindeki gibi gerçekte bir yaşlı nüfus sorunu ile karşılaşmış değildir ancak Türkiye'de de 65 ve üzeri yaşa sahip olan nüfus artma eğilimindedir. Bununla birlikte genç nüfus da toplam nüfus içinde azalmaktadır. Bu, gelecekte Türkiye'nin yaşlı nüfusa sahip ülkeler arasında yer almasına neden olacaktır. Ekonomik açıdan gelişme sağlanmadan bu özelliğin kazanılması, sosyal güvenlik, eğitim, istihdam vb pek çok alanda sorunun

çıkmasına neden olacaktır. Bu nedenle bu alanlarda kapsamlı çalışmalara ihtiyaç vardır.

- İnsan kaynakları politikası daha önce de bahsedildiği gibi sosyal politika alanı içinde yer almaktadır. 1980'lere kadar sosyal politika alanındaki çalışmalar devlet tarafından sağlanırken; artık daha geniş bir alana yayılmış, bu hizmetlerin tek sağlayıcısının devlet olması kuralı da yok olmuştur. Ülkelerdeki sağlık, eğitim, sosyal güvenlik reformları bu farklılaşmayı göstermektedir. Serbest piyasa ekonomisi içinde artık sağlık, eğitim vb. tüm alanlarda özel kuruluşlar faaliyet gösterebilmektedir. Bu tip hizmetler, alınıp satılabilen, ticari bir değer gibi el değiştiren ve işlem gören bir yapıya bürünmektedir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken, temel sağlık, temel eğitim gibi hizmetlerin her kesimi kapsamı gerekliliğidir. Eğer bu alanlar tümüyle özel teşebbüslere bırakılırsa dezavantajlı kesimlerin sistem dışında bırakılması tehlikesi vardır. Bu tip bir durumda, toplumun insan kaynakları politika alanlarında gerilemesi riski oluşabilecektir. Bu tip hizmetlerde tüm kesimlerin hizmet alma olanağı mümkün olmalı ancak hizmetlerin kalitesi de korunmalıdır.
- Siyasi ve sosyal uzlaşma ortamı yaratılmalıdır. Belirlenen politikaların, sistemli ve disiplinli bir şekilde uygulanabilmesi ihtiyacı vardır. İşçi, işveren ve devlet taraflarının işgücü piyasasının sağlıklı gelişimi açısından gerekli rolleri üstlenmesi ve yerine getirmesi gerekmektedir.
- Özellikle Onuncu Kalkınma Planında, güçlü toplum kısmında eğitime, istikrarlı büyüme kısmında da orta teknolojiye ileri teknolojiye geçişe yer verilmesi, buna uygun politikalar üretileceğini göstermesi açısından önemlidir. Son dönemde küresel gelişmeler de dikkate alınarak hazırlanmış olan; kalkınma planı, strateji belgeleri vb. dokümanlarda Türkiye için önemli saptamalar mevcuttur. Ancak önemli olan, strateji belgelerinde, kalkınma planlarında ifade edilenlerin uygulamalarının taviz verilmeden ve süreklilik arz ederek gerçekleştirilmesidir.

Tarihsel olarak incelendiğinde, Türkiye'deki insan kaynakları politikasında uzun vadeli bir istikrar görülememektedir. Sık sık politika değişiklikleri bulunmaktadır. Stratejik vizyon, eylem planı vb. politika belirlemede etkili dokümanlara, bilgi bazlı küreselleşmenin etkilerinin yoğun olarak yaşanmaya

başladığı 1990'lardan itibaren, yakın zamanda rastlanılmaktadır. Günümüzde değişimin hızı çok yüksektir ve Türkiye'de bu değişimi yakalamaya çalışmaktadır. Bunun için plan ve programlarda ele alındığı gibi; eğitim seviyesi, milli gelir içindeki Ar-Ge payı vb. yükseltilmekte, aktif istihdam politikaları uygulanmakta, AB uyum sürecinde insan kaynağının yetiştirilmesiyle ilgili pek çok program yürütülmektedir. Ancak Türkiye'nin hedefi; sadece gelişmiş ülkeleri yakalamak değil, bilim ve teknolojisini kendi üretebilen ve geliştirebilen bir ülke seviyesine çıkmak olmalıdır.

Türkiye'nin şu anki görünümü, bu politikaların tüm kesimlerce benimsenip, içselleştirilmesi ve bir bütün olarak ele alınması sorunu bulunduğu, çok sık olan ekonomik krizlerin diğer politika alanlarındaki yapısal sorunları aşmaya engel olduğu şeklindedir. Türkiye'de eğitime, Ar-Ge'ye ayrılan pay artırılırken, tüm politika alanlarında çalışmalar mevcutken bu çabalardan neden yeterli sonuç alınamadığı, bilgi toplumu olmaktan uzaklaşıldığı, gelişmiş ülkeler seviyesine neden gelinemediği iyi analiz edilmelidir. Türkiye'nin bilgi toplumu haline gelebilmesi için, çok iyi yetişmiş insan sermayesine gereksinimi vardır. Yeni teknolojileri üretecek ve kullanacak bu insan sermayesinin var olabilmesi bazen bir nesil gerektirebilir. Ayrıca nitelikli insan sermayesini yetiştirmek kadar elde tutabilmek de güç hale gelmiştir. Dolayısıyla Türkiye'nin bilgi çağını yakalaması büyük ölçüde hızla artan nüfusunu yeni gelişmeler doğrultusunda çok iyi eğitmesine bağlıdır.

Türkiye'de Cumhuriyet sonrasını ele alan bu çalışma ile insan kaynakları politikası açısından mevcut durum ve gelecekte Türkiye'yi bekleyen ihtiyaçlar için bir çerçeve çizilmeye çalışılmıştır. Türkiye'nin içinde bulunduğu avantajlı ve dezavantajlı konular bulunmakla birlikte, fırsatlardan yararlanmak, sorunlara çözüm bulabilmek için Türkiye'nin yeniden yapılanması gerekmektedir. Yeniden, yapılanma, insan kaynaklarının tüm politika alanlarını (eğitim, bilim ve teknoloji, istihdam, demografi, sağlık, sosyal güvenlik ve sosyal içerme) kapsamalıdır. Hem Türkiye hem de kalkınmalarını sağlamış ülkeler incelediğinde anlaşılmaktadır ki, insan kaynakları politikası ile ekonomik, sosyal ve kültürel olarak ilerleme arasında pozitif bir ilişki mevcuttur. Ancak Türkiye için, tüm insan kaynakları politika alanları bir bütün olarak ele alınarak; dönüştürücü, yenilikçi politikalar üretilmesinin ve disiplinli bir şekilde uygulanmasının stratejik önceliğe sahip olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

ACUN, Fatma, Cumhuriyet Döneminde Bilim ve Teknoloji'nin gelişimi 1923-2003, http://yunus.hacettepe.edu.tr/~facun/Cumhuriyet_doneminde_bilim.pdf, (03.05.2010)

ACUN, Fatma, “Osmanlı’dan Türkiye Cumhuriyeti’ne: Değişme ve Süreklilik”, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunun 700. Yılı Özel Sayısı, Ekim 1999, 155-167.

AÇIKALIN, Aytaç, **Çağdaş Örgütlerde İnsan Kaynağının Yönetimi**, Pegem Yayını, Ankara, 1994.

AKÇAY, Memduh Aslan, “Atatürk ve Vargas Dönemleri (1920-1938) : Türkiye ile Brezilya’nın Sanayileşme Kararlarının Karşılaştırması”, **Planlama Dergisi**, Özel Sayı, DPT nin Kuruluşunun 42. Yılı, <http://ekutup.dpt.gov.tr/planlama/42nciyil/akcayma.pdf>, (27.11.2007)

AKŞİT, Bahattin, “Toplumsal Değişme Kuramları ve ‘Azgelişmişlik’: Epistemolojik ve Kuramsal Bir İnceleme”, **Toplum ve Bilim**, sayı: 9-10, Bahar-Yaz, 1980.

AKYÜZ, Yahya, **Başlangıçtan 2001’e Türk Eğitim Tarihi** (8. Baskı) Alfa Yayınları, İstanbul, 2001.

AKYÜZ, Yahya, **Türk Eğitim Tarihi Başlangıçtan 1993'e**, Alfa Yayınları, 7. Baskı, İstanbul 1999.

ALPARSLAN, Barış, AFŞAR, K. Eser ve AKSEKİ, Utku, “Neo-Liberal Politikalar-Ulusal Bilim ve Teknoloji Politikaları Ekseninde Türkiye ve Avrupa Birliği: Türkiye’nin Çevreleşmesi”, **2. Ulusal İktisat Kongresi**, 20-22 Şubat, İzmir, 2008.

ALTAY, N. Oğuzhan, “Türkiye’de İktisadi Dönüşümlerin Sosyo-Ekonomik Sonuçları Üzerine Bir Deneme”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 15, Sayı: 2, 2000, ss: 49-68.

ALTUNTAŞ, Betül, Sosyal Haklar ve Sosyal Adalet Bağlamında Türkiye’de Sosyal Hizmetler ve Yardımların Değerlendirilmesi, **Uluslararası Sosyal Haklar Sempozyumu**, 22-23 Ekim 2009 Akdeniz Üniversitesi, Antalya.

ARIBOĞAN, Deniz Ülke, **Globalleşme Senaryosunun Aktörleri**, Der yayınları, İstanbul, 2001.

ARISTOTELES, **Politika**, çev. Furkan Akdemir, Say Yayınları, İstanbul 2013.

ARSLAN, Ali, “Türk Dünyasında Toplumsal Değişme ve Modernleşmenin Tarihsel-Toplumsal Temelleri: Bir Örnek Model Olarak Türkiye”, **Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi** ISSN:1694 – 528X Sayı: 6 Mayıs – 2005 İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi – Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü Celalabat- Kırgızistan.

ATAY, Erhan, KARSAN, Gökhan, Is Turkey Ready to Join European Union? A Human Capital Perspectiv, **WEI International Academic Conference Proceedings**, January 14-16, 2013 Antalya, Turkey.

AUTOR, David, H., LEVY, Frank, MURNANE, Richard J., “The Skill Content of Recent Technological Change: An Empirical Exploration” **Quarterly Journal of Economics**, 2003, 118 (4), 1279-1333.

AVCIOĞLU, Doğan, **Türkiye’nin Düzeni**, Bilgi Basımevi, Ankara, 1969.

AYDIN, Suavi, **Modernleşme ve Milliyetçilik**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1993.

AYHAN, Ahmet, **Dünden Bugüne Türkiye’de Bilim-Teknoloji ve Geleceğin Teknolojileri**, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş. İstanbul, 2002.

AYRANGÖL, Zülküf, TEKDERE, Mustafa, “Türkiye ve OECD Ülkelerinde Yapılan Eğitim Harcamalarının Karşılaştırmalı Analizi”, **EUL Journal of Social Sciences** (V:II) LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi December 2014 Aralık.

BAL, Hakan, SEZGİN, Mustafa, “Bilgi Toplumu”, **Türkiye ve Dünya, Kalkınmada Anahtar Verimlilik**, Ekim 2006, Cilt: 18, Sayı: 214, Milli Prodüktivite Merkezi Yayını.

BALCI, Yusuf, “Geçmişten Geleceğe Çalışma İlişkileri”, **Çerçeve Dergisi**, Sayı: 17, Mayıs – Temmuz 1996.

BALOĞLU, Zekai, **Türkiye’de Eğitim Sorunlar ve Değişime Yapısal Uyum Önerileri**, TUSİAD, 1990.

BAYRAKTAROĞLU, Serkan, Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi: İşyerinde Öğrenme Boyutu, **9. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler**, İstanbul Üniversitesi, İşletme Fakültesi Araştırma ve Yardım Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001.

BAŞOL, Koray, **Türkiye Ekonomisi**, Anadolu Matbaası, İzmir, 1994.

BERKES, Niyazi, **Felsefe ve Toplumbilim Yazıları**, Adam Yayınları, İstanbul, 1985.

BERKES, Niyazi, **Türk Düşününde Batı Sorunu**, Bilgi Yayınevi Yayınları, Ankara, 1975.

BİÇERLİ, M. Kemal, **Çalışma Ekonomisi**, İstanbul, 2003.

BİLGESAY, Haluk, “Atatürk’ün Ekonomi Anlayışı ve Planlı Kalkınma”, **Türk İdareDergisi**,<http://www.icisleri.gov.tr/icisleri/TurkIdareDergisi/UploadedFiles/HalukBilgesay%20127-138.docs>, (10.12.2007)

BİNİCİ, Hanifi, ARI, Necdet, ARIKAN, Burhan, Mesleki ve Teknik Eğitimde Arayışlar, Ankara Üniversitesi, **IVETA Bölgesel Konferansı**, 20-22 Ekim 2003, Ankara, 94-99.

BİNGÖL, Dursun, **Personel Yönetimi ve Beşeri İlişkiler**, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum, 1990.

BOLAT, Bengül Salman, Fransız İnkılabı’nın Türk Modernleşme Sürecine Etkileri, **Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt 6, Sayı 1, 2005, 149-167.

BORATAV, Korkut, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985**, Gerçek Yay., 3. Baskı, İstanbul, 1990.

BORATAV, Korkut, ‘Kemalist Economic Policies and Etatism’: Atatürk, the Founder of Modern State, **Unesco**, the Shoe String Press, 1981.

BOUCHER, Gerry, WICKHAM, James, Flexibility and Competitiveness: Labour Market Flexibility, Innovation and Organisational Performance, **Irish National Report March/July**, Employment Research Centre; Department of Sociology; Trinity College Dublin; Ireland; pp.1-67, 2002.

BOWEN, Howard Rothmann, **Investment in Learning**, San Francisco: Jossey Bass Publishers, 1980.

BRESNAHAN, Timothy F., BRYNJOLFSSON, Erik, HİTT, Lorin M.. Information Technology, Workplace Organization, and The Demand for Skilled Labor: Firm-

Level Evidence, **Quarterly Journal of Economics**, 2002, Cilt: 117, Sayı: 1, 339-376.

BOTTOMORE, Tom B., **Toplumbilim**, Çev: Ünsal Oskay, Der Yayınları, İstanbul 2000.

BUĞRA, Ayşe, Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika, http://www.obarsiv.com/cagdas_turkiye_seminerleri_0809.html, (02.12.2011)

BUĞRA, Ayşe, ADAR, Sinem, Türkiye'nin Kamu Sosyal Koruma Harcamalarının Karşılaştırmalı Bir Analizi, **Sosyal Politika Forumu**, Nisan 2007.

BUĞRA, Ayşe, Yoksulluk ve Sosyal Haklar, **Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu**, Sivil Toplum Geliştirme Merkezi Derneği için hazırlanan danışman raporu, Aralık 2005, Erişim: http://www.spf.boun.edu.tr/docs/STGP_Bugra.pdf, (03.05.2007)

BURT, Ronald S., The Contingent Value of Social Capital, **Administrative Science Quarterly**, 1997, 42:339-365.

BÜYÜKKILIÇ, Deniz, **Türkiye ve AB Ülkelerinde Ekonomik Başarı ve Verimlilik Karşılaştırmaları**, 1990-1999, Milli Prodüktivite Merkezi (MPM), Ankara, 2001.

BÜYÜKUSLU, Ali Rıza, **Globalizasyon Boyutunda İnsan Kaynakları Yönetimi**, Der Yayınları, İstanbul, 1998.

ÇAĞLAR, Esen, ACAR, Ozan, **Onuncu Kalkınma Planı Hakkında Bir Değerlendirme**, TEPAV, Ağustos 2013, N201330, s. 3-4, http://www.tepav.org.tr/upload/files/13763934217.Onuncu_Kalkinma_Plani_Hakinda_Bir_Degerlendirme.pdf, (24.02.2015)

CEYHUN, Yurdakul, ÇAĞLAYAN, Ufuk, **Bilgi Teknolojileri Türkiye İçin Nasıl Bir Gelecek Hazırlamakta**, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1997.

CİLLOV, Haluk, “Türkiye Nüfusundaki Gelişmeler ve Bu Gelişmeye Etken Olan Amiller”, **Hacettepe Sosyal ve Beşeri İlimler Dergisi**, 6(102): 2013, 1974.

COLEMAN, James, “Social Capital in the Creation of Human Capital”, **American Journal of Sociology**, 94 Supplement, University of Chicago, 1988, ss. 95-120.

Commission of the European Communities, “Building the knowledge society: Social and human capital interactions”, **Commission Staff Working Paper: SEC (2003) 652**, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2003.

Commission of The European Communities, “Information Society Jobs - Quality for Change: Exploiting the Information Society’s Contribution to Managing Change and Enhancing Quality in Employment”, **Commision Staff Working Paper: SEC 2002 372**, [http://ec.europa.eu/employmentşsocial/knowledgeşsociety/docs/qualityşen.pdf](http://ec.europa.eu/employmentsocial/knowledgeşsociety/docs/qualityşen.pdf), 2002, (12.02.2006)

Commission of The European Communities, **White Paper European Transport Policy for 2010: Time to Decide**, Brussels, 12.9.2001 Com(2001) 370 Final.

Cumhuriyet Halk Partisi, **Hindistan Bilgi Teknolojileri Modeli ve Türkiye Raporu**,

2002, http://www.chp.org.tr/index.php?module=chpmain&page=list_party_info&info_id=49&pid=412&sid=45a833207d4123b96ae6ee5dce3e1dd2, (28.08.2006)

ÇAYCI, Abdurrahman, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk Milli Bağımsızlık ve Çağdaşlaşma Önderi Hayatı ve Eseri**, Yay. Haz. Berna Türdoğan, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2002.

ÇEÇEN, Aydın, DOĞRUEL, Suat ve DOĞRUEL, Fatma, **Türkiye’de Ekonomik Büyüme Yapısal Dönüşüm ve Kriz**, Ege Yayınları, 1996.

ÇELEBİ, Esat, “Atatürk’ün Ekonomik Reformları ve Türkiye Ekonomisine Etkileri (1923-2002)”, **Doğu Üniversitesi Dergisi**, 2002, Cilt: 5, Sayı:1, 17-50.

ÇELEBİ, Nurhayat, ASAN, H. Tezer, “Cumhuriyetin İlk Yıllarındaki (1923-1946) İnsan / Birey Yetiştirme Paradigmasının Son Osmanlı Birikimi ile Karşılaştırmalı Analizi”, **Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi**, Journal of Research in Education and Teaching Şubat 2013 Cilt:2 Sayı:1 Makale No:15 ISSN: 2146-9199.

ÇSGB, **İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi Operasyonel Programı**, <http://www.ikg.gov.tr/Portals/0/İKGOP'ye%20Detaylı%20Bakış%20Booklet.pdf> (02.05.2013)

DALLEY-Harris Sam, **State of the Microcredit Summit Campaing Report 2002**, <http://www.microcreditsummit.org/pubs/report/socr/2002/socr02-en.pdf>, (05.12.2007)

DEMİR, Fevzi, “Atatürk Dönemi Çalışma Hayatımız”, **Prof.Dr. Nusret Ekin’e Armağan**, 2006, s. 793-816.

DERELİ, Toker, “Bilgi Çağında İstihdam, Çalışma İlişkileri ve Sendikalar”, **Yeni Türkiye 21. Yüzyıl Özel Sayısı içinde**, 1086-1097 Mart-Nisan 1998, Cilt: 4, Sayı: 20, 1998.

DESSLER, Gary, **Human Resource Management**, 8th Edition, Prentice Hall, New Jersey, 2000.

Devlet Planlama Teşkilatı, **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, (1996-2000) Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Organizasyon Alt Komisyonu Başkanlığına Sunulan Türk– İş’in Görüşü.

DEWEY, John, Education and Social Change, **The Social Frontier**, 1937, 3, 235-238.

DEWEY, John, **Demokrasi ve Eğitim**, çev.: Tahsin Yılmaz, İzmir : Ege Üniv. Edebiyat Fak. Yayını, 1996.

DOĞAN, İsmail, **Sosyoloji**, Sistem Yayıncılık, Ankara 1995.

DOĞRAMACI, Emel, “Atatürk Düşüncesi ile Türk Kadınının Çağdaşlaşması”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı 26, Cilt: 9, Mart 1993.

DÖNMEZER, Sulhi, “Atatürk İnkılapları ve Sosyal Değişme Teorileri”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı 15, Cilt 5, Temmuz 1989.

DPT, 2004 Türkiye İktisat Kongresi, **Çalışma Grubu Raporları –III, Bilgi Ekonomisine ve Bilgi Toplumuna Geçiş Çalışma Grubu Raporu**, Cilt 13, 2004.

DPT, Bilgi Toplumu Dairesi Başkanlığı, Türkiye Bilişim Vakfı, IV. Türkiye İktisat Kongresi 2004, **22. Çalışma Grubu: “Bilgi Ekonomisi ve Bilgi Toplumuna Geçiş” Raporu**, Mayıs 2004.

DPT, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Nitelikli İnsangücü Meslek Standartları Düzeni ve Sosyal Sermaye Birikimi, **Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Yayın No: DPT:2577-ÖİK:590, Ankara 2001.

DPT, Dünyada Küreselleşme ve Bölgesel Bütünleşmeler, **Alt Komisyon Raporu**, Ankara, 1995.

DPT, **Türkiye Nüfus Projeksiyonları**, Ankara: DPT, SPD, 1962.

DRUCKER, Peter, **Gelecek İçin Yönetim 1990’lar ve Sonrası**, Çev. Fikret Üçcan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Minpa Matbaacılık Tic.Ltd. Şti, Ankara, Nisan 2000.

DRUCKER, Peter, **21. Yüzyıl İçin Yönetim Tartışmaları**, çev: İ. Bahçivangil, İstanbul, Epsilon Yayıncılık, 1999.

DRUCKER, Peter, **Yeni Gerçekler**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1991.

DUBEN, Alan, BEHAR, Cem, **İstanbul Haneleri: Evlilik, Aile ve Doğurganlık, 1880-1940**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996.

DURA, Cihan, **Düşünme, Araştırma, Yazma**, Ekin Yayınları, Ankara, 2005.

DURDU, Zafer, HIZ, Koşar, “Türkiye’de Sosyoloji’nin Kimliği”, **Muğla Üniversitesi Sosyoloji Dergisi**, Sayı 12-13, 2004, <http://155.223.1.158/edergi/sosyoloji/2004/s1213/1.pdf>, (01.05.2008)

DÜNDAR, Can, **Köy Enstitüleri**, (2. Baskı) İmge Kitabevi, Ankara, 2001.

DPT, e-Dönüşüm Türkiye Projesi, **Kısa Dönem Eylem Planı** (2003–2004), http://www.bilgitoplumu.gov.tr/Documents/1/Yayinlar/040900_KDEPKitapcik.pdf, (04.06.2010)

EFİL, İsmail, **İşletmelerde Yönetim ve Organizasyon**, Vipaş A.Ş. Yayınları, Bursa, 1998.

ERKAN, Hüsnü, UYSAL, Yaşar, ERKAN, Canan, ÇETİNKAYA, Mevlüt, ŞANLISOY, Selim, BAŞER, Nuri Erkin, AFŞAR, Kerim Eser, AYDIN, Üzeyir, **Türkiye İçin Bilgi Bazlı Sürdürülebilir Yenilikçi Sanayileşme Stratejisi**, Ege Genç İşadamları Derneği, İzmir, Mart 2007.

EKİN, Nusret, “Değişim ve Sendikaların Geleceği”, **MESS Merccek Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 2 (Nisan ‘96), 1996.

EKİN, Nusret, Türkiye'nin Vizyonu: XXI. Yüzyıl'da "Çağı Yakalamak", **MESS Mercek Dergisi**, S: 25, Ocak 2002.

ELBEK, Osman, ADAŞ, Emin Baki, **Türkiye Psikiyatri Deneği Bülteni**, Cilt 12, Sayı 1, 2009.

ELLISON, Grace, **Ankara'da Bir İngiliz Kadın**, Bilgi Yayınları, 1999.

ERCAN, Hakan, Türkiye'de Mesleki Görünüm, **Uluslararası Çalışma Örgütü**. - Ankara: ILO, 2011.

ERCAN, Hakan, AB Sosyal Politikası Çerçevesinde Türkiye'nin İstihdam Stratejisi, **TİSK Akademi**, 2006/II, s. 50-64.

ERDEM, Ali Rıza, "Türkiye'nin Önemli Sorunlarından Biri: Yetiştirdiği İnsan Tipi", **Üniversite ve Toplum Bilim, Eğitim ve Düşünce Dergisi**, Aralık 2006, Cilt 6, Sayı 4.

ERDEM, Ziya, "Sanayi İşçisi"nden "Bilgi İşçisi"ne: Yeni Ekonomi'nin Değişen İşçi Tipi, **Prof. Dr. Toker Dereli'ye Armağan**, s.759-775, <http://iibf.kou.edu.tr/ceko/armaganlar/tokerdereli/35.pdf>, s. 542-566, (25.06.2006)

ERGÜN, Mustafa, **Eğitim Sosyolojisine Giriş**, Ankara: Ocak Yayınları, 1994.

ERGÜN, Mustafa, **Eğitim Sosyolojisi**, <http://www.egitim.aku.edu.tr/egsos.pdf>, (02.11.2008)

ERGÜN, Mustafa, **Atatürk Devri Türk Eğitimi**, Ankara: Ankara Üniversitesi, Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1982.

ERKAN, Hüsnü, **Bilgi Uygarlığı İçin Yeniden Yapılanma Cumhuriyetten Günümüze Değişim Süreci**, İmge Kitabevi, Nisan 2000.

ERKAN, Hüsnü, **Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme**, İş Bankası Yayınları, 4.Baskı, 1998.

ERKAN, Hüsnü, ERKAN, Canan, **Kültür Politikamızda Yeni Boyutlar Türkiye'nin Geleceğine Yönelik Kültür Değerleri ve Politikaları**, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara, 1988.

ERKUL, Hüseyin, GÖKDEMİR, Levent, **Türkiye'de Cumhuriyetin Kuruluşundan Bu Yana Uygulanan Kamu Politikaları I**, Detay Yayıncılık, Ankara, 2007.

ERSOY, Aksel, TAYLOR, Michael, "Modelling Local and Regional Economic Development in Turkey: A "Curate's Egg", **Growth and Change** 43 (4), 615-637, December 2012.

ERSÖZ, Halis Yunus, "Sosyal Politika - Refah Devleti -Yerel Yönetimler İlişkisi", **Prof. Dr. Toker Dereli'ye Armağan**, <http://iibf.kou.edu.tr/ceko/armaganlar/tokerdereli/35.pdf>, s.759-775, (25.06.2006)

ESKİCUMALI, Ahmet, Eğitim ve Toplumsal Değişme, "Türkiye'nin Değişim Sürecinde Eğitimin Yeri", **Boğaziçi Üniversitesi Dergisi**, Cilt 19(2), 2003, 15-29.

Europe 2020, <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=956>. (03.12.2015)

European Commission, **European Employment Strategy**, <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=101&langId=en>, (02.05.2013)

European Commission, **Follow-up to the Essen European Council on Employment**, <http://europe.eu.int/scadplus/lef/en/cha/c10223.htm>, 1994, (03.05.2008)

European Commission, **Strategies for Jobs in The Information Society**, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2000.

European Commission, **Extraordinary European Council Meeting on Employment**: Luxembourg, 20 and 21 November 1997, Presidency Conclusions, Brussels, 24 November, 1997.

FINDIKÇI, İlhami, **İnsan Kaynakları Yönetimi**, Alfa Yayınları, 1999.

FİŞEK, Nusret, “Türkiye’de Sağlık Politikası, Nusret Fişek’in Kitaplaşmamış Yazıları.I”, **Toplum ve Hekim**, Sayı:34, Eylül 1984.

FUKUYAMA, Francis, “Social Capital and Civil Society”, **IMF WorkingPaper**, No: 00/74, 2000.

GARAVAN, Thomas, The learning organization: A review and evaluation, **The Learning Organization** 4 (1) 18-29, 1997.

GEDİKOĞLU, Şevket, **Niçin Eğitim Kurşları, Köy Enstitüleri**, Ankara, İdeal Matbaası, 1949.

GERAY, Cevat, **Planlı Dönemde Köye Yönelik Çalışmalar**, TODAİE Yayınları, Ankara, 1974.

GIDDENS, Antony, The Consequences of Modernity, **Polity**, Cambridge, 1990.

GİRAY, Muhteşem, “Atatürk, Bilim ve Sanat”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: 18, Sayı 54, Kasım 2002, <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-54/ataturk-bilim-ve-sanat>, (07.06.2007)

GİRİTLİ, İsmet, **Atatürk İdeolojisi**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988.

GİRİTLİ, İsmet, “Atatürkçü Çağdaşlaşmanın Türk Toplumundaki Sonuçları”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı 2, Cilt I, Mart 1985.

GLAESER, Edward, LAIBSON, David ve SACERDOTE, Bruce, The Economic Approach To Social Capital, **NBER Working Paper**, No: 7728, 2000.

GUEST, David E., Human Resource Management and Industrial Relations, **Journal of Management Studies**, Vol:24; No:5; September; 1987; p.503-522.

GUNN, William S., **Understanding The Global Dimension Of Health**, Springer Publication, New York, 2005.

GÜÇLÜ, Nezahat, “Stratejik Yönetim”, **Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt 23, Sayı 2, 2003, 61-85.

GÜLBAŞ, Sanem Yalçıntaş, “İnovasyon: Teknopark Modeli”, **ANKEM Dergisi**, 25(ek 2), 2011, 139-145,

GÜLER, Ali, **Türkiye’de Üniversite Reformları**, Adım yayınları, Ankara, 1994.

GÜLALP, Haldun, “Capitalism and the Modern Nation State: Rethinking the Creation of the Turkish Republic” **Journal of Historical Sociology**, 1994, Cilt: 7, Sayı: 2, s.155- 175.

GÜMÜŞ, Erdal, **Türkiye’de Sosyal Güvenlik Sistemi: Mevcut Durum, Sorunlar, Öneriler**, Seta Analiz, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, Ağustos 2010.

GÜMÜŞ, Erdal, ÇELİKAY, Ferdi, ÖZ YALAMA, Gamze, “Küresel Eğilimler Bağlamında Sosyal Güvenlik: Sorunlar ve Değerlendirmeler”, **Prof. Dr. Fazıl TEKİN’e Armağan**, Edition: First, Publisher: Eskisehir Osmangazi University, Editors: Erdal Gumus and others, pp.65-100.

GÜNDOĞAN, Naci, “ İşgücü Piyasasında Esneklik–Güvence Dengesi: Danimarka Modeli”, **Çimento İşveren Dergisi**, Cilt: 21, Sayı: 3, Mayıs 2007.

GÜNDÜZ, Yılmaz, “Türkiye’de Yoksullukla Mücadele Üzerine Bir İnceleme”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi** www.e-sosder.com, ISSN:1304-0278 Kıs-2006 Cit: 5 Sayı: 15, (34-55), (01.12.2007)

GÜNGÖR, Erol, **Dünden Bugünden, Tarih-Kültür-Milliyetçilik**, Ötüken Neşriyat Kültür Serisi, Ankara 1984.

GÜVEN, İsmail, **Türkiye’de 1950-1980 yılları arasında örgün eğitimde yapısal değişme ve ideoloji arasındaki ilişkiler**, (Yayımlanmamış doktora tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Programları ve Öğretim Anabilim Dalı, 1998.

GÜVEN Sami, **Türkiye’de Sosyal Planlama**, Bursa, 1995.

GÜVENÇ, Bozkurt, **Nasıl Bir Eğitim Reformu?**, Milliyet’in Örsan Öymen Anısına Yılın İnceleme Ödülü 2007, Ankara Şubat 2008.

GÜVERCİN, Cemal Hüseyin, “Sosyal Güvenlik Kavramı ve Türkiye’de Sosyal Güvenliğin Tarihçesi”, **Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası**, Cilt: 57, Sayı: 2, 2004.

GÜZEL, Ali, “Türk Sosyal Güvenlik Sisteminde Öngörülen Reform Mevcut Sorunlara Çözüm mü?”, **Çalışma ve Toplum**, Sayı:4, Cilt:1, 2005.

GÖKER Aykut, DİZDAROĞLU, Nurdoğan, **Bilim ve Teknoloji Yönetim Sistemleri Ülke Örnekleri ve Türkiye**, Ankara: TÜBİTAK, 1996, www.tubitak.gov.tr/btpd/btspd/biltekyo, (12.02.2009)

GÖKER, Aykut, **Niçin Bilim ve Teknoloji Politikası?**,
www.inovasyon.org/html/AYK.BilimKuruluSunus98, (31.07.2006)

GÖNEL, Feride Doğaner, **Güney Kore - Türkiye Planlı Kalkınma Deneyimlerinin Karşılaştırması**, Yıldız Teknik Üniversitesi,
www.yildiz.edu.tr/~gonel/akademikdosyaları/yayınlar/planlikalkinma.pdf,
(10.11.2008)

HALLETT, Christine, “Social Policy, Continuities and Change”, **Women and Social Policy**, Ed. Christine Hallett, London, Prentice Hall, 1996.

HANUSHEK, Eric, “The Trade-off Between Child Quantity and Quality”, **Journal of Political Economy** Cilt: 100, Sayı: 1, February 1992.

HÄNLEİN, Andreas, GERHARD KESSLER, “Türkiye’de Sürgün Bir Alman Sosyal Politikacı”, **Çalışma ve Toplum**, 2006/2, çev: Alpay HEKİMLER.

HARBISON, Frederick, **Eğitim Planlaması ve İnsan Kaynağı Geliştirme**, Çev. Hıfzı Doğan, Ankara Milli Eğitim Bakanlığı yayını, 1973.

HAYASHI, Takeshi, **The Modernization of Japan and Turkey, Some Comparisons**, Archon Books, Hamden, 1981, Connecticut.

HESAPÇIOĞLU, Muhsin, **Türkiye’de Makro Düzeyde İnsan Kaynakları Planlaması**, Ankara: Anı Yayıncılık, 2001.

HOFFMANN, Edeltraut, WALWEI, Ulrich, The Change in Work Arrangements in Denmark and Germany: Erosion or Renaissance of Standards?, First Draft; **Conference on Nonstandard Work Arrangements in Japan, Europe and the United States**; August 25-26, Michigan, USA; pp.1-46, 2000.

HOŞGÖR, Şeref, TANSEL, Aysıt, **2050'ye Doğru Nüfusbilim ve Yönetim: Eğitim, İşgücü, Sağlık ve Sosyal Güvenlik Sistemlerine Yansımaları**, TÜSİAD, Kasım 2010, Yayın No: TÜSİAD – T / 2010 / 11 / 505.

HÜLÜR, Himmet, AKÇA, Gürsoy, “İmparatorluktan Cumhuriyete Toplum ve Ekonominin Dönüşümü ve Merkezileşmenin Dinamikleri”, **Türkiyat Araştırmalar Dergisi**, 2005.

İÇDUYGU, Ahmet ve SİRKECİ, İbrahim, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye’inde Göç Hareketleri, Türkiye’de Göç**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998.

İÇLİ, Gönül, **Sosyolojiye Giriş**, Ankara, Anı Yayıncılık, 2002.

İÇLİ, Gönül, Türk Modernleşme Sürecinin Günümüzdeki Yönelimi, **Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Aralık 2002, Cilt 26, No: 2, 245-254.

ILO, **Youth Training and Employment**,

<http://www.ilo.org/public/spanish/region/ampro/cinterfor/publ/sala/poldevin/v.htm>, (10/04/2013)

ILO, **142 No’lu İnsan Kaynakları’nın Geliştirilmesi Sözleşmesi**,

http://www.ilo.org/ankara/conventions-ratified-by-turkey/WCMS_377288/lang--tr/index.htm (02.05.2013)

İNALCIK, Halil, "Osmanlılarda Batı'dan Kültür Aktarması Üzerine", Osmanlı İmparatorluğu **Toplum ve Ekonomi**, İstanbul, 1993.

İNAN, Afet, **İzmir İktisat Kongresi**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, TTK Yayınları, XVI. Dizi s. 46, TTK Basımevi, Ankara, 1989.

İNAN, Afet, **Türkiye İktisat Kongresi**, Türk Tarih Kurumu Yayınlarından, Dizi XVI. Sayı, Ankara, 1982.

İNÖNÜ, Erdal, EŞME, İsa, “Bilimsel Devrimin Lise Öğrenimindeki Yeri Üzerine İki Öneri”, **Cumhuriyet Bilim Teknik**, 9 Nisan 2005.

İNSEL, Ahmet, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünceye Giriş**, Cilt 2, Kemalizm (İç.), Ed: A. İnsel, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

International Labour Office, **World Employment Report 2001: Life at Work in The Information Economy**, Geneva: ILO, 2001.

İŞİĞİÇOK, Özlem, Küreselleşme Sürecinde İnsana Yakışır İş, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, Sayı: 46, 2009.

İZGİ BALCI, Berna, Türk Sosyal Güvenlik Sisteminde Son Gelişmeler, **Çalışma ve Toplum**, 2008/1.

KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem, “40 Yılda Bilime Aykırı Olarak Değişim Yaşadık”, **Milliyet 11 Mart 2008** Pazartesi SORU-CEVAP / Devrim Sevimay.

Kalkınma Bakanlığı, **Sosyal Sektörlerdeki Gelişmeler**,
<http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/EkonomikSosyalGostergeler.aspx> (09.01.2016)

Kalkınma Bakanlığı, **Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı**,
<http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/KalkinmaPlanlari.aspx>, (01.10.2015)

Kalkınma Bakanlığı, **Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı**
<http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/KalkinmaPlanlari.aspx>, (01.10.2015)

Kalkınma Bakanlığı, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**,
<http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/KalkinmaPlanlari.aspx>, (01.10.2015)

Kalkınma Bakanlığı, **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**,
<http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/KalkinmaPlanlari.aspx>, (01.10.2015)

Kalkınma Bakanlığı, **Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı**,
<http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/KalkinmaPlanlari.aspx>, (01.10.2015)

Kalkınma Bakanlığı, **Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**,
<http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/KalkinmaPlanlari.aspx>, (01.10.2015)

Kalkınma Bakanlığı, **Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı**,
<http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/KalkinmaPlanlari.aspx>, (01.10.2015)

Kalkınma Bakanlığı, **Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı**,
<http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/KalkinmaPlanlari.aspx>, (01.10.2015)

Kalkınma Bakanlığı, **İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**,
<http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/KalkinmaPlanlari.aspx>, (01.10.2015)

Kalkınma Bakanlığı, **Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**,
<http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/KalkinmaPlanlari.aspx>, (01.10.2015)

KARAL, Enver Ziya, **Tanzimattan Evvel Garphılaşıma Hareketleri**, Tanzimat I, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1999.

KARAGÜL, Mehmet, “Beşeri Sermayenin Ekonomik Büyümeyle İlişkisi ve Etkin Kullanımı”, **Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Dergisi** (5) 2003, 79-90.

KARAKÖK, Tunay, “Menderes Dönemi’nde (1950–1960) Türkiye’de Eğitim”, **Yükseköğretim ve Bilim Dergisi/Journal of Higher Education and Science**, Cilt/Volume 1, Sayı/Number 2, Ağustos/August 2011; Sayfa/Pages 89-97.

KARAKÜTÜK, Kasım, “İnsan Kaynakları”, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, 1997, <http://www.education.ankara.edu.tr/ebfdergi/pdfler/1997-30-1/115-132.pdf>, (07.01.2005)

KAYALI, Kurtuluş, **Türk Düşünce Dünyasında Yol İzleri**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

KAYALIDERE, Gül, Türkiye'nin Teknoloji Politikalarında Teknoparkların Önemi ve Teknoparklara Yönelik Vergi Avantajları, **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 1, 2014.

KAYIRAN, Mehmet, “Atatürkçü Düşünce Işığında Çağdaş Eğitim”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı 42, Cilt: 24, Kasım 1998, Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. Yılı Özel Sayısı.

KELLEÇİ, Mehmet Ali, Bilgi Ekonomisi, **İşgücü Piyasasının Temel Aktörleri ve Eşitsizlik: Eğilimler, Roller, Fırsatlar ve Riskler**, DPT Yayın No: 2674, Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü Stratejik Araştırmalar Dairesi, Temmuz 2003.

KELLERMAN, Aharon, “Phases in The Rise of The Information Society”, **The Journal of Policy, Regulation and Strategy for Telecommunications Information and Media**, Vol.2 No.6 December 2000 Camford Publishing Ltd 1463-6697/00/060537-05, 537-541.

KEYDER, Çağlar, **Economic Development and Crisis: 1950: 1980**, Schick ve Tonak (eds), Turkey in Transition, New Perspectives içinde, Oxford University Press, New York, 1987.

KIM, Linsu, **Imitation to Innovation: The Dynamics of Korea's Technological Learning**, Boston and Massachusetts:Harvard Business School Pres, 1997.

KINROSS, Lord, **Atatürk: A Biography of Mustafa Kemal, Father of Modern Turkey**, William Narrow and Company New York, 1965, Epilogue.

KIRAY, B. Mübeccel, “**Modernleşmenin Temel Süreçleri**” **Bilanço 1923-1998**, Cilt 2, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999.

KIRAY, B. Mübeccel, **Toplumsal Yapı Toplumsal Değişme**, Bağlam Yayınları, Birinci Basım, Ankara, Kasım 1999.

KIRBY, Fay, **Türkiye’de Köy Enstitüleri**, Ankara, Güldiken Yayınları, 1962.

KİBRİTÇİOĞLU, Aykut, **Effects of Global Financial Crisis on Turkey**, MPRA Paper No. 29470, posted 11. March 2011 07:03 UTC, <http://mpra.ub.uni-muenchen.de/29470/>, (05.05.2014)

KİPRİTÇİOĞLU, Aykut, “İktisadi Büyümenin Yeni Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 1998, Cilt: 53; No: 1-4.

KİLİ, Suna, Atatürkçülüğe Gerçek Yaklaşımın Yöntemi, **Boğaziçi Üniversitesi Uluslararası Atatürk Konferansı**, 9-13 Kasım 1981, Cilt: 2, Sayı: 42, İstanbul

KOBAL, Yunus, **1933 Üniversite Reformu’nun Atatürk’ün Kültür Politikasındaki Yeri**, <http://www.ait.hacettepe.edu.tr/akademik/arsiv/1933.htm>, (25.11.2007)

KONGAR, Emre, Kalkınma ve Gelişme Stratejilerinde Kültür Politikalarının Yeri: Türkiye Örneği, **Kültür Girişimi, Kültür Politikaları Uluslararası Sempozyumu**, Ekim 1998, , http://www.kongar.org/makaleler/mak_ka.php, (12.06.2007)

KONGAR, Emre, **Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği**, Remzi Kitabevi, 7. Basım, İstanbul, 1999.

KONGAR, Emre, **Devrim Tarihi ve Toplum Bilim Açısından Atatürk**, 5. Bas., Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999.

KONGAR, Emre, **İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1981.

KORAY, Meryem, “Sosyal Politikanın Anlamı ve İşlevini Tartışmak...”, **Çalışma ve Toplum**, 2007 / 4, s.19-56.

KORKUT, Boratav, **Sosyalist Planlamada Gelişmeler**, Ankara: Tekin Yayınevi, 1982.

KÖKLÜ, Aziz, **Makro İktisat**, 2. Baskı, Ankara Yayınevi, 1987.

KOVANCILAR, Birol, Ülkemizde Yatırım Ortamının İyileştirilmesi, Yatırımların Teşviki ve Avrupa Birliği Uygulamaları Çerçevesinde Alternatif Modeller, **TÜGİAD Ekonomi Ödülleri Kitapları**;4, İstanbul: TÜGİAD, 2003.

KOYUNCU, Murat, ŞENSES, Fikret, Kısa Dönem Krizlerin Sosyoekonomik Etkileri: Türkiye, Endonezya ve Arjantin Deneyimleri, **Economic Research Center ERC Working Papers in Economics**, 04/13 October 2004.

KURAN, Ercüment, “Fransız İnkılabı'nın Türk Düşünürlerine Etkisi (1789-1922)”, **Erdem Dergisi**, Aydın Sayılı Özel Sayısı –II., Cilt: 9, Sayı: 26, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, Eylül 1996.

KUTAL Metin, “Küreselleşme Sürecinin Türk Sendikacılığı Üzerindeki Olası Etkileri”, **Kamu-İş, İş Hukuku ve İktisat Dergisi**, Cilt:4, Sayı:2, Ankara, Haziran, 1997.

KÜÇÜKER, Erdal, Türkiye’de Eğitim Planlaması Neyi Hedefliyor?, **International Conference on New Trends in Education and Their Implication**, 11-13 November, 2010 Antalya-Turkey ISBN: 978 605 364 104 9.

LEVINE, Ned, ÜNER, Sunday, **Population Policy Formation and Implementation in Turkey**, Hacettepe University Publications 24, Ankara, 1978.

LEWIS, Bernard, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Çev. Metin Kırıatlı, 6. Baskı, Türk Tarih Kurumu Bas., Ankara, 1996.

LISTER, John, **Sağlık Politikası Reformu. Yanlış Yolda mı Gidiyoruz? Küresel “Sağlık Reformu” Endüstrisinin Eleştirel Kılavuzu**, İnsev Yayınları, İstanbul, 2008.

Lizbon Deklarasyonu 2000,

http://www.eu.int/comm/education/policies/2010/et_2010_en.pdf, (01.05.2013)

LOPEZ-BASSOLS, Viladimir, ICT Skills and Employment, **STI Working Papers: DSTI/DOC** (2002, 17 July),

[http://www.oecd.org/olis/2002doc.nsf/43bb6130e5e86e5fc12569fa005d004c/db2bda9e479dbf9ac1256bf90055744f/\\$FILE/JT00129725.PDF](http://www.oecd.org/olis/2002doc.nsf/43bb6130e5e86e5fc12569fa005d004c/db2bda9e479dbf9ac1256bf90055744f/$FILE/JT00129725.PDF), (17.02.2008)

MAHİROĞULLARI Adnan, **1980 Sonrası Türk ve Fransız Sendikacılığı**, Kamu-İş, Ankara, 2000.

MAKAL, Ahmet, **Çok Partili Dönemde Çalışma İlişkileri 1946-1963**, 18 Ekim 2008.

MALATY, George, What are the Reasons Behind the Success of Finland in PISA? **Gazette des Mathematiciens**, 2006, 108, 59-66.

MARDİN, Şerif, “Atatürkçülüğün Kökenleri”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C:1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983.

MARDİN, Şerif, **Religion and Secularism in Turkey**, In Ali Kazancıgil and Ergun Özbudun (Eds.), Atatürk: Founder of a Modern State. London: C. Hurst and Comp., 1981.

MEB, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, **2002 Başında Milli Eğitim**, 4. Akşam Sanat Okulu Matbaası, Ankara, Aralık 2001.

Milli Eğitim Bakanlığı, Mesleki Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi, **Türkiye'nin Başarısı İçin İtici Güç Hayat Boyu Öğrenme Politika Belgesi**, Ankara, Ekim 2006.

McLUHAN, Marshall, POWERS, Bruce R., **The Global Village: Transformations in World Life and Media in The 21st Century**, New York, Oxford: Oxford University Pres, 1989.

Milli Eğitim Bakanlığı, **Hayat Boyu Öğrenmenin Geliştirilmesi**, <http://meb.gov.tr/www/turkiye8217de-hayat-boyu-ogrenmenin-gelistirilmesi-projesi/icerik/38>, (05.07.2014)

Milli Prodüktivite Merkezi, **Kalkınmada Verimlilik Anahtar**, Ankara, 2002.

MOGHADAM, Valentine M., “Gender, National Identity and Citizenship: Resections on the Middle East and North Africa”, **Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East**, Vol. XIX No. 1, 1999, s: 137-156.

MULUGATA, Dugassa, ASSEFA, Atsedo, The Economic Focus, **Ethiopian Economic Association** Volume IV, no:4 Jan-Feb 2002.

MUMCU, Onur, ÇAĞLAR, Esen, Türkiye'nin Nüfusu Zenginlik Kaynağı Olabilir mi?, **Ekonomi Politikaları Araştırma Enstitüsü**, PN-E 2006-02.

OECD, **The new economy: Beyond the hype / final report on the OECD growth Project**, Meeting of the OECD Council at Ministerial Level 2001. Paris: OECD, 2001.

OECD, **The Well-being of Nations, The Role of Human and Social Capital**, Centre for Educational Research and Innovation, 2001.

OECD, **Main Science and Technology Indicators 2000/1**, Paris, Ülkeler İtibariyle Temel Bilim ve Teknoloji Göstergeleri <http://www.ulakbim.gov.tr>, (15.10.2013)

O'HIGGINS Niall, **Youth Unemployment and Employment Policy: A Global Perspective**, International Labour Organization, Geneva, 2001.

ORTAYLI, İlber, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983.

O'SULLIVAN, Turlough, **"İrlanda Mucizesini Nasıl Sağladık?" İrlanda Toplumsal İşbirliği Modeli**, 2001,
http://www.tisk.org.tr/isveren_sayfa.asp?yazi_id=351&id=21, (11.02.2008)

OZANKAYA, Özer, **Temel Toplumbilimleri Sözlüğü**, Savaş Yayınları, Ankara, 1984.

OZANKAYA, Özer, “Atatürk’ün Devrim Anlayış ve Yönteminin ‘Toplumsal Değişim Kuramı’na Katkıları”, **Düşün Dergisi**, Sayı: 10, s. 36-39.

ÖĞÜTÇÜ, Mehmet, “2023 Türkiye Vizyonu Gelecek Aslında Şimdi Başlıyor”, **İktisat İşletme ve Finans**, Cilt: 17, Sayı: 195, 2002 Sayfa(lar): 46-70, ISSN: 1300-610X.

ÖNSOY, Rıfat, **Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayi ve Sanayileşme Politikası**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Doğu Matbaacılık ve Tic. Ltd. Şti. Ankara, 1988.

ÖZ, Özlem, Türkiye'nin Rekabetçi Avantajı: Stratejik Yönetim Perspektifinden Bir Değerlendirme, **METU Studies in Development**, 30 (Aralık), 2003, 205-222.

ÖZDAŞ, Nimet, **Bilim ve Teknoloji Politikası ve Türkiye**, Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu Aralık 2000.

ÖZKALP, Enver, **Sosyolojiye Giriş**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 1995.

ÖZKAYA, Yücel, Atatürk'ün Hukuk Alanında Getirdikleri, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı 21, Cilt: 7, Temmuz 1991.

ÖZTÜRK, Hüseyin, **Eğitim Sosyolojisi**, Ankara: Hatipoğlu Yayınları, 1993.

PAK, Namık Kemal, TÜRKCAN, Ergun, Türkiye–Güney Kore Kalkınma ve Teknoloji Politikaları, **Cumhuriyet Bilim Teknik Dergisi**, 1 Temmuz 2000, <http://mimoza.marmara.edu.tr/~asoyak/guney.kore.htm>, (08.07.2006)

PALMER, Margeret, WINTERS Kenneth T., **İnsan Kaynakları**, çev: Doğan Şahiner, Rota Yayınları, İstanbul, 1993.

PARLA, Taha, **Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye’de Korporatizm**, İletişim Yay. İstanbul, 1989.

PERİN, Cevdet, **Doğumunun Yüzüncü Yıldönümünde Atatürk Kültür Devrimi**, İnkılap Kitabevi, 4. Baskı, Ankara, 1987.

POLAT, Şakire, “Cumhuriyet Olgusunun Tarihsel Gelişimi”, **Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 9 Şubat 2007, s: 97-118.

PORTER, Michael, Rekabet Üzerine, **Marka Doğu Marmara Kalkınma Ajansı**, İstanbul, 2011.

ROBERTSON, Roland, **Küreselleşme**, Çev: Ümit Hüsrev Yolsal, Bilim ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1999.

ROSS, Andrew, **Tuhaf Hava: Sınırlar Çağında Kültür, Bilim ve Teknoloji** (Çev: Kamil Durand) İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1995.

RURY, John L., **Education and Social Change: Themes in the History of American Schooling**, Mahwah, NJ, USA: Lawrence, Erlbaum Associates, Incorporated, 2004.

SABUNCUOĞLU, Zeyyat, **Personel Yönetimi**, Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir, 1984.

SAĞ, Vahap, “Toplumsal Değişim ve Eğitim Üzerine”, **Cumhuriyet Üniversitesi. Sosyal Bilimler Dergisi**, Mayıs 2003, Cilt: 27, No: 1, 11-25.

SAHLBERG, Pasi, “Education policies for raising student learning: the finnish approach”, **Journal of Education Policy**, Cilt: 22, Sayı: 2, 2007, 147-171.

Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, **“Turkish Industrial Strategy Document 2011-2014 (Towards EU Membership)**, 2010,
<http://www.sanayi.gov.tr/Files/Documents/TurkiyeSanayiStratejisiIngilizce.pdf>,
(9.12.2012)

Sanayi Bakanlığı, **50.Yılda Türk Sanayii**, Mars Matbaası, Ankara, 1973.

SARISAMAN, Sadık, “Sosyal Alanda Yapılan İnkılaplar ve Bu İnkılapların Özümsemesi Meselesi”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı 45, Cilt: 15, Kasım 1999.

SAYGILI, Şeref, CİHAN, Cengiz, **Türkiye Ekonomisinin Büyüme Dinamikleri**, TÜSİAD, Yayın No: T/2008-06/462.

SAYGILI, Şeref, CİHAN, Cengiz, YAVAN, Zafer, “Human Capital and Productivity Growth Performance of Turkish Economy”, **METU Studies in Development**, 32 (2), ss. 489-516, 2006.

SCHOLTE, Jan Aart, **Beyond the Byzzword: Toward a Critical Theory of Globalization**, New York, 1996.

SCHULTZ , Theodore W., **Investment in Human Capital; The Role of Education and of Research**, (New York, NY: Free Press, 272 p.), Human capital; Education--Economic aspects, 1971.

SELAÑOĞLU, Ahmet, “Gelişmiş Ülkelerde İstihdam Politikaları, Esneklik Arayışı ve Etkileri”, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 4 2002/2: 33-63.

SELAÑOĞLU, Ahmet, İnsan Kaynakları Yönetiminin Gelişimi, **Metin Kutsal’a Armağan**, Ankara, 1998.

SERİNKAN, Celalettin, "İşletmelerin Personel/İnsan Kaynakları Yönetimi", **Verimlilik Dergisi**, Milli Prodüktivite Merkezi Yayını, 4, 1996.

SILVA, Sriyan, **Human Resource Management**, Industrial Relations And Achieving Management Objectives, Working Paper, East Asia Multidisciplinary Advisory Team, Bangkok, ILO,1998.

SMELSER, Neil J., LIPSET, Seymour M., **Social Structure and Mobility in Economic Development**, Chicago: Adline, 1966.

ŞAYLAN, Gencay, **Değişim Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, Ocak 1995.

ŞENER, Halil İbrahim, **Lizbon Stratejisi ve Türkiye'nin Rekabet Gücü**, <http://web.sakarya.edu.tr/~kaymakci/makale/lizbonstratejisi.pdf>, (15.05.2014)

ŞENKAL, Abdülkadir, “Sosyal Politika ve Sosyal Sermaye: Sosyal Sermayenin Sosyal Politikaya Etkileri Konusunda Bir Değerlendirme”, **“İş, Güç” Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi**, Cilt:8 Sayı:1, Ocak 2006, ISSN: 1303-2860.

ŞENOCAK, Neslihan, **Rekabet Öncesi Araştırma**, www.tubitak.gov.tr/btpd/btspd/rekabet, (08.08.2006)

ŞİRİN, Selçuk R., VATANARTIRAN, Sinem, **PISA 2012 Değerlendirmesi: Türkiye İçin Veriye Dayalı Eğitim Reformu Önerileri**, Şubat 2014, Yayın No: TUSYAD-T/2014-02/549.

TABAKOĞLU, Ahmet, **Türk İktisat Tarihi**, Dergâh Yayınları, İstanbul, Nisan 2000.

TALAS, Cahit, **Atatürk ve Toplumsal Politika, Cahit Talas Anısına Güncel Sosyal Politika Tartışmaları** Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Yayın No: 595, Yayına Hazırlayan Berrin Ceylan Ataman, Sosyal Politika Uygulama ve Araştırma Merkezi, Ankara 2007, <http://kitaplar.ankara.edu.tr/dosyalar/pdf/158.pdf>, (03.03.2009)

TALAS, Cahit, **Türkiye'nin Açıklamalı Sosyal Politika Tarihi**, Ankara, 1992.

TALAS, Cahit, **Sosyal Politika**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1967.

TANSEL, Aysıt, GÜNGÖR, Nil Demet, The Educational Attainment of Turkey's Labor Force: A Comparison Across Provinces and Over Time, **METU Studies in Development**, 1997, 24, (4).

TATAR, Mehtap, **“Sağlık Politikası” Türkiye’nin Dış Ekonomik, Sosyal ve İdari Politikaları 1980-2003**, (Ed) Göksu, T. vd., Siyasal Kitabevi, Ankara, 2003, ss. 243-266.

TATLIDİL, Ercan, XANTHACOU, Yota, “Türk İşgücünün Yapısı ve Avrupa Birliği İstihdam Politikaları”, **Ege Academic Review**, Issn: 1303099X, Year 2002, Volume 2, Issue 2, p. 1-14, http://eab.ege.edu.tr/pdf/2_2/C2-S2-M1.pdf. (02.01.2007)

T.C. Milli Eğitim Bakanlığı-Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, **Eğitim-Öğretimde Lizbon 2010**, <http://europa.eu.int/comm/education/socrates.html>, (01.05.2013)

T.C. Sağlık Bakanlığı, **Türkiye’de Sağlığa Bakış 2007**, Ankara, 2007.

T.C. Sağlık Bakanlığı, **Sağlıkta Dönüşüm Programı**, Ankara, 2003.

TEKELİ, İlhan, İLKİN, Selim, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999.

TEKELİ, İlhan, **Toplumsal Dönüşüm ve Eğitim Tarihi Üzerine Konuşmalar**, TMMOB Mimarlar Odası Yayınları, Ankara, 1980.

TEZCAN, Mahmut, **Eğitim Sosyolojisine Giriş**, Ankara Üni. Eğitim Fakültesi Yayınları, No: 91, Ankara, 1981.

TİKİCİ, Mehmet, Akdemir; BÜNYAMİN, “Stratejik İnsan Kaynakları ve İş Tatmini Üzerine Bir Uygulama”, **10. Ulusal Yönetim Organizasyon Kongresi Bildiri Kitabı**, Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları, Antalya, 2002.

TINAR, Mustafa Yaşar, Sosyal Siyaset'ten Endüstri İlişkileri'ne / Endüstri İlişkileri'nden İnsan Kaynakları'na?, **Prof. Dr. Nusret Ekin'e Armağan**, <http://iibf.kou.edu.tr/ceko/armaganlar/nusretekin/5/01.pdf>, (05.11.2007)

TODAİE, **MEHTAP Raporu**, TODAİE Yayınları, Ankara, 1966.

TODOROVA, Maria, **"Balkanlarda Osmanlı Mirası", Yeni Balkanlar Eski Sorunlar**, Ed. Kemali Saybaşı-Gencer Özcan, İstanbul 1997.

TOFFLER, Alvin, TOFFLER, Heidi, **"Yeni bir uygarlık yaratmak."**, çev. Zülfü Dicleli, İnkılap Kitabevi. İstanbul, 1996.

TOKSÖZ, Gülay, Küreselleşme ve Göç Olgusu, **Cahit Talas Anısına Güncel Sosyal Politika Tartışmaları**, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Yayın No: 595, Yayına Hazırlayan Berrin Ceylan Ataman, Sosyal Politika Uygulama ve Araştırma Merkezi, Ankara 2007, <http://kitaplar.ankara.edu.tr/dosyalar/pdf/158.pdf>, ss. 611-620, (03.03.2009)

TOPRAK, Zafer, **Türkiye Tarımı ve Yapısal Gelişmeler (1900 -1950) Türkiye'de Tarımsal Yapılar (1923–2000)**, Yurt Yayınları, Ankara, 1988.

TOPUZ, Hüseyin, Cumhuriyet Dönemi Ekonomisinde Tarımsal Yapının İncelenmesi(1923-1950), **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 2007**, Cilt: 12, Sayı: 3 s.367-380.

TUNÇ, Mehtap, Kalkınmada İnsan Sermayesi: İç Getiri Oranı Yaklaşımı ve Türkiye Uygulaması, **Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi** Cilt:13, Sayı: 1, 1998, ss.83-106.

TUNÇOKU, Mete, Modernleşmede Japon Modeli ve Türkiye, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı 37, Cilt: 13, Mart 1997.

TURAN, Şerafettin, **Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar Düşünürler**, Kitaplar, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Bas. Ankara, 1999.

TÜBİTAK, **Sağlık Hizmetlerinin Sorunları**,
http://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/vizyon2023/si/EK-19.pdf,
(01.05.2015)

TÜBİTAK (2014a), **Vizyon 2023**,
<http://www.tubitak.gov.tr/tr/kurumsal/politikalar/icerik-vizyon-2023>, (10.02.2015)

TÜBİTAK (2014b), **UBTYS 2011-2016**,
<http://www.tubitak.gov.tr/tr/kurumsal/politikalar/icerik-ubtys-2011-2016>,
(10.02.2015)

TÜBİTAK, **Vizyon 2023 Teknoloji Öngörü Raporu**,
https://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/vizyon2023/eik/EIK_Sonuc_Raporu_ve_Strat_Belg.pdf, (02.05.2013)

TÜBİTAK (2010), **Ulusal Bilim, Teknoloji Stratejisi (2011-2016)**, TÜBİTAK Yayını, Ankara.

TÜBİTAK, **Vizyon-2023, Teknoloji Öngörü Projesi, Eğitim ve İnsan Kaynakları Sonuç Raporu ve Strateji Belgesi**, TÜBİTAK, Ankara, 26 Ocak 2005.

TÜBİTAK, Vizyon-2023, Teknoloji Öngörü Projesi, **Paneller Sentez Raporu 3. Cilt – Türkiye Sentezi**, TÜBİTAK, Ankara, Temmuz 2003.

TÜBİTAK, **Vizyon-2023, Teknoloji Öngörü Projesi, Eğitim ve İnsan Kaynakları Ön Raporu**, TÜBİTAK, Ankara, Şubat 2003.

TÜBİTAK, Altıncı Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu Toplantısı 13 Aralık 2000 Kararlar ve İlgili Dokümanlar, **Bilim ve Teknoloji Politikaları Dairesi Başkanlığı Politika Stratejisi Çalışmaları** TÜBİTAK BTP 01/01 Mart 2001.

TÜFEKÇİ, Gürbüz D., **Atatürk'ün Düşünce Yapısı**, 3. Baskı, Turhan Kitapevi, Ankara, 1986.

TÜİK, **Haber Bülteni, Ocak 2016.**

TÜİK, **İşgücü İstatistikleri, Aralık 2015**

TÜİK **Haber Bülteni, Sayı: 18639**

<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18639>, 15 Temmuz 2015, (17.08.2015)

TÜİK, **Haber Bülteni, 20 Kasım 2014.**

TÜİK, **Haber Bülteni, Şubat 2014**

TÜİK, **Hanehalkı İşgücü Araştırması 2004 – 2013,**

http://www.tuik.gov.tr/jsp/duyuru/upload/yayinrapor/HIA_2013.pdf, (01.07.2014)

TÜİK, **2013 Nüfus Projeksiyonları 2023-2075.**

TÜİK, **Nüfus yansıtımları**, www.tuik.gov.tr, (15.10.2013)

TÜİK, **İstatistik Göstergeler 1923-2007**, Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara, Aralık 2008.

TÜİK, **Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları 2008-2013.**

TÜİK, **Nüfus Tahminleri 2000-2007.**

TÜİK, **Genel Nüfus Sayımları 1935-1990.**

TÜNAY, Muharrem, “Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı 4, Cilt: 2, Kasım 1985.

TÜSİAD, **Türkiye’nin Fırsat Penceresi Demografik Geçiş ve İzdüşümleri**, Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği, ISBN: 975 – 7249 – 78 – 5, İstanbul, 1999.

TÜRKEL, Asuman Uluçınar, **İnsan Kaynaklarının Etkin Yönetimi**, Türkmen Kitabevi, İstanbul, 1998.

Türkiye Ekonomi Kurumu, **Türkiye İktisat Kongresi Büyüme Stratejileri Çalışma Grubu**, Büyüme Stratejileri, Tartışma Metni 2003/5.

Türkiye Vakıflar Bankası Hazine Bşk., **Küreselleşme Sürecinde Dünya ve Türkiye Ekonomisinde Sektörel Yapıdaki Dönüşüm Üzerine Bir İnceleme**, Eylül, 2007.

TÜRKOĞLU, Pakize, **Tonguç ve Enstitüleri**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997.

TÜTENGİL, Cavit Orhan, **Köycülük Üzerine 75 Yılda Köylerden Şehirlere**, İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 1999.

TYSON, Laura D’Andrea, Open the Gates Wide to High - Skill Immigrants, **Business Week**, 07.05.1999.

UNDP, **Human Development Report 2014**,

http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/library/human_development/hdr-2014.html, (17.01.2015)

UNDP, **2014 İnsani Gelişme Raporu**,

http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/library/human_development/, (10.09.2015)

UNDP Türkiye, Türkiye Hakkında,
<http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/countryinfo/>, (10.09.2014)

UNDP, 2013 İnsani Gelişme Raporu,
[http://www.tr.undp.org/content/dam/turkey/docs/Publications/hdr/2014%20I%CC%87nsani%20Gelis%CC%A7me%20Raporu%20%20Ac%CC%A7%C4%B1klama%20Notu%20\(T%C3%BCrkiye\)](http://www.tr.undp.org/content/dam/turkey/docs/Publications/hdr/2014%20I%CC%87nsani%20Gelis%CC%A7me%20Raporu%20%20Ac%CC%A7%C4%B1klama%20Notu%20(T%C3%BCrkiye))

UNDP, **Human Development Report 2007-2008**, Fighting Climate Change: Human Solidarity in a Divided World, UNDP, New York, 2009.

UNDP, **Human Development Report Turkey 2001**, UNDP, New York, 2001.

UNDP, **Measuring Turkey's Human Development Performance, Turkey 2001**, UNDP, Ankara.

United Nations, **World Urbanization Prospect, the 2014 Revision**, <http://esa.un.org/unpd/wup/Highlights/WUP2014-Highlights.pdf>, (05.05.2015)

UÇKAN, Özgür, Bilgi Politikası ve Bilgi Ekonomisi: Verimlilik, İstihdam, Büyüme ve Kalkınma, **Bilgi Dünyası 2006**, 7(1): 23-48.

UYGUN, Zafer, Demir, Tuna ve ERDOĞAN, Kübra, “Bilim Teknoloji ve Yenilik Perspektifinde Türkiye ve Seçilmiş Ülkeler Üzerine Notlar”, **Kalkınmada Anahtar Verimlilik Dergisi**, TC Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Yayını, Ocak, 301, 2014.

ÜLKEN, Hilmi Ziya, “**Tanzimattan Sonra Fikir Hareketleri**” **Tanzimat 2**, MEB Yay. İstanbul, 1999.

ÜNAL, Targan, SEÇİLMİŞ, Nisa, OECD, StatExtracts (2013), “Ar-Ge Göstergeleri Açısından Türkiye ve Gelişmiş Ülkelerle Kıyaslaması”, **İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi**, 1(1), s. 12-25, 2012.

WALWEI, Ulrich, WERNER, Heinz, **Back to Work: The Renaissance of the Dutch Labour Market**, Michael Dauderstadt and Lothar Witte (edt.); Work and Welfare in the Enlarging Euroland; Friedrich-Ebert-Stiftung; International Policy Analysis Unit; Bonn; pp.31-49, 2000.

WATERS, Malcom, **Globalization**, Routledge, London,1995.

WERNER, Heinz, Countries With Successful Employment Policy-What is Behind Their Success, **Institute for Employment Research; Labour Market Research Topics**, No: 33, 1999.

WERNER, Heinz, Labour Market Trends in the United States-Lessons We Can Learn; **Institute for Employment Research; Labour Market Research, Topics**; No:25, 1998.

WHITELEY, Paul, “Economic Growth and Social Capital”, **Political Studies**, Vol.48, 2000, ss. 443-466.

WIDMANN, Horst, **Atatürk ve Üniversite Reformu, (Almanca Konuşulan Ülkelerden 1933 Yılından Sonra Türkiye’ye Gelen Öğretim Üyeleri) Yaşamöyküleri - Çalışmaları - Etkileri**, çev: Prof. Dr. Aykut Kazancıgil – Doç.Dr. Serpil Bozkurt, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1999.

WILKINSON, Rob, **Unhealthy Societies: The Afflictions of Inequality**, London: Routledge, 1996.

WOODHALL, Maureen, **Education for Development: An Analysis of Investment Choices**, Published for the World Bank [by] Oxford University Pres, New York, 1985.

World Bank, **Turkey Knowledge Economy Assesment Study**, Washington, 2004.

World Bank, **World Bank Indicators**, Washington, 2000.

World Economic Forum, **The Global Competitiveness Report 2014-2015**, A Publication of the World Economic Forum.

World Population Ageing 2007, United Nations, 2007,
<http://www.un.org/esa/population/publications/WPA2007/SummaryTables.pdf>,
(02.03.2009)

YALÇIN, Selçuk, **Personel Yönetimi**, 6.baskı, İstanbul, Beta Basım Yayım Dağıtım, 1999.

YAR, Fatih, **Türkiye’de İşsizlik Sorunu (2002-2015)**,
<http://globalpse.org/turkiyede-issizlik-sorunu-2002-2015/>, (15 Nisan 2015)

YAZICI, Erdinç, **Osmanlıdan Günümüze Türk-İşçi Hareketi**, 2.Basım, Ankara, 1996.

YENTÜRK, Nurhan, **Körlerin Yürüyüşü: Türkiye Ekonomisi ve 1990 Sonrası Krizler**,
http://www.obarsiv.com/cagdas_turkiye_seminerleri_0809.html,
(09.06.2012)

YILDIRAN, Güzver, “Yaşananlar, Yönelimler ve Eğitim”, **Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Dergisi**, Cilt: 19, Sayı: 2, 2002, 61-80.

YILDIZ, Bahadır, ILGAZ, Hale, Seferoğlu, S.Sadi, “Türkiye’de Bilim ve Teknoloji Politikaları: 1963’den 2013’e Kalkınma Planlarına Genel Bakış”, **Akademik Bilişim 2010**, Muğla Üniversitesi, 10-12 Şubat 2010.

YILMAZ, Aytekin, **Modernden Postmoderne Siyasal Arayışlar**, Vadi Yayınları, Ankara, 1996.

YILMAZ, Mehmet Serhat, **Atatürk’ün Kastamonu Gezisi ve Şapka İnkılabı**, Kastamonu Eğitim Dergisi, Mart 2005, Cilt: 13.

YUMUŞAK, İbrahim Güran, “Türkiye’nin Beşeri Sermaye Potansiyeli”, **Çerçeve**, Sayı:37, 2005.

YÜCEL, İsmail Hakkı, **Türkiye’de Bilim Teknoloji Politikaları ve İktisadi Gelişmenin Yönü**, Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Yayın No. DPT: 2690, Haziran 2006.

YÜCEL, İsmail Hakkı, **Bilim-Teknoloji Politikaları ve 21. Yüzyılın Toplum**, Devlet Planlama Teşkilatı Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü. Araştırma Dairesi Başkanlığı, Ankara, Temmuz, 1997, ISBN 975-19-1806-5.

ZENGİNGÖNÜL, Oğul, “Esneklik ve Sosyal Politika: Avrupa Birliği’nde Uyumsuzların Uyum Arayışı”, **İşveren Dergisi**, Mart 2002.